

ISSN: 1302-1842

**DUMLUPINAR
ÜNİVERSİTESİ**
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

**31.SAYI
ARALIK 2011**

**DUMLUPINAR UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
VOL.31 DECEMBER 2011**

**DUMLUPINAR
ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ**

**Sayı: 31
Aralık 2011**

Sahibi

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN
Dumlupınar Üniversitesi Rektörü

Editörler

Doç. Dr. Fatih ÇELEBİOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mustafa ARSLAN
Prof. Dr. Hasan Basri KARADENİZ
Doç. Dr. Abdullah YILMAZ

Dergi Sekretaryası

Arş. Grv. İlker YAMAN
Arş. Grv. Arif KARAKUŞ
Arş. Grv. Güner TUNCER

Yazışma Adresi:

Sosyal Bilimler Dergisi
Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Kütahya-Türkiye
Tel: 0 274 265 20 31
sbe@mail.dumlupinar.edu.tr

ISSN

1302-1842

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 31.Sayındaki Makaleleri Değerlendiren Hakem Listesi

Prof. Dr. A. Akın Aksu	Akdeniz Üniv.	Doç. Dr. Elif Ekin Akşit Vural	Ankara Üniv.
Prof. Dr. Abdullah İlğazi	Dumlupınar Üniv.	Doç. Dr. Feride Öztürk Subaşı	Dumlupınar Üniv.
Prof. Dr. Ali Sarıkoyuncu	Dumlupınar Üniv.	Doç. Dr. Gülten Gümüştekin	Dumlupınar Üniv.
Prof. Dr. Fahrettin Tızlak	Isparta Süleyman Demirel Üniv.	Doç. Dr. Hilmi Uçan	Afyon Kocatepe Üniv.
Prof. Dr. Güven Alpay	Boğaziçi Üniv.	Doç. Dr. Hüsamettin İnaç	Dumlupınar Üniv.
Prof. Dr. Güven Sevil	Anadolu Üniv.	Doç. Dr. Kemal Demirci	Dumlupınar Üniv.
Prof. Dr. İsmail Yakıt	Isparta Süleyman Demirel Üniv.	Doç. Dr. Kürşad Yılmaz	Dumlupınar Üniv.
Prof. Dr. Kadir Çüçen	Uludağ Üniv.	Doç. Dr. Lale Altinkurt	Dumlupınar Üniv.
Prof. Dr. Kadriye Buldukoğlu	Akdeniz Üniv.	Doç. Dr. Levent Mercin	Dumlupınar Üniv.
Prof. Dr. M. Bülent Tokat	Dumlupınar Üniv.	Doç. Dr. Macide Çiçek	Dumlupınar Üniv.
Prof. Dr. M. Fuat Bozkurt	Akdeniz Üniv.	Doç. Dr. Mahmut Zortuk	Dumlupınar Üniv.
Prof. Dr. Mahmut Sarı	Dokuz Eylül Üniv.	Doç. Dr. Mehmet Türkeri	Dokuz Eylül Üniv.
Prof. Dr. Mircan Tokatlıoğlu	Uludağ Üniv.	Doç. Dr. Mesut Kayalı	Dumlupınar Üniv.
Prof. Dr. Necdet Timur	Anadolu Üniv.	Doç. Dr. Musa Çiftçi	Uşak Üniv.
Prof. Dr. Nurdan Aslan	Marmara Üniv.	Doç. Dr. Müsevver Askeroğlu	Erciyes Üniv.
Prof. Dr. Özhan Tıngöy	Marmara Üniv.	Doç. Dr. Naciye Aksoy	Gazi Üniv.
Prof. Dr. Servet Özdemir	Gazi Üniv.	Doç. Dr. Nasuh Günay	Isparta Süleyman Demirel Üniv.
Doç. Dr. Ahmet Ağca	Dumlupınar Üniv.	Doç. Dr. Osman Köksal	Osmangazi Üniv.
Doç. Dr. Ahmet Ali Gazel	Afyon Kocatepe Üniv.	Doç. Dr. Özhan Çetinkaya	Uludağ Üniv.
Doç. Dr. Ahmet Yaramış	Afyon Kocatepe Üniv.	Doç. Dr. Petru Golban	Namık Kemal Üniv.
Doç. Dr. Ahmet Yatkın	Fırat Üniv.	Doç. Dr. Rabia Sarıkaya	Gazi Üniv.
Doç. Dr. Ali Özel	Dumlupınar Üniv.	Doç. Dr. Rezzan Silkü	Ege Üniv.
Doç. Dr. Ali Tilbe	Namık Kemal Üniv.	Doç. Dr. Selma Öncel	Akdeniz Üniv.
Doç. Dr. Ali Yaman	İzzet Baysal Üniv.	Doç. Dr. Şener Bağ	Namık Kemal Üniv.
Doç. Dr. Asuman Akay Ahmed	Marmara Üniv.	Doç. Dr. Sezgin Açıkalın	Anadolu Üniv.
Doç. Dr. Aytunga Oğuz	Dumlupınar Üniv.	Doç. Dr. Ülkü Gürsoy	Gazi Üniv.
Doç. Dr. Bilal Aktan	Dumlupınar Üniv.	Doç. Dr. Uysal Kerman	Süleyman Demirel Üniv.
Doç. Dr. Celal Demir	Afyon Kocatepe Üniv.	Doç. Dr. Vedat Demir	İstanbul Üniv.
Doç. Dr. Cemil Yücel	Uşak Üniv.	Doç. Dr. Veysel Ayhan	İzzet Baysal Üniv.
Doç. Dr. Coşkun Arslan	Selçuk Üniv.	Liste sırası ünvana ve isme göre alfabetik düzenlenmiştir.	

Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Dergisi Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere yılda üç kez yayınlanan, ULAKBİM/Sosyal Bilimler Veri Tabanında ve ASOS İndekste taranan ulusal hakemli bir dergidir. Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kendi kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Dumlupınar Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Makaleler sadece referans verilerek kullanılabilir.

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ 31. SAYI ARALIK 2011
İÇİNDEKİLER

1.Multicultural Society And Islamic Fundamentalism: “My Son The Fanatic” By Hanif Kureishi Hatice Elif Diler	1-12
2.Üniversite Öğrencilerinin Bilgilendirici Metinlerde Düşünceyi Geliştirme Yollarını Kullanma Durumları Mehmet Temizkan	13-32
3.İMKB Kurumsal Yönetim Endeksindeki Şirketlerin Yönetim Kurulu Yapısı Ve İşletme Performansının Değerlendirilmesi Evren Dilek Şengür, Seden Özbek Püskül	33-50
4.Spor Kulüplerinin Yönetim Modellerinin Değerlendirilmesi Sebahattin Devecioğlu, Bilal Çoban, Yunus Emre Karakaya	51-68
5.Chromium Mines In Köyceğiz And Mine Operation Grants In 19th And 20th Centuries Arzu Baykara Taşkaya	69-84
6.Piyano Eğitiminde Sosyal Durum Ölçeği Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması M. Kayhan Kurtuldu	85-96
7.Örgütsel Sosyalleşme Taktiklerinin Sosyalleşme Çıktıları Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma Ercan Ergün, Yunus Emre Taşgit	97-112
8.Takipteki Kredilerin Özel Sektöre Verilen Krediler Ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi Cüneyt Koyuncu, Berrin Saka	113-124
9.Rengin Kültürel Çağrışımları Özge Mazlum	125-138

10.Türkiye'nin Afrika İle İlişkilerinde Proaktif Politikalarının Teorik Analizi: Konstrüktivist Teori, Eleştirel Teori Ve Uluslararası Toplum Teorisi Asena Boztaş	139-158
11.Ortaöğretimde Öğrencilerinin Sahip Oldukları İnsani Değerler İle Akademik Erteleme Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi Ruhi Yiğit, Bülent Dilmaç	159-178
12.Food Or Love? Mothering, Feeding, Eating And Desire In Fay Weldon's Remember Me Tatiana Golban	179-190
13.James Joyce And The Condition Of Modern Man: Hunger, Food And Eating Revealing Self-Identity And Inter-Human Relationship In Lestrygonians Petru Golban	191-202
14.Karbon Piyasaları Ve Türkiye Perspektifi Hakan Çelikkol, Nasıf Özkan	203-222
15.Keynesyen İktisatta Ücretlerin Katılığı Sorunu Ali Tarhan, Muhammed Veysel Kaya	223-236
16.İçsel Ve Dışsal Doyumun Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Eskişehir Üretim Sektörü Örneği Cemile Açıkalın	237-254
17.Cumhuriyet Döneminde Yapılan Sözlük Çalışmaları Ve Türkçe Sözlükler Üzerine Bir Kaynakça Denemesi Halit Dursunoğlu	255-272
18.İrak Türkmenleri Mehmet Kayıran' Selami Saygın	273-292
19.Kütahya'da H. 1317/ M. 1899 Tarihli Hacı Ömer Ağa Vakfiyesi Şakir Turan	293-302
20.Demokrasilerin Ticari İlişkiler Arasındaki Çekim Etkisi:Türkiye Üzerine Panel Çekim Modeli Hüseyin Altay	303-318
21.İlköğretim 6. Sınıfta Bilgisayar Destekli Öğretimin Dil Bilgisi Başarısına Ve Kavram Yanılgılarına Etkisi Erhan Durukan	319-334
22.Avrupa'da Rasyonel-Ekonomik Bireyciliğin Yükselişi Ve Max Weber'in Protestan Ahlakı Yorumu Kürşat Haldun Akalın	335-356

23.Öğretmen Ve Velilerin Kayıt Bölgeleri Uygulamasına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi Gülbüz Ocak, Ahmet Yamaç	357-374
24.Mobil İletişimin Yayıncılık Ve Pazarlama İletişimine Etkisi Osman Köroğlu	375-390
25.Bankacılık Sektöründe Katımlı Yönetim Uygulamaları: Özel Ve Kamu Bankaları Üzerine Araştırma Taha Coşkun, Aydın Kayabaşı	391-410
26.Öğrenci Maliyetlerinin Belirlenmesinde Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi: Yapraklı Çok Programlı Lisesi Örneği İbrahim Bozkurt, Rıfat Karakuş, Sezer Öksüz	411-428
27.Ovalık Kilikya’da M.Ö. I. Yüzyıl Roma Yönetim Olgusu Ve Tarkondimotos Krallığı Mehmet Kurt	429-446
28.Etik Karar Verme Ve Cinsiyet Farklılıkları Üzerine Bir Araştırma Atilla Akbaba, Esra Erenler	447-464
29. Aday Sınıf Öğretmenlerinin Uyum Ve Sosyalleşme Sürecinin İncelenmesi Erol Duran, Feridun Sezgin, Okan Çoban	465-478
Makale Yazım Kuralları	479-480

MULTICULTURAL SOCIETY AND ISLAMIC FUNDAMENTALISM: “MY SON THE FANATIC” BY HANIF KUREISHI

Hatice Elif DİLER

Öğr. Grv, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET: Çokkültürlülük, birden fazla kültürün eşit şekilde tanınmasını, saygı gösterilmesini ve teşvik edilmesini öngören sosyopolitik bir akımdır. Çokkültürlülük politikalarını benimsemiş çokkültürlü bir toplumda, birbirinden farklı etnik, dini ve kültürel gruplar birbirlerine eşit kabul edilmek zorundadırlar. Günümüze dek, pek çok Batı ülkesinde çokkültürlülük uygulamaları bazı problemler yaratmıştır. Siyasi bir doktrin olarak çokkültürlülük, İslami köktendinciliğe yol açmakla suçlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, Pakistan asıllı İngiliz yazar Hanif Kureishi’nin 1994 yılında kaleme aldığı “Fanatik Oğlum” isimli kısa hikâyesinde yansıttığı İslami köktendincilik ve çokkültürlü toplum ilişkisini araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürlülük, Çokkültürlü Toplum, Köktendincilik, Hanif Kureishi, “Fanatik Oğlum”.

ABSTRACT: Multiculturalism can be defined as a sociopolitical movement which equally appreciates and promotes multiple cultures. In a multicultural country adopting multiculturalist policies, distinct ethnic, religious and cultural groups must be considered ‘equal’. So far, the practices of multiculturalism in various Western countries have caused many problems. As a political doctrine, multiculturalism has been accused of causing Islamic fundamentalism. The aim of this study is to examine the relationship between a multicultural society and fundamentalism reflected in “My Son the Fanatic” (1994), a short story written by Hanif Kureishi, a famous Pakistani-British author.

Key Words: Multiculturalism, Multicultural Society, Fundamentalism, Hanif Kureishi, “My Son the Fanatic”.

INTRODUCTION

The second half of the twentieth century witnessed the emergence of various sociopolitical movements led by groups, such as “the indigenous peoples, national minorities, ethno-cultural nations, old and new immigrants, feminists, gay men and lesbians, and the greens” (Parekh, 2006: 1), all of which have their own ways and views of life and their own culture. As each of these diverse groups wants society to recognize and respect its identity-related differences, from the 1970s onward, many countries in Europe and America have had to produce and practice the theories of multiculturalism, as a current sociopolitical movement which “sees all cultures, their mores and institutions, as essentially equal” (Schmidt, 1997: 3). Multiculturalism can be defined as a sociopolitical movement which equally appreciates and promotes multiple cultures. In a multicultural country adopting multiculturalist policies, distinct ethnic, religious and cultural groups are considered to be ‘equal’. So far, the practices of multiculturalism in various Western countries have caused many problems. As indicated by Tariq Modood in his 2007 article entitled “Multiculturalism, Citizenship and National Identity”, the idea of

multiculturalism has faced “intense criticism from voices who blame it for accentuating social division, reinforcing Muslim separateness and undermining national identity” (Modood, 2007). As indicated by Tariq Modood, multiculturalism has most particularly been accused of causing Islamic fundamentalism, a militant ideology of contemporary Islamic movements (Modood, 2007).

Britain is one of the Western countries that have faced similar multicultural problems for the last forty years. During the last decades, a large number of immigrants from the former British colonies such as Pakistan, India, and the Caribbean have become British citizens, and the British government - especially the Labour Government of Tony Blair, who served as the Prime Minister of the UK from 2 May 1997 to 27 June 2007 - had to adopt multiculturalist policies from the 1970s and 1980s onwards. As a multicultural country, Britain has faced many cultural and moral disagreements and conflicts between its different cultural communities. Most of these disagreements have been so much related with Islamic religion that many politicians and authors started to wonder “if Britain had not made a ‘mistake’ in letting in ‘too many’ Muslims” (Parekh, 2006: 301). Because of these disagreements and conflicts which are mostly related with Islam, multiculturalism has been considered to be a dangerous doctrine.

In contemporary British literature, one of the most prolific writers, who successfully depicts the problems of Britain as a multicultural country, is Hanif Kureishi (born on December 5, 1954), who is the son of a Pakistani father and an English mother. In most of his works, Kureishi explores what is to be a ‘half-caste’ in Britain and focuses on the issues such as home, homelands, belonging, inbetweenness, alienation, identity, hybridity, nationalism, racism, sexuality, fundamentalism, migration, ethnicity, and the historical and cultural conflict between East and West. One of Hanif Kureishi’s famous works is “My Son the Fanatic”, a short story which was first published in *The New Yorker* on March 28, 1994. In “My Son the Fanatic”, through a father-son relationship, Hanif Kureishi explores the themes of fundamentalism and the confluence of Islam and identity politics in a multicultural community. In this short story, the conflict between European and Muslim values results in intolerance and violence, and a family whose roots are in two distinct cultures is torn apart.

The aim of this paper is to explore the relationship between fundamentalism and a multicultural society reflected in “My Son the Fanatic” by the Pakistani-British author, Hanif Kureishi. This paper attempts to investigate the way in which immigrant identities are constructed in Britain, and to search for the reason why young Muslims are being radicalized and are adopting a hate-filled ideology critical of the West.

“MY SON THE FANATIC”

“My Son the Fanatic” is one of the most celebrated works by the Anglo-Pakistani author, Hanif Kureishi. It was first published in *The New Yorker* on March 28, 1994, the screenplay for the movie version of the story was published in 1997, and the picture was released in 1998. Telling the story of the conflict between the Asian (Pakistani) father, Parvez, and his son, Ali, “My Son the Fanatic” analyzes the father-son relationship. Hanif Kureishi claims that he wrote the story “to understand what it is to be a son, what it is to be a father. What it is to live in a world where there is radical Islam” (Kureishi, 2006). Since its publication, this story has strongly attracted the attention of ethnic and Islamic groups in Britain and has been discussed in terms of its forethought about the alienation of young, radicalized Muslim

men. The movie version of “My Son the Fanatic” has also been attacked by Islamic leaders who consider it as a negative and opprobrious portrayal of Muslim beliefs and behavior.

According to Milan Kundera, “human life is bounded by two chasms: fanaticism on one side, absolute skepticism on the other” (Kundera, cited in Saynor, 2001). Hanif Kureishi successfully make these two chasms close together in his “My Son the Fanatic”. In this story, Hanif Kureishi exploits the conventional East-West theme. This theme is viewed in a family whose members are all ‘Pakis’. The character Parvez, who has migrated to England, which is perceived as a dreamland and as a country of opportunities, starts to realize some changes in the behaviors of his son, Ali: Parvez’s only child Ali has rejected acculturation, embraced his Pakistani roots and become a Muslim fundamentalist. In a short time, Ali’s tendency to the Eastern way of living and his disregarding the West turn into assaults towards Parvez. Although Parvez tries to tolerate his son’s behaviors at the beginning, at the end, he loses his temper and hits his son for having adopted the radical position of returning to their ancient religious traditions. At the very end of the story, Ali’s question, “So who’s the fanatic now?” (Kureishi, 2009a: 298), creates a paradoxical conclusion questioning the defects not only within Islamic groups but also within multicultural British society.

In his article “The Road Exactly”, an introduction to the screenplay of “My Son the Fanatic”, Hanif Kureishi indicates that “the idea for *My Son the Fanatic* was provided by my thinking about the fatwa against Salman Rushdie, announced in February 1989” (Kureishi, 2005: 53). A British Indian author, Salman Rushdie’s fourth novel, *The Satanic Verses*, which is inspired in part by the life of the Prophet Mohammad, was published on 26 September 1988. The novel caused great controversy in the Islamic world. Soon after the publication of *The Satanic Verses*, British Muslims began to campaign against it as, for Muslims, the novel was full of blasphemous references to Islamic religion and its prophet. The novel was banned in India, and a copy of the book was burned in demonstrations in Britain on 2 December 1988. The leader of Iran, Ayatollah Khomeini “pronounced a death sentence on Rushdie on 14 February 1989, and called on Muslims all over the world to execute it” (Parekh, 2006: 300). This intellectual terror was much argued by various politicians, thinkers and men of letters at that time. Kureishi claims that:

Few commentators noticed that the objections to *The Satanic Verses* represented another kind of protest. In Britain many young Asians were turning to Islam, and some to a particularly extreme form, often called fundamentalism. Most of these young people were from Muslim families, of course, but usually families in which the practice of religion, in a country to which their families had come to make a new life, had fallen into disuse. (Kureishi, 2005: 53)

In “My Son the Fanatic”, Hanif Kureishi focuses his attention on this gap between two generations of immigrants living in Britain. He works over shifting values between a father and son whose struggle was between assimilation and separatist fundamentalism. The differences between two generations of Pakistani immigrants to Britain are well depicted in the story through two different characters: one is a liberal and secular, and the other is a ‘fundamentalist’, “a word newly minted to mean a fanatical

Muslim” (Kureishi, 2005: 55). Parvez is depicted as enterprising and degenerate whereas his son Ali is rebellious and zealous. Through these characters, Kureishi criticizes both conservatism and liberalism.

In his 2001 article entitled “Hanif Kureishi”, Linden Peach claims that Kureishi’s works reflect that “values have to be worked out through negotiation of the conflicts created by love and desire and by the clash and fusion of cultural and religious traditions” (Peach, 2001). It is easily seen that Kureishi’s works reflect his ethnic background and suburban upbringing, and this ethnic background has been “the subject of controversy, with his mother and sister disputing his versions of it” (Peach, 2001). Kureishi was born in London on 5 December 1954 and raised in Bromley, a suburb of England. His mother was English; his father, the son of a doctor, was a lieutenant colonel in the Indian army who immigrated to England after the partition of the Subcontinent in 1947. The father also wanted to be an author but failed to obtain a publisher for any of his works. His father, who was a Pakistani immigrant, was one of those who could be well assimilated into the British society:

[...] my father was much more liberal and he liked the Pink Floyd. And he liked England and he wanted to be English. And he liked English people. And he was very curious about England. And he liked all the neighbours. He really liked being here. And was determined to fit in and join in. And he didn't feel that being an Indian somehow excluded him from knowing about England. (Kureishi, 1999)

In “My Son the Fanatic”, Hanif Kureishi portrays the character Parvez similar to his own father. This character is introduced as a liberal immigrant and a symbol of the first generation of immigrants in Britain. Bhikhu Parekh, in his *Rethinking Multiculturalism* (2006), indicates that a multicultural society including two or more cultural communities may respond to its cultural diversity in one of two ways:

It might welcome and cherish it, make it central to its self-understanding, and respect the cultural demands of its constituent communities; or it might seek to assimilate these communities into its mainstream culture either wholly or substantially. (Parekh, 2006: 6)

As a multicultural country with the ethnic minorities comprising over 6 percent of its population, Britain seems to have followed the second way to respond to its cultural diversity. It has tried to assimilate its diverse cultural communities into its British culture although the concept of multiculturalism is contrasted with the idea of multiculturalism, as a promotion of differences. Through Parvez character, Kureishi explores the effects of this assimilation on the first, and then the second generation of immigrants in Britain. As a member of the first generation, Parvez has immigrated to Britain from Pakistan and works as a taxi driver in a northern England city: “Parvez had been a taxi driver for twenty years. Half that time he’d worked for the same firm. Like him, most of the drivers were Punjabis” (Kureishi, 2009a: 288). For Parvez’s generation, England has been a dreamland: “His dreams of doing well in England would have come true” (Kureishi, 2009a: 288). Although he is a Muslim, Parvez doesn’t follow a traditional Islamic way of life. He doesn’t pray, instead, he has broken countless rules of the Koran: he drinks alcohol, eats pork pies and has an adulterous affair with Bettina, who is a white prostitute. Parvez seems to be well integrated and assimilated into British society, completely

disaffiliating from his ethnic origin. He thinks that they have to fit in England as immigrants: “You’re not in the village now, this is England. We have to fit in!” (Kureishi, 2009a: 293). He cannot understand why his son has converted to Islamic fundamentalism, and why he rejects Western civilization. Parvez has always worked for his family, especially for his son, to provide him a good future: “for Ali, he had worked long hours and spent a lot of money paying for his education as an accountant. He had bought him good suits, all the books he required, and a computer” (Kureishi, 2009a: 287). He wants his son “to get a good job, marry the right girl, and start a family” (Kureishi, 2009a: 288). For Parvez, there has always been a strong bond between himself and his son: “We were not father and son - we were brothers! Where has he gone? Why is he torturing me!” (Kureishi, 2009a: 288). The use of the word ‘brothers’ is particularly painful, given that young Ali now sees as his brothers the “millions of others [who] will gladly give our lives for the cause” (Kureishi, 2009a: 294).

While examining the roots of the conflict between Islam and the West in his *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (2002), the famous American political scientist, Samuel P. Huntington claims that:

[Muslims] stress the differences between their civilization and Western civilization, the superiority of their culture, and the need to maintain the integrity of that culture against Western onslaught. Muslims fear and resent Western power and the threat which this poses to their society and beliefs. They see Western culture as materialistic, corrupt, decadent, and immoral. They also see it as seductive, and hence stress all the more the need to resist its impact of their way of life. Increasingly, Muslims attack the West not for adhering to an imperfect, erroneous religion, which is nonetheless a “religion of the book”, but for not adhering to any religion at all. In Muslim eyes Western secularism, irreligiosity, and hence immorality are worse evils than the Western Christianity that produced them. (Huntington, 2002: 213)

Samuel Huntington’s ideas are strengthened by Kureishi in “My Son the Fanatic” through the character Ali. As opposed to Parvez, his son Ali, a member of the second generation of immigrants in Britain, turns to a form of belief that denies him the pleasures of the society in which he lives. Although he has been brought up in secular Britain, he now supports “a new theocratic age” in which “repression is returning. Religion has come back to the West – with a vengeance” (Kureishi, 2009b: 302). Reflecting completely anti-multiculturalist ideas, Ali hates Western civilization, and he accuses his father of being “too implicated in Western civilization” (Kureishi, 2009a: 293). For Ali, “the Western materialists hate us [the Muslim immigrants]” (Kureishi, 2009a: 293), “Western education cultivates an anti-religious attitude” (Kureishi, 2009a: 295), and “the West was a sink of hypocrites, adulterers, homosexuals, drug takers, and prostitutes” (Kureishi, 2009a: 293-294).

“Is there a particular event which influenced you?”

“Living in this country.”

“But I love England,” Parvez said, watching his boy in the mirror. “They let you do almost anything here.”

“That is the problem,” he replied. (Kureishi, 2009a: 294)

The character Ali considers the Western culture as materialistic, corrupt and immoral. The West is a place full of things he hates, and the freedom the West has provided for him makes him feel insecure because “if there was too much freedom you had to make less of it” (Kureishi, 2005: 55).

Ali’s hate-filled ideology critical of the West leads him to Islamic fundamentalism, whose roots are in the fourteen-hundred-year-struggle between Islam and West and in Western colonization. As indicated by an Egyptian journalist, Muhammed Sid-Ahmed, “colonialism tried to deform all the cultural traditions of Islam” (Sid-Ahmed, cited in Huntington, 2002: 213), creating a conflict not between religions but between civilizations. Samuel P. Huntington states that “some Westerners... have argued that the West doesn’t have problems with Islam but only with violent Islamist extremists” (Huntington, 2002: 209). But, according to Huntington, fourteen hundred years of history has demonstrated that this idea of Westerners is wrong. There has always been a struggle between Islam and the West, as two different cultures with natures wholly alien to each other:

The underlying problem for the West is not Islamic fundamentalism. It is Islam, a different civilization whose people are convinced of the superiority of their culture and are obsessed with the inferiority of their power. The problem for Islam is not the CIA or the U.S. Department of Defense. It is the West, a different civilization whose people are convinced of the universality of their culture and believe that their superior, if declining, power imposes on them the obligation to extend that culture throughout the world. These are the basic ingredients that fuel conflict between Islam and the West. (Huntington, 2002: 218)

The character Ali is depicted as a symbol of the young generation of immigrants in Britain, and his ideas mostly reflect the colonial background of these immigrants. Kureishi argues that “it mustn’t be forgotten that the backgrounds to the lives of these young people includes colonialism – being made to feel inferior in your own country” (Kureishi, 2005: 57). As indicated by Kureishi, Ali’s problems seem to be more related with Western colonization rather than Britain, as a multicultural country. The following quotations prove that, in the Western countries, the roots of the problems related with fundamentalism should be searched in the colonial past of the Western countries:

On one occasion Ali accused Parvez of “groveling” to the whites; in contrast, he explained, he was not “inferior”; there was more to the world than the West, though the West always thought it was best. (Kureishi, 2009a: 295-296)

Or in another example:

My people have taken enough. If the persecution doesn’t stop there will be jihad. I, and millions of others, will gladly give our lives for the cause. (Kureishi, 2009a: 294)

As understood from the quotations above, Ali blames the West for its colonial past. These quotations must be examined in terms of postcolonial discourse. In his famous *Orientalism* (1979), Edward Said discusses that “the major component in European culture is precisely what made that culture hegemonic both in and outside Europe: the idea of European identity as a superior one in comparison with all the non-European peoples and cultures” (Said, 1979: 7). This idea of Said is also strengthened by Frantz Fanon when he maintains “white men consider themselves superior to black men” (Fanon, 2008: 3). In “My Son the Fanatic”, Ali still feels the effects of the colonial past of the West in a postcolonial, multicultural country: “All over the world our people are oppressed” (Kureishi, 2009a: 297). He cannot accept the idea of the ‘superior’ European versus the ‘inferior’ non-European, and he feels insecure in a country which makes him feel inferior.

While introducing the new era in world politics and discussing on today’s multipolar and multicivilizational world, Samuel P. Huntington claims that:

In the post-Cold War world, the most important distinctions among peoples are not ideological, political or economical. They are cultural. Peoples and nations are attempting to answer the most basic question humans can face: Who are we? And they are answering that question in the traditional way human beings have answered it, by reference to the things that mean most to them. People define themselves in terms of ancestry, religion, language, history, values, customs, and institutions. They identify with cultural groups: tribes, ethnic groups, religious communities, nations, and, at the broadest level, civilizations. People use politics not just to advance their interest but also to define their identity. We know who we are only when we know who we are not and often when we know whom we are against. (Huntington, 2002: 21)

As indicated by Samuel P. Huntington, in the second half of the twentieth century, peoples have started to define themselves mostly in terms of religion and religious communities. This tendency has increased the tension between Islam and the West, causing lots of conflicts which seem to give rise to Islamic fundamentalism. In “My Son the Fanatic,” Ali attempts to identify himself in terms of his ethnic origin and religion, but to construct his identity and to provide recognition of this identity in a postcolonial country he chooses to follow a radical way: he converts to Islamic fundamentalism. Kureishi represents Asian culture both as a separate culture or as part of the process in which all cultures are mixed together: “the separation and this mixture. And in this separation, there’s mixture too. And that’s why fundamentalism is interesting” (Kureishi, 1999). For Kureishi, the young generation of immigrants are choosing fundamentalism because:

It [fundamentalism] is an attempt to create a purity. It's to say we're not really living in England at all. We're going to keep everything that's English, everything that's capitalist, everything that's white, everything that's corrupt, it's going to be outside. And everything that's good and pure and Islamic, you know, it's going to be in here, with these people. And you can see that mixing, you know, was terrifying, just as racists find mixing terrifying. (Kureishi, 1999)

As understood from the quotation above, fundamentalism seems to provide the security that young people need. But Hanif Kureishi claims that he doesn't consider the events from a Muslim point of view because he doesn't believe in Islam. He claims that "fundamentalism is dictatorship of the mind" (Kureishi, 2009b: 308) as it kills man's power of imagination considering God as the only imaginer. He considers not only Islamic fundamentalism but also all forms of religious omnipotence extremely dangerous:

I would say the concept of truth is very dangerous. And the idea that the truth is contained in the Koran—being the word of God—is very dangerous. Subservience is very dangerous, because it stops thinking. There's always a moral authority who's greater than you, whose ideas oppress you. But I don't think it's only Islam that's dangerous. All forms of religious omnipotence are. In that sense Marxism and Fascism are dangerous. (Kureishi, 2006)

Both quotations above suggest that fundamentalism should be considered as "an aberration, a desperate fantasy of worldwide black brotherhood; a symptom of extreme alienation" (Kureishi, 2005: 21) the young generations are exposed to. As young people feel inferior in the country where they were born and brought up, they are converted to fundamentalism as a form of extreme alienation. Their aim is to exclude the others who have excluded them: "If you feel excluded it might be tempting to exclude others" (Kureishi, 2009b: 305).

Through "My Son the Fanatic" Hanif Kureishi does not only criticize Islamic fundamentalism but also liberalism. At the end of the story, Parvez, the long-settled immigrant father, eventually loses his temper with his fundamentalist son, and hits him:

Parvez kicked him over. Then he dragged the boy up by his shirt and hit him. The boy fell back. Parvez hit him again. The boy's face was bloody. Parvez was panting. He knew that the boy was unreachable, but he struck him nonetheless. The boy neither covered himself nor retaliated; there was no fear in his eyes. He only said, through his split lip: "So, who's the fanatic now?" (Kureishi, 2009a: 298)

With the question "So, who's the fanatic now?" at the end of the story, Hanif Kureishi questions the father's own secular liberal tolerance. So, the end of the story indicates that all ideologies as politics can become a dogma. In an interview with Hanif Kureishi, made by Hirsh Sawhney in 2006, Kureishi expresses his ideas about liberalism as a dogma as follows:

Liberalism can [become a dogma]. The story 'My Son the Fanatic' is about that. It's like Bush bombing Iraq and saying, "We're bringing you democracy," and you see thousands of bombs and people shooting at you. This is liberalism turned on its head. It's insane. This is liberalism as fascism. The end of 'My Son the Fanatic' was about these ironies. How systems of liberation turn into their opposite as we see with Marxism, Fascism, radical Islam—and liberalism too. (Kureishi, 2006)

While criticizing both liberalism and Islamic fundamentalism, Hanif Kureishi also shows ways to provide healthy multicultural communities. For Kureishi, there is no need for the struggle between Islam and the West because these two are connected:

These seemingly opposed philosophies – one based on moral absolutes and the unshakable authority of one book, the other on skepticism, doubt, and flux – are not alien to one another in the way we might think. There is mutual fascination. These two groups have produced and require each other in some way. They both have fantasies about each other. We have fantasies about the order and strictness of fundamentalism. The fundamentalists have powerful fantasies about those dirty people in the West who are having sex all the time, stoned out of their heads, and living in toilets. Huge envy and love on both sides, for order and for disorder. (Kureishi, 2009b: 304)

Hanif Kureishi argues that, while these opposite forces reflect on each other, religion cannot be considered as the Achilles' heel of a multicultural country. He says that multiculturalism is much better than monoculturalism because a pure and unmixed world will lead to fascism. For Kureishi, “an effective multiculturalism is not a superficial exchange of festivals and food, but a robust and committed exchange of ideas” (Kureishi, 2009b: 304), and to provide ‘a robust and committed exchange of ideas’ in a multicultural community, “people have to treat one another with respect” (Kureishi, 2009a: 296). With these words, he proves the correctness of the ideas of Tariq Modood, who claims that “multiculturalism is not the cause of the present crisis but part of the solution” (Modood, 2008: 154).

CONCLUSION

In the second half of the twentieth century, the practices of multiculturalism have caused some problems in various Western countries. Because of these problems, multiculturalism, as a current sociopolitical movement, has faced intense criticism and has been accused of causing Islamic fundamentalism. In his short story “My Son the Fanatic” (1994), through a father-son relationship, Hanif Kureishi, one of the most prolific Pakistani - British authors, focuses his attention on one of the most troublesome issues of our day - the relationship between fundamentalism and multiculturalism - and proves that multiculturalism cannot be considered as a cause for the present crisis created by Islamic fundamentalism.

In “My Son the Fanatic”, Hanif Kureishi, as a hybrid Englishman, a Pakistani-Briton, focuses on the changing attitudes of young people in a multicultural country, Britain, in the twenty-first century. He examines the reasons why young generations of immigrants in Britain are being converted to Islamic fundamentalism. Kureishi proves that fundamentalism is a form of extreme alienation of the young generation, and it is being used by the young as a way of excluding the other cultures who have excluded the culture of this young generation. Through successfully chosen characters, the father Parvez and his son Ali, Hanif Kureishi reflects the rising tension between Islam and the West, and also finds a chance to criticize both fundamentalism and liberalism. Kureishi, as a postcolonial author, tries to redefine English national identities in Britain. His story shows that the roots of today's problems related with Islamic fundamentalism can be found in the colonial history of the West, and it is not easy for the

colonized to forget what the colonizer did in the past. Kureishi not only criticizes the West for its colonial past but also warns the British Muslims about their religious practices. He attempts to attract the attention of the British Muslims on Islamic religion and its applications in the modern world. With "My Son the Fanatic", he shows that an old religion in the modern world may cause a great deal of problems. For this reason Islamic religion needs some revisions and it has to evolve.

In "My Son the Fanatic", Hanif Kureishi indicates the fact that multicultural societies have developed under colonial and imperial rule during the twentieth century, but in the twenty-first century they have to be ethnic and religious potpourris in the West. Today, none of the religions on the earth can be considered as the Achilles' heel for the problems of multicultural communities, and multiculturalism has nothing to do with the problems related to Islamic fundamentalism. Multiculturalism can thus be the only solution for these problems, rather than the cause of them.

REFERENCES

FANON, Frantz. (2008) *Black Skin, White Masks*, London: Pluto Press.

HUNTINGTON, Samuel P. (2002) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London: Simon and Schuster.

KUREISHI, Hanif. (1999) "Hanif Kureishi on London." *Critical Quarterly*. By Colin MacCabe. 41.3 (Autumn 1999): 37-56. Rpt. in *Contemporary Literary Criticism*. Ed. Jeffrey W. Hunter. Vol. 135. Detroit: Gale Group, 2001. 37-56. Literature Resource Center. Gale. Dumlupınar Üniversitesi. 7 Oct. 2009 [Online] GALE|H1100033926 Available from: <http://go.galegroup.com/ps/start.do?p=LitRC&u=dumlu>. [Accessed 4th October 2010]

KUREISHI, Hanif. (2005). *The Word and the Bomb*. London: Faber and Faber.

KUREISHI, Hanif. (2006). Interview. "In Conversation: Hanif Kuresihi with Hirsh Sawhney". By Hirsh Sawhney. *The Brooklyn Rail*, USA, Brooklyn, July-August 2006. Available from: <http://brooklynrail.org/2006/07/books/hanif-kureishi-with-hirsh-sawhney> [Accessed 4th October 2010]

KUREISHI, Hanif. (2009a). "My Son the Fanatic". *The Black Album* with "My Son the Fanatic". New York: Scribner, pp.287-298.

KUREISHI, Hanif. (2009b). "An Interview with Hanif Kuresihi". By Deanna Kamiel. *The Black Album* with "My Son the Fanatic". New York: Scribner, pp.299-309.

MODOOD, Tariq. (2007) "Multiculturalism, Citizenship and National Identity". [Online] Available from: http://www.opendemocracy.net/faith-europe_islam/multiculturalism_4627.jsp [Accessed 10th October 2010]

MODOOD, Tariq. (2008) *Multiculturalism*. UK: Polity Pres.

PAREKH, Bhikhu. (2006) *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. New York: Palgrave Macmillan.

PEACH, Linden. (2001) "Hanif Kureishi." *British and Irish Dramatists Since World War II: Third Series*. Ed. John Bull. *Dictionary of Literary Biography* Vol. 245. Detroit: Gale Group, 2001. Literature

Resource Center. Gale. Dumlupinar Universitesi. 7 Oct. 2009. [Online] GALE|H1200010471 Available from: <http://go.galegroup.com/ps/start.do?p=LitRC&u=dumlu> [Accessed 4th October 2010]

SAID, Edward. (1979) *Orientalism*, New York: Vintage Books.

SAYNOR, James. (2001) “Mirrorshades.” *New Statesman & Society*. 40-41. Rpt. in *Contemporary Literary Criticism*. Ed. Jeffrey W. Hunter. Vol. 135. Detroit: Gale Group, 2001. 40-41. Literature Resource Center. Gale. Dumlupinar Universitesi. 7 Oct. 2009 [Online] GALE|H1100033907 Available from: <http://go.galegroup.com/ps/start.do?p=LitRC&u=dumlu>. [Accessed 4th October 2010]

SCHMIDT, Alvin J. (1997) *The Menace of Multiculturalism: Trojan Horse in America*. The United States of America: Greenwood Publishing.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLGİLENDİRİCİ METİNLERDE DÜŞÜNCEYİ GELİŞTİRME YOLLARINI KULLANMA DURUMLARI

Mehmet TEMİZKAN

Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

ÖZET: Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin bilgilendirici metinlerde düşünceyi geliştirme yollarını kullanma durumlarını belirlemektir. Araştırma genel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma grubunu Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği, Sınıf Öğretmenliği, Özel Eğitim Öğretmenliği, Resim – İş Öğretmenliği ve Bilgisayar Öğretmenliği bölümlerinin 1. sınıflarına devam eden toplam 331 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak öğrencilere yazdırılan bilgilendirici metin türündeki kompozisyonlar kullanılmıştır. Bu kompozisyonlardan elde edilen bulgular yüzde, frekans ve aritmetik ortalama şeklinde verilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre öğrenciler düşünceyi geliştirme yollarından karşılaştırmayı her bir metinde 1,29, örneklemeyi 0,93, tanımlamayı 0,57, sayısal verileri 0,36, alıntı yapmayı 0,35, benzetmeyi 0,25 oranında kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Yazılı Anlatım, Düşünceyi Geliştirme Yolları, Metin, Kompozisyon.

THE USING LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS THE THINKING EXPANDING FORMS IN THE EXPOSITORY TEXTS

ABSTRACT: The aim of this research is determining university students's using level of thinking expanding forms in expository texts. This research is a descriptive study in survey model. The sampling group of research are 331 university students in first class who are Mustafa Kemal University Faculty of Education Department of Turkish Education, Department of Classroom Teacher, Department of Private Education, Department of Fine Arts Education and Department of Computer Teaching Education. Data gathering tool are expository compositions. The findings are presentinng frequency, percent and arithmetic average. According to the results university students are using the comparison 1,29 rate, the exemplification 0,93 rate, the definition 0,57 rate, numerical data 0,36 rate, testimony to a statement 0,35rate and analogy 0,25 rate.

Key Words: Writing Expression, Thinking Expanding Forms, Text, Composition.

GİRİŞ

Yazma, insanoğlunun doğuştan getirdiği kendini anlatma isteğinin ürünü olan bir eylemdir. İnsanlar birbirlerine duygularını, düşüncelerini, hayallerini, isteklerini, tasarılarını, şikâyet ve önerilerini vb. anlatmak isterler. Bundan dolayıdır ki yazı insana kendini çevresine açık, anlaşılır ve etkili bir biçimde anlatma imkânı vermektedir. Özbay'a göre (2006: 121) yazı insanların birbirleriyle iletişim kurmak için kullandıkları dil deneni sistemi belli işaretlerle belirleyen ikinci bir sistemdir. Birinci sistem konuşmadır.

Buna göre yazı insanlar arasında kullanılan en önemli iletişim araçlarından biri olmuştur. Kavcar'a göre (1986: 79) yazma, diğer bir deyişle yazılı anlatım bir konuyu ve o konu ile ilgili fikirleri cümle ve paragraflara göre düzenlemek ve bir bütün meydana getirmektir. Demirel (1999: 59) yazma etkinliğini "düşünceyi, duyguyu, olayı yazı ile anlatmaya yazma denir" şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımların içerikleri dikkate alındığında yazılı anlatım, yazmak için bir konuyu seçme ve sınırlandırma işlemlerinden sonra konu ile ilgili bilgi toplama ve toplanan bilgileri konunun bütünlüğü içinde planlama aşamalarından oluşan, planı yazıya dönüştürmek için anlatmak istediğimize uygun kelimeler seçme, bunları doğru cümlelere dönüştürme, doğru cümlelerle sağlam paragraflar kurma, kelimeleri doğru yazma, noktalama işaretlerini yerinde kullanma, yazım kurallarına uyma, bilgileri plan dâhilinde yazıya dökme ve ortaya çıkan ürünü düzeltip değerlendirme süreçlerini içeren bir etkinlik olarak tanımlanabilir (Temizkan, 2003: 11).

Yazma eylemi tek başına ne bir öğretim ne de bir eğitim işidir. Bu eylem hem öğretimi hem de eğitimi kapsayan geniş ve karmaşık bir süreçten meydana gelir. Yazılı anlatım; bir dil öğrenimi ve öğretimi değil, yazılan dilin dünyasında sistemli düşünme yöntemi kazanma becerisi olarak değerlendirilir. Yazma, Türkçeyi geliştirme, güçlendirme, daha iyi öğrenme ve öğretme değil, Türkçe düşünülen her şeyi doğru, anlaşılır, etkili ve sistemli bir biçimde aktarma alanıdır (Gedizli, 2004: 22). Yazının kalıcı ve aktarıcı oluşu, toplumsal değişim açısından yazıya çok önemli üstünlükler sağlar. Toplumun yaşamsal, kültürel, sanatsal tüm varlığını taşıyan dili, sözü kalıcı kılan yazıdır.

Bir anlatma becerisi olarak yazma, insanoğlunun binlerce yıldır kullandığı en önemli iletişim araçlarından biridir. Yazının icadı insanlığa konuşmanın yanında çok önemli yeni bir iletişim aracı kazandırmıştır. İnsanlar yazı sayesinde medeniyete çok önemli katkılar sağlamışlardır. Bu katkılardan en önemlisi yazı sayesinde bilgi ve kültür aktarımının çok daha kolay ve etkili hale gelmiş olmasıdır (Coşkun, 2007: 50). Binyazar ve Özdemir'e göre (1980: 17) yazılı anlatımın sözü ve düşünceyi uzaklara iletme, yaşadığımızı anlatma, bilgiyi ve düşünceyi saptama gibi üç temel amacı vardır. Göğüş'e göre (1978: 16) de yazma öğretiminin can damarı öğrencilerimizin yazma ve yaratma güçlerini harekete geçirmektir. Başka türlü söylersek onların yazma ve yaratma gücünü geliştirme, belirli bir amaç doğrultusunda yönlendirmedir.

Yazılı bir kompozisyon bazı dilsel birimlerin bir araya getirilmesinden oluşur. Bunlar kelimeler, cümleler ve paragraflardır. Kelimeler anlatım birimleri; cümleler yargı birimleri; paragraflar da düşünce birimleridir. Sözcük (kelime) tümce içinde belli bir görevi ve anlamı olan, başka bir deyişle tümcenin söz dizimsel-anlamsal işleyişine katılan dil ögesidir. Sözcükler bir dili oluşturan en önemli öğelerdendir. İnsanlar arasındaki anlaşma, iletişim büyük ölçüde sözcüklerle sağlanır. Sözcükler kavramları yansıtan birimlerdir (Bilgin, 2002: 178). Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir isteği, bir olayı vb. tam bir yargıya bağlayarak anlatan sözcüğe ya da sözcük dizisine tümce denir. Tümce bir yargı bildirir (Bilgin, 2002: 446). Konuşma ve yazıda düzenleme, diğer bir deyişle kompozisyon cümleyle başlar. Konuşma ve yazının birimi cümledir. Doğru, iyi ve güzel bir cümle kurmak için sözcüklerin dil içinde kazandıkları değerleri bilmek gerekir. Ancak bundan sonra cümleye geçilebilir. Cümlelerin iyi, doğru ve güzel olması yazının veya konuşmanın etkisini belirler (Yakıcı vd. 2004: 43).

Yazılı anlatım etkinliğinin en önemli birimlerinden birisi de paragraftır. Paragraf şekil açısından genellikle bir satır başından diğer satır başına kadar olan birim olarak tanımlanmaktadır. İçerik açısından bakıldığında ise paragraf duygu, düşünce ve hayallerin bir konu etrafında toparlandığı anlamsal bir birimdir (Yakıcı vd. 2004: 44). Her paragrafta bir düşünce, duygu, olay veya durum birliği vardır.

Paragraflarda bir ana düşünce olur ve her paragraf bu düşüncenin birimi, yuvası sayılır. İşte bu ana fikri, ana duyguyu değişik yönlerden açıklayan cümle ya da cümle öbeklerine paragraf denir. Yazılı kompozisyon paragrafların bir zincir halkası gibi birbirine eklenmesinden meydana gelir (Temizkan, 2003: 22). Sarıca'ya göre (2000: 207) içerik yönünden paragraf bir düşünceyi, bir duyguyu, bir bilgiyi, bir yargıyı, dileği, isteği, öneriyi, olayın bir kesitini tam olarak, yalnız bir yönüyle açıklayan, betimleyen cümleler bütünüdür.

Sağlam bir paragraf yazının bütünü gibi bazı bölümlerden oluşur. Paragraf içerdiği ana duyguyu, ana düşünceyi açıklamaya bir giriş cümlesinden başlamalıdır. Daha sonra düşüncenin paragraf boyutunda ele alınacağı gelişme cümleleri gelir. Bunlar düşünce ya da duyguyu paragrafta ele alınması gereken tüm yönleriyle açıklar. Paragraf sonuç cümleleriyle biter. Bu cümleler de paragrafta ele alınan düşünce veya duyguları toparlayıcı nitelik taşır (Temizkan, 2003: 22).

Paragraf bir düşünce birimidir. İyi düzenlenmiş bir yazıda kaç paragraf varsa o kadar da düşünce var demektir. Paragrafı oluşturan cümlelerin çokluğu ya da azlığı öne sürülen düşüncelerin geliştirilmesine bağlıdır. Düşünceyi geliştirme onu okuyucunun kolayca kavrayabileceği bir duruma getirmek demektir (Özdemir, 1992: 84). Bir yazıda ileriye sürülen görüş ve düşüncenin inandırıcılığını sağlamak amacıyla yazar tanımlama, örnekleme, karşılaştırma, tanık gösterme/alıntı yapma, sayısal verilerden yararlanma, benzetme gibi düşünceyi geliştirme yollarına başvurabilir (Ardanacı, 2001; Bilgin, 2004; Özdemir, 1992; Özdemir ve Binyazar, 1975; Kıbrıs, 2010).

Tanımlama: Bir kavramın ya da olayın belirgin özellikleriyle tanıtılmasına tanımlama denir. Tanımlama bir düşünceyi karşımızdakine aktarmanın doğrudan bir yoludur. Daha çok açıklama ve tartışma anlatım biçimlerinde kullanılan bu yolla tanımlanan şeyin okurun zihninde daha kolay belirmesi amaçlanır. Tanımlamaların yazıdaki yeri sınırlıdır. Üzerinde yazı yazılan konunun bazı anahtar kavramları tanımlarla belirginleştirilir. Yazar, okuyucunun kafasında sınırları tam çizilemeyen bu kavramları tanımlayarak hem kavrama bakış açısını verir hem de okurun kavrama gücünü artırır (Bilgin, 2004; Özdemir, 1992: 69). Nesnel ve öznel olmak üzere iki biçimde yapılabilir. Tanımlama "Bu nedir?" sorusunun cevabıdır. Tanım cümleleri ya "... denir." ya da "...dir." şeklinde biter.

Karşılaştırma: Düşünceyi geliştirmenin bir başka yolu da iki varlık, iki kavram ya da iki şey arasındaki benzerlik ve karşıtıklardan yararlanmadır. Karşılaştırma da somutlaştırmayı sağlayan bir yoldur. Bunda amaç kavramın başka kavramlardan farklı yönlerini ortaya koymak, böylece onun belirgin özelliklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Ya da ortak yönler söylenerek bu özelliklerin daha iyi belirmesi amaçlanır (Ardanacı, 2001).

Tanık Gösterme: Bir düşünceyi savunmak, doğruluğunu kanıtlamak için aynı görüşü paylaşan, destekleyen bir kişinin yazılarından veya konuşmalarından alıntı yapmaktır. Tanık gösterme iki biçimde

olur. Birincisinde tanık gösterdiğimiz kişinin düşüncesini alır kendi görüşlerimizi buna bağlı olarak geliştiririz. İkincisinde ise önce kendi görüşümüzü ortaya koyar, bunu tanık gösterdiğimiz kişinin düşünceleriyle pekiştiririz (Özdemir, 1992: 87). Tanıklığına başvurulmuş kişinin sözü edilen konuda yetkin olması gerekir. Yazar, bu yetkin kişinin sözünü ya kendi sözü hâline getirir (dolaylı anlatım) ya da sözünün tamamını veya bir bölümünü tırnak içinde vererek kullanır (doğrudan anlatım).

Örnekleme: Düşünceyi geliştirmenin bir yolu da örneklemedir. Örnekleme soyut bir düşünceye somutluk ve görünürlük katar, söylemek istediğimizi okuyucumuzun gözünde canlandırır. Sözü edilen bir düşüncenin zihinlerde somut hâle getirilebilmesi için başvurulmuş bir düşünceyi geliştirme yoludur. Yerinde kullanılan bir örnek kimi durumlarda sayfalarca açıklamadan daha etkili olur (Özdemir ve Binyazar, 1975).

Sayısal verilerden yararlanma: Düşünceyi inandırıcı kılmak için yollarından biri de sayısal verilerden yararlanmadır. İnsanlar okuduklarının sayılarla desteklendiğini görürlerse yazıyı daha da inandırıcı bulurlar. Düşüncelerin kanıtlanması, inandırıcı kılınması için araştırma sonuçlarından yararlanma yoluna gidilir. Güvenilir kaynakların sunduğu verilerin kullanılması yazarın inandırıcılığını büyük ölçüde artırır (Bilgin, 2004).

Benzetme: Bir kavramı ya da varlığı başka kavram ya da varlığa ait özelliklerle anlatmadır. Çoğunlukla cümle düzeyinde kullanılan, anlamı zenginleştirmeyi amaçlayan bir düşünceyi geliştirme yoludur. Paragrafın içinde yer yer bulunur, anlatıma güç katar. Benzetme, aralarında benzerlik olan iki şeyden benzerlikçe zayıf olanı güçlü olanla anlatmaktır.

Yazma becerisi dinlemeyi, okumayı ve konuşmayı gerektiren; bu üç dil becerisinin bir sentezinden oluşan ve geliştirilmesi zor bir dil becerisidir. Bu noktada öğrencilerden beklenen profesyonel anlamda bir beceri sergilemeleri değildir. 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı bu konuya şöyle açıklık getirmektedir. Hikâye, roman, şiir gibi türlerde ürün vermek, bireysel yetenek ve yaratıcılık gerektirse de öğrencilerin duygu, düşünce, hayal ve izlenimlerini doğru, açık, anlaşılır ve yazma kurallarına uygun şekilde anlatmaları yazma tekniğine uygun bilgi ve beceriler kazandırılarak sağlanabilir (MEB, 2005: 7). Araştırmaya konu olan düşünceyi geliştirme yolları ise programda planlı yazma başlığı altında “Konunun özelliğine uygun düşünceyi geliştirme yollarını kullanır.” maddesi ile dile getirilmektedir. Planlı yazmaya yönelik “Açıklamalar” başlığı altındaki “Tanımlama, betimleme, örnekleme, karşılaştırma, tanık gösterme, benzetme ve sayısal verilerden yararlanılarak ana fikir desteklenir.” maddesi düşünceyi geliştirme yollarının yazılı anlatımdaki yerine dikkat çekmektedir (MEB, 2005: 30). Düşünceyi geliştirme yollarını amaç ve kurgu unsurları bakımından şu biçimde tablolatabiliriz:

	Amaç	Kurgu
Tanımlama	Yazılan konu hakkında bilinmeyen anahtar kavramların anlamlarını açıklığa kavuşturmadır.	Nesnel ve öznel olarak yapılır. Cümleler ...dır, dir / denir şeklinde biter.
Karşılaştırma	Kavramların başka kavramlardan farklı veya benzer yönlerini ortaya koyarak belirgin özelliklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.	Kavramlar arasındaki benzerlik ve karşıtlıkları ön plana çıkararak yapılır.
Örnekleme	Soyut bir düşünceye somutluk ve görünürlük katmak ve böylece söylemek istediğimizi okuyucumuzun gözünde canlandırmaktır.	Konu hakkında bazı açıklamalar yaptıktan sonra konuya uygun örnek/ler verilerek yapılır.
Tanık Gösterme	Herhangi bir düşünceyi başkalarının düşüncelerinden ve sözlerinden yararlanarak güçlendirmektir.	Doğrudan ve dolaysız olarak iki şekilde yapılır.
Sayısal Veriler	İleri sürülen düşünceyi inandırıcı kılmaktır.	Araştırma sonuçlarından yararlanılarak yapılır.
Benzetme	Bir kavramı ya da varlığı başka kavram ya da varlığa ait özelliklerle anlatarak somutlaştırmaktır.	Aralarında benzerlik olan iki şeyden benzerlikçe zayıf olanı güçlü olanla anlatarak yapılır.

Düşünceyi geliştirme yollarının kullanılması yazıda ele alınan konunun çeşitli yönleriyle, ayrıntılı olarak işlenmesini ve ortaya konulmasını sağlar. Yazar neyi nasıl ifade edeceğini bildiğinden anlatım bozukluklarına düşme olasılığı azalır. Konu okuyucu tarafından daha anlaşılır ve daha ilgi çekici biçimde algılanır. Açık, anlaşılır ve etkili bir anlatım sağlandığından yazının kalıcılığı artar. Bu bilgiler ışığında aşağıda düşünceyi geliştirme yollarının kullanıldığı bir metinle kullanılmadığı bir metni incelemek yararlı olacaktır.

Örnek Metin 1

Hoşgörülü olmak herkesin hoşuna gider. Herkese hoşgörülü olmak, insanlara güzel davranmak herkesin hoşuna gidendir. Herkes anne babaya saygı sevgili olmalıdır. Bunu herkes yapsa saygı ve sevgi herkesin hoşuna gider. Hoşgörü demek herkesin büyüğüne küçüğüne saygılı olmazsa kimse birbirine saygı göstermez. Herkes birbirine hoşgörülü olursa hoşgörü herkesin hoşuna gider. Her zaman hoşgörülü ol, herkes gibi ol.

Örnek Metin 2

Hoşgörü her şeyi anlayışla karşılayabilmektir. Bir insan hoşgörülü olursa ona kimse yalan

Tanımlama

söylemez. İnsanlar onunla her şeyini paylaşır. Hoşgörü insana güzel bir davranış kazandırır. Toplum içinde hoşgörülü insanın yeri ayırdır. Örneğin çocuğunuz kendi kendini yetiştirmek amacıyla bir

Örnekleme

etkinlikte bulundu ve siz ona karşı hoşgörülü olmadınız. O çocuğun kendine güveni azalır.

Toplum da hoşgörülü olursa herkesin size karşı bir sayınlığı olur. Hoşgörü sadece eğitimle değil, ailede de kazanılır. Ailede hoşgörü olmazsa o bir aile olmaz zaten. Çünkü ailede huzur olmaz, fikir anlayışı olmaz.

Hoşgörülü insan ayırdır, hoşgörüsüz ayırdır. Hoşgörülü insana biz her şeyimizi açar, her

Karşılaştırma

şeyimizi paylaşıyoruz. Hoşgörüsüz insan bizi anlamayacağı için onunla paylaşamayız. Hoşgörülü bir toplum, hoşgörülü bir aile, hoşgörülü bir ortamın insanlarıyla vakit geçmek bilmez. Hoşgörülü insanlar çok sabırlıdır.

Ailede hoşgörü olursa sıkıntı yaşanmaz. Örneğin çocuğunuz sizinle bir şey paylaşmak istiyor.

Örnekleme

Ama siz onu anlamazsanız çocuğunuz korkar ve sizinle paylaşmaz. Hoşgörülü olursanız sizinle paylaşır ve siz de çocuğunuzun her şeyini bilmiş olursunuz. Böylece çocuğunuzu tanımış olursunuz. Kısaca hoşgörülü insanlar hayatta mutlu, huzurlu, rahat bir yaşam sürerler.

Birinci metinde düşüncüyü geliştirme yolları kullanılmamıştır. Bu metinde yazar hemen her cümlede anlatım bozukluğuna düşmüştür. Ele aldığı konu hakkında bilgisi olmadığı anlaşılmaktadır. Konu ayrıntılarıyla işlenmemiş, sık sık kelime tekrarına düşülmüştür. Okuyucu açısından çok sıkıcı, ne anlatmak istediği anlaşılmayan, ilgi çekicilikten uzak bir metindir. İkinci metinde ise yazar her paragrafta düşüncüyü geliştirme yollarından yararlanmıştır. Birinci paragrafta hoşgörü kavramını tanımlamış, ikinci paragrafta bu kavrama örnek vermiş, üçüncü paragrafta hoşgörülü olan ve olmayan insanları karşılaştırmış, son paragrafta ise bir örnekle yazıyı tamamlamıştır. Metne bakıldığında anlatım bozuklukları çok azdır. Metin okuyucu tarafından ilgiyle okunabilmekte, metinde ele alınan konu çeşitli yönleriyle anlatılmakta, konu belli bir plan ve mantık doğrultusunda geliştirilmektedir. Bu iki örnekten yola çıkarak düşüncüyü geliştirme yollarının kullanılmasının metinde önemli işlevleri yerine getirdiği görülmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi “Üniversite öğrencilerinin bilgilendirici metinlerde düşüncüyü geliştirme yollarını kullanma düzeyleri nedir?” şeklinde oluşturulmuştur.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma tarama modelinde gerçekleştirilen betimsel bir nitelik taşımaktadır. Tarama modelleri geçmişte veya halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan onu uygun bir biçimde gözleyip belirtmektir (Karasar, 2000: 77). Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin bilgilendirici metinlerde düşüncüyü geliştirme yollarını kullanma durumları belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırma tarama modellerinden genel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Genel tarama modelleri çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir. Bu araştırmada çok sayıda elemandan oluşan üniversite öğrencilerinden 331 kişilik bir örneklem belirlenmiş ve bu örneklemin bilgilendirici metinlerde düşüncüyü geliştirme yollarını kullanma durumları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma genel tarama modellerinden tekil tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Tekil tarama modeli değişkenlerin tek tek, tür ya da miktar olarak oluşumlarının belirlenmesi amacı ile yapılan araştırma modelidir. Bu tür bir yaklaşımda ilgilenilen olay, madde, birey, grup, kurum, konu vb. birim ve duruma ait değişkenler ayrı ayrı betimlenmeye çalışılır (Karasar, 2000: 79). Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin bilgilendirici metinlerde düşünceyi geliştirme yollarını kullanma durumları araştırılırken, bu düşünceyi geliştirme yolları tanımlama, örnek verme, benzetme, karşılaştırma, sayısal verilerden yararlanma, tanık gösterme/alıntı yapma olarak ayrı ayrı ele alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırma Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi 1. sınıflarda eğitim öğretime devam eden I. ve II. Öğretim programlarındaki öğrencileri kapsamaktadır. Bu bağlamda Türkçe Öğretmenliği, Özel Eğitim Öğretmenliği, Bilgisayar Öğretmenliği, Resim İş Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği bölümlerinden toplam 331 öğrenci araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Aşağıdaki tabloda bölümlere göre araştırmaya alınan öğrenci sayıları verilmektedir.

Bölümler	Öğrenci Sayıları
Türkçe Öğretmenliği	82
Özel Eğitim Öğretmenliği	31
Bilgisayar Öğretmenliği ve Teknoloji Eğitimi	79
Resim İş Öğretmenliği	23
Sınıf Öğretmenliği	116
Toplam	331

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla öğrencilere yazdırılan kompozisyon kâğıtları kullanılmıştır. Bu amaçla öğrencilere kendilerince belirledikleri herhangi bir konuda bilgilendirici metinlerden deneme türünde bir yazı yazmaları istenmiştir. Bu yazıyı yazarken sınav veya not kaygısı taşımamaları gerektiği söylenmiş ve istedikleri kadar zaman kullanabilecekleri belirtilmiştir. Öğrencilerden alınan deneme yazıları aşağıdaki maddeler doğrultusunda fişlenmiştir:

Öğrenciler	Tanımlama	Karşılaştırma	Örnek Verme	Benzetme	Sayısal Veriler	Alıntı Yapma
1	+					
2						
3						
...						

Verilerin Analizi

Öğrenciler tarafından bilgilendirici metinlerden deneme türünde oluşturulan yazılı kompozisyonlar düşünmeyi geliştirme yolları doğrultusunda fişlendikten sonra veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS 11.5 istatistik paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Böylece araştırmada hem nitel hem de nicel veri analizinden yararlanılmıştır.

Verilerin analizinde frekans, yüzde ve aritmetik ortalama işlemlerinden yararlanılmıştır. Yazılı kompozisyonlar öncelikle düşünceyi geliştirme yolları açısından toplu olarak analiz edilmiştir. Bu

işlemden sonra araştırmaya konu olan her bir düşünceyi geliştirme yolu (tanımlama, karşılaştırma, örnek verme, benzetme, sayısal verilerden yararlanma, alıntı yapma) kendi içinde teker teker ele alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular yer almaktadır. Veriliş sırasına göre önce düşünceyi geliştirme yollarının toplam kullanımına ilişkin bulgular, sonra her bir düşünceyi geliştirme yolunun kullanım düzeyine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Düşünceyi Geliştirme Yollarının Kullanımına İlişkin Toplam Bulgular

Düşünceyi geliştirme yollarının kullanımına ilişkin toplam sayısal bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Çizelge 1. Düşünceyi Geliştirme Yollarının Kullanımına İlişkin Toplam Sayısal Veriler

Düşünceyi Geliştirme Yolları	f	%	Ort.	Toplam
Karşılaştırma	428	34,25	1,29	1251
Örnek Verme	310	24,34	0,93	
Tanımlama	191	14,06	0,57	
Benzetme	84	7,0	0,25	
Sayısal Veriler	120	10,65	0,36	
Alıntı Yapma/Tanık Gösterme	118	10,59	0,35	

Çizelge 1'e göre araştırma grubunda yer alan 331 öğrenci yazdıkları metinlerde toplam 1251 yerde düşünceyi geliştirme yollarından herhangi birisini kullanmışlardır. Buna göre düşünceyi geliştirme yollarından karşılaştırma % 34,25; örnek verme % 24,34; tanımlama % 14,06; benzetme % 7; sayısal veriler % 10,65; alıntı yapma/tanık gösterme % 10,59 oranında kullanılmıştır. Ortalama verilere göre karşılaştırma % 1,29; örnek verme % 0,93; tanımlama % 0,57; benzetme % 0,25; sayısal veriler % 0,36; alıntı yapma/tanık gösterme 0,35 oranında kullanılmıştır.

Düşünceyi Geliştirme Yollarından Karşılaştırmanın Kullanımına İlişkin Bulgular

Düşünceyi geliştirme yollarından karşılaştırmanın kullanımına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Çizelge 2. Düşünceyi Geliştirme Yollarından Karşılaştırmanın Kullanımına İlişkin Bulgular

Düşünceyi Geliştirme Yolu	Bilgisayar Öğretmenli ği		Özel Eğitim Öğretmenli ği		Resim-İş Öğretmenli ği		Sınıf Öğretmenli ği		Türkçe Öğretmenli ği		Toplam	
Karşılaştırma	F	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
	91	19,25	27	8	23	5	204	45,8	83	24,75	428	100
Toplam Öğrenci Sayısı	79		31		23		116		82		331	100
Ortalama	1,15		0,87		1,00		1,75		1,01			

Çizelge 2’de çalışma grubundaki öğrencilerin bölümlere göre düşünceyi geliştirme yollarından karşılaştırmayı kullanma düzeyleri verilmiştir. Buna göre Bilgisayar Öğretmenliği Bölümü öğrencileri karşılaştırmayı % 19,25; Özel Eğitim Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 8,0; Resim-İş Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 5,0; Sınıf Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 45,8; Türkçe Eğitimi Bölümü öğrencileri % 24,75 oranında kullanmışlardır. Düşünceyi geliştirme yollarından karşılaştırmayı kullanılmasına ilişkin aritmetik ortalamalara bakıldığında ise Bilgisayar Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 1,15; Özel Eğitim Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 0,87; Resim-İş Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 1,0; Sınıf Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 1,75; Türkçe Eğitimi Bölümü öğrencilerinin 1,01 oranında kullandıkları görülmektedir.

Örnekler

Her insanın kendini iyi hissettiği anlar farklıdır. Kişisel özelliklerle çok bağlantılıdır bu durum. İşkolik bir insan çalışırken mutlu olur. Popüler, neşeli insan tipleri sevildiklerini hissettiklerinde ya da konuştuklarında. Barışçıl, soğukkanlı insan tipleri huzur ve sakinlik durumlarında. Mükemmeliyetçi insan tipleri her şey olması gerektiği gibi olduğunda mutlu olurlar.

Kimi sanatçı ve aydınlar sanat yapıyor gibi görünürler. Yaptıkları sanatı bir sermaye olarak görürler. Vakit geçirmek için, getirisi olsun diye yaparlar sanatlarını. Oysa gerçek aydın ve sanatçılar tüm çabalarını çözüm arama, düzene koyma, aşama yapma, yüceltme, yaratma, toplumla ilişki kurma ve nihayetinde de saygınlık kazanmak için yaparlar sanatlarını.

Başarılı insanların hayatlarındaki engellerin sayısı başarısızlardan daha fazladır. Başarılılar o engellerin üzerinden atlar. Başarısızlar bir engel gördüklerinde, bu engel olmasaydı ben de başarılı olurum der. Başarılılar engellere rağmen sonuca giderler. Başarısızlar engeller olmasaydı neler yapabileceklerini anlatmakla meşguldürler.

Şiir bir roman ya da hikâyeden farklıdır. Romanda ya da hikâyede kendi içinde kopan fırtınaları dindiremezsin. Yaşadığın duygu yoğunluğunu dışarı çıkaramaz, anlatmak istediklerini soyut bir biçimde yansıtamazsın. Romanda düz cümleler kurarsın ama şiirde kurduğun cümleler çok derin anlamlar ifade eden, her kelimesinden ayrı anlamlar çıkarabileceğin cümlelerdir.

İdealizmin kurucusu Eflatun gerçek bilginin zihinde yani idealar dünyasında olduğunu savunurken realizmin kurucusu Aristo gerçek bilginin zihin dışında nesneler dünyasında olduğunu savunur.

Otuz yıl öncesine kadar sadece TRT kanalları varmış. Haberler takip ediliyor, Türk sinemasının unutulmaz filmleri, yabancı bir iki dizi seyrediliyormuş. İnsanlar televizyonu boş vakitlerinde seyrederken, şimdilerde zamanlarını televizyona ayırır oldular. Evlenme programları, sabah programları, yemekyiz programları çoğalır oldu.

Kitap okumanın verdiği zevk ne tiyatrodaki ne sinemada var. Dikkat edin onlara kötü demiyorum ama kitapta bambaşka bir şey var. İnsanı içine çeken, çoğu zaman hayal dünyasına sürükleyen.

Şimdilerde çok garantiliyiz nesil olarak. Bırakın inancı, kararlılığı, yalan söylüyor mu diye en yakınlarımızın bile lafına kuşkuyla bakar olduk. Çocukluğumun o gözü karalığı gitti yerine şüphesi, attığı adımdan korkan insanlar haline geldik.

Düşünceyi Geliştirme Yollarından Örnek Vermenin Kullanımına İlişkin Bulgular

Düşünceyi geliştirme yollarından örnek vermenin kullanımına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Çizelge 3. Düşünceyi Geliştirme Yollarından Örnek Vermenin Kullanımına İlişkin Bulgular

Düşünceyi Geliştirme Yolu	Bilgisayar Öğretmenliği		Özel Eğitim Öğretmenliği		Resim-İş Öğretmenliği		Sınıf Öğretmenliği		Türkçe Öğretmenliği		Toplam	
	F	%	F	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Örnek Verme	69	18,5	21	8,0	21	8,0	128	42,6	71	22,5	310	100
Toplam Öğrenci Sayısı	79		31		23		116		82		331	100
Ortalama	1,14		1,47		1,09		1,10		1,15			

Çizelge 3'te çalışma grubundaki öğrencilerin bölümlere göre düşünceyi geliştirme yollarından örnek vermeyi kullanma düzeyleri verilmiştir. Buna göre Bilgisayar Öğretmenliği Bölümü öğrencileri örnek vermeyi % 18,5; Özel Eğitim Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 8,0; Resim-İş Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 8,0; Sınıf Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 42,6; Türkçe Eğitimi Bölümü öğrencileri % 22,5 oranında kullanmışlardır. Düşünceyi geliştirme yollarından örnek vermenin kullanılmasına ilişkin aritmetik ortalamalara bakıldığında ise Bilgisayar Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 1,14; Özel Eğitim Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 1,47; Resim-İş Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 1,09; Sınıf Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 1,10; Türkçe Eğitimi Bölümü öğrencilerinin 1,15 oranında kullandıkları görülmektedir.

Örnekler

Mutlaka bir insanın başka bir insanla konuşmaya ihtiyacı vardır bence. Mesela sıkıntılı olduğum zamanlarda yanımda konuşacak birilerinin olmasını isterim. Bu dönemi atlatmak için birileriyle konuşmaya ihtiyacım vardır.

Şiir bazıları için bir hayat felsefesi, bazıları için musiki, bazıları için de bir yaşam biçimidir. Örneğin Paul Valery, Rimbaud ya da Baudelaire için bir hayat felsefesidir.

Yabancı oyunculara Türk oyuncularından daha fazla değer verilmesi, onlara kat kat maaşlar ödenmesi, hem onları şımartıyor hem de yetenekli Türk oyuncularımızı olumsuz etkiliyor. Lincoln, Delgado, Kezman, Guiza bu yabancı oyunculara örnek verilebilir.

Oyunlar ilk okulda bir başkadır değil mi? O zevk ve heyecan başka ne zaman bize gelir bilmem. O çocuksu oyunlardan birkaçını fısıldayayım mı? Simit, uzun eşek daha neler neler.

Nice beklentilerle kurulmuştur evlilikler. Mesela bir kadın evlendiği insandan iyi bir baba, romantik bir sevgili, aynı zamanda başarılı bir eş olmasını bekler.

Dil de biz insanlar gibi doğuyor, yaşıyor ve ölüyor. Şimdi bunu ispatlayacak bir örnek sunalım. Bir zamanlar kadgu sözcüğü zamanla kaygı olmuş ve günümüzde kaygı olarak kullanılmaktadır. Bedük sözcüğü şimdi kullandığımız büyük sözcüğünün atasıdır.

Şu ana kadar yazdığım tüm güzel şiirleri, metinleri hep önce kendim karar vererek, kendim isteyerek yazdım. Ne de güzel sonuçlar aldım bu eserlerimden. Öyle ki öğretmen sevgisiyle dolup taşıdığım bir gün öylesine güzel bir şiir yazmıştım ki. Daha on üç yaşındaydım ve birkaç sene sonra o şiirimle birincilik almıştır.

Bence aile içinde büyük küçük her bireyin aileyle ilgili kararlarda söz sahibi olması gerekir. Örneğin bir karar verilirken çocuklara da sorulmalı, onların da görüşleri alınmalıdır. Bu davranış hem aile içindeki sevgiyi artırır hem de çocukların öz güven duygularının gelişmesini sağlar.

Düşünceyi Geliştirme Yollarından Tanımlamanın Kullanımına İlişkin Bulgular

Düşünceyi geliştirme yollarından tanımlamanın kullanımına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Çizelge 4. Düşünceyi Geliştirme Yollarından Tanımlamanın Kullanımına İlişkin Bulgular

Düşünceyi Geliştirme Yolu	Bilgisayar Öğrt.		Özel Eğitim Öğrt.		Resim-İş Öğrt.		Sınıf Öğrt.		Türkçe Öğrt.		Toplam	
Tanımlama	F	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
	35	18,5	12	6,0	13	6,25	64	34,0	67	36,25	191	100
Toplam Öğrenci Sayısı	79		31		23		116		82		331	100
Ortalama	0,44		0,38		0,56		0,55		0,81			

Çizelge 4'te çalışma grubundaki öğrencilerin bölümlere göre düşünceyi geliştirme yollarından tanımlamayı kullanma düzeyleri verilmiştir. Buna göre Bilgisayar Öğretmenliği Bölümü öğrencileri tanımlamayı % 18,5; Özel Eğitim Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 6,0; Resim-İş Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 6,25; Sınıf Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 34,0; Türkçe Eğitimi Bölümü öğrencileri % 36,25 oranında kullanmışlardır. Düşünceyi geliştirme yollarından tanımlamanın kullanılmasına ilişkin aritmetik ortalamalara bakıldığında ise Bilgisayar Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 0,44; Özel Eğitim Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 0,38; Resim-İş Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 0,56; Sınıf Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 0,55; Türkçe Eğitimi Bölümü öğrencilerinin 0,81 oranında kullandıkları görülmektedir.

Örnekler

Sizce yemek yemek nedir? Sadece karnınızı doyurmak mı? Tabii ki hayır. Bana göre yemek yemek bir sanattır.

Sevmek bir insanı bütünüyle sevmektir.

İnsanoğlu, yeryüzünde en karmaşık hislere sahip varlıktır.

Mutluluk, bir çocuğun bayram gecesi ayakkabılarına sarılıp uyurkenki resmidir.

*Yalnızlık, bir insanın kendi kendisiyle kalması ve kendi kendisiyle vakit geçirmesidir.
Gerçek aydın evrensel ve yaygın olan ölüm dürtüsünü yaşama ve yaratıcılığa dönüştüren kişidir.*

Başarı, insanın hayatında hedeflediği noktaya gelebilmesi, tüm zorluklara, engellere rağmen yılmamasıdır.

Şiir, bir insanın duygularını ifade etme biçimidir.

Adalet, ister maddi olsun ister manevi her türlü hakların eşit olarak dağıtılmasıdır.

İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal araca dil denilmektedir.

Ölüm, insanoğlunun suskunluğa yelken açışıdır.

Güç, insanoğlunun var olan şartlara ve duruma göre çevresindeki canlılar üzerinde uyguladığı fiziksel ve duygusal baskıdır.

Felsefe insanı, evreni ve insanla ilgili değerleri anlama ve yorumlama çabasıdır.

Sevgi insanların yüreğinde anlatılması zor, hayata anlam veren bir duygudur.

Umut bir dilim mutluluktur.

Televizyon insanların boş vakitlerinde zaman geçirmek için kullandıkları bir araçtır.

Çocuk olmaktan vazgeçmek yaşama sarılmaktan, iddialı olmaktan, bazen de gemileri yakmaktan vazgeçmektir.

Dostluk bir kişiyi karşısındakine bağlayan sevgi ve saygı duygusudur.

Yazı yazmak bir ödev değil, bir rahatlama aracıdır.

Düşünceyi Geliştirme Yollarından Benzetmenin Kullanımına İlişkin Bulgular

Düşünceyi geliştirme yollarından benzetmenin kullanımına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Çizelge 5. Düşünceyi Geliştirme Yollarından Benzetmenin Kullanımına İlişkin Bulgular

Düşünceyi Geliştirme Yolu	Bilgisayar Öğretmenliği		Özel Eğitim Öğretmenliği		Resim-İş Öğretmenliği		Sınıf Öğretmenliği		Türkçe Öğretmenliği		Toplam	
Benzetme	F	%	F	%	f	%	F	%	F	%	f	%
	21	24,0	5	5,25	2	3,0	24	29,5	32	39,0	84	100
Toplam Öğrenci Sayısı	79		31		23		116		82		331	100
Ortalama	0,26		0,16		0,08		0,20		0,39			

Çizelge 5'te çalışma grubundaki öğrencilerin bölümlere göre düşünceyi geliştirme yollarından benzetmeyi kullanma düzeyleri verilmiştir. Buna göre Bilgisayar Öğretmenliği Bölümü öğrencileri benzetmeyi % 24,0; Özel Eğitim Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 5,25; Resim-İş Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 3,0; Sınıf Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 29,5; Türkçe Eğitimi Bölümü öğrencileri % 39,5 oranında kullanmışlardır. Düşünceyi geliştirme yollarından benzetmenin kullanılmasına ilişkin aritmetik ortalamalara bakıldığında ise Bilgisayar Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 0,26; Özel Eğitim Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 0,16; Resim-İş Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 0,08; Sınıf Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 0,20; Türkçe Eğitimi Bölümü öğrencilerinin 0,39 oranında kullandıkları görülmektedir.

Örnekler

Nasıl ki bir ressam özenle çizer doğayı, kendine göre yorumlar. Bir şair nasıl yorumlarsa hayatı, onun her bir mısrasını, beyitini, bentini ya da kıtasını. En güzel kelimeleri kullanmaya çalışırsa aşçı da yemeğini yaparken sebzenin en doğal ile baharatın en kalitelisi ile süsler yemeğini. Dünyanın değişik güzelliklerini bir motif misali yazısına işleyen yazar gibi.

Başarı başlangıçta hayal gibidir. Ona hiç ulaşamayacağız gibi gelir.

Şiir yazmak da hayal âlemine dalmaktır aslında. Bir çocuğun hayali gibidir şiir.

Sevgiden mahrum büyüyen bir çocuk, susuz büyüyen bir ağaca benzer.

Kitap okumak benim nazarımda arkadaşlarla edilen sohbetle benzer.

Okul bize aileden sonra eğitimi öğretimi aşılayan, bunu davranış haline getirmemizi sağlayan bir devlet kurumudur. Sıcak bir yuva gibidir.

O küçük çocukların tıpkı kocaman insanlar gibi hayatı omuzlarına aldıklarını görüyorum.

Sanki talan edilen bir şehrin gözyaşları gibi acı verici.

Bulutların arasından yeryüzüne doğru doğru yolculuk yapan bir kuş misali iner aşağıya usul usul.

Düşünceyi Geliştirme Yollarından Sayısal Verilerin Kullanımına İlişkin Bulgular

Düşünceyi geliştirme yollarından sayısal verilerin kullanımına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Çizelge 6. Düşünceyi Geliştirme Yollarından Sayısal Verilerin Kullanımına İlişkin Bulgular

Düşünceyi i Geliştirm e Yolu	Bilgisayar Öğretmenliğ i		Özel Eğitim Öğretmenliğ i		Resim-İş Öğretmenliğ i		Sınıf Öğretmenliğ i		Türkçe Öğretmenliğ i		Toplam	
Sayısal Veri	F	%	F	%	f	%	F	%	F	%	f	%
	26	20,30	1	1,15	0	0	52	44,5	41	32,9	120	100
Toplam Öğrenci Sayısı	79		31		23		116		82		331	100
Ortalama	0,32		0,03		0		0,44		0,5			

Çizelge 6'da çalışma grubundaki öğrencilerin bölümlere göre düşünceyi geliştirme yollarından sayısal verileri kullanma düzeyleri verilmiştir. Buna göre Bilgisayar Öğretmenliği Bölümü öğrencileri sayısal verileri % 20,30; Özel Eğitim Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 1,15; Resim-İş Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 0; Sınıf Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 44,5; Türkçe Eğitimi Bölümü öğrencileri % 32,9 oranında kullanmışlardır. Düşünceyi geliştirme yollarından sayısal verilerin kullanılmasına ilişkin aritmetik ortalamalara bakıldığında ise Bilgisayar Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 0,32; Özel Eğitim Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 0,03; Resim-İş Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 0; Sınıf Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 0,44; Türkçe Eğitimi Bölümü öğrencilerinin 0,5 oranında kullandıkları görülmektedir.

Örnekler

Bir düşünsenize Anadolu'nun üçra köşelerinde bir demirci, boyacı ya da çiftçi yıllık ortalama 7-8 bin lira gelire ailesini geçindirebiliyor ve mutlu ediyorken, büyük şehirlerde aylık geliri 3-4 bin lira olan bir aile geçim sıkıntısından bahsediyor.

Belki de bu yüzden sevgi üzerine kurulmuş evliliklerin % 60'ı bitiyor maalesef.

Şekerli, karbonhidratlı maddeler % 73 oranında endorfin maddesinin salgılanmasını artırır.

İstatistiklere göre insanlar hayatlarındaki en büyük başarıları 1-35 yaşlar arasında gerçekleştirmektedirler.

Bu konudaki araştırmalar Türkçenin Yunancaya yaklaşık 3000; Macarcaya yaklaşık 2000 sözcük verdiğini ortaya koymuştur.

Dünya nüfusuna her dakikada yaklaşık 500 insan doğuyor.

Kadınların yaklaşık % 40'ı eşleri tarafından şiddet görmektedir.

Günümüzde hava kirliliği bakımından en fazla göze çarpan ülke Çin olarak görünüyor. Ülke 1 milyar nüfusuyla hava kirliliği açısından en ileri olan ülkedir.

Eski dönemlerdeki televizyonun insan yaşamında bulunma oranı % 20, 30'larda iken günümüzde bu oran % 90'ın altına düşmemektedir.

Ana sınıfına 6, ilkokula 7 yaşında başlayan o küçük afacanlar 30 kişilik sınıfların birer bireyi olmuşlardır.

Evet uyku gerekiyordu ama yetişkinler için 6 saat yeterliydi.

Daha önce de söylediğim gibi sinema izleme oranı % 80 iken tiyatro oranı ise % 20'lere kadar düştüğünü söyleyebilirim.

Düşünceyi Geliştirme Yollarından Alıntı Yapma/Tanık Göstermenin Kullanımına İlişkin Bulgular

Düşünceyi geliştirme yollarından alıntı yapma/tanık göstermenin kullanımına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Çizelge 7. Düşünceyi Geliştirme Yollarından Alıntı Yapma/Tanık Göstermenin Kullanımına İlişkin Bulgular

Düşünceyi Geliştirme Yolu	Bilgisayar Öğretmenliği		Özel Eğitim Öğretmenliği		Resim-İş Öğretmenliği		Sınıf Öğretmenliği		Türkçe Öğretmenliği		Toplam	
	F	%	f	%	f	%	F	%	f	%	f	%
Alıntı Yapma/Tanık Gösterme	12	9,25	1	1,05	4	4,25	60	51,05	38	33,25	118	100
Toplam Öğrenci Sayısı	79		31		23		116		82		331	100
Ortalama	0,15		0,03		0,001		0,51		0,46			

Çizelge 7'de çalışma grubundaki öğrencilerin bölümlere göre düşünceyi geliştirme yollarından alıntı yapma/tanık göstermeyi kullanma düzeyleri verilmiştir. Buna göre Bilgisayar Öğretmenliği Bölümü öğrencileri yapma/tanık göstermeyi % 9,25; Özel Eğitim Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 1,05; Resim-İş Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 4,25; Sınıf Öğretmenliği Bölümü öğrencileri % 51,05; Türkçe Eğitimi Bölümü öğrencileri % 33,25 oranında kullanmışlardır. Düşünceyi geliştirme yollarından yapma/tanık göstermenin kullanılmasına ilişkin aritmetik ortalamalara bakıldığında ise Bilgisayar

Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 1,15; Özel Eğitim Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 0,87; Resim-İş Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 1,00; Sınıf Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin 1,75; Türkçe Eğitimi Bölümü öğrencilerinin 1,01 oranında kullandıkları görülmektedir.

Örnekler

Ahmet Altan bir yazısında “Bazen sevdiğimiz insan kendi içine girip gözden kaybolur.” der.

Atatürk “Adalet mülkün temelidir.” demiştir.

Konfüçyüs “Bir ülkenin yönetimini ele alsaydım, yapacağım ilk iş hiç kuşkusuz dilini gözden geçirmek olurdu.” der.

Lucretius’un dediği gibi: “İnsanlar yaşayarak yaşatır birbirlerini ve hayat meşalesini birbirlerine devrederler koşucular gibi.”

Seneca da tam böyle düşünmüştür bu konuda: “En kudretli insan kendini idare edebilen insandır.”

Mevlana’nın dediği gibi hiç ayırım yapmadan: “Ne olursan ol, yine gel.”

Eski Amerikan devlet başkanı Abraham Lincoln: “Dürüst insanlar başa geçmedikçe dürüst olmayan insanlar tarafından devrilmeye mahkûmdurlar.”

Ülkede hava sürekli dumanlı gibi görünüyor.

Bir söz geldi bu konuyla ilgili: “Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.”

Atalarımız bu konu hakkındaki düşüncelerini şu sözle belirtmiştir: “Ağaç yaşken eğilir.”

Ömrümüz kısa ve sevmek için kısıtlı ya da ters bir şekilde söylemek istersek Can Yücel’in dediği gibi: “Sevdiğin kadardır ömrün, gülebildiğin kadar mutlusun.”

Bir söz vardır: “Dinsizin hakkından imansız gelir.”

Atalarımız: “Erken kalkan yol alır demişler.”

Atalarımızın dediği gibi, bugünün işini yarına bırakmamamız gerekir.

TARTIŞMA

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre üniversite öğrencileri düşünceyi geliştirme yolları içinde en fazla karşılaştırmayı kullanmaktadırlar. Çalışma grubundaki öğrenciler her bir metinde 1,29 oranında karşılaştırma yapmışlardır. Buna karşın en az kullanılan düşünceyi geliştirme yolu benzetme olmuştur. Benzetme her metinde 0,25 oranında kullanılmıştır. Bu oran her dört metinde 1 benzetme kullanıldığı anlamına gelir ve yazıda ele alınan konunun geliştirilmesi açısından önemli bir eksiklikler.

Öğrenciler düşünceyi geliştirme yollarından örneklemeyi 0,93; tanımlamayı 0,57; sayısal verileri 0, 36 ve alıntı yapmayı 0,35 oranında kullanmışlardır. Bu oranların ortak noktası hepsinin ortalama 1 değerinin altında kalmış olmalarıdır. Yani bu düşünceyi geliştirme yollarının her biri metin başına 1 defa bile kullanılmamıştır.

Alanyazında doğrudan düşünceyi geliştirme yolları konusunu araştıran çalışmalar bulunmamaktadır. Bu konu genellikle yazılı anlatım becerisi üzerine yapılmış birkaç çalışmanın içinde dolaylı olarak bulunmaktadır. Tiryaki (2011: 69) çalışmasında Mustafa Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi ve Eğitim Fakültesinin 1. sınıflarında öğrenim gören toplam 361 öğrencinin tartışmacı metin yazma düzeylerini incelemiş ve bu çalışma kapsamında tartışmacı metnin destek gerekçeleri olarak düşünceyi geliştirme yollarını da araştırmıştır. Buna göre söz konusu öğrenciler düşünceyi geliştirme yollarından tanımlamayı 0,16; tanık göstermeyi 0,02; karşılaştırmayı 0,05; örneklemeyi 0,43; benzetmeyi 0,03; sayısal verileri 0,02 oranında kullanmışlardır. Buna göre öğrenciler en fazla örneklemeyi (0,43), en az tanık gösterme (0,02) ve tanık göstermeyi (0,02) kullanmışlardır. Her iki çalışmanın ortak noktası örnekleme, tanımlama, sayısal veriler ve alıntı yapmanın ortalama 1 değerinin altında kullanıldığı belirlenmesidir. Bu durum beraberinde metinlerin çeşitli yönlerden geliştirilememesi, anlatım bozukluklarına düşülmesi, anlatılmak istenenin açık ve etkili bir biçimde ifade edilememesi gibi olumsuzluklara yol açmaktadır.

İlköğretim okullarında öğrencilerin dil becerilerinin geliştirilmesi noktasında en fazla sınıf öğretmenleri ile Türkçe öğretmenlerine görev düşmektedir. Bu yüzden sınıf öğretmenleri ile Türkçe öğretmenlerinin genel olarak dil becerilerinin, bu araştırmanın konusu olarak yazılı anlatım becerilerinin diğer öğretmen adaylarına göre daha fazla gelişmiş olması beklenir. Düşünceyi geliştirme yollarını kullanma durumları açısından bakıldığında sınıf öğretmeni adayları karşılaştırmayı 1,75; Türkçe öğretmeni adayları 1,01 oranında; örnek vermeyi sınıf öğretmeni adayları 1,10; Türkçe öğretmeni adayları 1,15 oranında; tanımlamayı sınıf öğretmeni adayları 0,55; Türkçe öğretmeni adayları 0,81 oranında; benzetmeyi sınıf öğretmeni adayları 0,20; Türkçe öğretmeni adayları 0,39 oranında; sayısal verileri sınıf öğretmeni adayları 0,44; Türkçe öğretmeni adayları 0,5 oranında; alıntı yapmayı sınıf öğretmeni adayları 0,51; Türkçe öğretmeni adayları 0,46 oranında kullanmışlardır. Her iki bölüm öğrencileri karşılaştırma ve örneklemeyi ortalama 1 değerinin üzerinde kullanmışlar, diğer düşünceyi geliştirme yollarını ise 1 değerinin altında kullanmışlardır. Bu durum öğrencilerin dil becerilerinin geliştirilmesinde en fazla sorumlu olan iki bölüm öğrencileri açısından olumsuz bir durumdur.

Temizkan (2003: 83) yazılı anlatım etkinliği çerçevesinde Türkçe öğretmenlerinin yaptırdıkları uygulamaları değerlendirdiği çalışmasında uyguladığı anket formunda öğretmenlere öğrencilerinin düşünceyi geliştirme yollarından hangilerini en çok kullandıklarını sormuştur. Buna göre öğretmenlerin % 13,3'ü öğrencilerin en çok tanımlamayı, % 10'u karşılaştırmayı, % 31,7'si örneklemeyi, % 5'i tanık göstermeyi kullandıklarını ifade etmişlerdir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla öğrenciler en fazla örneklemeyi kullanmaktadırlar. Bizim araştırmamızda örnekleme 0,93 ortalama kullanım oranıyla karşılaştırmadan sonra en fazla kullanılan düşünceyi geliştirme yolu olarak belirlenmiştir. Bu iki araştırmanın sonuçlarının birbirini desteklediği söylenebilir.

Kırbaş (2006: 54) sekizinci sınıf öğrencilerinin yazılı anlatım becerileri üzerine yaptığı çalışmada öğrencilerin kompozisyon metinlerinde gelişme bölümlerini de incelemiştir. Düşünceyi geliştirme yolları metnin genellikle gelişme bölümünde kullanılmaktadır. Bu nedenle gelişme bölümleri nitelikli

bir biçimde oluşturulmuş metinlerde düşünceyi geliştirme yollarından yararlanıldığını söylemek mümkündür. Bu araştırmada ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin metinlerindeki gelişme bölümleri için % 24,6 oranında “uygun değil”, 75,4 oranında da “uygun” sonucuna varılmıştır. Buna göre öğrenciler düşünceyi geliştirme yollarından çoğunlukla yararlanmaktadırlar.

Ana dili eğitimi, amaçlı bir eğitim etkinliği silsilesinden oluşur. Ana dili olarak Türkçe öğretiminin temel amaçlarından biri öğrencilerin yazılı anlatım becerilerini geliştirmektir (Sever, 2004: 24). Düşünceleri, yaşantıları, gözlemleri kurgusal bir bütünlük içinde temellendirerek dile getirmek de yazmanın amaçları arasındadır. (İpşiroğlu, 2007: 23). Bir konu nasıl yazılırsa yazılsın güzel ve tesirli yazılması esas olmalıdır. Güzel yazı yazmak bir sanattır ve diğer sanatlarda olduğu gibi kabiliyet gerektirir. Yazmanın tekniğini öğrenerek yazılı ifadeyi geliştirmek ve eksikleri gidermek mümkündür (Korkmaz, 1988, 82).

Yazı ile verilen mesajın okuyucu tarafından doğru ve eksiksiz anlaşılması için, yazarın mesajını hangi sözcüklerle ifade edeceğini, nasıl düzenleyeceğini ve kurallara uygun bir şekilde nasıl yazması gerektiğini bilmelidir (Yangın, 2002: 116). Yazılı bir metin oluştururken düşünceleri geliştirme yollarının kullanılması öğrenciye konuyu geliştirme yönünü, duygu ve düşünceler arasında mantıklı ve tutarlı bağlantılar kurma şeklini gösterir. Göçer’e göre (2010: 273) öğretmenlerin yazma sırasında konuda üzerinde durulan noktaya farklı açılardan bakmalarını, düşünceyi geliştirme yollarından yararlanarak her paragrafta konunun bir yönüyle işlenmesi gerektiğini, yazıda duruma göre farklı anlatım biçimlerinin kullanılabileceğini, anlatılan konuyla ilgili önemli kişilerin sözlerinden alıntılar yapılabileceğini ve paragraflar arasında anlam bütünlüğünün önemli olduğunu öğrencileriyle paylaşması gerekmektedir.

Düşünceyi geliştirme yollarının kullanılması yazıda birlik ve bütünlüğün bozulmamasını, bir düşünceden ötekine doğal ve mantıksal bir akış içinde geçmeyi, anlatılmak isteneni konu bütünlüğünü bozmadan paragraflara bölerek açıklamayı, konu dışı düşüncelere yer vermemeyi, gereksiz düşüncelerden kaçınmayı, ana düşünceyi yardımcı düşüncelerle desteklemeyi sağlar. Konuya farklı yaklaşımlar getirme, duygu ve düşünceleri düzgün ve sürükleyici biçimde anlatma, duygu, düşünce ya da olayların, amaca uygun olarak, doğru bir şekilde anlatıldığı mantıksal bir bütün oluşturma, anlatıma katkısı olmayan, gereksiz sözcük tekrarlarından kaçınma gibi özellikler de düşünceyi geliştirme yollarının kullanılmasıyla yakından ilgilidir.

Anlatımı zenginleştirici değişik yollar bulma, güçlendirme, destekleme, paragraf bütünlüğünü sağlayan cümleler arasında dil, düşünce ve anlatım bütünlüğü kurma konusunda katkı sağlayan düşünceyi geliştirme yollarının öğretimi ve eğitimine yer verilmelidir. Bunlar öncelikle uygun örnekler üzerinde gösterilmeli daha sonra bunlarla ilgili olarak öğrencilerin uygulama yapmaları sağlanmalıdır. Düşünceyi geliştirme yolları açısından uygun olan ve uygun olmayan örnekler öğrencilere incelenmeli ve bu örnekler arasında yazılı anlatım becerisi açısından nasıl farklar olduğu kavratılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akbayır, S. (2006). Yazılı Anlatım Biçimlerinin Yazma Becerisi Üzerindeki İşlevleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun.
- Ardanacı, E. (2001). İngilizcede Cümle Paragraf ve Kompozisyon Yazma Teknikleri. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bilgin, M. (2002). Anlamdan Anlatıma Türkçemiz. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Binyazar, A., Özdemir, E. (1980). Yazılı Anlatım Bilgileri. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Coşkun, E. (2007). Yazma Eğitimi. (Ahmet Kırkkılıç, Hayati Akyol). İlköğretimde Türkçe Öğretimi. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Gedizli, M. (2004). Yazabilmek. İstanbul: Şule Yayınları.
- Göçer, A. (2010). "Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerilerinin Süreç Yaklaşımı ve Metinsellik Ölçütleri Ekseninde Değerlendirilmesi. Niğde Üniversitesi Örneği." Kastamonu Eğitim Dergisi, 18, 271-290.
- Göğüş, B. (1978). Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- İpşiroğlu, Z. (2007). "Türkçe Öğretiminde Yaratıcılık, Almanya'daki Yeni Öğretmenler: Göçmen Kökenli Üçüncü Kuşak.", Dil Dergisi, 135, 21-27.
- Kavcar, C. (1986). Türk Dili. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Kıbrıs, İ. (2010). Türkçe I: Yazılı Anlatım. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Kırbaş, A. (2006). İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerilerinin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Korkmaz, A. (1988). Tamamlayıcı Uygulama Metinleriyle Türkçe Kompozisyon. Ankara: Ecdâd Yayınları.
- Maltepe, S. (2006). "Türkçe Öğretimindeki Yazılı Anlatım Uygulamaları İçin Bir Seçenek: Yaratıcı Yazma Yaklaşımı.", Dil Dergisi, 132, 56-66.
- Meb. (2005). Türkçe Dersi Öğretim Programı. Ankara: Milli Eğitim Yayınevi.
- Özbay, M. (2006). Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II. Ankara: Öncü Kitap.
- Özdemir E., Binyazar, A. (1975). Yazmak Sanatı Kompozisyon. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Özdemir, E. (1992). Yazılı ve Sözlü Anlatım Sanatı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sallabaş, M. E. (2009). "İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi.", Milli Eğitim Dergisi, sayı 181, 94-107.
- Sarıca, S. (2000). Güzel Konuşma ve Yazma Kompozisyon. İstanbul: Fil Yayınevi.

Sever, S. (2004). Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme. Ankara: Yayıncılık.

Temizkan, M. (2003). Yazılı Anlatım Etkinliği Çerçevesinde Türkçe Öğretmenlerinin Yaptıkları Uygulamalara İlişkin Bir Değerlendirme. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Tiryaki, E. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Tartışmacı Metin Yazma Becerileri İle Yazma Kaygısı ve Eleştirel Düşünme Becerileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Yakıcı, A., Yücel, M., Doğan, M., Yelok, V. S. (2004). Üniversiteler İçin Türkçe I Yazılı Anlatım. Ankara: Bilge Yayınları.

Yangın, B. (2002). Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi. Ankara: Dersal Yayıncılık.

İMKB KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİNDEKİ ŞİRKETLERİN YÖNETİM KURULU YAPISI VE İŞLETME PERFORMANSININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Evren Dilek ŞENGÜR

Dr. İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Muhasebe Anabilim Dalı

A.Seden ÖZBEK PÜSKÜL

Yrd. Doç. Dr. Trakya Üniversitesi, Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu

ÖZET: Bu makalenin amacı, yönetim kurulu yapısı ile işletme performansı arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaçla 2009 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Kurumsal Yönetim Endeksindeki 24 firma ile ilgili veriler toplanmış ve hipotez testi yapılmıştır. Analizde, Varlık Getiri Oranı (VGO), Özkaynak Getiri Oranı (ÖGO), Fiyat Kazanç Oranı (FKO), Hisse Başı Kazanç (HBK) ve Hisse Senedi Getirisi finansal performans göstergesi olarak ele alınmıştır. Yapılan inceleme sonucunda, denetim komitesi ve kurumsal yönetim komitesi olmak üzere iki komiteye sahip olan işletmelerin hisse senedi getirilerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, komite başkanlarının tümü bağımsız olan işletmelerin Varlık Getiri Oranlarının (VGO) ve Özkaynak Getiri Oranlarının (ÖGO) komite başkanlarından herhangi biri bağımsız olmayan işletmelerden daha düşük olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde, yönetim kurulunda bağımsız üye olan işletmelerin Varlık Getiri Oranlarının (VGO) ve Özkaynak Getiri Oranlarının (ÖGO) yönetim kurulunda bağımsız üye olmayan işletmelerden daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kurumsal Yönetim Endeksi, Yönetim Kurulu Yapısı, İşletme Performansı, Kurumsal Yönetim, Kurumsal Yönetim İlkeleri

ANALYSIS OF BOARD OF DIRECTORS STRUCTURE AND COMPANY PERFORMANCE OF ISTANBUL STOCK EXCHANGE (ISE) CORPORATE GOVERNANCE INDEX COMPANIES

ABSTRACT: The purpose of this paper is to examine the link between board of directors structure and firm performance in Turkey. With the aim of this purpose, hypothesis testing were used for 24 firms quoted in Istanbul Stock Exchange Corporate Governance Index for the year of 2009. In analysis Return on Assets (ROA), Return on Equity (ROE), Price-Earning Ratio (PE), Earnings per Share (EPS), and Stock Return are used as firm performance indicators. The empirical investigations showed that companies which has established both audit committee and corporate governance committee have higher returns. Additionally, companies which have independent chairmen for all of its committee's have lower Return on Assets (ROA) and Return on Equity (ROE). Similarly, companies which have independent member in board have lower Return on Assets (ROA) and Return on Equity (ROE).

Keywords: Corporate Governance Index, Board of Directors Structure, Firm Performance, Corporate Governance, Corporate Governance Principles.

GİRİŞ

Günümüzde gerek ekonomik hayatta yaşanan gelişmeler, gerekse de globalleşme neticesinde işletmeler yoğun bir rekabet ortamında kalmışlardır. Ayrıca son dönemlerde yaşanan finansal kriz ve skandallar da işletme yönetimlerini zor durumda bırakarak piyasalarda işletmelere duyulan güveni sarsmıştır. Tüm bu yaşananlar bir bilgi sistemi ve haberleşme yaklaşımı olarak kurumsal yönetim anlayışını ön plana çıkarmıştır.

Kurumsal yönetim bir anlamda yönetim faaliyetlerinin bir ekip tarafından yerine getirilmesidir. Kurumsal yönetim bir örgütün misyon, vizyon, strateji, yapı, kültür ve liderlik biçimi gibi örgütsel beyne ve bedene ait unsurların kim tarafından belirleneceği ve düzenleneceği sorularına cevap arayan bir yönetim tekniği olarak görülebilir (İşcan ve Naktiyok: 2005:127-135).

Yapılan ampirik çalışmalar, uluslararası yatırımcıların, şirketlerdeki kurumsal yönetim uygulamalarını en az finansal performansları kadar önemli bulduklarını göstermiştir (Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Yönetim İlkeleri, 2005). İyi bir kurumsal yönetim işletmelerin performanslarını olumlu yönde etkilemektedir.

Bu çalışmada 2009 yılında İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan işletmelerin yönetim kurulu yapıları ile finansal performansları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada öncelikle kurumsal yönetim kavramı ve gelişimi teorik olarak ele alınmış, daha sonra endekste yer alan işletmelerin yönetim kurulu yapıları ile finansal performansları arasındaki ilişki incelenmiş ve sonuçlar açıklanmıştır.

KURUMSAL YÖNETİM KAVRAMI VE GELİŞİMİ

Ekonomik hayatta yaşanan sürekli gelişme ve değişim, işletmeleri yoğun bir rekabet ve belirsizlik ortamında bırakmaktadır. Ayrıca globalleşme ile işletmelerin büyümeleri, çok uluslu şekle gelmeleri de yöneticilerin işlerini verimli biçimde yapmalarını zorlaştırmaktadır. Günümüzde, işletmelerin sürekliliğinin bir güvencesi olarak kabul edilen kurumsal yönetim, işletmelerin kötü yönetimlerine son vermek üzere ortaya atılmış bir anlayıştır (Atamer, 2006: 9).

Türkçe literatürde, İngilizce “corporate governance” teriminin karşılığı olarak kullanılan kurumsal yönetim kavramı, işletmelerin faaliyetlerinin taraflara karşı sorumluluklarının bilincinde olarak, işletmenin değerini ve verimliliğini arttıran, işletmenin ortaklarına, hissedarlarına ve çalışanlarına karşı önceden planladığı hedefleri tutturarak, bunu yaparken söz konusu taraflarla yasalara uygun, etik değerler çerçevesinde çalışmalarda bulunan bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Dinç ve Abdioğlu, 2009: 157-184). Kurumsal yönetim, piyasa ekonomisi içerisinde işletme yöneticileri ile bir taraftan işletme sahiplerinin, diğer taraftan ise işletmeye yatırım yapanların arasındaki ilişkileri düzenleyen yasa, yönetmelik ve iş hayatındaki uygulamaları içeren özel ve kamusal düzenlemeler olarak da tanımlanabilir (Oman, 2001:13). TÜSİAD’a göre kurumsal yönetim, en geniş anlamıyla, insanların modern yaşamda bir amaca ulaşmak için oluşturduğu anonim şirketlerin, yönetiminin düzenlenmesidir. OECD tarafından yapılan tanıma göre ise kurumsal yönetim, işletmelerin yönlendirildiği ve kontrol edildiği bir sistemdir.

Bu tanımlamalar doğrultusunda, kurumsal yönetim, temel olarak, işletmenin yatırımcılarına, işletmenin iyi bir şekilde yönetildiğinin ve yatırımcılar tarafından sağlanan kaynakların etkin ve kâr sağlayacak biçimde kullanıldığının ifade edilmesidir. Kurumsal yönetim, dayandığı temel ilkelerle ve içerdiği kurallarla, anonim ortaklıkların nasıl yönetilmesi ve faaliyetlerinin nasıl yerine getirilmesi gerektiğine ilişkin bir sistemdir (Atamer, 2006: 9).

Ulusal ekonomilerin büyümesi, uluslararası ekonomik ilişkilerin gelişmesi, uluslararası sermaye akışkanlığının artması, şirket hissedarlarının işletme yönetimindeki etkinliklerinin azalması, işletme yönetim kurulları ve kurul içerisinde özellikle Murahhas Yönetici (Chief Executive Officer (CEO)-Genel Müdür) ünvanını taşıyan yöneticilerin verdikleri kararların öneminin artması gibi etkenler, kurumsal yönetim kavramının doğuşunda etkili olmuştur (Koçel, 2003). Kurumsal yönetiminin her geçen gün artmasında ise ortaklık yönetimlerindeki başarısızlıklar, suistimaller, finansal krizler, özel sektörün artan rolü, şirket skandalları, ülkelerin ekonomik olarak birbirlerine bağılıklarının artması gibi nedenler etkili olmuştur (Dinç ve Abdioğlu, 2009: 157-184).

Kurumsal yönetim ilkelerinin ortaya çıkışı konusunda ilk hazırlık çalışmaları 1991 yılında İngiltere’de, Londra Menkul Kıymetler Borsası tarafından oluşturulan ve Adrian Cadbury başkanlığında yürütülen komitenin çalışmaları ile başlamıştır. Komite çalışmaları sonucunda, şu an dünya genelinde geçerlilik kazanmış OECD Kurumsal Yönetim İlkelerinin belirlenmesine kaynak teşkil eden “Kurumsal Yönetimin Mali Görünümü” adlı raporu hazırlamıştır. Bu rapor daha sonra çalışma grubu başkanının adıyla, “Cadbury Raporu” olarak anılmaya başlanmıştır. Bu raporu takiben 1995 yılında, anonim şirket tepe yöneticilerinin ücretlendirilmesine ilişkin “Greenbury Raporu” ve 1998 yılında da yönetim kurulu üyelerinin sorumluluklarını genişleten “Hampel Raporu” yayımlanmıştır (Atamer, 2006: 9). Uluslararası düzeyde kurumsal yönetim ilkelerinin benimsenmesini sağlamak amacı ile 1999 yılında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından Kurumsal Yönetim İlkeleri yayımlanmıştır. Bu ilkelerin oluşturulma sürecinde, İngiltere’de hazırlanan ve kurumsal yönetim konusunda bir milat kabul edilen, Cadbury Raporu esas alınmıştır (Atamer, 2006: 9).

SERMAYE PİYASASI KURULU (SPK) KURUMSAL YÖNETİM İLKELERİ

Kurumsal yönetim ilkeleri tüm dünyada her geçen gün daha önemli hale gelmekte ve bu ilkelerin uygulanması işletmelerin değerini arttırmaktadır. Kurumsal yönetim ilkeleri küresel çapta dört ana ilke etrafında şekillenmektedir. Bunlar; şeffaflık, hesap verilebilirlik, adillik ve sorumluluktur (Dinç ve Abdioğlu, 2009: 157-184). Kurumsal yönetim ilkeleri konusunda dünyada pek çok çalışma yapılmaktadır. Söz konusu çalışmalar ülkenin içinde bulunduğu şartlar, sermaye piyasasının gelişmişlik düzeyi ve şirket uygulamaları açısından farklılık arz etmektedir (Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Yönetim İlkeleri, 2005).

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), başta OECD tarafından yayınlan ilkeler olmak üzere bir çok ülkenin kurumsal yönetim ile ilgili düzenlemelerini incelemiş ve Türkiye’nin kendine özgü koşullarını da dikkate alarak 2003 yılında Kurumsal Yönetim İlkelerini yayınlamıştır (Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Yönetim İlkeleri, 2005). Değişen ekonomik koşullar ile birlikte OECD Kurumsal Yönetim İlkeleri 2004 yılında revize edilerek yeniden yayımlanmıştır. Bu gelişmeleri takiben SPK Kurumsal Yönetim İlkeleri de 2005 yılında güncellenerek yeniden yayımlanmıştır. SPK kurumsal yönetim

ilkelerini dört başlık altında toplamıştır. Bu ilkeler pay sahipleri, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu ilkeleridir (Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Yönetim İlkeleri, 2005).

Pay sahipleri ilkesi ile hisse senedi sahiplerinin zamanında ve düzenli olarak işletme hakkında açıklayıcı bilgi elde etme, genel kurul toplantılarına etkin katılma ve oy kullanma, işletmenin kârlarından pay alma, işletme yapısındaki önemli değişikliklere ilişkin kararlara katılma, rüçhan hakkı, bedelsiz pay hakkı gibi hakları korunma altına alınır.

Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ilkesi, işletmenin finansal durumu, performansı, mülkiyeti, idaresi, amaçları ve muhtemel risk faktörleri gibi tüm maddi konularda doğru ve zamanında açıklama yapmasını gerektirir.

Menfaat sahipleri ilkesi ile yatırımcılar, çalışanlar, alacaklılar, devlet, müşteriler, kredi kuruluşları, tedarikçiler ve çeşitli sivil toplum örgütleri gibi çıkar grupları ile işletme yönetimi arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi sağlanır.

Yönetim kurulu ilkesi, yönetim kurulu bir şirketin stratejik karar alma, temsil ve en üst seviyede yürütme organıdır. Yönetim kurulu, genel kurulda pay sahiplerinin kendisine vermiş olduğu yetki doğrultusunda, mevzuat, esas sözleşme şirket içi düzenlemeler ve politikalar çerçevesinde yetki ve sorumluluklarını kullanır ve şirketi temsil eder. Bu ilke ile kurumsal yönetim, şirketin stratejik rehberliğini, yönetim kurulu tarafından yönetimin etkin denetimini ve yönetim kurulunun, şirkete ve hissedarlara karşı hesap verme yükümlülüğü taşıması sağlanır. Yönetim kurulu üyeleri, objektif bir şekilde iyi niyetle, gerekli dikkat ve özeni göstererek, şirketin ve hissedarların çıkarları doğrultusunda yönetim uygulamalarını yerine getirmek zorundadır.

Kurumsal yönetim ilkeleri öncelikle halka açık anonim şirketler için hazırlanmıştır ancak bu ilkeler diğer şirketler tarafından da uygulanabilmektedir. Kurumsal yönetim ilkelerinde yer alan prensiplerin uygulanıp uygulanmaması isteğe bağlıdır. Ancak şirketler bu prensiplere uyup uymadıklarını, uymadıkları takdirde bununla ilgili gerekli açıklamaları yıllık faaliyet raporunda ayrı bir bölüm olarak yayınlanan “kurumsal yönetim ilkeleri uyum raporu”nda belirtmelidir (Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Yönetim İlkeleri, 2005).

İSTANBUL MENKUL KIYMETLER BORSASI (İMKB) KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİ

İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi’nin amacı, hisse senetleri İMKB’de işlem gören ve kurumsal yönetim ilkelerine uyum notu 10 üzerinden en az 6 olan şirketlerin fiyat ve getiri performansının ölçülmesidir. (İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 2010). Gözaltı pazarında olan şirketler kurumsal yönetim endeksine alınmamaktadır. Kurumsal yönetim endeksine alınma kriterlerini sağlayan beş şirketin İMKB’ye bildirilmesi ile 31.08.2007 tarihinde endeksin hesaplanmasına başlanmıştır. Bir bütün olarak kurumsal yönetim ilkelerine uyum notu 10 üzerinden en az 6 olan ve İMKB pazarlarında (Gözaltı Pazarı hariç) işlem gören şirketler kurumsal yönetim endeksine alınmaktadır (İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 2010). SPK tarafından yetkilendirilmiş olan kurumsal yönetim derecelendirme kuruluşları tarafından kurumsal yönetim ilkelerine uyum derecelendirmesi yapılmaktadır. SPK

tarafından yetki verilecek olan derecelendirme kuruluşlarına ilişkin ilke, usul ve esaslar “Sermaye Piyasasında Derecelendirme Faaliyeti ve Derecelendirme Kuruluşlarına İlişkin Esaslar” başlıklı tebliğ ile 12.07.2007 tarih ve 26580 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

31.12.2009 tarihi itibari ile Kurumsal Yönetim Endeksi’nde yer alan şirketlerin listesi EK 1’de verilmiştir.

YÖNETİM KURULU VE KURUMSAL YÖNETİM İLİŞKİSİ

Pay sahibi sayısının artması sonucunda, her pay sahibi yönetimde bulunamayacağı için işletmeler, pay sahipleri tarafından vekalet ilişkisi ile görevlendirilen yönetim kurullarınca yönetilir (Ülgen ve Mirze, 2007 : 430-435). Yönetim kurulu bir şirketteki en üst seviyedeki stratejik karar alma, yürütme ve temsil organıdır (Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Yönetim İlkeleri, 2005). Burada söz konusu olan, yönetim kurullarının bir vekil olarak, onları seçen ve görevlendiren asıl hak sahiplerine karşı sorumlu biçimde işletmeyi yönetmesidir (Ülgen ve Mirze, 2007 : 430-435). Pay sahibinin mülkiyetin yönetsel kontrolüne ilişkin olarak yetki verdiği profesyonel yöneticiler, işletme sahibinin menfaatlerini korumakla yükümlüdürler (Akın,2004:127-148). Hakim ortakların bulunduğu işletmelerde egemenlik ve kontrol, hakim grup olan pay sahiplerinindir. Yönetim kurulu onların kontrolü altında görev yapar. Pay sahipliğinin dağılmış olması, yani hâkim hissedar grubunun bulunmadığı durumlarda, yönetim kurulları işletmenin mutlak hâkimi olabilmektedirler. Yönetim kurulları, egemenlik ve kontrol yetkisini ele geçirdiklerinden, pay sahipleri ve diğer paydaş grupların çıkarlarına uygun olarak değil, kendi çıkarlarına ve amaçlarına göre işletmeyi yönetebilmektedirler (Ülgen ve Mirze, 2007 : 430-435).

Vekalet teorisi çerçevesinde kurumsal yönetim, tüm paydaş kesimler arasındaki çatışabilen çıkarları uyumlu hale getirmeye yönelik olarak geliştirilen mekanizmaların bütünü olarak tanımlanmaktadır. Kurumsal yönetim, işletmenin stratejik yönetimi ile görevli ve sorumlu üst yönetimin, görevlerini ve sorumluluklarını yerine getirirken, pay sahipleri, çalışanlar, tedarikçiler ve müşteriler ile ilişkilerini kapsamaktadır (Ülgen ve Mirze, 2007 : 430-435).

YÖNETİM KURULU İLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Türkiye’de yönetim kurulu ile ilgili yapılan çalışmalar ve elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir: Ağca ve Önder tarafından İMKB’de yer alan işletmelerin gönüllü kamuyu aydınlatma düzeyleri ve bunu etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada, işletmelerin zorunlu olanlar dışında bilgi açıklamama eğiliminde oldukları, en büyük 7 bağımsız denetim firması tarafından denetimi yapılan şirketlerin gönüllü kamuyu aydınlatma düzeylerinin arttığı tespit edilmiştir (Ağca ve Önder, 2007:133-143). Toraman ve Abdioğlu tarafından yapılan bir araştırma sonuçlarına göre, İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi’nde işlem gören şirketlerin derecelendirme raporlarının incelenmesi neticesinde; en zayıf kurumsal yönetim uygulamalarının SPK Kurumsal Yönetim İlkeleri’nin yönetim kurulu ile ilgili bölümünde olduğu tespit edilmiştir (Toraman ve Abdioğlu, 2008:96-109). Kurumsal yönetimin Türkiye’de faaliyet gösteren işletmelerde nasıl algılandığını göstermek ve yönetim kurulu ile ilişkisini ortaya koymak amacı ile Eskişehir ilinde 25 işletme yöneticisi ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, görüşme yapılan işletmelerde yönetim kurulu toplantısının formatı ve üyelerin davranışları konusunda çoğunlukla kurumsal yönetim için uygun bir ortam olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte işletmelerin %48'inde yönetim kurulunda aile dışı üye bulunmaması ve işletmelerin %41'inde yönetim kurulu toplantılarında genellikle yönetim kurulu başkanının görüşlerinin onaylanması kurumsal yönetim açısından olumsuz bir ortamı ifade etmektedir. Yapılan araştırma sonuçlarında ayrıca işletmelerin %56'sı yönetim kurullarını yasa gereği var olan sembolik oluşum olduğunu ifade etmiştir (Baraz, 2004:763-771). Kula tarafından yapılan bir araştırmada, halka açık olmayan 386 şirkete gönderilen anket sonucunda, algılanan yönetim kurulu toplantısı etkinlik düzeyi, yönetim kurulu toplantı sayısı, yönetim kurulunun üst yönetimden daha etkin olması, hissedarlara hesap verilebilirlik düzeyi ile işletme performansı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırmada ayrıca işletme genel müdürü ile yönetim kurulu başkanının farklı kişiler olmasının işletme performansına üzerine olumlu etkisi olduğu da belirlenmiştir. (Kula, 2005:265-276). Erzurum ilinde faaliyet gösteren işletmelerde yapılan bir araştırma sonuçlarına göre, araştırma kapsamındaki işletmelerin %67'sinde önemli kararların işletme sahibi tarafından verildiği tespit edilmiştir (İşcan ve Kaygın, 2009:213-224) Türkiye'de yapılan bir diğer çalışma ise Ege bölgesinde yer alan işletmelerin yönetim kurulu yapısı, süreci ve işletme performansı arasındaki ilişkinin araştırılması amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda 185 şirketin yönetim kurulu üyelerine anket yollanmıştır. Yapılan araştırma sonuçlarına göre; icrada bulunan yönetim kurulu sayısı ile yönetim kurulunun denetim rolü arasında ilişki bulunamamıştır. Ayrıca, yönetim kurulu üye sayısının, işletme performansı üzerinde herhangi bir etkisi tespit edilmemiştir. Bununla birlikte araştırmada, bağımsız yönetim kurulu üye sayısı ile işletme performansı arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Elitaş, Ağca ve Aydemir, 2009: 103-116). Aygün ve İç tarafından genel müdürün aynı zamanda yönetim kurulu üyesi olmasının (ikililik) firma performansı üzerinde etkisinin incelenmesi amacıyla yapılan araştırmada yönetim kurulu büyüklüğü ile firma performansı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları ayrıca bir firmada genel müdürün aynı zamanda yönetim kurulu üyesi olmasının firma performansı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Aygün ve İç, 2010:192-201). Bankalarda yönetim kurulu büyüklüğü ile firma performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma sonuçlarına göre ise, banka yönetim kurulu üye sayısında meydana gelen artış, bankanın aktif kârlılığı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip iken, tobin Q üzerinde olumlu etkiye sahiptir (Aygün, Taşdemir ve Çavdar: 2010, 192-201).

Meta analizi, belirli bir konuda yapılmış, birbirinden bağımsız, birden çok çalışmanın sonuçlarını birleştirme ve elde edilen araştırma bulgularının istatistiksel analizini yapma yöntemidir. 1998 yılında yapılan bir meta analizinde yönetim kurulu yapısı ile işletme performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen 159 bağımsız araştırma sonuçları incelenmiş, araştırma sonuçlarının farklı bulgular tespit ettiği ve dolayısıyla yönetim kurulu yapısı ile işletme performansı arasında sistematik bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir (Dalton, Daily, Ellstran ve Johnson: 1998, 269-290). 1998 yılından sonra yurtdışında yönetim kurulu yapısı (kompozisyonu) ve işletme performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda makale yayınlanmıştır. Bunlardan başlıcaları şöyle özetlenebilir: İngiltere'de 2.746 halka açık işletmede yapılan bir araştırmada yönetim kurulu üye sayısı ile Tobin Q arasında negatif ilişki olduğu tespit edilmiş iken (Guest, 2009:385-404), Hindistanda yapılan bir çalışmada ise yönetim kurulu üye sayısı ve işletme performansı (varlık getiri oranı ve tobin Q) arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Jackling ve Johl, 2009:492-509). Aynı şekilde, Kiel ve Nicholson 348 Avusturalya firmasında yaptıkları araştırmada

da yönetim kurulu üye sayısı ile işletme performansı arasında anlamlı pozitif ilişki olduğunu tespit etmişlerdir (Kiel ve Nicholson, 2003:189-205).Chamberlain tarafından Kanada’da yapılan bir araştırmada, yönetim kurulu içerisindeki bağımsız üye sayısı ile işletme performansı arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir (Chamberlain, 2010:421-422). Benzer şekilde Nijerya’da yapılan bir araştırma sonuçlarında da yönetim kurulu üye sayısı ve yönetim kurulundaki bağımsız üye sayısı ile işletme performansı arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Uadiale, 2010:155-166). Bu araştırmaların aksine, Bangladeş’te yapılan bir araştırmada, yönetim kurulu içerisindeki bağımsız üye sayısı ile işletme performansı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamış, yönetim kurulu üye sayısı ile varlık getiri oranı arasında ise ters bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır (Rashid, Zoysa, Lodh ve Rudkin, 2010:76-95).

ARAŞTIRMA

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Yönetim kurulu ilkesi, kurumsal yönetimin dört temel ilkesinden bir tanesidir. Bu araştırmanın amacı; işletmelerin yönetim kurulu yapıları ile finansal performansları arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığının belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda SPK kurumsal Yönetim İlkeleri göz önünde bulundurularak yönetim kurulu yapısı ile ilgili bazı kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler; yönetim kurulu üye sayısı, yönetim kurulundaki bayan ve erkek üye sayısı, kuruldaki bağımsız üye sayısı, kuruldaki icracı üye sayısı, komite sayısı, komite başkanın/başkanlarının bağımsız olup olmaması ve yönetim kurulu başkanı ile icra başkanı/genel müdürün aynı kişi olup olmamasıdır. Yapılan çalışmada Varlık Getiri Oranı, Özkaynak Getiri Oranı, Hisse Baş Kazanç, Fiyat/Kazanç Oranı ve Hisse Senedi Getirisi finansal performans göstergeleri olarak belirlenmiştir. Çalışmada 2009 yılı sonu itibarı ile İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi’nde yer alan işletmelerin kurumsal yönetim derecelendirme raporları ve faaliyet raporları incelenmiş, işletmelerin yönetim kurulu yapılarına ilişkin bilgiler ile finansal tablo bilgileri elde edilmiştir. Araştırma kapsamına dahil edilen şirketlerin listesi EK 1’de verilmiştir. Araştırmada, yönetim kurulu yapısı ile işletme performans göstergeleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla t-testi uygulanmıştır. Analiz çalışmasında SPSS 17 paket programı kullanılmıştır.

Araştırma Bulguları

Araştırmada, yönetim kurulu yapısı açısından belirlenen kriterler ile finansal performans ölçütleri arasındaki ilişkinin incelenmesi için t-testi yapılmıştır. Araştırma kapsamındaki 24 işletmeden sadece bir tanesinde yönetim kurulu başkanı ve icra başkanı/genel müdürün aynı kişi olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle bu kriter t-testine dahil edilmemiştir. Yönetim kurulu yapısı ile ilgili olarak belirlenen diğer kriterler çerçevesinde altı tane hipotez oluşturulmuştur. Aşağıda belirtilen araştırma hipotezleri, her bir finansal performans göstergesi için ayrı ayrı ele alınarak test edilmiştir.

Yönetim Kurulu Üye Sayısı: Araştırma kapsamındaki işletmelerin yönetim kurulu üye sayılarının medyanı 9, standart sapması ise 2,51’dir. Araştırma kapsamındaki 13 işletmenin yönetim kurulu üye sayısı 9 ve daha fazla, 11 işletmenin yönetim kurulu üye sayısı ise 9’dan azdır. Yönetim kurulu üye sayısı ile işletme performansı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacı ile aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H_0 : Yönetim kurulu üye sayısı 9 ve daha fazla olan işletmelerin finansal performansları ile yönetim kurulu üye sayısı 9'dan az olan işletmelerin finansal performansları arasında anlamlı bir fark yoktur.

Yapılan t-testi sonuçlarına göre, her bir finansal performans göstergesi için oluşturulan hipotezlerin tamamı kabul edilmiştir. Yönetim kurulu üye sayısı 9 ve daha fazla olan işletmelerin finansal performansları ile yönetim kurulu üye sayısı 9'dan az olan işletmelerin finansal performansları arasında anlamlı bir fark yoktur. (Tablo 1)

TABLO 1: Yönetim kurulu üye sayısı 9 ve daha fazla olan işletmelerin finansal performansları ile yönetim kurulu üye sayısı 9'dan az olan işletmelerin finansal performansları arasında fark olup olmadığının t-testi analizi

Fin. Per.	Varyansların Eşitliği	Levene'nin Varyansların Eşitliği Testi		Ortalamaların Farksızlığı T-Testi		
		F	Anlamlılık	t	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık (Çift Kuyruk)
VGO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,010	,919	,779	22	,444
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			,776	20,966	,447
ÖGO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,418	,525	,648	22	,524
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			,662	21,839	,515
HBK	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	2,753	,111	,340	22	,737
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			,364	15,212	,721
FKO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,540	,470	-,466	22	,646
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			-,446	15,492	,662
H.S. Getirisi	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,054	,818	,487	22	,631
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			,491	21,801	,629

TABLO 2: Yönetim kurulu içerisinde 8 ve daha fazla sayıda erkek üye olan işletmelerin finansal performansları ile 8'den az erkek üye olan işletmelerin finansal performansları arasında anlamlı fark olup olmadığının t-testi analizi

Fin. Per.	Varyansların Eşitliği	Levene'in Varyansların Eşitliği Testi		Ortalamaların Farksızlığı		T-Testi
		F	Anlamlılık	t	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık (Çift Kuyruk)
VGO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,531	,474	1,594	22	,125
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			1,594	21,813	,125
ÖGO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,284	,600	1,584	22	,127
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			1,584	21,562	,128
HBK	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	3,330	,082	,647	22	,524
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			,647	13,495	,528
FKO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,412	,528	-,017	22	,986
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			-,017	18,139	,986
HS Getiris i	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,567	,459	,699	22	,492
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			,699	21,753	,492

Yönetim Kurulu İçerisindeki Bayan ve Erkek Üye Sayısı: 24 işletmenin yönetim kurulunda görev alan bayan üye sayısının medyanı 0 (Standart Sapma:1,09), erkek üye sayısının medyanı ise 7,5'dir. (Standart sapma: 2,35). İşletmelerin yönetim kurulu üyeleri içerisinde erkek üye sayısı ile finansal performans arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacı ile aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur. Araştırma kapsamındaki işletmelerden 12 tanesinin yönetim kurulu içerisinde 8 ve daha fazla sayıda erkek üye bulunmakta, 12 tanesinde ise 8'den az sayıda erkek üye bulunmaktadır.

H_0 : Yönetim kurulu içerisinde 8 ve daha fazla sayıda erkek üye olan işletmelerin finansal performansları ile 8'den az erkek üye olan işletmelerin finansal performansları arasında anlamlı bir fark yoktur.

Yapılan t-testi sonuçlarına göre, her bir finansal performans göstergesi için oluşturulan hipotezlerin tamamı kabul edilmiştir. Yönetim kurulu içerisinde 8 ve daha fazla sayıda erkek üye olan işletmelerin finansal performansları ile 8'den az erkek üye olan işletmelerin finansal performansları arasında anlamlı bir fark yoktur. (Tablo 2)

Yönetim Kurulundaki Bağımsız Üye Sayısı: SPK Kurumsal Yönetim İlkeleri'ne göre, ikiden az olmamak üzere, yönetim kurulunun en az üçte birinin bağımsız üye olması tavsiye edilmektedir. 24 işletmeden sadece beş tanesi bu kriterleri sağlamaktadır. 13 işletmenin yönetim kurulunda ise hiç bağımsız üye bulunmamaktadır. Araştırma kapsamındaki işletmelerin yönetim kurullarında bulunan bağımsız üye sayısının medyanı 0'dır (Standart sapma: 1,26). Bu nedenle analizimiz yönetim kurulu içerisinde bağımsız üye olup olmamasına göre yapılmıştır.

H_0 : Yönetim kurulunda bağımsız üye olan işletmelerin finansal performansları ile bağımsız üye olmayan işletmelerin finansal performansları arasında anlamlı bir fark yoktur.

Yapılan t-testi sonuçlarına göre, $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde yönetim kurulunda bağımsız üye bulunan işletmelerin Varlık Getiri Oranları (Ortalama: - 0,0030), yönetim kurulunda bağımsız üye bulunmayan işletmelerin Varlık Getiri Oranlarından (Ortalama: 0,0513) anlamlı şekilde daha düşüktür. Bununla birlikte $\alpha=0,10$ anlamlılık düzeyinde yönetim kurulunda bağımsız üye bulunan işletmelerin Özkaynak Getiri Oranları (Ortalama: 0,0452), yönetim kurulunda bağımsız üye bulunmayan işletmelerin Özkaynak Getiri Oranlarından (Ortalama: 0,1562) anlamlı şekilde daha düşüktür. Diğer performans göstergeleri için ise anlamlı bir fark tespit edilememiştir. (Tablo 3)

TABLO 3: Yönetim kurulunda bağımsız üye olan işletmelerin finansal performansları ile bağımsız üye olmayan işletmelerin finansal performansları arasında fark olup olmadığının t-testi analizi

Fin. Per.	Varyansların Eşitliği	Levene'nin Varyansların Eşitliği Testi		Ortalamaların Farksızlığı Testi		T-
		F	Anlamlılık	t	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık (Çift Kuyruk)
VGO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	3,079	,093	-2,330	22	,029
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			-2,249	16,640	,038
ÖGO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	1,656	,212	-1,884	22	,073
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			-1,836	18,150	,083
HBK	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	12,648	,002	1,380	22	,182
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			1,265	10,071	,234
FKO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,148	,704	-,930	22	,363
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			-,958	21,373	,349
H.S. Getirisi	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,113	,740	,560	22	,581
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			,572	21,867	,573

Tablo 4: Yönetim kurulunda icracı üye olan işletmelerin finansal performansları ile icracı üye olmayan işletmelerin finansal performansları arasında fark olup olmadığının t-testi analizi.

Fin. Per.	Varyansların Eşitliği	Levene'nin Varyansların Eşitliği Testi		Ortalamaların Farklılığı T-Testi		
		F	Anlamlılık	t	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık (Çift Kuyruk)
VGO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	1,498	,234	-1,432	22	,166
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			-2,258	9,298	,049
ÖGO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	1,221	,281	-1,322	22	,200
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			-1,802	6,573	,117
HBK	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	8,648	,008	-1,730	22	,098
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			-,943	3,166	,412
FKO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	1,489	,235	,486	22	,632
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			,972	20,288	,343
H.S. Getirisi	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	2,718	,113	,460	22	,650
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			,888	18,277	,386

İcracı Üye Sayısı: SPK Kurumsal Yönetim İlkeleri'nde yönetim kurulunun yarısından fazlasının icrada görev almamasının sağlanması tavsiye edilmektedir. Araştırmada işletmelerin büyük çoğunluğunun bu kriteri sağladıkları belirlenmiştir. Ancak, işletmelerin yönetim kurullarındaki icracı üye sayısının medyanı 1'dir. (Standart Sapma: 1,46). Bu nedenle analiz, yönetim kurulunda icracı üye bulunup bulunmadığına göre yapılmıştır. Araştırma kapsamındaki işletmelerden 20 tanesinin yönetim kurulu içerisinde icracı üye bulunurken, 4 tanesinde icracı üye bulunmamaktadır.

H_0 : Yönetim kurulunda icracı üye olan işletmelerin finansal performansları ile icracı üye olmayan işletmelerin finansal performansları arasında anlamlı bir fark yoktur.

Her bir finansal performans göstergesi için oluşturulmuş olan hipotezlerin tamamı kabul edilmiştir. T-testi sonuçlarına göre yönetim kurulunda icracı üye olan işletmelerin finansal performansları ile yönetim kurulunda icracı üye olmayan işletmelerin finansal performansları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. (Tablo 4)

Komite Sayısı: SPK kurumsal yönetim ilkeleri, şirketlerin içinde bulundukları koşulları göz önünde bulundurarak, yönetim kurulunun görev ve sorumluluklarını sağlıklı bir biçimde yerine getirmesini teminen yeterli sayıda komite oluşturmalarını tavsiye etmiştir. Bu bağlamda, işletmeler kendi ihtiyaçları doğrultusunda diledikleri sayıda komite oluşturabileceklerdir. Ancak, bu araştırma kapsamında incelenen komiteler Denetim Komitesi ve Kurumsal Yönetim Komitesi ile sınırlı tutulmuştur. Araştırma kapsamındaki 24 şirketten 15 tanesi hem denetim komitesine hem de kurumsal yönetim komitesi oluşturmuştur.

H_0 : Bir komiteye sahip olan işletmelerin finansal performansları ile iki komiteye sahip olan işletmelerin finansal performansları arasında anlamlı bir fark yoktur.

Yapılan t-testi sonuçlarına göre, $\alpha=0,10$ anlamlılık düzeyinde iki komiteye sahip olan işletmelerin 2009 yılı hisse senedi getirilerinin (Ortalama:1,28), bir komiteye sahip olan işletmelerin hisse senedi getirilerinden (Ortalama: 0,74) anlamlı bir şekilde fazla olduğu tespit edilmiştir. Diğer performans göstergeleri için ise anlamlı bir fark tespit edilememiştir. (Tablo 5)

TABLO 5: Bir komiteye sahip olan işletmelerin finansal performansları ile iki komiteye sahip olan işletmelerin finansal performansları arasında fark olup olmadığının t-testi

Fin. Per.	Varyansların Eşitliği	Levene'in Varyansların Eşitliği Testi		Ortalamaların Farksızlığı T-Testi		
		F	Anlamlılık	t	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık (Çift Kuyruk)
VGO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,328	,572	-,117	22	,908
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			-,113	15,138	,911
ÖGO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,080	,780	-,189	22	,852
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			-,191	17,635	,850
HBK	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	6,301	,020	-1,079	22	,292
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			-1,400	14,295	,183
FKO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	1,397	,250	1,069	22	,297
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			,919	10,693	,378
HS Getirisi	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,096	,759	-1,762	22	,092
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			-1,829	18,970	,083

TABLO 6: Komite başkanının/başkanlarının tümü bağımsız olan işletmelerin finansal performansları ile herhangi bir komite başkanı bağımsız olmayan işletmelerin finansal performansları arasında fark olup olmadığının t-testi.

Fin. Per.	Varyansların Eşitliği	Levene'in Varyansların Eşitliği Testi		Ortalamaların Farksızlığı T-Testi		
		F	Anlamlılık	T	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık (Çift Kuyruk)
VGO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	1,869	,185	2,164	22	,042
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			1,676	4,926	,155
ÖGO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,034	,855	1,770	22	,091
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			1,874	6,793	,104
HBK	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	5,932	,023	-1,151	22	,262
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			-,712	4,350	,513
FKO	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,722	,405	,920	22	,367
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			1,373	14,487	,191
HS Getirisi	Varyansların Eşit Olduğu Varsayımı	,394	,537	-,237	22	,815
	Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			-,216	5,671	,836

Komite Başkanının/Başkanlarının Bağımsız Olması: Kurumsal yönetim ilkelerine göre komite başkanları bağımsız yönetim kurulu üyeleri arasından seçilmelidir. Araştırmada, işletme içerisinde oluşturulan komite veya komitelerin başkan veya başkanlarının tümünün bağımsız olup olmamasına göre analiz yapılmıştır. Araştırma kapsamındaki işletmelerden 5 tanesinde oluşturulan komite veya komitelerin başkanı bağımsız, 19 işletme içerisinde oluşturulan komite veya komitelerden en az bir tanesinin başkanı ise bağımsız değildir.

H_0 : Komite başkanının/başkanlarının tümü bağımsız olan işletmelerin finansal performansları ile herhangi bir komite başkanı bağımsız olmayan işletmelerin finansal performansları arasında fark yoktur.

Analiz sonuçlarına göre, $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde komite başkanının veya başkanlarının tümü bağımsız olan işletmelerin Varlık Getiri Oranı'nın (Ortalama: -0,02) herhangi bir komite başkanı bağımsız olmayan işletmelerin Varlık Getiri Oranından (Ortalama 0,04) anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, $\alpha=0,10$ anlamlılık düzeyinde komite başkanının veya başkanlarının tümü bağımsız olan işletmelerin Özkaynak Getiri Oranının (Ortalama: 0,00), herhangi bir komite başkanı bağımsız olmayan işletmelerin Özkaynak Getiri Oranından (Ortalama: 0,13) anlamlı bir şekilde

daha düşük olduğu belirlenmiştir. Diğer performans göstergeleri için ise anlamlı bir fark tespit edilememiştir (Tablo 6).

SONUÇ VE ÖNERİLER

İşletme içerisinde etkin kurumsal yönetim uygulamalarının oluşturulması, işletmelerin düşük sermaye maliyeti ile kaynak temin etmelerini, finansman imkânlarını arttırmalarını ve gerek ulusal gerekse uluslararası alanda sermaye piyasalarında yer almalarını sağlamaktadır. Dolayısı ile işletmelerde oluşturulan kurumsal yönetim mekanizmaları işletmelerin performanslarını da etkilemektedir.

SPK tarafından yayınlanan Kurumsal Yönetim İlkeleri içerisinde yönetim kurulu yapısı önemli bir yer almaktadır. Bu makalede İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'ndeki şirketlerin yönetim kurulu yapılarının işletme performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen analizler sonucunda; yönetim kurulunda bağımsız üye bulunan işletmelerin Varlık Getiri Oranlarının ve Özkaynak Getiri Oranlarının yönetim kurulunda bağımsız üye bulunmayan işletmelerden daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, komite başkanının veya başkanlarının tümü bağımsız olan işletmelerin Varlık Getiri Oranları ve Özkaynak Getiri Oranlarının, herhangi bir komite başkanı bağımsız olmayan işletmelerin Varlık Getiri Oranından ve Özkaynak Getiri Oranından daha düşük olduğu belirlenmiştir. İMKB Kurumsal Yönetim Endeksindeki şirketlerde, yönetim kurulunda bağımsız üye olması ve komite başkanlarının tamamının bağımsız üye olması işletmelerin Varlık Getiri Oranını ve Özkaynak Getiri Oranını ters yönde etkilemektedir. Analiz sonucunda elde edilen bir diğer sonuç ise, denetim komitesi ve kurumsal yönetim komitesi olmak üzere iki komiteye sahip olan işletmelerin 2009 yılı hisse senedi getirilerinin, bu komitelerden herhangi bir tanesine sahip olan işletmelerin hisse senedi getirilerinden daha yüksek olmasıdır. Bununla birlikte yapılan çalışma sonucunda, yönetim kurulu üye sayısının, yönetim kurulu içerisindeki erkek üye sayısının, yönetim kurulunda icracı üye olup olmamasının işletme performansını etkilediğine dair anlamlı bir sonuç elde edilememiştir.

Daha sonra yapılacak olan çalışmalar için, İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'ndeki işletmelerin yönetim kurulu yapıları ile İMKB'de işlem görmekte olup Kurumsal Yönetim Endeksi'nde bulunmayan şirketlerin yönetim kurulu yapılarının karşılaştırılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- AKIN, A. (2004). “Mülkiyet Sahipliğinden Kaynaklanan Yönetim Hakkının Devri Açısından Post-Modern Yönetimsel Kontrol Yaklaşımları ve Stratejileri” Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Sayı:22, 127-148.
- AĞCA, A. ve ÖNDER Ş. (2007). “Türkiye’de Gönüllü Kamuyu Aydınlatma: İMKB’de Yer Alan İşletmeler Üzerine Bir Araştırma”, Muhasebe ve Finansman, 34, p.133-143.
- ATAMER, M. (2006). Halka Açık Anonim Şirketlerde Kurumsal Yönetim ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Açısından Değerlendirilmesi. Uzmanlık Tezi, T.C. Hazine Müsteşarlığı, p. 9.

- AYGÜN, M.ve İÇ S. (2010). “Genel Müdürün Aynı Zamanda Yönetim Kurulu Üyesi Olması Firma Performansını Etkiler mi?”, Muhasebe ve Finansman, S.47, 192-201.
- AYGÜN, M., TAŞDEMİR, A. ve ÇAVDAR E. (2010). “Banka Performansı Üzerinde Yönetim Kurulu Büyüklüğünün Etkisi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.24 S.3,67-78.
- BARAZ, B. (2004). “Yönetim Kurullarının Kurumsal Yönetişim Açısından Kritik Önemi : Eskişehir’de Bir Araştırma”, 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, p.763-771.
- CHAMBERLAIN, T.W. (2010). “Board Composition and Firm Performance:Some Canadian Evidence”, International Advance Economical Research, (16) 421-422.
- DALTON, D. R., DAİLY, C. M., ELLSTRAND, A. E. ve JOHNSON J. L.(1998). “Meta-Analytic Reviews of Board Composition, Leadership Structure, and Financial Performance”, Strategic Management Journal, Vol 19, 269-290
- DİNÇ, E. ve ABDİOĞLU,H. (2009) “İşletmelerde Kurumsal Yönetim Anlayışı ve Muhasebe Bilgi Sistemi İlişkisi: İMKB-100 Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 12, S.21, 157-184.
- ELİTAŞ, C., AĞCA V. VE AYDEMİR, O. (2009) “Yönetim Kurulu Yapısı, İşleyişi ve Performans İlişkisi: Ege Bölgesi Örneği”, Muhasebe ve Finansman, 42, 103-116.
- GUEST, P. M.(2009). “The Impact of Board Size on Firm Performance: Evidence From the UK”, The European Journal of Finance. Vol.15 No 4, 385-404.
- İSTANBUL MENKUL KIYMETLER BORSASI,
<http://www.imkb.gov.tr/Indexes/StockIndexesHome/CorporateGovernanceIndex.aspx>,
(Erişim:02.09.2010)
- İSTANBUL MENKUL KIYMETLER BORSASI,
<http://www.imkb.gov.tr/data/Genelge/gn2008292.pdf>, (Erişim:02.09.2010)
- İŞCAN, Ö.F. VE NAKTİYOK, A. Dijital Çağ Örgütleri. İstanbul:Beta, 127.
- İŞCAN, Ö. F. VE KAYGIN, E. (2009). “Kurumsal Yönetişim Sürecinin Gelişimi Üzerine Bir Araştırma”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 13 (2), 213-224 .
- JACKLING B. VE JOHL, S. (2009).”Board Structure and Firm Performance: Evidence From India’s Top Companies”, Corporate Governance: An International Review, 17 (4) 492-509.
- KIEL, G.C., NICHOLSON G. J. (2003). “Board Composition and Corporate Performance How to Australian Experience Informs Contrasting Theories of Corporate Governance”,Corporate Governance, 11 (3)p.189-205.
- KOÇEL,T.(2003). İşletme Yöneticiliği, İstanbul:Beta, 2003.
- KULA, V. (2005).”The Impact of the Roles, Structure and Process of Boards on Firm Performance: Evidence from Turkey”, Corporate Governance, 13 (2), 265-276.

OMAN, C.P. (2001). “Corporate Governance and National Development” OECD Technical Papers, No. 180, p. 13.

RASHID, A. DE ZOYSA, LODH, A. S., VE RUDKİN, K. (2010) “Board Composition and Firm Performance: Evidence From Bangladesh” Australasian Accounting Business & Finance Journal. Vol.4 No 1 2010,76-95.

SERMAYE PİYASASI KURULU, Kurumsal Yönetim İlkeleri, 2005.

TORAMAN,C. VE ABDİOĞLU, H. (2008). “İMKB Kurumsal Yönetim Endeksinde Yer Alan Şirketlerin Uygulamalarında Zayıf ve Güçlü Yanları: Derecelendirme Raporlarının İncelenmesi” Muhasebe ve Finansman. No:40, 96-109.

UADIALE, O. M.(2010). “The Impact of Board Structure on Corporate Financial Performance in Nigeria”, International Journal of Business and Management, 5 (10), p.155-166.

ÜLGEN, H. VE MİRZE S. K. (2007). İşletmelerde Stratejik Yönetim, İstanbul: Arıkan, 430-435.

EK 1: 31.12.2009 Tarihi İtibari ile Kurumsal Yönetim Endeksi'ndeki Şirketlerin Listesi

	Kurumsal Yönetim Endeksi'ndeki Şirketler (11.10.2010)
1	Doğan Yayın Holding A.Ş.
2	Hürriyet Gazetecilik Ve Matbaacılık A.Ş.
3	Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.
4	Türk Traktör Ve Ziraat Makineleri A.Ş.
5	Türkiye Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi (Tüpraş)
6	Vestel Elektronik Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
7	Y Ve Y Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş.
8	Anadolu Efes Biracılık Ve Malt Sanayii Anonim Şirketi
9	Asya Katılım Bankası A.Ş.
10	Dentaş Ambalaj Ve Kağıt Sanayi Anonim Şirketi
11	Otokar Otomotiv Ve Savunma Sanayi Anonim Şirketi
12	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.
13	Arçelik Anonim Şirketi
14	Coca-Cola İçecek A.Ş.
15	Doğan Şirketler Grubu Holding A.Ş.
16	İş Finansal Kiralama A.Ş.
17	Logo Yazılım Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi.
18	Petkim Petrokimya Holding. A.Ş.
19	Türk Prysmian Kablo Ve Sistemleri A.Ş.
20	Şekerbank Türk Anonim Şirketi
21	Tav Havalimanları Holding A.Ş.
22	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.
23	Türk Telekomünikasyon A.Ş.
24	Vakıf Menkul Kıymetler Yatırım Ortaklığı A.Ş.

SPOR KULÜPLERİNİN YÖNETİM MODELLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sebahattin DEVECİOĞLU

Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, BESYO

Bilal ÇOBAN

Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, BESYO

Yunus Emre KARAKAYA

Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı
Başkanlığı

Özet: Toplumsal yaşantıda insanların sportif etkinlik ve hizmet beklentileri önemli ölçüde spordaki temel örgütlenme birimleri olan spor kulüplerinden karşılanmaktadır. Spor kulüpleri, toplumsal çevreden bir takım girdileri alıp işleyerek enerjiye dönüştüren ve sonuçta yine çevreye veren açık sistemlerdir. İnsanların bir amaç ve hedef etrafında toplandığı, toplumun sosyal kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikler taşıyan, insanların toplumsallaşmasında ve sosyalleşmesinde çok önemli bir yere sahip olan özellikler taşımaktadır. Sporun toplumsal hayatta sosyal rolünün ön plana çıkmasında, toplumla bütünleşmesinde ve esnek bir yapıya sahip olmasında spor kulüplerinin işlevi sivil toplum örgütleri kadar önemlidir. Bu çalışmada, Avrupa’da ve Türkiye’de farklı yapılara sahip spor kulüplerinin yönetim modelleri, yasal mevzuatlar çerçevesinde betimsel olarak değerlendirilerek, Türkiye’deki spor kulüpleri için öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Spor Yönetimi, Spor Kulübü, Yönetim Modelleri

ASSESSMENT OF THE MANAGEMENT MODELS OF SPORTS CLUBS

Abstract: In social life, sporting events and services that people expect significantly are met by sports clubs which are the basic units of organization in the sports. Sports clubs are open systems which get some input from the social environment and convert it to the energy and as a result give it to the environment again. Forefront emergence of a social role of sport in social life, in the integration with society and having a flexible structure, the function of sports clubs as important as the civil society organizations. In this study, the management models of sports clubs which have different structure in Europe and Turkey, are considered to be descriptive within the framework of legal regulations, tried to develop recommendations for sports clubs in Turkey.

Key Words: Management, Sports Management, Sports Club, Management Models

GİRİŞ

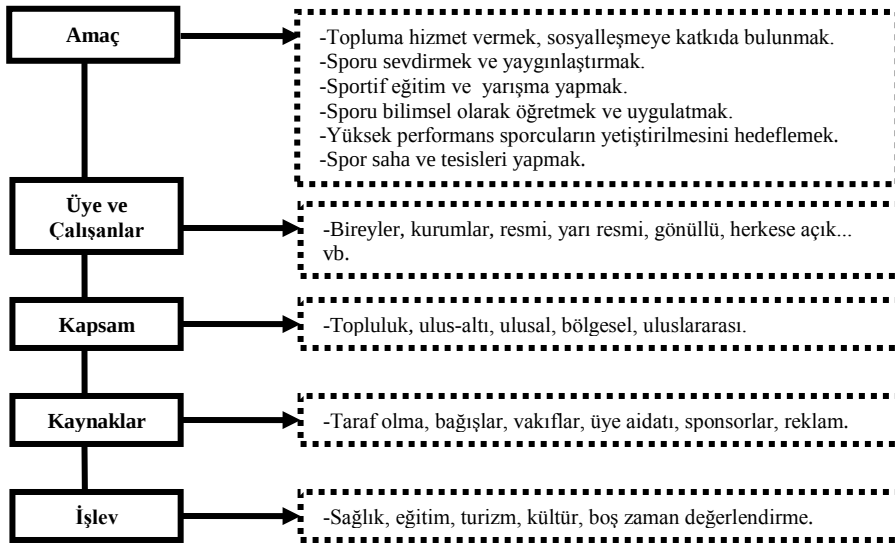
Toplumların ihtiyaçlarını karşılamak, problemlerini çözmek için oluşturulan kurum ve kuruluşlar, toplumsal hayatta bir iş bölümünün kurulmasına yol açmaktadır. Toplumun ihtiyaçlarını gidermek ve problemlerini halletmek, genellikle bir kişiden ziyade kişilerin bir araya gelerek güçlerini birleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Toplumun gittikçe artan ihtiyaçları ve problemleri, böylece toplumsal birimlerin sayıca artmasını da sağlamaktadır. Dolayısıyla, toplumsal ihtiyaçları karşılamak, bir toplumsal problemi çözmek için insanların güç birliği ve kendi aralarında iş bölümü yapmalarını gerekli kılmaktadır (Doğar, 1997). İki yada daha çok insan bir amaç doğrultusunda bir araya gelip bir grup oluşturduklarında, bu grubun belirlenen amaçlarının gerçekleştirilmesi için üyelerinin birlikte çalışmaları gerekir. Bir grubun ya da bir biçimsel örgütün amaçlarını gerçekleştirirken, başarı veya başarısızlık yönetim ile yakından ilişkilidir (Karaman, 2000: 37, 38).

Yönetim bir bilim dalıdır. Devamlı arayışlar ve denemeler içindedir. Tarih boyunca ve özellikle 1950'lerden sonra daha süratli değişimlere uğramıştır. 1950'lerden sonra bütün dünyada ve 1960 sonrası Türkiye'de üniversitelerde, çeşitli derslerde okutulmaya ve öğretilmeye başlanmıştır. Ayrıca ileri sanayi ülkelerinde bütün kuruluşlarda "kamu ve özel" devamlı kurs, konferans ve seminerlerle bu bilim dalının esasları yöneticilere, yönetim işine soyunanlara, gençlere ve yaşlılara, yönetim işiyle ilgili herkese öğretilip ve aktarılmaya başlanmıştır (Pamuk, 1997). Yönetim önceden ne yapacağını kestirilmesi oldukça zor olan insanla uğraşır. İnsanın toplumsal yaşama gereği olan diğer bireylerle ilişkilerini, onların çeşitli etmenler altındaki davranışlarını incelemektedir. Bireyler ustalığını, zamanını ve faaliyetini planlayıp, örgütler bireyleri yönlendirir ve kontrol eder. Böylece bireyler kendini yönetir. Anne-baba işlerini, ev faaliyetlerini ve çocuklarını yönetirler. Öğrenciler okulda çeşitli konu ve derslerde başarılı olmak için zamanını kullanmayı yönetmek ve denetlemek zorundadır. Daha üst düzeyde ele alınırsa başhekim hastaneyi, müsteşar bakanlığını, ziraatçı çiftliğini, genel müdür şirketini, dekan fakültesini yönetmek zorundadır. Bu çeşitli uğraşlar farklı alanlara aitmiş gibi görünse de, hepsinin ortak yönü, farklı amaçlara yönelik örgütsel çabanın yönetilmesidir (Can, 2001). Aslında yönetimin toplumsal bir olgu olması, toplumun bütün üyelerini kapsaması, üstelik devlet kavramıyla özdeşleşmesi yüzünden, yönetim bir çok bilimin konusu olmuştur (Başaran, 1984).

Türkiye'de sportif etkinliklerde bulunan spor kurum ve kuruluşlarının büyük bir kısmı devlet yönetimine bağlıdır. Özel sektör tarafından kurulan ve işletilen spor kurum ve kuruluşlarında bile denetim devletin denetim ve gözetimi altında yürütülmektedir. Spor yönetimi, sportif hareketleri belirlenen amaçlara ulaştırmak için insan ve madde kaynaklarını sağlayarak ve etkili biçimde kullanarak, belirlenen politikaları ve alınan kararları uygulamaktadır. Sportif hizmetleri önceden belirlenen hedeflere ulaştırmak için mevcut insan ve madde kaynaklarını bu hedefler doğrultusunda en etkili ve verimli olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Kamu yönetimi tarafından tespit edilen sportif hareket ve hizmetlerin genel ve özel amaçlarını gerçekleştirmek, devletin spor politikalarını uygulamakla yükümlüdür (Doğar, 1997). Bu doğrultuda spor yönetimi, genel yönetimin bir parçasıdır. Spor yönetimi, genel yönetimin ilke, yönetim ve kurallarının spor alanına uygulanmasıdır. Yönetimin faaliyetlerinin bilimsel bir biçimde yürütülmesinin yollarını araştırmak, bulmak ve bunları spor metotlarına dönüştürüp uygulamaktır.

Sporun temel amaçları ise spor yönetiminin gerçekleştirmeye çalıştığı amaçlardır. Bu yüzden, spor teşkilatları ve onlarda görev alacak bütün personel ile kullanılacak maddi unsurlar, sporun amaçlarına uygun bir tarzda ele alınmalı ve yönetilmelidir. Yönetim süreçleri tüm diğer dallarda olduğu gibi işletme, kamu, eğitim ve spor yönetimi için de aynen gerekli ve geçerlidir (Yetim, 1992: 14). Bireysel veya grup olarak yapılan, kendi içinde kuralları olan, genelde rekabete dayalı bedensel ve zihinsel yeteneklerin gelişimini sağlayan, eğitici ve eğlendirici uğraşlar şeklinde tanımlanan ve 21. yüzyıl modern toplumunun en yaygın ve etkili sosyal kurumlarından birisi olan spor, insanın beden, ruhen ve sosyal yönden gelişmesine katkı sağlayarak toplumların gelişmesinde de çok etkin rol oynayan sosyal bir olgudur (Yetim, 2000: 115). İnsanların bir araya gelmesi, spor yapması gibi ana hedeflerle bir araya geldikleri yerler olarak kabul gören spor kulüpleridir. Genelde toplumsal yaşantıda bireylerin spor faaliyetleri veya beklentileri büyük oranda spor kulüplerinde karşılanmaktadır.

Bu doğrultuda sporun toplumsal hayatta sosyal rolünün ön plana çıkmasında, toplumla bütünleşmesinde ve esnek bir yapıya sahip olmasında spor kulüplerinin işlevi sivil toplum örgütleri kadar önemlidir. Çünkü spor kulüpleri amaç, üye, kapsam, kaynaklar ve işlev bakımından çok büyük önem (Şekil 1) arz etmektedir (Devecioğlu ve Çoban, 2005: 94).



Şekil 1. Spor Kulüplerinin Fonksiyonları

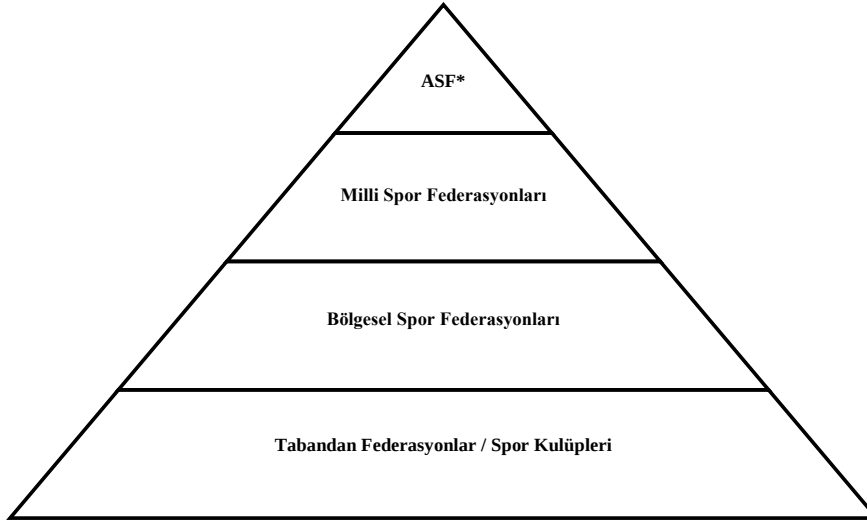
Spor kulüpleri, toplumsal çevreden bir takım girdileri alıp işleyerek enerjiye dönüştüren ve sonuçta yine çevreye veren açık sistemlerdir. Toplumsal yaşantıda insanların sportif etkinlik ve hizmet beklentileri, önemli ölçüde spordaki temel örgütlenme birimleri olan spor kulüplerinden karşılanmaktadır. Spor kulüpleri, insanların bir amaç ve hedef etrafında toplandığı, toplumun sosyal kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikler taşıyan, insanların toplumsallaşmasında ve sosyalleşmesinde çok önemli bir yere sahip olan özellikler taşımaktadır (Fişek, 1985: 31). Spor kulüpleri de sivil toplum örgütleri gibi belirli kurallara göre kurulan (yasalar, tüzükler, yönetmelikler, sözleşmeler, vb.) üyelerinin her birinin yetki ve sorumlulukları belli olan (başkan, yönetim kurulu üyesi, denetçi, üye), gerek amatör

gerekse profesyonel spor branşları ile topluma hizmet veren, her yaş grubunun spor yapabileceği tesis araç gereçlere sahip olan, diğer bir yönü ile de yüksek performans sporcuların yetiştirilmesini hedefleyen özel hukuk kuruluşlarıdır (Durmuş, 1999: 27). Spor kulüpleri öncelikle üyelerinin sporla ilgili ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda sosyal ve sportif faaliyetler düzenlemek amacıyla kurulmaktadır. Bu amacını gerçekleştirmek üzere yeterli sayı ve nitelikte antrenör ve teknik elemanları ve diğer yardımcı personeli istihdam etmektedirler (Ekenci, 1997).

Bu çalışmada, Avrupa’da ve Türkiye’de farklı yapılara sahip spor kulüplerinin yönetim modelleri, yasal mevzuatlar çerçevesinde betimsel olarak değerlendirilerek, Türkiye’deki spor kulüpleri için öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

AVRUPA SPOR KULÜPLERİ YÖNETİMİ

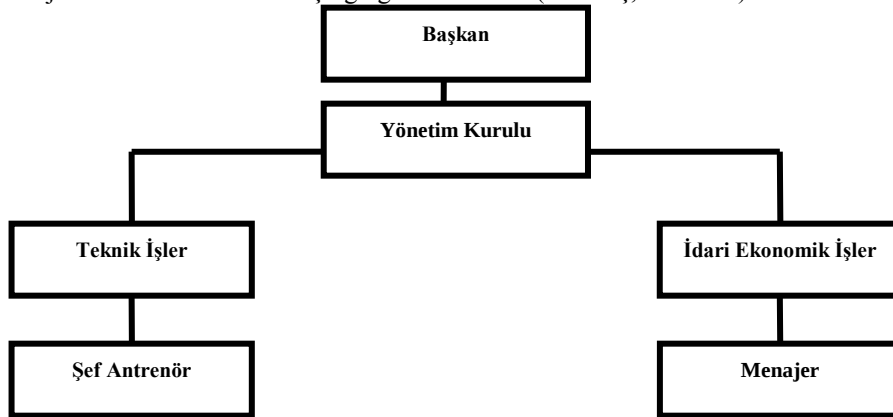
Avrupa’da spor kulüpleri, çeşitli spor dallarını kitlelere sunan, yaygın bir görünüm sergilemektedir. Bu kulüpler, “Üyelerinin temel hakları, kulübe demokratik yollardan nüfuz etmek ve temel görevleri üyelik aidatı ödemek” (Ulseth, 2004) şeklindeki karakteristik üye sistemi yapısı ile teşekkül etmişlerdir. Bu sistem ile spor kulüpleri, personel ve finans desteği olarak düşünülebilecek yardımcı toplumun kendi iradesinden, doğrudan almaktadır. Aynı zamanda bu, bireylerin hem spor yapmasına hem de kulüp yönetimine demokratik olarak katılmasına olanak veren, böylece bireyleri, hem fiziksel hem de sosyal yönden toplumla bütünleştiren bir yapılanmadır (Öğüt, 2010). Avrupa Birliği üye ülkelerinde spor kulüpleri, spor tabanının temelini oluşturmaktadır (Final Draft, 1991). Spor alanında spor kulüplerinin bireyleri bir araya getirecek sosyal bir işlevi olduğu ve örneğin Avrupa Birliği ülkesi olan Avusturya’da nüfusun % 39’u bu felsefeyle bir spor kulübü veya spor federasyonu üyesi olarak gözükmektedir (Sports Information Bulletin, 1997). Avrupa’da kabul gören spor organizasyonu incelendiğinde (Şekil: 2), spor kulüpleri bölgesel federasyonların üyesidir. Bu bölgesel federasyonlar alanında sorumlu olduğu bölgesel şampiyonalar veya bölgesel düzeyde spor koordinasyonundan sorumludur. Bölgesel federasyonlar ise ulusal federasyonun üyesidir. Bu federasyonlar kendi disiplini içinde tüm genel konuları düzenleyen ve aynı zamanda Avrupa veya uluslararası kendi şube temsil federasyonları şeklinde faaliyetlerini devam ettirmektedir. Avrupa federasyonları ise piramidin en üst federasyonu ve bütün Avrupa birliği üye ülkelerin merkezi konumundadır (European Commission, 1998).



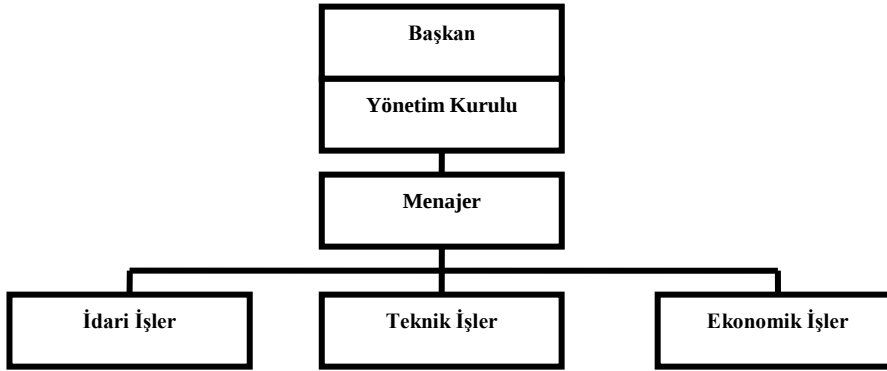
*ASF: Avrupa Spor Federasyonları

Şekil 2. Avrupa Spor Organizasyonu Piramit Modeli

Avrupa birliği üye ülkelerinde mevcut spor kulüplerinin yönetim yapıları incelendiğinde; Almanya'da (Şekil 3) başkan, yönetim kurulu ve alt birimlerden oluştuğu, İngiltere'de (Şekil 4) ise başkan, yönetim kurulu, menajer ve alt birimlerden oluştuğu görülmektedir (Durmuş, 1999: 35).

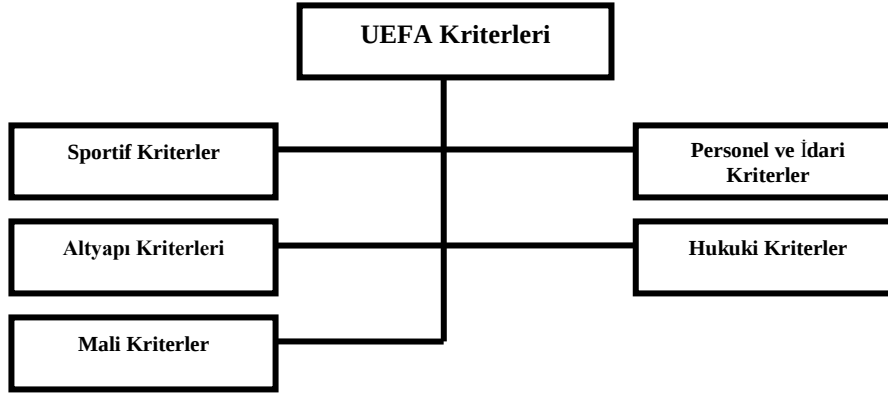


Şekil 3. Almanya'da Mevcut Spor Kulübü Modeli



Şekil 4. İngiltere’de Mevcut Spor Kulübü Modeli

2006-2007 sezonunda yürürlüğe giren Avrupa Futbol Birliği (UEFA)’nin liderlik ve kontrol fonksiyonunu geliştirmek, finansal istikrarı sağlamak, kredibilite ve güvenilirliğini artırmak, daha iyi finans yönetimi için araçlar geliştirmek kulüp yönetiminde etkinlik ve kaliteyi artırmak, tesisleri iyileştirmek, genç oyuncuların yetiştirilmesini teşvik etmek ve uygulamaların diğer alt takımlarında da olumlu etki yapmasını sağlamak amacıyla UEFA bir dizi talimatlar yayımlamış ve bunları ülke federasyonlarına göndermiştir (Akşar, 2005). Beş ana başlık altında toplanan UEFA kriterleri (Şekil 5), en çok mali anlamda zorunlu kıldığı konular bakımından önem taşımaktadır. Çünkü bunlar, şeffaflığı ve kamuoyunu kulüplerin mali yapısı hakkında kesin ve net bir şekilde bilgilendirmeyi hedeflemektedir. UEFA Lisans Sistemi Kriterlerine uyum, UEFA’ya bağlı 52 ülkenin federasyonuna bağlı kulüpleri kapsamaktadır. Her ülkenin federasyonu, UEFA’nın getirdiği lisans sistemi kurallarını göz önünde tutarak kendi mevzuatını hazırlamakla yükümlüdür. UEFA, yeni getirilen kriterler ışığında kulüplerin borçluluk durumlarını inceleyerek mali durumu iyi olmayan spor kulüplerinin Avrupa kupalarına katılmalarını yasaklayacaktır. UEFA kriterleri 3 kategoriye ayrılmıştır. Bu kriterler; “A” Kriterleri (Herhangi bir A kriterini yerine getirmeyen lisans adayı lisans alamaz ve UEFA kulüp müsabakalarına katılamaz), “B” Kriterleri (Herhangi bir B kriterini yerine getiremeyen lisans adayı, lisans verince belirlenen yaptırımlara tabi olacak, ancak yine de lisans alarak UEFA kulüp müsabakalarına katılabilecektir), “C” Kriterleri (En iyi uygulama diye adlandırılan C kriteri ise yerine getirilmediği takdirde herhangi bir yaptırımı gerekli kılmayan ve lisans verilmesine engel teşkil etmeyen kriterdir. Ancak bazı C kriterleri ileride zorunlu kriterler haline getirilebilir)’ dir (Sultanoğlu, 2008: 59-63).



Şekil 5. Avrupa Futbol Birliği (UEFA) Kriterleri

Bu kriterlerden (Şekil 5), *Sportif Kriterler*; kulüplerin, gençlerin sportif ve akademik eğitime gerekli çabayı sarf etmesi ve bu amaçla yetkin teknik eğiticiler istihdam etmeleri, oyun alanı ve dışında fair-play'in yerleştirilmesi ile ilgililer (futbolcular, hakemler, teknik eğiticiler ve görevliler) arasında ortak anlayışın geliştirilmesi hedefine dönük kriterlerdir. *Altyapı Kriterleri*; Türkiye ve Avrupa çapında donanım ve temizlik açısından, nitelik bakımından eşit standartta tesislere ulaşılması ve izleyicilerin güvenli, rahat yararlanmalarına elverişli, basın mensuplarının görevlerini düzenli ve uygun ortamlarda yerine getirebilecekleri statların ve futbolcuların yeteneklerini geliştirebilmelerine imkan tanıyacak eğitim tesislerini oluşturmak amacına dönük kriterlerdir. *Personele İlişkin ve İdari Kriterler*; kulüplerin artan ticari önem karşısında, belli bilgi birikimine sahip, iyi eğitilmiş, nitelikli profesyonelleri istihdam etmeleri, güvenlik açısından yetkin hizmetlerden yararlanmaları ve sportif başarı açısından da tüm takımların nitelikli teknik öğretiler tarafından eğitilmeleri ve tıbbi destek görmeleri amacına dönük kriterlerdir. *Hukuki Kriterler*; kulüplerin hukuki yapılarının ve işleyişlerinin ulusal ve futbola ilişkin mevzuat açısından gerekli noktaya taşınmaları amacına dönük kriterlerdir. *Mali Kriterler*; kulüplerin ekonomik ve mali kapasiteleri ile şeffaflık ve kredibilitelerinin artırılması, yatırımcılara gerekli önemin verilmesinin yerleştirilmesi, ulusal ve uluslararası turnuvaların devamlılığının temini ve mali yönden fair-play'in yerleştirilmesi amaçlarına dönük kriterlerdir (Türkiye Futbol Federasyonu, 2010).

UEFA, Kulüp Lisanslama Kriterleri'ni belirlerken aşağıdaki hedeflere ulaşmayı amaçlamıştır (UEFA, 2010).

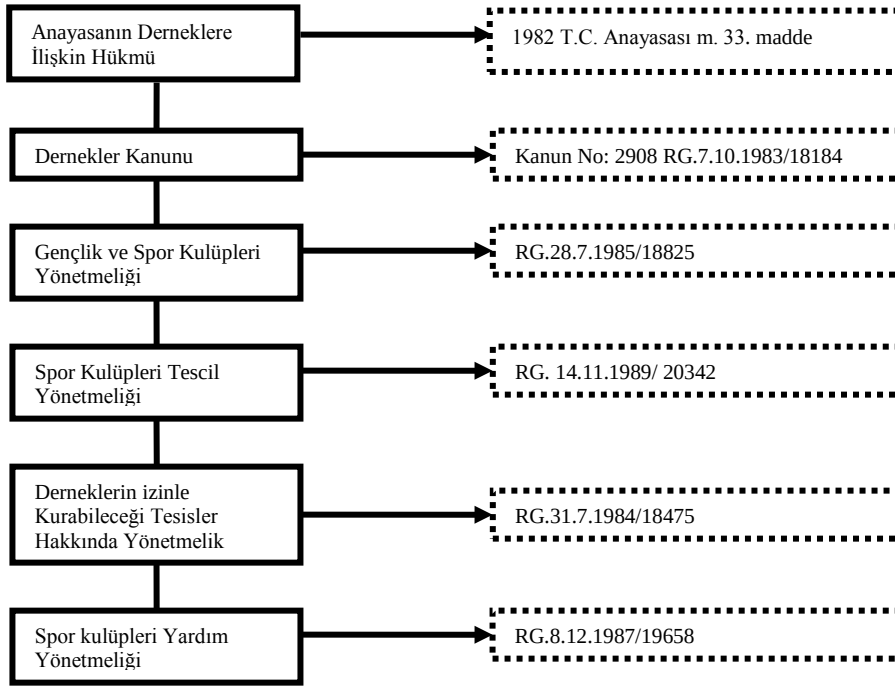
- Futbolunun standartını bütün yönleriyle geliştirmek, sürekli iyileştirmek ve her kulüp içinde gençlerin yetiştirilmesine ve korunmasına sürekli olarak öncelik verilmesi,
- Kulüplerin uygun yönetim ve organizasyon seviyesine sahip olmasının sağlanması,
- Seyircilere ve medyaya iyi düzenlenmiş, konforlu ve güvenli stadyumlar temin etmek üzere kulüplerin sportif altyapısının adapte edilmesi,
- Kulüplerin ekonomik ve mali yapılarının güçlendirilmesi, şeffaflıklarının ve güvenilirliklerinin artırılması ve alacaklılarının korunmasına gerekli önemin verilmesi,
- Bir sezon içindeki uluslararası müsabakaların sürekliliğinin sağlanması,
- Müsabakalarda mali fair play'in izlenmesi,

- Kulüplerin sportif, altyapı, personel ve idari, hukuki ve mali kriterler açısından değerlendirmesi standartlarının Avrupa çapında geliştirilmesi.

TÜRKİYE’DE SPOR KULÜPLERİ YÖNETİMİ

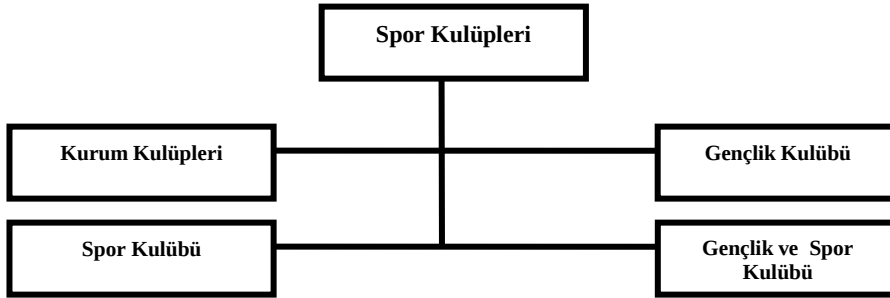
Türkiye’de 5253 sayılı dernekler kanununun derneklerden başvurmaları halinde; spor faaliyetine yönelik olanlar spor kulübü, boş zamanları değerlendirme faaliyetine yönelik olanlar gençlik kulübü ve her iki faaliyeti birlikte amaçlayanlar gençlik ve spor kulübü adını alır. Bu kulüpler, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünce tutulacak kütüğe kayıt ve tescil edilir. Kulüplerin organları, bu organların görev ve yetkileri, kulüplerin Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünce de denetlenmesi ve bunlara yapılacak yardımların şekil ve şartları, üst kuruluş oluşturmada uyulacak esas ve usuller, gençlik ve spor faaliyetlerini yürüteceklerin nitelikleri ve bunlara uygulanacak disiplin işlemleri, kulüplerin kayıt ve tesciline ilişkin esaslar İçişleri Bakanlığı’nın uygun görüşü üzerine Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün bağlı olduğu Bakanlıkça yürürlüğe konulacak yönetmelikte düzenlenmektedir (Devecioğlu, 2008: 2).

Gençlik ve Spor Kulüpleri Yönetmeliğinin 9. maddesi, “tüzel kişilik kazanan ve teşkilata kayıt ve tescili yapılan bu suretle kulüp adını alan her kulübün Genel kurul, Yönetim Kurulu, Denetleme Kurulu organları teşkil ettirilir” şeklinde belirtilmiştir (Devecioğlu ve Çoban 2003: 2). Bu kulüpler başka organlar da oluşturabilirler. Ancak, bu organları genel kurul ve denetleme kurulunun görev, yetki ve sorumluluklarını devredemezler. Bu yapının uygulamadaki en önemli amacı spor ortamının ülke genelinde, yerel özellikler dikkate alınarak, devlet kaynaklarının elverdiği ölçülerde genel ilke ve politikalar belirlenerek, spor saha ve tesisleri, spor araç ve gereçleri, spor öğretici ve yöneticileri, sportif eğitim ve yarışma uygulama programları ile gerçekleştirilebilmesidir (Cankalp, 2002: 48). Ayrıca dernekler kanunun 19. maddesine göre yukarıda belirtilen organlar derneklerde bulunması zorunlu olan ve zorunlu olmayan organlar şeklinde sıralanmıştır. Zorunlu organlar genel kurul, yönetim kurulu, denetleme kurulundan oluşmaktadır. Zorunlu olmayan organlara genel kurul ve denetleme kurulunun yetki ve sorumlulukları devredilememektedir. Zorunlu olmayan kurullar ise disiplin kurulu, sicil kurulu, divan kurulu vb. kurullardan oluşmaktadır (Yener, 2001). Türkiye’de spor kulüplerine ilişkin kanun ve yönetmelikleri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Şekil 6);

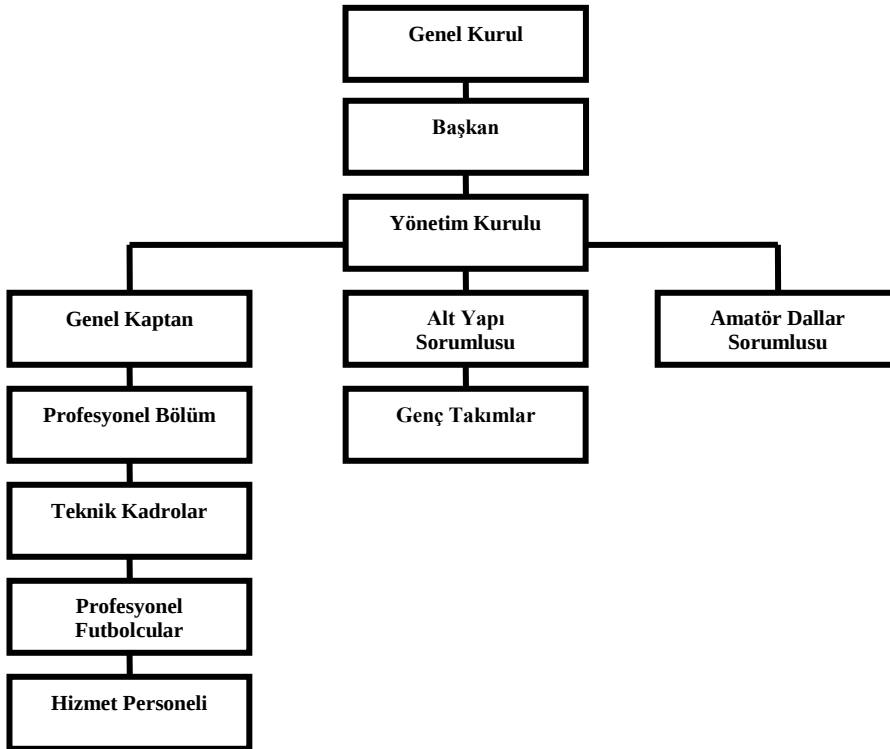


Şekil 6. Türkiye’de Spor Kulüplerine İlişkin Kanun ve Yönetmelikler

Türkiye’de 2908 sayılı dernekler yasasının 57. maddesine dayanılarak hazırlanan Gençlik ve Spor Kulüpleri Yönetmeliği’ne göre kulüpler; “Boş zamanları değerlendirme, spor veya her iki faaliyeti birlikte yürütmek amacıyla kurulan ve kulüp adını alan dernekler”dir. Aynı yönetmeliğe göre kulüpler (Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, 2008: 46); Kurum Kulüpleri; kamu kurum ve kuruluşlarında, yüksek öğretim kurumlarında ve özel kuruluşlarda kendi mensupları tarafından, bu kurum ve kuruluşların bünyelerinde kurularak kayıt ve tescilini yaptıran derneklerdir. Spor Kulüpleri; spor faaliyetlerinde bulunmak amacıyla kurulan genel müdürlüğe kayıt ve tescilini yaptıran derneklerdir. Gençlik Kulüpleri; boş zamanları, gençlik faaliyetleri ile değerlendirmeyi amaçlayan ve bakanlığa kayıt ve tescilini yaptıran derneklerdir. Gençlik ve Spor Kulüpleri; spor ile gençlik faaliyetlerini amaçlayan Bakanlık ve Genel Müdürlüğe faaliyetleri yönünden ayrı ayrı kayıt ve tescillerini yaptıran dernekler şeklinde kurulabilmektedir (Şekil 7).

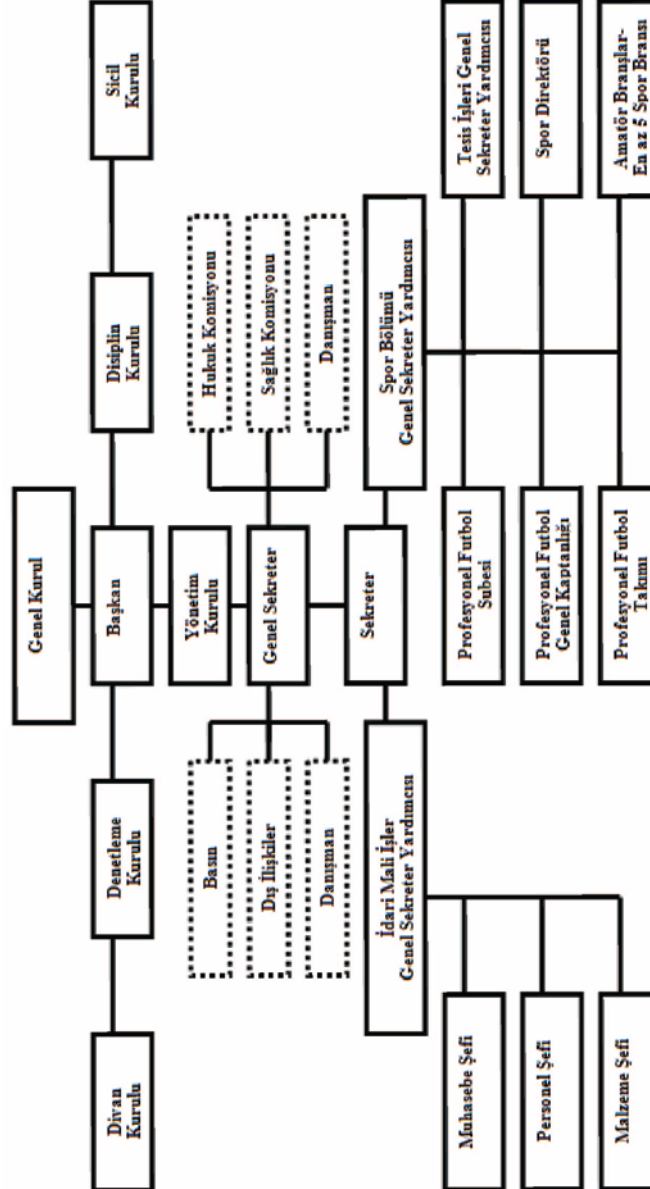


Şekil 7. Türkiye’de Spor Kulüplerinin Kuruluş Şekilleri



Şekil 8. Türkiye’de Futbol Kulüplerinde Uygulanan Yönetim Modeli

Spor kulüplerinin yönetim yapıları incelendiğinde kalkınma planlarında da belirtilmiş olan yönetim yapısı (Şekil 8) genel kurul, başkan, yönetim kurulu ve alt birimlerinden oluştuğu görülmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1985: 73).



Şekil 9. Türkiye'de Spor Kulüpleri Yönetim Modeli

Spor kulüplerinin genel yönetim modeli incelendiğinde ise en üst kurul genel kurul olarak teşkilatlanmıştır (Şekil 9). Diğer birimler ise başkanlık, yönetim kurulu, genel sekreter ve alt birimleri, sekreter ve sekretere bağlı idari mali işler birimi, spor bölümü ve alt birimlerinden oluşmaktadır. Avrupa üye ülkelerin ve Türkiye'deki spor kulüplerinin yönetim modelleri incelendiğinde bazı benzerlik ve farklılıkların olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Spor kulüpleri sporun ana unsurunu oluşturmaktadır. Üstlendiği sorumluluk ve fonksiyonuna bakıldığında kulüplerin başlı başına bir okul, bir işletme ya da bir halk eğitim merkezi özelliklerini taşıyabilmektedir. Kuruluş amaçlarına göre kulüp üyeleri kulüplerinden, her türlü spor hizmetlerinin yanında, spor kültürü ve sporla eğitim hizmetlerini de alabilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kulüpler, üyelerine verecekleri hizmetlerin kaliteli olabilmesi için, kulübün sorumluluk alanlarını oluşturan spor yöneticisi, antrenör, spor terapisti, ölçme ve değerlendirme uzmanı, v.b alanlarında yetişmiş eğitilmiş uzman bulundurması gerekmektedir. Her yaştaki insanın, okul-aile-kulüp üçgeninde, spor kültürü ve sporla eğitimini gerçekleştirebilmesi kulüp statüsünün bu hizmetleri verebilecek anlayışı ve statüyü kabullenmesine bağlıdır (Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, 2008).

Dünyada ve Türkiye'de spor kulüplerinin etki alanlarının, yürütmüş oldukları sportif faaliyetlerle sınırlandırılması veya yaşanan bir çok yönetim problemleri ile karşı karşıya olmaları, sporun ilgi odağı olma özelliğini yanında çok zayıf kalmaktadır. Spor kulübü merkezli uygulanabilecek inovasyon yöntemleri spor kulüplerinin etki alanını genişletebileceği gibi, toplumda görev sorumluluklarını yerine getirebilecek, güçlü, proaktif bir yapıya da kavuşabileceklerdir. Spor kulüplerinin geleneksel yönetim modellerini, yeni gelişmelere uyum sağlayacak özellikler kazandırarak, donanımlı bir toplum kurumu haline dönüştürmek adına, inovasyon yönetimi ilke ve prensiplerini spor kulüpleri yönetimine uyarlayabilmek gerekmektedir (Devecioğlu, 2008). Spor kulüpleri, spor yönetiminde kullanılan kaynak ve olanaklar teknik ve yönetsel olarak göz önünde bulundurulabilir. Başarıya giden yollardan biri spor kulübünü iyi yönetmek diğeri ise takımın iyi yönetilmesidir. Spor kulüplerinin yönetimine idari ve teknik açıdan bakmak gerekir. Yönetim kurulu mevcut durum ve gelecekle ilgili planları yaparken aynı zamanda kulübün parasal, idari konularıyla ilgilenmektedir. Takım yönetimi ise takımın saha içi faaliyetlerini organize eden, sporcular arasında iş birliği sağlanarak takımın hedeflerine ulaşmasını sağlayan ve kenar yönetiminden sorumlu merci teknik kadrodur (Erdem, 2005: 9-29). Ayrıca spor kulüplerinde iyi yönetişim bakımından kulüp yöneticilerinin nitelikleri de önem taşımaktadır. Bugün AB ülkelerinden yalnızca İngiltere'de kulüp yöneticilerinin özelliklerine dair kurallar bulunmaktadır. Buna göre kulüp yöneticilerinin, temiz bir geçmişe sahip olmaları istenmektedir. Buna karşılık rekabetin korunması amacıyla kulüp sahipliğine dair kurallar daha geniş bir platformda tatbik edilmektedir (Deloitte, 2007: 8).

Türkiye'de "Gençlik ve Spor Kulüpleri Kanun Tasarısı" yasalaştığı takdirde İçişleri Bakanlığı bünyesindeki Dernek statüsü konumunda olan kulüpler bu kapsamdan çıkartılacaktır (4 Kasım 2004 tarihli ve 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun 14. maddesi yürürlükten kaldırılmış olacaktır). Bu tasarıda, gençlik ve spor alanında faaliyet göstermek için gençlik kulüpleri ile spor kulüplerinin organları, görev, yetki ve sorumlulukları, uyacakları usul ve esaslar, bunlara yapılacak her türlü yardımın şekli ve şartları ile denetlenmelerine ilişkin hususların düzenlenmesi amaçlanmaktadır. Tasarının geçici 2. maddesine

göre, kanunun yürürlüğe girmesinden önce 4 Kasım 2004 tarihli ve 5253 sayılı Dernekler Kanunu'na istinaden kurulmuş ve Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü ile Türkiye Futbol Federasyonu'na tescil edilmiş olan kulüplerin, İçişleri Bakanlığı'nda mevcut olan dosya ve kayıtları, bu kanunun yayımı tarihinden itibaren 3 ay içerisinde GSGM'ye devir ve teslim edilecektir. Bu yasa taslağına göre (Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, 2010);

- Kulüpler, GSGM çatısı altına girdikten sonra faaliyet gösterecekleri spor branşına göre, ilgili federasyonun denetimine tabi olacaktır,
- Belediyeler ve bunlara bağlı iktisadi işletmeler, profesyonel kulüpler ve sporcularına kaynak aktaramayacak ve yardımda bulunamayacak,
- Kanun Tasarısı'nın ikinci bölümünde yer alan "Kulüplerin tüzel kişilik kazanması" başlığı altındaki 4. maddenin 7. bendiyle kulüplerin birleşmesi ve bulundukları il ve ilçelerin değiştirilmesi sağlanmakta,
- Kamu yararına çalışan kulüpler, Maliye ve İçişleri bakanlıklarının uygun görüşü, gençlik ve/veya spordan sorumlu bakanın teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile belirlenecek,
- Tasarının 13. maddesinde, bir kulübün kamu yararına kulüplerden sayılması için en az bir yıldan beri faaliyette bulunması, kulübün amacı ve bu amacı gerçekleştirmek üzere en az üçü olimpik veya paralimpik branş olmak üzere beş ayrı dalda faaliyette bulunması ve ilgili spor branşına elverişli spor tesislerinin mülkiyetine sahip bulunmasının şart olacağı,
- Söz konusu kulüplerin mallarına karşı suç işleyenlerin devlet malına karşı suç işlemiş gibi cezalandırılacağı yer almaktadır.

Sportif başarının sağlanması ve spor etiğinin yerleştirilmesi için bazı yasal düzenlemeler yapılmakla birlikte, bu düzenlemelerin yeterli olmadığı; yasama, yürütme ve yargı organları ile spor unsurlarının bir araya gelerek spor kulüplerinin sorunlarının çözümü hususunda gerekli hukuki düzenlemeleri bir an evvel gerçekleştirmeleri, spor kulüplerinin de bu çerçevede kendi uygulama ve tercihlerine dönük özelleştirmeleri şart görülmektedir (İmamoğlu vd., 2007). Sonuç olarak Türkiye'de spor kulüplerinin uluslar arası standartlara uygun kurumsal bir statü yapısına kavuşturulması gerekmektedir. Spor kulüpleri yönetiminin hedeflerine ulaşabilmesi büyük ölçüde yönetim biliminin ilke ve metodlarının uygulanmasına da bağlıdır. Bu doğrultuda Türkiye'de spor kulüpleri için aşağıdaki öneriler sunulmuştur,

Öneriler

- Spor kulüplerinin kuruluşu ve işleyişi ile ilgili yasal düzenlemeler acilen çıkarılmalıdır,
- GSGM'nin kulüpler üzerinden aldıkları (maç hasılatları üzerinde aldıkları pay, stad reklamları, forma reklamları gibi) paylar düşürülmelidir,
- Devlet, spor kulüpleri yönetiminde siyasetten uzak tutmaya yönelik olarak bir düzenleme belirlemeli, çözüm üretmelidir,
- Spor kulüplerinin dernek konumundan kurtarılarak evrensel yönetimde kullanılan yöntemlerle yönetilmesi için gerekli alt yapı çalışmaları yapılmalıdır,
- Spor kulüplerinin tesis, arazi vb alımlar için teşvik uygulamasına gidilmesi sağlanmalıdır,
- Mevcut spor kulübü yöneticilerinin spor yönetimi ile ilgili eğitimlere alınmalıdır,

- Spor kulüpleri ile ilgili KDV oranının (eğitim, sağlık vb.) düşürülmesi zorunluluk arz etmektedir,
- Müsabakalarda görev alan personelin (sağlık personeli, saha tanzimi görevlileri, güvenlik personeli vb.) spor eğitimi konusunda eğitimler verilmelidir,
- Sponsorluk yasasının içeriği ile ilgili detaylı bilgilendirilmelere (kulüplere ve sponsor olacak kişi, kurum ve kuruluşlara) gidilmelidir,
- Spor kulüpleri yönetim alanında eğitim görmüş uzman yöneticiler teşvik edilmeli ve bu yöneticilerin yetkileri artırılmalıdır,
- Spor kulüplerine ait spor tesisi yapımında (eğitim ve sağlık kuruluşları ile ilgili uygulama vb.) devlet tarafından bedelsiz olarak 3. şahıslara verilmesi ve inşaat giderlerinin vergiden düşmesi sağlanmalıdır,
- Spor kulüplerinin borçlarından dolayı yeni yasal düzenlemelerle giderlerinin azaltılmasının sağlanması ve ödenmeyen borçların taksitlendirilmesi sağlanmalıdır,
- Her spor kulübü kendi bünyesinde stratejik planlamalar yapması ve uygulaması için gerekli bilgilendirmeler yapılmalıdır,
- Spor kulüpleri elde ettikleri başarılarla göre değil, genel kabul gören yönetim çerçevesinde değerlendirmelidir,
- Spor kulüplerinin SSK borçları yeniden düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

AKŞAR, T. (2005). Endüstriyel Futbol, İstanbul: Literatür Yayınları.

BAŞARAN, İ. E. (1984). Yönetim, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. 44-48.

CAN, H. (2001). Yönetim Bilimi ve Tarihçesi, Yönetim ve Organizasyon, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

CANKALP, M. (2002). Sporda Yönetim ve Organizasyon, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. 48.

DEVECİOĞLU, S., ÇOBAN, B. ve YILDIRIM, E. (2003). Amatör Spor Kulüplerinin Yönetim Problemleri ve Çözüm Önerileri, Beden Eğitimi ve Sporda Sosyal Alanlar Kongresi, Ankara, 2.

DEVECİOĞLU, S. (2008). Spor Kulüplerinde İnovasyon Yönetimi, Erişim: www.fesam.org. Erişim Tarihi: 01.03.2010, 2-6.

DEVECİOĞLU, S. ve ÇOBAN, B. (2005). Sivil Toplum Örgütü Olarak Spor Kulüpleri ve Toplumsal İşlevi, Siyaset ve Toplum Dergisi. Sayı: 3, 94.

DELOİTTE. (2007). Avrupa Birliği Sürecinde Türk Futbolu, Spor Serisi, Erişim: www.deloitte.com.tr, Erişim Tarihi: 05.07.2010, 8.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI. (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 73.

DURMUŞ, A. G. (1999). Futbol Kulüplerinin Stratejik Yönetimi, Ankara: Bağırhan Yayinevi, 27, 35.

DOĞAR, Y. (1997). Türkiye’de Spor Yönetimi, Adana: Öz Akdeniz Ofset.

- EKENCİ, G. (1997). İnsan ve Çevre İlişkilerinin Spor Kulübü Yönetimine Etkileri, Gazi Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Ankara, Cilt: 2 (4), 39.
- ERDEM, K. (2005). Futbolda Kenar Yönetimi, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 9-29.
- EUROPEAN COMMISSION. (1998). The European Model Of Sport: Consultation Document Of Dg Xeuropéan Commission, Directorate-General X, Information, Communication, Culture, Audiovisual Media Audiovisual Policy, Culture and Sport, Sport, Erişim: <http://www.sport-in-europe.de/SIU/HTML/PDFFiles/EuropeanModelofSport.pdf>, pp. 3.
- FİŞEK, K. (1985). 100 Soruda Türkiye Spor Tarihi, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 31.
- Final Draft on Sport in the Member States, 1991.
- GENÇLİK VE SPOR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2008). Spor Şurası 2008, Alt Komisyon Toplantı Raporları, 18-19 Haziran 2008. Ankara, 46.
- GENÇLİK VE SPOR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2008). Spor Şurası 2008, 26-28 Kasım 2010. Ankara.
- GENÇLİK VE SPOR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2010). Gençlik ve Spor Kulüpleri Kanun Tasarısı, Erişim: <http://www.gsgm.gov.tr/sayfalar/sporkuluplerikanuntaslasi.doc>. Erişim Tarihi: 20.07.2010.
- İMAMOĞLU, F., KARAOĞLU, E. ve ERTURAN, E. E. (2007). Türkiye’de Spor Kulüplerinin Yapısal Nitelikleri ve Temel Problemleri, Gazi Beden Eğitimi ve Spor Dergisi, Cilt 12 (3), 35-61.
- KARAMAN, T. (2000). Yönetim Stratejilerindeki Gelişmeler, Türk İdare Dergisi, Sayı: 426, Ankara, 37, 38.
- ÖĞÜT, E. E. (2010). Almanya ve Türkiye’deki Spor Kulüplerinin Karşılaştırmalı Analizi (Türkiye’de Spor Kulüplerinin Yapı ve İşleyişine Yeni Bir Yaklaşım), Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2.
- PAMUK, G., ERKUT, H., ÜLENGİN, F., ÜLENGİN, B., AKGÜÇ, Ö., ALPAY, Y. ve KOŞMA, H. (1997). Stratejik Yönetim ve Senaryo Tekniği, İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- SPORT INFORMATION BULLETION. (1997). Sport For All; Clearing House, 19.
- SULTANOĞLU, B. (2008). Hisseleri Halka Arz Edilen Türk Futbol Kulüplerinin Mali Tablolarının Türkiye Muhasebe Standartları Çerçevesinde İncelenmesi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Muhasebe Finansman Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 59-63.
- TÜRKİYE FUTBOL FEDERASYONU. (2010). Kulüp Lisans Sistemi Kriterleri, Erişim: <http://www.tff.org/default.aspx?pageid=217>. Erişim Tarihi: 01.06.2010.
- UEFA, (2010). Erişim: <http://www.uefa.org>. Erişim tarihi: 01.08.2010
- ULSETH, A. B. (2004). Social Integration in Modern Sport: Commercial Fitness Centres and Voluntary Sport Clubs, European Sport Management Quarterly, 4: 95-115.
- YETİM, A. (1992). Başarılı Bir Spor Yöneticisinin Özellikleri, Gazi Üniversitesi, Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1, 14.

YENER, S. (2001). Dernek ve Vakıflar Kanunu, Ankara: Seçkin Yayınevi, 27.

YETİM, A. (2000). Sosyoloji ve Spor, Trabzon: Topkar Matbaası, 115.

CHROMIUM MINES IN KÖYCEĞİZ AND MINE OPERATION GRANTS IN 19TH AND 20TH CENTURIES

Arzu BAYKARA TAŞKAYA

Dr. Lecturer, Dumlupınar University, Domaniç Vocational College, Revolution History of TR,
Domaniç, Kütahya

ABSTRACT: Köyceğiz Town, which is subject to Menteşe Sanjak of Aydın Province in 19th century, attracts attention as a place rich in agriculture, farming and mining. Köyceğiz is not so attractive as Milas and Bodrum towns but its chrome and manganese mines would be mined actively. It is seen that mines are mostly possessed by foreign enterprises in 19th century. This can be attributed as the Turks did not have enough capital (savings) and the people at war could not deal with mines. It is also seen that the mines are operated by family companies and this causes malpractices; these mines are exported to Europe.

Keywords: Menteşe Sanjak, Köyceğiz Town, Mine, Grant, Enterprise.

XIX-XX. YÜZYILDA KÖYCEĞİZ'DE KROM MADENLERİ VE MADENLERİN İŞLETME İMTİYAZLARI

ÖZET: XIX. yüzyıl Aydın Vilayeti Menteşe Sancağına bağlı olan Köyceğiz Kazası tarımın hayvancılığın ve madencilikğin yoğun olduğu bir yer olarak dikkat çeker. Milas ve Bodrum kazası kadar dikkate değer bir mekân olmamakla beraber krom ve manganez madenlerinin yoğun olarak işletildiği bir kazadır. XIX. yüzyılda madenlerin genellikle yabancı işletmelerin elinde olduğu görülür. Bu durumu Türklerin elinde yeterince sermaye birikimi olmamasına ve savaş içinde bulunan halkın bu alana el atmamasına bağlayabiliriz. Madenlerin aile şirketleri tarafından işletilmesinin yolsuzluklara yol açtığı da görülmekte, işlenen bu tür maden yatakları Avrupa'ya ihraç edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Menteşe Sancağı, Köyceğiz Kazası, Maden, İmtiyaz, İşletme.

INTRODUCTION

In Ottoman Empire, ownership of mines was state-running just like in agriculture. Mines would be used inside the borders and if only there had been redundant mines, they would be exported with the permission of the government (Genç, 1987:166). The state had prohibited sales of mine to the enemy states (Dar'ül Harb) in general. This prohibition had generally been carried out. However, there had been violations time to time, and besides there had been some exceptional violations by the state (Ahmet Refik 1931: X). Copper, lead, iron and the stuff made of iron, such as horseshoe and nails, had been prohibited to export (Akdağ, 1950:513). Although mines had been exported to Europe, these materials were classified as prohibited for export and the government would interfere with in case of this export was excessive (Arıkan, 1991: 297).

There had not been a broad regulated customs tariff by the late 18th century in Ottoman Empire. The fact that the total number of customhouses was regarded as enough did not urge for it. Thus, prohibition for import and protecting customs policy were out of question. Some strategic goods, such

as weapons, golden, silver and copper, were of prohibited goods for export and this situation is regarded as the result of protective policies (Sahillioğlu,1968:53; Kütükoğlu,1979:127-128).Mustafa Akdağ, Ömer Lütfi Barkan and Halil Sahillioğlu speak of the problems about finance, currency and price movements, mints and their way of getting mine, money circulation, golden and currency used by the empire in 15th and 17th centuries, also known as the Classic Ottoman period in their works (Akdağ,1974, 230; Sahillioğlu, 1978: 4).Mines were subject to Finance Treasury by the first half of 18th century and after that time, Mint Administration dealt with mines (Özkaya ,1992: 303).Since that application started in 1736, mine samples collected from the mining regions had been put in the process of “caşni” and delivered to the Mint Treasury instead of Finance Treasury (Yorulmaz,1994, 31;Sahillioğlu,1978, 4).Thus, the Mint had gained a new identity other than coining money and dealt with the managing mines, muqataas and so on.

Ottoman mines were under control of Trade and Prosperity Administration at first and then it had been passed on Forestry, Mine and Agriculture Administration's control. However, the administrator of Forestry, Mine and Agriculture Administration had been put out of the administrators' committee and his representation had been passed on Finance Administrator. Abdülhamit II's wish to manage forestry, mines and agriculture with an administrator, who was not under control of the government and subject to Abdülhamit II gave rise to such an application (Karal, 1988,Volume. VIII:448).In the second half of 19th century, it is obviously seen that the state ownership on the mines of Ottoman Empire still continued. Therefore, we can talk about an ownership of lands and mines pursuant to the state's interests. Besides, the state did not have respective legislations for each mine. So, the old law system, “Kanun-u Kadim” had been used for a very long time (Tabakoğlu,1986: 228-229).

Conditions of management and rights of duties of grantees had been regulated with the basic mine legislation put into action in years of 1861, 1869, 1887, 1901 and 1906. In 1861, he state enacted a Mine Code (*Maadin Nizamnamesi*) for the purpose of restricting the tricks showing up in the mine sector (Ökçün, 1969: 306).Natives and foreigners had equal rights in mine management with the recognition of the right of having lands and then the law of foreigners' mining in 1886. The regulations enacted in 1906 were pinning down the manager of the mine to be from the region as well as it included the entire employee (workers included) except from engineers and foremen (Quartaert, 1987: 46). The mine sector had begun to keep up with changing conditions with mine regulations enacted in 1861 and 1869.

In Ottoman Empire, monopoly status of non Muslims in mining is felt in the mines within the country and the province as it is felt within Sanjak. Greek community is particularly active in this field. (Türkeş, 1993:121).The effect of Muslims is too little to have an effect on the sector. The people would work as farmers and workers but they would not be able to be the traders of the goods they produced. They would sell their goods as raw materials and they would have to buy them back as finished goods. After looking at the export goods of Menteşe Sanjak from the Ottoman Almanacs, valuable goods constitute goods of the Sanjak because of the geographic conditions; agricultural and forestry, products, products supplied from ranching, mining and sea and handmade products are of these (Çadırcı, 1991:355). Inside the country, mostly mediator minorities or foreign merchants providing export connections would benefit from these products.

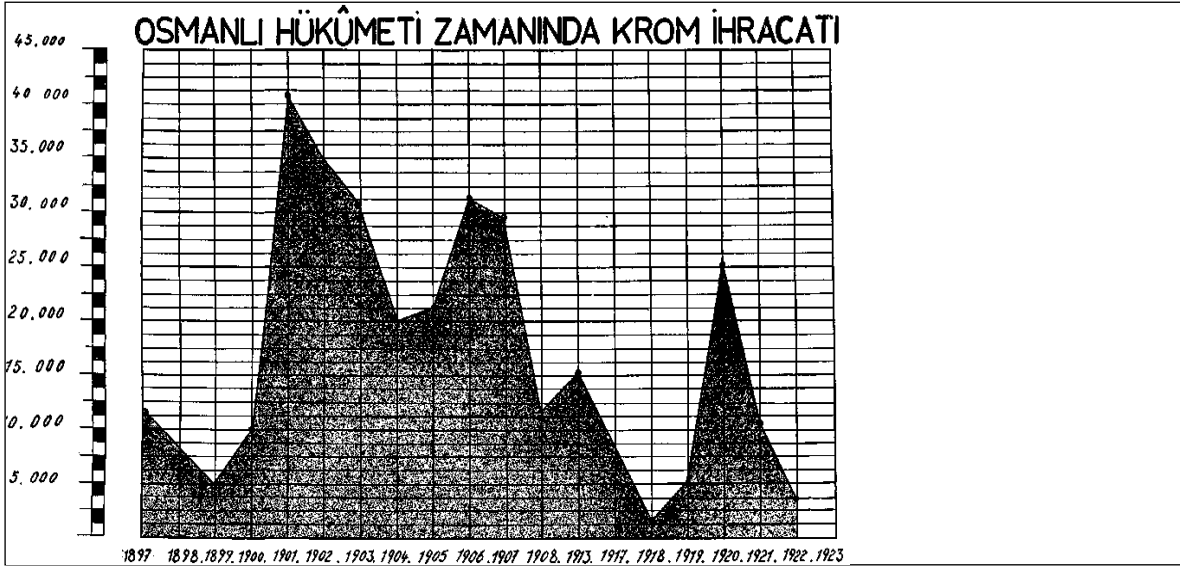
MINES OF MENTEŞE SANJAK

In 19th century, there were four other mines as well as coal, manganese, arsenic, antimony and mica, which used to be mined in Aydın Province. These four mines are grindstone, chromium, silvery lead and boracite (Tekeli, 1992:136). The majority of Aydın mines used to be gathered from Menteşe Sanjak(1302 AVS 226) From this aspect, Menteşe Sanjak has underground sources as well as overground sources (1296, AVS:132; 1311,AVS: 386, 390-399,404). Thus, silvery lead is found in Menteşe Sanjak and Anbarkaya, grindstone is found in the villages of Kayabaşı and Tuzabad subject to Bozüyük and Milas, chromium and manganese are found in Fethiye (Soykan ve Mutluer,1995: 44;Gökçe,2000: 245-258; Kahraman,1993: 47), coal mine is found in Marmaris and Alakilise Village of Milas, and, silvery lead is found in Bodrum (Yorulmaz,1994:193-205). There are more than 20 chromium mines in Köyceğiz.

There is carborundum mine in the north side of Bodrum town. Gümüşlük village, which was named as Mindoes before, is thought that it takes its name from the silver mine or a mine similar to silver. There are silver mines in the feet of Bozdağ of Peksimet village, carborundum mines in Karakaya village and manganese mines in Dereköy, Konacık, Geriş and Peksimet villages; however, they are not mined since their reserves are not enough(Koç,1973: 17).

In Bodrum, aluminum mine (bauxite) is found in Bardakçı and Değirmen headland and marble is found in Yalı, Çiftlik, Geren Boyu and Yalıkavak (Bilgin 1965:21). Lignite layers are found as mixed with lime layers around Gereme, which is located between Milas and Bodrum. There is a silvery lead mine registered on behalf of the treasury around Karakaya village. (Baykara Taşkaya, 2010:256). There is an active silvery lead mine in the south of Dedeler site and in two-hour distance to the coast. There was a silvery lead mine around this site and about one tone of mine had been exported to Europe (1296 AVS ,88; 1313 AVS : 433-434; Ali Rıza Bey, 1331: 30-31).

Table 1 Chromium Export in the Time of Ottoman State
(www.mta.gov.tr/mta_web/kutuphane/mta,dergi)



The line of chromium mine follows the coast of Gökova Gulf located in the south of the city and the north of Fethiye Gulf which has approximately 100-km length from the center of Fethiye and extends on a land about 40 km. to Hisarönü gulf coast of Marmaris town (*Cumhuriyetin 15.Yılında Muğla* 1938: 54). There are two 8-km air ducts in Gökçe ovacık and Gövek village of Fethiye town. Shipping of manganese mine can be carried out via these ducts. There is a tramway extending from Demirkazık site of Çenger Village located around Kargıçayı of Fethiye Gulf to Çavuşburnu seaport of Fethiye Gulf and used for shipping of chromium mine and these are connected to the seaport. There is a big cleaning factory in Karagedik site, which is 3-km away from Fethiye, to clean gathered chromium mine (Eroğlu, 1939: 270; *Cumhuriyetin 15.Yılında Muğla* 1938: 88). In addition to this factory, it is also known that there is a small electricity factory in Fethiye town (*Cumhuriyetin 15.Yılında Muğla*, İzmir 1938: 54).

There are ten granted continents chromium mines; three of them are operated densely and seven of them are slightly operated. The mines of Kargı, Foça, Çenger and Günlükbaşı villages are mined abundantly. Uzümlü, Kemikli, Kızılan, Eldirek, Günlükbaşı and İnlıce mines are slightly operated (Eroğlu 1939: 270). Eroğlu points out that there were five granted chromium mines consisting of 4 ones in Kızılkaya village and one in Bezkesse village and there was one more mine, which had just put out to tender (Eroğlu, 1939: 247). Mines are operated rather in the outer villages of Fethiye (Center). Today, the situation is not different (*Sekizinci Bes yıllık kalkınma planı, madencilik özel ihtisas komisyonu raporu metal madenler altı komisyonu krom çalışma grubu raporu*, 2001: 25).

Having analyzed the indoors of Köyceğiz town , it is seen that there is chromium mine in Sandroz Mountain, Gökgedik, Boztaş and Somacak districts, and Hamidköyü Farm. Chromium and manganese ore beds are basic mines found in this place (Gökçe, 2000: 245-258; Kahraman, 1993:47). We see that these ore beds were granted to non-Muslims to mine in the time of collapse of Ottoman Empire as in Fethiye in 19th century (Tızlak,1996:718).As we learn from records, chromium would be smuggled as well as it would be exported.

ECONOMY AND MINING IN KÖYCEĞİZ

There are granted mines in sundry parts of Aydın province. We see the same kind of grants in İzmir, Manisa and Bodrum ¹.There is a list of mine grants of Aydın province in Sabri Sürgevil's study. It is seen in the study that only carborundum mine was allowed to be mined in Çamsakız site in Menteşe Sanjak in 1911 (Hijri: 1330)(Sürgevil,1984:272-275).It can be said that the reason why foreigners were granted was the economic depression Ottoman Empire had undergone(Tızlak 1996: 718) . Just as we see from the grants of 1883, which are the oldest ones, in almanacs, foreigners had a monopoly status and Turks could not deal with mining. By all means, mining is a costly job and Turks did not have the capital to mine. Foreigners would set their business with aboriginal non-Muslim partners (Özata, 2004, 194).

Table 2: Mine grants in Menteşe Sanjak in Province Almanac (1883 / H 1301) of Aydın(1301 AVS: 242-242).

Name of Town	Village	Type	Names of Grantees
Köyceğiz	Nif	Chromium	Paterson
Köyceğiz	Çenger	Chromium	Paterson
Köyceğiz	İnlice	Chromium	Paterson
Köyceğiz	Çayhisar	Chromium	Paterson
Fethiye	--	Chromium	Paterson
Muğla (Bozüyük)	Kuzağaç	Grindstone	Memiko Katori and Menulaki

As it is seen in table 2, mines would be operated with certain grants. In 1864, all mines had been turned into state property with "Land Law". However, as the state understood it could not operate these mines properly, foreigners were allowed to mine with Turkish partners with updated Mining regulations. It is seen that foreigners would be able to operate mines without having a Turkish partner

¹ 1311 AVS, 510-511. For sundry places: It is known that the silvery lead mine in Peksimet Village of Bodrum town had been granted to Mihail Mangallı for 99 years in 1911 in 20th century. The map of this village has been documented in archives. This mine is also known to have been exported; Dr. Esad Bey, 1923: 29. To see the grants in İzmir town : *The Statistics of 1339 in İzmir Province*, Cited by Berber, 1999:143.

with a new regulation in mining law in 1869. We can see the effect of this law on Menteşe sanjak after its execution in the following table (Tekeli, 1992:136).

In the early 20th century, sales from chromium mines of Köyceğiz were annually 10.000 tonnages but 7000 tonnages in Fethiye. Besides, about 1000 tonnages of manganese used to be exported (1311 AVS, 386-404; 1326 AVS: 696). In the same period of time, carborundum mine gathered from Bozüyük, Kuzağaç and Nebi villages would be transported to Güllük port and exported to Europe. Time to time, charcoal, chromium and copper mines would be exported from these ports.

Table 3: / Information about mines in Menteşe Sanjak in Province Almanac (1886 / H 1307) of Aydın (Cantürk, 1998: 70).

Borough	Village	Mine	Price	Annual Transportation (Ton)	Duty (Piastre: Kuruş)
Muğla Bozüyük	-	Carborundum	300	500	36.000
Fethiye	-	Chromium	450	4500	101.250
Köyceğiz	Nif	Chromium	450	3000	67.500
Köyceğiz	İnlice	Chromium	450	2000	45.000
Köyceğiz	Çenger	Chromium	450	3500	78.750
Köyceğiz	Çayhisar	Chromium	450	1000	22.500

According to the table, two chromium mines in Toparlar and Hamid villages of Köyceğiz were put out to tender and Monsieur Peterson's company won the bid. The transportation of these mines brought in 150 liras, a plenty of money for that time, for the boroughs. The value of this mine was quite high since its only provider was Ottoman State. These mines would be operated by foreigners and so they would not contribute to Turkish society (1301 AVS:245; 1302 AVS: 228). Petersons operate chromium mines both in Fethiye and Köyceğiz. They operated the mine simultaneously in a few places of Köyceğiz. Time to time, they operated the same mine with permission over and over again. According to archive documents, this family raked off time to time.

There is cereal agriculture in Bodrum and Marmaris towns, which have coasts in Menteşe sanjak, and this can only meet its own needs; (1301 AVS: 230 -Muğla İl Yıllığı, 1967 -1968:44) but, the situation is different in Köyceğiz with yield of Dalaman meadow which is watered by Dalaman river (Fellows, 1838:305-306) .Kargın meadow is located near Dalaman meadow in Köyceğiz. Agriculture in Köyceğiz had always been the most significant source of income. In 19th century, cereals, maize and sesame had been primary sources of sowing. Tobacco and viticulture were not developed. Orange, lemon, mandarin were abundant. Licorice would be found in Menteşe sanjak; abundant enough to be exported (*Muğla Sıhhiye müdürü Doktor Esad Bey'in Muğla (Menteşe) Sancağı*, 1923:31-33).

Animal husbandry is another source of income aside from agriculture as in other towns. There are 14.600 cattles and 76.000 goats in Köyceğiz; 96.019 animals in total (Cuinet, Cilt. III 1890:649). This rate stresses the importance of animal husbandry for Köyceğiz, since it is a mountainous region. Apiculture is another source of income for the town. It is seen in Ali Rıza Bey's report in early 20th century that apiculture was efficient in that time. There are 30.475 beehives in Muğla, 27.000 in Marmaris, 25000 in Milas, 8000 in Köyceğiz, 6000 in Bodrum and 2600 in Meğri (Fethiye) (Ali Rıza Bey, 1331:82).

Mine is an important business in Köyceğiz. We also see that the mine is exported to Europe from the borough. However, as we see from the documents, it is also smuggled to out of the country and the grants increasingly go on in 20th century as they did in 19th century. The oldest ones of these grants are recorded in almanacs of 1883. We see from these grants that the status of foreigners are monopoly and Turks are not occupied with mining.

In early 20th century, the sales of chromium mines in Köyceğiz had been annually carried out as 10.000 tonnages but 7.000 tonnages in Fethiye. Besides, nearly 1000 tonnages of manganese had been annually exported (1311 AVS: 386-404; 1326 AVS:696). In the same period of time, carborundum mine gathered from Bozüyük, Kuzağaç and Nebi villages would be transported to Güllük port of Milas town and exported to Europe. In addition, charcoal, chromium and copper mines would be exported from these ports time to time. Some of mine grants would be abolished in the same year; however, some of them would be granted to certain people both in Fethiye and Köyceğiz. Abolished mines would be operated granting another party.

As a result of the effects of foreign trade affairs all around the country on economic systems, mines served the purpose of capitalist economies. Imperialist states exploited other states to develop their economies. Ottoman economy in West Anatolia could not benefit from colonialism. In fact, it is known that they did not create new work areas in these regions (Kürmüç 1984:146). From time to time; stone powder and candlewick equipments used for mining would be supplied by the government. It is obviously seen that mine operators are from Austria, Netherlands, England and America and Turk are not occupied with mining from grantee table. Levantines, who are English, French, German, American and Ottoman State's citizens, reside in Izmir and Istanbul and they have the right to operate mines. The liberties provided by capitulations support these grants.

Having looked into the mine operators, it is seen that these people firstly work with Turk partners in accordance with the mining law, but afterwards, they can operate mines themselves with a change in regulations (Toprak, 1995:2). In 20th century, the first grant was carried out in 1900 and the last one in 1921. The grants seem to have increased in the time of Constitutional Monarchy and roughhouse brought by the World War I. In the period of war, Union and Progressive Party government was in power; there was a nationalization policy in that time, but we cannot see this in mining. Grant documents are quite brief and show who passed on the mine or whose grant was abolished. Besides, Execution Deputies Committee (Council of Ministers), Grand Vizier and Sheikh ul-Islam ratify the document. The state cannot operate chromium mines itself as they do in Fethiye. A few Ottoman citizens buy these mines to operate but they are not as many as minorities; this situation can be seen in

Table 3. As the work of nationalization policy, mines had been nationalized with the later on Salvation War victory (Cumhuriyetin 50. Yılında Köylerimiz 1978,48).

CONCLUSION

Mining and other manufacturing fields using mines constituted a special place in economic life of Ottoman time Anatolia (Gün, 2006, 165). Production and trade in this field would be regulated much more than other sectors in Ottoman State. Tax farmers (Mutezim) and küreci would work under the supervision of Kadi (Muslim Judge) and other officials appointed by the central administration. The state would seize a major part of copper, iron and silver; the reaya would be often prohibited to use silver as ornaments (Farouqhi, 1994:230-231).

In 19th century, as a result of increasing effect of industrialization in the world, Ottoman State's mines attracted demands. The state would export mines and rent mines to foreigners. It firstly laid down a Turkish partner to operate a mine as a condition, but abolished this condition later. The reason was the Turks' indifference towards mine operating. Social and economic conditions of that time also did not allow this. Turks did not have enough capital. In 19th century, there was not a bourgeois class having properties and money in Ottoman state. For this reason, there are nearly 40 enterprises operating chromium mine in the table above and they are operated by foreigners. This also means the country capital goes out of the country.

Agriculture and livestock are important activities in Köyceğiz town. Agriculture is intensely carried out in the plains of borough. Wheat, barley, maize and sesame are the primary agricultural products which are produced and exported in Köyceğiz. These products would be mostly shipped to Rhodes and İzmir. Additionally, certain products, such as beewax, fig and goat hair would be exported in return for coffee, sugar, rice, which cannot be cultivated in Köyceğiz. Since Köyceğiz is a region surrounded by forests, lumber factories were needed to process lumbers obtained from these forests. In addition to these activities, mining had been a source of income as important as agriculture and livestock for the economy of region. Köyceğiz is the second important miner borough of Menteşe Sanjak. The number of mine enterprises of Köyceğiz is about the half of Fethiye mines (Baykara, 2010:77).

The fact that foreigners held mine grants is not only seen in this sanjak. It is the same in İzmir and Manisa towns. The majority of mines in Aydın province belonged to foreigners. The state thought that operating these mines was enough. It is seen that mine grants especially increased in the time of Second Constitutional Monarchy and World War I and this situation increased more in the time of Balkan Wars and World War I. This results from the fact that foreigners want to benefit from economic difficulties caused by chaos. After the victory of Salvation War, it is seen that these mines were nationalized with the policy of nationalization.

BIBLIOGRAPHY

A-Archive Document
Ottoman Archives of Primiership(BOA)

İ.MMS,İ.MMS,3333,73;İ.MMS,190,1332/Za39.İ.İMT.İ.İMT.1314/Ra1,2.Y.A.RESY.A.RES,18,7.İ.OM
İ.OM,10,1323/L3.MVMV,182,23;MV,29,64;MV,16,86.MV,16,2.MV,140,91,MV,243,44;MV,256;MV,
79,252.MV,256,18.MV,255,6;MV,255,5.İ.DUİTİ.DUİT,23,13;İ.DUİT,26,5;İ.DUİT,26,1;İ.DUİT,30,10.
İ.DUİT,29,15;İ.DUİT,29,14;İ.DUİT,255,30;İ.DUİT,30,15;İ.DUİT,30,14.

B –Almanacs

Aydın Vilayet Salnameleri / Province Almanacs of Aydın(AVS)

1296.1301.1302.1311.1326.

Muğla İl Yıllığı 1967 Ankara, 1968.

C- Sources and Research Works

a-Books

AHMET REFİK (2000),Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı, Haz: Abdullah Uysal, Kültür Bakanlığı,Ankara.

AKARCA Aşkıdıl – AKARCA Turhan,(1954),Milas Coğrafyası Tarihi ve Arkeolojisi, İstanbul Matbaası, İstanbul.

AKDAĞ Mustafa(1950), “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti”, Belleten, XIV/55, 499-562.

ALİ RIZA BEY(1331),Menteşe Sancağının Ahval-ı Zıraiyesi, İstanbul.

BAYKARA TAŞKAYA, Arzu,(2010),”XIX. XX. Yüzyılda Fethiye Kazasında Krom Madenleri ve bu madenlerin İşletme İmtiyazları”,Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi Prof.Dr. İsmail Aka’ya Armağan Sayısı, XXV/1,Temmuz, İzmir,77–100.

BAYKARA, Arzu,(2010),XIX. Yüzyıl Bodrum Kazasının sosyal ve İktisadi Hayatı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.

BERBER Engin (1999), İzmir (30 Ekim 1918- 15 Mayıs 1919),Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

CANTÜRK Hülya (1998), Osmanlı Salnamelerine Göre XIX. Yüzyılda Menteşe Sancağının Sosyal ve Ekonomik Durumu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Cumhuriyetimizin 15.Yılında Muğla, Muğla in the 15th year of the Republic, İzmir, 1938.

Cumhuriyetin 50. Yılında Köylerimiz, Our Villages in the 50th year of The Republic Ankara, 1978.

CUİNET Vital,(1890)La Turque d’Asie, Cilt III, Paris,

EROĞLU Zekai(1939), Muğla Tarihi, Marifet Basımevi, İzmir.

ESAD Dr (1339)Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası, Muğla Menteşe Sancağı, Ankara: TBMM Sıhhiye ve İctimai Muavenet Vekaleti Neşriyatı,1339-1923.(Muğla Menteşe Sanjak by Dr. Esad Bey, Head of Muğla Sanatorium,1923)

FAROQHI Suraiya ,(1994)Kentler ve KentlilerTürkçesi Neyyir Kalaycıoğlu,İstanbul .

FELLOWS Charles, (1840).An Account of Discoveries in Lycia,,London,

GÖKÇE Ahmet (2000),Maden Yatakları, TTK, Sivas.

GÜN, Pınar,(2006),Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Fethiye(1923–1960),Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

KARAL Enver. Ziya (1988)VIII, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Ankara.

KAHRAMAN Fikri (1993) Madencilige Giriş, Diyarbakır.

KOÇ Alâeddin Koç(1973) Bodrum, Tarih Coğrafya Folklor Turizm.

KURMUŞ Orhan(1984),Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, İstanbul.

MARNTRAN Robert (1995), XVI, XVIII. Yüzyıllar Osmanlı İmparatorluğu, Çev: M,Ali Kılıçbay,Türk Tarih Kurumu ,Ankara.

ÖZATA,Mürsel,(2004),Köyceğiz Sosyal, Siyasal Ve Ekonomik Yapısı(1923-1960),Basılmamış ,Yüksek Lisans Tezi,Muğla.

ÖZKAYA, Y, (1992)XVIII yüzyıl da Osmanlı Kurumları ve Osmanlı toplum Yaşantısı, Kültür Bakanlığı, Ankara.

QUARTAERT Donald, (1987), Osmanlı'da Devletinde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881–1908), Ankara.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, madencilik özel ihtisas komisyonu raporu metal madenler alt komisyonu krom çalışma grubu raporu, Ankara, 2001.

SÜRGEVİL Sabri ,(1984), (1914–1918) Yılları Arasında İttihat ve Terakki Fırkasının İzmir Politikası, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

TABAKOĞLU Ahmet ,(1986),Türk İktisat Tarihi, İstanbul.

TOPRAK Zafer,(1995) ,İttihat Terakki ve Devletçilik, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

TÜRKEŞ Ünal ,(1993),Kurtuluş Savaşında Muğla, İstanbul.

UYKUCU Ekrem ,(1983),İlçeleriyle Birlikte Muğla Tarihi, (Coğrafi Sosyal Yapı), İstanbul.

YORULMAZ Şerife,(1994), Aydın Vilayetinde Madenler, (1850-1908), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.

b-Articles

GENÇ Mehmet(1987),“17–19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi olarak Tokat”, Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, (2-6 Temmuz 1986), Ankara, 166-175.

KÜTÜKOĞLU M. K (1979) “İzmir Rıhtım İnşaatı ve İşletme İmtiyazı,” İÜEFĐ, Ord. Prof. İ.H.Uzunçarşılı’ya Armağan Sayısı, cilt 32,127-128:127-158

ÖKÇÜN Gündüz,(1969) ,“XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk Azınlık Yabancı Payları” ,Abadan’a Armağan, Ankara.

SAHİLLİOĞLU Halil, (1968),1763 İzmir Limanı İhracat Gümrüğü ve Tarifesi”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi 8, 53–67.

SAHİLLİOĞLU Halil (1978),Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri(1300-1750) ,ODTU Gelişme Dergisi, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar Özel Sayısı (1978) ,4:1-27.

SOYKAN Fusun - Mutluer Mustafa, (1995) “Türkiye’de Madencilik Ve Maden Yataklarının Coğrafi Dağılışı”, Ege Coğrafya Dergisi 8, 44.37–55.

TEKELİ İlhan (1992)”Ege Bölgesinde Yerleşim Sistemin 19. yüzyıldaki Dönüşümü”, Üç İzmir, İstanbul,136: 125–141.

TIZLAK Fahrettin,(1996),“XIX. Yüzyıl ortalarında Osmanlı Maden Yatakları”, Belleten LX/229,718:703–718.

c-webs

www.mta.gov.tr/mta_web/kutuphane/mtadergi,(01.05.2011).

Table 6 Mine Grants in Köyceğiz

Date	Place	Grantee	Grant (Abolition)
December 3, 1882 (BOA,İ.MMS,3333,73)	Çayhisar village	Monsieur Con Baterson	
April 15, 1881 (BOA, MV.,29,64)	Gürlek, Tahtacı and Kereste villages	Ali Rıza Pasha and his partners	
August 23, 1896 (BOA, İ.İMT. 1314/ Ra-1,2)	Topadlar village and Hamid Köy Farm	Doklas and Onset Patersons	
December 16, 1895 (BOA, MV,16,86)	Topadlar village and Hamid Köy Farm	Şura-yı Devlet (Council of State)	
October 8, 1900 (BOA, MV,100,64)	Mekri -Köyceğiz		Apostolaki Yuvanidi

August 16, 1900	Mekri –Köyceğiz	Apostolaki Yuvanidi	
May 18, 1902 (BOA, Y.A.RES,18,7)	Köyceğiz town and its sites	Tahsin Pasha and so on	
August 14, 1907 (BOA, MV,16,2)	Mekri -Köyceğiz	Patersons	
December 13, 1905 (BOA, İ.OM,10, 1323/L-3)	Pinef and Karaca villages		Monsieur Dağlas Varlet Petersons
June 3, 1910 (BOA, MV,140,91)	Turnalı site	Kilimyan Efendi, son of Vasil	Lövizö Lövizidi
January 13, 1914 (BOA, İ.DUİT, 29,15)	Elçek Village and Kızılkaya village	Paterson	
September 25, 1914 (BOA,İ.MMS,190, 1332/Za- 39)	Köyceğiz	Hacı Nikola Luvzidi Efendi	
December 23, 1915 (BOA, MV,243,44)	Toparlar	Loyzoyani Loyzidi Efendi	
April 24, 1917 (BOA,İ.DUİT,23,13)	Toparlar	Louizo Yani Louizidhi Efendi (Ottoman citizen)	
August 22, 1918 (BOA, İ.DUİT,26,5)	Otmanlar Villages	Yani Luizidi (of Mekri, Miner); Nikola Luizidi, Heci (of Mekri, Miner); Karaçam Village	
Date	Place	Grantee	Grant (Abolition)

February 13, 1918 (BOA,İ.DUİT,26,1)	Karaçam Village	Yani Luizidi (of Mekri, Miner); Nikola Luizidi, Heci (of Mekri, Miner)	
September 5, 1920 (BOA, İ.DUİT,30,10)	Hamidli Farm (Büyük Karaağaç Village-Köyceğiz town)	Ahmed Fehmi Efendi, Tatarzade Mine operator)	
July 11, 1920 (BOA,İ.DUİT,29,15)	Elçek Village - Kızılkaya Village	Paterson, Ernest (English citizen, Mine grantee); Paterson, Doglas (English citizen, Mine grantee); Council of State; Council of Ministers	
September 3, 1920 (BOA, MV,79,252)	Sultaniye village	Tatarzade Ahmed Fehmi	
July 11, 1920 (BOA, MV,252,17)	Sultaniye village	Çalton Vitel, English citizen, and Tatarzade Ahmed Efendi	
July 11, 1920 (BOA,MV,256,18)	Kızılkaya and Elçel villages	Ernest and Doglas Pojson brothers	
February 24, 1921 (BOA, İ.DUİT,29,14)	Hamidli Farm (Büyük Karaağaç Village, Köyceğiz Town)	(Permission, Grant; Ahmed Fehmi Efendi, Tatarzade (Mine grantee); Manifiko, Ernest (American citizen, Mine grantee); Chromium Mine; Council of State; Council of Ministers, Mihrişah Valide Sultan Foundation	

February 20, 1921 (BOA,İ.DUİT,255,30)	Sultaniye village	American citizen, Monsieur Ernest Manifiko, Izmir resident	Tatarzade Ahmed Fehmi Efendi
January 7, 1921 (BOA, İ.DUİT,30,15)	Sultaniye village	Ahmed Fehmi Efendi, Tatarzade (Chromium Mine Operator); Ernest, Manifiko, son of Tomas (American, Chromium Mine Operator)	
Date	Place	Grantee	Grant (Abolition)
January 6, 1921 (BOA, İ.DUİT,30,14)	Sultaniye village	Vital, Çaltan (England, Chromium)	
January 6, 1921 (BOA,İ.DUİT,30,14)	Sultaniye village	Mine operator; Manifiko, Ernest, son of Tomas (American, Chromium Mine Operator)	
January 6, 1921 (BOA, MV,255,6)	Sultaniye village	American citizen, Monsieur Ernest Manifiko, son of Tomas (Passing on)	Tatarzade Ahmed Fehmi Efendi
January 5, 1921 (BOA, MV,255,5)	Sultaniye village	Monsieur Ernest Manifiko, son of Tomas (Passing on)	English citizen, Monsieur Çaltan Vitel
January 7, 1921 (BOA,İ.DUİT,30,15)	Sultaniye village	Ahmed Fehmi Efendi, Tatarzade (Chromium Mine Operator); Ernest, Manifiko, son of Tomas (American, Chromium	

		Mine Operator)	
January 6, 1921 (BOA,MV,256)	Sultaniye village	Vital, Çaltan (England, Chromium Mine Operator); Manifiko, Ernest, son of Tomas (American, Chromium Mine Operator)	

PIYANO EĞİTİMİNDE SOSYAL DURUM ÖLÇEĞİ GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

M. Kayhan KURTULDU

Yrd. Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih eğitim Fakültesi Müzik eğitimi ABD
Söğütü/Trabzon

ÖZET: Müzik eğitiminin en önemli boyutlarından biri olan piyano eğitiminde, bireylerin içinde bulunduğu ortama yönelik tutumları başarı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Sosyal anlamda kendine güvenen öğrencilerin elde edeceği başarı daha farklı olacaktır. Bu çalışmada yukarıdaki düşünce ışığında geliştirilen ve uygulanan “Piyano Eğitiminde Sosyal Durum Ölçeğinin” geçerlilik ve güvenirliliği tespit edilerek piyano eğitimi alanına kazandırılmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmada literatür taraması sonucu elde edilen bilgiler ışığında, araştırmacı tarafından geliştirilen ölçeğe yönelik faktör analizi, madde toplam korelasyon hesaplamaları, faktörler arası korelasyon ölçümleri, KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) ve Barlett’s testleri ve Cronbach’s Alpha güvenirlilik katsayısı hesaplamaları yapılmıştır. Toplam 35 sorudan oluşan ölçek, piyano dersini kendi döneminde ve tekrar ders olarak alan piyano öğrencileri üzerinde uygulanmıştır. Geliştirilen ölçeğin örneklem grubu tarafından cevaplanması neticesinde, elde edilen verilerin istatistiksel ölçümleri sonucunda ölçeğin geçerli ve güvenilir bir yapıya sahip olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Durum, Piyano Eğitimi, Geçerlik, Güvenirlilik

VALIDITY AND RELIABILITY OF SOCIAL STATUS SCALE IN PIANO EDUCATION

ABSTRACT: In piano education that it’s the most important branch of music education, the attitudes of the individuals intended their environment have important effects over the success. Success obtained by social self-confident students can be more effective. In this study as mentioned above, it has been studied to gain the Social Status Scale in Piano Education by determining the validity and reliability with applying and developing. In the study Cronbach’s Alpha reliability coefficient sums, KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) and Barlett’s tests, correlation measuring between factors, item total correlations and factor analysis has been made for the scale developed by the author by the collected data obtained with literature review. The scale consist of 35 questions has been applied to students taking piano class in self semester and repeat. It has been understood that developed scale is valid and reliable according to the obtained data collected by the sample group and at the end of the statistical measuring process.

Key Words: Social Status, Piano Education, Validity, Reliability

GİRİŞ

Bireyin başkaları ile iyi ilişkiler kurmasında, toplumsal kurallara uymasında, sorumluluk yüklenebilmesinde, başkalarına yardım etmesinde, haklarını kullanabilmesinde sosyal becerilerin önemi büyüktür. Çünkü bireyin içinde yaşadığı toplumun bir üyesi haline gelmesi, toplumun bir parçası

olduğunun bilincine varması ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesi bireyin toplumsal yaşamda gerekli olan sosyal becerileri kazanması ile olanaklıdır (Çubukçu, Gültekin, 2006).

Bireyin normal olarak büyümesi ve sosyalleşmesi, etrafındaki objeler, insanlar ve sosyal olaylara olan yaklaşımları ve gösterdiği yakınlığın çoğalmasıyla mümkündür. Bireyin sürekli değişen sosyal karmaşıklaşan sosyal ilişkilerin içerisinde bulunması, isteklerinin ve hedeflerinin de gelişmesini sağlar (Krech, Crutchfield, 1965, 78).

İnsanların sosyalleşmesi çevreye bağlı bir meseledir. Küçük yaşlarda insanlar özellikle büyüklerinin yardımı ile sosyalleşebilir. Diğer bir deyişle insanı sosyalleştiren ve onu insan yapan sosyal çevresi ve bu çevre ile kurmuş olduğu ilişkilerdir (Öztürk, 1993, 92). Diğer bir yaklaşımla toplumsallaşma olarak da adlandırabileceğimiz bu süreci Ozankaya (1982), Williems'den (1961) şu şekilde aktarmaktadır; Bireyin yalnızca biyolojik bir varlık olmaktan çıkıp, belli bir topluma ve belli kümelere bütünleştirilmesi sürecine toplumsallaşma denir. Bu süreç aracılığıyla ki birey bir kişilik kazanmakta ve belli bir toplumda yaşamasını olanaklı kılan davranışları edinmektedir. Ayrıca toplumsallaşma Ozankaya'ya göre (1982), bir kültürel çevreye hazırlanma sürecidir.

Sosyal gelişim, kişinin doğumdan yetişkin oluncaya kadar, başka insanlarla olan ilişkilerinin ve onlara karşı geliştirdiği bilgi ve duygular bütünü olarak ifade edilir. Başka bir deyişle sosyalleşme, kişinin yetişkin çevresinde geçerli olan norm ve değer yargılarında uygun bir davranış geliştirme sürecidir. Bir başka tanıma göre ise sosyalleşme kişinin grup normlarına uyması ve bunları öğrenmesini sağlayan süreçtir (Küçük, Koç, 2004).

Şahan'ın (2008), Kenyon ve Person'dan (1974, ss. 127-129) aktardığı tanıma göre sosyalleşme; toplumdaki mevcut ya da beklenen rolleri yerine getirmek için gerekli olan becerilerin, bilgilerin, değerlerin, eğilimlerin ve benlik algılarının özümsemesi ve gelişimi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Uluğtekin (1991) sosyalleşme için; "Sosyalleşme, toplumun bir üyesi olma, diğer insanlarla birlikte yaşamayı öğrenme sürecidir. Bu süreç içinde birey, diğer insanlarla etkileşimi yoluyla kendine özgü toplumsal davranış ve değerleri geliştirir" demektedir (Şahan, 2008).

Sosyalleşme, bireylerin özellikle çocukların belirli bir grubun işlevsel üyeleri haline geldikleri ve grubun diğer üyelerinin değerlerini, davranışlarını ve inançlarını kazandıkları bir süreçtir (Çubukçu, Gültekin, 2006). Çalık (2006), sosyalleşme kavramını; "Bireyin, belirli bir sosyal grubun ya da toplumun oluşturulmuş normlarını ve yollarını öğrenmesi ya da bunları genel olarak kabul etmesi süreci" olarak tanımlamaktadır. Diğer yandan Kuruüzüm (2002), bir çalışmada sosyal uyumu "bireyin çevresi ile iyi ilişkiler kurabilme ve bu ilişkileri sürdürebilme derecesi" olarak tanımlamaktadır.

Sosyalleşme, içerisinde gerek resmi gerekse gayri resmi öğrenmeyi ve bunun yanında topluluğun bilinçsiz etkisini de barındıran geniş bir kavramdır. Sosyalleşme, durağan bir sosyal yapı içerisinde bir gruptan diğerine geçiş yapmaktan ibaret değildir, bunun yanında duruma dair kişisel bir tanımlama yapmak suretiyle aktif bir yeni kimlik yaratımını da içerir (Bouij, 2004).

Sosyalleşmede hangi yaklaşımla değerlendirilirse değerlendirilsin bireyin toplumda diğer bireylerle olan benzerliklerinin yanı sıra farklılıklarının da oluştuğu, kişileri bir örnek biçimlere sokmaktan çok, onları

kişilikleriyle uyuşan, toplumun bir işlevi durumuna getirmeyi amaçlayan toplumsal süreçlerden biri olarak görünmektedir (Şahan, 2008). Bireylerin özel algısal, bilişsel ve motor aktivitelere dayalı süreçleri sosyal etkileşimle direkt alakalıdır. Bu yaklaşım önemli bir sürece önyak olmuştur, çünkü günümüzde bu yolla belli bilişsel ve zihinsel fonksiyonlara yönelik sosyal davranışları planlamak mümkündür (Knoblich, Sebanz, 2006).

Ergenlerin kişilik gelişimlerini ve sosyal çevreleriyle olan ilişkilerini en olumlu yönde gerçekleştirmenin temel kuralı eğitimidir. Eğitim bireyin insan ilişkilerini geliştirmesine yardım eder, insana saygı duyar ve sosyal ilişkilerini zenginleştirir (Uslu, Hasırcı, 1999). Eğitimde bireylerin söz konusu olduğu bütün uğraşların temelinde bireyi tanıma süreci yer almaktadır. Bireyi tanımak, onun kimliği ve görünüşüne ilişkin özellikleri yanında daha çok onun biyolojik, psikolojik ve sosyolojik nitelikteki davranışlarını, kişisel özelliklerini ve gereksinimlerini bilmeyi gerektirmektedir. Bireyi tanımada kişi hakkında bilgiler toplamak ve bu bilgileri anlamlı olacak biçimde analiz etmek, değerlendirmek, yorumlamak, belirli sentezlere ulaşmak gerekmektedir (Devecioğlu, Sarıkaya, 2006). Bireylerin tanınması ve sosyal ilişkilerinin geliştirilmesinde en önemli rol elbetteki öğretmenlere düşmektedir. Öğretmenlerin süreci doğru yönlendirmesi bireyin eğitim sürecine kazandırılmasında esastır.

Çelikten ve diğerleri (2005) öğretmenin mesleki özelliklerinden birini; “Öğrencinin sorunlarını, fizyolojik, duygusal, sosyal özelliklerini bilmek ve buna göre davranmak” olarak adlandırmaktadır. Çelikten ve diğerleri’ne göre (2005) öğrencilerin sosyalleşmesini sağlamak ve onlara kültürü aktarmak bütün öğretmenlerin görevleri arasındadır. Öğretmenlerin ise bu görevi yerine getirebilmeleri için içinde yaşadığı toplumu, kültürel özellikleri ile birlikte tanıması gerekir.

Toplumsallaşmanın sağlanmasında sosyal beceriler önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal beceri kavramı, birçok araştırmacı tarafından tanımlanmıştır. İçinde bulunulan sosyal ortama uygun davranma yeteneği olarak tanımlanan sosyal beceriler, kişinin olumlu ya da olumsuz duygularını uygun bir şekilde anlatabilmesini, kişisel haklarını savunabilmesini, gerektiğinde başkalarından yardım isteyebilmesini, kendisine uygun olmayan istekleri geri çevirebilmesini kolaylaştırma konusunda önemli rol oynamaktadır (Kara, Çam, 2007). Bireyin toplumsal süreç içerisinde ortaya koyduğu davranışların gösterdiği uyum ile alakalı olduğu bilinmektedir. Bireyin içinde bulunduğu sosyal ortama ayak uydurması, uyum sürecinin doğru aşılmasıyla olumlu yönde gerçekleşir.

Bireyin kendisiyle ve çevresiyle iyi ilişkiler kurabilmesi ve kurduğu bu ilişkileri sürdürebilmesi şeklinde tanımlanan uyum, doğumla birlikte başlamakta ve yaşamın sonuna kadar bir gelişim göstermektedir. Genel uyum, bireyin çevresine uyum sağlamak için geliştirdiği davranışların bütünü olarak kabul edilen kişisel uyum, toplumda saygınlık kazanma ve statü sahibi olma gereksinimlerinin karşılanması olarak tanımlanan sosyal uyum olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Kişisel uyumun sosyal rol ve sosyal başarı, sosyal uyumun ise sosyal tutum ve standartlara sahip olma ile yakından ilişkili olduğu ileri sürülmektedir (Köksal, 2000).

Uyum doğumdan ölene dek günlük olaylarla karşı karşıya gelen her insanın yaşadığı doğal bir süreç olarak düşünülebilir. İnsanın kendisinden, başkalarından veya çevresinden kaynaklanan talepler karşısında verdiği reaksiyona uyum denmektedir (Gençöz, 1998). Uyum, toplumsallaşma ve çevresel etkileşim süreçlerinde müziğin etkileyici gücü, bireyin içinde bulunduğu sosyalleşme sürecine de

olumlu veya olumsuz yönde etkiler yapabilmektedir. Gerek müzik tercihlerinin çevreye uyumu, gerekse çevreye tercihleriyle uyum sağlama yaklaşımlarında bireylerin sosyalleşme algısı farklılaşmaktadır.

Günümüz bilgi çağında teknoloji ve bilimde insanı şaşkına çeviren gelişmeler yaşanmaktadır. Toplumun etkin bir parçası olan insan, bu gelişmeler karşısında maalesef yalnızlığa itilmekte, çevresinden uzaklaşmaktadır. İşte böyle bir ortamda sanat ve onun en önemli kolu müzik eğitimi, insanın en etkin yardımcısı konumundadır. Bu yardım, insanın sürekli sosyalleşmesini sağlaması bakımından da önemlidir. Bireyin sosyalleşmesi, diğer bireylerle işbirliği içinde olması, toplumsal hareketlilik ve dinamiklik içinde ayrı bir önem taşır (Türkmen, 2006).

Bireylerin, sağlıklı iletişim kurmalarını sağlayan empatik becerileri ile kendileri ve çevreleri ile olan uyumları üzerinde etkili bazı faktörler vardır; müzikle ilgilenme bu faktörlerden birisidir. Müzik, sanat eğitimi tekniklerinden biri olup zihinsel süreçlerin ifadesi olarak tanımlanmaktadır. Müzik eğitimi bireylerin kişilik gelişimini, dikkatlerini yoğunlaştırmalarını ve gözlem yeteneklerini etkilemektedir. Ayrıca yaşamı algılama, yorumlama, yaratıcılık, düşünme sistemlerini geliştirme, iletişim becerilerini artırma gibi konularda da insanlara yardımcı olmaktadır (Köksal, 2000).

Müzik eğitimi sürecinde bireylerin kendisini gerçekleştirmesi ve çevresiyle iletişim içerisinde olmasını sağlayan en önemli alanlardan biri çalgı eğitimidir. Çalgı eğitimi sürecinde öğrenciler, sosyal durumları gereği içine kapanık ya da girişken, aktif ya da pasif olabilirler. Sosyalleşme sürecinin önemli basamaklarından biri olarak da görülebilecek olan çalgı eğitimi ve onun en önemli basamaklarından biri olan piyano eğitiminde öğrencilerin davranışlarındaki değişiklikler, başarıları üzerinde de olumlu ya da olumsuz yönde etkilere sahiptir. Müzik eğitimi sürecinde temel çalgı olarak eğitimi verilen piyano çalgısı, bireylerin kendi becerilerinin farkında olmasına ve bu yolla kendini gösterebilmesine de olanak tanımaktadır. Bireyin çalıştığı eserleri sergilemesi ya da ortak çalışmalar yapmak suretiyle sosyal ilişkilerini artırması mümkündür. Bu konuda Ercan (2008, 72), “çalgı eğitiminin temel boyutlarından biri olan ve genelde öğrencinin müziksel kişiliğinin sosyal kişiliği ile bütünleşmesini sağlayan birlikte çalışma kavramı, öğrenciyi çalışmaya motive edici unsurlardan biridir” demektedir.

Bireysel çalgı dersleri müzik eğitiminde sosyalleşmenin gerçekleştiği yerlerden biridir. Öğrenciler ve öğretmenin sosyal bir iletişim içinde olduğu bu derslerde öğrencileri kazanan öğretmen, aynı zamanda itibar da kazanır ve itibar kazandıkça da daha fazla öğrenci kazanabilir (Bouij, 2004). Bireysel bir eğitim sürecinden geçen öğrencilerin kendini ifade etmesi ve öğretmeniyle kurduğu olumlu iletişim, sosyalleşme sürecine katkı yapacaktır. Gerek piyanosu ile gerekse ders içerisindeki düşünceleri ile kendini ifade edebilmeyi başaran öğrencinin, diğer arkadaşlarıyla ve çevresiyle olan ilişkilerinde de olumlu gelişmeler gözlenebilir.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Eğitim Fakültelerinin Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümleri Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında öğrenimlerini sürdüren piyano öğrencileri, örneklemi ise Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalında 2008–2009 Bahar Yarıyılında öğrenimlerini sürdüren piyano öğrencileri oluşturmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Yapılan çalışmada veri toplama süreci ilk olarak konu ile alakalı literatürün taranması yoluyla başlatılmıştır. Piyano eğitimi ve sosyalizasyon sürecine yönelik literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler incelenmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında ulaşılan çeşitli sosyal uyum ve/veya sosyal durum ölçekleri incelenmiş ve piyano eğitiminde sosyal durum değerlendirmesine yönelik sonu havuzu oluşturulmuştur. Araştırmacı tarafında oluşturulan sorular dil ve kullanılabilirlik açısından tekrar gözden geçirilmiş ve 35 soruluk ilk uygulama ölçeği oluşturulmuştur. Oluşturulan ölçek içerisinde öğrencilerin piyano derslerindeki uyumları, katılımları, çekingenlikleri, ders dışı sosyalizasyonları, birlikte çalışma alışkanlıkları gibi unsurlar sorgulanmıştır. Toplam 35 maddelik ölçekte likert tipi 5'li cevap seçenekleri tercih edilmiştir. Sorulara yönelik cevap seçenekleri “Her Zaman”, “Genellikle”, “Bazen”, “Nadiren” ve “Hiçbir Zaman” biçiminde yerleştirilmiştir. Çalışmada uygulanan ölçek, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalında 2008–2009 Bahar Yarıyılında öğrenimlerini sürdüren 183 piyano öğrencisi ile yürütülmüştür. Veri toplama süreci literatür taraması, örneklerin incelenmesi, ölçeğin oluşturulması ve uygulanması basamaklarından oluşmuş ve toplam 2 ay sürmüştür.

Verilerin Analizi

Geliştirilen ölçeğin örneklem grubuna uygulanması sonrasında, ölçeğe verilen cevapların bilgisayara işlenmesi ve istatistiksel işlemlerle ilgili ölçümler yapılmıştır. İstatistiksel işlemlerde SPSS 13,0 (Statistical Package for Social Science) paket programı kullanılmıştır. İstatistiksel işlemlerde ilk olarak madde toplam korelasyonları ve faktör analizi sonuçları incelenmiştir. Faktör analizi ölçümlerinde ölçeğin örneklem uygunluğu için KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) testi, faktörlenebilirlik düzeyini belirlemek için Barlett's testi yapılmıştır. Faktör analizi ölçümlerinden sonra ölçeğin güvenilirlik katsayısını belirlemek için Cronbach's Alpha katsayı hesaplamaları, örneklem evreni temsil etme gücünü test etmek için tek örneklem “t” testi yapılmıştır. Bu ölçümlere ek olarak faktör analizi sonucu ortaya çıkan faktörlere yönelik korelasyon ölçümlerine de yer verilmiştir.

Faktör yük değerinin, 0.45 ya da daha yüksek olması seçim için iyi bir ölçüdür. Ancak uygulamada az sayıda madde için bu sınır değer 0.30'a kadar indirilebilir (Büyüköztürk, 2004). Diğer yandan Tavşancıl (2002), ölçekte yer alan maddeler için madde toplam korelasyonlarının 0.30 ve üzerinde olmasını önermiştir. Bu bilgiler ışığında yapılan istatistiksel işlemlerde, ölçeği oluşturan maddelere ait madde toplam korelasyonları hesaplanmış ve 0,30 yükü altında kalan maddeler tespit edilmiştir. Ölçeğe ilişkin faktör analiz işlemlerinde maddelerin güçlü tek bir faktöre yöneldiği anlaşılmaktadır. Eleme öncesinde analize alınan 35 madde içerisinde faktör yükü 0,40'ın altında kalan maddeler belirlenmiştir. Madde toplam korelasyonları ve faktör analizi işlemleri sonucunda korelasyon değeri 0,30, faktör yükü ise 0,40'ın altında kalan 12 madde ölçekten çıkarılmıştır. Ölçekten çıkarılan 12 madde sonrasında sorular tekrar numaralandırılarak faktör analizi ve güvenilirlik ölçümleri tekrarlanmıştır. Varimax rotasyon tekniği kullanılarak yapılan temel bileşenler faktör analizi ölçümlerinde, ölçeği oluşturan maddelerin öz değeri 1'den büyük 3 faktör altında toplandığı görülmüştür. Ölçeğe ilişkin açıklanan toplam varyans eleme öncesinde %34,48 iken, eleme sonrasında %42,52 düzeyine çıkmıştır. Ölçeğin örneklem uygunluğu KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) testi sonuçları ise eleme öncesinde 0.76 düzeyinde iken, eleme sonrasında 0.81 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ölçeğin Bartlett's faktörlenebilirlik düzeyi ise $p < .001$ düzeyine göre (Bartlett's Test of Sphericity $\chi^2 = 1157,70 - p = .000$) anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç ölçeğin çok değişkenli ve normal dağılımlı olduğu ve kullanılan örneklem faktör analizine uygun olduğu sonucunu desteklemektedir.

Geliştirilen ölçeğin güvenirlik katsayısı hesaplamalarında Alpha katsayısının eleme öncesinde 0.81, eleme sonrasında ise 0.85 düzeyinde gerçekleştiği görülmüştür. Bu sonuç ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Uygulama sürecinde tercih edilen örneklemin, tüm piyano öğrencilerini yani evreni temsil edip etmediğine yönelik yapılan “t” testi sonuçlarında, sonuçlar $p < .001$ düzeyine göre anlamlı bulunmuştur. Tek örneklem t testine göre örneklem evreni temsil edebilecek düzeydedir. Faktör analizi sonucu ortaya çıkan 3 faktörün birbiri arasındaki korelasyon ölçümlerinin yapıldığı test sonucunda faktörler arasında orta ve üst düzeyli bir ilişki olduğu ve tüm ilişkilerin $p < .001$ düzeyine göre anlamlı olduğu anlaşılmıştır.

Geliştirilen ölçeğe yönelik faktör analizi ölçümleri sonucunda oluşan 3 faktöre ve bu faktörlere giren maddelere ait ana başlıklar aşağıdaki gibidir.

- 1- Bireysel Tepkiler ve Sosyalizasyon
- 2- Çekingenlik ve Kaçınma Refleksi
- 3- Yalnız Kalma İsteği ve Kişisel Yaklaşım

BULGULAR

Tablo 1: Örneklem Grubuna Ait Sınıf, Mezuniyet Durumu ve Başarı Durumu Dağılımları

Sınıf, Lise, Başarı	f	Yüzde
Birinci Sınıf	40	%21,8
İkinci Sınıf	50	%27,3
Üçüncü Sınıf	49	%26,7
Dördüncü Sınıf	34	%18,5
Beş ve Yukarısı	10	%5,4
AGSL	109	%59,5
Diğer	74	%40,4
55 ve altı	81	%44,2
60 ve yukarısı	102	%55,7

Örneklem grubunu oluşturan 183 öğrencinin sınıf, mezun oldukları lise ve başarı durumuna göre ortaya çıkan demografik verileri tablo 1’deki gibidir. Örneklem grubunda sınıf düzeyinde birinci, ikinci ve üçüncü sınıfta (%21,8, %27,3, %26,7) yaklaşık bir dağılım olduğu ve ağırlıklı ortalamanın bu yönde gerçekleştiği görülmektedir. Lise adı altında yer alan mezuniyet durumuna göre dağılım incelendiğinde, ağırlığın AGSL olarak kodlanan Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi mezunları yönünde olduğu anlaşılmıştır. Diğer seçeneğinde yer alan Süper Lise, Normal Lise, Anadolu Lisesi, Meslek Lisesi gibi liselerden mezun öğrencilerin ortalaması ise %40,4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Diğer yandan başarı durumuna göre yapılan incelemede öğrencilerin %55,7’lik bir bölümünün 60 ve yukarısı yönünde eğilim gösterdiği

anlaşılmaktadır. Puanlamada 55 ve altı yönünde eğilim gösteren öğrencilerin %44,2'lik bir ağırlığı bulunmaktadır.

Tablo 2: Ölçeğin Faktörlere Göre Madde Toplam Korelasyonları

Faktör	Madde No	r	Faktör	Madde No	r	Faktör	Madde No	r
1.	18	.309***	2.	14	.394***	3.	16	.320***
Faktör	6	.322***	Faktör	7	.420***	Faktör	15	.325***
	21	.323***		2	.389***		17	.301***
	19	.421***		13	.352***		11	.343***
	5	.332***		1	.834***			
	9	.413***		20	.369***			
	10	.321***		3	.319***			
	8	.330***						
	23	.840***						
	22	.545***						
	12	.319***						
	4	.367***						

*** p<.001

Tablo 2 incelendiğinde ölçeği oluşturan maddelere ait korelasyon değerlerinin referans alınan 0,30 aralığının üzerinde gerçekleştiğini görmek mümkündür. Birinci faktöre giren maddeler için 309 ile 840 aralığında dağılan korelasyon değerleri, ikinci faktörde 319 ile 834, üçüncü faktörde 301 ile 343 aralığında dağılmıştır. Eleme sonrası faktörlere göre dağılan yukarıdaki maddeler, 0,30'un üzerinde yer alması sebebiyle geçerli sonuçlar vermiştir. Oluşan korelasyon değerlerinin tümünün p<.001 düzeyine göre anlamlı çıkması, ölçeği oluşturan maddelerin geçerlik düzeyini yükseltmektedir.

Tablo 3: Ölçeği Oluşturan Maddelere Ait Faktör Dağılım Sonuçları

Maddeler		Faktörler		
Madde No		F 1	F 2	F 3
18		.749		
6		.643		
21		.604		
19		.599		
5		.584		
9		.557		
10		.545		
8		.518		

23	.463		
22	.459		
12	.449		
4	.440		
14		.648	
7		.611	
2		.605	
13		.590	
1		.582	
20		.545	
3		.532	
16			.763
15			.651
17			.489
11			.467
Varyans	%24,78	%11,15	%6,58
Toplam Varyans	%42,52		

Maddelere ait faktör yükleri birinci faktörde 440 ile 749, ikinci faktörde 532 ile 648, üçüncü faktörde 467 ile 763 arasında gerçekleşmiştir. Tablo 3'e göre eleme sonrası oluşan tüm faktör yükleri referans alınan 0,40 alt sınırının üzerindedir. Ölçek için ortaya çıkan toplam varyansı açıklama oranının %42,52 düzeyinde gerçekleşmiş olması, ölçeğin güçlü bir faktör yüküne ve üst düzey bir geçerliliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Toplam varyansın faktörlere göre dağılımı incelendiğinde ölçeğin birinci faktör üzerinde güçlü bir yığılma gösterdiği anlaşılmaktadır. Birinci faktör için %24,78, ikinci faktör için %11,15, üçüncü faktör için %6,58 büyüklüğünde gerçekleşen dağılım ölçeğin güçlü tek bir faktörü açıkladığını ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Faktörler Arası Korelasyon Ölçümü ve “t” Testi Sonuçları

	Faktörler			t	p
	F 1	F 2	F 3		
F1	---	460***	548***	47,75	.000
F2	460***	---	508***	52,75	
F3	548***	508***	---	50,70	

*** p<.001

Tablo 4'de yer alan faktörler arası korelasyon değerleri, ölçeği oluşturan maddelere ait faktörlerin orta ve üst düzeyli bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Faktörler arasındaki korelasyon değerleri ve bu değerlerin p<.001 düzeyine göre anlamlı oluşu, ölçeğin güçlü bir faktörsel ilişkiye sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Çalışma için tercih edilen örneklemin evreni temsil gücüne yönelik “t” testi sonuçları incelendiğinde, her üç faktör düzeyinde de anlamlı bir sonuç elde edildiği anlaşılmaktadır. Ölçüm sonuçlarının anlamlı olması (p = .000) örneklemin evreni temsil edebilecek özelliklerde olduğu sonucunu vermektedir.

SONUÇ

Piyano eğitiminde öğrencilerin ders içerisindeki tutumları ve derse olan yaklaşımları kadar, gerek ders içerisinde, gerekse ders dışındaki sosyal durumlarının da bilinmesi önemlidir. Ders içerisinde ne ölçüde aktif ya da çekingen olduğu, ders dışı çalışmalarında arkadaşlarıyla paylaşımı gibi unsurların bilinmesi, öğrencinin daha çabuk kazanılması açısından önemlidir. Öğrencilerin içinde bulundukları benzer durumların tespitinde eğitimcilerin yapacağı gözlemler ya da durumu belirlemeye yardımcı olacak ölçekler kullanılabilir. Bu çalışmada da benzer bir yaklaşımla Piyano Eğitiminde Sosyal Durum Ölçeği geliştirilmeye çalışılmıştır. Uygulama sonrasında yapılan istatistik işlemler neticesinde geliştirilen ölçek, öğrencilerin ders içi ve ders dışı iletişimlerdeki önemli noktaları belirlemeye uygun bir yapı kazanmıştır.

Ölçeğe yönelik istatistik işlemlerden elde edilen genel sonuçlar, ölçeğin önemli ölçüde geçerli ve güvenilir bir yapı kazandığına işaret etmektedir. Gerek faktör analizi ve madde toplam korelasyonları sonucunda zayıf bulunan maddelerin çıkarılması, gerekse eleme sonrasında yapılan çeşitli ölçümlerin yüksek düzeyde gerçekleşmesi, ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini artırmıştır. Cronbach's Alpha katsayısının 0.85 düzeyinde (yüzdelik olarak %85) gerçekleşmesi, KMO ve Barlett's testlerindeki başarı, örneklemin evreni temsil gücünü gösteren "t" testi sonuçlarının olumlu olması gibi unsurlar ölçeğin güvenilirliğini ortaya koymasına yardımcı olmaktadır. Diğer yandan ölçeğin %42,52'lik bir varyansı açıkladığı düşünülürse, geliştirilen ölçeğin kapsamının geniş bir yapıda olduğu ve geçerlik düzeyinin de yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak araştırmacı tarafından geliştirilen ve örneklem grubu ile uygulaması yapılarak istatistik işlemler sonucu geçerlik ve güvenilirliği test edilen ölçeğin, önemli ölçüde başarılı sonuçlar elde ettiği söylenilebilir. Piyano Eğitiminde Sosyal Durum Ölçeği'nin verdiği istatistik sonuçlar, ölçeğin piyano eğitiminde kullanılabilir olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle geliştirilen ölçek önemli ölçüde geçerli ve güvenilir bir yapıya sahiptir.

KAYNAKÇA

Akkaya, C., Sarandöl, A., Danacı, A. E., Sivrioğlu, Y., Kaya, E., Kırılı, S. (2008). Sosyal Uyum Kendini Değerlendirme Ölçeği (SUKDÖ) Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenilirliği, Türk Psikiyatri Dergisi, 19(3), 292 – 299.

Aktaş, Y. (1997). Üniversite Öğrencilerinin Uyum Düzeylerinin İncelenmesi: Uzunlamasına Bir Çalışma, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13, 107 – 110.

Bouij, C. (2004). Two Theoretical Perspectives on the Socialization of Music Teachers, Action, Criticism & Theory for Music Education Electronic Article, 3(3), 2 – 14.

Cardoso de Araújo, R., Antunes Teixeira dos Santos, R., & Hentschke, L. (2009). The Development of Piano Teachers' Knowledge: Three Case Studies From Brazil, *Visions of Research in Music Education*, 13, 1 – 27.

Çalık, C. (2006). Örgütsel Sosyalleşme Sürecinde Eğitimin Değişen Rolü ve Önemi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(1), 1 – 10.

Çelikten, M., Şanal, M., Yeni, Ö. Y. (2005). Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(19), 207 – 237.

Çubukçu, Z., Gültekin, M. (2006). İlköğretimde Öğrencilere Kazandırılması Gereken Sosyal Beceriler, *Bilgi Dergisi*, 37, 155 – 174.

Devecioğlu, S., Sarıkaya, M. (2006). Sporcu Öğrencilerin Sosyo-Kültürel Değişkenler Işığında Profillerinin Belirlenmesi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 301 – 314.

Ercan, N. (2008). *Piyano Eğitiminde İlke ve Yöntemler*, Sözkese Matbaası, Ankara.

Gençöz, F. (1998). *Uyum Psikolojisi*, *Kriz Dergisi*, 6 (2), 1 – 7.

Gümüş, A. E. (2000). Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık ve Beden İmgelerinden Doyum Düzeylerinin Sosyal Kaygı Düzeyleri ile İlişkisinin İncelenmesi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 33(1-2), 99 – 108.

Kara, Y., Çam, F. (2007), Yaratıcı Drama Yönteminin Bazı Sosyal Becerilerin Kazandırılmasına Etkisi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 145 – 155.

Köksal, A. (2000). Müzik Eğitimi Alma, Cinsiyet ve Sınıf Düzeyi Değişkenlerine Göre Ergenlerin Empatik Becerilerinin ve Uyum Düzeylerinin İncelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 99 – 107.

Knoblich, G., Sebanz, N. (2006). The Social Nature of Perception and Action, *Current Directions in Psychological Science*, 15(3), 99–104.

Krech, D., Crutchfield, R. S. (1965). Sosyal Psikoloji, Nazariye ve Problemler (Theory and Problems of Social Psychology – New York, McGraw-Hill), Çev: Erol Güngör, Baha Matbaası, İstanbul.

Kuruüzüm, A. (2002). Kesin Dönüş Yapan İşçi Çocuklarının Uyum Problemi Üzerine Bir Alan Araştırması, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 3,102 – 113.

Küçük, V., Koç, H. (2004). Psiko-Sosyal Gelişim Süreci İçerisinde İnsan ve Spor İlişkisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20,131 – 141.

Şahan, H. (2008). Üniversite Öğrencilerinin Sosyalleşme Sürecinde Spor Aktivitelerinin Rolü, KMu İİBF Dergisi, 10(15). 260 – 278.

Türkmen, U. (2006). Mesleki Müzik Okullarındaki Orkestra Derslerinde Orkestra Düzenlemeleri Yapılmış Halk Ezgilerinin Kullanılabilirliğine Yönelik Öğretmen ve Öğrenci Tutumları, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 371 – 400.

Uslu, A., Hasırcı, S. (1999). Lise ve Dengi Okullarda Öğrenim Gören Öğrencilerin Beden Eğitimi Derslerinin Sosyal Uyum Düzeyine Etkilerinin araştırılması, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 3(4). 25 – 31.

ÖRGÜTSEL SOSYALLEŞME TAKTİKLERİNİN SOSYALLEŞME ÇIKTILARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Ercan ERGÜN

Yrd. Doç. Dr. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yunus Emre TAŞGİT

Öğr. Gör. Düzce Üniversitesi, Akçakoca Meslek Yüksekokulu

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, örgütsel sosyalleşme taktiklerinin sosyalleşme çıktıları üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi kullanılarak veriler elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre organizasyonel sosyalleşme taktikleri (kurumsal sosyalleşme taktikleri-bireysel sosyalleşme taktikleri) ile sosyalleşme çıktıları arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır. Araştırma sonuçları, her iki sosyalleşme taktiğinin (kurumsal ve bireysel sosyalleşme taktikleri), çalışanların organizasyona bağlılığını, iş doyumunu, rol çatışmasını, rol belirliliğini anlamlı düzeyde etkilediğini göstermektedir. Özellikle organizasyonel belirsizliği azaltan ve kendini geliştirmeye imkân veren taktiklerin iş doyumunu ve örgütsel bağlılık üzerinde önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Organizasyonel Sosyalleşme, Organizasyonel Sosyalleşme Taktikleri, Sosyalleşme Süreci, Sosyalleşme Çıktıları,

THE IMPACT OF THE ORGANIZATIONAL SOCIALIZATION TACTICS ON SOCIALIZATION OUTCOMES

ABSTRACT: The aim of the study was to examine the impact of the organizational socialization on socialization tactics. Quantitative research method was used in the study and the survey data were collected by using questionnaire forms. According to the result of research, there is a significant relationship between organizational socialization tactics and socialization outputs. The findings suggest that the tactics effects person's organizational commitment, job satisfaction, role conflict and role clarity at significant level. Especially, the tactics that reduce organizational uncertainty and support self-investiture have an important impact on job satisfaction and organizational commitment.

Keywords: Organizational Socialization, Organizational Socialization Tactics, Socialization Process, Socialization outcomes,

GİRİŞ

Günümüz rekabet çevresinde, işletmelerin başarısı için kritik faktörler vardır. Bu faktörler, çalışan memnuniyetinin üst düzey olması, organizasyonel amaç ve hedeflere bağlılık derecesinin yüksekliği ve işten ayrılma eğilim düzeyinin düşüklüğü (Lo ve Lam, 2002) şeklinde ifade edilmektedir. Bir organizasyonda bu faktörlere ulaşılabilmesi için tartışılan en önemli konulardan birisi de organizasyonel sosyalleşmedir (Ashfort ve diğ., 2007). Organizasyonel sosyalleşme, bir örgütün kimliğini oluşturan amaç-hedef, misyon, vizyon, yetenek, kültür vb temel değerlerin, organizasyondaki çalışanlar tarafından

ne kadar anlaşıldığı ve benimsediği ile ilgilidir. Organizasyonel sosyalleşmenin gerçekleşmiş olması genellikle 3 tür sosyalleşme çıktısıyla sonuçlanmaktadır. Bunlar; İş doyumu, organizasyonel bağlılık ve işten ayrılma eğiliminin azalması şeklindedir. (Kristof, 1996, Kristof ve diğ., 2005). Bu sonuçlar uygulamada başarılı işletmelerin temel özellikleri olarak tartışılmaktadır. Dolayısıyla organizasyonel sosyalleşmenin, günümüz yoğun ve şiddetli rekabet ortamında işletmelerin ayakta kalmalarında önemli bir rol alabilecek kurum içi kritik başarı faktörü olduğu ve kurumsal performansı olumlu yönde etkilediği savunulabilir.

Diğer taraftan yapılan literatür araştırması sonucunda organizasyonel sosyalleşme konusunda uluslararası literatürde önemli araştırmaların olduğu ve uygulamaya önemli katkılar yaptıkları görülmektedir. Türkiye'deki alanyazında ise konuya ilişkin detaylı nicel/nitel araştırmalara rastlanılamamıştır. Dolayısıyla teori ve pratik açıdan konunun tartışılması ihtiyacı vardır. Bu kapsamda yürütülen araştırma ile Türkiye'deki örgütlerde uygulanan sosyalleşme taktikleri belirlenmeye ve bu sosyalleşme taktiklerinin çalışanların örgütsel sosyalleşme çıktılarına yaptığı katkı araştırılmaktadır. Bu açıdan araştırmanın Türkiye'deki örgütsel davranış literatüre önemli katkı yapması beklenmektedir. Uluslararası literatür açısından ise araştırma sonuçlarının, özellikle yapılan diğer araştırmalara göre farklı bir kültürün (Türk kültürü) davranışlarını yansıttığı için, ilgi çekici ve önemli olduğu düşünülmektedir.

ORGANİZASYONEL SOSYALLEŞME KAVRAMI

Organizasyonel sosyalleşme, bireylerin yaptıkları veya yapacakları işler ile ilgili bilgiler elde ettikleri ve kendilerini bu yeni durumlara uyumlu hale getirdikleri bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Ashfort ve diğ., 2007). Louis (1980) kavramı, bir bireyin yeni bir organizasyona katılması ile başlayan bilgi edinme ve uyum sağlama süreci olarak açıklamaktadır. Van Maanen ve Schein (1979) organizasyonel sosyalleşmeyi, bireylerin bir organizasyonun üyeleri olarak, etkili bir biçimde katılımcı ve fonksiyonel olmak için gerekli bilgileri, davranışları, tutumları ve yetenekleri elde etmelerine yönelik bir etkileşim süreci olarak değerlendirmektedirler. Fisher (1986)'e göre ise organizasyonel sosyalleşme, organizasyonun kendi değer yargılarını çalışanlarına aktardığı, çalışanların da organizasyon içerisinde kendileri için kabul edilebilir bir rol belirlemeye çalıştıkları karşılıklı bir uyum sürecidir. Bu tanımlamalar ışığında organizasyonel sosyalleşmenin, bireysel ve organizasyonel değerlerin uyumlaştırılması ile ilgili karşılıklı etkileşime dayanan bir süreç olduğu söylenebilir.

Taormina (1998) organizasyonel sosyalleşmeyi 4 boyutlu bir yapı olarak ifade etmektedir; eğitim, şirket politika ve operasyonlarını anlama, çalışma arkadaşlarının desteği ve organizasyondaki gelecek tasarımları. Ashfort ve diğ. (2007) ise organizasyonel sosyalleşmeyi; organizasyonel sosyalleşme taktikleri, proaktif davranış, sosyalleşme süreci ve sosyalleşme çıktıları olmak üzere 4 boyutta değerlendirilmektedirler.

Konuya ilişkin literatür incelendiğinde, organizasyonel sosyalleşme ile ilgili üç temel yaklaşımın tartışıldığı görülmektedir (Gruman ve diğ., 2006). Birinci yaklaşım, organizasyon temelli çabalar konusuna odaklanmakta ve bireyleri organizasyonel sosyalleşme sürecinde pasif-tepkici olarak değerlendirmektedir (Van Maanen ve Schein, 1979). İkinci yaklaşım, organizasyonel sosyalleşme sürecinde daha çok birey temelli çabalara odaklanmakta ve bireylerin proaktif yönü üzerinde durmaktadır (Morrison, 1993a, 1993b). Üçüncü yaklaşım ise, bireysel temelli ve organizasyonel temelli faktörlerin birlikte değerlendirilmesi konusuna odaklanmakta ve başarılı sosyalleşmenin, etkileşimli bir yapının sonucu gerçekleşeceğini savunmaktadır (Griffin ve diğ., 2000)

Organizasyonel Sosyalleşmenin Kapsamı

Organizasyonel sosyalleşmenin kapsamı ile ilgili konular incelendiğinde, kavramın; bilgi elde etmeye yönelik bir süreç, iş ve pozisyona ilişkin rol farklılaşması, kişiler ve gruplar arası ilişkiler ve bir bütün olarak organizasyonun yapısı ve felsefesi gibi konuları kapsadığı görülmektedir (Bauer, Morrison ve Callister, 1998). Organizasyonel Sosyalleşmenin içeriğini, çalışanın organizasyonun uyumlu ve etkin bir üyesi olabilmesi için ne öğrendiği/öğrenmesi gerektiği konuları oluşturmaktadır (Ashfort ve diğ., 2007). Literatürde organizasyonel sosyalleşmenin içeriği ile ilgili birçok tipolojinin geliştirildiği görülmektedir. Bunlar arasında en fazla kabul gören model Morrison (1993a) tarafından geliştirilen 7 farklı sahip olunması gereken bilgi türünü kategorize eden öğrenme alanı (sosyalleşmenin kapsamı) ile ilgili tipolojidir. Modeldeki bilgi türleri aşağıdaki gibi ifade edilmektedir: Teknik bilgi (istenilen görevleri nasıl yerine getireceği hakkında), Referans bilgi (mesleki rolünün bir parçası olarak kendisinden ne istenildiği ve beklendiği hakkında), Sosyal bilgi (organizasyon içerisindeki diğer kişiler hakkında), Değerleme bilgi (Organizasyon içerisinde birisinin performans ve davranışının nasıl değerlendirildiği hakkında), Normatif bilgi (organizasyon kültürü hakkında), Organizasyonel bilgi (firmanın yapısı, prosedürleri, ürün/hizmetleri ve performansı hakkında), Politik bilgi (organizasyon içerisinde gücün dağılımı hakkında).

Diğer taraftan yeni katılımcıların, organizasyon yapısı ve iş süreçlerine ilişkin bilgi sahibi olma sürecinde sergilemiş oldukları davranışlar, proaktif ve reaktif olmak üzere iki boyutta değerlendirilmektedir (Crant, 2000). Proaktiflik genel olarak pozitif uyumla sonuçlanan yenilikçiliğe açık bir süreç olarak değerlendirilirken, reaktiflik çoğunlukla negatif uyumla sonuçlanan statükoyu korumaya eğilimli bir davranış modeli olarak değerlendirilmektedir. Organizasyonel sosyalleşmenin kapsamının ve içeriğinin bilinmesi, geliştirilecek ve uygulanacak taktiklerin başarılı olması için oldukça önemlidir.

ORGANİZASYONEL SOSYALLEŞME TAKTİKLERİ

Organizasyon tarafından gerçekleştirilen uyuma yönelik biçimsel çabalar olarak ifade edilen (Ashfort ve diğ., 2007) organizasyonel sosyalleşme taktikleri ile ilgili olarak literatürde farklı sınıflandırmaların olduğu görülmektedir. Van Maanen ve Schein (1979) tarafından geliştirilen organizasyonel sosyalleşme taktikleri en popüler sınıflandırmalardan birisi olarak değerlendirilmektedir. Sınıflandırmanın konu ile ilgili birçok araştırmacı çeşitli şekillerde kullanılarak yapısal geçerliliği kanıtlandığı anlaşılmaktadır. Sınıflandırma 6 farklı taktikten oluşmaktadır.

- **Kolektif Sosyalleşme Taktiği:** Bu taktik, yeni gelenleri gruplama ve onları ortak bir öğrenme deneyimi setine tabi tutma uygulamalarını içermektedir.
- **Biçimsel (formal) Sosyalleşme Taktiği:** Bu taktik, çalışanları kurumsal anlamda dizayn edilmiş bir eğitim-gelişim programına tabii tutmayı içermektedir.
- **Düzenli (sequential) Sosyalleşme Taktikleri:** Bu taktik, sosyalleşme için bir program dâhilinde gerçekleştirilecek uygulama adımlarından oluşmaktadır.
- **Sabit (fixed) Sosyalleşme Taktikleri:** Bu taktik, sosyalleşme için atılacak adımlara ilişkin tarifeleri içermektedir.
- **Seri halinde (Serial) Sosyalleşme Taktikleri:** Bu taktik gelişim adımlarına ilişkin kilit adımlar serisi oluşturmayı içeriyor.
- **Yeniden inşa ile ilgili (investiture) Sosyalleşme Taktikleri:** Bu taktik, organizasyona yeni katılan bireylere yönelik, yeniden bir değer algısı, tutum ve davranış biçimi oluşturmayı içermektedir.

Hau ve Chow (2002)'a göre her bir taktiğin çalışanın sosyalleşmesi ile ilgili farklı katkıları bulunmaktadır. Formal taktikler, organizasyonun yeni katılımcıları deneyimli çalışanlardan ayırt ederek, işleri hakkında ki bilgileri öğrenmeleri için yapılandırılmış fırsatlar sağlamaktadır. Düzenli (Sequential) sosyalleşme taktiği, bireylere, kariyerlerine giden yolu daha iyi tanımlarını sağlayacaktır. Sabit (Fixed) sosyalleşme taktiği, organizasyonun, bir kişiden dar bir zaman dilimi içerisinde belli bir kapasitede olmasını beklediği için zaman kaybını önleyecektir. Sistematik (Serial) sosyalleşme taktiği, bireylerin uyumuna yönelik kilit adımları serisi oluşturduğu için uyum sürecini kolaylaştırabilecektir. Yeniden inşa ile ilgili (investiture) sosyalleşme taktiği, önceki değerlerin ve davranış kalıplarının değiştirilmesini ve yerine yenilerinin yerleştirilmesini içerdiği için, özellikle yeni katılımcıların kurumsal davranışla uyumlayan eski davranışlarını elimine etmeye yardımcı olacaktır. Jones (1986)'a göre yeniden inşa (investiture) taktikleri uygulayan organizasyonlar, çalışanlarına eski davranış ve tutumlarına radikal bir şekilde değiştirmesi yönünde baskı yapmakta ve yeni ve istenilen davranışlara sahip olmasını istemektedirler. Seri halinde (Serial) sosyalleşme taktikleri, mentorlerin ve deneyimli organizasyon çalışanlarının, yeni katılımcılara organizasyonel özellikleri aktardıkları kilit sıralı adımlardan oluşurken, Aralıklı (Disjunctive) taktikler ise, deneyimli rol modellerinin olmadığı ve yeni katılımcıların organizasyonel bilgiyi öğrenmede kendi başlarına bırakıldığı bir süreci içermektedir (Jones, 1986, Allen ve Meyer, 1990a).

Literatürde organizasyonel sosyalleşme taktikleri ile ilgili bir başka sınıflandırma Jones (1986) tarafından yapılmaktadır. Yazar organizasyonel sosyalleşme taktiklerini 2 sınıfa ayırmaktadır. 1) Kurumsallaştırılmış sosyalleşme, 2) bireyselleştirilmiş sosyalleşme. Bu taktikler tablo 1'de ayrıntılı olarak gösterilmektedir. Kurumsallaştırılmış sosyalleşme taktikleri, daha fazla yapılandırılmış ve biçimsel (formalize edilmiş) bir sosyalleşme sürecini yansıtırken, bireyselleştirilmiş sosyalleşme, yeni katılımcıların tasarlanmış bir süreçten ziyade daha fazla deneme-yanılma ve yanlışlar (default) yaparak öğrenme sürecini geçirdiği biçimsel olmayan (informal) bir sosyalleşme modeli olarak ifade edilmektedir.

Tablo 1: Sosyalleşme Taktiklerinin Sınıflandırılması

Kurumsallaştırılmış Sosyalleşme Taktikleri	Bireyselleştirilmiş Sosyalleşme Taktikleri
• Kolektif	• Bireysel
• Biçimsel (formal)	• Biçimsel olmayan (informal)
• Sabit (fixed)	• Tesadüfi (random)
• Aralıklı (sequential)	• Değişken (variable)
• Sistematik (serial)	• Rastgele (disjunctive)
• Yeniden inşa (investiture)	• Geliştirmeye yönelik (divestiture)

Kaynak: Jones, G.R. (1986). Socialization Tactics, Self-Efficacy, and Newcomers' Adjustments to Organizations, *Academy of Management Journal*, 29: 262–79.'dan uyarlanmıştır.

Kurumsallaşmış sosyalleşme yaklaşımı, yeni katılımcıların detaylı olarak iş ile ilgili konularda bilgilendirilmesini içerirken, bireyselleştirilmiş sosyalleşme büyük ölçüde bireylerin bilgi aramasına bağlı bir süreç olarak açıklanmaktadır. Kurumsallaşmış sosyalleşme yaklaşımı, organizasyonel norm ve değerlere sıkı sıkıya bağlı bireyler yetiştirmeyi amaçlarken, bireyselleştirilmiş sosyalleşme yaklaşımı

daha yenilikçi ve değişime açık bireyler ortaya çıkarmaya eğilimlidir (Wanous, 1992). Kurumsallaştırılmış sosyalleşme, statüko ile mücadele etmekten ziyade mevcut yapıyı güçlendirme için kullanılmaya eğilimlidir. Organizasyonlar, belli değer, norm ve inançların olduğu yapılardır. Kurumsallaştırılmış sosyalleşme bu anlamda yeni katılımcıların iş deneyimlerinde bu kavramları içselleştirmelerine yardımcı olmaktadır. Diğer taraftan organizasyonlar bu amaca ulaşmak için kurumsal sosyalleşme kapsamında, kişisel gelişim, oryantasyon, kolektif eğitim kortları gibi uygulamaları gerçekleştirmektedirler (Hauter ve diğ., 2003; Sonentag ve diğ., 2004). Her bir taktiğin kendine özgü bir karakteri olduğu için uygulanma aşamasında kurumsal ve bireysel özelliklerin dikkate alınmasının, rol belirsizliğini ve rol çatışmasını azaltacağı, yeni katılımcıların uyumlarını artıracığı ve dolayısıyla organizasyonel bağlılığa katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

SOSYALLEŞME SÜRECİ VE ÇIKTILARI

Sosyalleşme süreci, çalışanların bir organizasyonun uyumlu bir üyesi olabilmesi için bilgi, tutum ve davranışları öğrenmesine yönelik bir süreç olarak ifade edilmektedir (Chao, O'Leary-Kelly, Wolf, Klein, ve Gardner, 1994). Sosyalleşme süreci aşamaları birçok bilim adamı ve araştırmacı tarafından araştırılan bir konudur. Bu aşamalar 3 grupta değerlendirilmektedir. İlk aşama, yeni katılımcıların organizasyona katılmak için kendilerini hazır hale getirdikleri giriş öncesi aşama 'ön sosyalleşme/iş öncesi' (anticipatory) dır. İkinci aşama, yeni katılımcıların organizasyona girdikten sonraki işlerini öğrenmeye başladıkları, çalışma arkadaşları ve üstleri ile ilişkiler geliştirdikleri ve organizasyonun nasıl işlediği ile ilgili bilgiler elde ettikleri "işe girme ve alışma"(accommodation) aşamasıdır. Üçüncü aşama ise, katılımcıların organizasyonun tam bir üyesi olarak kabul edildiği "işe uyum" aşamadır. Sosyalleşme süreci aracılığı ile çalışanlar istenilen, kendilerinden beklenen davranışları öğrenme ve sergilemede daha etkili olabileceklerdir. Yine sosyalleşme süreci oldukça uzun bir süreyi kapsayabilir ve yalnızca yeni katılımcılarla sınırlandırılacak bir süreç değildir, muhtemelen bir kariyer süresince devam edecektir. Sosyalleşme aracılığıyla yeni katılımcılar organizasyonel bir kimlik oluşturmakta ve organizasyon kültürü ile uyumlu davranış, tutum ve değer yargıları sergilemektedirler (Bauer, Morrison, ve Callister, 1998).

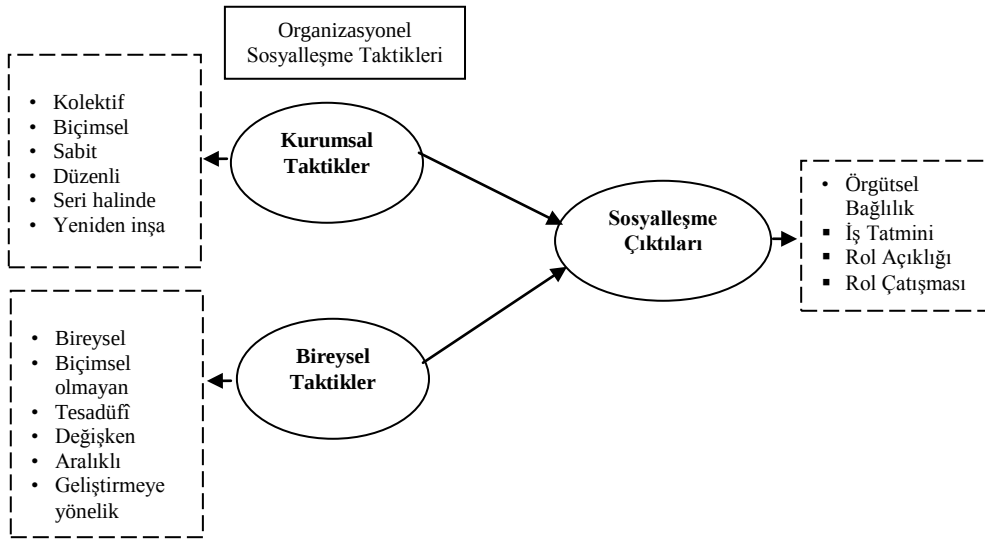
Morrison (1993b)'a göre sosyalleşme süreci 4 elemandan oluşmaktadır: 1) Yapılan işin önemli olduğuna dair bir anlayış geliştirmek, 2) Kişinin çalışma grubu içindeki rolünü öğrenmesi, 3) Katılımcının deneyimli organizasyon üyeleri ile aynı tarzda iş çevresini ve işin özelliklerini algılaması, 4) İş konusunda kişiler arası ilişkilerin oluşturulması ve geliştirilmesi.

Organizasyonların uygulamış oldukları sosyalleşme taktiklerinin, sosyalleşme çıktıları üzerinde önemli bir etkisi vardır (Griffin ve diğ., 2000). Sosyalleşme taktiklerinin etkinlik düzeyi ve özellikleri, sosyalleşme çıktılarının pozitif veya negatif olmasını etkilemektedir. Genellikle etkin sosyalleşmenin, çalışanların en kısa zaman diliminde maksimum verimliliği başarmalarına yardım edeceğine, kaygı belirsizliğini azaltacağına ve böylece işgücü devir hızını düşüreceğine, iş doyumunu, organizasyonel bağlılığı artıracığına inanılmaktadır (Hau ve Chow, 2002). Araştırmacılar sosyalleşme sürecinin çıktılarını genelde iş tatmini (doyumu), örgütsel bağlılık, işten ayrılma eğiliminde azalma rol açıklığı ve rol çatışması gibi tutumsal ölçümlerle değerlendirmeye çalışmışlardır. Literatürdeki araştırmalar sosyalleşme sürecinin organizasyonel bağlılık, iş tatmini (doyumu) ve iş gücü devir hızının düşmesi gibi iş çıktıları etkilediğini ifade etmektedirler (Mobley ve diğ., 1979; Wanous, 1992). Gruman ve diğ. (2006; 94) sosyalleşme çıktıları; görev yönetimi, rol belirsizliğinin ortadan kalkması, sosyal entegrasyon, çalışan-iş uyumu, çalışan-organizasyon uyumu, iş doyumunu, organizasyonel bağlılık ve

işten ayrılma eğiliminde azalma gibi davranışlarla ilişkilendirmekte, organizasyonel bağlılığın önemli bir faktörü olarak savunulmaktadır (King ve diğ., 2005). Çünkü organizasyonel sosyalleşme, organizasyon içerisindeki yeni rol ve fonksiyonların etkin bir şekilde yerine getirilmesi için örgütsel inançları, değerleri, tutumları, sembolleri ve yetenekleri, bireysel yetenekler ile uyumlu bir şekilde koordine etmeye karşılık gelmektedir.

Araştırmanın Modeli:

Yukarıda yapılan tartışmalar doğrultusunda; nedensel/ilişkisel araştırma modeline uygun olarak araştırma modeli kurgulanmış ve bağımlı ve bağımsız değişkenler belirlenmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkenleri 2 ana değişken olmak üzere (Kurumsal sosyalleşme taktikleri-Bireysel sosyalleşme taktikleri) 12 alt değişkenden oluşturulmuştur. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise 1 ana değişken (Sosyalleşme çıktıları) olmak üzere 5 alt değişkenden oluşturulmuştur. Ayrıntılı araştırma modeli şekil 1’de görülmektedir.



Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırmanın Hipotezleri:

H_{1 a,b,c,d}: Kurumsal sosyalleşme taktiklerinden “*kolektif sosyalleşme*” taktiği, çalışanların sosyalleşme sonuçlarıyla (a) örgütsel bağlılık, b)iş tatmini, c) rol açıklığı, d) rol çatışması) ilişkilidir.

H_{2 a,b,c,d}: Kurumsal sosyalleşme taktiklerinden “*biçimsel sosyalleşme*” taktiği, çalışanların sosyalleşme sonuçlarıyla (a) örgütsel bağlılık, b)iş tatmini, c) rol açıklığı, d) rol çatışması) ilişkilidir.

H_{3 a,b,c,d}: Kurumsal sosyalleşme taktiklerinden “*sabit sosyalleşme*” taktiği, çalışanların sosyalleşme sonuçlarıyla (a) örgütsel bağlılık, b)iş tatmini, c) rol açıklığı, d) rol çatışması) ilişkilidir.

H_{4 a,b,c,d}: Kurumsal sosyalleşme taktiklerinden “*düzenli sosyalleşme*” taktiği, çalışanların sosyalleşme sonuçlarıyla (a) örgütsel bağlılık, b)iş tatmini, c) rol açıklığı, d) rol çatışması) ilişkilidir.

- H_{5 a,b,c,d}: Kurumsal sosyalleşme taktiklerinden “*seri halinde sosyalleşme*” taktiği, çalışanların sosyalleşme sonuçlarıyla (a) örgütsel bağlılık, b) iş tatmini, c) rol açıklığı, d) rol çatışması ilişkilidir.
- H_{6 a,b,c,d}: Kurumsal sosyalleşme taktiklerinden “*yeniden inşa sosyalleşme*” taktiği, çalışanların sosyalleşme sonuçlarıyla (a) örgütsel bağlılık, b) iş tatmini, c) rol açıklığı, d) rol çatışması ilişkilidir.
- H_{7 a,b,c,d}: Bireysel sosyalleşme taktiklerinden “*bireysel sosyalleşme*” taktiği, çalışanların sosyalleşme sonuçlarıyla (a) örgütsel bağlılık, b) iş tatmini, c) rol açıklığı, d) rol çatışması ilişkilidir.
- H_{8 a,b,c,d}: Bireysel sosyalleşme taktiklerinden “*biçimsel olmayan sosyalleşme*” taktiği, çalışanların sosyalleşme sonuçlarıyla (a) örgütsel bağlılık, b) iş tatmini, c) rol açıklığı, d) rol çatışması ilişkilidir.
- H_{9 a,b,c,d}: Bireysel sosyalleşme taktiklerinden “*tesadüfi sosyalleşme*” taktiği, çalışanların sosyalleşme sonuçlarıyla (a) örgütsel bağlılık, b) iş tatmini, c) rol açıklığı, d) rol çatışması ilişkilidir.
- H_{10 a,b,c,d}: Bireysel sosyalleşme taktiklerinden “*değişken sosyalleşme*” taktiği, çalışanların sosyalleşme sonuçlarıyla (a) örgütsel bağlılık, b) iş tatmini, c) rol açıklığı, d) rol çatışması ilişkilidir.
- H_{11 a,b,c,d}: Bireysel sosyalleşme taktiklerinden “*aralıklı sosyalleşme*” taktiği, çalışanların sosyalleşme sonuçlarıyla (a) örgütsel bağlılık, b) iş tatmini, c) rol açıklığı, d) rol çatışması ilişkilidir.
- H_{12 a,b,c,d}: Bireysel sosyalleşme taktiklerinden “*geliştirmeye yönelik sosyalleşme*” taktiği, çalışanların sosyalleşme sonuçlarıyla (a) örgütsel bağlılık, b) iş tatmini, c) rol açıklığı, d) rol çatışması ilişkilidir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın amaç ve kapsamı göz önünde bulundurularak, nicel araştırma yöntemi araştırma için uygun görülmüştür. Yapılan kapsamlı literatür taraması sonucunda araştırmanın teorik çerçevesi oluşturulmuş ve Jones (1986), Van Maanen ve Schein (1979) ve Ashfort ve diğ (2007) tarafından yapılan araştırmalar dikkate alınarak araştırmanın temel değişkenleri belirlenmiştir. Belirlenen bu değişkenler doğrultusunda anket formları oluşturulmuştur. Veriler anket tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Anketteki sorular yüz yüze görüşme yöntemiyle cevaplandırılmıştır. Bu araştırmada uygulanan anketlerin cevaplandırılmasında 5’li likert tipi ölçek kullanılmıştır. Ölçekteki değerlendirme seçenekleri: 1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle katılıyorum şeklindedir. Anket formundaki değişkenler gruplar halinde sorulmuş ve değişkenler arasındaki farklılıkları göstermek ve birbiriyle karıştırılmaması için açıklayıcı cümlelerle ifade edilmiştir. Anketin nasıl doldurulacağı bir örnek ile gösterilmiştir. Araştırma evrenini, Kocaeli-Gebze organize sanayi bölgesindeki 127 üretim firması oluşturmaktadır. Bu evren içinden oranlı eleman örnekleme yöntemi ile seçilen toplam 25 firma araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırma evrenini oluşturan tüm firma çalışanlarına anket uygulanması planlanmış; ancak maliyet, zaman gibi kısıtlayıcı nedenlerden dolayı tüm çalışanlara uygulanamamıştır. Bu kapsamda çalışan sayısı 50 kişi üzerinde olan 25 firmanın 210 çalışanına anketler uygulanmıştır. 30 anket veri yetersizliğinden dolayı analize dâhil edilmemiştir. 180 anket araştırma analizleri için kullanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Veri toplama süreci sonunda elde edilen veriler, SPSS 18.0 programında değişkenlere ait korelasyon ve regresyon analizleri aracılığı ile değerlendirilmiştir. Bağımsız değişkenler kurumsal sosyalleşme taktikleri ve bireysel sosyalleşme taktikleri ile 44 soru sorulmuştur. Anketin bağımsız değişkenler ile ilgili bölümü oluşturulurken Jones (1986) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin orijinali 30 sorudan oluşmaktadır. Fakat sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda dikkate alınarak ölçeğe 14 soru daha adapte edilmiştir. Bağımlı değişken olan çalışan sonuçlarıyla ilgili toplam 23 soru sorulmuştur. Faktör analizi sonucunda dört faktöre ayrılmıştır. Bu faktörler; rol açıklığı (5 soru, örnek; İşimde ne kadar yetki

sahibi olduğumu kesin olarak biliyorum), rol çatışması (5 soru, örnek; Yapmak zorunda kaldığım işler birbirinden oldukça farklıdır) (Jsing ve Sethi, 1998), İş tatmini (6 soru örnek; İşim, tüm koşulları düşündüğümde beni memnun ediyor) (Rusbult ve Farrell, 1983) ve örgütsel bağlılık (7 soru, örnek; İş hayatımın geri kalan kısmını bu firmada geçirmek beni mutlu eder) (Meyer and Allen, 1997) şeklindedir.

Araştırma bulguları ile ilgili veriler aşağıdaki tablolarda sunulmaktadır. Tablo 6.1’ deki değişkenler arasındaki korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde **örgütsel bağlılık** ile kolektif, formal ve bireysel sosyalleşme uygulamaları arasında ($p<0.05$) anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki, ardışık, seri, sabit, kendini geliştirmeye yönelik sosyalleşme boyutları arasında ise ($p<0.01$) düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır. **İş tatmini** ile ardışık, bireysel sosyalleşme boyutları arasında ($p<0.01$) anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki, seri sosyalleşme boyutu arasında ise ($p<0.05$) düzeyinde anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. **Rol açıklığı** ile kendini yıkım yeniden inşa, seri sosyalleşme boyutları arasında ($p<0.05$) anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki, ardışık, sabit ve formal olmayan sosyalleşme boyutları arasında ($p<0.01$) düzeyinde anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. **Rol çatışması** ile kendini yıkım yeniden inşa, seri, sabit, formal olmayan, tesadüfî, rastgele ve değişken sosyalleşme boyutları arasında ($p<0.01$) düzeyinde anlamlı pozitif bir ilişkinin var olduğu, bireysel ve kendini geliştirmeye yönelik sosyalleşme boyutları arasında ise ($p<0.05$) anlamlılık düzeyinde anlamlı pozitif bir ilişkinin var olduğu görülmektedir.

Tablo 6.1: Organizasyonel Sosyalleşme Taktikleriyle Sosyalleşme Çıktılarına İlişkin Korelasyon Tablosu

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Kollektif (1)	1															
Biçimsel (2)	,275**	1														
Kendini Yıkım (3)	,001	-,075	1													
Ardışık (4)	,158*	,065	,338**	1												
Seri (5)	,189*	,113	-,140	,046	1											
Sabit (6)	,142	,320**	-,085	,148*	,204**	1										
Bireysel (7)	-,092	,110	,136	,074	-,065	-,053	1									
Biçimsel olmayan (8)	-,011	-,029	,279**	,258**	-,181*	-,052	,178*	1								
Kendini Geliştiren (9)	,284**	,508**	,022	,154*	,232**	,358**	-,119	,039	1							
Tesadüf (10)	-,144	-,024	,303**	,113	-,335**	-,101	,101	,394**	,058	1						
Kast gele (11)	-,071	-,067	,266**	-,012	-,309**	-,165*	,136	,185*	-,074	,260**	1					
Değişken (12)	-,140	-,110	,237**	-,193**	-,215**	-,312**	,187*	,201**	-,182*	,310**	,241**	1				
Kol çıkışınan (13)	-,074	,014	,254**	-,071	-,346**	-,219**	,191*	,266**	-,152*	,371**	,413**	,429**	1			
Kol açılış (14)	,036	-,016	,192*	,537**	,15*	,255**	,091	,204**	,143	,002	-,001	-,110	-,118	1		
İş tatmini (15)	,110	,009	,025	,314**	,170*	,131	,221**	,011	,043	-,005	-,063	-,095	-,194**	-,297**	1	
Örgütsel Bağlılık (16)	,159*	,185*	-,013	,195**	,198**	,382**	,152*	,075	,241**	-,080	-,099	-,134	-,217**	,315**	,495**	1

** Katsayı:0.01 düzeyinde anlamlı

* Katsayı:0.05 düzeyinde anlamlı

Tablo 6.2’de kurumsal sosyalleşme boyutlarının organizasyonel sosyalleşme çıktıları üzerindeki etkisi ve Tablo 6.3’de ise bireysel sosyalleşme boyutlarının organizasyonel sosyalleşme çıktıları üzerindeki etkisini gösteren regresyon analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 6.2: Kurumsal sosyalleşme boyutlarının sosyalleşme çıktıları ile ilişkisine Ait Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişkenler	Rol Çatışması		Rol Açıklığı		İş Tatmini		Örgütsel Bağlılık	
Bağımsız Değişkenler	β	Anlam, ρ	β	Anlam, ρ	β	Anlam, ρ	β	Anlam, ρ
Kollektif	-,003	,972	-,066	,323	,044	,564	,060	,414
Biçimsel	,130	,082	-,100	,142	-,065	,408	,043	,573
Yıkım ve yeniden inşa	,259	,001***	,052	,439	-,061	,436	-,012	,875
Ardışık	-,141	,059	,496	,000***	,315	,000***	,137	,073
Sistematik(Seri)	-,283	,000***	,123	,060	,134	,073	,110	,129
Sabite	-,165	,026*	,203	,003**	,067	,386	,317	,000***
F	7.779***		14.880***		4.360***		6.541***	
R ²	0.215		0.344		0.133		0.188	
Düzeltilmiş R2	0.188		0.321		0.103		0.159	

*** Katsayı 0.001 düzeyinde anlamlı ** Katsayı 0.01 düzeyinde anlamlı *Katsayı 0.05 düzeyinde anlamlı

Regresyon analizi sonucunda Tablo 6.2’ye göre kurumsal sosyalleşme boyutlarından “Kendi kendisini yıkım ve yeniden inşa etme” boyutu, sosyalleşme çıktılarından rol çatışması ile (β =,259; p < 0.001) düzeyinde anlamlı çıkmıştır. “Sistematiklik (Seri)” boyutu ise rol çatışması ile (β =,000; p < 0.001) düzeyinde anlamlı ve negatif olarak ilişkilidir. “Ardışıklık” boyutu, rol açıklığı ile (β =,496; p < 0.001) düzeyinde ve iş tatmini ile (β =,315; p < 0.001) düzeyinde pozitif olarak ilişkilidir. “Sabitlik” boyutu ise rol çatışması ile (β =-,165; p < 0.05) düzeyinde negatif olarak, rol açıklığı (β =,203; p < 0.01) ve örgütsel bağlılık ile (β =,317; p < 0.001) düzeyinde pozitif olarak ilişkili görülmektedir. Diğer kurumsal sosyalleşme boyutlarından “kolektiflik ve biçimselliğin” sosyalleşme çıktılarına anlamlı bir etkisi görülmemektedir. Kurumsal sosyalleşme taktiklerinin özellikle rol belirliliği değişkenini güçlü bir şekilde etkilediği görülmektedir. Rol çatışması, organizasyonel bağlılık ve iş doyumu gibi sosyalleşme çıktıları kısmi olarak etkilemesine rağmen ilişki anlamlıdır. Yani “kurumsal sosyalleşme taktikleri çalışan uyumunu kolaylaştırmaktadır” denilebilir. Hipotezlerin red ve kabulüne ilişkin bilgiler tablo 6.3’te sunulmaktadır.

Tablo 6.3: Kurumsal sosyalleşme taktikleri ile ilgili hipotez sonuçları

Hipotezler	Sonuçlar
H _{1a} , H _{1b} , H _{1c} , H _{1d} – H _{2a} , H _{2b} , H _{2c} , H _{2d} – H _{3a} , H _{3b} , H _{3c} , – H _{4a} , H _{4d} , - H _{5ab} , H _{5b} , H _{5c} - H _{6b} ,	Reddedilmiştir.
H _{3d} H _{4b} , H _{4c} , H _{5d} , H _{6a} , H _{6c} , H _{6d}	Kabul edilmiştir.

Tablo 6.4: Bireysel sosyalleşme boyutlarının sosyalleşme çıktıları ile ilişkisine Ait Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişkenler	Rol Çatışması		Rol Açıklığı		İş Tatmini		Örgütsel Bağlılık	
Bağımsız Değişkenler	β	Anlam, ρ	β	Anlam, ρ	β	Anlam, ρ	β	Anlam, ρ
Bireysel	,061	,352	,107	,164	,255	,001***	,199	,008**
Biçimsel Olmayan	,080	,250	,236	,004**	-,004	,959	,112	,162
Kendini geliştiren	-,079	,226	,132	,083	,051	,508	,250	,001***
Tesadüfü (ayrık)	,181	,013**	-,079	,353	,022	,796	-,111	,183
Rastgele	,274	,000***	,005	,950	-,068	,388	-,074	,332
Değişken	,263	,000***	-,136	,095	-,127	,123	-,100	,209
F	14.243***		2.891**		2.241*		4,174***	
R ²	0.337		0.094		0.074		0.130	
Düzeltilmiş R2	0.313		0.061		0.041		0.099	

*** Katsayı 0.001 düzeyinde anlamlı ** Katsayı 0.01 düzeyinde anlamlı *Katsayı 0.05 düzeyinde anlamlı

Tablo 6.3 ile ilgili regresyon analizi sonucunda bireysel sosyalleşme boyutlarından “bireysellik” boyutu, sosyalleşme çıktılarından iş tatmini ($\beta=,255$; $p<0.001$) ve örgütsel bağlılık ile ($\beta=,199$; $p<0.001$) düzeyinde pozitif olarak ilişkilidir. Biçimsel olmama (informal) boyutu, rol açıklığı ile ($\beta=,236$; $p<0.01$) pozitif olarak ilişkilidir. Kendini geliştiren boyutu, örgütsel bağlılık ile ($\beta=,250$; $p<0.001$) pozitif olarak ilişkilidir. Tesadüflük (ayrıklık) boyutu, rol çatışmasını ($\beta=,013$; $p<0.01$) düzeyinde pozitif olarak etkilemektedir. Değişkenlik boyutu ise rol çatışması ile ($\beta=,263$; $p<0.001$) düzeyinde pozitif olarak ilişkilidir. Görüldüğü gibi bireysel sosyalleşme taktikleri, kurumsal sosyalleşme taktiklerine nispeten sosyalleşme çıktıları daha önemli bir düzeyde etkilemektedir. Sosyalleşme uygulamalarındaki tesadüflük, rastgelelik ve değişkenlik çalışanların rol çatışmasını artırmaktadır. Kurumsal anlamda formal olmayan (informal) uygulamalar çalışanların rol açıklığını algılamalarını etkilemektedir. Bireysellikten yana sosyalleşme uygulamaları ise çalışanların iş doyumunu etkileyen en önemli değişken olarak algılanmaktadır. Hipotezlerin red ve kabulüne ilişkin bilgiler tablo 6.5’te sunulmaktadır.

Tablo 6.5: Bireysel sosyalleşme taktikleri ile ilgili hipotez sonuçları

Hipotezler	Sonuçlar
$H_{1c}, H_{1d} - H_{2a}, H_{2b}, H_{2d}, H_{2d} - H_{3b},$ $H_{3c}, H_{3d}, - H_{4a}, H_{4b}, H_{4c}, - H_{5ab}, H_{5b},$ $H_{5c} - H_{6a}, H_{6b}, H_{6c},$	Reddedilmiştir.
$H_{1a}, H_{1b}, H_{2c}, H_{3a}, H_{4d}, H_{5d}, H_{6d}$	Kabul edilmiştir.

SONUÇ

Araştırma sonuçlarına göre organizasyonel sosyalleşme ile ilgili şu değerlendirmeler yapılabilir: Organizasyonel sosyalleşme taktikleri, kurumsal anlamda gerçekleştirilen, çalışanların kurumsal değerleri benimsemesine ve kurumsal ve bireysel düzeyde amaç birliğinin oluşmasına yönelik programlar ve çabalardan oluşmaktadır. Sosyalleşme süreci, organizasyonel sosyalleşme taktikleri ile yeni katılımcıların proaktif ve reaktif davranışlarının bütünleştirilmesi ile ilgili bir süreçtir. Organizasyonel sosyalleşmenin çıktıları ile ilgili olarak çalışanların iş doyumu, rol çatışması, rol açıklığı ve örgütsel bağlılık sonuçları tartışılabilir. Araştırmaların büyük bir bölümü, sosyalleşmenin özellikle yeni başlayanların işlerine, işletme içi gruplara ve organizasyona karşı uyumlu hale gelmesinde önemli bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Organizasyonel sosyalleşmenin temel amacı çalışanların ve organizasyonların aynı norm ve değerleri paylaşmasını sağlamak ve devam ettirmektir.

Araştırma sonunda ulaşılan en önemli sonuçlardan birisi, kurumsal sosyalleşme ve bireysel sosyalleşme taktiklerinin her birinin çalışanı örgüte yada işe uyumunu sağlarken kendi içerisinde eksik yönlerinin olacağıdır. Organizasyonel sosyalleşmenin başarısı için daha bütüncül uygulamalara ihtiyaç vardır. Bu açıdan her iki taktiğin birlikte organizasyonel yapıya uyumlaştırılarak uygulanmasının daha etkili sonuçlar ortaya çıkaracağı söylenebilir.

Diğer taraftan organizasyonel belirsizliği artıran örgütsel sosyalleştirme uygulamalarının organizasyonel sosyalleşme çıktılarına olumsuz etkilediği ulaşılan bir diğer önemli sonuçtur. Örneğin, çalışanların bir kuruma yeni dahil olurken veya yeni bir pozisyona yerleştirilirken, kurumsal anlamda uygulanan “Kendini yıkma ve yeniden inşa etme” tarzı sosyalleşme taktikleri çalışanın rol açıklığını azaltarak rol çatışmasına neden olmaktadır. Yaşanan bu çatışma, çalışanın iş doyumunu ve örgütsel bağlılığını olumsuz anlamda etkileyerek performansını ve organizasyona uyumunu azaltmaktadır. Organizasyonel anlamda başarılı bir sosyalleşme sürecinin yaşanması için özellikle kurumsal anlamda uygulanacak sosyalleşme taktiklerinden ardışıklık, sabitlik ve sistematiklik taktiklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Sistematik olarak uygulanan sosyalleşme uygulamaları rol çatışmasını önemli düzeyde azaltmaktadır. Yine kurumsal anlamda sabit (fix) sosyalleşme uygulamaları da belirsizlik içermediği için rol çatışmasını azaltmakta ve rol açıklığını artırmaktadır. Çalışanların iş tatmini üzerinde etkili olan en önemli kurumsal sosyalleşme taktiği, belirli aralıklarla, belirli sosyalleşme uygulamalarını içeren ardışıklık taktiğidir. Çalışanların örgütsel bağlılığını artıran en anlamlı sosyalleşme taktiği olarak da sabit sosyalleşme uygulamalarının olduğu görülmektedir. Sonuçların böyle çıkmasında araştırmaya katılan çalışanların kültürlerinin (Türk kültürü) önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Çalışanlar genelde riski sevmeyen, rol ve sorumluluklara ilişkin belirsizlik düzeyinin yüksek olmadığı çalışma koşullarını tercih eden bireyler olarak karakterize edilebilir.

Çalışanların kurumsal anlamda belirlenen iş tanımı, rol tanımları ve ilişki türlerinden olumlu etkilendikleri, bu tanımlamaların belirlilik düzeyine göre daha az rol çatışması yaşadıkları ve bu gelişmelerin örgütsel bağlılıkları artırdığı görülmektedir. Organizasyonel anlamdaki belirsizlik rol çatışmasına neden olmakta iş tatmini (doyumu) ve organizasyonel bağlılığı olumsuz anlamda

etkilemektedir. Organizasyonlarda rol çatışmasının, genellikle kendini yıkmaya yönelik, daha fazla bireysel ve informal uygulamalardan ve tesadüfîlik ve değişkenlikten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Kolektif sosyalleşme uygulamaları daha çok formal yapıda ardışık ve seri halinde gerçekleştirilen kendini geliştirmeye yönelik organizasyonel bağlılığı etkileyen, rol çatışması ile negatif ilişkili uygulamalar olarak görülmektedir. Bireysel sosyalleşme uygulamaları ise daha çok biçimsel olmayan, değişik uygulamaların yoğunlukta olduğu rol çatışmasının yaşanabileceği, iş tatmini ve organizasyonel bağlılıkla anlamlı düzeyde ilişkili uygulamalar olarak algılanmaktadır. Sosyalleşme uygulamalarındaki tesadüfîlik, rastgelelik ve değişkenlik, çalışanların rol çatışmasını artırmaktadır. Kurumsal anlamda formal olmayan (informal) uygulamalar çalışanları rol açıklığını algılamalarını etkilemektedir. Bireysellikten yana sosyalleşme uygulamaları ise çalışanların iş doyumunu etkileyen en önemli değişken olarak algılanmaktadır. Organizasyonel bağlılığı etkileyen sosyalleşme uygulamalarının ise daha çok bireysellik ve kendini geliştirme yönlü uygulamalar olduğu görülmektedir. Buna karşın değişkenliği, rastgeleliği ve tesadüfîliği yansıtan sosyalleşme uygulamaların ise organizasyonel bağlılığı azalttığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALLEN, N. ve MEYER, J.P. (1990) 'Organizational Socialization Tactics: A Longitudinal Analysis of Links to Newcomers' Commitment and Role Orientation', *Academy of Management Journal*, 33(4):847-58.
- ASHFORTH, B.E. ve SAKS, A.M. (1996) 'Socialization Tactics: Longitudinal Effects on Newcomer Adjustment', *Academy of Management Journal*, 39: 149-78.
- ASHFORTH, B. E., SLUSS, D. M. ve SAKS, A. M. (2007) Socialization tactics, proactive behavior, and newcomer learning: Integrating socialization models, *Journal of Vocational Behavior* (70) 447-462.
- BAUER, T.N., MORRISON, E.W. ve CALLISTER, R.R. (1998) 'Organizational Socialization: A Review and Direction for Future Research'. In Ferris, G.R. (ed.) *Research in Personnel and Human Resource Management*, Vol. 16. pp.149-214.
- BLAU, G. (1993). Work adjustment theory: A critique and suggestions for future research and applications. *Journal of Vocational Behavior*, 43, 105-112.
- CABLE, D. M., ve PARSONS, C. K. (2001). Socialization tactics and person-organization fit. *Personnel Psychology*, (54)1-23.
- CALDWELL, D. F., ve O'REILLY, C. A. (1990). Measuring person-job fit using a profile comparison process. *Journal of Applied Psychology*, 75, 648-657.
- CHAO, G.T., O'LEARY-KELLEY, A.M., WOLF, S., KLEIN, H.J. ve GARDNER, P.D. (1994) 'Organizational Socialization: Its Content and Consequences ', *Journal of Applied Psychology*, 79: 730-43.
- CRANT, J. M. (2000). Proactive behavior in organizations. *Journal of Management*, 26, 435-462.

- FISHER, C.D. (1986). Organizational Socialization: An Integrative Review'. In Rowland, K.M. and Ferris, G.R. (eds) Research in Personnel and Human Resources Management, Vol. 4. pp. 101–45. Greenwich, CT: JAI Press.
- FRENCH, J. R. P., CAPLAN, R. D., ve HARRİSON, R. V. (1982). The mechanisms of job stress and strain. Chichester: Wiley.
- GRİFFİN, A. E. C., COLELLA, A., ve GOPARAJU, S. (2000). Newcomer and organizational socialization tactics: an interactionist perspective. Human Resource Management Review, 10(4), 453–474.
- GRUMAN, J. A., SAKS, M. A., ve ZWEİG, D. I. (2006). Organizational Socialization Tactics and newcomer proactive behaviors: an integrative study, Journal of Vocational Behavior, (74). 90–104.
- HAU, I ve CHOW, S. (2002). Organizational socialization and career success of Asian managers. The International Journal of Human Resource Management 13(4) June 720–737.
- HAUETER, J. A., MACAN, T. H., ve WINTER, J. (2003). Measurement of newcomer socialization: construct validation of a multidimensional scale. Journal of Vocational Behavior, 63, 20–39.
- HOFFMAN, B. J., ve WOEHR, D. J. (2006). A quantitative review of the relationship between person organization fit and behavioral outcomes. Journal of Vocational Behavior, 68, 389–399.
- JONES, G.R. (1986). Socialization Tactics, Self-Efficacy, and Newcomers' Adjustments to Organizations, Academy of Management Journal, 29: 262–79.
- JUDGE, T. A., ve BRETZ, R. D. (1992). The effects of values on job choice decisions. Journal of Applied Psychology, 77, 261–271.
- JSING, C. , SETHI, V. (1998). The Impact of Socialization on the Role Adjustment of Information Systems Professionals, Journal of Management Information Systems, 14 (4), 195 – 218.
- KING, R. C., XIA, W., QUICK, J. C., ve SETHI, V. (2005). Socialization and organizational outcomes of information technology professionals. Career Development International, 10(1), 26–51.
- KRISTOF, A. L. (1996). Person–organization fit: An integrative review of its conceptualizations, measurement and implications. Personnel Psychology, 49, 1–49.
- KRISTOF-BROWN, A. L., ZIMMERMAN, R.D., ve JOHNSON, E. C. (2005). Consequences of individuals' fit at work: A meta-analysis of person–job, person–organization, person–group, and person–supervisor fit. Personnel Psychology, 58, 281–342.
- LO, A. ve LAM, T. (2002) The Relationship Between Demographic Characteristics and Socialization Outcomes Among New Employees in Hong Kong Hotels, Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism, Vol. 1(2). 1-14.
- LOUIS, M. R. (1980). Surprise and sense making: what newcomers experience in entering unfamiliar organizational settings. Administrative Science Quarterly, 64, 226–251.
- LOVELACE, K., ve ROSEN, B. (1996). Differences in achieving person– organization fit among diverse groups of managers. Journal of Management, 22, 703–722.

- MEGLINO, B. M., RAVLIN, E. C., ve ADKINS, C. L. (1989). A work values approach to corporate culture: A field test of the value congruence process and its relationship to individual outcomes. *Journal of Applied Psychology*, 74, 424–432.
- MEYER, J.P. , ALLEN, N.J. (1997). *Commitment In The Workplace*, Thousand Oaks. CA: SAGE Publications.
- MOBLEY, W.H., HORNER, S.O., ve HOLLINGSWORTH, A.T. (1978). An evaluation of precursors of hospital employee turnover. *Journal of Applied Psychology* 63(4):408.
- MORRISON, E. W. (1993a). Newcomer information seeking: exploring types, modes, sources, and outcomes. *Academy of Management Journal*, 36, 557–589.
- MORRISON, E. W. (1993b). Longitudinal study of the effects of information seeking on newcomer socialization. *Journal of Applied Psychology*, 78(2), 173–183.
- RUSBULT, C. E., FARRELL, D. (1983). A longitudinal test of the investment model: The impact on job satisfaction, job commitment, and turnover of variations in rewards, costs, alternatives, and investments, *Journal of Applied Psychology*. Vol 68(3), 429-438.
- SONNENTAG, S., NIESSEN, C., ve OHLY, S. (2004). Learning at work: training and development. *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 19, 249–289.
- TAORMINA, R.J. (1998) ‘Employee Attitudes toward Organizational Socialization in the People’s Republic of China, Hong Kong and Singapore’, *The Journal of Apple Behavioral Science*, 34(4): 468–85.
- VAN MAANEN, J. ve SCHEIN, E.H. (1979) ‘Toward a Theory of Organizational Socialization ’. In Staw, B.M. (ed.) *Research in Organizational Behavior*, Vol. 1. Greenwich, CT: JAI Press,
- VILELA, B., JOSÉ, A., GONZÁLEZ, V., ve FERRIN F. P. (2008). Person–organization fit, OCB and performance appraisal: Evidence from matched supervisor–salesperson data set in a Spanish context, *Industrial Marketing Management*, (37) 1005–1019.
- WANOUS, J. P. (1992). *Organizational entry: Recruitment, selection, orientation, and socialization of newcomers* (2nd ed.) . Reading, MA: Addison-Wesley.

TAKİPTEKİ KREDİLERİN ÖZEL SEKTÖRE VERİLEN KREDİLER VE YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

Cüneyt KOYUNCU

Prof. Dr. Bilecik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Bilecik

Berrin SAKA

Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Para ve Banka Yüksek Lisans Programı Öğrencisi

ÖZET: Kredilerin geri ödenmesinde yaşanan bir takım aksaklıklar bankacılık sisteminde ve dolayısıyla ekonomik yapıda olumsuzluklara neden olmaktadır. Bundan dolayı bu çalışma Türkiye’de takipteki kredilerin özel sektöre verilen krediler ve yatırımlar üzerindeki etkisini 1986-2008 yılları için analiz etmektedir. Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre takipteki kredilerin, özel sektöre sağlanan yurtiçi kredileri ve yatırımları azaltıcı yönde etkilediği görülmüştür. Takipteki krediler ile özel sektöre sağlanan yurtiçi krediler ve yatırımlar arasındaki tespit edilen bu negatif ilişki %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Anahtar Kelimeler: Banka Kredileri, Takipteki Krediler, Sorunlu Kredilerin Yönetimi, Sorunlu Kredilerin Etkileri, Çoklu Regresyon Analizi.

NON-PERFORMING LOANS IMPACT ON CREDITS TO PRIVATE SECTOR AND INVESTMENT

ABSTRACT: Encountering a set of faults in the loan repayment leads to troubles in the banking system and thus in the economic structure. Therefore this study analyzes the impact of non-performing loans on domestic credits to private sector and investments for the period of 1986-2008 in Turkey. According to the results from multivariate regression analyses, we observed that non-performing loans affect domestic credits to private sector and investments in a reducing way. Those identified negative associations between non-performing loans and domestic credits to private sector and investments are statistically significant at %1 significance level.

Keywords: Bank Loans, Non-performing Loans, Management of Non-performing Loans, Impacts of Non-performing Loans, Multivariate Regression Analysis.

GİRİŞ

Gelişen dünya ekonomisinde bankaların her geçen gün yeri ve önemi artmaktadır. Bankalar bir ülke ekonomisine farklı yararlar ve dinamikler kazandırır. Bankaların temel işlevi ekonomideki atıl fonların ihtiyaç sahiplerine en verimli şekilde aktarılmasıdır. Krediler, bankaların en temel ürünüdür. Kredilerin büyük bir kısmı tasarruflarını bankaya yatırmış olan tasarruf sahiplerince karşılanır. Bankalar, topladıkları mevduatları kredi olarak kullanırlar ve bunun neticesinde de karlarını da maksimize etmek istemektedirler. Fakat bu süreçte bankalar kredilerin zamanında geri ödenmemesi riski ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Minimum risk ile maksimum kazanç elde etmeyi amaçlayan bankaların bu bağlamda risk ile gelir arasında dengeyi sağlaması gerekir. Bu dengenin sağlanması için ise; kaynaklar ve bu kaynakların kullanımı arasındaki dengeyi kurabilecek, oluşabilecek risklerin nedenlerini belirleyip önlem alabilecek bir yönetim gerekmektedir. Sorunlu (takipteki) kredi, borçlu firma ve bankalar arasında yapılmış olan geri ödeme planının bozulması olarak tanımlanabilir. Kredilerin makul bir süre içerisinde geri ödenmemesi, tahsilatın gecikmesi ve zarar ihtimalinin ortaya çıkması durumları sorunlu kredileri ortaya çıkarmaktadır. Geri ödenmesinde herhangi bir sorun olmaması durumunda krediler bankalar için oldukça karlı bir üründür. Bu nedenle oluşabilecek risklerin engellenmesi önem kazanır. Takipteki kredilerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde her geçen gün artması ve bankaların bu nedenden dolayı krize sürüklenmesi takipteki

kredi probleminin önemini ortaya koyar. Kredilerin geri ödenmesinde yaşanacak bir takım aksaklıklar bankacılık sisteminde ve dolayısıyla ekonomik yapıda olumsuzluklara neden olmaktadır. Takipteki kredilerin olumsuz etkileri sadece bankacılık sektörü ile sınırlı kalmayacaktır. Bankaların kredilendirme sürecinde yaptıkları hatalar, firmaların yönetim sorunları ya da farklı çevresel faktörler nedeni ile oluşabilecek sorunlu krediler, maliyet yaratmakta ve artan sorunlu krediler nedeni ile finansal sistemde krizler yaşanmaktadır. Sorunlu krediye neden olan faktörlerin tespitinin doğru olarak yapılması, sorunun çözümünü kolaylaştırır. Sorunlu kredilerin yarattığı maliyetler sadece bankalarla sınırlı kalmayıp ülke ekonomisi içinde geçerli olabilmektedir.

Sorunlu kredilerin gerek bankacılık sektörü gerekse ülke ekonomisi için yüklediği maliyet açısından bu kadar önemli olması bu çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı takibe düşmüş kredilerin özel sektöre verilen krediler ve yatırımlar üzerinde etkisi olup olmadığını ortaya koymaktır. Söz konusu bu araştırma hipotezimizi test etme amacıyla, Türkiye'ye ilişkin 1986-2008 yıllarına ait veriler kullanılarak çoklu regresyon analizleri yapılmıştır. Analiz bulgularına göre, takipteki krediler ile özel sektöre sağlanan krediler ve yatırımlar arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla sorunlu kredi miktarındaki artışın yatırımlar üzerinde direkt ve özel sektöre sağlanan krediler vasıtasıyla da yatırımlar üzerinde ayrıca dolaylı azaltıcı etkileri olduğu söylenebilir.

Çalışmanın izleyen bölümleri şöyledir: sorunlu kredilerin bankacılık açısından önemi ikinci bölümde, sorunlu kredilerin yönetimi üçüncü bölümde, veri ve yöntem dördüncü bölümde, analiz ve bulgular beşinci bölümde, sonuç ve değerlendirme altıncı bölümde incelenmektedir.

SORUNLU KREDİLERİN BANKACILIK AÇISINDAN ÖNEMİ

Ekonomik kalkınmanın sağlanmasında kredilerin önemi oldukça büyüktür. İşletmeler faaliyetlerini sürdürebilmek, büyüebilmek ve gelişmeleri yakalayabilmek için gerek duydukları fon ihtiyaçlarını bankalardan karşılamaktadırlar. Bankalar topladıkları fonları yatırım alanlarına yönlendirirken karlılık temel hareket noktasıdır. Kredi karlı bir ürün olmasına karşın, riskli bir üründür. Bu nedenle kredi kullanırken doğabilecek zararların en düşük düzeyde tutulmasına özen gösterilmelidir.

Kredi süreci müşteri ile ilişkiye geçilmesi, kredinin anapara ve faiz ödemeleri ile geri ödenmesi ve teminatların serbest bırakılması ile ilişkinin son bulması sürecini kapsar. Kredinin geri ödenmemesi yani sorunlu hale gelmesi halinde, bu durumdan etkilenen bankalar diğer bankaları da etkileyebileceklerdir. Sorunlu kredi büyüklüklerindeki artış bankaların faizleri arttırmasına ve bankaların kredi koşullarını ağırlaştırmasına yol açabilir. Bu durum tüm bankacılık sektörünün ve ekonominin etkilenmesine neden olabilir (Sayım, 2006: 40). Ödemeler sisteminde aksaklıkların yaşanması bankacılık sektörü dışında reel sektör üzerinde de olumsuz etkiler yaratacaktır. Üretimin finansmanını sağlayacak kaynakların akışında aksaklıklar yaşanacak ve reel sektör ile ekonominin geneli üzerinde yarattığı etki bankacılık sektöründe başlayan krizin niteliğini değiştirebilir. Bu durumda krizin derinliği ve maliyetleri artacaktır. Reel sektör şirketlerinin kurumsal borçlarını ödeyememesi ile bankacılık sisteminde tahsili geciken ve / veya takipteki kredi oranlarında artış yaşanacaktır. Krizin derinleşmesi ile ekonomideki tüm birimlerin yükümlülüklerini yerine getirme durumunda gerileme söz konusu olacaktır. Şirketler kesiminde iflas durumlarının yaşanmasında artış meydana gelebilir ve benzer gelişmeler bankacılık kesiminde de yaşanabilir (Duvan, 2001: 129). Krediler ile tasarruflar, ekonomik faaliyetlerine devam edebilmek için fon gereksiniminde bulunan ihtiyaç sahiplerine sunulur. Böylece ihtiyaç sahiplerinin ekonomik faaliyetlerinin devam etmesi ve genişlemesi sağlanmaktadır. Ancak bu durum karşısında aynı zamanda tasarruf sahipleri de korunmalıdır. Tasarruf mevduatlarına devlet güvencesi verilmesi uygulaması ülkemizde uygulanmış. Ancak bu durum yüzünden ahlaki risk doğmuştur. Bankalar mevduat sahiplerinin denetiminden uzaklaşmış, risk faktörü yeterince dikkate alınmamıştır. Belli bir kesime ve geri dönmeme riski yüksek alanlara kaynak kullandırımı artmıştır (Toprak ve Demir, 2001: 23).

Krediler tedavül aracı olarak ta kullanılır. Nakit para taşınmasını azaltmakta ve ticari işlemleri hızlandırmaktadır. Ekonomik faaliyetlerinin devamı için gereken fon ihtiyacının karşılanması ile işletmelerin piyasada varlıklarını sürdürmeleri istihdamı artırıcı unsur olacaktır. Üretim yolu ile milli gelir üzerinde de olumlu katkı sağlanacaktır. Kredi sistemi ile atıl fonlar, kredi olarak fon ihtiyacı duyanlara aktarılır. Ekonomide arz talep hareketliliği sağlanmış olur. Yatırımcılar ve girişimciler yatırımlarını gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duydukları sermayeyi, öz kaynaklarından ve bankalardan kullanmış oldukları kredilerden sağlamaktadırlar. Bu nedenle krediler ekonomik kalkınmanın sağlanmasında vazgeçilmez finansal kaynaklar arasında bulunmaktadır. Kredilerin sorunlu hale gelmesi durumunda ise, birbirine bağlı etkiler ile bankacılık sisteminin etkilenmesine yol açabilecektir (Yanık, 2008: 54-55). Kullandırılan kredilerin sadece tüketim amaçlı kullanılması ise enflasyonla mücadelenin direncini kırmaktadır. Toplam talep üzerinde artırıcı etkisi olması nedeni ile bu duruma sebebiyet verir (Türkan, 2000: 3-4). Ekonomik belirsizliğin yaşanması fon maliyetini arttıracaktır. Bu durum kredi talep edenler için yük oluşturur. Ayrıca kamusal yükler de fon maliyetini arttıran unsurlardandır. Bu durumda bankaların kar oranlarının daralmasına neden olabilir. Kamu maliyesinin sağlıklı yapıya kavuşması ve ekonomik belirsizliğin azalması ile sorun giderilebilir (Toprak, 2001: 6).

Bankaların kredi taleplerini değerlendirme işlemi sırasında uzmanların kredi tahsisi ve yönetimi konusunda dikkatli davranmaları gerekmektedir. Çünkü sorunlu krediler bankanın aktif kalitesini bozmakta, uzmanların zamanını daha verimli işlerde değerlendirmesini engellemekte ve ekonomik açıdan maliyet oluşturmaktadır (Mavili, 2008: 107). Oluşabilecek maliyetlerden korunabilmek için kredi portföyünün ölçülmesi, alınan risk için derecelendirme sisteminin kurulması gerekir. Aksi takdirde, maruz kalınan riskin ölçülmemesi durumunda; doğru yönetim uygulanamayacak ve bu durum karşısında banka, sermaye yeterliliği açığının kapatılmasını sağlama, teminat şartlarının arttırılmasının veya fiyatlama koşullarının yükseltilmesinin engellenmeye çalışılması, kurumun pazardaki etkinliğini olumsuz etkileyecektir (Arda ve Gögebakan, 2004: 3-4).

Ayrıca krediler için ayrılan karşılıklıta bankanın mali durumunu olumsuz etkileyebilir. Banka karda iken kredi karşılıklarının bankanın karlılığına olumsuz etki yapabilmesi ancak şu koşullarda düşünülebilir. Eğer banka elde ettiği karları dağıtmayarak yedek akçe hesabında tutma ya da sermayesine ekleme kararını alıyorsa, bu şekilde öz kaynak miktarını arttırmış olacaktır. Öz kaynaklarındaki artış ile bankanın maksimum kredi sınırı artmış olacaktır. Bu durum Bankalar Kanunu'nun 54. maddesinde belirtilmiştir.

Banka elde ettiği karları dağıtmayarak yedek akçe hesabında tutuyor ya da sermayesine ekliyorsa, bankalarca bir gerçek ya da tüzel kişiye verebileceği kredi sınırını arttırmış olacaktır. Bunun yanında öz kaynak sınırlamasına bağlı yatırım alanlarına yatırım yapabileceği maksimum sınırı da arttırmış olacaktır. Bankanın kredileri için ayıracağı karşılıklar öz kaynaklar miktarındaki artışa engel olacağından, bankanın öz kaynak sınırlamasına bağlı yatırım alanlarından maksimum sınıra ulaştığı durumda bankanın daha fazla kredi verme ya da karlı iştiraklerini attırma olanaklarından yararlanamama durumu söz konusu olacaktır. Bu durum ise bankanın karlılığını olumsuz etkileyecektir. Dolayısıyla da banka, kredi fiyatlamasını da yükseltme eğilimine girecektir (Sayım, 2006: 57-58). Bankanın kredi kullandırmadaki maliyetlerinin artması durumunda ise kredi fiyatlamasını daha yüksek yapmak yoluna gitmesi söz konusu olacaktır. Kredinin geri ödemesinin yapılmaması durumunda, banka ya faiz tahakkukunu durdurmalı ya da faizin tahakkuk etmesinin devamı durumunda ise tahakkuk eden tüm faiz tutarı için de özel karşılık ayırmalıdır. Verimsiz bir kredi gelecekte beklenen nakit akımlarının bugünkü değerine taşındığında faiz taşınan tutar üzerinden tahakkuk ettirilebilir ve güncellenmiş şimdiki değerleri yansıtmak amacıyla net gelire dahil edilebilir. Ancak kredinin sorunlu hale gelmesi durumunda, müşterinin krediyi ödeyememesi ile faiz kazancıda sağlayamayacaktır. Bu durumda ise bankanın net gelirinde azalma söz konusu olur (Kredi Muhasebesi, Kredi Riskine İlişkin Kamuoyu Bilgilendirilmesi ve İlgili Konularda Güvenilir Uygulama, 2009: 3). Bunun yanında kredi karşılıklarının olumlu etki yaratması da söz konusudur. Banka eğer dönemi karlı bir şekilde tamamlamışsa, ayırdığı karşılık tutarını dağıtacağı kardan düşeceği için, dağıtacak olduğu kar miktarı da düşecektir. Bu durum, bankanın mali durumu üzerinde olumlu etki yaratacaktır. Karşılık miktarı olarak ayrılan tutar banka bünyesinde kalması ile mali yapısının güçlenmesi sağlanır. Zaten kredi karşılıklarının da en önemli amacı budur (Sayım, 2006: 57).

SORUNLU KREDİLERİN YÖNETİMİ

Sorunlu kredilerin tahsilâtının sağlanması öncelikli olarak kredinin sorunlu hale gelme nedenini doğru şekilde tespit edilmesini gerektirir. Şirketin politika ve faaliyetleri, bankalar ile olan ilişkilerinin seyri sorunlu kredilerin nedenlerini ortaya çıkarmada yardımcı olmaktadır (Mavili, 2008: 44). Finansal piyasalarda da belirsizlik durumundan korkulur. Çünkü finansal piyasalarda belirsizlik ölçülebilen ve yönetilebilen bir unsur değildir. Ancak risk, ölçülebilir ve yönetilebilir (İşipek, 2005: 4). Bankalar kredi değerlendirilmesinden başlayıp, kredinin geri ödenmesi sürecine kadar çeşitli nedenlerle kredi riski ile karşı karşıyadır. Kredilendirme sürecinin başlangıcı olumlu gerçekleştirilmiş olsa dahi gelecekte beklenmedik bir nedenle kredi için risk söz konusu olabilir. Önemli olan karşılaşılan riskleri en iyi şekilde yönetebilmek ve zararlara karşı hazırlıklı olabilmektir (Çelik ve Ekinci, 2002: 8).

Ölçülen kredi riskleri, kredi onay ve limitlerinin belirlenmesinde, karşılık hesaplanmasında, risk fiyatlamasında, sorunlu kredilerin tespit edilmesinde, risk ayarlı getiri hesaplamalarında, sermaye yeterliliğinin hesaplanmasında kullanılıyor. Bankalardaki tüm kredi faaliyetleri bu çerçeve içinde algılanarak riskler etkin şekilde yönetiliyor ise modern kredi riski yönetiminin varlığından söz edilebilir. Geleneksel kredi risk yönetiminde de yöntem mali tablolarda izlenen kredi tutarlarına dayanmakta; ancak kredi müşterilerinin risklilik düzeyi bilimsel yöntemlere göre hesaplanmamaktadır (Ünlü, 2010). Kredi riskinin değerlendirilmesi en önemli sorun tutarlı kredi verme politikasının olmayışıdır. Bu nedenle kredi derecelendirme çalışmalarından tutarlı bir istatistikî veri seti oluşturulamamaktadır (Aksel, 2001: 7). Kredinin hangi amaçla kullanıldığı da riskin ölçülebilmesi amacıyla kredilendirme sürecinde belirlenmelidir. Ticari ve kurumsal kredilere nazaran, tüketici kredilerinin daha az risk taşıdığı genel anlamda doğru olarak kabul edilir. Ancak bu genel yargı konut, otomobil vb. için kullanılan kredilerde, alınan mal karşılık olarak gösterildiği ya da garanti edildiği durumlarda kabul edilebilir. Ancak bu durumun aksine dayanıklı tüketim malları, eğitim, tatil, mal ve hizmet alımlarına ilişkin kredi kullanımları için bu yargı kabul edilemez. Bu durumda kredinin sorunlu hale gelmesinde haciz edilme, bu suretle de edinilen emtianın elden çıkarılarak nakde dönüştürülme durumu söz konusu değildir. Bu açıdan karşılığı ya da garantisi olduğu yargısı ile bu tür kredileri risksiz ya da düşük riskli olarak nitelendirmek iyimser bir yaklaşım olacaktır (Türkan, 2000: 3-4).

Etkin kredi yönetimi ve kontrol politikaları ve uygulamalar zamanında muhasebe ve değerlendirme ile ilgilidir. Bankaların etkin bir sistem kurarak kredilerin değerlemesini yaparak, uygun karşılık tutarlarını ayırması gerekmektedir. Kredileri risk bazında sınıflara ayırarak uygun olan karşılıklarının ayrılmasına özen gösterilmelidir. Kredi verimsizleşmesinin ölçülmesinde hem özel kurallar hem de yönetimin de yargıları önemlidir.

- Kredi kalitesinin belirlenmesinde onaylanıp belgelenmiş alt yapı olmalıdır.
- Tahminler gerçekçi varsayımlar üzerine kurulmalıdır.
- Genel ekonomide oluşabilecek etkilerin, müşteri faaliyetlerindeki değişimlerin borçluyu nasıl etkileyebileceği ile ilgili varsayımların da gerçekçi ve tutarlı tahminler üzerinde olmalıdır.

Etkin kredi yönetimi, bankanın seçtiği ve uyguladığı muhasebe politikalarının ve muhasebe verilerinin güvenilirliğine de bağlıdır. Güvenilir olmayan muhasebeleşmiş veriler hatalı kredi derecelendirmesine sebep olabilir. Muhasebe verileri gerçekleşen, ya da gerçekleşmesi beklenen her şeyi göstermelidir. Veriler tüm maddi konuları yansıtmalıdır. Muhasebe kayıtları tarafsız olmalı, maddi hata ve önyargıdan uzak olmalıdır. İşlemler ya da olaylar meydana geldikleri dönemlerde kayıt altına alınmalıdır. Banka net gelirinin doğru olarak hesaplanması için gelir ve giderleri ait oldukları dönemlerde kayıt altına alınması gerekmektedir. Bu nedenle gelirin sağlandığı dönem içerisinde, giderin de olduğu dönem içerisinde muhasebeleştirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, sorunlu hale gelmiş olan kredilerin maliyetleri yanıltıcı olacaktır. Bu nedenle de bankanın sorunlu krediler için izleyeceği politika etkisini yitirebilir (Kredi Muhasebesi, Kredi Riskine İlişkin Kamuoyun Bilgilendirilmesi ve İlgili Konularda Güvenilir Uygulamalar, 2009: 8-9).

Ayrıca bankalarımız arasında sürdürülen negatif nitelikli kredilere ilişkin bilgi değişimi de vardır. Borcunu vadesinde ödememesi nedeni ile müşterilerin kimlik bilgileri TCMB'ye bildirilir. Kimlik bilgileri iletilmiş olan müşterilerden daha sonra borcunu ödeyenlerin bilgileri, TCMB tarafından merkezde toplanarak aylık dönemler halinde sisteme katılan bankalara aktarılmaktadır. Bu bilgiler, kredilendirilme aşamasında değerlendirilmek amacıyla gösterge kaynak olması amacıyla kayıt altına alınmaktadır. TCMB'nin görevi bankalar tarafından bildirilen kredi borçlularına ait kimlik bilgilerinin kredi taleplerini kendi yetkileri dahilinde inceleyen diğer bankalara ilemesi ile sınırlıdır. Hata sonucu kimlik bilgileri bildirilmiş olan borçluların bilgilerinde düzeltmeler yapılabilir ancak müşterilerin kredi değerlendirilmesi sürecinde Merkez Bankasının herhangi bir müdahalesi söz konusu değildir. Bu uygulama Merkez Bankası tarafından Ocak 2000 döneminden itibaren başlatılmıştır. Negatif nitelikli ferdi kredi ve kredi kartları kütüğünden, tahsil bildirimi yapılmış kayıtlarda 3 takvim yılını, takip bildirimi yapılmış ancak tahsil bildirimi olmayan kayıtlarda ise 5 takvim yılını doldurmuş olanlar silinmektedir. 3 veya 5 takvim yılını doldurmuş olan kayıtların silinmesi nedeniyle, eski dönemlere ait kişi sayılarında değişme olabilmektedir. Bankaların ise söz konusu süreden sonra kayıtlı olan müşteri bilgilerini kütüklerinden çıkarıp çıkarmamak kendi yetkileri dahilindedir. Kredi kullandıracak olan bankaların, müşterinin kredi değerlendirmesini yaparken kendi sisteminde kayıtlı olan bilgileri dikkate alıp almaması kendi yetkilerinde bulunmaktadır. Aşağıda Tablo1'de 2006-2010 dönemi için ferdi kredi borcunu ve kredi kartları borcunu ödememiş kişilerin sayısı raporlanmıştır.

Tablo 1: Bankalarca Bildirimi Yapılan ve TCMB'nin Negatif Nitelikli Ferdi Kredi ve Kredi Kartları Sisteminde Yer Alan Kişi Sayısı

Yıllar	Ferdi Kredi Borcunu Ödememiş Kişi Sayısı	Kredi Kartları Borcunu Ödememiş Kişi Sayısı	Ferdi Kredi ve Kredi Kartları Borçlarını Ödememiş Kişilerin Toplamı
2006	10978	96859	107837
2007	28829	123022	151851
2008	128592	294487	423079
2009	291927	457796	749723
2010	285658	470707	756365

Kaynak : <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/bgm/nnk/negatif.html>, 2011.

Etkin ve güvenilir içsel derecelendirme sisteminin oluşturulabilmesi için bankaların, geçmişte temerrüde düşen müşterilere ait yeterli veri setine sahip olması önemlidir. Bu veri setinden hareketle tasarlanacak içsel derecelendirme modelinin sonuçları doğru sonuçları verip vermediği test edildikten sonra bankalar tarafından uygulanabilir. Müşterinin temerrüt olasılığı ve temerrüt halinde meydana gelebilecek kayıpların hesaplanabilmesi için bankaların içsel derecelendirme sistemlerini kullanmaları önemlidir. İçsel derecelendirme sisteminin amacı geçmiş verilerin değerlendirilmesi ile müşterinin temerrüde düşme olasılıklarının ve risklilik düzeyinin belirlenmesidir. Bankanın elindeki temerrüt verileri sayesinde teminat cinsi, kredi türü vb. değişkenlerin kredilerin geri ödenmesine etkileri incelenerek temerrüt halinde oluşabilecek kayıp hesaplanabilir.

Kredilerin sorunlu hale düşmesini engelleyecek çeşitli önlemler bankalar tarafından alınabilir. Sorunlu kredilere karşı alınabilecek önlemler üç bölümde incelenebilir.

Kredi Verilmeden Önce Alınabilecek Önlemler

Risk düzeyinin en aza indirilmesinde müşterinin kredibilitesi ve kredinin doğruluğu önemlidir. Kredi değerlendirmesini yaparken iki durum söz konusudur; birincisi müşteri kredibilitesini kısmen dikkate alıp, kullanılacak olan paranın gelir getirecek yatırım unsurlarını geniş tutmak olur ki, burada risk düzeyi yüksek, aktif kalitesi düşük olacaktır. İkincisi ise müşteri kredibilitesini dikkate alıp kullanılacak olan paranın gelir getirecek yatırım unsurlarını sınırlı tutmaktır. Böyle bir durumda yatırım oranı düşük, risk düzeyi düşük ve aktif kalitesi yüksek olur. Risk ögesi ile karlılık doğru orantıda hareket etmektedir. Risk düzeyi ve yatırım düzeyini makul düzeyde tutabilmek için; (Mavili, 2008: 45-46).

- Kredilendirme süreci için kapsamlı bir çalışma gerekir ancak müşteri şikayetlerine yol açmayacak süre ile sınırlandırılmalıdır.
- Bankaların kullanılabilir kaynaklarının ne kadarının kredilere ayrılacağı saptanmalıdır, stratejik kredi politikaları oluşturulmalıdır.
- Müşteriye uygun kredinin tahsis edilmesi ve hangi amaçla kullanıldığı takip edilmelidir. Kredinin denetimden çıkması sorunlu hale gelmesinde temel etkindir.
- Kredi dosyasının hazırlanması aşamasında müşteriden alınması gereken belgeler alınmalıdır. Elde edilemeyen belgelerin bulunması halinde müşteri ile irtibata geçilmelidir. Müşteriden istenilen bilgilerin alınamaması durumunda ise kredi çalışmasına geçilmemelidir.
- Kredi çalışmalarında alınan teminat caydırıcı niteliktedir. Teminatların nakde dönüşme hızları önemlidir. Bazı teminatların nakde dönüşme hızları uzun zaman alabilir. O nedenle hızlı nakde dönüşebilen teminatlar seçilmelidir. Nakde dönüşmesi durumunda da riski kapsar halde olmalıdır. Aksi takdirde en çok ve en yüksek teminatın alınması riski azaltmayacaktır.
- Müşteriden alınan belge ve imzalarda eksiklik olmamalı, müşterini imzalarının doğruluğu kontrol edilmelidir.

Söz konusu süreçte müşteri ile yapılan işlemler ve alınan bilgiler yazılı olarak dosyalanmalıdır. Kredinin tahsis edilmesi aşamasından, kredinin izlenmesi, geri ödenmesi için önemli birimlerin birbirleri ile koordineli çalışması ile kredi riski en aza indirilebilir. Bunun için bankaların, kullandıkları krediden sağlanan verimlilik ile müşterinin kredi kapasitesinin tespit etmesi ve bu kapasitede kredinin geri ödenmesi durumunu belirlemesi önemlidir (Mirza, 2006: 46). Bankaların kredi verme sürecinin başlangıcında kredi verecekleri müşterinin kredi risk derecelendirmesini yapması gerekmektedir. Müşterinin kredi riski derecelendirilmiş olsa dahi kredi riski, çeşitli faktörlere bağlı olarak zaman içerisinde değişim gösterebilecektir. Parasal aktif ve pasiflerinin bankaların bilançoları içerisindeki paylarının yüksek olması nedeni ile maruz kalınan risklerin düzeyi de yüksektir (Yaslıdağ, 2009: 19). Risk ölçümleme işlemi yerel koşullara ve kişilere göre sıklıkla değişmeyecek şekilde ve bankanın standart kuralları kullanılarak gerçekleştirilmesi durumunda başarılı olabilir. Değişik risk derecelerine göre müşterilere farklı fiyatlama politikaları uygulanmalıdır (Özen, 2002: 17).

Kredi değerlendirme işlemi sırasında 5K olarak belirtilen niteliklerin göz önünde bulundurulması da alınabilecek önlemler arasındadır. Müşterinin karakterine; yani iş ahlakına, kapasitesine; yani iş yapabilme yeteneğine, kapitaline; yani sermayesine, kazancına; yani işinin getirisine veya karlılığına, kefiline; yani kredinin inancalarına dikkat edilmesi gerekecektir (Aktaş, 2000: 12). 5K aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır (Savaşal, 2004: 29-30).

Karakter, borçlunun borcunu geri ödemeye istekli olması durumunu ve kararlılığını ifade eder. Müşterinin karakteri yaşadığı zor durum, kötü iş koşullarında, nakit sıkıntısı durumlarında daha iyi ortaya çıkar.

Kapasite, firmanın nakit yaratabilme kapasitesine sahip olması durumunu ifade eder. Firmanın geçici olarak darboğazda bulunduğu ancak borçlunun tüm yükümlülüklerini karşılayabilecek şekilde nakit yaratabilme gücünde olduğu durum belirtilir. Borçlunun kapasitesi hakkında en önemli bilgiyi finansal tabloları verir, bunun yanında yöneticilerinin deneyimi, uzmanlık dereceleri de borçlunun kapasitesi hakkında bilgi veren unsurlardır.

Kapital, borçlunun etkin bir şekilde çalışarak nakit akışı yaratabilmesi ve rekabetin yoğunlaştığı iş ortamında etkinliği arttırarak faaliyetlerini sürdürmesi için gerekli olan fon miktarıdır. Kredi talebinin incelenmesi durumunda

müşterinin sahip olduğu kapitalin değerlendirilmesi durumunda dikkat edilmesi gereken en önemli unsurlar, sermayedarların işletmeye yatırdıkları fonların yeterliliği ve bu fonların ne derece verimli olarak kullanıldığıdır.

Kazanç, müşterinin karlılık durumunu ifade etmektedir. Ayrıca bu unsur koşullar olarak da nitelendirilebilir. Çevresel faktörlerin ve ekonomik durumun firmanın verimliliği ve faaliyetlerini sürdürmesi üzerindeki etkilerine olan etkileri belirtmektedir.

Kefil, borçlunun mali durumunda meydana gelebilecek kötüleşme durumuna kaşın, her koşulda değerini koruyan varlıkların bankaya ipotek edilmesi ve ya güvenilirliği yüksek olan bir kişi ya da kuruluşun kefaletinin alınması olarak ifade edilmektedir. Bu unsurun önemi kredinin geri ödenmesinin imkânsızlaşması durumunda bankayı güvence altına almasıdır.

Kredi Verildiği Anda Sorunlu Hale Gelmeden Önce Alınabilecek Önlemler

Kredinin kullandırma nedeni bir takım projelerin finansmanı ise, projelerin işleyişi izlenmelidir. Projenin mali bütçesinin doğru şekilde değerlendirilmesi önemlidir. Projelerin işleyişinde gözlemlenen aksaklıklar kredinin ödenmemesi riskini arttıracaktır. Yaşanan aksaklıkların değerlendirilerek mantıklı nedenler ve sorun yaratmayacağı anlaşılan nedenlerle ortaya çıkan aksaklıklar için kredinin yeniden yapılandırılması düşünülmelidir. Ancak sorun yaratacağının öngörüldüğü durumlarda ise müşterinin geri ödemesi yolunda karar alınmalıdır (Mavili, 2008: 46). Kredinin geri ödenmesinde sorun yaşanmasının beklenmesine karşın bankalar hem bilanço hem de bilanço dışı faaliyetlerindeki kredi riskinin ölçümüne yönelik bilgilere ulaşma sistemlerine sahip olmalıdır. Bankanın risk yoğunlaşmasının tespitine yönelik yeterli bilgiyi temin etmesi sağlanmalıdır. Şirketlere ve bireysel müşterilere kullandırılmış olan krediler yakından izlenmeli ve farklı kredilerine ait risklerinde azaltılması ve kontrolünün sağlanması için bankalar kredi portföyünün niteliğini ve kompozisyonunu izleme sistemlerine sahip olmalıdır (Kredi Risk Yönetimine İlişkin İlkeler, 1999: 3-4). Kredi riskiyle ilgili banka stratejisi ve politikaları yönetim kurulunca düzenli olarak gözden geçirilmeli ve onaylanmalıdır. Kredi risk stratejisi kredinin niteliği, getirisi ve büyüklüğü gibi unsurların tanınmasını sağlamalıdır. Risk/getiri oranının kabul edilebilir düzeyde belirlenmesi gereklidir. Banka yönetim kurulu finansal verilerini düzenli olarak değerlendirilmeli ve değerlendirme sonucunda kredi izleme stratejisi üzerinde gerekli değişiklikleri yapmalıdır.

Kredi zararları çeşitli yöntemlerle öngörülerek karşılık hesabı tahsis edilmektedir. Muhasebe açısından bakıldığında da, tahsil edilemeyeceği muhtemel hale gelen krediler tahsili şüpheli krediler olarak tanımlanmalıdır, böylelikle kredi zarar karşılıkları bankaların kredilerinin değerlerinde gerçekleşen azalmaların belirlenmesinde kullanılan bir yöntem olmaktadır. Bankalar genel karşılık ayırmanın yanında, özel karşılıklar da ayırabilirler. Genel karşılık; belirli varlıkların toplamı üzerinden, tutarı tam olarak belirlenemeyen ancak ileride gerçekleşeceği varsayılan risklerin telafisi için ayrılması gereken bir karşılık olarak ifade edilmektedir. Özel karşılık kavramı ise, tek bir kredide belirlenmiş zararlar için oluşturulan karşılıktır. Örneğin ortak özellikleri olan küçük bakiyeli kredilerin toplanıp, grup bazında değerlendirildiği karşılıklar olarak ifade edilir (Sayım, 2006: 40-44). Krediler için karşılık ayırma işleminde toplam karşılıkların yeterliliği, özel karşılıklar veya zarar yazılması yoluyla belirlenmiş kayıpların zamanında tanınması önemlidir. Banka, kredi portföyünde meydana gelebilecek kredi zararını karşılayacak durumda karşılık ayırmalıdır. Karşılıkların belirlenme yöntemi kredi zararlarının belirlenmesini sağlamalıdır. Geçmişte yaşanan zararlar ve zararlardaki yeni eğilimler analiz işlevinin ilk aşamasını oluşturur ancak yeterli değildir. İyileştirme uygulamaları ve borç verme prosedürlerindeki değişiklikler, yerel ekonomi ve iş durumlarındaki değişiklikler, kredi yoğunluklarının durumu ve bu yoğunlukların seviyesindeki değişimler, vade süresi dolmuş olan kredilerin büyüklükleri ve etkilerindeki değişimler ile birlikte tahakkuk etmemiş olan kredilerin, sorunlu borç yeniden yapılandırmalarının ve diğer kredi düzenlemelerinin hacminde gözlenen değişim gibi faktörlerin karşılık belirleme yöntemi içerisinde dikkate alınması gerekmektedir (Sayım, 2006: 49-50). Bankaların sorunlu hale gelme olasılığı yüksek olan kredilerin olumsuz durumlarından kısmen de olsa korunmaları için karşılık ayırmaları kaçınılmazdır. Ancak karşılıkların vergisel durumu ülkelerin mevzuat ve uygulamaları açısından farklılıklar göstermektedir. OECD ülkeleri, kredi karşılıklarının büyük bir kısmını vergide düşülmesine izin veren “serbest vergi düzenlemeleri” ne sahip olanlar ve karşılıkların ya çok sınırlı bir kısmını ya da bu konuda hiç bir

indirime izin vermeyen “sınırlayıcı vergi düzenlemeleri” ne sahip olanlar olarak ikiye ayrılırlar. Sınırlayıcı vergi düzenlemeleri, bankaların karşılık ayırmalarına engel olmaktadır. Bankalar kredi portföyündeki kötüleşmenin raporlamasını ertelemek yoluna gidebilir. Bu durum ise gelirlerini yüksek gibi göstererek, sermayelerinin erimesine neden olabilir (Acar ve Erdönmez, 1996: 2-5).

Kredi vadesi süresince risk ile teminat arasındaki denge korunmalıdır. Bu durumun sıklıkla gözden geçirilmesi gerekir. Ancak söz konusu sıklık teminatın niteliğine göre değişmektedir. Bu inceleme sonrasında raporun tekrar yenilenmesi ve değer kaybının bulunması durumunda ise ilave olarak teminatlarında alınması gerekebilir. Kredi kullanıcısının nakit durumu da finansal durumu hakkında bilgi vermektedir. Finansal durumu iyi olan müşterilerin nakit akışları da düzgün olur. Ancak kendisine tahsis edilen kredi limitlerinin dolu olması ve donuk kullanması durumunda müşterinin faaliyetleri ve finansal durumu ile ilgili sıkıntı yaşadığı kanısına varılabilir. Bu durumda olan müşterilerin çeklerinin piyasada yazılmaya başlar, ödemelerini erteler, fiyat konusunda özenini yitirir ve banka ile yapılmak istenen görüşmelerden de kaçınacaktır (Mavili, 2008: 46-47).

Kredi Sorunlu Hale Geldikten Sonra Alınabilecek Önlemler

Sorunlu kredinin meydana geldikten sonraki alınabilecek önlemler için kredinin kapsamlı bir biçimde incelenmesi gerekmektedir. Kredi borçlusu, kredi dosyası, teminatların niteliği ve kredi borçlusunun diğer borç veren kurumlarla ilişkileri incelenmelidir. Kredinin sorunlu hale geldikten sonraki aşamada kredi borçlusunun ne derece dürüst ve güvenilir olduğu önemlidir. Bankanın sorunlu kredinin çözümü konusunda uygulayacağı programa kredi borçlusunun istekli olması ve buna göre hareket etmesi önemlidir. İki taraf arasında mutlaka güvene dayalı bir ilişki olmalıdır. Güven duyulmayan, sorunun çözümü için bankanın uyguladığı politikalara karşı isteksiz olan ve ahlak dışı durumların gözlemlendiği kredi borçlusu için tek seçenek teminatların nakde çevrilmesi, bunun yanında da gerekli hukuki önlemlerin alınması olacaktır.

Kredi teminatı olarak alınan değer nakde çevrilmesi sırasında riskle karşılaşılabilir. Çünkü alınan teminatın değeri şirketin sorun yaşaması ile birlikte düşebilir. Söz konusu teminatın, bankanın kredi verme işleminden doğan riski karşılaması önemlidir. Teminat, gerekli hukuki koşullar sağlanarak bankanın mülkiyetine geçirilmesi durumunda ve satıldığı zaman kredinin sorunlu hale gelmesinden kaynaklı olan borcu ödeyebilecek kaynağı yaratıyorsa bir kıymet ifade eder. Teminatın alındığı zaman gerekli hukuki işlemlerin ve elde edilmesi gereken belgelerin eksiksiz olarak kredi dosyası içerisinde olması gerekmektedir. Oluşturulan kredi dosyasında eksikliklerin olması durumunda hukuki süreçte sorunlar yaşanabilir. Hatta, bu durum karşısında banka teminat üzerinde bir hak talep edememe durumu ile karşılaşabilecektir. Herhangi bir eksiklik olması durumunda kötü dosyalama sistemine sahip olduğu kanısına varılmalıdır (Mavili, 2008: 47-48). Kredi dosyalarının eksiksiz olarak hazırlanması sorunun belirlenmesi ve çözüm için uygulanacak yolların hızlı bir şekilde belirlenmesini sağlamaktadır. Kredi dosyasında bulunması gereken asgari ve en önemli dokümanlar şunlardır (Kavcıoğlu, 2003: 68):

- Bankalar ve kredi müşterisi arasında kredi hakkında yapılan karşılıklı yazışmalar
- Kredi teklifleri ve onay kararları
- Kredi borçlusunun finansal durumunu gösterecek tasdikli belgeler. Vergi dairesi, mali müşavir ya da denetçiler tarafından onay görmüş belgelerdir. Borçlunun finansal raporları, nakit akış tabloları, mali tahlil raporları, kredi analiz memorandumları

Memorandum; genel olarak hatırlanacak şey anlamında kullanılır. Bir olay ya da hareketi hatırlatmak üzere tutulan bir kayıt, alınan not veya benzeri şey anlamındadır (Seyidoğlu, 1992: 564).

- Kredi borçlusu ile yapılan esas sözleşme, kredi ve hizmet sözleşmeleri, ipotekler, garantiler, temlik ve rehin senetleri
- Kefillerin mal durumunu bildiren mali tablolar, tapu kayıt bilgileri, kredi borçlusu şirket ise, şirket ortaklarının mal varlıklarının dökümü, tapu kayıtlarının dökümü.

VERİ ve YÖNTEM

Bu çalışmada takipteki kredi büyüklüklerinin özel sektöre sağlanan krediler ve yatırımlar üzerinde etkisi olup olmadığı çoklu regresyon analizi yardımıyla 1986–2008 periyotları için yıllık veriler kullanılarak saptanmaya çalışılmaktadır.

Bu bağlamda EKKY(En Küçük Kareler Yöntemi) yöntemi kullanılarak tahmin edilecek olan çoklu regresyon modellerimiz şöyledir:

$$\text{Model 1: } OSK_t = \beta_0 + \beta_1 TK_t + \beta_2 FO_t + \beta_3 KBP_t + u_t$$

$$\text{Model 2: } Y_t = \beta_0 + \beta_1 TK_t + \beta_2 T_t + \beta_3 FO_t + \beta_4 IHR_t + \beta_5 GDP_t + u_t$$

Modellerde kullanılan kısaltmalar ise aşağıda açıklanmaktadır.

OSK: Özel Sektöre Sağlanan Yurtiçi Krediler (%GSYİH) (Domestic credit to private sector, % of GDP)

Y: Gayrisafi Sabit Sermaye Birikimi (%GSYİH) (Gross capital formation, % of GDP)

TK: Takipteki Kredilerin Toplam Kredilere Oranı

FO: Bankalar arası Faiz Oranı (Interbank Money Market Rate, Percent per annum)

KBP: Kamusal Sermayeli Bankaların Sektör Payları (%)

T: Tasarruflar (%GSYİH) (Gross savings, % of GDP)

IHR: Mal ve Hizmet İhracatı (yıllık % büyüme) (Exports of goods and services, annual % growth)

GDP: Kişi Başı GSYİH (yıllık % büyüme) (GDP per capita growth, annual %)

Model 1’de TK’nın OSK üzerindeki etkilerini araştırmak amaçlanmıştır. Model 1 için temel bağımsız değişken TK olurken, FO ve KBP serileri ise kontrol değişken olarak kullanılmıştır. Takipteki kredilerin toplam kredilere oranının artmasının özel sektöre sağlanan yurtiçi kredileri negatif yönde etkileyeceği beklentisi bulunmaktadır. Takipteki kredilerin toplam kredilere oranının artması nedeni ile bankaların aktif durumunda bozulmalar meydana gelecektir. Geri ödemelerde meydana gelen aksaklıklar ile aktif kalitesi bozulan bankaların kredi arzı azalacaktır. Ayrıca kredi kullandırma maliyetleri de artacağı için özel sektöre sağlanan kredilerde azalacaktır. FO değişkeninin artmasının OSK değişkenini negatif etkilemesi beklenmektedir. Sorunlu hale gelen krediler ile bankalar mali bünyelerini düzeltmek için alacaklarını en kısa sürede tahsil etmek yoluna gideceklerdir. Aldıkları riskle bağlantılı olarak faiz oranları artacak, bankalar kredi olanaklarını azaltacaklardır. KBP değişkeninin artmasının da OSK değişkenini negatif etkilemesi beklenmektedir. Kamu sermayeli bankaların payının büyük olmasının negatif etkilemesinin nedeni ise mevduata ödedikleri faiz oranı kadar maliyetle topladıkları fonun kendi işbirliklerine aktarılmasıdır. Bu durumda bankacılık sektöründeki kaynakların aktarılması ile özel sektöre kullandırılacak kredi miktarı azalabilir.

Model 2’de, bağımlı değişken Y değişkenidir. TK değişkeni modelin temel bağımsız değişkeni iken, T, FO, IHR, GDP değişkenleri ise kontrol değişken olarak kullanılmıştır. TK değişkeninin artmasının Y değişkenini negatif yönde etkileyeceği beklentisi bulunmaktadır. TK değişkenindeki artış nedeni ile yeni yatırımlar için gerekli finansman azalacaktır. Bu nedenle takipteki kredilerin toplam kredilere oranı değişkenindeki artışın Y değişkenini negatif etkilemesi beklenir. T değişkeninin artmasının Y değişkenini pozitif etkilemesi beklenir. Tasarrufların artması ile bankaların kredi olanakları artmış olacaktır, mevduatlarında artış sağlanmaktadır. Böylece artan tasarruflar sonrasında bankalar daha düşük faiz ile topladıkları kredileri pazarlama imkânına kavuşacaktır. Daha düşük faiz ile borçlanma imkanına kavuşan yatırımcılar yatırımlarını arttıracaktır. Dolayısıyla neticede artan tasarruflar yatırımların artmasına yol açmış olacaktır. FO değişkeninin artmasının Y değişkenini negatif etkilemesi beklenmektedir. Faiz oranlarının artması durumunda kaynak kullanım maliyeti artmış olacaktır. Bu nedenle

yatırımların yapılması için gerekli fonun sağlanmasının da maliyeti artmış olacaktır. Bu nedenle faiz oranlarının yatırımları negatif etkilemesi beklenmektedir. IHR değişkeninin artmasının Y değişkenini pozitif etkilemesi beklenmektedir. İhracattaki artış, üretimdeki artışı ve üretimdeki artışta ek yatırımları gerektirdiği için ihracatın yatırımları pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. GDP değişkeninin artmasının ise Y değişkenini pozitif etkileyeceği beklenmektedir. Büyümenin gerçekleşmesi ile birlikte yatırımların finansmanı için fon sağlanabilecektir. Ayrıca büyüme, ekonomik faaliyetlerin gelişmesini sağlayarak yeni yatırım alanlarının oluşmasına veya mevcut yatırımların genişletilmesine yol açacaktır. Bu nedenle büyüme ile yatırımlar arasında pozitif ilişki beklenmektedir.

Her iki modelin test edilmesi için, değişkenlerin 1986 – 2008 periyoduna ait yıllık verileri kullanılmıştır. TK değişkeni; (takipteki krediler / toplam krediler)*100 olarak oluşturulmuştur. TK ve KBP değişkeni, TBB (Türkiye Bankalar Birliği) nin “50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1958 – 2007” adlı yayınından, Bankalarımız Kitabından elde edilmiştir. OSK, Y, T, IHR, GDP değişkenleri, Dünya Bankası’nın “WDI (World Development Indicators)” veri setinden elde edilmiştir. FO değişkeni IMF (International Monetary Found)’ nin “IFS (International Financial Statistics)” veri setinden alınmıştır.

ANALİZ VE BULGULAR

Türkiye’de takipteki kredilerin özel sektöre sağlanan krediler ve yatırımlar üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla yukarıda oluşturulan modellere ilişkin elde edilen analiz sonuçları aşağıda Tablo 2’de sunulmuştur.

Model 1 için elde edilen regresyon analizi sonuçlarını yorumlamamız gerektiğinde bağımsız değişken olan TK, FO ve KBP değişkenleri ile bağımlı değişken olan OSK değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü ilişki olduğu görülmektedir. Söz konusu bu istatistiksel anlamlılıklar TK değişkeni için %1, FO ve KBP değişkeni için %10 düzeyi için geçerlidir. Analiz sonucunda TK değişkeninde meydana gelen bir birimlik bir artışın OSK değişkeninde 0,68 birimlik azalışa neden olacağı anlamına gelmektedir. FO değişkeninin oranında meydana gelen bir birimlik bir artışın OSK değişkeninde 0,04 birimlik azalışa neden olacağı anlamına gelmektedir. KBP değişkeninde meydana gelen bir birimlik bir artışın OSK değişkeninde 0,26 birimlik azalışa neden olacağı görülmektedir. Diğer incelenmesi gereken ise R-kare katsayısıdır. R-kare’nin 0,53 çıkması, modelde yer alan bağımsız değişkenlerin OSK da meydana gelen toplam değişimin %53’lük kısmını açıkladığını ifade etmektedir. Dolayısıyla geriye kalan %47’lik kısmın ise modelin dışında kalan diğer bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını ifade edebiliriz. F-istatistik’in 7,387 değerinden modelin bir bütün olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 2: Analiz Sonuçları

	Sabit Terim	<i>t-istatistik</i>	<i>P-değeri</i>	TK	<i>t-istatistik</i>	<i>P-değeri</i>	FO
Model 1	349,938	69,051	0,0000	-0,6891	-33,438	0,0034	-0,0469
Model 2	135,265	51,805	0,0001	-0,4708	-44,776	0,0004	-0,0004
	<i>t-istatistik</i>	<i>P-değeri</i>	KBP	<i>t-istatistik</i>	<i>P-değeri</i>	T	<i>t-istatistik</i>
Model 1	-18,205	0,0845	-0,2680	-19,031	0,0723		
Model 2	-0,0250	0,9803				0,4541	31,891
	<i>P-değeri</i>	IHR	<i>t-istatistik</i>	<i>P-değeri</i>	GDP	<i>t-istatistik</i>	<i>P-değeri</i>
Model 1							
Model 2	0,0061	0,1084	18,875	0,0786	0,0484	0,4124	0,6858
	R-Kare	F-istatistik					
Model 1	0,5384	7,387					
Model 2	0,8142	13,150					

Model 2 için elde edilen regresyon analizi sonuçlarını yorumlamamız gerektiğinde: TK bağımsız değişkeni ile bağımlı değişken olan Y bağımlı değişkeni arasında istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı negatif yönlü bir ilişki olduğu; T ve IHR bağımsız değişkenleri ile Y bağımlı değişkeni arasında istatistiksel olarak sırasıyla %1 ve %10 düzeylerinde anlamlı pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. FO ve GDP bağımsız değişkenleri her ne kadar beklenen işareti alıyor olsalar da istatistiksel olarak anlamlı değildirler. Analiz sonucunda TK oranında meydana gelen bir birimlik bir artışın Y değişkeninde 0,47 birimlik azalışa neden olacağı anlamına gelmektedir. T değişkeninde meydana gelen bir birimlik bir artışın Y değişkenini 0,45 birim arttıracığı anlamına gelir. IHR değişkeninde meydana gelen bir birimlik bir artışın Y bağımlı değişkenini 0,10 birim arttıracığı anlamına gelmektedir. R-kare'nin 0,81 çıkması, modelde yer alan bağımsız değişkenlerin Y bağımlı değişkeninde meydana gelen toplam değişimin %81'lik kısmını açıkladığını ifade etmektedir. Dolayısıyla %19'luk kısmın da model dışında kalan diğer bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını ifade edebiliriz. F-istatistik'in 13,150 değerinden modelin bir bütün olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sorunlu kredi, banka ile borçlu arasındaki ödemenin makul süre içerisinde ödenmemesi durumu ile oluşur. Tahsilâtın gecikmesi, verilen kredide zarar ihtimalinin oluşması sorunlu krediyi meydana getirir. Her bankanın kullandığı kredilerin belirli bir kısmı sorunlu krediye ya da kredi zararına dönüşebilir. Bankaların kredi yönetimini iyi bir şekilde yürütmeleri hem karlılığı hem de kredi riskinin azalmasını olumlu yönde etkilemektedir. Kredi kullandırılmadan önce müşterinin karakterine, kapasitesine, kapitaline, kazancına, kefiline dikkat edilmesi gerekecektir. Kredi kullandırıldıktan sonra ise, borçlunun ve kredinin etkin izleme süreci önem kazanmaktadır. Ayrıca kalan durumu değerlendirilmesi yapılarak karşılık ayrılması da önemlidir. Kredinin artık sorunlu bir kredi haline dönüşmesi durumunda da, kredi teminatının durumu, nakde dönüştürülmesi önem kazanır. Sorunlu kredinin tahsil edilebilmesi için borçlunun ne derece güvenilir ve dürüst olduğu dikkate alınmalıdır.

Sorunlu krediler banka ve bankacılık sektörü için maliyetlere neden olacaktır. Bu maliyetler sadece bankalarla sınırlı kalmayıp ülke ekonomisi içinde geçerli olabilir. Bu amaçla çalışmada, sorunlu hale gelerek takibe düşmüş olan kredilerin özel sektöre verilen krediler ve yatırımlar üzerindeki etkisi 1986-2008 yıllarını kapsayacak bir biçimde Türkiye ekonomisi için incelenmiştir. Analizi sonuçlarına göre: takipteki kredilerin özel sektöre sağlanan kredilere ve yatırımlara olan etkisinin negatif yönde olduğu ve söz konusu ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Türkiye'de takipteki kredilerin artması sonucunda özel sektöre sağlanan kredilerin ve yatırımların azalacağı söylenebilir. Bu bağlamda sorunlu kredi miktarındaki artışın yatırımlar üzerinde direkt ve özel sektöre sağlanan krediler vasıtasıyla da yatırımlar üzerinde ayrıca dolaylı azaltıcı etkileri olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, Türk bankacılık sektöründe takipteki kredi oranlarının artmasının ülke ekonomisine olumsuz etkisi olduğu ve bu nedenle bankaların kredi tahsis ve yönetimi konularını etkin şekilde yürütmesinin büyük önem arz ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

ACAR, Özgür ve Pelin Ataman, ERDÖNMEZ, (1996), "Kredi Karşılıklarına İlişkin Düzenlemeler ve Vergi Uygulamaları", Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul.

AKSEL, Kaan, (2001), "Kredi Riski Yönetimi", Active Bankacılık ve Finans Dergisi, No: 18, İstanbul.

AKTAŞ, Mustafa, (2000), "Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesinde Finansal Analiz", Eğitim ve Tanıtım Grubu Seminer Notları, Türkiye Bankalar Birliği, 9-11 Ekim 2000 Ankara.

ARDA, Musa ve Cengiz, GÖĞEBAKAN, (2004), "Kredi Risk Yönetimi Açısından İçsel Derecelendirme Modeli", Active Bankacılık ve Finans Dergisi, No:34, İstanbul.

ÇELİK, Faik ve M.Behzat, EKİNCİ, (2002), "Türkiye'de Bankacılık Krizlerinin Önlenmesinde Risk Yönetiminin Yetersizliği, Stratejik Bir Yaklaşım", Active Bankacılık ve Finans Dergisi, No: 23, İstanbul.

DUVAN, Berke, (2001), “Türk Bankacılık Sisteminde Tahsili Gecikmiş Alacakların Tasfiyesi ve Şirket Borçlarının Yapılandırılması”, Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Mali Piyasalar Dairesi, Ankara

İŞİPEK, Pekhan, (2005), “Kredi Portföy Riski Yönetimi ve Kredi Riski Ölçüm Metodolojileri”, Eğitim ve Tanıtım Grubu Seminer Notları, Türkiye Bankalar Birliği, 24-25 Kasım 2005, İstanbul.

KAVCIOĞLU, Şahap, (2003), Ticari Bankalarda Sorunlu Kredilerin Yönetimi Çözüm Yolları ve Takibi, Türkmen Kitabevi, İstanbul

Kredi Riskinin Yönetimine İlişkin İlkeler, (1999), Türkiye Bankalar Birliği.

Kredi Muhasebesi, Kredi Riskine İlişkin Kamuoyu Bilgilendirilmesi ve İlgili Konularda Güvenilir Uygulamalar, (2009), Türkiye Bankalar Birliği, Kasım 2009.

MAVİLİ, Pınar Top, (2008), “Ticari Bankacılıkta Sorunlu Krediler ve Yönetimi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

MİRZA, Ahmet, (2006), “Kredi Riski Yönetiminde Erken Uyarı Sistemleri ve Sorunlu Kredilerin İzlenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Negatif Nitelikli Ferdi Kredi ve Kredi Kartları Sisteminin İşleyişi, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/bgm/nnk/negatif.html>, (14.03.2011).

ÖZEN, Nahit, (2002), “Kredi Riski Ölçümlemesi, Temerrüde Düşme ve Çözüm Yolları”, Eğitim ve Tanıtım Grubu Seminer Notları, Türkiye Bankalar Birliği, 17-18 Ekim 2002, İstanbul.

SAVAŞAL, Mustafa, (2004), “Kredi Risk Yönetimi ve Sorunlu Krediler”, Eğitim ve Tanıtım Grubu Seminer Notları, Türkiye Bankalar Birliği, 1-3 Kasım 2004, İstanbul.

SAYIM, Ferhat, (2006), Bankalarda Kredi Karşılıkları Sistemi ve Vergisel İncelenmesi, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul.

SEYİDOĞLU, Halil, (1992), Ekonomik Terimler, Güzem Yayınları, Ankara

TOPRAK, Metin ve Osman, DEMİR, (2001), “Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, Sivas.

TOPRAK, Yusuf Ziya, (2001), “Bankacılık Sektöründeki Sorunlar ve Gelişmeler”, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Dergisi, Sayı:Ocak2001,http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=232&id=14 (10.02.2010).

TÜRKAN, Ercan, (2000), “Enflasyonla Mücadele Programı, Tüketici Kredileri ve Muhtemel Riskler”, Mali Sektör Politikaları Dairesi Çalışma Raporları: 2000/1, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ekim 2000

ÜNLÜ, Nuri Burak, (2010), “Bankacılıkta Modern Kredi Risk Yönetimi”,http://www.ba.metu.edu.tr/~manclubyayinlarglobalpara_bankaparabanka.html (07.03.2010).

YANIK, Hatice, (2008), “Bankacılık Sektörünün Ekonomik Kalkınmaya Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul

YASLIDAĞ, Beyhan, (2009), “Kredi Risk Yönetimi ve Kredi Türevleri”, Eğitim ve Tanıtım Grubu Seminer Notları, Türkiye Bankalar Birliği, 25-27 Mayıs 2009, İstanbul.

RENGİN KÜLTÜREL ÇAĞRIŞIMLARI

Özge MAZLUM

Dr, Fatih Üniversitesi AMYO Tasarım Bölümü

ÖZET: Kültür bir toplumun gelenek, görenek, inanış, düşünce, bilim ve sanat etkinliklerini kapsamakta ve o toplumun nesilden nesile geçen birikimlerinden oluşmaktadır. Toplumlar içinde bulundukları coğrafi alan, konuştukları dil ve toplumsal yapılarına göre kendi kültürlerini meydana getirmiş ve bunun sonucu olarak da farklı kültür yapılanmalarını ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmada; sanatın elemanlarından biri olan rengin, günümüze kadar değişerek gelen farklı kültürlerdeki algısının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Renklerin tarihi çok eski zamanlara dayanmaktadır ve renkler mitlerden çağdaş şiire kadar geniş zaman diliminde çok önemli rol oynamıştır. Renkler tarih boyunca değişik coğrafya ve kültürlerde bir ifade aracı olmanın yanı sıra, sembolik düşüncelerin ve anlamların da ifadesi olmuşlardır. Eski çağlardan günümüze kadar rengin; farklı kültürlerde ve Türklerde sembol değerler olarak kullanımını, daha sonra da günümüzdeki işlevsel kullanımını incelemeyi amaçlayan bu çalışma betimsel bir yöntem ile ele alınarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Renk, Kültür, Sanat, Sembolik Renk, Türk Kültüründe Renk

CULTURAL ASSOCIATIONS OF COLOR

ABSTRACT: Culture encompasses customs, traditions, beliefs, thoughts, and science and art activities of a society as well the accumulations of the society conveyed from generation to generation. In line with the geographical area, the language spoken, and the social structures, communities form their own culture and thus specific cultural structures emerge in different regions. In this study, we aim to explore the perceptions regarding colour as one of the elements of art in different cultures, evolving from ancient times to the present. History of colour goes back to ancient times and colours played an important role during a very long period from myths to modern poetry. The colors, as well as being a tool of expression throughout history in various geographies and cultures, also became a symbolic expression of ideas and meanings. Also, the colours used by a society became the richness of its culture. A descriptive methodology is used in this study, which aims to examine the concept of colour in cultures from ancient times until today, use of colour as symbolic values in various cultures, as well as for Turks, and then its contemporary functional uses.

Key Words: Color, Culture, Art, Symbolic Color, Colour in Turkish Culture

GİRİŞ

Kültür en kapsamlı tanımıyla, gelenek, görenek, inanış, düşünce, bilim ve sanat etkinliklerinin birikimiyle ortaya çıkan ve toplumlara göre değişen bir kavramdır. Tavırlar, davranışlar, örf ve adetler, düşünceler kültürü oluşturur ve kültür diğer toplumlara göre farklılık gösterir. Bu bağlamda kültür,

insanın tüm yaşamı boyunca deneyim ve eğitim yoluyla edindiği birikim ve davranış biçiminden, yetenekleriyle ortaya koyduğu ürün ve yapıtlara kadar uzanan bir yelpazeye yayılmaktadır.

Kültür, insanoğlunun kuşaklar boyu öğrendiği bilgi ve becerileri, sanatı, gelenek ve görenekleri içine alan bir yapı olup, insanın toplum içindeki kendini, dolayısıyla toplumu ifade biçimidir ve gelecek kuşaklara aktarılacak bir mirastır. Kültür, toplumun bireylerinin duygularını, düşüncelerini, kullandıkları araçlarını, konutlarını, sanatını, dinini, dilini ve geleneklerini kapsar. Kültürden yalnızca insanın var olduğu yerde bahsedilebildiği için insanların değişimi ve farklılıkları ile birlikte kültürün de buna bağlı olarak şekillenip değiştiği söylenebilir.

Sanatın elemanlarından biri olan renk ise değişik coğrafya ve kültürlerde anlamsal farklılıklar göstermektedir. Ayrıca toplumların sevdiği renkler onların kültür zenginliği haline gelmiştir. Renkler, tarih boyunca sanat ve kültürde bir ifade aracı olmanın yanı sıra insanların düşüncelerini açıklamada da simge olarak kullanılmıştır.

Renklerin tarihin ilk zamanlarından itibaren kültürlerde sembolik değerler ve anlamlar içerdiği görülmektedir. Renkler bazen sanatsal çalışmalarda bir ifade aracı olarak bazen de toplumdaki bireylerin duygu ve düşüncelerini anlatmada, mesaj vermede bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise renkteki simgesellik yerini işlevsel kullanıma bırakarak farklı bir boyut kazanmıştır. Bu araştırmada; sanatın elemanlarından biri olan rengin, günümüze kadar değişerek gelen farklı kültürlerdeki algısının ve yansıtılma biçiminin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Yapılan araştırmalarda konu ile ilgili yeterli kaynak bulunamamıştır. Bu araştırmanın literatüre katkısının olacağı düşünülmektedir.

KÜLTÜR VE SANAT

Kültür

İnsan topluluğunun nesilden nesile aktardığı inanç, bilgi ve uygulamalar olan kültür, Fransızca “Cultura” kelimesinden gelmekte, Latince “Colere”, sürmek, ekip-biçmek anlamına karşılık gelmekte ve “cultura” aynı zamanda Türkçe’deki “ekin” anlamında da kullanılmaktadır (Güvenç, 1974: 96).

Kültür tanımlanması zor bir kavramdır ve kültürün çok sayıda tanımı yapılmıştır. Kültür toplumlara göre farklılık gösterdiği için genel kabul gören ortak bir tanım olmaması da doğaldır. Bu yüzden burada önemli görülen bazı tanımlara yer verilmiştir.

İngiliz antropolog Tylor (1871: 1) kültürü, “bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün” olarak tanımlamıştır. Winston’a (1933: 209) göre ise kültür, sosyal etkileşimin ürünüdür. Sembol olarak değerlendirildiğinde kültür, maddi öğelerin, davranışların, fikir ve duyguların, sembollerden oluşan ve sembollere dayanan bir örgütlenmesidir (White, 1949: 363). Sapir’in tanımına göre ise; “Kültür, varlığımızın yapısını (ilişkilerini) belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliğidir” (Akt: Güvenç, 1974: 101).

Kültürün temel kaynağı insandır. Kültür örüntüsünü oluşturan her düşünce, her kurum, her nesne, her düşünce, insan tarafından üretilmiştir. Erinç (1995: 20) konu ile ilgili olarak; insanda olmayan ve insan için olmayan kültür olmadığını söylemiştir. Uygur (1984: 17) ise kültürün, insanın ortaya koyduğu,

içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda kültür kavramından insanın varlığını gördüğümüz her şey anlaşılmaktadır.

Tanımlar açısından farklılık gösterse de belirlenmiş bazı ilkeler vardır ki bunlardan ilki kültürün organik olduğu ve dirik bir anlam taşıdığıdır. Kültür kavramının varlığı için ön koşul, az sayıda da olsa bir insan topluluğunun ya da bir insan varlığının bulunması gereksinimidir (Erinç, 1995: 19-20).

Bireyler farklı toplumlarda farklı gelenek göreneklere sahiptir ve alışkanlıkları ve yasayışları da içinde bulundukları topluma göre değişir. Bu nedenle kültür kavramı incelendiğinde, değişik toplumlara göre farklılıklar gösteren bir yapı ortaya çıktığı görülür. Toplamlar; içinde bulundukları coğrafi alan, konuştukları dil ve toplumsal yapılarına göre kendi kültürlerini meydana getirmekte ve bunun sonucu olarak da değişik bölgelerde kültür yapılanmaları ortaya çıkmaktadır.

Kültür ve Sanat

Kültür sözcüğünün dört ayrı anlamda kullanıldığını belirten Güvenç (1974: 98-99) şu gruptandırma dikkat çekmektedir: Bilim alanındaki kültür, uygarlıktır. Beşeri alandaki kültür, eğitim sürecinin ürünüdür. Estetik alandaki kültür, güzel sanatlardır. Madde (teknolojik) ve biyolojik alanda kültür ise üretme, tarım, ekin, çoğalma ve yetiştirmedir. Estetik alandaki kültürün yani güzel sanatların kökeninde düşünce vardır ve sanat düşünceyle gerçekleştirilir. Aynı zamanda sanatın işlediği şey bir toplumun ya da bir ulusun, daha üst düzeyde onun üyesi bulunduğu tüm insanlığın ortak değerleridir.

“Sanat” kavramına dair bilinen çok farklı tanımlar vardır. Sanatçılar da, düşünürler de, sanata farklı anlamlar yüklemişlerdir. Sanatın temel unsuru insandır. İnsan ise sürekli dünyada neler olup bittiğini, kendisinin neden bu dünyada olduğunu sorgulamaktadır. San (1994: 160) sanat kavramı ile ilgili; “insanın doğasında olanı, insanın kendi kimliğinde olanı ortaya çıkarmak istediğini ve kendini dışavurumda sanatı bir araç olarak kullandığını” söylemiştir. Sanat, kendini tanıtmak ve kendini başkalarına ifade etmektir.

Sanat ve kültür konusunda görüşlere bakıldığında ise Boydaş (1996: 8); bireyin, kişisel kültür ortamında sürdürdüğü yaşamını yöresel ve evrensel kültür dünyasından edindiği değerlerle süsleyebilmesi, diğer bir ifade ile orijinal-özgün bir kişiliğe kavuşturabilmesinin de önemli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca evrensel kültür ve sanat içinde yer kapmanın ve yer tutmanın onları taklit ederek değil, tersine onlara benzemeyerek, kendimiz olmakla mümkün olabileceğini de ifade etmiştir.

RENGİN KÜLTÜREL ÇAĞRIŞIMLARI

Renkler hayatın anlamlı parçalarından birisidir ve mitlerden çağdaş şiiere kadar çok büyük zaman diliminde çok önemli rol oynamışlardır. Renklerin insanlar üzerinde yaptığı etki, eski zamanlardan beri bilinmektedir. İnsanoğlu günlük hayatın çeşitli yerlerinde bazen arzularını, isteklerini ve mutluluklarını, bazen de üzüntülerini renklerle yansıtarak kullanmışlardır.

Renk

Renkler, bireylerin duygu, düşünce ve eylemlerinde değişiklikler yaparak, onları doğrudan etkilemektedir. Öztuna (2007: 88) rengin, “şekillerin ifadesi olduğunu, yansımacı bir mekan

yarattığını ve renklerin şeyleri betimlemek ya da tanımlamak için kullanılabileceğini” ifade etmiştir. Renkler aynı zamanda sembolik düşüncelerin ve anlamların ifadesi olabilmektedir.

Leonardo ve Holbein renk kavramını; “maddi bir gerçekliği olan ve bütün değerini kendinde taşıyan güzel bir madde” olarak tanımlamıştır (Wölfflin, 1985: 66). Kılıç (2000: 25) ise çizgiyle sınırlanan yüzeyin renkle zenginleştiğini söyleyerek rengin önemini vurgulamıştır.

Çağdaş bilimin açıklamalarına göre renk, elektromanyetik dalgalardan oluşmaktadır. Renk, “ışığın kendi öz yapısına ve nesneler üzerindeki yayılımına bağlı olarak göz üzerinde yaptığı etki” dir (Sözen ve Tanyeli, 1986: 200). Renk fiziksel bir oluşumdur ve ışık ile birlikte var olur. Renk önemli bir sanat ve tasarım elemanı olmakla beraber, sembolik bir değere de sahiptir.

Isaac Newton 1666’da, cam prizma kullanarak yaptığı renk deneyleriyle, her rengin farklı bir hızda cam prizmadan geçerken değişik dalga uzunluğuna sahip olduğunu görmüştür. En uzun dalga uzunluğuna sahip olan kırmızı, daha kısa dalga boyuna sahip olan mordan daha hızlı bir şekilde camdan içeri girer. Işık olmadan rengi görmek mümkün değildir. Çünkü objelerin kendi başlarına renkleri yoktur. Renk olarak algıladığımız şey, ışık ışınlarının yansımasıdır (Öztuna, 2007: 88-89). Güngör (2005: 75) de konu ile ilgili olarak, bir cismin ya da yüzeyin renginin, onun üzerinde bulunan renkli bir zardan kaynaklanmadığını, daha açık bir ifadeyle hiçbir cismin kendi bünyesi içine girmiş bir rengi olmadığını söylemiştir.

Renk tek başına mesaj verebilir, davranışları yönlendirebilir ve insan fizyolojisi üzerinde etkiye sahiptir. Renkler değişik coğrafya ve kültürlerde farklı anlamlar ifade ederler ve izleyenler üzerinde birçok değişik duygular uyandırabilirler. Bunların bir bölümü kişisel, bir bölümü ise genellenebilir duygulardır. Renk aynı zamanda soyut kavramları ve düşünceleri simgeleştirmekte, hayal dünyasını, istekleri ve arzuları dışa vurup; zaman ve mekanı hatırlatmakta ve görsel yanıtlar üretebilmektedir.

RENGİN KÜLTÜREL ALGISI

Bu bölümde kısaca renklerin tarihsel dönemde medeniyetlere göre ne ifade ettiğine değinilmiştir.

Tarihte sembol değerler olarak renk

Bilindiği gibi renkler, her toplumda değişik anlamlar ifade etmiştir. Beyaz renk Türklerde ve Çinlilerde batıyı temsil ederken, Hintlilerde doğuyu, Eski Ahitlerde güneyi, Mayalarda kuzeyi temsil eder (Gabain 1968: 109). Bir toplulukça sevilen renkler, diğer bir toplulukça seilmeyebilir. Örneğin; “ak”, temizlik, arılık, ululuk, yaşlılık, tecrübe, büyüklük gibi yüceltici sıfatlarının yanı sıra Batı’yı temsil eder, “kara” ise toprak, güç, kuvvet ve bazen de keder, yas ve alt tabaka anlamlarını da taşıdığı gibi Kuzey’i de temsil eder (Ögel, 1991: 429-435).

Mısır tarihine bakıldığında kullanılan renklerin oldukça basit olduğu; erkek için kırmızı, kadın için sarı, yer için mor, güneş için sarı, doğanın sonsuzluğu için yeşil, kutsal doğruluk ve cennet için mavi kullanıldığı görülmektedir. Genellikle mabetlerin tavanları, kutsal doğruluğu simgeleyen maviye boyanmış ve takımyıldız resimleriyle süslenmiştir. Yerlerde ise Nil çayırları gibi yeşil ve mavi kullanılmıştır (Muradoğlu, 1992: 18). Görüldüğü gibi renkler daha o zamanlar güzel sanatlar alanının ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Yunanlılar ise koloniler kurup ticaretle uğraşmaktaydılar. Bu yüzden birçok ülkeyle ilişkileri olmuş ve o ülkelerde kullanılan renklerden esinlenmişlerdir. Yunanlılar canlı ve parlak renkleri tercih etmişlerdir. Akropolis'teki kadın mermer figürleri hafifçe kırmızı, yeşil ve sarıya boyanmıştır (Daldal, 2000).

Roma'da tanrı renklerle kişileştirilmiştir. Özellikle de mor, imparatorluğun bir simgesi haline gelmiştir. Tanrıları ve tanrıçaları gösteren figürler koyu mavi ve beyaz bir zemin üzerinde pembemsi kırmızı ve yeşil kullanılarak ifade edilmiştir. Bazı figürlerde siyah ve kırmızı ile birlikte ten rengi tonları giysiler ve figürler için kullanılmış ve arka fon da yeşil ve beyaza boyanmıştır. Mozaiklerde de duvar resimlerinde kullanılan renkler kullanılmıştır (Halse, 1968: 5). Bizanslıların yaşam tarzında ve mimarisinde ise büyük lüks görülmektedir. İstanbul'daki Ayasofya kırmızı, yeşil, mavi ve siyah renkli mermerlerle inşa edilmiştir. Bizans'taki mimari renk kullanımı ileriki Hristiyan kiliselerini, direkt olarak da İslam camilerini etkilemiştir.

Orta Doğu ve Asya medeniyetlerinde de yine rengin sembolik kullanımı görülmektedir. Yıldızların durumlarını ve hareketlerini inceleyen astrolojide gök cisimlerini tanımlamakta renk simgeleri kullanılmıştır. Örneğin, M.Ö. 7. yüzyılda inşa edilen Barsippa'da Zigurat tapınağı yedi katmandan oluşan kare formundaki bir kuledir. 1. kat Satürn'ü temsilen siyah, 2. kat Jüpiter'i temsilen turuncu, 3. kat Mars'ı temsilen kırmızı, 4. kat Güneş'i temsilen sarı, 5. kat Venüs'ü temsilen yeşil, 6. kat Merkür'ü temsilen mavi, 7. kat Ay'ı temsilen beyaz renklidir (Muradoğlu, 1992: 19).

Çin'de renk sembolleri astroloji kaynaklıdır. Çin'deki ilk renkler beş tanedir. Bunlar; kırmızı, sarı, siyah, beyaz ve mavidir. Bu renkler beş Çin malzemesine (ateş, metal, ahşap, toprak ve su), beş heyecana, beş erdeme, beş günaha ve beş iman kuralına bağlıdır. Pekin'deki duvarlar, güneyi, güneşi ve mutluluğu simgeleyen kırmızı renktedir. Çatılar ise toprağı ve dünyayı simgelemek için sarı renktedir (Muradoğlu 1992: 19).

Renklerin kültürlerde sembolik anlamları

Renklerin, farklı kültürlerde ifade etmiş olduğu anlamlar aşağıdaki bölümde yer almaktadır.

Beyaz

Saflık çağrışımı nedeniyle Batı'da gelinlikler genellikle beyazdır. Oysa beyaz, Asya'daki bazı toplumlarda matem ve yas rengidir. Renklerin ses karşılıkları üzerinde durursak beyaz, en huzur verici, nötr, sakin, sessiz tona sahiptir (Uçar, 2004: 48). Beyaz, kış ile bütünleşmektedir. Bazı ülkelerde matem rengi ise de, daha çok saflığın, temizliğin, mikroptan arındırılmışlığın barışın ve tarafsızlığın simgesidir. Teslim olduğunu bildiren ya da barış görüşmesi isteyen tarafın bayrağı da beyaz renkli olur (Halse: 1978: 27-34).

Doğu kültürlerinde beyaz matem rengidir ve de ölümü sembolize etmektedir. Japonya'da özellikle beyaz karanfiller ölüm ile ilişkilidir. Batı kültürlerinde ise saflığın rengi olarak gelinliklerde kullanılır (Ambrose ve Haris, 2003).

Türk kültür ve tarihinde de beyaz rengin kullanımına sıkça rastlanmaktadır. Beyaz rengin, Türklerin en eski inançlarından olan Şamanist dönemle ilgili bazı manevi inanmalardan kaynaklanan ululuk, adalet ve güçlülük anlamları kazandığı görülmektedir. Şöyle ki Türk Şamanizminde Ülgen, hayır ilahıdır. Şaman dualarında ona Beyaz (Parlak) Hakan vb. şeklinde hitap edilir (İnan, 1987: 412-413).

Yine bu inançlardan kaynaklanarak beyaz renk Türklerde “aklık” temizliktir, arılıktır, yüceliktir, ululuktur. Yaşlılık, tecrübe ile dolu oluş ve bir kocalıktır, büyüklüktür. Devlet büyüklerinin, özellikle savaşlarda giydikleri bir giysi, elbise rengidir (Ögel, 1984: 377). Askeri birliklerin içinde üst subay veya komutanların, kendilerini askerlerden ayırabilmeleri için, beyaz giydikleri bilinmektedir. Anadolu’daki beyaz at geleneği ise Alparslan’dan Fatih Sultan Mehmet’e kadar sürüp gitmiştir.

Diğer taraftan Hazreti Muhammed’in kullandığı üç sancaktan (beyaz, yeşil ve siyah) birinin rengi olması dolayısıyla, özellikle Osmanlı dönemi yazarları, Selçuklular ve Osmanlılardaki ünlü “Ak Sancakları” genellikle İslamiyete bağlamışlardır (Genç, 1997: 10-11). Sonuç olarak beyaz rengin Türklerin en eski inanışlarından kaynaklanan, devleti temsil etmiş bir hükümrانlık sembolü olduğu söylenilebilir.

Beyaz; masumiyet, zafer, barış, neşe, yücelik, teslimiyet ve merhametin, rengidir ve ölümsüzlüğü de sembolize etmektedir. Beyaz renk genel olarak saflık ve temizliğin sembolü olarak algılanmaktadır ve olumlu, kabul edici bir tavrı vardır.

Siyah

Siyah renk, törenlerde resmiyeti simgeler. Birçok ülke için matem rengidir, korku, ölüm ve üzüntünün simgesidir (Halse: 1978: 27-34). Ciddiyet telkin eder ve aynı zamanda yanlarında yer alan renklerin daha iyi belirmesine yardımcı olur. Küçük yüzeylerde kullanıldığında canlılık verir, büyük yüzeyler halinde kullanıldığında ise korku hissi doğurur.

Siyah, tüm renkler gibi farklı yer ve coğrafyalarda farklı anlam ve sembolik açılımlara erişebilir. Hristiyanlıkta olduğu gibi, Müslümanlıkta da siyah, fanilik, son ve sonluluk gibi sembolik açılımlarla yüklüdür. Mevlevi dervişleri salona girip dönmeye başlamadan önce, üzerindeki siyah pelerinleri çıkarıp atarak, bu tür eğilimlerden kendilerini arındırdıklarını söylemek ister ve gerçeği, yeniden doğuşu da simgeleyen beyaz roblarla görünür, semaya başlarlar (Ersoy, 1990: 38).

Siyah Batı kültürlerinde matem rengini sembolize ederken, aynı zamanda şıklık ve zarafetin rengi olarak da bilinmektedir (Ambrose ve Haris, 2003). Çin’de siyah renk kışın ve kuzeyin sembolüdür. Buna karşın Eski Mısır ve Kuzey Afrika ülkelerinde siyah, verimli toprağın ve yağmurla şişmiş bulutların rengine benzediği için bereketin simgesel rengidir (Uçar, 2004: 49). Siyah, Hint, Japon ve Çin sembolizmasında zamanın başlangıcındaki kaosu ve şekilsizliğin evrensel maddenin, özün rengidir. Günlük yaşamda kullanılan “kara gün”, “kara büyü”, “kara kitap” gibi terimler olumsuz ifadeleri vurgulamaktadır (Chevalier ve Gherbrant, 1996: 94).

Siyah rengin de Türk mitolojisine dayanan anlamlar ifade ettiği ve fakat tarihte bu rengin olumludan olumsuza çok değişik anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir. Kara’nın Şaman Türkler açısından ifade ettiği anlamlar ilgili olarak, İnan (1987: 404-411) Altaylıların akidelerinde ruhlar arı (pak, temiz, arı) veya kara (habis) zümrelerine ayrıldığını belirtmiştir. Yine işaret edildiği gibi kara renk, Türklerde binlerce yıldan beri kuzeyin sembolü olarak kullanılmıştır. Çünkü çeşitli kavimler ile kültürler, kuzeyin karanlıklar ülkesi olduğu üzerinde birleşmişlerdir (Ögel, 1984: 431).

İslami döneme gelince, Hazret-i Peygamberin üç sancağından siyah olanının Abbas’a vermesinden dolayı bu renk Abbasilerin şiarı olmuştur. Dolayısıyla Abbasi halifelerinden meşruluk fermanı alan

Türk sülalelerinde de, hakimiyet sancakları siyah olmuştur (Genç, 1997: 42). Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu hükümdarları, Abbasi geleneklerine bağlı olarak siyah hükümdarlık bayrağından başka, özellikle ordularında sarı, kırmızı ve yeşil bayraklar kullanmışlardır.

Kara renk toprak, güç, kuvvet, bazen de keder, yas ve alt tabaka manasına gelir. Türk hükümdarların tahta çıkma töreninde oturacağı seccade ve halının siyah renkte olması bu bakımdan önemlidir. Bu nedenle olsa gerek hükümdarlık ifadesi biçiminde değerlendirilen kara renk 11. ve 13. yüzyıllarda sıkça kullanılmıştır (Küçük, 2010: 200).

Siyah tüm renkleri soğuran fiziksel bir yapıya sahiptir; gizli, gizemli, dışa kapalı, bilinmeyen bir anlamı vardır. Siyah aynı zamanda mutsuzluk, umutsuzluk, yasa dışılık ve hayal kırıklığının rengi olarak kabul edilmektedir. Siyah büyüklüğü, gücü gösteren bir simge olarak da kullanılmıştır.

Kırmızı

Kırmızı Arapça'da "al-kirmiz" denilen bir böceğin dışısının kurutulup ufalandığında aldığı parlak kırmızıdan türemiştir (Ersoy, 1990: 37). Kırmızı renk ana renklerden ve tabiatta bu rengin örneği ateş ve kan'dır. Bu renk heyecan, kudret ve akıncılık sembolü olarak anılmaktadır.

Kırmızı renk, bazı toplumlarda ise saltanat ve iktidarın simgesi olarak kabul edildiğinden asilzadelerin, generallerin, hanların, imparatorların ve padişahların rengi olmuştur. En üst din adamları da bu rengi tercih etmişlerdir. Bu yüzden imparatorlar, genellikle kırmızı giysiler içinde olduklarından, sıradan insanların bu rengi kullanmalarını yasaklamışlardır (Willins, 1984: 85).

Hindistan'da gelinliklerde, saflığın rengi olarak kırmızı kullanılır. Batı kültüründe ise kırmızı, dur veya tehlike anlamına gelebilir (Ambrose ve Haris, 2003). Japonya'da, kırmızı, hemen hemen yalnız kadınlar tarafından giyilir. Gönülden içten olmanın ve iyi şansın sembolüdür. Bazı Shinto mezheplerinde kırmızının armoni ve lüksü ifade ettiği öğretilmektedir. Japon askerleri alaya kabul edildiklerinde, imparatorluğa sadakatin bir işareti olarak kırmızı kuşak bağlarlardı. Japonya'da doğum gününde veya bir sınav sonrası elde edilen bir başarıdan sonra kırmızıya boyanmış pirinç gönderme geleneği vardır (Chevalier ve Gherbrant, 1996: 969).

Ateşin rengi olan kırmızı, cehennemin, şeytanlığın rengi olarak da sembolize edilmiştir. Kırmızı bayrak, başkaldırı ve devrimin rengidir. Rus, Çin ve Fransız Devrimi sırasında hep ön saflarda kırmızı bayraklar taşınmıştır (Uçar, 2004: 51). Araştırmacılar kırmızının doğada sık sık tehlike ile ilişkilendirilen bir renk olduğunu (örn: ateş ve kan), bu yüzden de renge karşı doğal tepkinin böyle bir ilişkilendirme olduğunu belirtmişlerdir (Heath, 1997).

Çin kaynakları Göktürkler ve Uygurlar dönemlerinde kuzeydeki Kırgız hakanlarının otağında bir kırmızı bayrak bulunduğunu ve herkesin buna saygı gösterdiğini yazmaktadır. Ayrıca, Göktürkler, Uygurlar ve Moğollarda al kaftanın ve al damganın hakanlık sembolleri olarak kullanıldığı görülmektedir (Ögel, 1984: 36-37, 353, 401-403). Karahanlı, Selçuklu hükümdarlarının bayrakları, tuğları, saltanat şemsiyeleri, otağları ve giydikleri çizmeler de hep kırmızı ve sarı renklerden oluşmuştur. Bu nedenledir ki Türk tarihinde kırmızı, hem saltanatın hem de halkın çok sevdiği renklerden biri olmuştur (Koca, 2002: 55).

Kırmızı klasik sanatta ve ilkçağ sanatlarında çok kullanılan bir renk olmuştur. Bazı toplumlarda kırmızı rengi vatanseverlik duygularını kamçılayan bir renk olarak görülmektedir. Kırmızı pek çok dünya

bayrağında kullanılan bir renk olup, Türk bayrağının rengi olan kırmızı, ülkemizde “bayrak kırmızı” olarak bilinmektedir.

Sarı

Sarı, simgesel olarak güneş ışığını hatırlatır ve dikkat edilmesi gereken önemli noktalar için uyarıcı rol oynar. Renkler içinde en ışıklısı olduğu için en uzaktan görülenidir (Halse: 1978: 27-34). Sarı; altının, güneşin rengidir. Sarı yıldız ve varak aynı zamanda bir değer ve statü sembolüdür. Eski Mısır’da sarı gözden düşme, kıskançlık ve utancı simgelerken, Çin’de saltanatı ve sarayı simgeler. Çin’de sarının krallık ve saltanat rengi olmasının nedeni, Çin hükümdarlarının cennetin merkezinde oturduğuna inanılmasıdır (Uçar, 2004: 52-53).

Çin ve Batı Hristiyan medeniyetinde sarı renk mukaddeslik sembolü olmuştur. Bu yüzden kiliselerde ve mukaddes kişilerin resimlerinde bir ışık hâle gibi sarı renk kullanılmıştır. Fakat sarı renk siyah ile karıştığı zaman büyük ressamın tablolarında, korkaklık, kıskançlık, hile, hıyanet ve hastalık sembolü olarak kullanılmıştır. İran kültüründe birçok yerde sarı renk, nefret ve hastalık alâmeti gibi tanınmıştır (Ögel, 1995).

Genelde Doğu toplumları için kutsal bir renk olan sarı, Batı toplumlarında eğlence ve mutluluğu da sembolize etmektedir. Uçar (2004: 52-53) sarı rengin, ilkel toplumlarda sonsuza dek yaşamı simgelediğini ve sarı renk ışınlarının, göğün özgür mavisini delip gerçek öbür dünyanın tanrısallık güçlerini açığa vurduğuna inanıldığını belirtmektedir. Aztek tanrıları onuruna yapılmış olan tapınaklarda Güneş Tanrısı tüm tanrıların onuruna sarı ve mavi ile boyanmıştır.

Türklerde ise sarı renk, dünya merkezinin sembolü olarak kullanılmıştır. Hayır ilahı Ülgen’in altın kapılı sarayı ve altın tahtı, Türklerde hep sarı renk ile ifade edilmiş ve Ülgen’in tahtı nasıl devletin, ülkenin ve dünyanın merkezinde olarak algılanmış ise, tıpkı onun gibi sarı renk de dünyanın merkezinde sembol rengi olmuştur (Genç, 1997: 31).

Ögel (1984: 31), “Göktürk yazıtlarında altından söz edilirken, yalnızca altın denilmediğini, “sarı altın” denildiğini, daha doğrusu sarı renk ile altının, çoğu zaman birbirlerinden ayrılmadığını” söylemiştir. Altın Ordu Devletinin adındaki altının sembolü de sarıdır ve onun için bu devlet sarı renk ile ifade edilmiş olup, başkentinin adı da bu anlamın tam bir ifadesidir.

Sarı renk, farklı toplumlarda tanrısallıktan kaynaklanan fiziksel bir güç sembolü olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tanrı ve tanrıçaların sarışın olarak resmedilmesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Mavi

Gökyüzü, su ve denizlerin, aynı zamanda sonsuzluk ve huzurun rengidir. Bir Hint tanrısı olan Vishnu mavi tenli olarak resmedilmiş, cennete ait bir tanrı olarak tanımlanmıştır. Lapis Lazuli taşı Mezopotamya’da yoğun şekilde kullanılmış, aynı zamanda koyu mavi lacivert renk elde edilen pigmenti de tapınak süslemelerinde dekorasyon rengi olarak kullanılmıştır. Mavi, bu coğrafyada tanrısallık lütfu ve bağışlamayı ifade etmektedir (Uçar, 2004: 53).

Mavi renk, inancı artıran bir renktir. Bu nedenle cami ve kiliselerin vitraylarında da mavi kullanılmıştır (Halse, 1978: 27-34). Mavi Yahudiler için de kutsal renk olarak kabul edilmektedir.

Derin etkisinden dolayı, Eski Roma'da felsefecilerin akademik cübbelerinin rengi olarak mavi kullanılmıştır. Hristiyanlıkta ise mavi, umut ve dindarlığın rengidir. İbraniler için mavi tanrısal bir renktir. Mavi Çin kültüründe cenneti ve ölümsüzlüğü sembolize eder (Mankhe, 1996: 64). Mavi dünyanın her tarafında güveni temsil eden bir renk olarak bilinmektedir.

Eski Mısır'da kral lahitlerinde zemin rengi olarak kullanılan mavi renk, gökyüzünü, ölümsüzlüğü ve sonsuzluğu ifade etmenin yanı sıra ölümün ve dolayısıyla mutlak gerçeğin rengidir. Mavi insanoğlunu kendinden, gelecek ve kaderden ayırır (Chevailier ve Gherbrant, 1996: 103).

Doğu'da Mısır, İran, Hindistan, Arap Yarımadası ve Anadolu'da kötülükleri uzaklaştıran bir renk olduğuna inanılır. Nazar boncuğundaki etkin ve temel bir renk olan kobalt mavisinin nazara karşı bir anlam ve etkisi olduğuna inanılır. Mavi Arapça'da "ma-i" su rengi demektir (Ersoy, 1990: 59).

Gök Tanrı dinine inanan Türkler için gök mavidir. Şamanlar ululuğu temsil eden mavi rengi gök kelimesiyle adlandırmışlardır. Ancak gök rengi aynı zamanda yeşili de karşılar (Kafalı, 1996: 50). Asya kültürlerinde, Moğol ve Türk boylarındaki efsanelerde mavi kurt ve mavi aslan önemli bir yer tutar. Moğol- Türk mitolojisinde mavi aslan ve kaplanlar, Altay boyunun atası sayılan Tangri'nin gücünü sembolize eder. Tangri Altaylar'da dağların üzerindeki mavi göklerin, mutlak hakimiyetin sembolüydü (Chevailier ve Gherbrant, 1996: 103).

Gök ve su insanlık tarihinde kutsal sayılmıştır. Mavi renk sonsuzluğu, türeyişi, emniyet ve huzuru telkin eder ve sınırlar için kırmızının aksine huzur verir. Aynı zamanda mavi renk dostluk, sadakat, vefa, aydınlık, temizlik ve ruhanilik sembolüdür. Mavi rengin stresi azalttığı ve tansiyonu düşürdüğü bilinmektedir. Mavi renk mekanda kullanıldığında soğukluk hissi vermektedir. Titreşimi zayıf bir renk olan mavi, açık tonlarıyla huzurlu bir ortam yaratırken, koyu tonlarının kötülüklerden koruyucu bir etkiye sahip olduğuna inanılır. Mavi renk, suyu, gökyüzünü ve erkekliği simgeleyen renktir.

Yeşil

Yeşil renk, mavi ve sarı rengin birleşiminden meydana gelmektedir. Sarı renk sıcaklık, mavi renk de sakinlik ve huzuru yeşil renge vermişlerdir. Yeşil renk tabiatla ağaçların ve bitkilerin sembolüdür.

Yeşil, baharın, canlılığın ve olumlu dinginliğin rengidir. İslamiyet'te kutsal bir renk olan yeşil, Hristiyanlıkta Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlemesini ifade eder. Uluslararası sembolik bir yapı içinde yeşil, kırmızının karşıtı olumlu bir sembolizmaya sahiptir. Kırmızı ışıktadır, yeşil ışıktadır hareket ederiz. Yeşil doğadaki yaygınlığı dolayısıyla, gıda ambalajlarında tazelik ve doğallık etkisi vermek adına sıkça kullanılmıştır (Uçar, 2004: 56).

Doğanın en yaygın rengi olarak tazelik ve sükûnetin simgesidir. Aynı zamanda verimliliği ve doğurganlığı simgeler. Orta Çağ'da gelinlerin yeşil giysi giydikleri söylenir. Gözü dinlendirir, ümit ve sükûnet verir (Halse, 1978: 27-34). Yeşil renk Batıda umudu, umutlu olmayı simgelemektedir (Kreitler ve Kreitler, 1972).

Türk mitolojisine göre hayır ilahı Ülgen'in, koruyucu ruh olarak kabul edilen yedi oğlundan birinin adı Yeşil (Yeşil) Kaan idi ve genellikle bitkilerin yetişip, büyümesini düzenlediğine inanılırdı (Ögel, 1995: 272). Diğer taraftan Türkler yılbaşını başlıca iki tabiat olayının görülmesi ile başlatmışlardır. Bunların ilki otların yeşermesi, diğeri de gök gürlemeleri ile yıldırımların başlaması idi (İnan, 1987: 414-420). İşte en eski dönemlerde büyük çoğunluğu hayvancılıkla geçinen, göçebe hayat yaşayan Türklerin

hayatında otların yeşerme zamanı çok büyük rol oynamıştır. Bu yüzden de yeşil renge ayrıca büyük bir önem verilmiştir.

Yeşil renk aynı zamanda din, iman ve ebediyetin simgesidir. İslâm dininde bu renk üzerinde çok durulmuştur. İslamiyet’le birlikte yeşil rengin, Hz. Muhammed’in üç sancağından birinin rengi olarak ayrıca manevi bir anlam kazandığı ve Müslüman Türklerin hayatında ayrı bir yer işgal ettiği bilinmektedir. Yeşil renk İslamiyet’te kutsal alan ve mekanların vazgeçilmez rengidir. Başta cennet yemyeşil bir ortam olarak hayal edilmiştir. Ayrıca Osmanlılarda da yeşil renkli sancağın eskiden beri kullanıldığı ve İstanbul’un kuşatılmasında Fatih’in gemisinde yeşil sancak olduğu da bilinmektedir.

Yeşil, mavi ve sarının birleşiminden oluşur ve her iki rengin özelliklerinin uyumlu bir birlikteliğini bünyesinde barındırır. Mavide olduğu gibi huzur verici ve dinlendirici bir etkiye sahip iken, sarının da canlılığını taşımaktadır. Yeşil doğayı, cenneti çağrıştıran sessiz ve huzur verici bir renktir. Dekorasyonda sessizliği, rahatsız edilmemeyi çağrıştıtır ve bu yüzden hastane odalarında veya tiyatrolarda kullanılan bir renktir.

İşlevsel renk

Eski devirlerin renkteki simgeselliği günümüzde yerini işlevselliğe bırakmıştır. Araştırmalar, yalnızca daha geniş ve sosyal değerler üzerinde değil, bireylerin konforu, sağlığı ve verimliliğine de yöneltmiştir. Kişisel renk tercihlerinin yerini insanın gereksinimlerini ve isteklerini araştıran tarafsız çalışmalar almıştır.

Rengin en önemli fiziksel özelliklerinden birisi de ışığı, dolayısıyla ısıyı, yansıtma ve yutmasıdır. Akdeniz mimarisinde ve Eskimo evlerinde kullanılan beyazın amacı, yansıtıcı özelliği nedeniyle dış yüzeylerin ısınmamasıdır. Rengin işlevsel olarak en genel kullanımı ise sınıflandırmak ve tanımlamaktır. Askeri binalarda olduğu gibi aynı kuruma ait yapıların aynı renge boyanması, bu yapıların o kuruma ait olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra restoranlarda da rengin işlevsel kullanımını rastlayabiliriz. Örneğin; fast-food restoranların masa ve sandalyeleri kahverengi, duvarları ise açık kahverengi, sarı-pembe karışımıdır. Bunun sebebi ise insanların kahverengi tonda kendilerini rahatsız hissetmeleri ve bir an önce yemeklerini yiyip, kalkmalarının amaçlanmasıdır.

İnsanların güvenliğini sağlamak için de renkler işlevsel olarak kullanılabilir. Örneğin; elektrik şalterlerindeki yeşil renk devrenin kapalı olduğunu, kırmızı renk ise açık olduğunu ve tehlikenin varlığını gösterir. Uzmanlarca öngörülen renk kullanımı, bu konuda tüm dünyada ortak bir dil oluşturulması amacını taşımaktadır.

Kırmızı, yangın söndürme istasyonları ve ekipmanlarında kullanılırken; turuncu, yüksek voltaj kanallarının üstündeki alanlar, makine ve tezgâhların tehlikeli kısımlarında; sarı, fiziksel tehlikelerin bulunduğu yerler ve bu tip tehlike yaratabilecek vinç, yükleme, boşaltım rampalarında; yeşil, ilkyardım malzemelerinin bulunduğu yerlerde; mavi, ihtar anlamındaki engel ve barikatlarda, bina ve inşaat iskelelerinde, merdivenlerde, demiryolunda ve akaryakıt tanklarında; erguvan, radyasyon tehlikesi olan yerlerde; beyaz ve siyah ise trafik düzeninde kullanılmaktadır.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, renklerin simgeselliği hayatımızın içine tamamen girmiştir ve toplumlar rengi artık işlevsel olarak kullanılmaktadırlar.

SONUÇ

Kültür bir toplumun gelenek ve görenekleri, inanışları, düşünceleri, bilim ve sanatıdır. Kültür bir toplumun yaşam biçimidir ve o toplumun nesilden nesile geçen birikimlerinden oluşmuştur. Kültür aynı zamanda insan aklının doğaya kattığı her şeydir.

Renkler ise hayatın anlamlı parçalarından biridir ve kültürle göre farklılık göstermektedir. Rengin kültürel tarihi çok eski çağlara dayanmaktadır. Renkler tarih boyunca sanatsal yaratmanın ve bir ifade aracı olmanın yanı sıra insanların düşüncelerini açıklamada da simge olarak kullanılmıştır. Renkler tek başına bir mesaj verebilir, davranışları yönlendirebilir ve insan fizyolojisi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İnsanlar renkleri günlük hayatın çeşitli yerlerinde arzularını, isteklerini, mutluluklarını ve üzüntülerini renklerle yansıtmak için kullanmışlardır. Matem ortamında insanların siyah renk giymeleri, gökyüzündeki mavi rengin huzur vermesi, beyaz gelinliğin masumiyeti ve temizliği çağrıştırması buna örnek olarak verilebilir.

Renkler toplumların kültürlerinde eski çağlardan bu yana önemli bir sembol olarak yer almıştır. Kimi zaman yönler tanımlanırken (Türklerde binlerce yıldır siyah rengin kuzeyin sembolü olarak kullanılması, Kuzeydeki deniz Karadeniz örneği), kimi zaman milli duygular ifade edilirken (bayraklarda şehit kanını sembolize eden kırmızı rengin sıkça kullanılması), cinsiyet tanımlanırken (pembe ve mavi), dini kimlikler belirlenirken (Mavinin Yahudiler için, yeşilin ise Müslümanlar için kutsal renk kabul edilmesi), camiler, tapınaklar ve mimari yapılar süslenirken vb. renkler sembolik anlamları düşünülerek kullanılmıştır. Günümüzde ise eski devirlerin renkteki simgeselliği yerini işlevselliğe bırakarak farklı bir boyut kazanmıştır. Artık bireylerin konforu, sağlığı ve verimliliği düşünülmektedir.

Renkler tarihin ilk dönemlerinden başlayarak her kültürde farklı algılanmış ve yansıtılmıştır. Ayrıca renklerin tarihsel süreç içerisinde kültürlerde oldukça önemli sembolik anlamlar içerdiği ve bireylerin hayatlarına da yön verdiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

- AMBROSE, G. ve HARIS. P. (2003). The Fundamentals of Creative Design. Switzerland: Ava Publishing
- BOYDAŞ, N. (1996). “Sanat Kültürü Yansıtır”, Millî Eğitim, Temmuz-Ağustos-Eylül
- CHEVALIER, J. ve GHERBRANT, A. (1996). Dictionary of Symbols. Çeviren: John Buchanan-Brown. İngiltere: Penguin Books
- DALDAL, A. (2000). Mimaride Renk Olgusu, Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İzmir
- ERİNÇ, M. S. (1995). Kültür Sanat Sanat Kültür. İstanbul: Çınar Yayıncılık
- ERSOY, N. (1990). Semboller ve Yorumlarla Görünenden Görünmeyene. İstanbul: Ersoy Yayın
- GABAIN, A. V. (1968). “Renklerin Sembolik Anlamları”, Çeviren: Semih Tezcan, Türkoloji Dergisi, 3: 107-113

- GENÇ, R. (1997). Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi
- GÜVENÇ, B. (1974). İnsan ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitabevi
- GÜNGÖR, İ. H. (2005). Görsel Sanatlar ve Mimarlık İçin Temel Tasar. 3. Baskı. İstanbul: Bilgisayar Destekli Baskı ve Reklam Hizmetleri Sanayii
- HALSE, A. O. (1978). The Use of Color Interiors. 2. Baskı, Mc Graw Hill
- HALSE, A. O. (1968). The Use of Color Interiors. Mc Graw Hill
- HEATH, R. P. (1997). The Wonderful World of Color. Marketing Tools, October, http://demographics.com/publications/mt/97_mt?mt971022.htm
- İNAN, A. (1987). Makaleler ve İncelemeler. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- KAFALI, M. (1996). Türk Kültüründe Renkler- Nevruz ve Renkler. Ankara: AKM Yayınları
- KILIÇ, L. (2000). Görüntü Estetiği. İstanbul: İnkılap Yayınevi
- KOCA, S. (2002). Eski Türklerde Bayram ve Festivaller. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- KREITLER, H. ve KREITLER, S. (1972). Psychology of the Arts. Durham NC.: Duke University Press,
- KÜÇÜK, S. (2010). “Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı”, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 54: 185-210
- MANKE, F. H. (1996). Color, Environment, and Human Response. New York: John Wiley & Sons Yayınevi
- MURADOĞLU, M. (1992). Yapı Fiziği Açısından Renk Olgusunun Konut İç ve Dış Mekanlarında Malzeme Seçimine Etkisi. Mimar Sinan Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Fak. Yüksek Lisans Tezi
- ÖGEL, B. (1995). Türk Mitolojisi, C II. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ÖGEL, B. (1991). Türk Kültür Tarihine Giriş. C VI. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- ÖGEL, B. (1984). Türk Kültür Tarihine Giriş. C VI. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- ÖZTUNA, H. Y. (2007). “Temel Tasarım Öğeleri-Renk”, Grafik Tasarım- Görsel İletişim Kültürü Dergisi, 8: 88-91
- SAN, İ. (1994). Sanat Eğitiminin Geleceği. Ankara: Mert Matbaası
- SÖZEN, M. ve TANYELİ, U. (1986). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi
- TYLOR, E. B. (1871). Primitive Culture: Researches Into The Development Of Mithology, Philosophy, Religion, Language, Art And Custom. Londra: J. Murray
- UÇAR, T. F. (2004). Görsel İletişim ve Grafik Tasarım. İstanbul: İnkılap Yayınevi

- UYGUR, N. (1996). Kültür Kavramı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- WHITE, L. (1949). The Science of Culture. New York: Grove Press Inc.
- WILLINS, P. (1984). Renk Terapisi. İstanbul: Altın Yayınları
- WINSTON, S. (1933). Culture and Human Behavior. New York: The Ronalds Press Company
- WOLFFLIN, H. (1985). Sanat Tarihinin Temel Kavramları. İstanbul: Remzi Kitabevi

TÜRKİYE'NİN AFRIKA İLE İLİŞKİLERİNDE PROAKTİF POLİTİKALARININ TEORİK ANALİZİ: KONSTRÜKTİVİST TEORİ, ELEŞTİREL TEORİ VE ULUSLARARASI TOPLUM TEORİSİ

Asena BOZTAŞ

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

“Akdeniz’in güney kıyısından kuzey kıyısına baktığınız zaman, orada Avrupa vardır. Fakat bunun güney kıyısına baktığınızda da Afrika olduğunu da unutmamakta fayda vardır ve Akdeniz, aslında hepimizin ortak bir iç denizidir.”

Jean Ping

ÖZET: Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerini kuramsal analizle birlikte sunmayı hedefleyen çalışma, konstrüktivist, eleştirel ve uluslararası toplum teorileri temelinde Kıta ile ilişkileri açıklamaya çalışacaktır. Öncelikle her üç teorinin de neden çalışma için uygun görüldüğü ve hangi tezleri savunduğu ifade edilecek daha sonra da Türkiye'nin Afrika politikalarının tarihsel arka planı Osmanlı dönemi ilişkilerden itibaren ele alınmaya başlanacaktır. Osmanlı sonrasında cumhuriyet Türkiye'sinin 1998 Afrika'ya Açılım Eylem Planı'na kadar geçirdiği süreç, yine üç kuram çerçevesinde analiz edilecek ve son olarak 1998 yılı yeni bir milat kabul edilerek sonrasındaki Türkiye-Afrika ilişkilerinin ve Türk dış politikasının çok boyutluluğunda Afrika'ya yönelişinin dönüşümü üzerinde teorik analiz yapılarak üzerinde önemle durulacaktır. Tarihsel arka plan, uluslararası sistemin dinamikleri ve ulusal yapıdaki değişkenlerin tümü gözetilerek yapılacak olan teorik analizlerde Türkiye'nin proaktif politikalarının değerlendirmesi de yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk dış politikası, Afrika, konstrüktivist teori, eleştirel teori, uluslararası toplum teorisi

THEORETICAL ANALYSIS OF TURKEY'S PROACTIVE POLICIES IN RELATIONS WITH AFRICA: CONSTRUCTIVIST THEORY, CRITICAL THEORY AND INTERNATIONAL COMMUNITY THEORY

ABSTRACT: The article aiming at representing Turkish-African relations will be based on theoretical analysis which will try to explain relations with the Continent by based on constructivist, critical and international community theories. First, it will be explained why these theories are suitable to resume the mutual relations and then historical background of Turkey's Africa policies will be dwelt on starting from the Ottoman period. The phase, which the post-Ottoman republican Turkey went through until the Expansion to Africa Action Plan of 1998, will again be analyzed within the framework of three theories, and finally, by accepting the year 1998 as a new milestone, it will be emphasized on the Turkish-African relations in the following period and on the transformation of the orientation of the Turkish

foreign policy towards Africa in its multidimensionality, by conducting a theoretical analysis. Also evaluation of Turkey's proactive policies will be made in theoretical analysis that will be made by paying attention to historical background, international system dynamics and national structures variables.

Key Words: Turkish foreign policy, Africa, constructivist theory, critical theory, international community theory

KURAMSAL ARKA PLAN: KONSTRÜKTİVİST TEORİ, ELEŞTİREL TEORİ VE ULUSLARARASI TOPLUM TEORİSİ

Türkiye'nin son dönem dış politikasında Afrika açılımına önem vermesinin teorik çerçevesi oluşturulmaya çalışıldığında tek bir teorik analizle mevcut durumun açıklanamayacağı söylenebilir. Türkiye'nin Kıta ile ilişkilerinin eleştirel, uluslararası toplum ve konstrüktivist teoriler bağlamında değerlendirileceği çalışmada öncelikle neden bu üç kuramı tercih edildiği ve genel olarak bu kuramların dayanakları ele alınacaktır.

Neden Konstrüktivist Teori?

Uluslararası ilişkiler disiplinde son on yıldır önemli bir yer alan Konstrüktivizm, somut materyal dünyanın ve uluslararası olguların açıklanmasında insan davranışlarını, karşılıklı etkileşimleri, bunlardan doğan ve değişken olan normları, kuralları ve bilgisel-yorumları ön plana alan teorik bir yaklaşımdır. Türkiye'nin cumhuriyetin kuruluşundan beri devam eden Batıcılık politikası, son dönemdeki uluslararası ve ulusal dönüşümlerle birlikte değişerek çok yönlü bir politika halini almıştır (Kardaş, 2007: 133). Böylece Türkiye'nin Afrika'ya açılımı gerçekleşmiştir.

Konstrüktivist kuramın öncüleri olan Fredrich Kratochwil, Nicholas Onuf, Alexander Wendt, Peter Katzenstein ve John G. Ruggie'e göre (İnat ve Balcı, 2007: 265), konstrüktivist teoriler, kimlikler ve çıkarların zaman içinde nasıl değişebileceklerini analiz etmede en uygun olanıdır. Böylece uluslararası ilişkilerde devletlerin davranışlarındaki değişiklikleri açıklanabilir kılarlar. Bu nedenle konstrüktivizmin görüşünün "değişim" olduğu iddia edilebilir (Walt, 1998: 44). Türkiye'nin 1998 sonrası Afrika'ya açılımı ve ilişkilerin giderek ivme kazanması konstrüktivist perspektiften daha anlaşılır olabilmektedir.

Konstrüktivizmin temel politikası kuşkusuz ki uluslararası sistemin normlar tarafından inşa edilmiştir. Bu normlar hem devletlerin rollerini hem de uluslararası dış politikanın kurallarını inşa ederek ülkelerin dış politika süreçlerine yön verirler. Uluslararası sisteme yön veren ve dış politikalar ile uluslararası sistemi yeniden inşa eden normlar, tüm dünyayla birlikte Türk dış politikasını da çok yönlü olma yolunda dönüştürmüştür. Bu normlar hem uluslararası yapılardan hem de iç dinamiklerden etkilenmektedirler. Dolayısıyla sadece uluslararası sistem denildiğinde ülke içi dinamiklerin göz önüne alınmadığı algılanmamalıdır.

Bu bağlamda Emanuel Adler konstrüktivizmi şöyle yorumlar: "*Davranışlar, maddeci dünyayı şekillendirir ve bu şekillendirme maddeci dünyanın dinamik normatif ve epistemik yorumuna bağlı olarak insan etkisiyle ve etkileşimiyle gerçekleşir.*" (Adler, 1997: 319-364). Dolayısıyla konstrüktivizme

göre sadece devletler uluslararası ilişkilerde tek aktör kabul edilmez. Bu nedenle milli çıkarlar soyut, kategorik veya hazır veriler olarak ele alınmaz, tam tersine siyasi ve sosyokültürel bir inşa sürecinden sonra oluşmuş kabul edilir. Yani tarihsel arka planı oluşturan bireyden etnik topluluklara kadar tüm dinamikler göz önüne alınır (Eyleme geçen aktörler ve faktörler yelpazesi geniştir). Bunlar devlet-üstü (uluslararası örgütler gibi) veya devlet-altı (askeri-bürokratik-sivil karar verici gerçek veya tüzel kişilikler gibi) olabileceği gibi; siyasi veya stratejik kültür ve devlet kimliği gibi karar alma sürecini etkileyen faktörler de olabilir (Kardaş, 2007: 133-134). Türkiye'nin Afrika'ya açılımı düzleminde konstrüktivizmin bu perspektifi devlet düzeyinde gerçekleşen ilişkilerin sivil toplum ve halklar düzeyinde de gelişmeye başlamasıyla anlam kazanmaktadır. Devlet eliyle gerçekleştirilen Kıta ile ilişkiler kısa sürede çeşitli firmalar, birlikler, kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla halklar düzeyinde de gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu yapılanmada artık devlet tek aktör pozisyonunda değildir.

Ayrıca sadece halklar düzeyinde değil, devlet bünyesinde de bireyler aktör olabilmektedir. Dolayısıyla ülkesel düzeydeki ilişkiler de sosyalleşme neticesindeki birey olan aktörlerin eylemleridir. Somut bir örnek verilecek olursa; Türkiye'de eğitim görmüş bir Afrikalının ülkesine döndüğünde bürokrat veya diplomat olması durumunda Türkiye'ye karşı yaklaşımı kişiliğiyle paralel olarak pozitif olacaktır. Böylece, Türkiye-Afrika ilişkilerinin sosyal düzeyde gelişimi, Afrika ülkelerinde belli makamlara gelen insanların Türkiye'ye bakışını dolayısıyla da Türkiye ile ilişkilerini ülkesel, bireysel veya örgütsel düzeyde olumlu etkileyebilecektir.

Sosyal açıdan uluslararası ilişkilerin önemine vurgu yapan konstrüktivizm, neorealistlerin maddi kapasite anlayışına da sosyal anlamlar yükleyerek (Wendt, 1992: 391-425) Türkiye'nin Afrika açılımına anlam kazandırır. Maddi kaynaklara sosyal anlamlar yükleyen Wendt'in perspektifine Türkiye'nin Afrika ilişkileri bağlamında bir örnek verirsek; Türkiye'nin Afrika pazarlarına açılması, maddi olarak olumlu bir gelişme iken, Türklerin o ülkelerde açtığı fabrika ve işletmelerde Afrikalıların istihdam edilmesi ve Türkiye'ye sempati duyması, ülkeler arası olduğu kadar halklar arası ilişkilerin de geliştirilmesini sağlar ve maddi kapasitenin sosyal anlamına işaret eder.

Tarihsel arka planın önemine değinen konstrüktivizm, kişiler gibi devletlerin karşılıklı ilişkilerinden oluşmuş tarihsel kimliklerin ülke çıkarlarını ve davranışlarını belirlediğini öngörür (Kardaş, 2007: 133). Türkiye'nin Afrika'ya açılımında önemli olan bir diğer noktaya işaret eden kuram, sömürgecilik dönemine kadar Kıta ile oldukça iyi ilişkiler geliştiren Osmanlı döneminin de önemine vurgu yapılmasını sağlar. Kıta halkının ve devletlerinin Türkiye'ye pozitif yaklaşımının ve günümüzde Kıta ile ilişkilerin gelişiminin neden bu kadar hızlı olduğunun cevabı tarihsel arka planda yatmaktadır.

Realizm ve liberalizm gibi maddi (güç ve ticaret) faktörlere odaklanmayan konstrüktivizm, bu açıdan da Türkiye'nin Afrika'ya açılım politikasında önem taşımaktadır. Sömürgecilik döneminde ve sonrasında Batılı ülkelerin izlemiş olduğu sömürgeci politikaların aksine kazan-kazan politikasına önem veren Türkiye, karşılıklı kazancın her alanda sağlanmasını hedeflemektedir. Ülkesel çıkar veya sömürü amacı yerine insani değerleri önemseyen Türkiye, Afrikalılara ve Afrikalı devletlere karşılıksız yardımlarını sürdürmektedir. Bu noktada eleştirel teoriler ve uluslararası toplum teorileriyle kesişen konstrüktivizm, Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinde proaktif politikalarının teorik çerçevesini çizebilen üç teoriden biri sayılabilir.

Neden Eleştirel Teori?

Kökleri “aydınlanma” ya kadar dayanan ve Kant, Hegel ve Marx gibi düşünürlerin fikirleri ile ilişkilendirilen eleştirel kuramın temelini klasik Yunan düşüncesine kadar da geri götürmek mümkündür. Teori, 20. yüzyıl Frankfurt Ekolü ile anılmaya başlamıştır. Horkheimer, Cox, Hoffman, Linklater ve Habermans gibi önemli temsilcileri bulunan kuram, uluslararası ilişkiler disiplinde ise özellikle küresel dönüşümle birlikte sivil toplumun yönetime katılımıyla (siyasal katılım) daha da önem kazanmıştır. İç siyasal düzenle bir ülkenin dış politikası arasındaki ayrımı ortadan kaldıran eleştirel teori, devletlerin içyapıları ve uluslararası sistem, tarihsel oluş süreçleri bağlamında ele alınmaktadır (Çiftçi, 2010: 25-27).

Temelde hem devlet hem insan merkezli olan teori, uluslararası sisteme ve diğer uluslararası ilişkiler teorilerine eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşır. “Özgürlükçü” olarak nitelenebilen eleştirel kuram, insanların daha serbest bırakılması gerektiğini ve devletlerin görevlerinin azaltılarak hizmetlerin ve bireylerin güvenliğinin sağlanmasıyla sınırlı kalması gerektiğini savunur.

Eleştirel kuramın yaklaşımları, Türk dış politikasının özellikle de 1998 sonrasında Afrika’ya açılımının anlaşılması bakımından oldukça uygundur. Belirli bir sistem içindeki ilişkileri kavrayabilmek için onları oluş hareketleri içinde tanımak gerekir. Çünkü her birey ve içerisinde yer aldıkları toplumsal dünya, yalnız bugünkü ilişkilerin ürünü değildir. Bu ilişkilerin tarihsel oluş sürecinin bugüne ulaşan ürünleridir. Şimdinin karar vericileri, kararlarını kendi isteklerine göre ve kendi belirledikleri koşullar içinde değil, oluş süreci içerisinde belirlenmiş olan ve geçmişten şimdiye taşınan koşullar içerisinde vermek durumunda kalmaktadırlar. Bu bağlamda konstrüktivist anlayışla ortak paydada buluşan eleştirel kuram çerçevesinde bugünkü Türk dış politikasını Afrika’ya eğilmesinin nedenlerini algılayabilmek için nasıl uluslararası sistemin küresel dönüşümün dinamiklerini göz önünde bulunduruyorsak tarihsellik faktörünü ve tarihin getirdiklerini de önemsemek zorundayız. Bu bağlamda Osmanlı dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi Afrika ile ilişkiler iyi analiz edilmelidir.

Osmanlı dönemindeki Türk dış politikasının eleştirel kuram bağlamında, geçmişten alınan derslerle devletin iç düşmanları olduğu ve bu iç düşmanların dış düşmanlar tarafından desteklendiği hatta bu düşmanların devletin bütün kademelerini bile ele geçirmeye çalıştıkları hatta ele geçirebilecekleri düşüncesi, karar vericilerin algılamalarının oluşumunda temel teşkil etmiştir. Bu nedenle Osmanlı sonrasında kurulan cumhuriyet dönemi Türkiye’si tüm dünyaya ve iç siyasi sürecine olduğu gibi Afrika’ya karşı da güvenlik penceresinden bakarak temkinli olmayı tercih etmiştir (Çiftçi, 2010: 11-16).

Tıpkı Osmanlı dönemindeki yoğun Afrika politikalarıyla cumhuriyet Türkiye’sinin minimum seviyedeki Afrika politikalarının dönüşümü gibi 1998 sonrası Türkiye Afrika açılımı ve atılımları da eleştirel kuram bağlamında değerlendirilebilir. Statükonun nasıl değişebileceği konusunda tarih dinamiği ve insan faktörünün devlet faktörüyle birlikte ele alınması gibi etkenlerin varlığına ve önemine önemle vurgu yapan eleştirel kuram, devletlere alternatif manevra alanları ile yeni statükolar yaratabilmenin kapılarını açar (Bostanoğlu ve Okur, 2009: 18-19). Türkiye’nin tarihsel arka planındaki Afrika bu kapsamda üç periyotta incelenebilir: Osmanlı dönemi Afrika’yla yoğun ilişkiler dönemi, cumhuriyetin kuruluşu sonrası yardımlarla ve elçilikler açma yoluyla gerçekleşen dolaylı ilişkiler dönemi ve 1998 Afrika’ya Açılım Eylem Planı sonrası proaktif politikalar dönemi.

Eleştirel teori, Türkiye'nin tarihsel süreçten günümüze ve bugünkü Afrika politikalarının altındaki nedenleri açıklamada üç önemli teoriden biridir. Çünkü tarihsel arka plana önem verir ve değişen statükoların politikaların nedenlerinde sadece devlet faktörünü değil devletlerin içindeki bireyleri dolayısıyla "*algıları*"¹ da göz önüne alır. Özgürlükçülüğü ve algıların uluslararası ilişkileri yönlendirdiğini savunan eleştirel kuram, konstrüktivist kuramın değişim paradigmasına özgürlükçü algısal bir nitelik kazandırır. Uluslararası ilişkilerde yaşanan küresel dönüşümle birlikte Türkiye'deki "*özgürlükçü algısal değişim*" in varlığı teorik temelde bugünkü Afrika ile yükselen ilişkilerin açıklanmasını kolaylaştırmaktadır. Değişen ve dönüşen uluslararası sistemin önemli bir parçası olan Türkiye, Afrika ile ilişkilerinde sağlam tarihsel arka planı ve halkıyla birlikte bugünkü ilişkilerinde büyük ivme kazanmaya devam etmektedir.

Neden Uluslararası Toplum Teorisi?

İngiliz Ekolü olarak bilinen kuram temel olarak, devletlerin ortak değer ve ilkelerini ve bunların uluslararası ilişkilere etkilerini inceler. Bu ilkeler, diplomasi, düzen ve uluslararası hukuku içerir. Neorealizmin aksine pozitivist değildir. Teori, insani müdahale kavramı üzerine yoğunlaşmıştır ve teorisyenler bu konuda ikiye bölünür: dayanışmacılar ve çoğulcular. Dayanışmacılar, insani müdahaleyi savunurken, çoğulcular ülkelerin egemenliğine ve uluslararası düzene daha çok önem verirler. Teorinin önde gelen isimleri çoğulcu Hedley Bull ve Robert H. Jackson ile dayanışmacı Nicholas Wheeler'dir.

Her ne kadar uluslararası toplum teorisi, genellikle İngiltere'de kabul görse de Türk dış politikasındaki Afrika açılımını açıklamada önemli üç teoriden biri olabilmektedir. Teorisyenleri kendi içinde ayrılrsa da bir bütün olarak ortak değer ve ilkelerin varlığına vurgu yaparlar. Uluslararası toplumda olması gereken düzenin öneminin yanı sıra insani müdahalenin gerçek anlamda var olması gerektiğini savunurlar. Bu bağlamda Türkiye'nin çıkar gütmeyen tarihsel bir geçmişle beraber günümüzde Afrika'ya açılımının açıklanmasında insana verdiği önem yer alır. Bu nedenle konstrüktivist anlayışın yanı sıra uluslararası normların yanında uluslararası toplum ve düzenin sağlanması doğrultusunda Türkiye'nin Kıta ile ilişkiler kurarak o ülkelere destek olması ve toplumsal dayanışma adına yardımlarda bulunması ancak uluslararası toplum teorisi ile açıklanabilir.

Bu bağlamda hem dayanışmacıların insani müdahaleyi savunduğu gibi Türkiye'nin Kıta'daki barış operasyonlarında yer alması, hem de çoğulcuların ülkelerin egemenliğine ve uluslararası düzene önem verdikleri gibi Kıta ülkelerinin ülkesel bütünlüğüne ve egemenliğine saygı duyması ve bu doğrultuda uluslararası düzeni ve güvenliği sağlamak adına her türlü desteği sağlaması, uluslararası toplum teorisinin Türkiye'nin Afrika politikalarındaki önemini ortaya koymaktadır.

Yine Türkiye'nin Afrika'yı da içeren son dönem açılım politikaları, uluslararası toplum politikası teorisyenlerinin önemle vurguladığı diplomasiyi kullanmaktadır. Teorinin çoğulcu kanadından olan Hedley Bull'un "Diplomasi, uluslararası hukukun süjeleri arasında, onların temsilci organları ile ve

¹ Algılar, devletlerarasındaki ilişkileri de yönlendirmektedir. Bu bağlamda Türkiye çok boyutlu bir dış politika izlemeye başlamıştır. Örneğin; eskisi gibi tehdit olarak gördüğü ülkeleri düşman olarak işaret etmemektedir. Uluslararası ilişkilerdeki algıların önemine İsrail-Suriye arasındaki Golan Tepeleri sorunda tarafların algıları göz önünde bulundurulduğunda; İsrail'in endişesinin tamamen güvenlik algısı olduğu, Suriye'nin ise toprak bütünlüğü algısıyla hareket ettiği gözlemlenmektedir.

barışçıl yollarla yürütülen dış ilişkilerdir.” (Bull, 1990: 162-163) tanımlamasına uygun hareket eden son dönem Türk dış politikasının Afrika açılımı da bu düzlemde değerlendirilebilir. Teorinin diplomasiye önem vermesi ve Türk dış politikasının Afrika’ya önem vermesi arasındaki en güzel bağ da artık diplomasislerin, sadece elçilikler yada diplomatlar yoluyla sağlanmadığı, global dünyanın gelişimi ve dönüşümüyle diplomasi araçlarının da geliştiği ve artık teknik konularda uzman kişileri de kapsadığıdır. Dolayısıyla Türkiye, bir yandan sivil toplum kuruluşlarıyla Afrika’ya açılırken diğer yandan teknik desteğiyle birlikte TİKA gibi devlet kuruluşlarıyla da Afrika’ya açılımını uzlaşmacı bir biçimde gerçekleştirmektedir.

Uluslararası politika yapımında uzlaşmacı nitelikte olan üç teorinin Türkiye’nin Afrika’ya açılımını açıklayan ortak noktaları: halkın algılarının ve tarihin göz önünde bulundurulması ve değişen küresel dünyaya ayak uyduran uzlaşmacı bir dış politika oluşumudur.

TÜRKİYE’NİN AFRIKA POLİTİKALARININ TARİHSEL ARKA PLANI (OSMANLI’DAN 1998 AFRIKA’YA AÇILIM EYLEM PLANI’NA KADAR)

Türkiye’nin Afrika’yla ilişkileri Osmanlı Devleti dönemine hatta daha da eski dönemlere uzanmaktadır. Afrika kıtası oldukça erken sayılacak bir dönemde, yani 9. yüzyılda Asya’dan gelen Türklerin yerleştikleri önemli bir kıta olmuştur (Kavas, 2006: 27). Daha sonra Osmanlı dönemindeki yoğun Afrika politikalarıyla Türkler ve Afrikalılar akrabalık ilişkilerine varan ilişkiler geliştirmişlerdir. Dış politik konjonktür açısından değerlendirildiğinde Türkiye’nin bugünkü Afrika açılımının tarihsel arka planı özellikle eleştirel teori bağlamında oldukça önemlidir. 1998 yılı Türk dış politikasının Afrika’ya açılımı öncesi Türkiye-Afrika ilişkileri Osmanlı dönemi, 1923 ve 1998 arası dönem ve 1998’den günümüze olmak üzere üç alanda incelenebilir (Özkan ve Akgün, 2010: 530).

Osmanlı döneminde Afrika ile ilişkiler devletler düzeyinde güvenlik, ticaret, jeopolitik, din ve siyasi/ekonomik alanlarda gelişmiştir. Bunun yanı sıra sivil toplum açısından değerlendirildiğinde Osmanlılar, Kıtada damgasını vurmuş olan sömürgecilik döneminin gecikmesini sağlamıştır denilebilir. Böylece eleştirel teori ve konstrüktivist teorinin sivil toplumcu yaklaşımıyla birlikte uluslararası toplum ve düzen yanlısı uluslararası toplum teorisi de Osmanlıların Kıta’daki politikalarını açıklayıcı niteliktedirler. Diğer yandan büyümeye başlayan Portekiz egemenliğini engellemek için düzenlenen Doğu Afrika deniz yolculukları Eritre, Cibuti, Somali ve Etiyopya’yı Osmanlı egemenliği altına sokarken Habeş Vilayeti’nin de kurulmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Osmanlılar, İspanyol yayılcılığına karşı olarak Cezayir’in, Tunus’un ve Trablusgarp’ın desteklerini de almıştır.² Böylece ilk Osmanlı etkileri, 16. yüzyılda Kuzey Afrika’da görülmüştür (Hazar, 2008: 21). Osmanlı’nın halklar düzeyindeki yaklaşımları, devlet düzeyinde de gelişim göstermiş ve o dönemde Afrika halkı tarafından desteklenmeyi başarmıştır. Özellikle konstrüktivist teorinin vurguladığı devletin uluslararası camiada tek aktör olmadığı, halklar düzeyindeki iletişimin ve sivil toplumun da önemli bir aktör olduğu gerçeği Osmanlı-Afrika ilişkilerinde açıklayıcı önemli bir teoridir.

² Bu bölgelere daha sonra *Garp Ocakları* adı verilmiştir. Bkz: Hamiyet Sezer, “II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı’da Vilayet Yönetiminde Düzenleme Gayretleri- Trablusgarp Örneği ve Ahmet Rasim Paşa”, 2002, s. 163-165, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2307/2988.pdf?show>

Osmanlıların 16.yüzyıldan sömürgecilik dönemine kadar Afrika'da bulunmaları, Afrikalıların Türkleri daha yakından tanımalarını sağlamış ve günümüz politikalarına yön veren siyasi aktörlerin ve devletlerin tavırlarına ve algılarına da büyük etki etmiştir. Bu noktada da algıların uluslararası politikadaki etkisini ortaya koyan eleştirel teori devreye girmektedir. Aktör ve devletlerin tavırlarını etkileyen tarihsel arka plan, Afrika halkı, yöneticileri ve devletlerinde Osmanlı döneminde oluşmaya başlayan olumlu bakışı günümüzdeki politikaya yansıtmaktadır. Eleştirel teorinin önemsedığı algısal yaklaşım, Kıta'nın günümüz Türkiye'sinin dış politikasında Osmanlı'nın etkilerinin ne kadar önemli olduğunu vurgular.

Günümüzde telaffuz edilen ve uzun yıllar sadece Kuzey Afrika ilişkilerin olmasının nedeni olarak gösterilen Osmanlı topraklarının sadece o bölgeyi kapsamış olduğu tamamen yanlıştır. Çünkü Osmanlılar, 1516 yılında Kuzey Afrika'ya yerleşmeye başladıktan sonra Sahra Altı Afrika'ya ilgi duymaya başlamışlardır. 1551-1556 yılları arasında Cezayir Beylerbeyi olan Salih Paşa'nın Sahra Çölü'nü geçmek istemesi de Osmanlıların ilk Sahra Altı Afrika deneyimi olmuştur (Ipek, 2010).

Sahra Altı ülkelerine kadar kendini tanıtmaya fırsatı bulan Türkler, 16. yüzyılın sonunda uluslararası toplum teorisinin önem verdiği diplomasiyi daha yoğun bir şekilde kullanmaya başlamışlardır. Bu bağlamda Osmanlı Generali ve Trablus Valisi Turgut Ali Paşa, bugün Kuzey Nijerya, Nijer, Çad ve Kamerun arasında yer alan Kanem Bornu Cumhuriyeti ile ikili ilişkiler kurmakla görevlendirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise Osmanlılar Doğu Afrika'ya kadar inmişlerdir. Bu bölgede Somali kıyılarına kadar ulaşan Osmanlılar, Ali Bey yönetimi altında Kenya'ya bir grup Türk idareci yerleştirmişlerdir. Böylece Osmanlılar, yönetim olarak daha sonra sömürgecilik dönemine girecek olan Afrika'ya kendisi ile Batılı sömürgecileri kıyaslama imkanı vermiştir. 1805 yılında Sudan ile de ilgilenmeye başlayan Osmanlılar, bu ülkeyi 1821-1885 yılları arasında idare etmişlerdir. Osmanlılar, 1884 yılında Çad'ın Tbesti vilayetine bir vali atamıştır (Hazar, 2008: 21). Bölge halkının daha sonraki dönemde karşılaşacakları Batılı sömürgeci güçlerle Türkler arasındaki farkı görmelerini sağlayan bu iletişim ile hem Afrikalı halkın hem de devlet yöneticilerinin günümüz Türkiye'sine pozitif bakmalarını sağlamışlardır. Bu bağlamda tarihsel arka planda ne bıraktıklarını önemsemeyen ve neorealist bir anlayışla maddi kapasiteye önem veren hatta realist ve liberalist görüş temelinde güç ve ticarete odaklanan Batılı sömürgeci ülkeler, mal ve toprak elde ederken insan kalbini fethedememiştir. Dolayısıyla geleceği gören bir dış politika anlayışıyla hareket eden Türkler, insan ve toplum temelli anlayışını dış politikasına da yansıtarak günümüz Afrika ilişkilerine sağlam bir zemin hazırlamışlardır.

Diğer yandan 1880'de Reşade ile 1911'de Kayar şehirlerini kuran Osmanlılar, Afrikalılarla ilişkilerin kazan-kazan politikaları temelinde olduğunu o dönemlerde kendilerine hissettirmiştir (Hazar, 2008: 21). Salt kendi çıkarları için Afrika'yı sömürmeyi hedeflemeyen Osmanlılar, eylemleriyle Afrikalıların algılarını pozitif etkileyerek günümüz Türkiye-Afrika ilişkilerinin yükselen ivmesine ilk hareketi vermiştir.

Osmanlılar, Kuzey Afrika ve Sahra Altı'ndan sonra Güney Afrika'da da yer alarak bu bölge halkı ile de iletişim kurarak dış politikasının sömürgeci bir yapıda olmadığını kanıtlamıştır. 1861 yılında Müslüman Güney Afrikalıları, İngilizlerden kendileri için bir danışman istemişler ve bunun üzerine Ebu Bekir adındaki bir İslam bilgini bölgeye gönderilmiştir. 1863 yılında Cape Town'a gelen bilgin, 1880 yılına kadar bu bölgede hizmet vermiş, daha sonrasında ise oğlu Ahmed Ataulлах ülkedeki ilk Müslüman Okulu kurmuştur. Eleştirel teori ve uluslararası toplum teorisi ışığında insan temelinde bir dış politika

geliştiren Osmanlı, uyguladığı devletler düzeyinin dışındaki bu politikalarının ne kadar olumlu olduğunu görmüştür. Şöyle ki, İtalyanların 1911 yılında Trablusgarp'ı işgal etmeleri üzerine bazı Güney Afrikalı Müslümanlar gönüllü olarak Osmanlılara yardım etmek istemişlerdir (Uçar, 2007: 333-341). Ayrıca Kurtuluş Savaşı sırasında Güney Afrika'dan ekonomik destek alınmıştır. Bu durum insan temelli uzlaşmacı teoriler olan uluslararası toplum teorisi ve eleştirel teorisinin Türk dış politikasında Afrika'ya açılımının tarihsel arka planında da kendini göstermiştir.

Osmanlılar döneminden günümüze, olumlu politika yapımı açısından değerlendirildiğinde önemli sayılabilecek bir diğer boyut ise Ekvator vilayetinin kuruluşudur. Çünkü on dokuzuncu yüzyılın sonuna doğru günümüz Uganda sınırları içinde kurulan Ekvator vilayetini daha sonra Arnavutluk'ta ve Sudan'da doktorluk hizmeti de veren Alman Mehmet Emin Paşa kalkındırmıştır (Stanley, 1890: 393-417).

Sömürgecilik dönemine kadar Kıta ile iyi ilişkiler geliştiren Türkler, sömürgecilik döneminde iç ve dış politikası ve uluslararası konjonktür nedeniyle Afrika ile ilişkilerini askıya almıştır ve doğrudan yerine yardımlar ve eğitim desteği gibi dolaylı yollarla Kıta halkına destek olmuştur.

Cumhuriyet dönemi Türkiye-Afrika ilişkileri ise, yine sömürgecilik dönemi Afrikası ile dolaylı ilişkiler dönemini yansıtmaktadır. Dolayısıyla cumhuriyet dönemi Kıta ile ilişkiler 1923-1998 dönemi ve 1998'den günümüze olmak üzere iki dönemde incelenebilir. 1923-1998 döneminde Türk Dış Politikası Afrika ile dolaylı bir resmiyet üzerinden ilgilenirken 1998'den itibaren bu ilgi doğrudan ve yoğun bir görünüm kazanmıştır.

1923-1998 Dönemi Türkiye-Afrika İlişkileri; 1923 yılında cumhuriyetini ilan eden Türkiye'nin iç politikasında, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı sayılan 1939 yılına kadar bürokratik düzenlemelerle uğraşma, Atatürk devrimlerinin pekişmesini sağlamaya çalışma ve ekonomik olarak kalkınma yer almıştır. Bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi toplum üzerinde büyük egemenlik kurmuş ve ülke, devletçi bir anlayışta yönetilmiştir. İç politikası ile paralel bir şekilde Batılı toplumlara yani Batı'ya yönelen Türk dış politikası, cumhuriyet dönemindeki ilk sınavını İkinci Dünya Savaşı'nda (MacFie, 1989: 238-239) vermiştir. Bu dönemde Alman saldırganlığından çekinen ve savaş dışı kalmayı planlayan devlet, Birleşmiş Milletler'e üye olmak istemiş ve amacına da 1945 yılında ulaşmıştır (Erkin, 1952: 127-128). Güvenlik tehdidi nedeniyle dış politikasını uluslararası birliklere kaydıran Türkiye, İslam Konferansı Örgütü ile 1948 yılında Sahel bölgesine yapılan 10 milyon dolarlık ekonomik desteğin ardından (The U.S. Agency for International Development, 2005), dünya ülkelerini içeren bir boyutta ilk kez Afrika ile bu kadar diplomatik yakınlık kurmuştur. Bu, aynı zamanda cumhuriyet dönemi Türk dış politikasının Afrika ile olan boyutunun da başlangıcı sayılmaktadır. Bunun dışında Cezayir'in bağımsızlığı sırasında Türkiye, özel bir Birleşmiş Milletler oturumuna katılmış ve Cezayir'in bağımsızlığı konusunda çekimser oy (red vermemiştir) kullanmıştır (United Nations, 1958: 119). Aynı zamanda dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in yine dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile birlikte Kuzey Afrika'daki bağımsızlık mücadelelerine ekonomik destek verdikleri bilinmektedir (Hazar, 2003: 117).

Birleşmiş Milletler üyeliğinden sonra Türkiye, bu sefer de İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte evrimleşerek saldırgan bir kimliğe bürünen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne karşı oluşturulan Atlantik Pakti'nda yer almak istemiş ve bu nedenle NATO'ya başvurmuştur. Türkiye'nin NATO üyeliği ise

1952 yılında onaylanmıştır (Leffler, 1985: 807-820; Yeşilbursa, 1999: 70-96). Böylece Türkiye Cumhuriyeti, dış politikasını güvenlik merkezli ve Batı odaklı bir mekanizmaya çevirmiştir. 1950'li yılların ortasından 1991 yılına kadar süren soğuk savaş süresi boyunca Türkiye, Batı odaklı bu politikasını devam ettirmiştir.

1956 yılına gelindiğinde Türkiye, bir Afrika ülkesi olan Gana'nın bağımsızlığını ilan ettiği haberiyle yakından ilgilenmiştir. Fakat sömürgeci düzen ve iç politikası çerçevesinde soğuk savaş dönemi içinde Sovyetler Birliği'nin saldırganlığından korunmak amacıyla ABD'nin yanında hareket etmek zorunda kalan Türkiye, her ne kadar dış politikasını ülkeden bağımsız olarak hareket ettirememiştir. Bu nedenle sadece Gana'nın bağımsızlığını 1957'de tanımış ve aynı yıl başkent Accra'da bir büyükelçilik açmıştır. Doğrudan ilişkiler kurmak yerine elçilikler açma ya da yardım etme yoluyla ilişkilerini belli seviyelerde tutan Türkiye'nin mevcut tarihsel koşullar göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Eleştirel teori başta olmak üzere konstrüktivist teori ve uluslararası toplum teorisiyle açıklanabilecek olan Türkiye'nin Afrika politikaları, 1960'da Lagos'ta kurulan Nijerya büyükelçiliği ve 1963 yılında Kongo Cumhuriyeti'nde kurulan Kinshasha Büyükelçiliği ile devam etmiştir (Hazar, 2003: 111).

1964 yılına gelindiğinde Türkiye, Amerika ile olan bağıını gözden geçirmek zorunda kalmıştır. O yıl, Kıbrıs'ta Türklere karşı düzenlenen saldırılar sonucu olaylara müdahale etmek isteyen Türkiye'ye Amerikan Başkanı Johnson sert bir nota göndermiştir (Agmon, 1986: 92-93). Herhangi bir askeri operasyonda Amerika'nın Türkiye'ye sağladığı NATO silahlarının kullanılamayacağı yönündeki açık tehdide devlet içerlemiş ve Amerika'ya duyulan güven zayıflamaya başlamıştır. O dönemde Stalin'in ölümüyle azalmaya da başlayan Sovyet tehdidi içinde Türkiye yüzünü Avrupa'ya çevirmiştir (Bolukbasi, 1993: 511-515). Bu arada ülke, birbiri ardına bağımsızlıklarını ilan eden Afrika ülkelerini tanımaya ve kıta başkentlerinde büyükelçilikler açmaya devam etmiştir.

1964 yılından sonra ABD odaklı dış politikasını Avrupa rotasına çeviren Türkiye, Batı perspektifinden çok yönlü politika ile tüm dünyaya ancak küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla geçmiştir. Dolayısıyla çok yönlü politikasının bir parçası olan Afrika açılımının başlangıcı olarak küreselleşmeyi göstermek mümkündür.

1997 yılına kadar, daha sonra Avrupa Birliği adı altında toplanan Avrupa Ekonomik Topluluğu ile işbirliği içinde olmak istemiş olan Türkiye, bu isteğini ilerleyen süreçte Birliğin üyesi olma yönünde geliştirmiştir (Mango, 1995: 640-647). Türkiye, 1978 yılında Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerini yardım konusunda düzenleyerek bu kapsamda Zimbabwe'ye de bir ilaç yardım gemisi göndermiştir (Hazar, 2003: 117). 1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesi'nde AB, Türkiye'ye diğer aday ülkelerden beklenmeyen birtakım ek koşullar dayatınca tıpkı 1964 yılında Amerika'ya duyulan güven sarsılmasının bir benzeri Avrupa'ya karşı yaşanmıştır. O döneme kadar dış politikadaki önceliğini Batı dünyasına veren Türkiye, bu olay üzerine diğer dünya ülkeleri ile olan ilişkilerine daha çok yoğunluk vermeye başlamıştır. Bugün hem ABD ile hem de AB ile olan ilişkiler, ülke dış politikasında en önemli yerleri tutmaktadırlar. Ancak Türkiye artık diğer bölgelerle de yoğun ilişkiler geliştirmeye başlamıştır.³ 1998 yılında ilan edilen Afrika Açılım Eylem Planı da bu çerçevede değerlendirilebilir. Aynı zamanda soğuk savaşın bitiş tarihi olan 1991 yılı ile Afrika açılım yılının yakın zamanlara denk gelmesi Türk Dış

³ Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun sorunsuz ve çok yönlü Türk Dış Politikası modeli bu tarife uygun olabilir.

Politikası'nın bir kısıkaçtan kurtulup özgürleşmesi anlamına da gelebilir. Dış politikanın değişim sürecinde tarihsel arka planın ve iç politikaların önemini vurgulayan eleştirel teori ve sadece devletlerarası olmayıp devlet-altı ve devlet-üstü yapılanmaların ve uluslararası normların da son derece önemli olduğunu savunan konstrüktivist teori Türkiye'nin Afrika açılımına kadar neler yaşandığını ve neden Afrika açılımının gerçekleştiğini gözler önüne sermektedir. Diğer yandan ulusal ve uluslararası toplumun eylemleri, Kıya'ya gönderilen yardımlar yoluyla karşılık beklenmeksizin iletişime geçilmesi de uluslararası toplum teorisi tarafından açıklanabilen gelişmelerdir.

Türkiye'nin 1923-1998 yılındaki Afrika dış politikası, ülkenin cumhuriyet yapılanması, soğuk savaşın getirdiği tehditler ve Batı dünyasına olan güveninin sarsılmasıyla gelişmiştir. Bu dönemde büyükelçilik açmak, bağımsızlık tanımak, ekonomik yardım göndermek gibi dolaylı bir resmiyet eksenindeki Türkiye-Afrika ilişkileri, 1998 yılındaki Açılım Planı ile doğrudan bir resmiyet boyutuna ulaşmıştır.

1998 AFRIKA'YA AÇILIM EYLEM PLANI VE GÜNÜMÜZ TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASININ TEORİK ANALİZİ

Eleştirel teorinin vurguladığı tarihsel arka planın, konstrüktivist teorinin devletin tek aktör olmadığı fikri ve yine bu kapsamda uluslararası toplumun ve düzenin oldukça önemli olduğu üçüncü bölümde ortaya konulmuştur. Bunların dışında Türkiye'de Afrika ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünde kurulan devlet temeli ve sivil toplum temelli kuruluşlar da büyük önem taşırlar. Çünkü Türkiye'nin son dönemde büyük bir dönüşüm geçirdiğinin göstergesidirler.

Soğuk savaş sonrası dönemde sömürge olmaktan kurtulan Afrika ülkeleriyle ilişkilerin ilk adımı 1998 yılındaki "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" ile atılmıştır. Eylem Planı'na genel olarak bakıldığında Afrika ülkeleriyle karşılıklı üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirilmesi, uluslararası ve bölgesel kuruluşlar derecelerinde Afrika ülkeleriyle temasların arttırılması, Afrika'ya ekonomik yardımların yoğunlaştırılması, Kıta'daki diplomatik temsilci sayısının yükseltilmesi ve ekonomik-teknik-bilimsel işbirliği-ticaret anlaşmalarının imzalanması amaçlanmıştır (Tepebaş, 2010b). Bu plan çerçevesinde Türkiye-Afrika arasındaki diplomatik ilişkilerin alt yapısının oluşturulmasına öncelik verilmiş, karşılıklı heyet ziyaretleri teşvik edilmiş, Türkiye'nin ilgili kuruluşlarının Afrika'ya yönelik faaliyetleri özendirilmiş, Türkiye Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından 2003 yılı başında "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi" hazırlanmış ve yeni ticaret müşavirlikleri açılmıştır (Tepebaş, 2010b).

Afrika ile ilişkilerini öncelikle devlet düzeyinde geliştiren Türkiye, devlet bünyesinde gerçekleştirdiği atılımların meyvelerini 2002 yılında almaya başlamıştır. 2002'de Afrikalı ülkeler nezdinde "en güçlü dostlar" statüsünde yer alan Türkiye, 2005 yılında ise Türkiye'nin Afrika Birliği'nin olağan zirvelerine gözlemci üye statüsünde katılmaya başlamıştır. Türkiye'nin 2008 yılının ocak ayında Afrika Birliği tarafından "stratejik ortak" ilan edilmesi, Afrika Kalkınma Bankası'na üye seçilmesi ve Afrika ülkelerinin verdiği destekle 2009-2010 BM Güvenlik Konseyi Geçici üyesi olmasıyla karşılıklı siyasi ve diplomatik ilişkiler ivme kazanmıştır (Tepebaş, 2010b).

Tüm bu gelişmeler temelinde eleştirel ve konstrüktivist teorinin temel tezleri çerçevesinde 2005 yılı Türkiye tarafından "Afrika Yılı" ilan edilerek (Kavas, 2010) kıtaya ilişkilere sosyal açıdan bir yaklaşım gerçekleştirilmiş ve ülke halkları düzeylerinde bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Bu noktadan hareketle

2005 yılına kadar Afrika halklarıyla Türk halkının ortak bir zeminde buluşması ve iletişimi mümkün olamamıştır.

Tüm dünya ülkelerinin özellikle de Sahra Altı Afrika'yla ilişkiler kurma taleplerinin ardında ekonomik kaygılar ve çıkarlar yatmaktadır denilebilir. Çünkü dünya pazarlarının bir doygunluk noktasına ulaştığı 21. yüzyılın başında her türlü hizmete ihtiyacı olan "*Afrika pazarı*" önemli bir kaynak sunmaktadır. Bu kapsamda Türkiye, farklı olduğunu en başından beri Afrikalılara göstermiştir. Karşılıksız yardımlarla Afrikalıların dostluğunu ve sevgisini kazanan Türkiye, bundan sonra da aynı "kazan-kazan" politikası çerçevesinde hareket ederek tüm Afrika'da daima kazandırarak kazançlı çıkan ülke olabilecektir. Zaten Türkiye'nin de benzer bir stratejiyle sadece ekonomik, siyasi ve diplomatik ilişkiler geliştirmesi, Afrika'yla var olan geçmişiyile çelişecektir. Türkiye'nin yapması gereken, bu tür üst düzey ilişkilerin yanı sıra halklar arası diyalogu da geliştirerek, her yıl 25 Mayıs'ta "Afrika Günü" kutlamalarını (Ankara Üniversitesi Afrika Araştırmaları Merkezi Açılış Töreni, 2008) düzenlediği gibi organizasyonları arttırmak, kıta halkları ile Türk halkının iletişiminin artırılmasını ve halk düzeyinde ortak platformların oluşturulmasını sağlamaktır.

Afrika ile ilişkilerin geliştirilmesi elbette ki Türkiye'nin uluslararası sistemdeki ekonomik yapılanmasına ve dolaylı olarak da iç istikrar ve zenginleşmesine oldukça önemli katkıda bulunacaktır. Ayrıca Afrika ülkelerine yapılacak yatırımlar da Türk halkının Afrika'da istihdam oluşturmalarını sağlayarak Afrikalıların da saygı ve sevgisini kazanacaktır. Ekonomik amaçlı olabilen bu açılımlar, sosyal olarak da Kıta ile Türk halkını birbirine yakınlaştıracaktır. Fakat dolaylı bir sosyal iletişim Kıta halklarıyla sosyal ilişkilerin geliştirilmesinde tek başına yeterli olmayacaktır. Manevi ilişkilerin kurulduğu bir yapıda ekonomik ve siyasi ilişkilerin de hızla daha da gelişme göstermesi mümkün olabilecektir. Böylece Türkiye'nin çok boyutlu politikasının temel tezi olan "kazan-kazan" politikası tam anlamıyla işlerlik kazanmış olabilecektir.

Dünya ülkelerinin Afrika ile olan ilişkileri Türkiye'nin Afrika'ya yaklaşımını da etkileyeceği için Türk dış politikası bu ilişkiler doğrultusunda geliştirmelidir. Bu bağlamda Afrika'daki genel durum değerlendirildiğinde, sömürgecilik sonrasında da Kıta ile bağlarını koparmak istemeyen Batı, yükselen Çin ve Hindistan'ın Afrika'yla iletişime geçmesinden büyük rahatsızlık duymaktadır. Sadece ekonomik açıdan değil, bölgedeki çatışmalardan da faydalanan Batı, tarihsel süreçte İngilizce konuşan ülkeler (Anglosakson) ve Fransızca konuşan ülkeler (Frankofon) arasındaki çatışmaları körükleyerek Afrika'ya zarar vermeye ve katliamların sürmesine neden olmuştur (Beykent Üniversitesi, 2010).

Bu bağlamda eleştirel teori kapsamında Türkiye'nin bölge güvenliğine ve Afrika içerisindeki bireye de değer verdiğini göstermesi, bu yolda adımlar atması gerekmektedir. Devlet düzeyinde Kıta güvenliği kapsamında Hindistan-Çin gibi ülkelere sonra Türkiye, somut adımlar atmış ve bunun olumlu sonucunu da görmüştür. Afrika Birliği İcra Konseyi'nin On İkinci Olağan Toplantısı'nda kabul edilen, EX.CL/Dec.397 (XII) sayılı Afrika'nın Stratejik Ortakları Kararı'na göre Türkiye stratejik ortak olmuş ve stratejik ortak olarak 26 Haziran 2008'de Türkiye Dışişleri Bakanı'nın Afrika Birliği 13. Bakanlar Konseyi Olağan Toplantısı'na katılmıştır (haber7com, 2008). Fakat çalışma kapsamında göz önüne alınması beklenen devletler düzeyinin yanı sıra konstrüktivist anlayış temelinde halklar düzeyinde bir iletişim ve eleştirel anlayış temelinde bireyin güvenliğinin göz önünde bulundurulmasıdır.

Sadece büyüyen ekonomiler olan Çin ve Hindistan değil, 1990'lı yılların sonlarından itibaren Kıta'ya yönelik ilginin tüm dünyada yeniden arttığını gözlemlemek mümkündür. Kıtada üretilen çeşitli hammaddeler, bazı bölge ülkelerinde bulunan zengin petrol ve maden yatakları, Afrika'nın stratejik öneminin artmasını sağlayan en önemli etkenlerdir. Bunun doğal bir neticesi olarak Afrika, başta son dönemdeki atılımı göz önünde bulundurulduğunda Çin Halk Cumhuriyeti olmak üzere ABD, AB, Rusya, Japonya ve Hindistan gibi birçok ülkenin ilgi alanı haline gelmiştir (Tepebaş, 2010a). Ülkesel düzeyde Türkiye açısından Afrika'nın gelişen önemi değerlendirildiğinde Türkiye'nin yeni dönemde Kıta ile ilişkilerini geliştirmeye çalışırken geleneksel Afrika kolonyal güçlerinin yanında; Çin, Hindistan, Güney Afrika, Brezilya ve Güney Kore gibi daha önce Afrika ile ilişkilerini geliştirmeye başlamış ülkelerin rekabetiyle de karşı karşıya kalacağını unutmamak gerekmektedir. Bu güçler içinde en önemlisi hiç şüphesiz Çin'dir (Oba, 2008: 44-48).

Ekonomik bağlamda değerlendirildiğinde Afrika kıtası gerek ham madde, gerekse sahip olduğu diğer zenginlikler açısından büyük fırsatlar sunmaktadır. Elmas, demir gibi birçok hammaddenin % 95'i, dünya petrol rezervlerinin de % 15'i Kıtada bulunmaktadır. Tarımsal ürünler bakımından da büyük öneme sahip olan Afrika kıtasına yüzeysel olarak bakıldığında da Avrupa ve Hindistan'ın on misli, ABD ve Çin'in üç misli büyüklüğündedir. Afrika çok büyük fırsatlar sunan ve göz ardı edilmemesi gereken bir kıtadır. Ayrıca, 2020 yılında Kıtanın nüfusunun 1,4 milyar olacağı da göz önüne alındığında uluslararası sistemde öneminin gittikçe artacağı kaçınılmazdır (haber7com, 2008).

Bu bağlamda son yıllarda yeniden yapılanma içine giren ve dünya ortalamasının üzerinde bir büyüme kaydeden özellikle bazı Afrika ülkeleri tüm dünyanın ilgi odağı haline gelmiştir. Bu amaçla birçok devlet Afrika ülkelerinde yatırımlara girişmiştir. Bunun dışında yine birçok ülke ihracatçısı yeni rotalarını Afrika'ya yöneltmiştir. Dünya ortalama büyüme hızından daha yüksek bir oranda büyüyen Burundi, Fas, Kenya, Gine Baso, Burkina Faso, Gambiya, Zimbawe, Kamerun, Angola, Tunus, Kongo, Sudan, Uganda, Leshoto, Mozambik, Eritre, Moritus Etiyopya, Benin, Botswana, Gine, Mısır, Gana, Moritanya, Malavi, Mali, Namibya, Fildişi Sahilleri, Burundi, Gabon, Tanzanya, Senegal ve Nijerya, yabancı yatırımcıların ve ihracatçıların ilgilendiği ülkeler arasında yer almaktadır (Türkiye-Afrika Ülkeleri Kültürel Sosyal ve Ekonomik İşbirliği Derneği, 2010).

Tüm dünya ülkelerinin perspektifi göz önünde bulundurularak geliştirilmesi öngörülen Afrika ile ekonomik ilişkiler Türkiye'nin ticaret hacmine de yansımıştır. Bunun en somut göstergesi Türkiye'nin bu kıtadaki ülkelerle ticaret hacminde görülen artıştır. Türkiye'nin Kuzey Afrika dışında kalan Afrika ülkeleriyle Sahra'nın Güneyindeki Afrika (SAGA) 2000 yılında 742 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2007 yılında yaklaşık 6 milyar dolara, 2008 yılında ise 16 milyar dolara (Star Gazetesi, 2010) yükselmiştir. Söz konusu ticaret hacminin 2010 yılının sonunda 30 milyar ABD dolarına çıkarılması hedeflenmiştir. 2005 yılı itibariyle Türk şirketlerinin Afrika'daki yatırımlarının toplamı 400 milyon ABD dolarını aşmıştır. İnşaat sektöründe faaliyet gösteren Türk firmalarının Afrika'da 2007 yılında üstlendikleri projelerin toplamı 5,8 milyar ABD Dolarıdır (TASAM, 2007).

Türkiye kıta ile ekonomik, siyasi, diplomatik ve bürokratik ilişkilerinin sürekli olmasını istiyorsa ilişkilerini halklar düzeyinde daha da geliştirmelidir. Örneğin; karşılıklı akademik çalışmalar, sivil toplum kuruluşları, spor, kültür, turizm platformlarında faaliyetleri artırılmalı ve teşvik edilmelidir.

Bu yönde Türkiye'de bir takım atılımlar yapılmış olsa da yetersiz düzeydedir. Bu bağlamda atılan önemli adımlardan biri, 14-16 Ağustos 2008 tarihleri arasında İstanbul'da yapılan ve 44 Afrika ülkesinden toplam 92 sivil toplum kuruluşu, Türkiye'den 85 sivil toplum kuruluşu, uluslararası kuruluşlardan çok sayıda gözlemci ve Afrika'nın önde gelen basın kuruluşlarının temsilcilerin katıldığı "Türk-Afrika Sivil Toplum Kuruluşları Forumu"dur (Hüseyinoğlu, 2008). İkincisi de, 16-17 Aralık 2010 tarihinde altıncısı düzenlenmiş olan, TASAM'ın organize ettiği Uluslararası Birinci Türk-Afrika Kongresi'dir. Kongre'de Alpha Oumar Konare, Türkiye başbakanını 8. Afrika Birliği Zirvesi'ne davet etmiştir. Bundan önce Başbakan, 29 Ocak 2007 tarihinde Addis Ababa'da toplanan Afrika devlet başkanlarına hitap etme fırsatını yakalamıştır ve ayrıca çok sayıda devlet adamıyla karşılıklı görüşmelerde bulunarak Türkiye-Afrika ilişkilerinde devlet nezdinde bir adım daha atmıştır (Kavas, 2010).

Sosyal ilişkilerin geliştirilmesi açısından Türkiye, "Türk-Afrika Sivil Toplum Kuruluşları Forumu" nu siyasi ve diplomatik bir Zirve ile destekleyerek önemli bir hamle yapmıştır. 21 Ağustos 2008 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi"yle sosyal iletişimi desteklediğinin sinyallerini veren Türkiye'nin bu hamlesi daha da yerel düzeylerde daha olumlu sonuçlar verebilecektir. 49 Afrika ülkesinden üst düzey yetkililerin katıldığı Zirve'de ayrıca, on bir uluslararası ve bölgesel örgüt temsilcisi de gözlemci olarak bulunmuştur. Zirve sonunda kabul edilen "Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği ve Dayanışma" başlıklı İstanbul Deklarasyonu ve Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi Belgesi, Türkiye-Afrika ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Artık Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinde 13 yıldan beri devam eden açılış safhası tamamlanmış, ilişkilerde işbirliği ve stratejik ortaklık dönemi başlamıştır (Oba, 2008: 44-48).

Türkiye'nin devlet düzeyinde yaptığı bir diğer hamle de ticaret ataşeliği ve büyükelçiliklerinin sayılarını arttırmak olmuştur. 2007 yılında Afrika kıtasındaki Türkiye'nin sahip olduğu ticaret ataşeliği sayısı 2004'e göre dörtten on bire ulaşmıştır. 2000 yılından bu yana fahri konsolosluklarımızın sayısı da ikiye katlanmıştır (Kızıllarslan, 2007). Birbiriyle bağlantılı bir şekilde Afrika ülkelerinde yeni Türkiye büyükelçiliklerinin açılmasıyla birlikte ticari ataşeliklerinin sayısı da artacak ve söz konusu durum, ekonomik ve ticari ilişkileri devlet ve işadamları nezdinde daha da geliştirebilecektir. Kıta ülkeleriyle özel iletişime geçen Türkiye devlet düzeyindeki ilişkilerini geliştirmeye devam etmektedir. Bu ilişkilere özel örnekler vermek gerekirse; Türkiye ve Sudan arasında Ortak Bakanlar Komisyonu oluşturulmuş ve benzer komisyonlar Cezayir, Tunus, Fas devletleriyle de gerçekleştirilmiştir (Haj, 2007).

Uluslararası platformlarda da Afrika'nın yanında devlet düzeyinde yer alan Türkiye, uluslararası toplum kuramını destekler nitelikte, Afrika'da halen görev yapan sekiz BM görevinden altı tanesine personel konusunda ve mali destekte bulunmaktadır. Yani BM'nin barış, istikrar alanında bulunduğu 8 ülkenin 6'sında Türkiye vardır (haber7com, 2008). Unutulmamalıdır ki, BM Güvenlik Konseyi'nin gündeminde yer alan konuların %60'dan fazlası Afrika kıtasını ilgilendirmektedir ve Türkiye artık Afrika'nın daima yanında yer alacaktır. Temenni edilen ise bu desteğin devlet tekelinde değil halklar düzeyinde de sürdürülebilmesidir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011).

Türkiye'nin Afrika'nın istikrarı ve geleceği için gerçekleştirilen barış gücü operasyonlarındaki desteği 1993-1994 yılları arasında Somali'de icra edilen ikinci BM Somali Operasyonu'nun (UNOSOM-II) komutanlığını yürütme ve 300 kişilik bir mekanize birlikle katkı şeklinde gerçekleşmiştir. Türkiye halen, BM Sierra Leone Misyonu (UNAMSIL), BM Kongo Gözlem Heyeti Sivil Polis Misyonu

(MONUC), BM Sudan Misyonu (UNMIS), BM Fildişi Sahili Operasyonu (UNOC), BM Burundi Misyonu (BINUB) ve BM Liberya Misyonu'na (UNMIL) katılmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011).

Sadece BM bünyesinde olmayıp, Afrika'da yürütülen barış ve güvenlik operasyonlarına yine devlet nezdinde Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Teşkilatı tarafından da geleneksel olarak mali destek ve personel katkısı verilmektedir. Afrika ülkelerinin güvenliklerine verilen önem çerçevesinde Türk Silahlı Kuvvetleri deniz unsurlarının, korsanlık, deniz haydutluğu ve silahlı soygun eylemleriyle mücadele amacıyla yürütülen uluslararası çabaları desteklemek üzere Aden Körfezi ile Somali karasuları ve açıklarını kapsayan bölgelerde korsanlara karşı görevlendirilmesine ilişkin tezkere Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiş ve bölgeye bir firkateyn gönderilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2010; Öcal, 2010: 24).

Türkiye'nin Afrika ile olan ilişkilerinde Genel Kurmay Başkanlığı kanalıyla gerçekleştirdiği katkılar arasında askeri eğitim ve anlaşmalar da yer almaktadır. Bu bağlamda Burkina Faso, Etiyopya, Gambiya, Kongo Cumhuriyeti, Mali ve Senegal ile akdedilmiş Askeri Alanda Eğitim Teknik ve Bilimsel Çerçeve Anlaşmaları zikredilebilir. Bu çerçevede, ikili ilişkilerin daha da geliştirilebilmesi ve süreklilik kazandırılabilmesi için, bazı Afrika ülkeleri ile Türkiye Genelkurmay Başkanlığı'nın yapmış olduğu Askeri Alanda, Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşmaları'nın sayısının artırılması ve Afrikalı askeri personele ülkemizde staj ve eğitim imkânlarının yaratılması sağlanabilir. Ayrıca Afrika ile ilgili birimler takviye edilebilir ve Afrika dillerinden özellikle Sahra Altı Afrika ile ilişkileri güçlendirebilecek olan Swahili gibi çok konuşulan dilleri bilen memurların yetiştirilmesi öngörülebilir (Oba, 2008: 44-48).

Bu bağlamda Türkiye *askeri olarak*; Afrika Birliği'nin Kıta'daki çatışmaların önlenmesi, yönetimi ve çözüme kavuşturulması konularındaki rolünün öneminin bilincinde olarak Afrika Birliği bünyesinde "Barış ve Güvenlik Konseyi" ile "Afrika Hazır Gücü" nün kurulmasına, *ekonomik olarak*; Afrikalılar tarafından geliştirilmiş kapsamlı bir kalkınma programı ve Afrika Birliği'nin ekonomik kalkınmaya ilişkin başvuru kaynağı olan "Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık (NEPAD)" girişimine destek olmaktadır (Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi, 2010). Çalışma kapsamındaki uluslararası toplum teorisinin "insani müdahale" vurgusuna yanıt veren Türkiye, Kıta'daki güvenliğin sağlanması için gösterdiği çabalar da yine bu kuram çerçevesinde son derece önemlidir. Kuramın temel prensiplerinden bir diğeri olan diplomasiyi de insani müdahaleyle birlikte uyumlu bir şekilde Afrika açılımına uygulayabilen Türkiye, her üç teoriden de faydalanabilmektedir.

Bunlardan başka Türk sosyal yaşamındaki kurumsal, akademik, sportif, medyatik ve insani kuruluşlar da mevcuttur. Bu kuruluşlar kurumsal ve akademik olarak; Ankara Üniversitesi Afrika Araştırma ve Uygulamaları Merkezi (AÇAUM)⁴, Gazi Üniversitesi Afrika ve Ortadoğu çalışmaları yüksek lisans programı⁵, Kadir Has Üniversitesi Ortadoğu ve Afrika Araştırma-Uygulama Merkezi⁶, Stratejik

⁴ Ayrıntılı bilgi için www.acaum.org adresi ziyaret edilebilir.

⁵ Ayrıntılı bilgi için <http://www.sbe.gazi.edu.tr/index.php?SolMenuId=9&lang=tr> adresi ziyaret edilebilir.

⁶ Ayrıntılı bilgi için <http://odam.khas.edu.tr/merkezin-misyonu.html> sayfası ziyaret edilebilir.

Araştırmalar Merkezi (SAM)⁷, Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)⁸, Orta Doğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi (USAK-ODAM)⁹, Türk Stratejik Araştırmalar Merkezi (TÜRKSAM)¹⁰, Stratejik Araştırmalar ve Analiz Merkezi (CESRAM-SARAM)¹¹, Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği (ORDAF)¹² sıralanabilirken, kültürel nitelikteki kuruluşlar olarak; Afrikalılar Dayanışma ve Kültür Derneği (Dağtaş, 2010: 64-65), Afrotürk Vakfı¹³, African Innovation and Development (AID)¹⁴ sıralanabilir. Türkiye’de son dönemde artış gösteren sivil toplum kuruluşlarının varlığı, Türkiye’nin Afrika açılımının sağlam temellere dayandığının ve daha da gelişeceğinin bunun sonucunda da hem Afrika açısından hem de Türkiye açısından “kazan-kazan” politikasıyla kazançlı çıkacaklarının önemli bir göstergesi niteliğindedir.

Tarihsel açıdan da genel perspektiften değerlendirildiğinde, Afrika kıtası aslında oldukça erken sayılabilecek bir dönemde, yani 9. yüzyılda Asya’dan gelen Türklerin yerleştikleri önemli bir kıta olmuştur (Kavas, 2006: 27). Afrika ve Türkiye ilişkilerinin tarihsel, kültürel hatta akrabalık bağlarına dayandığı düşünüldüğünde Türkiye’nin, ticari, ekonomik, güvenlik ve istikrar konularında da stratejik ortak olabilmesi için halklar düzeyinde ilişkilerine daha da hız vermelidir.

TÜRKİYE’NİN PROAKTİF POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRMESİ

Eleştirel teori bağlamında devlet, Afrika ile ilişkileri sağlamada anahtar rolünü oynamıştır ve artık ilişkilerin seyrini sivil topluma bırakmalıdır. Devlet düzeyindeki ilişkileri geliştirmeye ise devam etmelidir. Bu noktada uluslararası toplum teorisine göre Kıta ile ülkesel düzeyde işbirlikleri örgütler, diplomasi ve insani müdahale düzeyinde sağlanabilir. Konstrüktivist teoriye göre ticaret, sosyal ilişkiler ve kültürel etkileşim ise toplumlara bırakılmalıdır.

Her üç teorinin de ayrı ayrı değerlendirmeleri ışığında Türkiye’nin son dönem Afrika açılımları anlam kazanmaktadır. Mevcut uluslararası sistemin dönüşümünün küreselleşme ile ve ulusal dönüşümün edinilen tecrübelerle sağlanması Türkiye’nin günümüzde izlemiş olduğu “kazan-kazan” politikalarıyla beraber Afrika’ya açılımını sağlamıştır. Dolayısıyla genel olarak değerlendirildiğinde; uluslararası sistemin küreselleşme sürecine girmesiyle tüm ülkelerin etkileşiminin adeta şart olması, ulusal düzeyde de Batı’ya dönük politikaların tek yönlülüğünün Johnson Mektubu gibi tecrübelerle yanlış olduğunun anlaşılması, tarihsel arka planın, algıların öneminin kavranması, “kazan-kazan” politikasıyla yaklaşımın “ya kazan ya kaybet” politikasından çok daha barışçıl, uzlaşmacı ve faydalı olduğunun anlaşılması,

⁷ Ayrıntılı bilgi için www.sam.gov.tr adresi ziyaret edilebilir.

⁸ Ayrıntılı bilgi için www.tasam.org.tr adresi ziyaret edilebilir.

⁹ Ayrıntılı bilgi için <http://www.usak.org.tr/menu.asp?id=3&yid=63> sayfası ziyaret edilebilir.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için www.turksam.org adresi ziyaret edilebilir.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için www.cesran.org adresi ziyaret edilebilir.

¹² Ayrıntılı bilgi için www.ordaf.org.tr adresi ziyaret edilebilir.

¹³ Ayrıntılı bilgi için www.afroturk.com adresi ziyaret edilebilir.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için

<http://www.facebook.com/l.php?u=http%3A%2F%2Fwww.africaninnovationproject.com%2F&h=35fd7> adresi ziyaret edilebilir.

eleştirel, konstrüktivist ve uluslararası toplum kuramları bağlamında Türkiye'nin Afrika'ya açılımlarının nedenlerini açıklamaktadır.

SONUÇ

Türkiye'nin Afrika açılımının nedenlerini genel olarak üç kuram çerçevesinde ele alan çalışmada cevap aranan temel soru: "Türkiye neden 1998 sonrası Afrika'ya açılmıştır?". Bu sorunun teorik arka planını oluştururken öncelikle uluslararası yapının küreselleşmeyle dönüşümünün Türkiye dış politikasında da etkili olduğu, diğer yandan iç politika ve algıların oldukça önemli olduğu gerçeğiyle hareket edilerek eleştirel kuramın temel tezlerine ulaşılmıştır. Devlet içi yapıların ve toplumsal algıların dönemin koşullarıyla şekillendiği, bu nedenle Batıya dönük tek yönlü bir politikanın benimsendiği görülmüştür. Bu yapılanmada soğuk savaş dönemi baskın ABD ve Avrupa'dan etkilenen Türkiye'nin dış politikasını da bu yönde geliştirerek sömürgeci Batı'nın elindeki Afrika ile ilişkileri dolaylı olarak elçilikler kurma ve yardım göndermeyle sınırlı tuttuğunu fakat bunun aslında çıkar gözetmeksizin yaptığı için Afrikalıların olumlu algılandığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla Afrikalıların Türkiye'ye ve Türklere bakışının algısal arka planının uluslararası koşullara bağlı olsa da olumlu inşa edildiğini ifade etmek mümkündür. Bu da yine üç teoriden biri olan uluslararası toplum teorisi ve eleştirel teori kapsamında değerlendirilebilir olduğu ifade edilmiştir. Değişim ve dönüşümün algılardan etkilendiğini savunan eleştirel kuramla beraber, Kıta'da barış ve istikrar oluşturmak amacıyla karşılıksız insani müdahalelerde bulunan ve bunu sadece BM ile sınırlı kalmaksızın ülkesel olarak da sağlayan Türkiye'nin askeri, sağlık, ekonomik vs... alanlarda destek sağlamasının uluslararası toplum teorisiyle açıklanabileceği yine çalışmada ifade edilmiştir. Çalışma, sadece güç ve ticareti ölçüt kabul eden realizm ve neoliberalizmden çok insana odaklanmış olan Türkiye'nin Afrika'ya açılımını gerçekleştirirken de sadece devletler düzeyinde kalmadığını, sivil toplumla (akademik, kültürel, ekonomik vs...) beraber hareket ettiğini örnekleriyle (TİKA, Afrotürk, TASAM vs...) beraber ele almıştır.

Tarihsel olarak ortak noktalara sahip Kıta ile ilişkilerinin ivme kazandığı Türkiye, bu ilişkilerini çok boyutlu ve "kazan-kazan" politikaları sayesinde elde etmiştir. İlişkilerinin geleceği ise bu politikaların devam etmesine ve insan temelli anlayışla halklar arası diyaloga en az devletler arası diyalog kadar önem vermesine bağlıdır. Unutmamalıyız ki, "Akdeniz'in güney kıyısından kuzey kıyısına baktığınız zaman, orada *Türkiye* vardır. Fakat *Türkiye*'den güney kıyısına baktığınızda da Afrika olduğunu da unutmamakta fayda vardır ve Akdeniz, aslında hepimizin ortak bir iç denizidir."

KAYNAKÇA

"Afrika'yla ticaret hacmi 16 milyar dolar", Star Gazetesi, 25 Mayıs 2010

"Aybar: "Afrika ile ilişkilerde beyaz adam gibi davranmamalı gerçekçi olmalıyız", Beykent Üniversitesi,
<http://busam.beykent.edu.tr/sayfagoster.aspx?sayfa=26&AspxAutoDetectCookieSupport=1> (Erişim tarihi: 27.12.2010)

"Babacan Jean Ping görüşmesi", haber7com, 17 Temmuz 2008

“Fas Krallığı Büyükelçisi Abdullah Zagour’un açılış konuşması”, Ankara Üniversitesi Afrika Araştırmaları Merkezi Açılış Töreni, 3 Aralık 2008

ADLER, Emanuel (1997), “Seizing the Middle Ground: Constrictivism in World Politics”, European Journal of International Relations, cilt 3, no 3 (September 1997)

African Innovation Project (2010), <http://www.facebook.com/l.php?u=http%3A%2F%2Fwww.africaninnovationproject.com%2F&h=35fd7> (erişim tarihi: 25.12.2010)

AfroTürk (2010), www.afroturk.com (Erişim tarihi: 05.01.2011)

AGMON, Marcy (1986), “Defending the Upper Gulf: Turkey’s Forgotten Partnership”, Journal of Contemporary History, cilt. 21, No. 1 (January 1986)

Ankara Üniversitesi Afrika Araştırmaları Merkezi (2010), www.acaum.org (Erişim tarihi: 05.01.2011)

BOLUKBAŞI, Suha (1993), “The Johnson Letter Revisited”, Middle Eastern Studies, cilt. 29, No. 3 (July 1993)

BOSTANOĞLU, Burcu ve Mehmet Akif Okur (2009), Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram, İmge Kitabevi/Siyaset Dizisi, Ankara

BULL, Hedley (1990), The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics, Macmillan, Londra
ÇİFTÇİ, Kemal (2010), Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası, Siyasal Kitabevi, Ankara

DAĞTAŞ, Lütfü (2010), “Türkiye’nin Siyahları bir araya geliyor”, Gündem, İzmirli, sayı 105, (Mayıs 2010)

ERKİN, Feridun C. (1952), “Turkey’s Foreign Policy”, Proceedings of the Academy of Political Science, cilt. 24, No. 4, (January 1952)

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2010), “Yüksek Lisans Programı”, <http://www.sbe.gazi.edu.tr/index.php?SolMenuId=9&lang=tr> (erişim tarihi: 25.12.2010)

HAI, Mohamed El Hassan Ahmed El (2007), Türkiye ve Afrika Ülkeleri Diplomatik Temsilcileri Ortak Stratejik Vizyon Geliştirme Projesi, II. Çalıştay Sonuç Raporu, “Afrika Ülkeleri ve Türkiye Arasındaki Diplomatik İlişkiler”, TASAM, Stratejik Rapor No: 20, (Ekim 2007)

HAZAR, Numan (2003), Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara

HAZAR, Numan (2008), “Türkiye’nin Afrika’ya Açılımı”, Stratejik Analiz, sayı: 99, (Temmuz 2008)

HÜSEYİNOĞLU, Pınar (2008), Türkiye-Afrika Sivil Toplum Kuruluşları Forumu Bugün Başlıyor “Türkiye Afrika İlişkilerinde Tarihi Dönemeç”, Basın Bülteni, İdeolog Halkla İlişkiler, (13 Ağustos 2008)

IPEK, Volkan (2010) “Turkey-Africa relations between 1453-1919”, Africa News,(30 November 2010)

- İNAT, Kemal ve Ali Balcı (2007), “Dış Politika: Gelenekselden Post-Moderne Teorik Perspektifler”, Zeynep Dağı (der.), Uluslararası Politikayı Anlamak, Alfa Yayınları, İstanbul
- Kadir Has Üniversitesi Ortadoğu ve Afrika Merkezi (2010), “Merkezin Misyonu”, <http://odam.khas.edu.tr/merkezin-misyonu.html> (erişim tarihi: 25.12.2010)
- KARDAŞ, Tuncay (2007), “Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?”, Zeynep Dağı (der.), Uluslararası Politikayı Anlamak, Alfa Yayınları, İstanbul
- KAVAS, Ahmet (2006), Osmanlı-Afrika İlişkileri, TASAM Yayınları, İstanbul
- KAVAS, Ahmet (2010), “Türkiye-Afrika İlişkileri: Bin Yılı Aşan Dostluk Köprüsü”, <http://www.tasamafrika.org/index.php/tr/arsiv/makaleler/233-tuerkiye-afrika-likileri-bin-yl-aan-dostluk-koepriesue.html> (Erişim tarihi: 25.12.2010)
- KIZILARSLAN, Attila G. (2007), Türkiye ve Afrika Ülkeleri Diplomatik Temsilcileri Ortak Stratejik Vizyon Geliştirme Projesi, IV. Çalıştay Sonuç Raporu, “Afrika Ülkeleri-Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkiler”, “Türkiye-Afrika İlişkileri”, TASAM, Stratejik Rapor No: 24, (Aralık 2007)
- LEFFLER, Melvyn P. (1985), “Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952”, Journal of American History, cilt.71, (March 1985)
- MACFIE, A. L. (1989), “The Turkish Straits in the Second World War, 1939-45”, Middle Eastern Studies, cilt. 25, No. 2 (April 1989)
- MANGO, Andrew (1995), “Turkey in Winter”, Middle Eastern Studies, cilt. 31, No. 3 (July 1995)
- OBA, Ali Engin (2008), “Türkiye-Afrika İlişkilerinde Yeni Bir Dönem Başlarken”, Stratejik Analiz, Ekim, Cilt 9, Sayı 102
- Ortadoğu ve Afrika Araştırmacılar Derneği (2009), www.ordaf.org.tr (Erişim tarihi: 05.01.2011)
- ÖCAL, Mehmet (2010), “Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Bölgesel ve Küresel Güvenlik ve Barışa Katkısı”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 28 Yıl: 2010/1
- ÖZKAN, Mehmet ve Birol Akgün (2010), “Turkey’s opening to Africa”, Journal of Modern African Studies, cilt 48, no 4
- SEZER, Hamiyet (2002), “II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı’da Vilayet Yönetiminde Düzenleme Gayretleri- Trablusgarp Örneği ve Ahmet Rasim Paşa”, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2307/2988.pdf?show>
- STANLEY, Henry Morton (1890), In darkest Africa; or, The quest, rescue, and retreat of Emin, governor of Equatoria, New York C. Scribner's Sons, London
- Stratejik Araştırmalar Merkezi (2005), www.sam.gov.tr (Erişim tarihi: 05.01.2011)
- Stratejik Araştırmalar ve Analiz Merkezi (2008), www.cesran.org (Erişim tarihi: 05.01.2011)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2011), “Türkiye Afrika İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (Erişim tarihi: 27.02.2011)

TASAM (2007), Türkiye ve Afrika Ülkeleri Diplomatik Temsilcileri Ortak Stratejik Vizyon Geliştirme Projesi, IV. Çalıştay Sonuç Raporu, "Afrika Ülkeleri-Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkiler", Stratejik Rapor No: 24, (Aralık 2007)

TEPEBAŞ, Ufuk (2010a), "Sahra Altı Afrika'nın Artan Önemi ve Türkiye", <http://www.tasamafrika.org/index.php/tr/arsiv/makaleler/231-sahra-alt-afrikann-artan-onemi-ve-tuerkiye.html> (Erişim tarihi: 25.02.2011)

TEPEBAŞ, Ufuk (2010b), "Türkiye'nin Afrika Açılımı ve Türkiye-Afrika İş Birliği Zirvesi", <http://www.tasamafrika.org/index.php/tr/arsiv/makaleler/251-tuerkiyenin-afrika-aclm-ve-tuerkiye-afrika--birlili-zirvesi.html> (Erişim tarihi: 25.02.2011)

The U.S. Agency for International Development (2005), "U.S. Overseas Loans And Grants 1945-2008, Obligations and Loan Authorizations" 1 July 1945-30 September 2005, CONG-R-0105, http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADH500.pdf (Erişim tarihi: 28.02.2010)

Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (2005), www.tasam.org.tr (Erişim tarihi: 05.01.2011)

Türkiye Büyük Millet Meclisi (2010), Tutanak Dergisi, 55'inci Birleşim, Dönem 23, Yıl 4, (2 Şubat 2010)

Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi (2010), "Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi", http://africa.mfa.gov.tr/framework-of-cooperation-for-africa_-turkey-partnership.tr.mfa (Erişim tarihi: 16.01.2011)

Türkiye-Afrika Ülkeleri Kültürel Sosyal ve Ekonomik İşbirliği Derneği (2010), http://www.aksiad.org/index.php?option=com_content&view=article&id=58&Itemid=55 (Erişim tarihi: 02.01.2011)

UÇAR, Ahmet (2007), Güney Afrika'da Osmanlılar, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul

Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (2004), www.turksam.org (Erişim tarihi: 05.01.2011)

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi (2008), <http://www.usak.org.tr/menu.asp?id=3&yid=63> (erişim tarihi: 25.12.2010)

United Nations (1958), United Nations General Assembly Official Records, Agenda Item 63 Annexes Thirteenth Session, New York 1958, Document A/3853 v3 Document A/4075, UN Official Records, General Assembly 756th Meeting 24 September 1958, New York

WALT, Stephen M. (1998), "International Relations: One World, Many Theories", Foreign Policy, No.110, Special Edition: Frontiers of Knowledge, (Spring 1998)

WENDT, Alexander (1992), "Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", International Organization, cilt. 46, No. 2 (Spring 1992)

YEŞİLBURSA, Behçet K. (1999), "Turkey's Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52", Middle Eastern Studies, cilt. 35, No. 4, Seventy-Five Years of the Turkish Republic (October 1999)

EXTENDED SUMMARY

The basic question of the article that dwells on Turkey's Africa opening is: "Why Turkey was opened to Africa after 1998?" While constructing the theoretical background of given question, specific emphasis will be given to constructivist, critical and international community theories. Later, the impacts of international structure interacted with globalization on Turkish foreign policy will be clarified by the same approaches.

Thereafter, the historical background of Turkey's Africa politics will be taken into account in two pillars; the process until 1998 and the Republican period. In this phase, how interstate structures and communal perceptions of Turkey were shaped by the conditions of the episode, how Turkey altered her foreign policy suitable to the Cold War developments, and how Turkey improved her relations with Africa will be enlightened.

The answer of why and how Turkish foreign policy was transformed in the last period of Turkish-African relations as post-1998 will be represented again by given theories. In this context, Turkey's Africa policies which presumed humanitarian and peace interventions in the continent will be summoned by the international community theory. Through this theory, the fact that Turkey has not been considering Africa solely in terms of material means(as realism and neo-liberalism argue),but also, in terms of non-material intension containing civil society as the international community theory suggests. Once the theoretical foundations of whole history will be explained, an evaluation of Turkey's proactive policies on Africa will be made.

Turkey owes her multidimensional and win-win policies she constructed after the Cold War if she has an accelerating set of relations with Africa today. The future of given relations depends on the continuation of these policies and the importance given to dialogue on the basis of humanity, besides interstate ones. One shall not forget that there is Turkey when we look at the northern coast of Mediterranean from its south. However, it should also be noted that Africa exists in the south of Turkey and it is in fact the inner sea belonging to each of us.

ORTAÖĞRETİMDE ÖĞRENCİLERİNİN SAHİP OLDUKLARI İNSANI DEĞERLER İLE AKADEMİK ERTELEME DAVRANIŞLARININ BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ruhi Yiğit

Dr. Konya İl Emniyet Müdür Yrd., KONYA

Bülent DİLMAÇ

Yrd. Doç.Dr. Selçuk Üniversitesi, A.K. Eğitim Fakültesi, KONYA

ÖZET: Araştırmanın amacı, ortaöğretimde öğrenim görmekte olan öğrencilerin sahip oldukları insani değerler ile akademik erteleme davranışlarının, cinsiyet, ya, sınıf, öğrenim görülen okulun türü, anne eğitim ve baba eğitim durum değişkenlerine göre incelenmesidir. Araştırma ilişkisel tarama modeline uygun olarak yapılmıştır. Araştırmanın çalışma evreni Konya ilinde yer alan ortaöğretimde öğrenim görmekte olan öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu ise, Konya merkez ilçelerinde yer alan altı farklı ortaöğretim kurumunda öğrenim görmekte olan 289 kız, 344 erkek öğrenci olmak üzere toplam 633 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma grubu belirtilen ortaöğretim kurumlarda öğrenim görmekte olan öğrenciler arasından tesadüfî küme örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Araştırmanın veri toplama araçları olarak, Dilmaç (2007), tarafından geliştirilen İnsani Değerler Ölçeği ile Öğrencilerin akademik erteleme davranışlarını belirlemek amacıyla, Çakıcı (2003) tarafından geliştirilen “Akademik Erteleme Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin akademik erteleme ile insani değerler ölçeğinin alt boyutları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson momentler çarpım korelasyon kat sayısı tekniği kullanılmıştır. İnsani değerler ölçeğinin, akademik erteleme davranışlarının yordama gücünü belirlemek amacıyla Regresyon tekniği kullanılmıştır. Öğrencilerin insani değerler ile akademik erteleme ile cinsiyet değişkenleri arasındaki farklılaşmanın olup olmadığını belirlemek amacıyla da t testi, sınıf, anne eğitim, baba eğitim, öğrencilerin okul türü değişkenine göre insani değerler ölçeği alt boyutlarının ile akademik erteleme davranışının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla da Varyans analizi yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara bakıldığında, akademik erteleme ile insani değerler ölçeğinin alt boyutları arasında ilişkinin olduğu, insani değerler ölçeğinin alt boyutlarının akademik erteleme davranışını yordama gücüne sahip olduğu bulgusu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta öğretim öğrenciler, insani değerler, akademik erteleme

THE STUDY OF ACADEMIC PROCRASTINATION BEHAVIOURS AND HUMAN VALUES OF THE STUDENTS OF SECONDARY EDUCATION IN TERMS OF SOME VARIABLES

ABSTRACT: The purpose of this study is to investigate the academic procrastination behaviors and human values of the students of secondary education by gender, age, class, school type and parental educational background. The study was conducted using general survey model. The universe of the study is the students attending secondary education schools in Konya. 289 female and 344 male students, 633 in total, attending six different secondary education schools in central districts of Konya

participated in the study. For the research group, students attending these secondary schools were selected randomly. Human Values Scale developed by Dilmaç (2007) and “Academic Procrastination Scale ” developed by Çakıcı (2003) to determine the academic procrastination behaviors of students were the tools used in order to collect data. the Pearson product-moment correlation coefficient was used to determine the relationship between the lower dimensions of human values scale and academic procrastination scale. Regression technique was used for the prediction of academic procrastination behavior of human values scale. T test was conducted to find out if there was a difference between human values and academic procrastination and gender; and variance analysis was performed to determine if there was a difference between lower dimensions of human values scale and academic procrastination and the variables of class, parental educational background and school type of students. When the findings were examined, it was seen that there was a difference between lower dimensions of human values and academic procrastination scales; and lower dimensions of human values scale could predict the academic procrastination behavior.

Keywords: Secondary school students, human values, academic procrastination

GİRİŞ

İnsan, çevresindeki varlıkları anlamlandırmada kendisine özgü belirli ölçütler kullanır. Bu ölçütler kimi zaman duyu organlarının kimi zaman da duygusal yönün bir ürünüdür. Duyu organları ile elde ettiği özellikleri varlıkları tanımlamada kullanan insan, o varlığa önem atfetmede, kıymet biçmede duygusal olarak sahip olduğu izlenimlerden yararlanır. Duygusal olarak sahip olunan bu izlenimlere genel olarak “değer” adı verilir (Yeşil ve Aydın, 2007). Bu yönüyle değerler, birey ve toplumu, çevresindeki olgu ve olaylara anlam verme, önem atfetme, değer biçme ve kendine konum belirlemeye yönelik ölçütler sunan özellikler olarak yönlendirme gücüne sahiptir. Değer kavramının çok değişik disiplinlere girmiş olması ve pek çok kuramcının değer kavramını çeşitli kavramlarla ilişkilendirerek açıklamaya çalışması bu kavramın tanımını oldukça güçleştirmektedir (Dilmaç, 2007; Dilmaç, Kulaksızoğlu ve Ekşi, 2007). Bu yüzden değer kavramının yeterince açıklığa kavuşturulduğu söylenemez (Ulusoy, 2007). Dunlop (1996), değer kavramını, kısaca nesnelerin nitelikleri olarak tanımlamıştır. Değerler bireyin yaşamındaki farklı etmenlere yüklediği önemdir (Aydın, 2001). Fitcher’e göre (1994) değerler, kültür ve topluma anlam ve önem veren ölçütler olarak da ifade edilmektedir. . Değerler, genel olarak bireyin diğer bireylerle ilişkilerinde belirli durumları tercih etme eğilimi olarak tanımlanabilir (Hofstede, 1991). Değerler, bireylerin ideal davranış tarzları ya da yaşam amaçları hakkındaki inançları olup, davranışa farklı tarzlarda rehberlik eden çok yönlü standartlar olarak ifade edilmenin yanı sıra, bir şeyin arzu edilebilir (iyi) ya da edilemez (kötü) olduğu hakkındaki inanç olarak da ifade edilmektedir (Güngör, 1998; Rokeach, 1973). Schwartz (1992)’e göre, toplumsal çevreye uyum için gerekli olan bilgi, beceri ve tutumların başında, içinde yaşanılan toplumun değerleri ve bu değerlerin verilmesi gerektiği okullar gelmektedir. Değerler, iyi, kötü ayrımıyla ilgili olup birey ya da grupların diğer alternatifler arasında bilinçli olarak seçtikleri ideal ya da arzu edilen davranış kalıplarını belirlemektedirler. Buna göre değerler ulaşılması kolaylıkla olanaklı olanı değil de daha çok ulaşılması istenilen idealleri temsil etmektedir. Değerlerin işaret ettikleri ideal hedefler, dürüstlük, başarı gibi kazanılması arzulanan soyut davranış biçimleridir (Bozkurt, 1996). Değerler insanlarda var olan tutumları ve insanların davranışlarını tüm algılama ve davranış şekillerini etkilemekle (Ayrıl, 1992) birlikte, insanların sahip oldukları tutumlar ve davranışlarının belirlenmesi ve yönlendirilmesi konusunda da önemli bir

fonksiyona sahiptir (Kulaksızoglu ve Dilmaç, 2000; Dilmaç, Kulaksızoglu ve Ekşi, 2007). Değerler, bilinçli ya da bilinçsiz, sözel ya da sembolik olarak seçimlerimize rehberlik eden; bilişsel, duyuşsal ve davranışsal yargılarımız için ölçüt teşkil eden bireysel ya da toplumsal olarak sahip olduğumuz inançlardır. Değerler toplumları etkilediği gibi toplumlar da değerleri etkileme gücüne sahiptir (Shearman, 2008). Değerlerin oluşumunda bireylerin yetiştiriliş biçimleri ve kişilik yapıları önemli bir rol oynar. Özellikle bireysel farklılıklar temelinde kişilik yapıları değer yapılarıyla paralellik göstermektedir (Bilsky ve Schwartz, 1994).

Öğrencilerin sahip olmaları gereken duyuşsal özelliklerin yanı sıra sahip olması gereken bir diğer özellik ise sorumluluklarını yerine getirme davranışlarıdır. Bir diğer deyişle öğrencilerin gerek genel erteleme gerekse akademik erteleme davranışlarını yapmamalarıdır. Öğrencilerin sahip oldukları insani değerlerin alt boyutlarından olan sorumluluk kavramı, erteleme davranışlarının öğrenciler tarafından yapılmaması ve sorumluluklarını yerine getirilme sürecinde önemli bir etkiye sahip olduğunu söylememiz mümkündür. Erteleme kavramı, Milgram ve Tene (2000), işleri son ana ertelemeyi, geciktirmeyi ve bununla ilgili olarak da görevleri yapmaktan ve karar vermekten kaçınmayı bireyde kişilik özelliği (trait) ya da davranışsal-durumsal (situational) bir eğilim olarak tanımlamışlardır. Alan yazınına bakıldığında erteleme davranış şeklinin ilk olarak akademik alanlar içerisinde gösterilen durumsal bir özellik olarak akademik erteleme davranışı ve bir diğeri ise kişilik özelliği olarak gösterilen kronik erteleme (trait procrastination) olmak üzere yaygın iki türü bulunmaktadır (Milgram ve diğ., 1988; Aydoğan, 2008). Bu bağlamda baktığımız zaman akademik erteleme ise; akademik ertelemeyi bireylerin hemen hemen her zaman akademik sorumluluklarını ya da görevlerini ertelemelerinden dolayı kaygı hissetmeleri olarak tanımlamaktadır (Solomon ve Rothblum, 1984; akt; Balkıs, 2006). Erteleme davranışının çeşitli psikiyatrik sendromlarla ilişkili olduğu bilinmektedir (Ferrari, Johnson ve McCown, 1995). Bu davranış ciddi akademik başarısızlıklara ve ilişkiler içinde önemli problemlere yol açabilir (Sweitzer, 1999). Ferrari, Johnson ve McCown (1995), erteleme ve kendine zarar verme, görevden kaçınma, mükemmeliyetçilik, irrasyonel düşünceler ve depresyon arasında pozitif ilişkiler bulmuşlardır. Akademik erteleme davranışı tipik olarak; akademik göreve başlama ya da tamamlamayı bir sonraki güne bırakmada irrasyonel bir eğilim olarak tanımlanmaktadır (Senecal ve diğ., 2003). Akademik erteleme davranışı; tiksindirici olarak algılanan görevlerden ve sonuçlarından kaçınmadır, kişi için negatif sonuçları olduğu görülmektedir (Ferrari ve diğ., 1995). Yapılan çalışmalar sonucunda, beğenilmeyen zor gelen görevlerin öğrencilerin için daha fazla ertelendiği ve kişinin başarısızlık yaşayacağı bir görevden daha fazla kaçınma eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz (Aydoğan, 2008). Bu bağlamda araştırmamızın amacı, ortaöğretimde öğrenim görmekte olan öğrencilerin sahip oldukları insani değerler ile akademik erteleme davranışlarının, cinsiyet, ya, sınıf, öğrenim görülen okulun türü, anne eğitim ve baba eğitim durum değişkenlerine göre incelenmesidir.

Yöntem

Çalışma Evreni ve Grubu

Bu araştırma genel tarama modeline uygun olarak yapılmıştır. Araştırmanın çalışma evreni Konya ilinde yer alan ortaöğretimde öğrenim görmekte olan öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu ise, Konya merkez ilçelerinde yer alan altı farklı ortaöğretim kurumunda öğrenim görmekte olan 289

kız, 344 erkek öğrenci olmak üzere toplam 633 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma grubu belirtilen ortaöğretim kurumlarda öğrenim görmekte olan öğrenciler arasından tesadüfî küme örnekleme yöntemi ile seçilmiştir.

Veri Toplama Araçları

İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ): Bu araştırmada, öğrencilerin insani değerlerini belirlemede, Dilmaç (2007), tarafından ortaöğretim düzeyindeki öğrenciler (ergenler) için geliştirilen “İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ)” kullanılmıştır. Ölçekte, insani değerler süreci a. Sorumluluk (7 madde) b. Dostlu/Arkadaşlık (7 madde) c. Barışçı Olma (7 madde) d. Saygı (7 madde) e. Hoşgörü (7 madde) f. Dürüstlük (7 madde) olarak altı boyutta toplam 42 madde ile ölçülmektedir. Bu ölçek bireysel veya gruplar halinde uygulanabilen Likert tipi bir ölçektir. Ölçekteki maddeler beş basamaklı “Likert Tipi” (A: Hiçbir Zaman, B: Nadiren, C: Arasıra, D: Sık Sık, E: Her Zaman) bir dereceleme ölçeği şeklinde ifade edilmiştir. Maddeler A:1- B:2- C:3- D:4- E:5 şeklinde puanlanmıştır. Puanların artması/azalması bireylerin insani değerler daha fazla sahip olduğunu/olmadığını göstermektedir.

İDÖ’ nün güvenilirlik çalışması için iç tutarlılık katsayıları (Cronbach Alpha) hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Sorumluluk” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .73 olarak hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Dostluk/Arkadaşlık” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .69 olarak hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Barışçı Olma” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .65 olarak hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Saygı” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .67 olarak hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Dürüstlük” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .69 olarak hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Hoşgörü” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .70 ve 42 maddelik tüm ölçek için iç tutarlılık katsayısı ise alfa. 92 bulunmuştur. Bu kararlılık katsayıları “Sorumluluk” için. 73, “Dostluk/Arkadaşlık” için. 91, “Barışçı Olma” için. 80, “Saygı” için. 88, “Dürüstlük” için. 75, “Hoşgörü” için. 79 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümü için kararlılık katsayısı: . 87 bulunmuştur.

Akademik Erteleme Ölçeği: Öğrencilerin akademik erteleme davranışlarını belirlemek amacıyla, Çakıcı (2003) tarafından geliştirilen “Akademik Erteleme Ölçeği” kullanılmıştır. Akademik Erteleme Ölçeği, öğrencilerin öğrenim yaşantılarında yapmakla sorumlu oldukları görevleri içeren (ders çalışma, sınavlara hazırlanma, proje hazırlama gibi) 12 olumsuz, 7 olumlu olmak üzere 19 ifadeden oluşmaktadır. Buölçekte yer alan ifadeler verilen tepkiler “beni hiç yansıtmıyor”, “beni çok az yansıtmıyor”, “beni biraz yansıtmıyor”, “beni çoğunlukla yansıtmıyor”, “beni tamamen yansıtmıyor” biçiminde olmak üzere beş basamaklı Likert tipinde derecelendirilmektedir. Akademik erteleme ölçeğinin Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı .92 olarak bulunmuştur. Ölçeğin birinci faktörü için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı .89, ikinci faktörü için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı .84’dür. Spearman Brown iki yarım test güvenilirliği, 10 maddelik birinci yarım test için .87 , 9 maddelik ikinci yarım test için .86 olmak üzere toplam .85 olarak hesaplanmıştır. Akademik Erteleme Ölçeğinin 65 lise öğrencisine on yedi gün ara ile uygulanmasından hesaplanan test-tekrar korelasyon katsayısı .89 olarak bulunmuştur. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik katsayısı birinci faktör için .80 , ikinci faktör için .82 olarak hesaplanmıştır (Çakıcı, 2003).

Verileri Analizi

Araştırmada öğrencilerin akademik erteleme ile insani değerler ölçeğinin alt boyutları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson momentler çarpım korelasyon kat sayısı tekniği kullanılmıştır. İnsani değerler ölçeğinin, akademik erteleme davranışlarının yordama gücünü belirlemek amacıyla Regresyon tekniği kullanılmıştır. Öğrencilerin insani değerler ile akademik erteleme ile cinsiyet değişkenleri arasındaki farklılaşmanın olup olmadığını belirlemek amacıyla da t testi, sınıf, anne eğitim, baba eğitim, öğrencilerin okul türü değişkenine göre insani değerler ölçeği alt boyutlarının ile akademik erteleme davranışının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla da Varyans analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde ortaöğretim kurumlarında öğrenim görmekte olan öğrencilerine uygulanan insani değerler ve akademik erteleme ölçeği ve kişisel bilgi formundan elde edilen veriler üzerinde yapılan istatistiksel analizler sunulmuştur.

Tablo 1: Akademik Erteleme ile İnsani Değerler Arasındaki İlişki

		Sorumluluk	Dostluk/Arkadaşlık	Barıcı Olma	Saygı	Dürüstlük Hoşgörü
Akademik Erteleme	r	0.391**	-0.001	0.314**	0.281**	0.211** 0.192**

* $p < .05$; ** $p < .01$

Tablo 1 incelendiğinde akademik erteleme ölçeği puanları ile insani değerler ölçeğinin sorumluluk, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü alt boyutları arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülmektedir. Dostluk/Arkadaşlık alt boyutunda ilişki yoktur.

Tablo 2: Akademik Ertelemenin İnsani Değerler Alt Boyutlarını Yordama Gücü

Model	R	R^2	F
Değer	0.46	0.20	27.93**

Değişken	Std. Edilmemiş Beta	Std. Hata	Std. Beta	T	P
Sorumluluk	0.884	0.127	0.322	6.95	0.000
Dostluk/Arkadaşlık	-0.556	0.108	-0.201	-5,145	0.000
Barıcı Olma	0.414	0.128	0.148	3.23	0.001
Saygı	0.047	0.034	0.017	0.352	0.725
Dürüstlük	0.262	0.128	0.081	2.05	0.040
Hoşgörü	0.283	0.129	0.086	2.19	0.028

Tablo 2’den anlaşıldığı üzere; regresyon analizi sonuçlarına göre, insani değerler ölçeği alt boyutları, akademik ertelemeyi 0.20 düzeyinde açıklamaktadır. Yani insani değer ölçeğinin alt boyutlarının, akademik ertelemeyi açıklama gücü 0.20 dir. Her ne kadar bu değer yüksek sayılamayacak düzeyde olsa da $\alpha=0.01$ düzeyde manidardır ($F=27.93$). Bu durum, akademik ertelemeye ilişkin değerlerin 0.20 ‘si insani değerler ölçeğinin alt boyutlarından kaynaklanırken geri kalanın araştırmaya dâhil edilmeyen değişkenlerden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca, insani değerler ölçeğinin alt boyutlarına ait t değerleri incelendiğinde, birinci alt boyut (sorumluluk) akademik ertelemeyi manidar şekilde açıklamakta ($t=6.95$), ikinci alt boyut (dostluk/arkadaşlık) akademik ertelemeyi manidar şekilde açıklamakta ($t=-5.145$), üçüncü alt boyut (barışçı olma) akademik ertelemeyi manidar şekilde açıklamakta ($t=-3.23$), beşinci alt boyut (dürüstlük) akademik ertelemeyi manidar şekilde açıklamakta ($t=-2.05$), altıncı alt boyut (hoşgörü) akademik ertelemeyi manidar şekilde açıklamakta ($t=-2.19$), insani değerler ölçeğinin saygı alt boyutu ise, akademik ertelemeyi açıklamamaktadır.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre İnsani Değerlerin Alt Boyutlarına Ait t Testi Sonuçları

Değerler	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	Ss	t
Sorumluluk	Kız	28	26.0	4.7	3.065**
		9	6	8	
	Erkek	34	24.9	4.4	
		4	3	7	
Dostluk/Arkadaşlık	Kız	28	28.8	4.8	2.903**
		9	6	8	
	Erkek	34	27.8	4.3	
		4	0	4	
Barışçı Olma	Kız	28	26.3	4.5	5.054**
		9	6	5	
	Erkek	34	24.5	4.4	
		4	5	2	
Saygı	Kız	28	26.2	4.8	1.023
		9	6	2	
	Erkek	34	25.8	4.5	
		4	6	4	
Dürüstlük	Kız	28	26.6	3.9	3.990**
		9	7	7	
	Erkek	34	25.4	3.8	
		4	4	0	
Hoşgörü	Kız	28	24.1	4.2	1.702
		9	9	0	
	Erkek	34	23.6	3.5	
		4	6	5	

* $p<.05$ ** $p<.01$

Tablo 3 incelendiğinde, insani değerler ölçeği alt boyutlarından sorumluluk alt boyutunda kız öğrencilerinin ortalamalarının $\bar{X} = 26.06$, erkek öğrencilerinin ortalamasının ise, $\bar{X} = 24.93$ olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığını ortaya koymak amacıyla hesaplanan t değerinin ($t=3.065$, $p<.01$) .01 düzeyinde anlamlı bir farkı ifade ettiği görülmektedir. Bu bulgu iki grup arasında 0.01 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Dostluk/Arkadaşlık alt boyutunda kız öğrencilerinin aritmetik ortalamaları $\bar{X} = 28.86$, erkek öğrencilerin ortalaması ise, $\bar{X} = 27.80$ olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığını ortaya koymak amacıyla hesaplanan t değerinin ($t=2.903$, $p<.01$) .01 düzeyinde anlamlı bir farkı ifade ettiği görülmektedir. İnsani Değerler ölçeğinin bir diğer alt boyutu barışçı olma kız öğrencilerin aritmetik ortalamalarının $\bar{X} = 26.36$, erkek öğrencilerin ortalaması ise, $\bar{X} = 25.80$ olduğu görülmektedir. . Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığını ortaya koymak amacıyla hesaplanan t değerinin ($t=5.054$, $p<.01$) .01 düzeyinde anlamlı bir farkı ifade ettiği görülmektedir. Bu bulgu iki grup arasında 0.01 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. İnsani Değerler ölçeğinin saygı alt boyutunda kız öğrencilerinin ortalamalarının $\bar{X} = 26.26$, erkek öğrencilerinin ortalamasının ise, $\bar{X} = 25.86$ olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığını ortaya koymak amacıyla hesaplanan t değerinin ($t=3.990$, $p<.01$) 0.01 düzeyinde anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Dürüstlük alt boyutunda ise kız öğrencilerinin ortalamalarının $\bar{X} = 26.67$, erkek öğrencilerinin ortalamasının ise, $\bar{X} = 25.44$, olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığını ortaya koymak amacıyla hesaplanan t değerinin ($t=3.990$, $p<.01$) .01 düzeyinde anlamlı bir farkı ifade ettiği görülmektedir. Bu bulgu iki grup arasında 0.01 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. İnsani Değerler ölçeğinin son alt boyutu olan hoşgörü at boyutunda ise, kız öğrencilerinin ortalamalarının $\bar{X} = 24.19$, erkek öğrencilerinin ortalamasının ise, $\bar{X} = 23.66$, olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığını ortaya koymak amacıyla hesaplanan t değerinin ($t=1.702$, $p<.01$) .01 düzeyinde anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 4. Cinsiyet Değişkenine Göre Akademik Erteleme Ölçeğine Ait t Testi Sonuçları

Değerler	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	Ss	t
Akademik Erteleme	Kız	28	61.3	13.5	1.733
		9	1	7	
	Erkek	34	59.5	12.0	
		4	8	0	

* $p<.05$ ** $p<.01$

Akademik Erteleme ölçeğinin, kız öğrencilerinin ortalamalarının $\bar{X} = 61.31$, erkek öğrencilerinin ortalamasının ise, $\bar{X} = 59.58$, olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığını ortaya koymak amacıyla hesaplanan t değerinin ($t=1.733$, $p>.01$) .01 düzeyinde anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 5: Yaş Değişkenine Göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi ve LSD Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Yaş	N	$\bar{X}$	Ss	F	LSD
Sorumluluk	15	226	25.51	4.85	.028	-
	16	246	25.39	4.59		
	17	138	25.46	4.34		
	18	23	25.35	5.25		
Dostluk/Arkadaşlık	15	226	28.40	4.67	1.104	-
	16	246	28.37	4.49		
	17	138	28.75	4.76		
	18	23	29.35	4.66		
Barışçı Olma	15	226	25.50	4.68	.237	-
	16	246	25.28	4.55		
	17	138	24.46	4.36		
	18	23	24.78	5.10		
Saygı	15	226	26.35	4.64	1.460	-
	16	246	26.20	4.73		
	17	138	25.48	4.28		
	18	23	25.00	6.22		
Dürüstlük	15	226	26.04	3.90	.493	-
	16	246	25.82	3.93		
	17	138	26.11	3.82		
	18	23	26.74	4.82		
Hoşgörü	15	226	24.21	3.85	1.700	-
	16	246	23.99	3.82		
	17	138	23.37	3.80		
	18	23	23.13	3.87		

* $p < .05$ ** $p < .01$

Yaş değişkenine göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi sonuçlarına baktığımızda yaş değişkeninin insani değerler ölçeği alt boyutlarından sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü alt boyutlarının hiçbirinde puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılık saptanmamıştır.

Tablo 6: Yaş Değişkenine Göre Akademik Erteleme Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi ve LSD Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Yaş	N	$\bar{X}$	Ss	F	LSD
Akademik Erteleme	15	226	62.84	13.15	4.99	15-18
	16	246	58.93	11.72		
	17	138	59.64	12.32		
	18	23	56.04	18.04		

* $p < .05$ ** $p < .01$

Tablo 6 incelendiğinde ortaöğretim öğrencilerinin akademik erteleme yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan varyans analizi sonucunda öğrencilerin akademik erteleme ($F= 4.99$, $p<.05$) göre anlamlı düzeyde farklılaşma gösterdiği bulunmuştur. Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin yaş değişkenine göre akademik erteleme puan ortalamalarının arasındaki farklılığın kaynağının bulunması amacıyla LSD testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda on beş yaşında olan öğrencilerin puan ortalamaları on sekiz yaşındaki öğrencilerinin puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur.

Tablo 7. Sınıf Değişkenine Göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi ve LSD Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Sınıf	N	$\bar{X}$	Ss	F	LSD
Sorumluluk	9	312	25.55	4.82	.277	-
	10	204	25.44	4.22		
	11	117	25.18	4.92		
Dostluk/Arkadaşlık	9	312	28.26	4.73	5.795	-
	10	204	28.96	3.94		
	11	117	27.15	5.20		
Barışçı Olma	9	312	25.25	4.63	.523	-
	10	204	25.65	4.35		
	11	117	25.26	4.78		
Saygı	9	312	26.52	4.84	4.001*	9-11
	10	204	25.82	4.16		
	11	117	25.15	4.93		
Dürüstlük	9	312	25.90	3.90	.267	-
	10	204	26.15	3.75		
	11	117	26.01	4.31		
Hoşgörü	9	312	23.94	3.78	1.725	
	10	204	24.17	3.82		
	11	117	23.34	4.09		

* $p<.05$ ** $p<.01$

Sınıf değişkenine göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi sonuçlarına baktığımızda sınıf değişkeninin insani değerler ölçeği alt boyutlarından saygı alt boyutunun puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde ($F= 4.001$, $p<.05$) farklılaştığı saptanmıştır. Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin sınıf değişkenine göre insani değerler ölçeğinin saygı puan ortalamalarının arasındaki farklılığın kaynağının bulunması amacıyla LSD testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda dokuzuncu sınıf öğrencilerin puan ortalamaları on birinci sınıf öğrencilerinin puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Sınıf değişkenine göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi sonuçlarına baktığımızda sınıf değişkeninin insani değerler ölçeği alt boyutlarından sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, dürüstlük ve hoşgörü alt boyutlarında da bir farklılaşma saptanmamıştır.

Tablo 8: Sınıf Değişkenine Göre Akademik Erteleme Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi ve LSD Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Sınıf	N	$\bar{X}$	Ss	F	LSD
Akademik Erteleme	9	312	61.22	12.26	1.34	
	10	204	59.73	12.54		
	11	117	59.21	14.31		

* $p < .05$ ** $p < .01$

Tablo 8 incelendiğinde ortaöğretim öğrencilerinin akademik erteleme puanlarının sınıf değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan varyans analizi sonucunda öğrencilerin akademik erteleme ($F = 1.34$, $p > .05$) göre anlamlı düzeyde farklılaşma saptanmamıştır.

Tablo 9. Ortaöğretim Kurumu Türü Değişkenine Göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi ve LSD Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Kurum	N	$\bar{X}$	Ss	F	LSD
Sorumluluk	(1)Meslek	118	24.8	5.26	1.291	-
	(2)Genel	227	24.72	4.67		
	(3)Anadol	268	25.45	4.32		
Dostluk/Arkadaşlık	(1)Meslek	118	27.53	5.99	2.176	-
	(2)Genel	227	28.29	4.17		
	(3)Anadol	268	28.60	4.30		
Barışçı Olma	(1)Meslek	118	24.75	5.54	2.259	-
	(2)Genel	227	25.25	4.36		
	(3)Anadol	268	25.75	4.30		
Saygı	(1)Meslek	118	25.86	6.07	.603	
	(2)Genel	227	26.30	4.47		
	(3)Anadol	268	25.90	4.67		
Dürüstlük	(1)Meslek	118	23.31	4.49	5.413	2-1
	(2)Genel	227	26.34	3.96		
	(3)Anadol	268	26.15	3.54		
Hoşgörü	(1)Meslek	118	23.31	4.40	1.825	
	(2)Genel	227	23.94	3.93		
	(3)Anadol	268	24.12	3.52		

* $p < .05$ ** $p < .01$

Öğrenim görülen ortaöğretim kurum türüne göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi sonuçlarına baktığımızda sınıf değişkenin insani değerler ölçeği alt boyutlarından dürüstlük alt boyutunun puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde ($F = 5.413$ $p < .05$) farklılaştığı saptanmıştır. Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin öğrenim görülen ortaöğretim kurum türüne değişkenine göre akademik erteleme puan ortalamalarının arasındaki farklılığın kaynağının bulunması amacıyla LSD testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda genel lise sınıf öğrencilerin puan ortalamaları meslek lisesi öğrencilerinin puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Sınıf değişkenine göre İnsani Değerler

Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi sonuçlarına baktığımızda sınıf değişkeninin insani değerler ölçeği alt boyutlarından sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, saygı ve hoşgörü alt boyutlarında da bir farklılaşma saptanmamıştır.

Tablo 10: Ortaöğretim Kurumu Türü Değişkenine Göre Akademik Erteleme Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi ve LSD Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Kurum	N	$\bar{X}$	Ss	F	LSD
Akademik Erteleme	(1)Meslek	118	57.69	16.64	3.649	2-1
	(2)Genel	227	61.53	13.26		
	(3)Anadol	268	60.49	9.88		

* $p < .05$ ** $p < .01$

Tablo 10 incelendiğinde ortaöğretim öğrencilerinin akademik erteleme ortaöğretim kurumu türü değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan varyans analizi sonucunda öğrencilerin akademik erteleme ($F = 3.649$, $p < .05$) göre anlamlı düzeyde farklılaşma gösterdiği bulunmuştur. Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin yaş değişkenine göre akademik erteleme puan ortalamalarının arasındaki farklılığın kaynağının bulunması amacıyla LSD testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda genel lisede öğrenim gören öğrencilerin puan ortalamaları meslek lisesinde öğrenim gören öğrencilerinin puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur.

Tablo 11: Anne Eğitim Değişkenine Göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi ve LSD Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Anne Eğitim	N	$\bar{X}$	Ss	F	LSD
Sorumluluk	(1)İlköğr.	361	25.88	4.55	5.566	-
	(2)Ortaöğt.	198	25.22	4.66		
	(3)Üniver.	74	23.97	4.79		
Dostluk/Arkadaşlık	(1)İlköğr.	361	28.39	4.81	1.552	-
	(2)Ortaöğt.	198	28.42	4.22		
	(3)Üniver.	74	27.39	4.66		
Barışçı Olma	(1)İlköğr.	361	25.56	4.56	.687	-
	(2)Ortaöğt.	198	25.10	4.55		
	(3)Üniver.	74	25.22	4.69		
Saygı	(1)İlköğr.	361	26.42	4.32	3.009*	1-2
	(2)Ortaöğt.	198	25.68	5.13		
	(3)Üniver.	74	25.20	4.91		
Dürüstlük	(1)İlköğr.	361	26.36	3.78	4.6330	1-3
	(2)Ortaöğt.	198	25.73	3.88		
	(3)Üniver.	74	24.96	4.52		
Hoşgörü	(1)İlköğr.	361	24.05	3.72	.664	-
	(2)Ortaöğt.	198	23.69	4.03		
	(3)Üniver.	74	23.73	4.13		

* $p < .05$ ** $p < .01$

Öğrencilerin anne eğitim türüne göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi sonuçlarına baktığımızda anne eğitim değişkeninin insani değerler ölçeği alt boyutlarından saygı ($F= 3.009$ $p<.05$) ve dürüstlük alt boyutunun puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde ($F= 4.6330$ $p<.05$) farklılaştığı saptanmıştır. Yapılan analiz sonucunda anne eğitim değişkenine göre saygı alt boyutu puan ortalamalarının arasındaki farklılığın kaynağının bulunması amacıyla LSD testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda saygı alt boyutunda ilköğretim mezunu olan annelerin puan ortalamaları ortaöğretim mezunu olan annelerin puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Dürüstlük alt boyutunda da, ilköğretim mezunu olan annelerin puan ortalamaları üniversite mezunu olan annelerin puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Anne eğitim değişkenine göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi sonuçlarına baktığımızda anne eğitim değişkeninin insani değerler ölçeği alt boyutlarından sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma ve hoşgörü alt boyutlarında da bir farklılaşma saptanmamıştır.

Tablo 12: Anne Eğitim Değişkenine Göre Akademik Erteleme Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi ve LSD Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Anne Eğitim	N	$\bar{X}$	Ss	F	LSD
Akademik Erteleme	(1)İlköğr.	361	60.83	12.12	2.692	
	(2)Ortaöğt.	198	60.74	14.20		
	(3)Üniver.	74	57.15	11.39		

* $p<.05$ ** $p<.01$

Tablo 12 incelendiğinde ortaöğretim öğrencilerinin anne eğitim sınıf değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan varyans analizi sonucunda öğrencilerin akademik erteleme ($F= 2.692$, $p>.05$) göre anlamlı düzeyde farklılaşma saptanmamıştır.

Tablo 13: Baba Eğitim Değişkenine Göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi ve LSD Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Baba Eğitim	N	$\bar{X}$	Ss	F	LSD
Sorumluluk	(1)İlköğr.	205	26.10	4.58	3.541*	1-2, 1-4
	(2)Orta.	219	25.60	4.55		
	(3)Üniv.	176	24.62	4.74		
	(4)Lisüst.	33	24.82	4.72		
Dostluk/Arkadaşlık	(1)İlköğr.	205	28.45	4.75	1.712	-
	(2)Orta.	219	27.73	4.82		
	(3)Üniv.	176	28.66	4.37		
	(4)Lisüst.	33	28.85	3.49		
Barışçı Olma	(1)İlköğr.	205	25.47	4.80	.144	-
	(2)Orta.	219	25.21	4.22		
	(3)Üniv.	176	25.47	4.77		
	(4)Lisüst.	33	25.40	4.30		
Saygı	(1)İlköğr.	205	26.55	4.40	1.262	

	(2)Orta.	219	25.91	4.64		
	(3)Üniv.	176	25.76	5.09		
	(4)Lisüst.	33	25.42	4.01		
	(1)İlköğr.	205	26.77	3.86		
Dürüstlük	(2)Orta.	219	25.53	3.80	5.997**	1-3, 1-2
	(3)Üniv.	176	26.02	4.02		
	(4)Lisüst.	33	24.24	3.74		
	(1)İlköğr.	205	24.40	3.87		
Hoşgörü	(2)Orta.	219	23.38	3.62	2.708*	1-2,1-4
	(3)Üniv.	176	24.05	4.18		
	(4)Lisüst.	33	23.48	3.27		

* $p < .05$ ** $p < .01$

Öğrencilerin baba eğitim türüne göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi sonuçlarına baktığımızda baba eğitim değişkeninin insani değerler ölçeği alt boyutlarından sorumluluk ($F = 3.541$ $p < .05$), dürüstlük alt boyutunun puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde ($F = 5.997$ $p < .01$) ve Hoşgörü alt boyutu boyutunun puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde ($F = 2.708$ $p < .05$) farklılaştığı saptanmıştır. Yapılan analiz sonucunda anne eğitim değişkenine göre insani değerler ölçeği alt boyutlarının puan ortalamalarının arasındaki farklılığın kaynağının bulunması amacıyla LSD testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda saygı alt boyutunda ilköğretim mezunu olan annelerin puan ortalamaları ortaöğretim mezunu olan annelerin puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Dürüstlük alt boyutunda da, ilköğretim mezunu olan annelerin puan ortalamaları üniversite mezunu olan annelerin puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Hoşgörü alt boyutunda da, ilköğretim mezunu olan annelerin puan ortalamaları yüksek bulunmuştur. Anne eğitim değişkenine göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi sonuçlarına baktığımızda anne eğitim değişkeninin insani değerler ölçeği alt boyutlarından sorumluluk, dostluk/arkadaşlık ve barışçı olma alt boyutlarında da bir farklılaşma saptanmamıştır.

Tablo 14: Baba Eğitim Değişkenine Göre Akademik Erteleme Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi ve LSD Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Baba Eğitim	N	$\bar{X}$	Ss	F	LSD
	(1)İlköğr.	205	62.82	12.80		
	(2)Orta.	219	60.04	12.15		
Akademik Erteleme	(3)Üniv.	176	58.61	13.18	4.670*	1-2, 1-3
	(4)Lisüst.	33	56.73	12.00		

* $p < .05$ ** $p < .01$

Tablo 14 incelendiğinde ortaöğretim öğrencilerinin baba eğitim değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan varyans analizi sonucunda baba eğitim düzeyleri ile akademik erteleme ($F = 4.670$, $p < .05$) göre anlamlı düzeyde farklılaşma göstermektedir.

Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin baba eğitim değişkenine göre akademik erteleme puan ortalamalarının arasındaki farklılığın kaynağının bulunması amacıyla LSD testi yapılmıştır. Babaların eğitim durumuna göre ilköğretim mezunu olan babaların puan ortalamaları yüksek bulunmuştur

TARTIŞMA VE SONUÇ

Ortaöğretim öğrencilerinin sahip oldukları insani değerler ile akademik erteleme davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesinden elde edilen bulgular ışığında aşağıda tartışma süreci gerçekleştirilmiştir. Ancak yapılan literatür çalışmalarında gerek çalışma grubu gerekse de kullanılan ölçme araçları bazında benzer araştırma sonuçlarına rastlanamamıştır. Bu doğrultuda; alandaki çalışmaların bir kısmı, araştırmamızın tartışma kısmına katkı sağlamıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara bakıldığında akademik erteleme ölçeği puanları ile insani değerler ölçeğinin sorumluluk, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü alt boyutları arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülmektedir. Dostluk/Arkadaşlık alt boyutunda ilişki yoktur.. Dilmaç, Hamarta, Yiğit, Yıldız ve Büyükyıldırım (2011), tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada ise, aynı yaş gurubuna yönelik olup kullanılan ölçüm araçlarından insani değerler ölçeğinin aynı olduğu, ortaöğretim öğrencilerinin değer tercihleri ile fonksiyonel olmayan tutumlarının arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik gerçekleştirilen araştırma bulgusuna bakıldığında fonksiyonel olmayan tutumlar ölçeği mükemmelci tutum alt boyutunun insani değerler ölçeğinin sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma ve hoşgörü alt boyutları ile manidar bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. En yüksek ilişki sorumluluk alt boyutunda yer almaktadır. Fonksiyonel olmayan tutum ölçeğinin onaylama ihtiyacı alt boyutunun insani değerler ölçeğinin sorumluluk, barışçı olma, saygı ve hoşgörü alt boyutları ile manidar bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. En yüksek ilişki saygı alt boyutunda yer almaktadır. Fonksiyonel olmayan tutum ölçeğinin bağımsız tutum alt boyutunun insani değerler ölçeğinin sorumluluk ve hoşgörü alt boyutları ile manidar bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. En yüksek ilişki hoşgörü alt boyutunda yer almaktadır. Fonksiyonel olmayan tutum ölçeğinin değişken tutum alt boyutunun insani değerler ölçeğinin sadece hoşgörü alt boyutu ile manidar bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu araştırma bulgu, araştırmamızdan elde etmiş olduğumuz bulgumuzu doğrudan destekler nitelikte olmasa, dolaylı olarak ilişki olduğunu varsaymamız mümkündür. Dilmaç, Deniz ve Deniz (2009), tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada öğrencilerin öz anlayış puanları ile değerler ölçeğinin başarı, hazcılık, öz denetim ve uyarılma, evrensellik, yardımseverlik, uyum ve güvenlik alt boyutları arasında pozitif ilişki olduğu görülmektedir. Araştırma bulgusundan da anlaşıldığı gibi problemlerine mantıklı çözüm arama olarak tanımlanan öz-anlayış ile öğrencilerin sahip oldukları değerler arasında pozitif ilişki olduğu ifade edilmiştir. Bu araştırma bulguları da, elde edilen araştırma bulgularını da dolaylıda olsa destekler niteliktedir.

Araştırmanın ikinci bulgusuna bakıldığında, insani değer ölçeğinin alt boyutlarının, akademik ertelemeyi açıklama gücüne sahiptir. Ayrıca, insani değerler ölçeğinin alt boyutlarına ait t değerleri incelendiğinde, birinci alt boyut (sorumluluk), ikinci alt boyut (dostluk/arkadaşlık), üçüncü alt boyut (barışçı olma), beşinci alt boyut (dürüstlük) ve alt boyut (hoşgörü) akademik ertelemeyi manidar şekilde açıklamakla birlikte, insani değerler ölçeğinin saygı alt boyutu ise, akademik ertelemeyi açıklamamaktadır. Çakıcı (2003), 260 lise ve 287 üniversite olmak üzere toplam 587 öğrenci üzerinde

yaptığı çalışmada; lise öğrencilerinde ana-baba okul başarısı değerlendirme ve okul başarısından doyum düzeyi, kişinin kendisine yönelik mükemmeliyetçiliği ve kişinin başkalarının kendisinden beklentileri ile ilgili mükemmeliyetçiliğinin akademik erteleme önemli yordayıcıları olduğu belirlenmiştir. Üniversite öğrencilerinde de akademik başarının, kişinin kendisine yönelik mükemmeliyetçiliğinin ve kişinin başkalarının kendisinden beklentileri ile ilgili mükemmeliyetçiliğinin akademik erteleme önemli birer yordayıcı olduğu belirlenmiştir. Bu araştırma bulgusu, araştırmamızın bulgusunu doğrudan etkilememekle birlikte değişkenlerden akademik erteleme değişkenin ortak olmasından dolayı dolaylı olarak araştırma bulgumuzu destekler niteliktedir. Doğrudan olmasa da dolaylı olarak araştırmamızı destekler nitelikte olan bir diğer araştırma bulgusu da Deniz, Traş ve Aydoğan (2007), yaptıkları araştırmanın bulguları, stresle başa çıkma sürecinin, akademik erteleme davranışını anlamlı düzeyde yordadığını göstermektedir.

Bir diğer bulgu ise, insani değerler ölçeği alt boyutlarından sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma saygı, dürüstlük ve hoşgörü alt boyutunda kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Araştırmadan elde edilen bir diğer bulguda ise, akademik erteleme puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Dilmaç, Bozgeyikli ve Çıkılı (2008), tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada ise, evrensellik, özyönelim ve güç değerleri açısından cinsiyetler arası bir farklılığın ortaya çıktığını görmekteyiz. Evrensellik ve özyönelim değerleri boyutunda farklılaşma erkek öğrenciler lehineyken, güç boyutunda kız öğretmen adaylarının lehine farklılaşma gösterdiği gözlenmiştir. Mehmedoğlu (2006), tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada ise, araştırmada kız ve erkek öğrencilerin değer grubuna verdikleri önem düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmıştır. Bir diğer araştırma bulgusu da Dilmaç, Deniz ve Deniz (2007), tarafından gerçekleştirilen araştırmadır. Bu araştırma bulgusunda ise cinsiyet değişkenine göre değerlerin alt boyutlarının arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Hazcılık alt boyutunda kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu fark erkek öğrencilerin lehinedir. Değerler ölçeğinin bir diğer alt boyutu öz denetimde, kız öğrencilerin aritmetik ortalamaları anlamlı bir farkı ifade ettiği görülmektedir. Bu fark kız öğrencilerinin lehine olduğu görülmektedir. Yardımseverlik, Uyum, Güvenlik alt boyutlarında da kız öğrencilerinin lehine olduğu görülmektedir.

Bu araştırmanın bir başka bulgusu da yaş değişkeninin insani değerler ölçeği alt boyutlarından sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü alt boyutlarının hiçbirinde puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılık saptanmamıştır. Bir diğer bulgu ise, ortaöğretim öğrencilerinin akademik erteleme yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşma gösterdiği bulunmuştur. Yapılan analiz sonucunda on beş yaşında olan öğrencilerin puan ortalamaları onsekiz yaşındaki öğrencilerinin puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Akademik erteleme davranışı çoğu öğrenci için çok kuvvetli bir engeldir, okulla ilgili problemlere yol açar (örneğin, düşük notlar) ve stresle ilgili fiziksel rahatsızlıklara yol açar (Johson ve diğ., 2000; Lay, 1992; Pychyl ve Shanahan, 2007; Solomon ve Rothblum, 1984; Tice ve Baumeister, 1997; Yorulmaz, 2003; Aydoğan, 2008). Ekşi ve Dilmaç (2010), tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada ise, akademik erteleme eğilimi davranışlarıyla yaş değişkeni arasında bir farklılaşma bulunamamıştır. Bu araştırma bulgusuyla benzerlik gösteren bir diğer araştırma bulgusu da Çakıcı (2003), tarafından gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sonucuna göre üniversite öğrencilerinde akademik erteleme ile yaş arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Sınıf değişkenine göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi sonuçlarına baktığımızda sınıf değişkeninin insani değerler ölçeği alt boyutlarından saygı alt boyutunun puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Sınıf değişkeninin insani değerler ölçeği alt boyutlarından sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, dürüstlük ve hoşgörü alt boyutlarında da bir farklılaşma saptanamamıştır. Dilmaç, Deniz ve Deniz (2009), tarafından gerçekleştirilen araştırma bulgusunda ise, değer tercihleri ile sınıf değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Elde edilen bulgular, değerler ölçeği alt boyutlarından öz denetim, evrensellik, yardımseverlik güvenlik alt boyutlarının puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Dilmaç ve diğerleri (2008) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise, üçüncü sınıf öğrencilerin geleneksellik değer algıları birinci sınıf, ikinci sınıf ve dördüncü sınıf öğrencilerinin geleneksellik değer algılarına göre daha yüksek olduğu ifade edilmiştir Sınıf değişkenine göre elde edilen bir diğer bulgu ise, akademik erteleme davranışları ile sınıf değişkeni arasında anlamlı bir farklılaşmanın olup olmamasıdır. Farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan varyans analizi sonucunda öğrencilerin akademik ertelemesinde farklılaşma görülmemektedir. Ekşi ve Dilmaç (2010), tarafından gerçekleştirmiş olduğu bir çalışmada da öğrencilerin akademik erteleme eğilimi ve genel erteleme eğilimi düzeyleri ile sınıf değişkeni arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Bizim araştırma bulgunuzda da akademik erteleme ile sınıf değişkeni arasında bir farklılaşmaya rastlanmamıştır. Bu bulgu ile çalışmamızdan elde edilen bulgu birbirini destekler niteliktedir.

Öğrenim görülen ortaöğretim kurum türüne göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi sonuçlarına baktığımızda ortaöğretim kurumu değişkenine göre, insani değerler ölçeği alt boyutlarından dürüstlük alt boyutunun puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Sınıf değişkenine göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi sonuçlarına baktığımızda ortaöğretim kurumu değişkenine göre, insani değerler ölçeği alt boyutlarından sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, saygı ve hoşgörü alt boyutlarında bir farklılaşma görülmemektedir. Elde edilen bir diğer bulgu ise, ortaöğretim öğrencilerinin akademik ertelemenin ortaöğretim kurumu türü değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan varyans analizi sonucunda öğrencilerin akademik erteleme göre anlamlı düzeyde farklılaşma gösterdiği bulunmuştur. Yapılan analiz sonucunda genel lisede öğrenim gören öğrencilerin puan ortalamaları meslek lisesinde öğrenim gören öğrencilerinin puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin anne eğitim türüne göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi sonuçlarına baktığımızda anne eğitim değişkeninin insani değerler ölçeği alt boyutlarından saygı ve dürüstlük alt boyutunun puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Yapılan analiz sonucunda saygı alt boyutunda ilköğretim mezunu olan annelerin puan ortalamaları ortaöğretim mezunu olan annelerin puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Dürüstlük alt boyutunda da, ilköğretim mezunu olan annelerin puan ortalamaları üniversite mezunu olan annelerin puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Anne eğitim değişkenine göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi sonuçlarına baktığımızda anne eğitim değişkeninin insani değerler ölçeği alt boyutlarından sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma ve hoşgörü alt boyutlarında da bir farklılaşma saptanamamıştır. Bir başka bulgu ise, ortaöğretim öğrencilerinin anne eğitim değişkeninin akademik

erteleme davranışlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan varyans analizi sonucunda öğrencilerin akademik göre anlamlı düzeyde farklılaşma saptanmamıştır.

Öğrencilerin baba eğitim türüne göre elde edilen bulguya baktığımızda, İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları Varyans Analizi sonuçlarına baktığımızda baba eğitim değişkeninin insani değerler ölçeği alt boyutlarından sorumluluk, dürüstlük ve hoşgörü alt boyutu boyutunun puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Araştırmamızdan elde edilen son bulgu ise; ortaöğretim öğrencilerinin baba eğitim değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan varyans analizi sonucunda baba eğitim düzeyleri ile akademik erteleme arasında anlamlı düzeyde farklılaşma göstermektedir.

KAYNAKÇA

Aydın, İ. P. (2001). Yönetmel, Mesleki ve Örgütsel Etik. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Aydoğan, D. (2008). Akademik Erteleme Davranışının Benlik Saygısı, Durumluluk Kaygı ve Öz Yeterliliği İle Açıklanabilirliği. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.

Ayral, A.E. (1992). Akademisyenlerin Çalışmayla İlgili Değerleri, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İngilizce İşletme Bölümü Organizational Behavior Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Balkıs, M., 2006. Öğretmen Adaylarının Davranışlarındaki Erteleme Eğiliminin, Düşünme ve Karar Verme Tarzları İle İlişkisi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Bilsky, W. ve Schwartz, S.H.(1994). Values and Personality. European Journal of Personality, 8, 163-181.

Bozkurt, T. (1996). “İşletme Kültürü: Kavram, Tanımı ve Metodolojik Sorunlar”. Endüstri ve Örgüt Psikolojisi (Edt: S. Tevrüz). Ankara: Türk Psikologlar Derneği-Kalite Derneği.

Çakıcı, Ç. D. (2003). Lise ve Üniversite Öğrencilerinde Genel Erteleme ve Akademik Erteleme Davranışının İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Deniz, M. E., Traş, Z., Aydoğan, D. (2007). Akademik Erteleme ve Denetim Odağının Duygusal Zeka Yeteneklerine Göre İncelenmesi. IX. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, 17-19 Ekim. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Dilmaç, B. (2007). Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği ile Sınanması. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Dilmaç, B., Kulaksızoğlu, A. ve Ekşi H. (2007). “An examination of the humane values education program on a group of science high school students Educational Sciences: Theory & Practice . Cilt 7, Sayı 3, 1221–1261.
- Dilmaç, B., Bozgeyikli, H.& Çıkkılı, Y. (2008). Öğretmen adaylarının değer algılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. Değerler Eğitimi Dergisi, 6(16), 65-92.
- Dilmaç, B., Hamarta, E., Yiğit, R., Bayır, M. Ve Büyükyıldırım, İ. (2011). The relationship between secondary school students’ dysfunctional attitudes and their human values. European Journal of Educational Studies. 3(2), 353-363.
- Dilmaç, B., Deniz, M. ve Deniz, M.E.(2009). Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayışları ile Değer Tercihlerinin İncelenmesi. Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt 7, No. 18, 9-24.
- Dunlop, F. (1996). Democratic values and the foundations of political education. Values in education and education in values (Ed. J.M. Halstead ve M.J. Taylor). London: Falmer Pres.
- Ekşi, H. Ve Dilmaç, B. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Genel Erteleme, Karar Vermeyi Erteleme ve Akademik Erteleme Düzeylerinin Sürekli Kaygı Açısından İncelenmesi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 23 (2), 433-450.
- Ferrari, J. R., Johnson, J. L. and McCown, W. G., 1995. Procrastination and Task Avoidance: Theory, Research, and Treatment. New York: Plenum Press.
- Fitcher, J. (1994). Sosyoloji Nedir? (Çev: N. Çelebi). Ankara: Atilla Kitabevi.
- Güngör, E. (1998). Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Hofstede, G. (1991). Cultures and Organizations. London: Harper Collins Business.
- Johnson, M. E., Gren, K. E. and Kluever, C. R. (2000). Psychometric Characteristics of the Revised Procrastination Inventory. Research in Higher Education, 41(2), 269–279.
- Kulaksızoğlu, A. ve Dilmaç, B. (2000). İnsani Değerler Eğitim Programı. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı:12. Sayı:12. 199–208.
- Lay, C. H. (1992). Trait Procrastination and Perception of Person-Task Characteristics. Journal of Social Behavior and Personality, 7, 483-494.
- Mehmedoğlu, U. (2006). Gençlik, Değerler ve din. Küreselleşme, ahlak ve değerler. (Ed. U. Mehmedoğlu & Mehmedoğlu). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Milgram, N.A. and Tenne, R. (2000). Personality Correlates of Decisional and Task Avoidant Procrastination. European Journal of Personality. 14, 141-156.
- Milgram, N. A., Sroloff, B. and Rosenbaum, M. (1988). The Procrastination of Everyday Life. Journal of Research in Personality, 22, 197-212.
- Pychyl, T.A. , Morin, R.W. and Salmon, R. B. (2000). Procrastination and Planning Fallacy: An Examination of The Study Habits of University Students. Journal of Social Behavior & Personality, 2000 Special Issue. 15 (5),135-150.

Rokeach, M. (1973). *The Nature of the Human Values*. New York: The Free Press.

Senecal, C., Julien, E. and Guay, F., (2003). Role conflict and academic procrastination: A self-determination perspective. *European Journal of Social Psychology*, 33, 135-145.

Schwartz, S.H.(1992). Universals in the Content Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests In 20 Countries. In Zanna (Ed.). *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 25, pp. 1-65). New York: Academic Press.

Shearman, S.M.(2008). Culture, values, and cultural variability: Hofstede, Inglehart, and Schwartz's approach. The Annual Convention of the International Communication Association, Montreal, QC, Canada.

Solomon, L. J. and Rothblum, E. D. (1984). Academic Procrastination: Frequency and Cognitive-Behavioral Correlates. *Journal of Counseling Psychology*, 31, 503-509.

Sweitzer, N.G., 1999. "Fiddle-Dee-Dee, I'll Think About It Tomorrow": Overcoming Academic Procrastination in Higher Education. M.A. Thesis, Biola University: The Faculty of The Department of Education.

Ulusoy, K. (2007). Lise Tarih Programında Yer Alan Geleneksel ve Demokratik Değerlere Yönelik Öğrenci Tutumlarının ve Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tice, D.M. and Baumeister, R.F. (1997). Longitudinal Study of Procrastination, Performance, Stress, and Health: The Costs and Benefits of Dawdling. *Psychological Science*, 8, 454-458.

Yorulmaz, A. (2003). Erteleme Davranışının Çeşitli Psikolojik Değişkenler Açısından İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yeşil, R. & Aydın, D. (2007). Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem ve Zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (2), 65-84.

FOOD OR LOVE? MOTHERING, FEEDING, EATING AND DESIRE IN FAY WELDON'S *REMEMBER ME*

Tatiana GOLBAN

Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

Breakfast! Bon appétit! If you can.

The manner of the breakfast declares the aspiration of the family. Some breakfast standing, some sitting, some united in silence, some fragmented in noisiness and some, as in a television commercial, seeming to have all the time and money and good will in the world; and some in gloomy isolation. It is the meal at which we betray ourselves, being still more our sleeping than our waking selves. (Fay Weldon, *Remember Me*)

ABSTRACT: Since the publication of her first novels, Fay Weldon has been continuously acclaimed as a feminist writer whose writings represent an angry retort at the oppressive conditions which trap the contemporary female personality within the traditional boundaries of a patriarchal society. It may be so, but there are many other literary concerns in her novels which, although regard directly the status of women, become independent thematic perspectives and as such deserve to be topics of critical interest. Among them, food and its consumption, which are the central themes of *Remember Me*. The present study aims to disclose the ways in which the novelist confers literary significance to food and employs it as a means of rendering the private and social experience of women, which comprises, in the case of this novel, such issues as self-identity, social interaction, wife-husband and mother-child relations, nourishment, love, desire, and sexuality.

Keywords: food, eating disorders, body, desire, self-identity, mother-daughter relationship, inter-human relationship.

ÖZET: İlk romanlarının yayınlanmasından bu yana Fay Weldon, ataerkil toplumun geleneksel sınırlarında kalan günümüz kadın karakterinin kısıldığı kapanın baskın koşullarını öfkeyle eleştiren feminist bir yazar olarak tanınır. Weldon'ın romanlarında kadınların durumuyla ilgili olsa da eleştirel analiz gerektiren bağımsız tematik perspektifler de yer almaktadır. Bunların arasında *Remember Me*'nin temel izleği “yemek” ve “yemek tüketimi” olarak kabul edilebilir. Bu çalışma, romancının yemeğe verdiği yazınsal önemin etkilerini açığa çıkarmayı ve onu kadının özel ve toplumsal deneyimlerinin –ki romanda bunlar öz kimlik, sosyal etkileşim, karı-koca ve anne-çocuk ilişkileri, beslenme, aşk, arzu ve cinsellik şeklinde ortaya çıkmaktadır- bir aracı haline getirmesinin önemini ortaya koymayı amaçlar.

Anahtar Kelimeler: yemek, yemeğe bağlı bozukluklar, beden, arzu, öz kimlik, anne-kız ilişkisi, insan ilişkileri

I. Introduction: Food and Its Symbolic, Social, and Individual Significance

Eating is an indispensable activity. It is one of the first things we learn to do in our life; it is a major source of pleasure and frustration; it is the foundation of our education and enculturation. Food is essential for our survival and it has a social function. On one hand, what is the food we eat, how we eat, who accompanies us while eating, why and what we feel about food are essential questions in the attempt to understand and explain the human relationships in society. On the other hand, “the major significances of eating, however, are not biological but symbolic” (Sceats, 2000: 1). And, continues Sceats, the symbolical significance of eating is great, because, according to psychoanalytic theory, the formative feeding experiences are inscribed in the psyche. The consumption of food represents a fundamental activity in the process of building self-identity and is essential in the definition of family, social class, ethnicity, etc. According to Peter Garnsey,

food is at once nutrition, needed by the body for its survival, and cultural object, with various non-food uses and associations. Food functions as a sign or means of communication. It governs human relationships at all levels. Food serves to bind together people linked by blood, religion or citizenship; conversely, it is divisive, being distributed and consumed in accordance with existing hierarchies. (Garnsey, 1999: xi)

Appetite, taste and ingestion are signs and means of communication, which firmly circumscribe a person within certain cultural context and invest the eating activity with moral, psychological, and affective values. The growing number of eating disorders in Western societies of the last decades is a clear signal of insecurity of the human about embodiment, the nature of being, as well as of the boundaries between the self and the outside world. The physical boundaries are definitively connected to food and eating activity, since the consumed food passes into and out of the body, normally leading to its shaping. However, not only the body is shaped by food, but also the self is influenced and changed by the nourishment and the provider of the nourishment.

II. Fay Weldon and the Concern with Food and Its Consumption in *Remember Me*

Although the relation between food and human identity has been illustrated in various literary works since Antiquity, we become aware of the growing interest in this concern in the contemporary works of such women writers as Doris Lessing, Angela Carter, Margaret Atwood, Fay Weldon, and others. This situation occurs as a consequence of the tradition established in Western culture, in which the woman is the producer and the provider of food, with all the powers and services it implies. Of course women’s writings have various other areas of concern apart from the one suggested above, but we cannot avoid the temptation to explore the female culinary sensuousness, her authority in cooking and the exertion of power through food and acts of eating, which are lavishly presented in contemporary female writings.

This article considers the contemporary writer Fay Weldon and her novel *Remember Me* (1976) in its concern with society, power and women’s roles and experiences which are coded, among other things, through food, appetite, eating and female body. A prolific novelist, playwright, television and radio script writer, Fay Weldon deals with the subjects of sexual initiation, marriage, infidelity, divorce, contraception, abortion, motherhood and housework. Her novels reveal the difficulties of establishing

self-identity and meaning in a world in which love does not last, marriage is not happy and motherhood is not serene. These subjects are explored in close relation to the issues concerning the female body, desire, food and nurturing activities.

Described by Lynn Schwartz as an “urban tale of middleclass marital reshuffling, proliferating guilt, resentment, awkward diner parties, and left-over children” (Schwartz, 1977: 560), the novel *Remember Me* focuses on the revenge of a jilted ex-wife Madeline who dies early in the story only to return to haunt and persecute her ex-husband Jarvis, the architect, and his new wife Lily through the agency of Margot, who is Jarvis's part-time secretary and a doctor's wife. Gentle Margot, unacknowledged wife and mother, gradually assumes the identity of Madeline, the wronged wife, and exerts Madeline's revenge on the new couple. Somehow Margot, named during this period as Margot/Madeline, absorbs enough of Madeline's energy and anger to force her family to remember and recognize her and accept her demand to bring Hilary, the architect's and Madeline's daughter, into their family. By the time of the funeral, Margot/Madeline achieves an admission of guilt and apology from Jarvis and Lily and the settlement of Hilary with Margot's family rather than with Jarvis and Lily. Even the spoiled and extraordinary step-mother Lily, who almost loses her son Jonathan to Madeline's revenge, learns to appreciate the fragility of life and love, promising to be a better mother and step-mother in the future.

III. Food and Nurturing Revealing Motherhood

One of the most important themes in Fay Weldon's novel is that of mothering, which is made explicit through the motif of food-giving and nourishment. In Western culture, the connection of food to love centers traditionally on mother, since she is the most important figure in an infant's world, the one who nourishes, fulfills and completes. The mother is the person who forms the child's appetite and expectations of the world and develops the table manners and other manners and values which would be important throughout adult life.

Along with the food, the mother nurtures to her child love, encouragement, frustration or fear. Considering this power of formation over someone's self, the ancient matriarchal archetypes present maternity as limitless and unquestionable authority. However, the role of mother in Western world is a confusing one, taking into account the overwhelming and powerful role of mothers, on one hand, and the social and domestic disempowerment by their nurturing and serving role, on the other hand.

Fay Weldon explores and portrays many of the complexities of maternal nurturing, ranging from anxious infantile hungers and difficulties of relationship to the paradoxical demands of the mothering role itself. Madeline, one of the maternal figures presented in the novel, cannot think of anything else but revenge against her former husband Jarvis and his new wife Lily. Poor, divorced, and depressed, she lives in a squalor that announces the world about her victimization: “Oh, I am Madeline, the first wife. I am the victim. I have right on my side. It makes me strong. I feed on misery.” (Weldon, 2003: 16) To be betrayed by her husband and the much younger Lily represents the source of Madeline's recurrent wrath.

Madeline is forty-four and is very thin: “She eats and eats Sugar Puffs by the jumbo-size packet, and tinned milk (cheaper than fresh) by the dozen cans – but Madeline just gets thinner and thinner.”

(Weldon, 2003: 12) She lives her life structured by consumption: the consumption of food and television. The pastimes as well as the foods are unnourishing and insubstantial. Her excessive eating has less to do with satisfying hunger than with soothing herself: food, similar to drink, sleep, radio and TV, is a drug, a kind of escapist entertainment that demonstrates Madeline's decision to become a consumer par excellence who produces and provides nothing. In her grimy basement flat with barred windows she abandons all efforts toward cleanness and cooking, leaving her face and body dirty and letting the kitchen be damp and unused. "Why have toast when bread and butter will do?" (Weldon, 2003: 13)

These descriptions of Madeline's carelessness evoke the revulsion that Julia Kristeva describes as "abjection". The process of abjection is caused by what "disturbs identity, system, order. What does not respect borders, positions, rules" rather than by "lack of cleanliness" per se (Kristeva, 1982: 4). The soiled and constantly eating Madeline, dressed in ragged clothes, exemplifies the grotesque body as described by Bakhtin: both abjection and grotesque suggest a failure of control, a transgression of boundaries. The grotesque body is the body in transition, the unfinished and open body which outgrows itself and which is not separated from the rest of the world (Bakhtin, 1968: 26-27).

Fay Weldon describes her protagonist as following: "Madeline! Madeline the ogre, the vampire, looking not so much dangerous as dirty and depressed (...) Madeline brought down, reduced, humbled by life and Lily." (Weldon, 2003: 52) Feeding continuously on misery and hatred, she laments in her basement flat, leaving her maternal concern to "evaporate altogether in the general depression of the morning" (Weldon, 2003: 11). Having the custody of her only child, Madeline profoundly affects her daughter's appetites and capacity for future nurturing, allowing Hilary to eat herself to huge proportions with Sugar Puffs, adding more and more sugar on the already sweetened cereal. Madeline, having neither energy nor desire to stop her daughter from destroying herself, is absent and ineffectual as a mother: "Hilary is walking witness to Madeline's wrongs, Madeline's ruin. See, says Madeline in her heart, regarding Hilary, see what has become of me. See what Jarvis has done?" (Weldon, 2003: 11). Hilary is fourteen and weighs 154 pounds. With large feet and large bust, Hilary copes with the misery of her unhappy life – being the product of an indifferent father and a vindictive mother – by living on sweets.

The truest victim and casualty in the novel, Hilary silently cries out to her mother: "Mother, do you hear me? I need your help. I am growing stunted, I know I am. If you don't do something soon, I'll fall apart like some dried-up walnut, and you will find me withered in my shell inside (...) Mother, do you hear?" (Weldon, 2003: 91) The hopeless abusive mother drives her child not only to overeating but also to a deep sense of guilt:

I am Hilary. I am the daughter of two houses, at home in neither. I am the girl who should have been born a boy, forcing my parents apart by disappointment. Well, something made this separation, something came between them, entered in, and pierced and tore apart. Me? In all probability. My fault, but not my doing. (Weldon, 2003: 90)

Such an anxiety has partly to do with the absence of a nurturing mother figure that would be responsible for giving food and love to her child and also for comforting and pacifying her fears. Weldon portrays Hilary as an anxious daughter, desperate for food and attention, yearning to be cuddled by her mother,

because she feels alone and frightened. But when she climbs into her mother's bed and "lies there sleepless, cold and lardy, against her mother's hard and feverish side", she remains uncomforted "like any usurper to an abdicated throne." (Weldon, 2003: 2)

The maternal failure in the case of Madeline can be also suggested by the chilly disregard with which she treats her daughter, while preferring the self-imposed state of suffering and victimization. She neither supervises the nurturing nor intervenes in her daughter's periods of distress and unhappiness, and her relief at being spared of Hilary's company – when the daughter goes to school or to her father's house for the weekends – is almost palpable: "Madeline values her peaceful weekends: her Saturday and her Sunday, minus Hilary, marked by nothing more demanding than the change of programme on the radio." (Weldon, 2003: 53) This negative mothering and "failures of nurturing don't have to be associated with malignity"; on the contrary, they may "reflect a mother's own insecurities and inadequacies" (Sceats, 2000: 18). Crushed and disappointed, Madeline's nurturing consists of attempts to mold Hilary into a figure resembling their pet, a guinea pig that lives in a cage and eats every morning the same Sugar Puffs and old cabbage leaves in the evening.

Besides her failure to nurture, Madeline experiences a "sense of embattlement" (Sceats, 2000: 19) originating, partially, in the ambiguities implied by the role of a mother. Viewed through a child's perspective, the mother represents a great authority, an immeasurable power; however, the child, not always willing to cooperate and obey, can confront the mother with a great, powerful will. Madeline's desire to control what her daughter wears and eats leads Hilary to revolt against her mother's impositions: "Then let me find my own way out of it, please!" (Weldon, 2003: 15) To experience domination and powerlessness at the same time is deeply frustrating for Madeline. It is disturbing for her to deal at once with omnipotence and the lack of power, the sense of disempowerment being emphasized in her case by her being abandoned by Jarvis and by her living on his low alimony.

No such disempowerment is presented in the other maternal figure of the novel, who is Lily, Jarvis's second wife, his "lucky ticket in the lottery of life" (Weldon, 2003: 6). Lily spends enormous sums of money refurbishing the house and giving lavish dinner parties. Lily introduces herself as the architect's wife, no longer the lowly butcher's daughter:

It was my mother, Ida, on her wild Australian shore, who taught me how to care so well for possessions, both material and human, there being so little of either about. How pleasant everything is since I became the architect's wife. All things around me ordained, considered, under control. The house is well converted, the plasterwork is sound, the polished floor blocks on the ground floor are both practical and attractive; the carpets upstairs are both luxurious and hard-wearing. Is this not what Jarvis has worked for; what I myself made possible for him? How happy we are – like children. (Weldon, 2003: 30)

The beautiful, young and desirable Lily wishes everything to be beautiful and perfect, like she is. Not only has she achieved perfection in her household, which is, according to Madeline, "a monument of sickly self-esteem" (Weldon, 2003: 51), but she has done so with her husband and son, or so it seems to her. Jonathan, their two-year old child, has learned to climb into his own high chair and to sit quietly

while Lily prepares the meal. Receiving great disapproval when he cries or makes a fuss and gets little affection otherwise, Jonathan has learned how to keep the peace, just as Jarvis has.

The nurturing characteristic of mothering and the pleasures obtained from feeding people is obvious in the satisfaction Lily manifests while preparing the breakfast:

Lily squeezes fresh chilled oranges into the blender, adds honey, and blends for fifteen seconds. She has iced glasses waiting. She put them in the refrigerator the night before, as is her custom. Lily's husband and son wait obediently at the breakfast counter, their faces and hands washed, their hair combed, marveling at such wifely and maternal excellence. The coffee is filtering, newly made from freshly ground, lately roasted beans. Eggs from the health-food shop have been boiled for three and three-quarter minutes: the starch-reduced bread has been evenly toasted, shaken free of crumbs and placed in the little white chine toast-rack. The tablecloth is white and clean: the china blue and white: knives and forks, carefully washed by hand and not in the machine, retain their strength and colour. (Weldon, 2003: 5-6)

The pleasure of creating nourishment and well-appreciated food empowers Lily in her household, while Jarvis "sits, waits, watches and marvels" (Weldon, 2003: 6) at the sight of his extraordinary wife. This aspect of positive maternal nurturing in the case of Lily might suggest the relationship between food and love, a relationship which is almost inseparable in the first stages of an infant's life, "especially for mothers who breastfeed, and women almost invariably express love for their children through food" (Sceats, 2000: 20). However, the satisfaction Lily experiences through her gift of nourishment might have dangerous consequences upon its receiver, Jonathan, which questions Lily's capacity to nurture her child on love through the means of food: "Lily washes Jonathan's silver christening spoon. Jonathan needs it for his egg. Lily cleans the spoon with silver polish every single day (...) The spoon is becoming very thin, almost sharp. If Lily carries on like this, Jonathan will cut his little mouth on its edges." (Weldon, 2003: 6-7) Therefore, Lily's pretence of a careful, loving and nurturing mother supports only her narcissist obsession with self-perfection.

Lily's narcissist fixation as a perfect mother is made explicit in the following fragment: "I even want Hilary, Jarvis's child. I want Hilary to be happy too, to make up for all things she's lost, all the things Madeline has taken from her. I want to show everyone what a truly successful person I am: wife, daughter, mother, stepmother." (Weldon, 2003: 33) In her desire to exhibit to the entire world her care for Hilary, Lily forgets or fails to admit that she is the first reason for the child's deprivations. She runs everything efficiently around Hilary when the latter spends the weekends in their house, aiming to slim Hilary down. It becomes her great preoccupation, her earnest desire: "On Saturdays and Sundays Lily gives Hilary a breakfast of lemon tea with artificial sweetener, two boiled eggs and one slice of starch-reduced toast spread with low-calorie margarine." (Weldon, 2003: 11)

In one of her articles focused on nursing mothers, Stephanie Demetrakopoulos claims that "women who force their children to eat, who stuff them with food/love, may be extending their lactation powers and own fulfillment, forcing the child to act as the replete and filled vessel of her gift of nourishment." (Demetrakopoulos, 1982: 432) Between Lily's satisfaction as a giver of nourishment and Madeline's failure of nurturing, Hilary is revealed as a true victim, with her expanded bosom, a puffy face, a double

chin and a stogy body, since "Lily's breakfast, followed by equally austere lunches and dinners, cannot, alas, undo the damage done by Madeline on Monday, Tuesday, Wednesday, Thursday and Friday." (Weldon, 2003: 11)

The wicked stepmother's apparent desire to help Hilary has definitely nothing to do with love and care for her stepdaughter, but explicitly with Lily's empowerment and desire to control and subdue Hilary. The novelist discloses this wish through Lily taking Hilary to the hairdresser to have her long and golden hair cut, the hair being the only beautiful attribute of this otherwise disgraceful child. This action suggests not only the taming and the subdual of the stepdaughter, but also her mutilation, since the child cries and remains frustrated for a long time. In her anxiety to hide her new look, Hilary screams: "Don't look at it. It's horrible. I can't go out of the house for at least six weeks." (Weldon, 2003: 85)

The cruel and indifferent Lily continues the line of abusive mothers presented by the novelist. It seems that Weldon undermines the potential of a biological mother to fulfill the nurturing and the feeding aspects of motherhood. Instead, she creates a substitute figure, a non-biological mother who is allowed to behave 'maternally'. This is Margot, the doctor's wife, who is the mother of two healthy children and later also the substitute mother to Hilary. Margot introduces herself at the beginning of the novel: "Oh, I am the doctor's wife, waking. I am Margot, housewife, mother, waking to the world I have made; a worm and homely place, in which others grow if not myself. How nice!" (Weldon, 2003: 4)

Margot is a loving mother for her children and her affection and dedication finds a powerful expression through her cooking. She prepares bacon and eggs 'delicately', and the fresh meat pies prepared for her family are described in the novel in very comforting terms. The radiant and homely picture developed by the novelist sketches a maternal archetype, but this archetype is an equivocal one. The offering of food and the offering of love are inseparable in the case of Madeline, but she is a passive wife who always puts her husband's needs first, then those of her children and only at the end her own needs. Concerning nurture, Madeline feels empowered, since she is a powerful provider of food and an irresistible authority.

However, this position, rooted in her nurturing and serving role, enslaves her in the family background. Her husband and children see her only in this inferior hypostasis and for a long time she refuses to admit the mistreatment. Instead, she scrubs and cleans, keeping herself too busy with domestic drudgery to be able to question her position in the family hierarchy. With "her past unacknowledged, her future unquestioned, making herself useful, as women do" (Weldon, 2003: 4), Margot plows through the dullness of her life without complaint. Her husband, Philip, is not openly abusive, and neither he nor the children consciously victimize and enslave Margot, but their quiet expectation of family peace, submission, order, nurturing, and dinner leaves her feelings unappreciated and invisible. Accustomed to self-sacrifice and denial, Margot has a difficult time, breaking the old patterns that seem to have held the family together but have provided little spiritual nourishment for herself as a mother and wife.

IV. The Thematic Juxtaposition of Food and Eating with Love, Desire and Sex

The satisfaction or dissatisfaction with nourishment and the status of the woman as the provider of nourishment should be considered also in relation to human desire. The idea that 'the way to a man's

heart lies through his stomach' is widespread in Western culture. Women imitate sometimes the infantile experience of feeding/love in their relationship with husbands, playing the roles of mothers and manipulating them like they do with their children. Not only do women exert their authority and control over food, but they also "are able to take advantage of men's subordination to the powerful maternal figures of their childhoods". (Sceats, 2000: 21) Certainly the nourishment, as an expression of love, could not be limited to the references to maternity and sexuality. Disinterested offering of love/food, as expression of nourishment, could be also considered in relation to friendship, sisterhood, altruistic compassion, responsibility, and religious engagement. However, the sexual love emphasizes most brightly the relation between food and love; the courting and seduction, or the declaration of love, in literature, as well as in life, are frequently accompanied by food and drink.

It can be said that Fay Weldon creates a *qui pro quo* motif in the food relations of actual lovers, or potential lovers, or ex-partners. The adultery of Jarvis and Margot took place many years ago at a party, after both of them having eaten and drunk excessively. Jarvis forgets the incident that has dissipated in the air similar to the drink he had during that night. What else to be expected? "It had been a dimly-lit party, in the days when most people smoked, and the smell of hot punch had filled the air, and one girl had been much like another, tight-waisted and teetering around on stiletto hills." (Weldon, 2003: 39) Margot, on the contrary, holds the encounter as one of the most precious memories; for her, this adultery confers power over her husband Philipp, who ignores her and is indifferent to her, and grants power over Jarvis as well, who has forgotten everything long ago, but she hides this "secret knowledge" that thrills and excites her throughout the entire life.

The correlation of food and sex is a complex one and it is interlocked with the connotation of appetite in the case of the two drives. Even the term 'sexual appetite' refers clearly to the relation between food and sex: "The link is made linguistically, so that what is subject specific language moves freely between the two areas of food and sexuality, people being described as 'tasty', a 'dish' or a 'tart', or people being said to 'feast their eyes' on the object of desire, to be hungry for love." (Sceats, 2000: 22) Madeline in her youth was a very attractive woman, "bright as a button", entertaining and energetic, brave and rebellious. Her boldness made Jarvis desire her a lot: "what an angry little girl she'd been, smearing the walls with far worse than puffed wheat" (Weldon, 2003: 61). Ironically, the fact that she was at the beginning too bold determined Jarvis's appetite and desire for her to cool down. "Neglecting the washing-up on the grounds that it was trivial, housework humiliating, cooking a waste of human energy and world resources" (Weldon, 2003: 60), Madeline fails not only in her role of mother, but also in her role of wife, being ineffective as a nurturer of her husband's desires.

After discovering Jarvis's adultery, Madeline considers sexual fidelity meaningless, returning home "from God knows where but suspiciously late, smelling of drink and sex". (Weldon, 2003: 61) Abandoning every attempt at cooking and every attempt to love, Madeline is not able to nurture the needs of her hearth, which leads to her being abandoned by Jarvis: "Sex is good enough for Madeline, not for Jarvis. Jarvis falls in love with Lily. Who's to blame him?" (Weldon, 2003: 56)

The image of food and eating as a sexual metaphor has a long established tradition, such a connection between food and sexuality being explained by the possibility of food and sex to perpetuate life. Both are associated with bodily needs, act upon body and set the mind towards it. Undoubtedly, food and sex

interweave through the agency of the body and it is important for the continuation of life to stimulate and satisfy both appetites. However, the psyche, more than the body, provides a very persuasive interrelation of these two strong appetites. In his 'Three Essays on the Theory of Sexuality', Freud claims that the sexual instinct originates in the infant's earliest experiences of eating. By being nourished at the mother's breast, that is to say, by sucking the milk from the mother's breast, the infant achieves a proto-sexual satisfaction. The activity of sucking and of receiving the milk stimulates the mucous membrane of the mouth, thus generating a sexual pleasure. In this case, Freud considers that lips "behave like an erotogenic zone", and continues:

The satisfaction of the erotogenic zone is associated, in the first instance, with the satisfaction of the need for nourishment. To begin with, sexual activity attaches itself to functions serving the purpose of self-preservation and does not become independent of them until later. No one who has seen a baby sinking back satiated from the breast and falling asleep with flushed cheeks and a blissful smile can escape the reflection that this picture persists as a prototype of the expression of sexual satisfaction in later life. The need for repeating the sexual satisfaction now becomes detached from the need for the taking nourishment. (Freud, 1961: 181-182)

It is clear that Freud considers the sexual desire to originate and develop out of the fulfillment of the hunger for food. Likewise, in Fay Weldon's novel, food and its consumption are strongly interwoven with sex and power, and her writing suggests the inevitability of this interconnection. In *Remember Me*, the issue of food is presented as the center of desire and eating as a fundamental act. The food preparation and the activity of eating may imply stimulation of desire, satiety and also narcissistic self-contemplation of some characters. It is the case of Lily, in her relation with Jarvis, who manifests a strong sexual behavior through the implication of food: "Lily and Jarvis! What games they play, in bed and out of it." (Weldon, 2003: 30) Lily, beautiful as a 'painted angel', with long and full legs and rounded buttocks, with high and rounded breasts, always going bra-less, holds the control over Jarvis' food and drink, but also over his morning and evening sex. Weldon emphasizes Lily's narcissism in her contemplation of herself, her body and also her perfect food preparation for Jarvis. Her sensuality implies power, especially sexual power. Lily is a woman who likes to hold everything under control: Jarvis's diet (whose waist was thirty-eight inches when he married Madeline but now is thirty inches) and even his digestion or indigestion. Her concern with Jarvis's body is also a part of her narcissistic desire to make him "erect, rouse this pale stiff lovely Lily to passion, flush her cool skin with intemperate desire". (Weldon, 2003: 7) Lily's power is obvious not only in their sexual relation, but also in the food that begins to upset Jarvis' stomach:

Last night's drink and this morning's sex still fuddle his perceptions of the world. Jarvis breathes heavily as he waits for his egg in the pause between orange juice and coffee. The orange juice, so fresh and cold, trickled in a chilly stream down his throat and to his stomach, and now lies there, acid and uneasy. Jarvis does not like orange juice but scarcely cares to say so. (Weldon, 2003: 6)

Lily's particular exploitation of her role as nurturer, her sexuality, and Jarvis's obedience and disempowerment are evident in this fragment. Lily experiences self-contemplation and self-satisfaction generated by her empowerment, whereas Madeline experiences 'abjection', as to mention again Julia

Kristeva's term. Madeline acknowledges her failure as a mother, wife and woman, realizes that she has been thrown away from all these positions, and this determines her feelings of self-disgust and guilt, and a sense of impurity and insecurity. Her last and desperate date and sexual experience with Mr. Quincey proves to be another disaster, since Madeline is able neither to take nor to offer satisfaction, but only feigns excitement and pleasure. Questioning her self-identity, which is highly precarious, Madeline feels vulnerability and guilt. Before her death, she examines once again her situation which seems repulsive to her:

Oh, I am Madeline, I am the first wife, I am the rightful one. My house, my home, my life, gone with my marriage. Myself left walking about the world, striped of my identity. I am Madeline: I am Hilary's mother. I cannot give her what she needs. But what am I to do? I cannot take pleasure in her; as Iris took no pleasure in me. There is a mist over my eyes: the weariness of hating too much, too silently. Hilary will wither in spite of my love, because of it, like a dried-up walnut in its shell: she can take no nourishment from me. I consume myself; there is nothing left over. (Weldon, 2003: 92)

Does this experience signify the total collapse and failure of mothers and women to nurture? Definitely not. As mentioned earlier, Weldon suggests that if the biological mother fails, the nurturing and feeding aspects of motherhood can be transposed onto substitute figures. Margot, after Madeline's funeral, takes Hilary to her house; Margot and her family make the necessary adjustments to accommodate Hilary and eventually the peace and equilibrium of the household are restored. Setting her home once again and re-entering the role of nurturer, Margot reassures the pleasures of servitude and succeeds in reconciling with herself and others, above all with Madeline by means of identification:

I am Margot, the doctor's wife, no longer young. I shall be happier, now that I have acknowledged grief, and loss, and the damage done to me by time, and other people, and events; and the damage that I did (...) I am Margot and Madeline in one, and always was. She was my sister, after all, and she was right: her child was mine, and mine was hers. (Weldon, 2003: 277)

Weldon emphasizes the necessity to establish new and alternative models for caring, nurturing, and responsibility. The prospect to achieve these models might seem utopian; however, the concept of the repetition of certain patterns of motherhood is a vivid one. We know from the experience of life that people who have been abused tend themselves to abuse other people. Nancy Chodorow suggests that "mothering itself is a repeating pattern"; she also claims that mothers produce daughters with definite "mothering capacities" and "evident desire to mother". (Chodorow, 1978: 7) This is exactly the case of Margot and also that of Hilary, the latter enjoying the pleasure of mothering her half-brother Jonathan. This aspect suggests the victory of the nurturing potential and also of the desire to care for others. The victory of Margot, who establishes herself once again as an authoritative nurturer in the house, gives hope of eventually being victorious to Hilary, who is now Margot's daughter and as such would imitate the mother. Hilary's final song of liberation and victory is obvious:

Oh, I am Hilary, daughter of a once-living mother, mother of children yet unknown. I shall never eat Sugar Puffs again, MY MOTHER'S DEATH HAS SET ME FREE. My life, her

death – that's the sum she gave me. Dying was the best thing she could do for me – this was her good and final gift. (Weldon, 2003: 274)

Conclusion

At first sight apparently a narrative of marital revenge, the novel is, as we have attempted to argue in the present study, much more complex than that, its thematic level comprising a large number of perspectives and concerns. Among them, of primary importance stands the idea of food and its consumption, which is presented and developed in relation to the issues regarding family life and matrimonial links, love and sexual desire, nourishment and care, and the status of woman as wife and mother.

The novel ends with a sense of reconciliation and the prospect of fulfillment of a woman's personality, Fay Weldon advocating and confirming by *Remember Me* and her other novels the powerful and eventually the victorious position of female characters and female authorship in the contemporary period despite the repeated declarations about the oppressive situations that continue to trap the female personality in a patriarchal society.

REFERENCES

- BAKHTIN M. (1968) *Rabelais and His World*. Cambridge, MITP.
- CHODOROW N. (1978) *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley, University of California Press.
- DEMETRAKOPOULOS S. (1982) The Nursing Mother and Feminine Metaphysics: An Essay on Embodiment. In: *Soundings: an Interdisciplinary Journal*, nr. 65 (4), pp. 430-443.
- FREUD S. (1961) Three Essays on the Theory of Sexuality. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, vol. VII. London, Hogarth Press and The Institute of Psycho-Analysis.
- GARNSEY P. (1999) *Food and Society in Classical Antiquity*. West Nyack, Cambridge University Press.
- KRISTEVA J. (1982) *The Powers of Horror*. New York, Columbia University Press.
- SCEATS S. (2000) *Food, Consumption and the Body in Contemporary Women's Fiction*. Port Chester, Cambridge University Press.
- SCHWARTZ L. (1977) Quartet Plus Ghost: Review of *Remember Me* by Fay Weldon. In: *Village Voice*, 3 January 1977, nr. 58, rpt. *Contemporary Literary Criticism*, vol. 9.
- WELDON F. (2003) *Remember Me*. London, Flamingo.

JAMES JOYCE AND THE CONDITION OF MODERN MAN: HUNGER, FOOD AND EATING REVEALING SELF-IDENTITY AND INTER-HUMAN RELATIONSHIP IN *LESTRYGONIANS*

Petru GOLBAN

Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

ABSTRACT: In literary history, food and eating are central themes to the work of certain writers; to others, they are metaphors or motifs associated with some other larger themes. Among those of the latter writing perspective is James Joyce, in whose fiction food and its consumption receive a complex and subtle significance. Joyce's work being itself extremely complex and with multiple connotations, this study focuses just on one section of his work, namely on the episode known as the 'Lestrygonians' from the novel *Ulysses*. Actually, Joyce's preoccupation with food in this section is so obvious that one might consider it to be this episode's central theme. It may be so, but it is also true, as we attempt to argue, that Joyce makes connections between food and both the private and the public aspects of the character's life in order to embrace again a wide range of issues, central to his entire work, including the questions of self-identity, individual frustration and alienation, family, love, sexuality, social status and behaviour, nationalism and religion. To reveal the literary significance of food and the ways in which Joyce employs food, hunger and eating as a means of engaging with these issues represents the main aim of the present study.

Keywords: food, hunger, Joyce, stream of consciousness novel, 'Lestrygonians', interior monologue, character, frustration, alienation.

ÖZET: Yazın tarihinde “yemek” ve “yemek edimi” kimi yazarların yapıtlarında ana temayı oluştururken, James Joyce gibi kimilerinininkilerde farklı temalarla ilgili eğretilme ya da motif olarak kullanılırlar. Joyce'un kurgusunda yemek ve yemek tüketimi karmaşık ve ilk anda anlaşılır olmayan bir önem kazanır. Zaten karmaşık olan Joyce'un yapıtı, yemek ve simgeleriyle sayesinde birden, oldukça yan anlam taşıyan yapıt haline gelir. Bu çalışma, *Ulysses* romanında “Lestrygonians” diye bilinen bölümle sınırlandırılmıştır. Aslında, Joyce'un bu bölümde yemeğe odaklanması o kadar belirgindir ki, bu bölümün ana izleğinin yemek olduğu rahatlıkla söylenebilir. Joyce, yemeği karakterin özel ve genel yönleriyle birleştirerek, yapıtında kendini sorgulama, bireysel hüsrana, yabancılaşma, aile, aşk, cinsellik, sosyal konum ve tutum, milliyetçilik ve din gibi konuları ele alır. Bu çalışmanın esas amacı, yemeğin ve Joyce'un yemek, açlık gibi konuları ele almasının yazınsal önemini ortaya koymaktır..

Anahtar Kelimeler: yemek, açlık, Joyce, bilinç akışı romanı, “Lestrygonians”, iç monolog, karakter, hüsrana, yabancılaşma.

I. Introduction: Food as a Literary Concern

From ancient period all the way throughout centuries until nowadays it is easy to notice how every now and then writers refer in their works and in different ways to eating and drinking. The food has become the object of a discourse, or, in fact, the object of “a multitude of discourses: stage plays, religious polemics, mystical tracts, cookbooks, medical texts, herbals, travelogues, novels, to name a few of the genres; primitivist legend, humoral physiology, Christian asceticism, utopian speculation, to name a few of the intellectual traditions or “discursive formations” entailed, as Michel Foucault once characterized them” (Appelbaum, 2006: xiii).

Among the multiple reasons for such a thematic concern, stands the idea that food is a means of revealing the personality of a character, his/her self and social identity: “formative feeding experiences are inscribed in the

psyche; food and eating are essential to self-identity and are instrumental in the definition of family, class, ethnicity". (Sceats, 2000: 9) This is especially the case of the individual-concerned twentieth-century and contemporary literature. Like in Europe in general, in that particular type of British literary art which is labelled 'experimental' and 'innovative' a major emphasis is on personal, in particular psychological, experience, and, among the many aspects of the human experience employed to better reveal the psychological issues, the private consciousness and sensibility, stands the experience of hunger, food and eating as "the primary source of pleasure and frustration". (Sceats, 2000: 9)

In addition to this, given its both private and public aspects, the practice of food consumption is "inextricably connected with social function. What people eat, how and with whom, what they feel about food and why – even who they eat – are of crucial significance to an understanding of human society". (Sceats, 2000: 9) The food consumption is thus thematically employed to reveal also various social topics, the inter-human relationship and the relationship between the individual experience and the larger domain of family, national, cultural, religious, political and other issues.

II. James Joyce, Modernism, and the Stream of Consciousness Novel

Among the twentieth-century British writers who made food a part of their discourse aiming at revealing both self-identity and social meanings is James Joyce, a major representative of Modernism. Joyce made use of his aesthetic concentration to achieve literary innovation by exploring new fields of human experience and by developing new means of artistic expression.

A writer is considered to be a proper representative of Modernism and is regarded as innovative and experimental if he/she is capable to merge in one work the innovation on both thematic and structural levels. A true exponent of the modernist experimental novel, Joyce expresses new thematic perspectives by using new methods, which are, in his case, the theme of the psychological experience of the individual expressed in the form of interior monologue by the stream of consciousness technique, as in his masterpiece *Ulysses*.

Another author would be Virginia Woolf, who, in *Mrs Dalloway*, renders new thematic concerns by the same original narrative technique, unlike Lawrence or Huxley, for instance, who achieve experimentation only on one level. Hence the fact that Joyce and Woolf in fiction and Eliot in poetry have been constantly to the present day regarded as modernists, whereas Lawrence, who provided innovation reflecting the psychoanalytical issues merely on the thematic level, remaining a traditionalist in the narrative organization of his novels, is regarded as a modernist only in the context of his own period.

The interest of the modernist writer from the first half of the twentieth-century in original themes and techniques was stimulated by the new developments, contemporary or from the nineteenth-century, in the field of ideas, in particular in philosophy, psychology, and anthropology, and in the field of art, in particular by the second half of the nineteenth-century Symbolism, Impressionism, and Aestheticism. Breaking with the past, the new philosophical, psychological and artistic theories stimulated the interest in discovering new means to show the fact that the human perception of the actual phenomena is not reliable, which, among other things, questions the traditional concept of human self-control and self-responsibility, and recognises the imperfectability of man. In the discourse of imaginative prose this perspective determines important changes in the character representation strategies, where the individual is no longer regarded as a master of his destiny, a fully integrated personality, but a psychologically unstable human being whose feelings and thoughts are uncertain, impressions unreliable and responses unpredictable.

Borrowing from psychology (*Principles of Psychology* (1890) by William James) the idea that reality is not objectively given but it is perceived subjectively through consciousness, Joyce, Woolf, Proust, and Faulkner

attempted to render the entire complexity of the individual psychological experience and produced the stream of consciousness novel (the term ‘stream of consciousness’ being first coined by James to describe the flow of thoughts within the awakened mind) as a particular type of the modernist experimental fiction. The mental experience is not an entirely new concern in literature, but Joyce and others provided it with the status of the ultimate thematic concern, where the intimate and infinite processes of thought and the relationship between consciousness, subconscious and reality become the subject matter of the fictional text.

Moreover, as Joyce conceived of it, the individual psychological experience is a framework or context consisting of abstract manifestations of the mind – ideas, thoughts, sensations, memories, impressions, intuitions, feelings, etc. – which are in fact the actual subject matter of the novel. In his attempt to reify in the written discourse the processes which make these abstract manifestations possible, the writer remains on the unspoken, abstract, mental level and for this purpose he searches for new methods to describe the unspoken thoughts and feelings of the character since the traditional narrative organization, the objective description, and the conventional dialogue are inappropriate.

The stream of consciousness has proved to be the most important method of expression of such a literary concern, since it renders faithfully the psychological context and synchronises the originality of theme with that of technique. Joyce uses the stream of consciousness technique as the way in which the text is to be written, and it might be said that the stream of consciousness also refers rather to the subject-matter than to the technique. The abstract manifestations of the mind emerge as prompted by personal unconscious and/or from the interaction with the actual reality. They also emerge and are linked to form the infinite process of thinking by the psychological principle of free-association, meaning the power of one thing to suggest another. Finally, when the stream of consciousness method is applied, they receive the form of a particular type of literary discourse, which is called ‘interior monologue’.

To conclude this somewhat long but necessary introductory part, the stream of consciousness technique constructs the interior monologue which renders the psychological context and processes of character just as they really exist on different levels of consciousness and conscious control before ideas and other abstract manifestations of the mind are organized and formulated for deliberate speech or materialised in external behaviour.

III. The Condition of Modern Man and the Character Representation Strategies in *Ulysses*

The novel *Ulysses* offers through the form of interior monologue and the stream of consciousness technique “the richest exhibition of psychological realism to be found in this period”. (Baldick, 2005: 208) The text of *Ulysses* is primarily an interior monologue; or rather it comprises three distinct interior monologues, since the story focuses on three characters, namely Stephen Dedalus, Leopold Bloom and Molly Bloom.

In the framework of these interior monologues, the sense of hunger and the idea of food occur amid the numerous other abstract manifestations of the mind, which, in the general psychological context of each character, emerge and succeed each other as a flux of thinking, indeed a stream of consciousness. Certainly, the most recurrent abstract manifestations of the characters do not refer to food: the majority of their thoughts and memories are so rendered as to disclose the main aspects that form the thematic nucleus of all Joyce’s writings – art, literature, language, nationhood, religion, family – and to reflect the contemporary period of chaos, state of confusion, and existential crisis on different levels. Among these levels – social, religious, political, and others – of primary importance stands the individual experience reflecting two main aspects of the condition of modern man: frustration (on personal level) and alienation (as a social being).

Out of the eighteenth sections of the novel, the only one that explicitly deals with food is the chapter called *Lestrygonians*, in which, “tasting his hunger, he [Bloom] laces the landscape with images of food, the giving of

which only famishes the craving.” (Sherry, 2004: 69) The section represents the fifth part of Bloom’s interior monologue and the eighth of the whole novel. Since the novel contains eighteen parts like Homer’s epic, it is a critical cliché to consider *Ulysses* a modern epic based on Homer’s *Odyssey*, in that “underneath each of the eighteen extended episodes around which the novel is built lies a Homeric precedent.” (Sanders, 2004: 540) Following Joyce’s stated intention to transpose the ancient myth *sub specie temporis nostri*, each section of the novel finds its counterpart in Homer; also, the protagonists Leopold Bloom is a modern Ulysses/Odysseus, Stephen Dedalus is Telemachus, and Molly Bloom is Penelope. The literal aspect of the transposed myth contains a rather ‘thin thread’ of action – “Stephen’s estrangement from Mulligan, Molly Bloom’s infidelity, the meeting of Bloom and Stephen, their return to the Blooms’ house and eventual parting” – “but sufficient for a new odyssey in which most of the adventures occur inside the mind”. (Ellmann, 1986: xii-xiii)

The novel’s intertextual perspectives are numerous and diverse; only in *Lestrygonians* one finds references to, among others, *Hamlet* by Shakespeare and *Ulysses* by Tennyson, where, concerning the latter, “the mock heroic prose is applied to Bloom who does not drink life to the lees as Tennyson has it but ‘drain [s] his glass to the lees’”. (Pierce, 2006: 56) In addition, the novel is thematically connected to Joyce’s previous works *A Portrait of the Artist as a Young Man* and *Stephen Hero*, but here a troubled Stephen is no longer the main character: the central part of the novel, containing twelve episodes, is given to Leopold, while the first three sections to Stephen and the last three to Molly.

It is also an already established critical tradition to compare the characters and to claim that they represent hypostases of the modern frustrated and alienated personality in a period of crisis in the history of humanity, of which the one that is the textual representation of Joyce is Stephen Dedalus, whereas Leopold Bloom and Molly Bloom are linked to the general human condition. A more detailed comparative approach is dedicated to the two male characters, Stephen and Leopold.

Concerning the similarities, the emphasis is on the characteristic to both feeling of alienation and frustration in public and private life. Throughout the day, 16 June 1904, they search for understanding, communication and companionship, experience epiphanies, finally meet one another and discover a sense of intimacy suggesting prospect of fulfilment, sense of reconciliation, hope for artistic accomplishment, and the eventual escape from the tormenting feelings of frustration and alienation.

Concerning the differences, the emphasis is on the opposition between the spiritual (Stephen) and the materialistic (Leopold). Both similarities and differences between Dedalus and Bloom emerge better from within the contexts of their interior monologues. In both, the reader finds the common concerns with (1) private life (namely family issues: in Stephen death of mother and in Leopold death of his son Rudolph and the infidelity of Molly, which become obsessions revealing, or rather being, the source of their frustration), (2) public life (issues concerning politics and Irish Nationalism), and (3) spiritual life (issues related to religion), the last two revealing alienation of the characters.

However, Stephen’s interior monologue consists of multiple allusions to philosophy, literature, religion, history, social theories, and myth, disclosing a highly artistic nature of an intellectual concerned with spiritual issues. Stephen is the philosopher, abstract thinker, spiritual, intellectual, and learned, and his interior monologue is complex and reflects a diversity of interests and fields of knowledge. Hence also the very small amount of author’s intervention in the form of third person narration or traditional dialogue. On the contrary, Bloom’s interior monologue points to a more pragmatic, materialistic, less intellectual and sophisticated personality of an ordinary man with no special complexity of thought, inefficient and obsessed with his inefficiency and inferiority, and revealing, like Stephen, the sense of alienation and frustration.

Leopold is the ordinary citizen, modern urban man, material and practical, “the common man who imagines he has a practical, scientific cast of mind reflecting on things” (Pierce, 2006: 18) and who apprehends the objects “by all of the senses as well as the intellect – but mostly by the senses.” (Sharkey, 2006: 242) His interior monologue is less complicated, hence the author’s frequent intervention with the third person narration and the use of dialogue, in particular regarding characterisation. Each character’s interior monologue is divided in sections of the novel; each section is related to the rest, contributing to the expression of the general themes and ideas, but each has also its own setting and mode of narration, its own reference to a single hour, organ, art, colour, symbol, and technique, and, above all, its own thematic and structural unity.

IV. The Modernist Representation of Hunger, Food and Eating in *Lestrygonians*

The human being requires food to survive as individual and sexual encounter to survive as race, and it seems that *Lestrygonians* argues about this by its focus on sexuality coming next to food. The main emphasis is on hunger, food and eating, the real experience of eating as a fundamental activity, connected to “the real experience of hunger and desire, of pleasure and discomfort, of self-regulation and self-indulgence, of joy and guilt”. (Appelbaum, 2006: xiii) It is in this episode that Joyce draws the close connection between food consumption and personal identity.

By its concern with food as the most basic materialistic need to survive and be happy, the episode reveals the materialistic, worldly-minded and practical features of Leopold’s personality. According to the schema for *Ulysses*, the scene of the episode is ‘the lunch’, hour is ‘1 pm’, organ is ‘oesophagus’, art is ‘architecture’, and so on.

Leopold Bloom, a mediocre canvasser for advertisements, is placed on the streets of Dublin at lunchtime, in no great hurry, heading towards the National Library, and in meantime considering eating at Burton’s restaurant. Walking through the streets, “Bloom bathes in a spate of images, sounds, and odors triggering memories recent and distant and a profusion of thoughts. His mind races back and forth among all of these, exulting in their multifarious abundance, accepting the desires they arouse” (Alter, 2005: 164), above all the sense of hunger and sexual desire.

At the beginning rather weak but rapidly growing in intensity, Bloom’s hunger comes gradually to prevail over all other feelings, interferes with other thoughts, in particular his sexual and sensual imagination, and throughout the entire interior monologue represents the main stimulus for all his other abstract manifestations of the mind. In other words, Leopold’s diverse thoughts – about Molly, their dead son, work, Irish national issues, religion, literature, etc. – based on the principle of free-association and stimulated by his sense of hunger, would gradually be systematized to rotate around the idea of food and eating reaching its paramount dominance over his consciousness at the moment of entering the Burton’s restaurant. Prior to this moment, Bloom recognizes his bodily need: “Ah, I’m hungry”. Leading to this understanding is a complex experience of the mind “hopping among remembered sights and sounds, commonplace sayings, and immediate sensations” (Baldick, 2005: 209). Also,

as Bloom wanders the streets, his thoughts about people he sees, or advertising gimmicks and slogans that he reads or recalls, constantly switch back involuntarily to food and drink, until he becomes aware that he is hungry and needs his midday meal. Predisposed to a sort of practical utopianism, he ponders the merits and disadvantages of communal kitchens, then of vegetarianism, before rehearsing, in a sequence of broken yet loosely associated phrases, the horrors of butchery. (Baldick, 2005: 208)

Already at the very beginning of *Lestrygonians*, Leopold’s sense of hunger, bound to sensual images, reveals itself in that his first thoughts are on “pineapple rock, lemon platt, butter scotch. A sugarsticky girl shovelling scoopfuls of creams for a Christian brother.” Intermingled with the thoughts on food are those on religion, which are

stimulated by the first contact with reality from this section, when Leopold is handed a religious leaflet containing the words “Blood of the Lamb”. Leopold at first mistakes “Blood” with “Bloom”; then embarks on speculating simultaneously about religion and food in that “All are washed in the blood of the lamb”, “God wants blood victim”, etc.; and arrives to a feeling of compassion for a child that looks “underfed” and then for some gulls – “those poor birds” – and he buys two cakes for a penny to feed the birds. One may notice that Bloom’s thoughts on food and eating unveil a nice, warm-hearted personality, which is also due to the fact that his sense of hunger has not acquired its full strength yet.

Next pages show Leopold’s thinking process turning to private life, namely family issues, and here emerge the main two sources of Leopold’s sense of frustration and alienation: the death of his son and Molly committing adultery with Boylan. Leopold discloses it on the mental level in his interior monologue (“If he ... O! Eh? No ... No. No, no. I don’t believe it. He wouldn’t surely? No, no”), and also by the help of the narrator (“Mr Bloom moved forward raising his troubled eyes”), and then again in the framework of his psychological experience (“Think no more about that”). Bloom attempts to escape the disturbing reflections by rapidly changing the turn of thought and by contrasting the happy family life from the past (“Happy. Happy. That was the night”) with the unhappy present that began after the death of their son. Leopold’s interior monologue is interrupted by the meeting of an acquaintance, Mrs. Breen, actually an old sweetheart of Leopold’s, and their dialogue.

Following this intrusion of a traditional type of narrative organization, Bloom’s interior monologue continues with references to the newspaper *Irish Times*, stimulating abstract manifestations on his job and later on nationalism, namely Irish national issues, denoting a new turn of his thought which signifies the shift in the thematic perspectives of the novel from the private existence to public life and politics. The thoughts on the issues of Irish nationalism intermingle with those on newspaper, work, literature, urban life, and more and more with references to food and eating.

Approaching the restaurant, Bloom’s anxiety reaches its culmination as his sense of hunger is also at peak, dominates the consciousness and disturbs the discursive logic of thinking (“Duke street. Here we are. Must eat. The Burton. Feel better then”), and excludes all other abstract manifestations of the mind except for the sexual images borrowed from a novel: “Perfumed bodies, warm, full. All kissed, yielded: in deep summer fields, tangled pressed grass, in trickling hallways of tenements, along sofas, creaking beds. – Jack, love! – Darling! – Kiss me, Reggy! – My boy! – Love!”. Compositionally, the interior monologue here, as in much of the novel, and as registered by stream of consciousness, shows discontinuity and fragmentation, meaning “an energetic cutting back and forth between swathes of disparate linguistic materials that are assembled in a complex, aesthetically satisfying narrative whole”, since Joyce “embraces the fragmentation” and “the fragments in his treatment of them become a new kind of poetry that affirms simultaneously the inventive energies of the mind and the concrete particularities of everyday experience”. (Alter, 2005: 162)

The moment of Bloom entering the restaurant, with his psychological condition being solely under the stimuli of hunger and sensual desire chaotically interfusing one with another, represents the climax of the section. Leopold’s “heart astir”, he “pushed in the door of the Burton restaurant”, and, continues the narrator, “Stink gripped his trembling breath.” Here the narrator’s intervention ends, and the reader views the whole picture through Leopold’s eyes, the scene being reflected mainly as a flux of abstract manifestations in the form of interior monologue:

See the animals feed.

Men, men, men.

Perched on high stools by the bar, hats shoved back, at the tables calling for more bread no charge, swilling, wolfing gobfuls of sloppy food, their eyes bulging, wiping wetted moustaches. A pallid suetfaced young man polished his tumbler knife fork and spoon with his napkin. New set of microbes. A man with an infant’s sauced stained napkin tucked round him shovelled gurgling soup down his gullet. A

man spitting back on his plate: halfmasticated gristle: gums: no teeth to chewchewchew it. Chump chop from the grill. Bolting to get it over. Sad booser's eyes. Bitten off more than he can chew. Am I like that? See ourselves as others see us. Hungry man is an angry man. Working tooth and jaw. Don't! O! A bone! That last pagan king of Ireland Cormac in the schoolpoem choked himself at Sletty southward of the Boyne. Wonder what he was eating. Something galoptious. Saint Patrick converted him to Christianity. Couldn't swallow it all however.

– Roast beef and cabbage.

– One stew.

Smells of men. Spaton sawdust, sweetish warmish cigarettesmoke, reek of plug, spilt beer, men's beery piss, the stale of ferment. His gorge rose.

Couldn't eat a morsel here.

The scene at Burton's restaurant containing the consumption of food is materialised in the discourse of the text as a distinct process in the psychological experience of Bloom and the atmosphere created this way is presented as unpleasant, uncivilised and disgusting, a real image of cannibalistic consumption. This moment in the character's psychological experience is highly revelatory for the true comprehension of his personality: people are viewed as animals, 'Lestrygonians', that is, cannibals; his first thought – "see the animals feed" – reveals that Bloom is disgusted by the atmosphere and by the people eating there, since his stomach is brought to the point of vomit.

Cannibalism means savagery and inhuman cruelty, and the scene propagates an archetypal image of cannibalism and "the connotations of 'cannibalism' imply a cultural archetype, conjuring up irredeemably savage, most primitive and distant tribes, or the pathological disintegration of personality and social order". (Sceats, 2000: 41) Also, since it is not rendered as the literal eating of human flesh, cannibalism is employed here metaphorically, as a "figurative cannibalism", meaning "the use of cannibalistic desire or behaviour as a metaphor." (Sceats, 2000: 42) Another interesting interpretation of this central episode of *Lestrygonians* is given by Vincent Sherry: the scene at the restaurant represents

a recasting of the original Homeric adventure, in Book X, where Odysseus' men meet the cannibals. Bloom, turning into Burton's restaurant, enters an equally savage prospect (8.650ff.), where the forbidden practices of Homer's tribe are centered in the consumption of meat: "pungent meatjuice" (651) registers a shock in Bloom's first, lasting, intensifying impression. Carnivorism is hardly cannibalism, however, and the logic of the Bloomian overreaction is given in the litany he chants over this prospect. "Men, men, men" (8.653): where redblooded men (used to) eat meat, the supplanting of Bloom's own virility by Boylan causes him to bestialize this scene of flesh-eaters. (Sherry, 2004: 70)

Thinking like a human hater, Bloom reveals a particular attitude towards men, and the phrase 'hungry man is an angry man' referring to the people in the restaurant may easily be ascribed to render Bloom as being himself angry, which is to be angry at human condition in general. Hunger is a need, but here the "awareness of hunger is often associated with pain, desperation, and aggression". (Appelbaum, 2006: 248) Disgusted by the atmosphere, Bloom "couldn't eat a morsel here". He leaves the restaurant, comes "out into clearer air", is back on the streets of Dublin, actually turning "back towards Grafton street", and, with his still strong sense of hunger and anger ("Eat or be eaten. Kill! Kill!" and "Ah, I'm hungry"), Bloom goes to another restaurant.

This second eating place is Davy Byrne's "moral pub", where he has a cheese sandwich and a glass of burgundy. It is interesting to notice that before this actual eating Bloom has expressed fondness of animal meat and ridiculed the vegetarian food, but, after the experience at Burton's restaurant, he cannot eat meat and asks for "mighty cheese", a Gorgonzola sandwich: the cheese "is neither vegetable nor meat, yet it is alive: it is formed from mammal's milk without slaughter, and enclosed in bread which is vegetable in origin but reconstructed by man." (Ellmann, 1986: 78)

After consuming the food, it seems that ‘full man is a happy man’, and Bloom feels much better in terms of psychological condition, peace returns to his mind, the world around is quiet and nice, “nice quiet bar. Nice piece of wood in that counter. Nicely planed.” Presumably, Bloom contemplates and apprehends beauty in a framework of an aesthetic which is primarily sensual, a parody on Stephen’s aesthetic theory: “If Stephen is right, Bloom must also advance along “the stages themselves of all esthetic apprehension.” These, we recall, Stephen has borrowed from Aquinas and then modified: *integritas*, *consonantia*, and *quidditas*. Stephen says, “Find these and you find the qualities of universal beauty” (P, 211).” (Sharkey, 2006: 240) As if proving again the connection of food with sex, and that eating may supplant for the lack of affection, memories of the happy past with Molly emerge into Bloom’s mind, and he recollects his wife “fondling him in her lap”, remembers their courtship, love, games, and kisses. Influenced by the “glowing wine on his palate” and with the sense of hunger now vanished, Bloom remembers the once strong sexual attraction between them, and his sexual appetite which arises through memory has “the same fastidiousness or vulgarity as the stomachic one” (Ellmann, 1986: 79):

O wonder! Coolsoft with ointments her hand touched me, caressed: her eyes upon me did not turn away. Ravished over her I lay, full lips full open, kissed her mouth. Yum. Softly she gave me in my mouth the seedcake warm and chewed. Mawkish pulp her mouth had mumbled sweetsour of her spittle. Joy: I ate it: joy. Young life, her lips that gave me pouting. Soft warm sticky gumjelly lips. Flowers her eyes were, take me, willing eyes. (...) Screened under ferns she laughed warmfolded. Wildly I lay on her, kissed her: eyes, her lips, her stretched neck beating, woman's breasts full in her blouse of nun's veiling, fat nipples upright. Hot I tongued her. She kissed me. I was kissed. All yielding she tossed my hair. Kissed, she kissed me.

Bloom’s reverie of Molly first yielding to him on Howth Hill, stimulated by something extremely trivial and valueless, namely by watching two flies mate on a window, is an “aesthetic reverie” which reveals Bloom being on the sensual side of human experience, since he “apprehends beauty” primarily through senses – taste, hearing, sight, tactile sensations – and his “aesthetic is a sensual immersion in the world”. (Sharkey, 2006: 239)

The recollection of the happy young love shows again that the episode “is generated mostly out of two different attitudes towards food and sexuality.” (Ellmann, 1986: 74) Such memories of a happy past represent a recurrent motif in the novel; they offer to Bloom “another weapon against the Lestrygonians, whichever food they devour, and that is memory” (Ellmann, 1986: 78); they make Bloom “realize how much less happy he is today than he was once” (Sharkey, 2006: 239); at the same time, they have another meaning: “Bloom, at once Ulysses and the Wandering Jew, longs to return from exile to the land flowing with milk and honey which is also Ithaca and faithful Penelope.” (Alter, 2005: 163) The memories are an attempt to escape the problematic present, to reassert passion and erotic appetite, and they imply that *Ulysses* “is not a novel about desire fulfilled but about the healthiness of desire constantly reasserting itself, despite all frustrating experience, as a stubborn attachment to life.” (Alter, 2005: 163-164)

For the second time in the section, Joyce interrupts the character’s interior monologue by a dialogue, this time between Davy Byrne and Nosey Flynn, about Leopold, in which he is called a “decent quiet man” but also regarded as being “in trouble” and “in mourning”. The dialogue represents a traditional type of characterisation by which the reader learns about the character from outside and the meaning acquired this way might coincide or be different from what the reader learns about the character in the context of self-characterisation offered by the interior monologue.

At the beginning Bloom has behaved and thought as a decent man, but the sense of hunger and the frustration at Molly’s adultery stimulated abstract manifestations showing a human-hater, disgusted by the human-cannibals. After consuming the food and his sense of hunger being suppressed, Bloom shows himself again to be a decent and nice man, as it was stated in the dialogue and as it is now revealed by his thoughts and behaviour.

Bloom leaves the restaurant and, walking towards the National Library, remembers Molly and Boylan, but drives away the disturbing thoughts ("Today. Today. Not think") in an attempt to preserve his present condition of "feel better". Bloom reveals his decency by trying to help a blind boy to cross the street, expresses much sympathy towards him, but, to a certain extent, his compassionate behaviour may seem exaggerated as the "blind stripling" does not express a clear wish to be helped. "Wants to cross", thinks Bloom about the boy; "Do you want to cross?" asks Bloom; receiving no answer, Bloom insists: "You're in Dawson street", "Molesworth street is opposite", "Do you want to cross? There's nothing in the way", etc. After helping the boy, Bloom continues to think about him and comes to identify himself with the blind person and even to express anger at the cruel destiny: "Poor fellow! Quite a boy. Terrible. Really terrible. What dreams would he have, not seeing? Life a dream for him. Where is the justice being born that way?"

Leopold Bloom's flux of abstract manifestations of the mind revealing his apparently nice and compassionate personality is interrupted when, almost approaching the library, he catches a glimpse of Boylan on the street. Marked by this contact with reality, Bloom's psychological *status quo* is disturbed and his consciousness is again overcome by the sense of frustration and alienation. Resembling the moment of entering Burton's restaurant, here his thoughts also emerge chaotically and disorganized, as he is anxious to avoid seeing Boylan:

Straw hat in sunlight. Tan shoes. Turnedup trousers. It is. It is. His heart quopped softly. To the right. Museum. Goddesses. He swerved to the right. Is it? Almost certain. Won't look. Wine in my face. Why did I? Too heady. Yes, it is. The walk. Not see. Get on. Making for the museum gate with long windy steps he lifted his eyes. Handsome building. Sir Thomas Deane designed. Not following me? Didn't see me perhaps. Light in his eyes.

Such a psychological state is typical of the frustrated personality of a man with inferiority complex induced by something or someone undesirable. This is exteriorised by Bloom pretending to admire the architecture and searching anxiously in his pockets, where he finds a leaflet, a potato, and a cake of soap. It is suggested that Bloom is anxious to avoid an encounter with the Lestrygonian Boylan because he is afraid of him.

Indeed, the inferiority complex is usually provoked by someone stronger and, in his desperate attempts to avoid facing Boylan, Leopold thinks and behaves like an individual that fails and accepts the dominance of the male rival in his self-induced (since the reader is not told whether Molly and Boylan have an affair) fight for female response. The section ends with Bloom trying to leave the open space of the street and to find a safe refuge; for this, he reaches the National Library, goes through its gate and only then feels safe:

Hurry. Walk quietly. Moment more. My heart.
His hand looking for the where did I put found in his hip pocket soap lotion have to call tepid
paper stuck. Ah soap there I yes. Gate.
Safe!

Here emerges "perhaps the single most striking contrast between Homer's Achaean hero and his modern Dubliner [which] is the conduct of each when he returns to his defiled home: Bloom will make no move against Boylan himself. He hates violence; and he knows that he was not innocently wronged by Boylan, as Odysseus was by the suitors." (Sultan, 1990: 46) Instead of acting against his rival, Bloom seeks refuge in the museum statues, which means that he seeks "refuge in a static, history-free realm"; in other words, "because Molly is historical and achievable, adultery is possible. Thus when Bloom flees Boylan by taking refuge in the company of cold, quiet, timeless statues, he flees not just Boylan's adulterous threat or even adultery in general, but the historical condition of human experience." (Sharkey, 2006: 248)

V. Concluding Reflections: Hunger and Food as Means of Exposing Self and Social Identity in the Interaction of Unconscious, Consciousness and the Contacts with Immediate Reality

The episode *Lestrygonians*, like the whole novel and the entire Joyce's work, is created around the theme of the condition of modern man in the modern world searching for self-identity, social identity, and stable values in a troubled period in the history of Europe and Ireland. Apart from this, as it is clear from the section, James Joyce focuses on national problems of Ireland, religious issues, realities of family life, aspects of urban existence, and others, thus demonstrating that his visions and concerns continuously change, diversify and expand from personal to public and to universal, from Ireland to the entire world, from the condition of Leopold, Molly and Stephen to the general human existence. Concerning the character representation strategies, Joyce attempts to grasp the sense of frustration, alienation and futility that dominates the conscious level of the psyche, and the atmosphere of chaos and confusion that surrounds the individual existence. In order to achieve it, Joyce applies a combination of multiple thematic and structural perspectives in rendering the psychological experience involving the relationship between consciousness and unconscious and between consciousness and external reality.

In *Lestrygonians*, as in the novel in general and as for Stephen and Molly, the text is basically an interior monologue representing the psychological experience of Bloom, which consists of the abstract manifestations of the mind on the conscious level and whose processes are stimulated by (1) personal unconscious and (2) the contacts with reality. In other words, the character's thinking process is under the determinism of both inner and outer stimuli. It is generally accepted that the personal unconscious determines the general and permanent type and pattern of the individual consciousness and that it provides the true understanding of the character's personality. The contacts with reality, although also stimulate the unconscious, determine mostly the particular manifestations and changes in the course of the individual mental experience, and thus may give a false and misleading understanding of character's personality.

In *Lestrygonians* the most important unconscious stimulus is the sense of hunger that influences character's action but above all his thoughts and ideas focusing them on food and eating. The food is here "is a major means of self-definition, as well as an important channel for the transmission of culture", meaning that, apart from revealing self-identity, food is also a "social signifier, a bearer of interpersonal and cultural meanings." (Sceats, 2000: 133) When hunger dominates the consciousness, Bloom's alienation and frustration reveal themselves as criticism on society, scepticism towards religion and national issues, but especially as hatred of people, the denial of human condition, as in the scene in the restaurant, in which the sense of hunger reaches its climax and the idea of food rules the mind. Other examples of stimuli in Bloom would be his obsession with Molly's adultery and the anxiety at the death of his son. In Stephen's case, the unconscious stimuli are also numerous, but the dominant ones are his obsession with guilt related to the death of his mother (having refused to adopt piety) and the concern with his accomplishment or non-accomplishment as an artist, which, like with Bloom, influence most of the abstract manifestations and reveal frustration and alienation as dominant features of his personality.

Also numerous are the examples of the contacts with reality (receive a leaflet, meet a friend, smell something, etc.), which represent external stimuli for the thinking activity at certain moments in the present time of the consciousness and in the present of narration, but also influence the unconscious and determine its activity, such as the revival of certain memories of the past experience in order to be juxtaposed to the present situation. In Leopold's case, getting a paper on the street stimulates immediate abstract speculations on religious issues; a newspaper influences thoughts on public life, political issues, Irish nationalism, journalism, and literature; meeting an acquaintance determines recollections of the past experience concerning family, home and private life, happy once but now unhappy.

By interrelating unconscious, consciousness and immediate reality Joyce creates a unique mode of characterisation and achieves a complex and at the same time contradictory depiction of the human mind. Each character expresses

a distinct interior monologue that corresponds to the individual ways of thinking and behaviour, showing that both the unconscious and conscious patterns of inner life are closely connected to family, nation, milieu, education, human interaction, disposition, emotional states, thus showing the distinct particular features of each individual. The interior monologue renders the mind of the character as an obscure universe, a personal world consisting of quickly changing impressions and sensations.

The interior monologue is based on the character's chaotic and simultaneous process of free association of diverse abstract manifestations related to personal experience, as well as to different mythic allusions and archetypal correspondences, suggesting the complexity of the individual psychological experience. The most important moments in the interior monologue are epiphanies, "sudden, unlooked-for turns in experience" (Ellmann, 1986: xvi), used to express the character's awareness of himself and to make him experience concentrating states of intense revelation, illumination, and deep understanding with important symbolical implications for the whole existence.

In *Lestrygonians*, the most revelatory moment is the scene in Burton's restaurant, in which hunger dominates consciousness and determines a particular attitude towards people, which is revealed solely on the mental level and which refers to cannibalism, lack of civilised manners and behaviour, animal condition. The meaning emerging from this attitude is opposed to that from the dialogue between two men about Leopold. The psychic explosion in the restaurant and the dialogue represent the opposition between what reader learns from the disclosed by stream of consciousness technique Bloom's consciousness (frustration, alienation, hatred for people) and what reader learns from the dialogue as an external source (he is a nice and compassionate person). The attitude of disgust and rejection expressed by a dominated by hunger consciousness is also opposed to the decent behaviour on the street after consuming the food: Bloom is sympathetic and sensitive when meeting a blind boy, indeed a person "sensitive amid crudity". (Ellmann, 1986: 107)

It is suggested that eating offers a sense of satisfaction, happiness and accomplishment (resulting in helping a blind person and remembering only pleasant moments of the past) which is nothing but momentary and illusionary, since hunger is an innate and basic need and emerges over and over again. Likewise, Bloom is in general a frustrated personality, alienated in society, unsuccessful professionally, unhappy in family life, unable to establish communication.

A tragic-comical figure shown as carrying out his duties as father, husband, citizen, and employee, he performs throughout the day a symbolic journey meeting a variety of people in different places. In these interactions Bloom expresses his sense of alienation in family and society, his sense of frustration induced by the death of his son and the infidelity of Molly, and, although different in matters of personality from Homer's hero, Bloom acts as a Ulysses in search of his Telemachus, expressing "the desire to be a stepfather, or more precisely a Stephen-father" (Thurston, 2004: 186), and eager to kill his wife's suitors.

The novel *Ulysses* shows Joyce's special ability to catch even the most obscure and hidden thoughts and feelings of the human being, while creating a balance between the individual experience and the social and universal experience of the human race. In steps of Dostoyevsky, the character receives the primary focus, and in doing so, Joyce attempts at authorial withdrawal and allows his characters the freedom to speak for themselves, to disclose their own mind and expose it to the apprehension of the reader who, as a spectator, "anticipates a showing, rather than a telling, of the self". (Miller, 2002: 134) The independence of self expression regards the individual consciousness and unconscious, and the literary devices which better express the individuality of the character are the form of interior monologue, the stream of consciousness technique, the moments of epiphany.

These are the facts, among many others, that make Joyce to be one of the most important twentieth-century writers and a major novelist who, by defying tradition, discovered new realms and methods of literary expression, as a

consequence determining, together with Woolf and Eliot, the disappearance of the complex of insularity of British literature and its openness to artistic originality and influences of all kind.

REFERENCES

- Alter R. (2005) *Imagined Cities: Urban Experience and the Language of the Novel*. New Haven, Yale University Press.
- Appelbaum R. (2006) *Aguecheek's Beef, Belch's Hiccup, and Other Gastronomic Interjections: Literature, Culture, and Food among the Early Moderns*. Chicago, University of Chicago Press.
- Baldick C. (2005) *Oxford English Literary History, Volume 10: The Modern Movement, 1910-1940*. Oxford, Oxford University Press.
- Ellmann R. (1986) *Ulysses on the Liffey*. Cary, Oxford University Press.
- Miller N. A. (2002) *Modernism, Ireland and the Erotics of Memory*. West Nyack, Cambridge University Press.
- Pierce D. (2006) *Joyce and Company*. London, Continuum International Publishing.
- Sanders A. (2004) *The Short Oxford History of English Literature*. Oxford, Clarendon Press.
- Sceats S. (2000) *Food, Consumption & the Body in Contemporary Women's Fiction*. Port Chester, Cambridge University Press.
- Sharkey E. J. (2006) *Idling the Engine: Linguistic Skepticism in and around Cortazar, Kafka, and Joyce*. Washington, Catholic University of America Press.
- Sherry V. (2004) *Joyce: Ulysses (2nd Edition)*. West Nyack, Cambridge University Press.
- Sultan S. (1990) *Eliot, Joyce and Company*. Cary, Oxford University Press.
- Thurston L. (2004) *James Joyce and the Problem of Psychoanalysis*. West Nyack, Cambridge University Press.

KARBON PİYASALARI VE TÜRKİYE PERSPEKTİFİ

Hakan ÇELİKKOL

Yrd. Doç. Dr. DPÜ İİBF İşletme Bölümü

Nasif ÖZKAN

Arş. Grv. DPÜ UBYO Bankacılık ve Finans Bölümü

ÖZET: Atmosferdeki sera gazı emisyonu artışına bağlı olarak küresel ısınmanın da arttığı, bu durumun iklim değişikliklerine, bazı alışılmadık çevresel olaylara ve dolayısıyla büyüme ve kalkınma üzerinde olumsuz etkilere neden olacağı bilim adamlarınca dile getirilmektedir. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmayı hedefleyen Kyoto Protokolü ile birlikte, özellikle emisyon ticareti, çokça tartışılan iklim politikası aracı haline gelmiştir. ABD’de 1970’li ve 1990’lı yıllarda bazı ulusal emisyon ticareti programlarının ortaya çıkmış olması da emisyon ticaretine olan ilginin artmasının diğer bir nedenidir. Buna bağlı olarak, emisyon ticareti kapsamında birçok ulusal ve uluslararası program oluşturulmuş ve ülkelere verilen emisyon izinlerinin bu programlar dahilinde tezgâhüstü piyasalar ve borsalarda spot ve türev ürünler olarak işlem görmesi sağlanmıştır.

Çalışmada, öncelikle iklim değişikliği sorunu, ekonomik etkileri ve buna karşı alınan küresel önlemler hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra, dünya karbon piyasaları ve bu piyasalarda işlem gören ürünler açıklanarak, konu ülkemiz finans piyasaları açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karbon piyasaları, Kyoto mekanizmaları, emisyon ticareti, AB ETS.

CARBON MARKETS AND ITS PERSPECTIVE FROM TURKEY

ABSTRACT: Scientists have expressed that the increase in greenhouse gas emissions in the atmosphere causes an increase in global warming which results in climate changes, some unusual environmental events, and has negative effects on economic growth and development. With the adoption of the Kyoto Protocol, aiming to reduce the negative effects of climate change, especially, emissions trading have become widely discussed as an instrument of climate policy. The emerging of some of the national emissions trading programs in the US in the 1970s and 1990s has also increased the interest in emission trading. Therefore, in terms of emissions trading many national and international programs have been established and within these programs the emission allowances of countries have been traded as spot and derivatives instruments on the over-the-counter markets and stock exchanges.

This paper first gives a brief overview of the issue of climate change, its economic impacts and global precautions taken against climate change. Then, the world’s carbon markets and instruments traded on these markets are explained. Also, the issue is reviewed in terms of Turkish financial markets.

Keywords: Carbon markets, the Kyoto mechanisms, emissions trading, EU ETS.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNU VE EKONOMİK ETKİLERİ

Yapılan tüm bilimsel araştırmalar, dünya iklim sisteminde bir bozulmanın olduğunu göstermektedir. Doğal dengenin bozulmasında büyük etken olan insanlar eğer gerekli tedbirleri almazlarsa, küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliklerinin ve bozulmaların daha da artacağı öngörülmektedir. İklim değişikliğinin ekonomi üzerindeki etkilerinin incelendiği Stern Raporu'nda, iklim değişikliğinin; enerji, sanayi, ulaşım ve arazi kullanımı gibi ekonomik faaliyetlerle ilişkili sera gazı emisyonlarındaki artıştan kaynaklanan küresel ısınmanın sonucunda ortaya çıktığı belirtilmektedir. Mevcut durum itibarıyla, sera gazı emisyonları içinde en büyük pay gelişmiş ülkelerin iken, 2020'lerde gelişmekte olan ülkelerin emisyon seviyelerinin gelişmiş ülkelerin bugünkü emisyon seviyelerine eşit olacağı öngörülmektedir (Yamin, 2005: xxxvi; Brohé vd., 2009: 16).

İklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonu seviyeleri (CO_2 'ye eşdeğer olarak ölçülür) 1750'lerde 280 ppm (ppm: milyonda bir) seviyelerindeyken, bugün yaklaşık 430 ppm seviyelerine yükselmiştir ve bu yükseliş her yıl 2 ppm'den fazla olmaktadır. Herhangi bir önlem alınmazsa ve dünya aynı oranda karbonu atmosfere bırakmaya devam ederse, 21. yüzyılın sonuna gelmeden emisyonlar 750 ppm'ye, buna bağlı olarak küresel sıcaklık da sanayi devrimi öncesi seviyelerin 2.2-6.4 °C üzerine çıkacaktır. Buna karşılık, atmosferdeki sera gazı seviyeleri 450-550 ppm arasında CO_2 (karbondioksit)'e eşdeğer seviyelerde tutulabilirse, iklim değişikliğinin kötü etkilerinin önemli ölçüde azaltılabileceği tahmin edilmektedir (Stern, 2007: vii; IMF, 2008: 33).

İklim değişikliğinin büyüme ve kalkınma üzerinde ciddi etkileri söz konusudur. Stern Raporu tahminlerine göre, küresel ısınmaya karşı harekete geçilmezse, iklim değişikliğinin maliyeti her yıl küresel GSMH'nin en az %5'ini kaybetmeye eşdeğer olacaktır. Eğer geniş çaplı riskler ve etkiler de hesaba katılırsa, kaybın GSMH'nin %20 veya daha fazlasına çıkabileceği vurgulanmaktadır. Buna karşılık, sera gazı emisyonlarının iklim değişikliği üzerindeki kötü etkilerini azaltmak için alınacak tedbirlerin maliyetinin ise, her yıl küresel GSMH'nin yaklaşık %1'i kadar olacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenle, raporda iklim değişikliğinin küresel bir problem olduğu ve alınacak önlemlerin de uluslararası olması gerektiği vurgulanmaktadır.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNUNA KARŞI ALINAN ÖNLEMLER

1992 Rio Zirvesiyle imzaya açılan ve 1994'te yürürlüğe giren BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (United Nations Framework Convention on Climate Change -UNFCCC-) ile 2005 yılında UNFCCC'ye ek bir anlaşma olarak yürürlüğe giren Kyoto Protokolü, iklim değişikliğini ve bunun olumsuz etkilerini azaltmayı hedefleyen küresel bazı girişimlerdir. UNFCCC'de sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik eylem stratejileri ve yükümlülükler düzenlenmiştir (Türkeş, 2001b: 2; Alper ve Anbar, 2008: 226). Kyoto Protokolü ise, iklim değişikliği ile savaşmak adına 1997 yılında kabul edilmiş ve 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Protokol, UNFCCC doğrultusunda küresel ısınmayı azaltmaya yönelik ilk uluslararası anlaşma olup, ilgili ülkeler 2008-2012 yılları arasında sera gazı emisyonlarını 1990 yılı seviyelerinin ortalama %5 altına indirmeyi taahhüt etmiştir. Protokol, bazı mekanizmalar aracılığıyla sera gazlarını azaltmayı hedeflemektedir. Bunlar "Ortak Uygulama (Joint Implementation -JI-)", "Temiz Kalkınma (Clean Development Mechanism -CDM-)" ve "Emisyon Ticareti (Emission Trading -ET-)" mekanizmalarıdır. Ortak Uygulama ve Temiz Kalkınma proje bazı mekanizmalar iken, Emisyon Ticareti piyasa bazlı bir mekanizmadır.

Ortak Uygulama Mekanizması ile, emisyon hedefi belirlemiş gelişmiş herhangi bir ülke, yine emisyon hedefi belirlemiş bir başka gelişmiş ülkede emisyon azaltımına yönelik ortak projeler yürütebilmektedir. Bu projeler sonunda emisyon hacmini azaltmayı başaran ev sahibi ülke “Emisyon Azaltım Birimi (Emission Reduction Unit -ERU-)” adı verilen krediler kazanmakta ve kazanılan bu krediler emisyon hedefi belirlemiş yatırımcı ülkeye satılabilmektedir. Böylece, yatırımcı ülke satın almış olduğu kredileri toplam hedefine ekleyerek sera gazı emisyonunu arttırabilirken, transfer edilen emisyon azaltım kredisi miktarı ev sahibi ülkenin toplam sera gazı emisyonundan düşülmektedir. Ortak Uygulama Mekanizmasına katılan ülkeler, Kyoto Protokolü taahhütlerini esnek ve maliyet etkin olarak gerçekleştirirken, projeye ev sahipliği yapan ülke de yabancı sermaye yatırımları ve teknoloji transferinden yararlanmaktadır (www.unfccc.int, 2010). Çoğu Ortak Uygulama projesi, endüstrileşmedeki yetersizliği ile emisyon azaltmanın nispeten daha ucuza mal edildiği Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinde geliştirilmektedir (Kadılar, 2010: 26).

Temiz Kalkınma Mekanizması ise, emisyon hedefi belirlenmiş gelişmiş bir ülkenin, emisyon hedefi olmayan gelişmekte olan bir ülkede yapmış olduğu emisyon azaltıcı proje yatırımları yoluyla “Sertifikalandırılmış Emisyon Azaltımı (Certified Emission Reduction -CER-)” kredisi kazanmasını ve kazanılan bu kredi sayesinde, ülke içerisinde bu kredi miktarı kadar daha fazla emisyon yapma hakkı elde etmesini sağlamaktadır. Görüldüğü gibi, Ortak Uygulama projeleri bir başka gelişmiş ülkede gerçekleştirilirken, Temiz Kalkınma Mekanizması projeleri gelişmekte olan ülkelere uygulanmaktadır. Temiz Kalkınma Mekanizması, gelişmiş ülkelerin emisyon azaltım taahhütlerine riayet etmelerini desteklerken, gelişmekte olan ülkelere de sürdürülebilir kalkınmada yardımcı olmaktadır (www.unfccc.int, 2010). Sera gazları atmosfere homojen bir şekilde dağıldığından, azalma nerede gerçekleşirse gerçekleşsin, CO₂ oranındaki azalmanın etkisi her yerde aynı olmaktadır. Bu da emisyon azaltımının marjinal maliyetin en düşük olduğu yerde gerçekleştirilmesi için oldukça önemli bir nedendir. Endüstrinin yetersiz ve çevre yönetmeliklerinin nispeten daha gevşek olması nedeniyle, sera gazı emisyonunu gelişmekte olan ülkelere azaltmaya çalışmak, gelişmiş ülkelere olduğundan çok daha ucuza mal olmaktadır (Kadılar, 2010: 24).

Kyoto Protokolü’nün yarattığı üçüncü mekanizma olan Emisyon Ticareti ise, piyasa bazlı bir mekanizma olup, bu mekanizma aracılığıyla belirli emisyon hedefi olan ülkelerin kendi aralarında emisyon izinlerinin (European Union Allowance Unit -EUA-) bir bölümünü alıp satabilmeleri sağlanmaktadır. Buna göre, emisyon hedefi olan bir ülke emisyon azaltımı yapmışsa, bu azaltımı bir başka ülkeye satabilmektedir. Bu durum, emisyon azaltımına dayalı yeni bir piyasanın oluşmasını ve bu piyasada işlem görece enstrümanların geliştirilmesini sağlamıştır. Piyasada çoğunlukla CO₂ ticareti yapılması nedeniyle, bu piyasalara genel olarak “karbon piyasası”, yapılan işleme de “karbon ticareti” adı verilmektedir (www.unfccc.int, 2010). ERU ve CER gibi kredilerin verilmesini Birleşmiş Milletler denetlemektedir ve bu krediler, sadece bağımsız akredite kuruluşların onayladığı emisyon azaltımı projelerine verilmektedir. EUA’ların (emisyon izinleri) alım-satımı ile ERU ve CER’lerin (proje bazlı krediler) alım-satımı birbirinden çok farklı işlemlerdir ve farklı türde riskler içermektedir (Kadılar, 2010: 44).

Kyoto Protokolü ile ortaya çıkan bu mekanizmalar, dünyanın neresinde olursa olsun, alınan önlemlerin atmosferdeki sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik eylemler olduğunun kanıtıdır. Bu mekanizmalar, aynı zamanda, sera gazı emisyonlarını azaltma çabalarının düşük maliyetle gerçekleştirilmesi amacıyla tasarlanmıştır. Yakın geçmişte ABD, Avustralya, Kanada, Japonya ve bazı

AB ülkelerinde farklı emisyon ticareti programları uygulamaya konulmuş olup, bunların bazıları hala devam etmektedir.

LİTERATÜR TARAMASI: EMİSYON TİCARETİNİN TEORİK TEMELLERİ

Emisyon ticareti ile ilgili çalışmaların çoğunluğu çevresel ve politik konular üzerine yoğunlaşırken, konunun finans piyasası açısından değerlendirilmesi az sayıda araştırmaya konu olmuştur. 1950'lerin sonuna kadar ekonomistler ve politikacılar, kirliliği kontrol altına almayı hedefleyen bazı politikalar oluşturmuştur. Ekonomistler fiyata dayalı çözümleri teşvik ederken, politikacılar miktara dayalı politikalar üzerine yoğunlaşmıştır. Ekonomistler, Pigou (1920)'nin yaklaşımı ile kirlilik problemine çözüm aramıştır. Buna göre, çevreyi kirleten emisyonlara birim başına vergi uygulanmalı, yani kirliliğe bir fiyat konulmalıdır. Burada uygulanacak vergi oranı, etkin tahsiste kirliliğin son birimince neden olunan marjinal dışsal sosyal zarara eşit olacaktır. Politikacılar ise, kirliliği bir dizi yasal düzenlemeyle kontrol etmeyi tercih etmiştir. Bu düzenlemeler, kirliliğe yol açan aktiviteleri insanlardan uzak tutmak için faaliyet yerlerinin kontrolü ve emisyon tavan seviyelerinin belirlenmesi gibi konuları içermektedir (Tietenberg, 2006: 2-5).

Kirlilik problemi ile mücadelede piyasa bazlı tekniklerle ilgili ilk çalışmalar Coase (1960) ve Dales (1968)'e aittir. Bu çalışmalarda, kirliliğin azaltılması sorunu ekonomik bir olay olarak görülmüş ve sorunun maliyet-fayda kavramı çerçevesinde ticari faaliyetlerle çözülebileceği vurgulanmıştır. Buna göre, devlet kirliliği kontrol altına almak üzere yaptığı yasal düzenlemelerle, sera gazı bırakabilmek için bir mülkiyet hakkı (emisyon izni) tayin etmektedir. Bu mülkiyet haklarının devredilebilirliği, önceden şart koşulmuş azaltımları gerçekleştirmek için en düşük maliyetlerle azaltım yapılmasını da teşvik etmektedir. Bu çalışmaları aynı düşünce paralelinde Montgomery (1972) izlemiş ve piyasa bazlı yaklaşımın etkin tahsis yoluyla çeşitli kirlilik kaynaklarının azaltım maliyetlerini düşürdüğünü teorik olarak açıklamaya çalışmıştır. Kirlilik sertifikaları tam rekabet piyasası için statik bir model kullanarak, çevresel bir hedefle karşı karşıya olan işletmelerin minimum maliyet dengesinin varlığını ilk kez göstermiştir.

Ellerman vd. (2003), emisyon kaynaklarına kendi aralarında emisyon kredileri ve izinleri alıp-satma esnekliği verilmesinin, emisyon hedefine ulaşmada uyum maliyetlerini azaltacağını vurgulamıştır. Ticaret mekanizması, emisyon azaltımlarını emisyon kaynakları arasında en etkin maliyetle paylaştırır ve bunu yaparken işletmelerin bireysel bilgileri, çıkarları ve kararlarından yararlanır, idari düzenlemeye ise bakılmaz. Hansjürgens (2005), piyasa bazlı emisyon ticareti sisteminin maliyet etkinliği sağlamasından dolayı, ekonomistlerce geleneksel kamu otoritesi politikalarına tercih edildiğini vurgulamakta ve yapılan analizlerin, emisyon ticareti sisteminin geleneksel kamu otoritesi politikaları ile karşılaştırıldığında %90'a varan maliyet tasarrufu sağlayabileceğini ileri sürdüğünün altını çizmektedir. Ayrıca Ellerman vd. (2003) de, program dönemleri arasında ticarete izin verilmesi ile birlikte toplam maliyetleri azaltan emisyon kredilerinin veya izinlerinin biriktirilerek gelecekte uygun dönemlerde kullanabileceğini ve böylece kaynakların emisyonları erkenden azaltma olanağı kazanacaklarını işaret etmektedir.

Cronshaw ve Kruse (1996) ve Rubin (1996)'ın çalışmalarında olduğu gibi, çoğu araştırma, etkin bir piyasada emisyon izinlerinin denge fiyatının, en ucuz kirlilik azaltıcı çözüm yolunun marjinal maliyetine eşitliği düşüncesine dayanmaktadır. Bu ifade, doğal olarak yüksek fiyatlı emisyon izinlerinin, düşük marjinal azaltım maliyetine sahip işletmeleri fiyat farklılıklarından yararlanmaya sevk

ettiği fikrini desteklemektedir. Belirsizliğin gözardı edildiği bu modellerde, söz konusu işletmeler sera gazı emisyonlarını belirlenen hedeflerden çok daha fazla azaltmakta ve ellerinde kalan fazla izinleri piyasada satarak kâr elde etmektedir. Shennach (2000) ise, emisyon izinleri piyasasını belirsizlik koşulları altında ele almış ve Rubin (1996)'nin modelini genişleterek belirsizlik kısıtlarının üstesinden gelmeye çalışmıştır.

Son yıllarda, teori ve piyasa fiyatı davranışları arasındaki farkı gidermek üzere, geçmiş emisyon izinlerinin fiyatlarını inceleyen ampirik çalışma sayısı giderek artmaktadır. Benz ve Trück (2009), Fehr ve Hinz (2006), Paoletta ve Taschini (2006), Seifert vd. (2006) ile Uhrig-Homburg ve Wagner (2007), emisyon sertifikalarının dinamik fiyat davranışlarını ve AB emisyon izinlerinin (EUA) spot fiyat hareketlerini inceleyen çalışmalar yapmışlardır. EUA sözleşmelerinin spot ve vadeli fiyatlarını birlikte analiz eden ilk çalışma ise Daskalakis, Psychoyios ve Markellos (2006) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, 2008-2010 dönemine ait vadeli fiyatlar için mevcut spot fiyatlara dayanan bir denge fiyatlama modeli kullanılmıştır.

Türkiye'de ise, emisyon ticaretini bu anlamda inceleyen ve finans piyasaları bağlamında değerlendiren çalışma sayısı son derece azdır. Çetinkaya ve Sokulgan (2009), Çikot (2009) ve Kadılar (2010)'ın emisyon piyasaları, bu piyasaların işleyişi ve bu piyasalarda işlem gören araçlar ile Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne katılımıyla ortaya çıkabilecek gelişmeler üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Peker ve Demirci (2008), iklim değişikliğini bilim ve ekonomi perspektifinden analiz ederek emisyon ticaretinin önemini vurgularken, Pamukçu (2007), iklim değişikliği ile mücadelede AB Emisyon Ticareti Sistemi'nin (AB ETS) küresel bir emisyon ticareti sistemine model olup olamayacağını değerlendirmiştir. Alper ve Anbar (2008) ise, iklim değişikliğinin, finansal hizmet sektöründe faaliyet gösteren sigorta ve reasürans şirketleri, bankalar ve fon yönetim şirketleri üzerindeki etkilerini tartışmıştır. Bunun dışındaki çalışmalar (Türkeş vd. (2000), Türkeş (2001a, 2001b, 2006), Öztürk (2002), Aksay vd. (2005), Sağlam (2008)) ise, konuyu sera gazı emisyonları, iklim değişikliği, küresel ısınma ve Kyoto Protokolü gibi genel başlıklar çerçevesinde inceleyen mühendislik ve fen bilimleri ağırlıklı çalışmalar olup, finans piyasaları ile bağlantısı bulunmamaktadır.

DÜNYA KARBON PİYASALARI VE BU PİYASALARDA İŞLEM GÖREN ÜRÜNLER

Karbon piyasası, iklim değişikliğine neden olan sera gazları için çıkarılmış ve emisyon kaynaklarına tahsis edilmiş emisyon izinlerinin alınıp satıldığı bir piyasadır. Ülkelerin emisyon azaltım maliyetleri birbirlerinden farklılık göstermektedir. Bazı ülkeler diğer ülkelere göre daha düşük maliyetle ve daha fazla oranda sera gazı azaltma olanağına sahiptir. Kyoto Protokolü'nün 3. ve 17. maddelerine göre, bir ülke kendisine tahsis edilen emisyon izinlerini, emisyon iznine ihtiyacı olan diğer ülkelere satabilir. Bunun için ticarete katılmak isteyen ülke kendi içerisinde bir emisyon takip, dağıtım ve kontrol sistemi kurmalı ve uluslararası standartlara uymayı taahhüt etmelidir (Çetinkaya ve Sokulgan, 2009: 38).

Karbon emisyon izinleri hali hazırda AB ETS, Kyoto Protokolü kapsamındaki diğer uluslararası programlar ve ABD Bölgesel Sera Gazı İnisiyatifi Programı (Regional Greenhouse Gas Initiative - RGGI-) içerisinde işlem görmektedir (Monast vd., 2009: 8). Tablo 1, dünya karbon piyasasının 2005-2008 yılları arası faaliyetlerini göstermektedir. Bu süreçte, karbon piyasası büyümesini sürdürmüş ve her yıl piyasa değeri yaklaşık iki kat artmıştır. Piyasanın 2008'de toplam işlem hacmi 4.811 MtCO₂'dir ve 2005 yılına göre yaklaşık yedi kat artış göstermiştir. Ayrıca 2008 yılında toplam işlem değeri 126.345 milyon dolara yükselerek 2005 yılının yaklaşık oniki katına ulaşmıştır. Bu toplam hacmin

yaklaşık %64'ü ve alım-satım değerinin yaklaşık %73'ü, AB ETS kapsamındaki emisyon izinleri ve türev ürünleri işlemlerinden kaynaklanmaktadır. AB ETS faaliyete başladığı yıldan itibaren karbon piyasasındaki egemenliğini sürdürmektedir. 2008 yılında Temiz Kalkınma Mekanizması yatırımları sonucu kazanılan CER'lerin ikincil piyasası, karbon piyasasındaki ikinci büyük kesimi oluşturmaktadır. Bu finansal piyasadaki spot, future ve opsiyon işlemleri 26.277 milyon doları aşan işlem değeri ile 2007 yılına göre beş kat yükselmiştir. Tablo 1'den de görüleceği üzere, bu enstrümanların işlem değerleri son yıllarda hızla artmaktadır. Projeye dayalı mekanizmalar sonucu elde edilen CER, ERU ile gönüllü karbon ticareti piyasası işlemleri toplamı 2008 yılında 7.210 milyon dolara düşmüştür. Bu düşüşün nedeni olarak sertifikaların kayıt ve ihrac alanındaki düzenlemelere ilişkin gecikmeler ile küresel finans krizi gösterilmektedir. Özellikle, kriz ile birlikte ekonomik üretimin azalması beklenenden daha az sera gazı emisyonuna neden olmuş ve emisyon izinlerine olan talep hızla düşmüştür (Capoor ve Ambrosi, 2009: 1-2).

Tablo 1: Karbon Piyasası Büyüklüğü ve Değeri

	2005		2006		2007		2008	
	İşlem Hacmi (MtCO _{2e})	İşlem Değeri (Milyon Dolar)	İşlem Hacmi (MtCO _{2e})	İşlem Değeri (Milyon Dolar)	İşlem Hacmi (MtCO _{2e})	İşlem Değeri (Milyon Dolar)	İşlem Hacmi (MtCO _{2e})	İşlem Değeri (Milyon Dolar)
PROJE BAZLI İŞLEMLER								
CDM Birincil Piyasa	341	2.417	537	5.804	552	7.433	389	6.519
JI	11	68	16	141	41	499	20	294
Gönüllü Karbon Ticareti	20	187	33	146	43	263	54	297
Ara Toplam	372	2.672	586	6.091	636	8.195	463	7.210
CDM İKİNCİL PİYASA								
Ara Toplam	10	221	24	445	240	5.451	1.072	26.277
EMİSYON İZİNLERİ PİYASALARI								
AB ETS	321	7.908	1.104	24.436	2.060	49.065	3.093	91.910
New South Wales (Avustralya)	6	59	20	225	25	224	31	183
CCX	1	3	10	38	23	72	69	309
RGGI	-	-	-	-	-	-	65	246
AAUs	-	-	-	-	-	-	18	211
Ara Toplam	328	7.970	1.134	24.699	2.108	49.361	3.276	92.859
TOPLAM	710	10.863	1.744	31.235	2.984	63.007	4.811	126.345

Kaynak: Capoor ve Ambrosi, 2009.

2008 yılında karbon piyasasında kaynaklara tahsis edilen emisyon izinleri (Tahsisli Miktar Birimleri: Assigned Amount Units -AAUs-) işlem görmeye başlamış ve ABD'nin kuzeydoğusunda on eyaletin oluşturduğu emisyon ticareti programı olan RGGI faaliyete geçmiştir. Bu limitli alım-satım programının amacı CO₂ emisyonlarını 2020'ye kadar 1990 yılı seviyelerinin %10 altına indirmektir. RGGI'de ilk

emisyon izinleri 2008’de müzayede ile satılmıştır ve kısa sürede piyasa faaliyetleri 65 MtCO₂ işlem hacmi ve 246 milyon dolarlık işlem değerine ulaşmıştır (Peace ve Juliani, 2009: 307).

Gönüllü karbon piyasaları da emisyonlarını azaltmak veya mahsup etmek isteyen işletmelerin ve bireylerin talepleriyle gelişmektedir. Chicago Climate Exchange (CCX) gönüllü karbon piyasalarına bir örnektir. Aralık 2003’den bu yana gönüllü hedefler üstlenmiştir ve ABD merkezli işletmeler sera gazı emisyonlarını azaltıp hedeflerine ulaşmak için bu piyasayı kullanmaktadır (Stern, 2007: 329). CCX, 2008 yılında 69 MtCO₂ işlem hacmiyle 2007 yılı işlem hacmini üçe katlamış, 309 milyon dolarlık işlem değeriyle de 2007 yılı işlem değerinin dört katına ulaşmıştır.

AB ETS, UK ETS, New South Wales Ticaret Sistemi ve CCX, Dünya Bankası Karbon Finans Birimi (The World Bank Carbon Finance Unit -CF-) ve Uluslararası Emisyon Ticareti Birliği (International Emission Trading Association -IETA-) tarafından dört aktif karbon piyasası olarak kabul edilmektedir. Avrupa piyasaları, CO₂ emisyon izinleri için en önemli emisyon piyasalarıdır. Avrupa’da EUA’ların ticareti mevcut enerji piyasaları aracılığıyla yapılmaktadır. Çünkü emisyonlar genellikle yakıt tüketimi ve enerji üretimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, emisyonla ilgili maliyetler doğrudan enerji sektörüyle bağlantılıdır. AB ETS kapsamında, EUA’ların spot işlem sözleşmeleri; Nordic Power Market (Nord Pool), European Energy Exchange (EEX), European Climate Exchange (ECX), Energy Exchange Austria (EXAA), French Power Exchange (Powernext) ve Climex gibi altı farklı borsada işlem görmektedirken, vadeli işlem sözleşmeleri sadece Nord Pool, EEX ve ECX’de işlem görmektedir (Daskalakis vd., 2006: 7). ABD’de ise, ilk zorunlu karbon azaltım programı olan “RGGI ürünleri” ile gönüllü emisyon kredisi olan “Karbon Finansal Enstrümanı (Carbon Financial Instrument -CFI-)”, Chicago Climate Exchange (CCX) ve Chicago Climate Futures Exchange (CCFE)’de işlem görmektedir (Çetinkaya ve Sokulgan, 2009: 40).

Uhrig-Homburg ve Wagner (2007), emisyon azaltımı düzenlemesi altındaki işletme ve yatırımcıların, emisyon ticaretinde bazı risklerle karşı karşıya bulunduklarını belirtmektedir. Bu risklerin başlıcaları emisyon izni fiyat dalgalanmaları ve hacim riskidir. Çünkü emisyon kaynakları, enerji talebindeki beklenmeyen dalgalanmalar nedeniyle ne kadar EUA talep edeceklerini kesin olarak tahmin edemez (Miclăuş vd., 2008: 121). Bu nedenle, Kyoto Protokolü ve AB ETS sonrası yükümlülükleri artan emisyon kaynakları, emisyon ticaretinin karmaşık yapısından kaynaklanan risklere karşı etkin korunma sağlamak amacıyla birçok ürün ve servise ihtiyaç duymuşlardır. Bu bağlamda, karbon piyasası katılımcılarına risk yönetimi sağlayarak, piyasa volatilitesini ölçülür hale getirme düşüncesi türev araçları ortaya çıkarmıştır. Karbon piyasasındaki bu yeni ürünler emisyon kaynaklarının emisyon ticareti risklerinden korunmasını sağlarken, aracı kurumlar için de yeni bir iş alanı yaratmıştır (Benz ve Trück, 2009: 5). Aracı kurumlar, türev araçların ticareti yanında müşterilerinin emisyon izni hesaplarının sorumluluklarını yüklenerek, onlara emisyon izni portföy yönetimi hizmetleri de sunabilmektedir. Böyle bir hizmet ile emisyon kaynakları, kendi bünyelerinde uzmanlık isteyen bir bölüm kurmak zorunda kalmayacak ve işlem maliyetlerini de düşürebilecektir.

Karbon borsalarında farklı spot ve türev ürünler işlem görmektedir. AB Emisyon İzinleri (EUA), Sertifikalandırılmış Emisyon Azaltım Kredileri (CER) ve Karbon Finansal Enstrümanı (CFI) ile emisyon izin ve kredi türevleri (EUA futures, CER futures ve CFI opsiyonları gibi) Avrupa ve ABD karbon piyasalarında işlem gören başlıca finansal ürünlerdir. Bu finansal ürünler, piyasa katılımcılarına tahsis edildikten sonra taraflar arasında alım-satımına izin verilmekte ve organize borsaların yanı sıra tezgâhüstü (OTC) piyasalarda da işlem görebilmektedir. Ancak, Avrupa karbon piyasasında toplam

işlem hacminin yaklaşık %95'ini türev ürün işlemleri oluştururken, kalan %5'lik kısım spot işlemlerden oluşmaktadır (www.ecx.eu, 2010; Hull, 2008: 8). Monast vd. (2009), emisyon izinlerine dayalı enstrümanların daha çok türev ürünler şeklinde işlem görmesinin nedenini, emisyon izinlerinin düşük işlem hacmine ve/veya gelecek yıllardaki muhtemel fiyat oynaklığı endişesine bağlamaktadır. Ayrıca, türev ürün ticaretinin piyasadaki mevcut emisyon izin hacminden etkilenmediğini belirtmektedir. Çünkü türev araçların ticareti, emisyon izinlerinin sonraki bir tarihte teslimini gerektirmektedir. Dolayısıyla, emisyon izinleri türevlerinin alım-satımı, özellikle karbon piyasasının başlangıç yıllarında, dolaşımda daha az emisyon izni olmasına rağmen daha fazla gerçekleşebilmektedir.

Karbon piyasalarında kullanılan türev ürünler olarak forward ve futures sözleşmeler, opsiyonlar, swaplar sayılabilir:

- (i) Forward sözleşmeler: Bir varlığı, gelecekte belirli zamanda ve belirli bir fiyattan alma veya satma hakkı sağlayan ve tezgahüstü piyasalarda işlem gören sözleşmelerdir (Hull, 2008: 3). Böylece, şimdiden sabit bir fiyattan satın alınan emisyon izinleri gelecekte belirli bir tarihte temin edilecektir.
- (ii) Futures sözleşmeler: Forward sözleşmeler gibi, bir malı veya bir finansal aracı gelecekte belirli bir tarihte, kararlaştırılan bir fiyattan alma veya satma hakkı verir. Ancak, daha çok organize borsalarda işlem görür ve sözleşme şartları standarttır. Bu nedenle, futures sözleşmelerinde; sözleşme konusu varlık, sözleşme büyüklüğü, varlığın teslim adresi ve teslim tarihi belirtilmelidir. Sözleşme sonrası oluşan açık pozisyon, sözleşme konusu varlığın teslimi yoluyla veya borsada ters pozisyon alınarak kapatılır (Hull, 2008: 40-42).
- (iii) Opsiyonlar: Alıcısına belirli miktarda varlığı, belirli bir fiyattan ve belirli bir dönem içerisinde (veya sonunda), varlığın piyasa fiyatından bağımsız olarak alma veya satma hakkı veren sözleşmelerdir (Monast, 2009: 8). Böylece, emisyon izinlerini belirli bir dönem içerisinde (veya tarihte), sabit bir fiyattan alma veya satma hakkı garantisi elde edilmiş olmaktadır. Opsiyonları, forward ve futures sözleşmelerden ayıran temel özellik, sözleşmenin sahibine vermiş olduğu hakkın kullanma zorunluluğunun olmamasıdır. Bu özelliğinden dolayı opsiyon elde etmek için bir bedel ödenmesi gerekir. Opsiyonlar, organize ve tezgahüstü piyasalarda işlem görebilmektedir (Hull, 2008: 6).
- (iv) Swap: İki taraf arasında, gelecekteki nakit akışlarının değişimini sağlayan bir takas sözleşmesidir. Sözleşmede, nakit akışlarının gerçekleşeceği tarihler ve bunların hesaplanma şekilleri belirtilir. Nakit akışlarının hesaplanması, genellikle faiz oranı, döviz kuru veya diğer piyasa değişkenlerinin gelecekteki değerlerini içerir. Forward sözleşmeler, swapların basit bir örneğidir. Ancak, forward sözleşmeler gelecekte sadece bir tarihteki nakit akışlarının takasına olanak verirken, swaplar birkaç tarihte meydana gelecek nakit akışlarının değişimini sağlar. Swaplar genellikle tezgahüstü piyasalarda işlem görmektedir (Hull, 2008: 149). Ödeme yükümlülüklerinin değiştirilmesiyle, farklı döviz türünden emisyon izinleri takas edilebilmektedir.

Türev piyasalar son yıllarda çarpıcı bir başarı yakalamıştır. Bunun temel nedeni, farklı yatırımcıların ilgisini çeken, çok likit piyasalar olmalarıdır. Bu piyasalarda işlem gören türev ürünler genellikle risk yönetimi, arbitraj ve yatırım amacıyla tercih edilir (Hull, 2008: 8). Risk yönetimi, limitli alım-satım sisteminin özellikle başlangıç dönemlerinde, emisyon hedefi belirlemiş kaynakların karbon piyasasındaki risk ve volatiliteye uyum sağlamaları açısından önemlidir. Emisyon kaynakları, yapmış

oldukları türev işlem sonrası, bu riski borsada getiri elde etmeyi amaçlayan spekülâtlörlere devrederek, emisyon izni elde etme maliyetlerindeki dalgalanmalara karşı korunma sağlayabilmektedir (Monast, 2009: 8). Miclăuș vd. (2008) güvenilir bir fiyatlandırma ve tahmin modelinin işletmelerin, yatırımcıların ve borsa aracılarının etkin ticaret stratejileri geliştirmelerine, riski yönetmelerine ve doğru yatırım kararı almalarına olanak sağladığını belirtmektedir. Bununla birlikte, karbon piyasaları henüz gelişmekte olduğu için, bu ürünlerin geçmiş spot ve vadeli fiyatlarını kullanarak, potansiyel CO₂ fiyat hareketlerinin temel özelliklerini kestirmenin oldukça zor olduğunu da vurgulamaktadır.

Aşağıda, öncelikle dünyanın ilk büyük ölçekli emisyon ticaret programı olarak kabul edilen AB ETS tanıtılmış, daha sonra başlıca karbon borsaları ve bu borsalarda işlem gören ürünler hakkında bilgi verilmiştir.

Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemi (AB ETS)

Kyoto Protokolü imzalanana kadar Avrupa'da emisyon ticareti ile ilgili neredeyse hiçbir program uygulanmamıştır. Ancak Protokol'ün kabulüyle birlikte, belirlenen zorunlu emisyon azaltım hedeflerine ulaşmada emisyon ticaretinin kullanımı, AB'de dikkatle değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda, AB Komisyonu 2000 yılında emisyon ticaretini kullanmayı öneren Green Paper'ı yayınlamıştır. Green Paper, Kyoto Protokolü hedeflerine uyum maliyetlerini azaltmayı sağlayan kapsamlı bir ticaret programını öngörmüştür. 1 Ocak 2005'te uygulamaya konulan ve Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemi (AB ETS) olarak adlandırılan bu program, aynı zamanda dünyanın en büyük çokuluslu sera gazı emisyon ticareti piyasasını oluşturmuştur ve halen gelişme sürecindedir (Stern, 2007: 327).

AB ETS, enerji ve diğer karbon yoğun endüstrilerden kaynaklanan CO₂ emisyonlarının en uygun maliyetle azaltılmasını ve sınırlandırılmasını sağlayarak, üye ülkelerin Kyoto Protokolü kapsamındaki taahhütlerini yerine getirebilmeleri için kurulmuştur. Önemli bir politika yeniliği olan AB ETS, 27 AB ülkesinde ve Avrupa Ekonomik Alanı'nda yer alan Norveç, İzlanda ve Lihtensteyn'da dört büyük sanayi sektöründe faaliyette bulunan 12.000'in üzerinde işletmeyi kapsadığı için, dünyanın ilk büyük ölçekli emisyon ticaret programı olarak kabul edilmektedir (Ellerman: 2008: 3; Voß, 2007a: 339; Kruger vd., 2007: 5). Ellerman (2008) ve Engels (2009), bu büyüklükteki bir emisyon ticaret sisteminin gelecekte küresel karbon ticareti programı için bir model olarak görüldüğünü vurgulamaktadır.

AB üyesi ülkelerin kendi ulusal emisyon hedefleri, emisyon azaltım yükümlülüklerini tanımlayan AB yük paylaşım anlaşması çerçevesinde oluşturulmuştur. Her ülkenin bir Ulusal Tahsis Planı (National Allocation Plan -NAP-) geliştirmesi gerekmektedir (Kruger vd., 2007: 5). Bu planlar, programın farklı aşamalarında her AB ülkesindeki kaynaklara yıllık belirli hacimde CO₂'yi atmosfere bırakmalarını sağlayan emisyon izinleri (EUA) tahsis etmektedir (www.eur-lex.europa.eu, 2010). Emisyon izinleri tahsis edilirken, öncelikle tüm sektörler için toplam emisyon hacmi belirlenmekte ve daha sonra bu toplama orantılı miktarlarda emisyon izinleri verilmektedir (Voß, 2007b: 98). Her yıl sonunda kaynaklar bıraktıkları toplam CO₂ hacmine karşılık gelen miktardaki EUA'ları ülkenin emisyon kayıt defterine işletmek zorundadır (www.eur-lex.europa.eu, 2010).

Emisyon izinleri müzayede yoluyla satış ya da ücretsiz olmak üzere iki yolla tahsis edilmektedir. Kaynaklar elde ettikleri bu izinleri, kendi sera gazı emisyonlarını karşılamada ya da diğer kaynaklarla değiştirmede kullanabilir. Fazla emisyon iznine sahip kaynaklar bu izinleri piyasada ihtiyacı olanlara satmak, ek emisyon iznine ihtiyaç duyan kaynaklar da bu izinleri satın almak isteyebilir. Buna ilişkin olarak, emisyon kaynakları, emisyon azaltım maliyetleri ile piyasadaki emisyon izin fiyatlarını

karşılaştıracaktır. Düşük marjinal azaltım maliyeti olan kaynaklar emisyonlarını azaltmaya yönelik önlemler alıp fazla emisyon izinlerini piyasada satarken, yüksek marjinal azaltım maliyeti olan kaynaklar da emisyon izni satın alır. Böylece, emisyonlar en düşük maliyetle azaltılmış olur (Hansjürgens, 2005: 2; Jaehn ve Letmathe, 2010: 249). Görüldüğü gibi, atmosfere bırakılan zararlı sera gazlarının piyasa mekanizması yoluyla azaltılmasına yönelik olarak tasarlanan emisyon ticareti mekanizması, hedeflenen emisyon seviyesine, toplumu en az maliyetle ulaştırmayı taahhüt etmektedir (Voß, 2007b: 98). Emisyon ticaretinin maliyet etkinliği sağlayan bu özelliği, tam rekabet piyasası ve bütün piyasa katılımcılarının rasyonel davrandığı varsayımları altında, birçok ekonomist ve politikacı tarafından çevre politikalarını destekleyen, piyasa bazlı ve etkin bir araç olarak görülmesini sağlamıştır (Jaehn ve Letmathe, 2010: 249).

AB ETS, emisyon yoğun işletmelere gelecek yıllara ait EUA'ları cari yıl içinde programa uyum için ödünç alarak kullanabilecekleri bir esneklik sağlarken, likiditeyi arttırmak için kaynaklar veya bireysel yatırımcıların spekülasyon amacıyla EUA ticareti yapmalarına da izin vermektedir. Bunun için tek şart, yatırımcının bir AB üyesi ülkenin emisyon kayıt defterinde hesap açtırmasıdır (Daskalakis ve Markellos, 2008: 107). AB ETS'nin kurulma kararıyla birlikte, çoğunlukla EUA'ların işlem gördüğü ilk tezgâhüstü türev piyasalar 2003 yılında, CER'lerin işlem gördüğü türev piyasalar da 2005 yılında ortaya çıkmıştır. CER türev ürün ticaretinin geç başlamasına neden olarak, CDM kapsamındaki Temiz Kalkınma Projelerinin gelişmesi için zamana ihtiyaç duyulması gösterilmektedir.

Nordic Power Market (Nord Pool)

Finlandiya, İsveç, Danimarka ve Norveç için fiziki ve finansal enerji sözleşmeleri ile EUA ve CER gibi emisyon ürünlerinin işlem gördüğü bir borsadır. Borsanın fiziki piyasası, İskandinav bölgesinin enerji tüketiminin %70'inden fazlasını karşılamaktadır. Borsaya 20'den fazla ülkeden 400'e yakın finansal kurum, enerji üreticisi ve tüketicisi sanayi kuruluşu üyedir.

Nord Pool bünyesinde faaliyette bulunan iki farklı piyasadan Nord Pool ASA'da finansal ürünler, Nord Pool Spot AS'de ise fiziki ürünler işlem görmektedir. Nord Pool ASA'da enerji türev sözleşmelerinin ticareti yapılmaktadır. Piyasada, kendinin çıkardığı İskandinav bölgesi türev ürünleri ve Nasdaq OMX Commodities'in çıkardığı Alman-Hollanda türev ürünleri ile birlikte EUA ve CER karbon sözleşmeleri işlem görmektedir. İşlem gören ürünler arasında günlük ve haftalık futures sözleşmeleri, aylık, üç aylık ve yıllık forward sözleşmeleri, opsiyonlar ve fark sözleşmeleri bulunmaktadır. Nord Pool Spot AS ise, elektrik ticareti için dizayn edilmiş fiziksel bir piyasa konumundadır. Spot fiyat burada belirlenmekte ve bu fiyatlar finansal piyasa için temel oluşturmaktadır (www.nordpool.com, 2010). Tablo 2'de, Nord Pool'un 2005-2010 yılları arası EUA spot, EUA tezgâhüstü ve EUA forward piyasa işlem hacmi gösterilmiştir:

Tablo 2: Nord Pool İşlem Hacmi (Bin Ton)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010/01
EUA Spot	440	4.587	1.408	463	3.278	2.629
EUA Forward Tezgâhüstü	14.744	42.238	62.765	89.639	27.835	1.865
EUA Forward Piyasa	13.207	17.330	32.440	32.610	18.620	3.839

Kaynak: Nord Pool (www.nordpool.com, 2010).

European Energy Exchange (EEX)

Alman elektrik piyasası EEX, 2002 yılında LPX Leipzig ve European Power Exchange'in birleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Borsada; doğalgaz, kömür ve elektrik enerjisi sözleşmeleri ile emisyon izinleri, spot ve türev ürünler olarak işlem görmektedir. Elektrik enerjisi sözleşmeleri spot işlemleri 2001, EUA spot işlemleri 2005 yılında başlamıştır. Elektrik enerjisi endekslerine dayalı futures sözleşmeleri türev piyasası ise 2001'de kurulmuştur (Daskalakis vd. 2006: 9). Almanya, Fransa, Avusturya ve İsviçre için, kısa vadeli elektrik enerjisi sözleşmeleri işlemleri, EEX'in %50 hissesini elinde tuttuğu Paris merkezli EPEX Spot piyasasında yapılmaktadır. Alman ve Fransız elektrik enerjisi türevleri işlemleri ise EEX Power Derivatives GmbH'de yoğunlaşmıştır. Doğal gaz sözleşmeleri ve EUA'lar için spot işlemler 2007'de kurulan EEX Spot piyasasında gerçekleştirilmektedir. 2008 yılında kurulan EEX Derivatives Market'de ise elektrik enerjisi, doğal gaz, EUA ve kömüre dayalı futures sözleşmeleri işlem görmektedir. EEX ve Eurex, emisyon işlemleri için 2007 sonlarında işbirliği anlaşması yapmıştır. Bu anlaşma uyarınca, CER ve EUA'ya dayalı futures sözleşmeleri ile EUA'ya dayalı futures sözleşmeleri üzerine hazırlanmış opsiyonlar da piyasada işlem görmeye başlamıştır (www.eex.com, 2010). EEX'in 2002-2007 yılları arası spot ve türev piyasa işlem hacmi Tablo 3'te verilmiştir:

Tablo 3: EEX İşlem Hacmi

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Spot Piyasa						
EUA	-	-	-	2.748.791	8.774.846	5.006.143
Doğalgaz (TWh)	-	-	-	-	-	405.000
Elektrik (TWh)	31	49	60	86	89	124
İşl. Hacmi (Mn. €)	699	1.448	1.692	4.170	4.899	5.561
Türev Piyasa						
EUA	-	-	-	448.000	2.925.000	17.673.000
Doğalgaz (TWh)	-	-	-	-	-	3.698.000
Elektrik (TWh)	119	342	338	517	1.044	1.150
Kömür (Ton)	-	-	-	-	1.949.000	246.000
İşl. Hacmi (Mn. €)	2.882	10.653	11.929	22.030	58.750	124.429

Kaynak: Çikot, 2009.

European Climate Exchange (ECX)

ECX, Londra Borsası'nın büyüme potansiyeli olan küçük işletmeler için kurmuş olduğu Alternatif Yatırım Piyasası (Alternative Investment Market -AIM-) bölümüne kote edilmiş Climate Exchange (CLE) şirketinin bir iştirakidir. CLE, çevresel finansal araçların işlem gördüğü borsalar kurup, işletmektedir. Chicago Climate Exchange ve Chicago Climate Futures Exchange, CLE iştirakleri arasındadır.

ECX'te, EUA ve CER olmak üzere iki karbon ürünü işlem görmektedir. EUA'ya dayalı futures sözleşmeleri 2005'te, EUA'ya dayalı opsiyonlar ise 2006'da işlem görmeye başlamıştır. CER'lere dayalı futures sözleşmeleri ve opsiyonlar da 2008 yılında piyasaya sürülmüştür. 2009 yılında, EUA ve CER günlük futures sözleşmeleri iki yeni spot benzeri ürün olarak işleme başlamıştır. ECX, emisyon ürünlerinin geliştirilmesi ve pazarlanması konusunda ICE Futures Europe ile de işbirliği içerisinde (www.ecx.eu, 2010). Tablo 4'te, 2005-2010 yılları arası işlem hacmi gösterilmiştir:

Tablo 4: ECX İşlem Hacmi (Bin Ton)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010/01
EUA Günlük Futures	-	-	-	-	60.500	10.060
CER Günlük Futures	-	-	-	-	5.239	1.276
EUA Futures	93.948	443.152	980.780	1.988.877	3.777.885	320.398
CER Futures	-	-	-	507.779	771.937	50.364
EUA Options	-	560	57.541	243.166	415.567	31.425
CER Options	-	-	-	67.800	91.130	2.900

Kaynak: ECX (www.ecx.eu, 2010).

Energy Exchange Austria (EXAA)

2001'de Viyana'da kurulan EXAA'da, elektrik enerjisi ve EUA'ların işlem gördüğü spot piyasalar bulunmaktadır. Spot elektrik enerjisi işlemleri 2002'de gerçekleştirilmeye başlamıştır. 2005 yılında ise, çevresel ürünler bölümünde EUA'lar işlem görmeye başlamıştır. Bu piyasalarda 14'ten fazla ülkeden 60'ın üzerinde elektrik ticareti yapan üye işlem yapmaktadır. EXAA'da işlem yapmak isteyen işletmeler aynı zamanda Viyana Borsası üyesi de olmak zorundadır. Borsanın ortakları arasında %25'lik payla Viyana Borsası ve çeşitli enerji şirketleri bulunmaktadır (www.en.exaa.at, 2010). Tablo 5'te, 2002-2009 yılları arası EXAA işlem hacmi gösterilmiştir:

Tablo 5: EXAA İşlem Hacmi

	2002-2004	2005	2006	2007	2008	2009
Elektrik (MWh)	3.716.649	1.541.783	1.666.646	2.274.177	2.510.375	2.827.232
EUA (Ton)	-	185.773	308.825	275.163	110.508	77.585

Kaynak: EXAA (www.en.exaa.at, 2010).

French Power Exchange (Powernext)

Elektrik enerjisi piyasası olarak 2001'de Paris'te kurulan Powernext'in başlıca hissedarları, Avrupalı elektrik ve doğalgaz dağıtım operatörleri ile enerji kuruluşlarıdır (RTE, GRTgaz, GDFsuez, Total ...). Borsa, Avrupa enerji sektörü spot ve türev piyasaları için, modern elektronik ticaret platformları tasarlayıp işletmektedir. Borsada, Fransa'daki doğal gaz hacim ve fiyat riskine karşı korunma amacıyla oluşturulmuş Powernext Gas Spot ve Powernext Gas Futures ürünleri 2008'de işlem görmeye başlamıştır. Powernext ve EEX, 2007'de Fransa, Almanya, Avusturya ve İsviçre için enerji işlemlerinin gerçekleştirileceği tek bir elektrik enerjisi piyasası kurma planlarını açıklamışlardır. Buna bağlı olarak, 2008 yılında Powernext ve EEX'in eşit paya sahip olduğu ve spot işlemlerin gerçekleştiği EPEX Spot Paris'de, Powernext'in %20, EEX'in %80 paya sahip olduğu ve vadeli işlem sözleşmelerinin ticaretinin yapıldığı EEX Power Derivatives GmbH de Leipzig'de kurulmuştur (www.powernext.com, 2010). Tablo 6'da, Powernext'in 2008-2010 dönemi işlem hacmi verilmiştir:

Tablo 6: Powernext İşlem Hacmi (MWh)

	2008	2009	2010/01
Powernext Gas Spot	1.039.200	3.223.250	693.050
Powernext Gas Futures	2.448.100	15.330.700	762.800

Kaynak: Powernext (www.powernext.com, 2010).

Climex

Climex, Hollanda merkezli Rabobank ve Hollandalı elektrik enerjisi taşıma sistem operatörü TenneT tarafından 2003 yılında kurulmuştur. Climex'in halihazırda 83 üyesi bulunmaktadır. Climex, bazı çevresel ürün (nitrojen oksit ve elektrik enerjisi sözleşmeleri) işlemlerinin yapılabilmesi için 2004 yılında, CO₂ emisyon izni ticaretinin yapılabilmesi için de 2005 yılında farklı işlem platformları oluşturmuştur. Climex spot platformunda, EUA'lar 2005 yılında, CER'ler ise 2008 yılında işlem görmeye başlamıştır. Bu platformda işlemler anlık yapılırken, alıcı ve satıcı taraf açıklanmamakta ve APX merkezi karşı taraf olarak görev yapmaktadır. Climex müzayedeli satış platformunda ise, EUA, CER, ERU ve VER'ler işlem görmekte olup, müzayedeler bir ürünün en yüksek fiyattan işlem görmesi istenildiğinde yapılmaktadır. Climex, elektrik, gaz ve yenilenebilir enerji sözleşmelerini tedarik etmek isteyen işletmelere müzayedeli satış platformu da sunmakta olup, halihazırda bu platform sadece Hollanda ve Belçika ile sınırlı bulunmaktadır (www.climex.com, 2010). Tablo 7'de, Climex'in Ekim 2009 ve Ocak 2010 arası dönem işlem hacmi verilmiştir:

Tablo 7: Climex İşlem Hacmi (Bin Ton)

		2009/10	2009/11	2009/12	2010/01
EUA	Tezgahüstü	0	0	0	0
	Piyasa	740	622	401	430
CER	Tezgahüstü	0	0	0	0
	Piyasa	0	10	10	1
ERU	Tezgahüstü	0	0	0	0
	Piyasa	109	5	0	0

Kaynak: Climex (www.climex.com, 2010).

Chicago Climate Exchange (CCX)

CCX, 2003'ten buyana sera gazları için çıkarılan emisyon izinlerinin alım-satımının yapıldığı, Kuzey Amerika'nın tek faal ve gönüllü limitli alım-satım piyasasıdır. Borsanın tüm sektörlerden 300'e yakın üyesi bulunmaktadır. Bu üyeler arasında karbon gazı yayan şirketler, öğretim kurumları ile devlet kurumları bulunmaktadır. Bu üyeler, daha sonra yasal olarak bağlayıcı hale gelen CCX emisyon programına gönüllü olarak katılmıştır. Bu yönüyle CCX, emisyon ticareti aracılığıyla sera gazlarını azaltmayı amaçlayan dünyanın ilk gönüllü, çokuluslu ve çok sektörlü borsasıdır. CCX üyeleri, 2010 yılına kadar sera gazı emisyonlarını 2000 yılı ortalamalarının %6 altına çekmeyi taahhüt etmiştir. Emisyonları istenen seviyelerin altına çeken üyeler, artan emisyon izinlerini borsada satma ya da ileride kullanmak üzere biriktirme hakkına sahiptir. Borsa üyeleri azaltım hedeflerine ulaşamazlarsa, diğer CCX üyelerinden CCX elektronik ticaret platformu aracılığıyla emisyon izni satın alabilmektedir. Üyeler alternatif olarak, proje bazlı netleştirme alımları da yapabilmektedir.

CCX'te, CFI sözleşmeleri ile ABD'nin ilk zorunlu karbon emisyon azaltım programı olan RGGI ürünleri işlem görmektedir. Bu ürünlerin işlem gördüğü CCX'in ticaret sistemi üç unsurdan oluşmaktadır. CCX Registry CFI sözleşmelerinin sahiplerinin resmi kayıtlarının tutulduğu elektronik veritabanı iken, CCX Trading Platform hesap sahipleri arasında ticari işlemlerin gerçekleştirildiği piyasadır. CCX Clearing and Settlement Platform ise, piyasada gerçekleşen tüm işlem bilgilerinin resmi olarak işleme sokulduğu takas merkezidir (www.chicagoclimatex.com, 2010).

Chicago Climate Futures Exchange (CCFE)

CCFE, emisyon izinlerine dayalı opsiyon ve futures sözleşmeleri ile diğer çevresel ürünlerin işlem gördüğü bir piyasadır. CCFE, CCX'in bir yan kuruluşudur. CCFE'de işlem gören türev araçlar, piyasa katılımcılarına emisyon piyasaları, yenilenebilir enerji sertifikaları piyasaları, hisse senetleri endeks piyasaları ve kötü hava olaylarının etkilediği sigorta piyasalarında karşılaşılabilecek risklere karşı koruma sağlar (www.ccfex.com, 2010). Tablo 8'de, CCX ve CCFE'nin 2007-2010 dönemi işlem hacmi verilmiştir:

Tablo 8: CCX ve CCFE İşlem Hacmi (Sözleşme Adedi)

	2007	2008	2009	2010/01
CCX/CCFE Finansal Ürünleri				
CFI Spot	-	-	452.041	2.870
CFI Futures	-	-	13.973	192
CFI Opsiyonları	-	-	11.732	34
RGGI Futures	-	-	693.868	4.256
RGGI Opsiyonları	-	-	74.363	4.000
CCFE Türev Ürünleri				
CCFE Futures ve Opsiyonları	283.758	484.322	1.372.579	43.333

Kaynak: CCX (www.chicagoclimatex.com, 2010)

SONUÇ: KARBON PİYASASI VE TÜRKİYE

Karbon piyasaları, iklim değişikliğini önlemek amacıyla sera gazı emisyonlarına sınır getirilmesi düşüncesinin sonucunda oluşmuştur. Bu piyasalar, bir yandan yüksek oranda karbon kullanan sektörlerle kısıtlamalar getirirken, diğer yandan karbon kullanımı verimli olan sektörlerin ve işletmelerin rekabete ayak uydurmasını sağlayacak bir fiyat göstergesinin ve karbon finansmanının gelişmesini sağlayacak koşullar oluşturmaktadır. 2008 yılı itibarıyla küresel karbon piyasasının işlem hacmi toplam 126 milyar dolara ulaşmıştır. Bunun yaklaşık %75'i AB ETS kapsamında verilen izinlerin ve türevlerin uyum, risk yönetimi, arbitraj, fon toplama ve kâr etme amaçları ile alınıp satılmasından oluşmaktadır (Kadılar, 2010: 110, 182).

Karbon piyasalarındaki gelişmeler sermaye piyasaları için de farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur. İklim değişikliğinin önlenmesine katkı sağlaması beklenen ve organize veya tezgâhüstü piyasalarda işlem gören ERUs, CERs, EUAs, CFIs, AAUs ve VERs gibi ürünler, sermaye piyasası mantığı içinde işlem görürken, bu piyasa için yeni bir enstrüman olmuştur. Ayrıca, bazı finansal borsalar bahsedilen karbon borsalarına ortak olurken, bu ürünlerin geliştirilmesine de katkı sağlamaktadır (Çikot, 2009: 24).

TÜİK'in 2009 yılı Sera Gazı Emisyon Envanterine göre, Türkiye'nin 1990 yılında 180,03 milyon ton CO₂ eşdeğeri olan toplam sera gazı emisyonu, 2007 yılında 380 milyon ton, 2008 yılında 366,5 milyon

ton, 2009 yılında 369,65 milyon ton CO₂ eşdeğerine yükselmiştir. 2009 yılı itibarıyla toplam sera gazı emisyonu içerisinde en büyük payı %75 ile enerji sektörü almaktadır. Dünya toplam karbon emisyonunun %0,9 gibi küçük bir kısmını oluşturmakla birlikte, Türkiye 1990-2009 yılları arasında dünyada en hızlı emisyon arttıran ülkelerden biri olmuştur. Türkiye'nin 2009 yılı toplam sera gazı emisyonu 1990 yılına göre %98 artış göstermiştir (www.tuik.gov.tr, 2011). Bu durum, ülkemizde sera gazı emisyonlarının hızla arttığını göstermektedir. Bu artışın durdurulması veya emisyon miktarında indirimler gerçekleştirilebilmesi için, acil politikalar oluşturulması gerekmektedir. Bu politikalardan biri de, emisyon ticaretinin olumlu katkılarından yararlanılmasını sağlayacak uygulamaların hayata geçirilmesidir.

Türkiye, gerek bir OECD ülkesi olduğu (gelişmiş ülkeler arasında sayıldığı ve gelişmekte olan ülkelerin karbon azaltım masraflarını karşılaması söz konusu olduğu) için, gerekse karbon salınımına konulacak bir sınırlamanın ülke ekonomisinin gelişimine engel teşkil edebileceği endişesi ile Kyoto Protokolü'nün imzalanmasından günümüze kadar, bir yükümlülük ve yaptırım altında kalmamak adına, 1992'de UNFCCC'ye imza atmamış ve UNFCCC'ye ek bir anlaşma niteliğindeki Kyoto Protokolü'nün 1997 yılındaki görüşmelerine de katılmamıştır. Dolayısıyla, hem Kyoto mekanizmaları hem de AB karbon ticareti piyasalarından faydalanamamıştır (Çetinkaya ve Sokulgan, 2009: 36; Kadılar, 2010: 183). Ancak, Kyoto Protokolü'nün AB'nin çevre müktesebatının bir parçası olması nedeniyle, AB'ye katılmak isteyen Türkiye için Protokolü kabul etmek kaçınılmaz olmuştur. Türkiye UNFCCC'yi ancak 2004'te, gelişmiş ülkeler içerisinde özel bir statü elde etmesi sonucu imzalarken, 2009 yılında da Kyoto Protokolü'nü imzalayan ülkeler arasına katılmıştır. Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olması ile birlikte, ülkemiz için yeni bir dönem başlamıştır. Her ne kadar 2012'ye kadar bir yükümlülüğü olmasa da, bu süreçte Türkiye'den sera gazı emisyonlarını azaltması, yenilenebilir enerji kaynakları kullanması, kamuoyunu bu konuda bilinçlendirmesi gibi çalışmalar yapması beklenmektedir (Çikot, 2009: 12, 24).

Anlaşma gereği Türkiye, halen organize piyasalarda EUA, CER, ERU üzerine emisyon ticareti işlemleri yapamazken, organize olmayan piyasalarda emisyon ticareti işlemleri yapabilmektedir. Ülkemizde işletmeler çeşitli emisyon azaltım projeleri gerçekleştirerek, yaptıkları ve "Onaylanmış Emisyon İndirimi (Verified Emission Reductions-VER)" olarak adlandırılan emisyon azaltımlarını UNFCCC tarafından akredite edilmiş kurumlara onaylatabilmekte, onaylanmış bu indirimler de gönüllü karbon azaltım birimleri olarak tezgâhüstü piyasalarda işlem görebilmektedir. Bu işlemlerin organize bir şekilde yürütülmemesi ve merkezi bir birim tarafından takip edilmemesi nedeniyle işlem büyüklükleri konusunda toplu rakamlara ulaşılması neredeyse imkansızdır (Çikot, 2009: 13). Bununla birlikte, dünya karbon piyasalarının %1'ini bile oluşturmayan bu piyasaların küresel boyutta yaklaşık 2/3'ünü ülkemizde yapılmakta olan projelerin gerçekleştirdiği tahmin edilmektedir. Dolayısıyla, Kyoto mekanizmalarının dışında kalmakla birlikte, gönüllü karbon piyasalarında önemli bir konuma gelmeyi başaran Türkiye'nin, bu küresel oyunun dışında kalması mümkün değildir.

İşletmelerin, yatırımcıların ve hükümetlerin iklim değişikliği tehdidine karşı önlem almalarını sağlayacak bilgileri toplamak ve paylaşmak amacıyla 2000 yılında Karbon Saydamlık Projesi (Carbon Disclosure Project -CDP-) başlatılmıştır. İklim değişiklikleri risklerinin işletmeler tarafından nasıl yönetildiğini küresel çapta raporlayan tek bağımsız kuruluş olan CDP, 2011 yılı itibarıyla 71 trilyon dolar değerindeki varlığı yöneten 551 kurumsal yatırımcı adına hareket etmektedir. CDP'nin bu girişimi, işletmeleri düşük karbonlu ekonomiye geçebilmeleri için teşvik ederken, kurumsal yatırımcılara da yatırım kararlarını alırken iklim değişikliğine bağlı riskleri göz önünde bulundurabilme

imkanı sağlamaktadır. Bu kapsamda, 2010 yılında İMKB-50, 2011 yılında da İMKB-100 endeksine dahil olan işletmeler, sera gazı emisyon miktarları ve iklim değişikliği ile ilgili risk yönetim politikalarını uluslararası kurumsal yatırımcıların bilgisine sunmak üzere CDP Türkiye tarafından davet almıştır. CDP tarafından davet edilen ve CDP'ye yanıt veren işletmeler uluslararası yatırımcılar ile daha yakın diyalog sağlarken, iklim değişikliğinin kurumları için yarattığı risk ve olanakları da görme şansına sahip olmaktadır. Ancak, Türkiye'de 2010 yılında davet alan işletmelerden yalnızca 10 tanesi ve 1 de gönüllü işletme karbon emisyon bilgilerini açıklamıştır (www.cdpturkey.sabanciuniv.edu.tr, 2011). Sınırlı sayıda işletme dışında, Türkiye'de işletmeler karbon emisyonlarını açıklamadıkları için, bu piyasalar aracılığıyla sağlanabilecek faydaların önemli bir kısmı kaçırılmaktadır.

Düşük karbonlu ekonomiye geçiş sürecinde, ülkemizde ekonominin gelişimine engel olmayacak bir çözüm arayışına girilirken, aynı zamanda gelişmiş ülkelerden sağlanacak finansal ve teknolojik desteğin artırılması için de çaba harcanmalıdır. Bu nedenle, aktif bir strateji izlenerek, bu piyasalara entegre olunmalıdır. Bu kapsamda, karbon verimliliğini destekleyen bir karbon piyasası kurulmalı ya da ABD, Japonya ve Güney Kore gibi kendi ulusal karbon piyasalarını hayata geçirmeye kararlı büyük ekonomilerden CDM benzeri yeni mekanizmalarla faydalanılmalıdır. Örneğin, ABD'de yöresel "gönüllü ama bağlayıcı" karbon piyasaları ile karşılıklı pazarlık yapıp, bu piyasalarda karbon kredisi almak durumunda olan yatırımcıların ülkemizde üretilecek karbon kredilerine yatırım yapabilmelerinin sağlanması hedeflenmelidir. Bunun, gelişmiş ülke pazarları ile son derece entegre olan ülkemiz ekonomisi için çok büyük olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir (Kadılar, 2010: 183).

2012 sonrası yeni dönemde Türkiye'nin emisyon yükümlülükleri artarken, Kyoto Protokolü ile oluşan esneklik mekanizmalarından da yararlanması söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla, bu piyasaların Türkiye'de de oluşması ve benzer yatırım araçlarının devreye girmesi beklenmektedir. Bu yeni döneme ilişkin yapılacak düzenlemeler ile birlikte, gerek reel sektör ve gerekse yatırımcılar açısından, karbon piyasaları ve karbon sözleşmeleri önemli bir ihtiyaç ve yatırım aracı haline gelecektir (Çetinkaya ve Sokulgan, 2009: 36-42). Ancak, aktif rol alarak bu piyasalardan beklenen faydaların elde edilebilmesi için, sera gazı emisyonlarını azaltıcı projeleri hayata geçirecek ileri teknoloji ürünü yatırımların yapılması gerekmektedir. Bu durumda, 2012 sonrası dönemde işletmelerimizin finansman ihtiyaçlarının artacağı da öngörülebilir bir gerçektir.

İşletmelerimizin kendi çabaları ve CDP Türkiye'nin yürüttüğü çalışmalar, gerek konunun taşıdığı önemin toplumun çeşitli kesimlerince anlaşılması gerekse böyle bir piyasanın oluşması ve düzenli bir şekilde işlemesi için önemli adımlar olmakla birlikte yeterli değildir. Dolayısıyla, böyle bir piyasanın oluşturulmasında ve bu piyasada işlem görece ürünlerin geliştirilmesinde, mevzuat, işleyiş, izleme, raporlama ve denetleme açısından, başta reel sektörün ve finansal piyasaların ihtiyaç duyduğu emtia ve finansal ürünlere dayalı vadeli işlem sözleşmelerinin işlem gördüğü ülkemizin ilk ve tek özel borsası olan VOB AŞ olmak üzere, finansal sistemin önemli aktörleri olan SPK ve İMKB'ye önemli sorumluluklar düşmektedir.

Bu çalışmada, konuyu farklı boyutlardan ele alacak çalışmalara katkıda bulunmak amacıyla, pekçok kesim tarafından yabancı olunan karbon piyasalarının, iklim değişikliği sorununun çözümünde oynadığı rol, devletler, işletmeler ve yatırımcılar açısından taşıdığı önem ve finansal piyasaların gelişimi ve çeşitlenmesi üzerindeki etkisi, Türkiye'deki mevcut durum da dikkate alınarak vurgulanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKSAY, C. S., KETENOĞLU, O. ve KURT, L. (2005). “Küresel Isınma ve İklim Değişikliği”, Selçuk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Fen Dergisi, 25.
- ALPER, D. ve ANBAR, A. (2008). “İklim Değişikliğinin Finansal Hizmet Sektörüne Etkileri”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7, 23.
- BENZ, E. ve TRÜCK, S. (2009). “Modelling the Price Dynamics of CO₂ Emission Allowance”, Energy Economics, 31, 1.
- BROHÉ, A., EYRE, N. ve HOWARTH, N. (2009). Carbon Futures: An International Business Guide. UK: Earthscan.
- CAPOOR, K. ve AMBROSI, P. (2009). “State and Trends of the Carbon Market 2009”, The World Bank, Washington, D.C.
- COASE, R.H. (1960). “The Problem of Social Cost”, Journal of Law and Economics, 3.
- CRONSHAW, M.B. ve KRUSE, J.B. (1996). “Regulated Firms in Pollution Permit Markets with Banking”, Journal of Regulatory Economics, 9, 2.
- ÇETİNKAYA, E. ve SOKULGAN, K. (2009). “Kyoto Protokolü ve Karbon Emisyon Piyasası”, Vobjektif, 12.
- ÇİKOT, Ö. (2009). “Avrupa’da Karbon ve Enerji Borsaları”, Sermaye Piyasasında Gündem, 82.
- DALES, J. (1968). “Pollution, Property and Prices”, University of Toronto Press: Toronto.
- DASKALAKIS, G. ve MARKELLOS, R. N. (2008). “Are the European Carbon Markets Efficient?”, Review of Futures Markets, 17, 2.
- DASKALAKIS, G., PSYCHOYIOS, D. ve MARKELLOS, R.N. (2006). “Modelling CO₂ Emission Allowance Prices and Derivatives: Evidence from the EEX”, Athens University of Economics and Business.
- ELLERMAN, A.D., JOSKOW, P.L. ve HARRİSON, D.Jr., (2003). Emissions Trading in the U.S., Experience, Lessons, and Considerations for Greenhouse Gases, US: Pew Center on Global Climate Change.
- ELLERMAN, D.A. (2008). “The EU Emission Trading Scheme: Prototype of a Global System?”, Discussion Paper 2008-02, Cambridge, Mass.: Harward Project on International Climate Agreements.
- ENGELS, A. (2009). “The European Emissions Trading Scheme: An Exploratory Study of How Companies Learn to Account for Carbon”, Accounting, Organizations and Society, 34.
- FEHR, M. ve HINZ, J. (2006). “A Quantitative Approach to Carbon Price Risk Modeling”, Institute for Operations Research, ETH Zurich.
- Hansjurgens, B. (2005). Emission Trading for Climate Policy: US and European Perspectives. Cambridge: Cambridge University Press.

HULL, J.C. (2008), Options, Futures and Other Derivatives. New Delhi: Prentice-Hall of India, Sixth Edition, New Delhi.

IMF (2008). The Fiscal Implications of Climate Change.

JAEHN, F. ve LETMATHE, P. (2010). "The Emissions Trading Paradox", European Journal of Operational Research, 202, 1.

KADILAR, R. (2010). Karbon Fırsat mı, Tehdit mi? İstanbul: Destek Yayınları.

KRUGER, J., OATES, W.E. ve PIZER, W. (2007). "Decentralization in the EU Emissions Trading Scheme and Lessons for Global Policy", Discussion Paper, Resources for the Future.

MICLĂUŞ, P.G., LUPU, R., DUMITRESCU, S.A. ve BOBIRCĂ, A. (2008). "Testing the Efficiency of the European Carbon Futures Market using Event-Study Methodology", International Journal of Energy and Environment, 2, 2.

MONAST, J., ANDA, J. ve PROFETA, T. (2009). "U.S. Carbon Market Design: Regulating Emissions Allowances as Financial Instruments", Working Paper, Nicholas Institute for Environmental Policy Solutions, Climate Change Policy Partnership, Duke University.

MONTGOMERY, D.W. (1972). "Markets in Licenses and Efficient Pollution Control Programs", Journal of Economic Theory, 5, 3.

ÖZTÜRK, K. (2002). "Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye'ye Olası Etkileri", GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22, 1.

PAMUKÇU, K. (2007). "Küresel Emisyon Ticareti Sistemi İçin Bir Model: Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Programı", İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 37.

PAOLELLA, M.S. ve TASCHINI, L. (2006). "An Econometric Analysis of Emission Trading Allowances", Research Paper Series 06-26, Swiss Finance Ins.

PEACE, J. ve JULIANI, T. (2009). "The Coming Carbon Market and its Impact on the American Economy", Policy and Society, 27, 4.

PEKER, O. ve DEMİRCİ, M. (2008). "İklim Değişikliğinin Bilim ve Ekonomi Perspektifinden Analizi", SDÜ İİBF, 13, 1.

Rubin, J.D. (1996). "A model of Intertemporal Emission Trading, Banking, and Borrowing", Journal of Environmental Economics and Management, 31, 3.

SAĞLAM, N.E., DÜZGÜNEŞ, E. ve BALIK, İ. (2008). "Küresel Isınma ve İklim Değişikliği", EÜ Su Ürünleri Dergisi, 25, 1.

SEIFERT, J., UHRIG-HOMBURG, M. ve WAGNER, M. (2006). "Dynamic Behaviour of CO₂ Spot Prices - Theory and Empirical Evidence", Working Paper, Chair of Financial Engineering and Derivatives, University of Karlsruhe.

SHENNACH, S.M. (2000). "The Economics of Pollution Permit Bankin in the Context of Title IV of the 1990 Clean Air Act Amendments", Journal of Environmental Economics and Management, 40, 3.

- STERN, N. (2007). The Economics of Climate Change: The Stern Review. Cambridge: Cambridge University Press.
- TIETENBERG, T.H. (2006). "Emission Trading: Principles and Practice", USA: Resources for the Future.
- TÜRKES, M. (2001a). "Küresel İklimin Korunması, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Türkiye", Tesisat Mühendisliği, TMMOB Mak.MO, Sür.Tek.Yay: 61
- TÜRKES, M. (2001b). "Hava, İklim, Şiddetli Hava Olayları ve Küresel Isınma", DMİ Genel Müd. 2000 Yılı Seminerleri, Teknik Sunumlar, Seminerler Dizisi: 1.
- TÜRKES, M. (2006) "Küresel İklimin Geleceği ve Kyoto Protokolü", Jeopolitik, 29
- TÜRKES, M., SÜMER, U.M. ve ÇETİNER, G. (2000). "Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri", Çevre Bakanlığı, BMİDÇS Seminer Notları.
- UHRİG-HOMBURG, M. ve WAGNER, M. (2007). "Futures Price Dynamics of CO₂ Emission Certificates - An Emprical Analysis", Working Paper, Chair of Financial Engineering and Derivatives, University of Karlsruhe.
- VOß, J. (2007a). "Innovation Processes in Governance: The Development of 'Emissions Trading' as a New Policy Instrument", Science and Policy, 34, 5.
- VOß, J. (2007b). "Design on Governance: Development of Policy Instruments and Dynamics in Governance", Dissertation, Printpartners Ipskamp, Enschede.
- YAMIN, F. (2005). Climate Change and Carbon Markets: A Handbook of Emission Reduction Mechanism. UK: Earthscan.
- www.ccfе.com
www.cdpturkey.sabanciuniv.edu.tr
www.chicagoclimatex.com
www.climex.com
www.ecx.eu
www.ecx.eu
www.eex.com
www.en.exaa.at
www.eur-lex.europa.eu
www.nordpool.com
www.powernext.com
www.tuik.gov.tr
www.unfccc.int

KEYNESYEN İKTİSATTA ÜCRETLERİN KATILIĞI SORUNU

Ali TARHAN

Dr. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Uzmanı

Muhammed Veysel KAYA

Yrd. Doç.Dr. Kırıkkale Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

ÖZET: Nominal ücretlerin aşağıya doğru katılığı hem Klasik hem de günümüz iktisatçıları arasında çok eskiden beri tartışılan bir konudur. Bu konudaki görüşler başlıca iki grupta toplanmaktadır. Klasik ve Yeni Klasik iktisatçılar nominal ücretleri esnek kabul ederken Keynesyen iktisatçılar bunları aşağıya doğru katı kabul etme eğilimindedirler. İktisat biliminde kurulan teorilerde başlangıç hipotezleri veya varsayımları büyük önem taşımaktadır. Teorilerin birçoğunun sonunda ulaşılan genel denge modellerinde bu başlangıç varsayımları önemli bir rol taşımaktadırlar. Bu nedenle, her teorinin varsayımları, Friedmancı bir metodoloji ile, incelenmeye ve araştırılmaya değer bulunmaktadır. Bu çalışmada konu sadece Post-Keynesyen iktisatçıların "ücret kontratları nedeni ile nominal ücretlerin katı olduğu" görüşü çerçevesinde incelenmiştir. İlk dört bölümde konu hakkında bilgi verilmiş beşinci ve son bölüm ise konunun nominal ücretlerin esnek olduğu varsayımı ile değerlendirilmesine ayrılmıştır.

Anahtar kelimeler: Keynesyen İktisat, nominal ücretler, nominal ücretlerin katılığı, istihdam.

PROBLEM OF RIGIDITY OF WAGES IN KEYNESIAN ECONOMICS

ABSTRACT: The rigidity of nominal wages is one of the long argued subjects among the economists both classical and contemporary. The views on this subject can be grouped in two categories. While Classical and New-Classical economists accept the nominal wage flexibility, Keynesian economists accept them as downwardly rigid. Hypotheses and assumptions in Economics carry great importance in Economics in order to establish a new theory. These hypothesis and assumptions have special importance for theories that reach a general equilibrium model. Therefore, these hypotheses of each theory are considered analyzable under the light of Friedman's methodology. The framework of this study is the Post-Keynesian concept of "rigidity of nominal wages due to the wage contracts". First four chapters are restricted to the general overview of the subject, and the subject has been evaluated within the assumption of nominal wage flexibility in fifth and last chapter.

Keywords: Keynesian Economics, nominal wages, rigidity of nominal wages, employment

AMAÇ VE METODOLOJİ

Günümüz iktisatçıları arasında bazı temel konularda halen görüş birliği yoktur. Bilim dünyasındaki görüş birliklerinin çok önem taşıması, hatta görüş ayrılıklarının bilimsel gelişmenin doğal bir başlangıç noktası olmasına karşın bu tür ayrılıkların bazen basit gözlemlerle anlaşılabilir alanlara kadar taşınmasının bu farklı düşüncelerin bilim dünyasına yapabileceği pozitif katkılara engel olduğu, veya en azından, çalışmaların doğru yönde yapılmasını engellediği düşünülmektedir. İktisat teorilerinin ilk aşamalarındaki aksiyomatik varsayımların, kabullerin veya faraziyelerin de, yeterli testlere tabi tutulmadıkları takdirde, ileri aşamalarda teorilerin açıklama güçlerini zaafa uğrattıkları, hatta Keynes'in kendi deyişi ile "içinde yaşadığımız günlük dünya ile ilintili olmaktan çıktıkları" gözlemlenebilmektedir. Bu nedenle, varsayımları yeterli sağlamlıkta oluşmayan ya da zaman içindeki gelişmeler karşısında tutarlı bir şekilde güncellenmeyen teorilerin gerçek hayatın olguları ile bilimsel düşüncedeki kurguların giderek açılan makası arasında kalması da doğaldır. Böyle bir yaklaşım, yine doğal olarak, bir bilimsel teorisinin nasıl analiz edilmesi konusundaki temel soruyu gündeme getirmesi dolayısı ile işe metodolojik bir tercih ile başlamış sayılır.

Klasik ve Keynesyen iktisatçıları arasındaki bu türdeki temel tartışmalardan biri de nominal ücretlerin katılığı sorunudur. Bu çalışmanın amacı da Post-Keynesyen (konunun Keynesyen, Ortodoks, Yeni ve Post-Keynesyen iktisattaki gelişimi dikkate alınarak) iktisatta nominal ücretlerin hangi varsayımlar altında ele alındığını incelemek ve bu varsayımların geçerli olup olmadıkları veya hangi ölçülerde geçerli olabilecekleri konusunda bir irdelenmede bulunmaktadır. Nominal ücretlerin katı (*rigid*) olup olmadığı sorununun-ilk paragrafta açıklanan mantık gereğince-daha sonra iktisadi denge süreci konusunda yapılan akıl yürütmeler açısından hayati bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Çünkü, bu soruya verilen yanıt göre söz konusu süreçlerin farklı şekillerde işlemesi gerekmektedir. Böylece bu çalışmanın amacı da belirlenmiş olmaktadır. Çalışmanın amacı; belirli bir metodolojik yaklaşımla Post-Keynesyen iktisatçıların bir ekonomide nominal ücretlerin katı olduğu konusundaki görüşlerinin analizidir.

Daha önce belirtildiği üzere, bu çalışmanın öncelikli vurgusu metodolojidir. Bu bağlamda öncelikle Keynes metodolojisinin açıklanmasında yarar görülmektedir. Keynes'in sistematik bir metodolojisi bulunmamaktadır. Bu nedenle Keynes'in İktisada yaklaşımını metodolojik olmaktan çok felsefi olarak adlandırmanın daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Keynes, bilimsel hipotezlerin deneylerle doğrulanması düşüncesine fazlaca taraftar değildir. Bu temel inancı nedeni ile Ekonometriye de uzak durmuştur. Keynes'e göre bir teorisinin en önemli yönü verimliliği ve düşünürün sezgilerine uyumudur. Diğer yandan, rakamsal veriler de düşünürün sezgilerini şekillendirmesi açısından son derece önemlidir. İktisatçı için teorisinin en önemli aşaması gözlemleridir. İstatistikler hipotezleri doğrulamak için değil, fakat sezgilerin sınırlarını belirlemek için önemlidir. Rakamların sezgilere tamamen karşı olduğu durumlarda ise sezgiler yanlış demektir (Snowdon ve Vane, 2006: 93-94).

Friedman ise daha sistematik bir metodoloji ortaya koymuştur. Friedman (Hetzel, 2007: 8)' a göre "Bir teorisinin geçerliliği faraziyelerinin gerçekle ilgili olup olmadıklarına değil, hipotezlerinin yanlışlanabilir olup olmadıklarına bağlıdır" Bu hipotezlerin testleri ise "hipotezlerin ortaya attığı imaların veya ön

deyilerin gözlemlenebilir olaylar ile uyum içinde olup olmadıkları kriterine göre yapılmalıdır" (Feiedman, 1953). Bu nedenle Metodolojik açıdan M. Friedman'ın 1953 tarihli "The Methodology of Positive Economics" başlıklı makalesindeki yöntem seçilmiş ve Post-Keynesyen İktisat sadece nominal ücretlerin katılığı konusundaki kabullerinin geçerliliği açısından irdelenmiştir.

KLASİK İKTİSATTA NOMİNAL ÜCRETLER

Klasik ve Keynesyen iktisatçılar arasında ekonomilerin denge noktasından ayrılabilceği konusunda görüş ayrılığı yoktur. Bu iki okul arasındaki görüş ayrılıkları dengeden uzaklaşan ekonomilerin bu dengeye tekrar nasıl geri dönecekleri konusunda başlar. Klasik iktisat açısından dengeden sapmalar geçici ve kısa dönemlidir. Bunun nedeni piyasa mekanizmasının ekonomiyi dengeden saptıran faktörleri hızla ve etkili bir şekilde bertaraf etmesinde yatmaktadır. Yine, piyasa mekanizmasına duydukları güven nedeni ile bu iktisatçılar dengesizliğe kamu müdahalesini de gereksiz bulur, hatta bu müdahalelerin daha fazla dengesizliğe neden olacağını savunurlar. Klasik iktisatçılar toplam talebi ekonomik dengesizliklere neden olabilecek bir unsur olarak görmez ve bu nedenle de incelemeyizler. Tam istihdam ekonomik faaliyetin normal işleyişinin doğal bir sonucudur (Snowdon ve Vane, 2006: 38).

Klasik iktisatçılar bu iyimser görüşlere bir başlangıç hipotezi olarak değil, fakat piyasa mekanizması hakkında yürüttükleri bazı faraziyeler ve bu faraziyelerin sonucunda işlediğini düşündükleri mekanizmalar nedeni ile ulaşmışlardır. Bu faraziler kısaca şunlardır:

- Bir ekonomideki tüm iktisadi birimler (şirketler ve hane halkı) akılcıdır ve kendi karlarını ya da faydalarını maksimize etmeye çalışırlar,
- Bütün piyasalarda tam rekabet hâkimdir, öyle ki tüm ekonomik birimler neyi ne kadar alacak ya da satacaklarına tamamen esnek ve veri olan bir fiyat seti üzerinden karar verirler,
- Tüm ekonomik birimler fiyatlar ve piyasa koşulları hakkında kusursuz bilgiye sahiptirler,
- Ticaret ancak denge fiyatları tüm piyasalarda oluşunca gerçekleşir,
- Ekonomik birimlerin beklentileri kararlı bir dengededir.

Bu faraziyelere göre, emek piyasası dâhil, tüm piyasalarda şeffaflık hâkimdir. Ekonomideki makro dengelerin analizi için tüm ekonomi reel ve parasal sektör olmak üzere iki sektöre ayrılır. Reel sektörü oluşturan emek ve mal piyasalarındaki dengelerin analizi "Klasik istihdam ve çıktı belirlenmesi teorisi" ile gerçekleştirilir. Parasal, yani nominal, sektördeki denge ise "paranın miktar teorisi" aracılığı ile yapılır. Böylece bir ekonomideki reel ve parasal sektörler dikotomik olarak ayrılır olur ve para miktarındaki değişiklikler reel ekonomideki değişkenler üzerinde etkide bulunmamış olur. Böylece Klasik iktisatçılar paranın nötr olduğu yargısına da ulaşmış olurlar (Snowdon ve Vane, 2006: 38).

Neoklasik arz kuramında ücretler, çıktının daima tam istihdam düzeyinde olmasını sağlayacak şekilde anında uyarlanmaktadır. Ne var ki çıktı her zaman tam istihdam düzeyinde değildir ve Philips eğrisi, işsizlikteki değişiklik karşısında ücretlerin daha yavaş uyarlandığını ileri sürmektedir (Dornbusch ve Fischer, 1998: 218). Klasik iktisatçılara göre bir ekonomideki istihdam düzeyi ekonomideki para miktarından bağımsız olarak oluşur. Bir ekonominin kısa dönemindeki sermaye, teknoloji ve organizasyon yapısı veri olarak kabul edilirse istihdam düzeyi tamamen kullanılan emek birimlerine bağlı olacaktır. Bu nedenle istihdam ve toplam gelir arasında pozitif bir fonksiyonel ilişki olacaktır. Ancak, sadece emek miktarına bağlı bir istihdam artışı emeğin ölçeğe göre azalan getirilere tabi olmasını, yani marjinal üretim kapasitesinin giderek düşmesi sorununu da birlikte getirecektir. Bir ekonomideki emek talebi ise reel ücret ile ters orantılı olarak belirlenir, yani reel ücret ne kadar düşük ise emek talebi o kadar yüksek, veya reel ücret ne kadar yüksek ise emek talebi de o kadar düşük olacaktır (Snowdon ve Vane 2006, 42).

Klasik ekonomistlerin vardığı yargıya göre, böyle tablo sonucunda ekonomide gönüllü ve friksiyonel işsizlik olsa bile tam istihdama ulaşılabilecektir. Ancak, gönülsüz eksik istihdam mümkün değildir. Reel ücretler emek piyasasındaki arz ve talebe göre tespit edilecek ve bu ücret seviyesinde gönülsüz işsiz bulunmayacaktır. Tüm bu görüşlere karşın bir ekonomide gönülsüz eksik istihdamın bulunması da mümkündür. Bunun tek nedeni ise, sendikaların gücü veya asgari ücret konusundaki hükümet politikaları gibi nedenlerle, reel ücretlerin piyasa denge seviyesinin üzerine çıkmasıdır. Bu durumun tek çözüm yolu ise nominal ücretlerin düşürülmesi olarak görülmektedir (Snowdon ve Vane 2006: 45).

KEYNESYEN İKTİSATTA NOMİNAL ÜCRETLER

Keynes'e göre milli gelir istihdam hacmine dayanmaktadır. Ancak, fiyatların ve ücretlerin tamamen esnek olduğunu kabul eden Klasik iktisatçıların aksine Keynesyen makro dengede gönülsüz işsizlik bulunması da mümkündür. Denge noktasındaki bu işsizliğin nedenlerinden biri ücretlerin katı olması, yani düşürülememesidir. Ancak Keynes dengeden olumsuz bir sapmanın, işsizliğin milli gelirin denge seviyesindeki miktarından daha fazla olması durumunda bile nominal ücretler katı olmasa da eski denge seviyesine otomatik olarak gelmenin mümkün olamayacağını savunmuştur. Keynes'e göre ekonominin eski seviyesine tekrar gelebilmesi ancak toplam talebin artışı ile mümkün olabilecektir. Yine Keynes'e göre mal fiyatlarında nominal ücretlere oranla gerçekleşecek küçük bir artış hem bu ücret seviyesinde çalışmak isteyen kişilerin sayısında hem de bu ücret seviyesindeki toplam emek talebinde mevcut istihdamdan daha fazla bir artışa neden oluyorsa ekonomide gönülsüz eksik istihdam var demektir. Kısacası, reel ücretlerin düşüşünün emek talebini artırması ve bu talebin bir arz karşılığı bulması ekonomideki gönülsüz işsizliğin varlığını göstermektedir. Reel ücretlerin düşüşü ayrıca kar maksimizasyonu peşindeki şirketlerin daha fazla emek talep etmeleri mantığı ile de tutarlıdır (Snowdon ve Vane. 2006, s. 66).

Dengeden sapan ve daha düşük bir gelir düzeyinde yeni dengeye yerleşen bir ekonominin tekrar eski dengeye gelebilmesi için reel ücretlerin düşürülmesi bir çözüm yoludur. Reel ücretler ya doğrudan nominal ücretlerin düşürülmesi ya da genel fiyat düzeyinin yükseltilmesi ile düşürülebilir. Keynes ücretlerin toplu iş sözleşmeleri gibi kolektif pazarlıklar ile tespit edildiği bir ekonomide nominal

ücretlerin düşürülmesi çabalarının sosyal adalet ve ekonomik gereksinimlerle izah edilemeyecek "israf ve tatsız mücadelelere" neden olacağını düşünmüş ve doğrudan nominal ücret ile oynanmasına karşı çıkmıştır. Bunun aksine, işçiler ve sendikalar reel ücretlerin düşüşüne aynı oranda karşı çıkmamaktadırlar. Reel ücretlerin fiyatlar genel seviyesindeki artış yolu ile düşürülmesinin diğer bir avantajı da bu yolla nispi fiyatlardaki mevcut dengelerin bozulmamasıdır.

Keynes temel çalışmasında (*Genel Teori*) nominal ücretteki kesintilerin hangi yolla genel tam istihdam dengesine tekrar dönüşü sağlayabileceğinin bir çerçevesini de vermiştir. Buna göre, nominal ücretlerdeki düşüşün denge seviyesine faizler yolu ile tekrar ulaşılmasını sağlayabilme olasılığı vardır. Eğer ücret kesintileri fiyatlar genel seviyesinin tekrar düşmesini sağlayabilirse bu durum para stokunun reel değerini artıracak, dolayısı ile faizleri indirecek ve yatırımları teşvik edecektir. Böylece fiyat mekanizması kamu müdahalesi olmaksızın toplam talebi yükselterek tekrar dengeye ulaşılmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte Keynes iki neden yüzünden bu mekanizmanın çalışmayabileceğini de belirtmiştir. İlk neden, faiz oranının düşmesini engelleyen "likidite tuzağı" ikinci neden ise faizlere karşı inelastik olan ve düşen fiyatların toplam talebi faizler yoluyla artırmamasını engelleyen üretim yapısıdır.

Keynes'e göre veri bir para stoğunda nominal ücretlerin düşmesine izin veren bir politika ile veri bir nominal ücret düzeyinde para stoğunun artmasına izin veren başka bir politika aynı etkilere sahiptir. Bununla birlikte, para politikaları da istihdamı artırmak için nominal ücretleri düşürmek ile aynı sınırlamalara sahiptir. Diğer yandan fiyatlardaki hızlı veya deflasyonist bir düşüş de, istihdamı artırmak şöyle dursun, iş aleminin beklentilerinin kötüleşmesine dolayısı ile yatırımların azalmasına da neden olabilmektedir.

Sonuç olarak Keynes esnek bir ücret sisteminin esnek bir para politikasına tercih edilmesini akılsızlık olarak nitelemekte, tamamen esnek ve *laissez-faire* mantığı içindeki böyle bir ücret sistemini gerçeğin tam karşıtı olarak tanımlamaktadır (Snowdon ve Vane, 2006: 68).

KEYNES'İN İZLEYİCİLERİNDE NOMİNAL ÜCRETLERİN KATILIĞI

Ortodoks Keynesyen iktisatçıların temel faraziyelerinden biri de hem fiyatların hem de nominal ücretlerin kısa dönemde esnek olmamasıdır. Bu nedenle toplam talepteki değişiklikler kısa dönemli etkilerini nominal değişkenler yerine reel çıktılar üzerinde gösterirler (Snowdon ve Vane, 2006: 145). Diğer yandan nominal ücretler ekonomi tam istihdam düzeyine erişinceye kadar sabittir ve ancak bu düzeye erişildikten sonra artma eğilimi gösterirler. Kısacası, nominal ücretlerin aşağı doğru katılığı Ortodoks Keynesyen iktisatçılarda da kabul görmektedir ve bu bu katılık aynı zamanda kısa dönemdeki işsizliğin temel nedenidir.

Yeni Keynesyen iktisatçılar genel olarak gerçek dünyada ortaya çıkabilecek tüm piyasa olumsuzluklarını kabul ederler. Bu piyasa olumsuzluklarının başında asimetrik bilgi dağılımı, birbirine benzemeyen piyasa oyuncularını, kusurlu ve eksik piyasa yapısı sayılabilir. Buna paralel olarak Yeni Keynesyen iktisatçıların temel amacı fiyat ve ücret katılıkları rasyonelize edilerek tutarlı bir toplam talep modeli inşa etmektir. Bu çerçevede fiyat ve ücret katılıkları nominal ve reel göstergeler açısından

ele alınmaktadır. Nominal katılık veya yapışkanlık, nominal fiyatların herhangi bir nedenle nominal talepteki değişikliklere uyum gösterememesi nedeni ile oluşmaktadır. Reel katılıklar ise nispi olarak reel ücretlerin ile nominal ücretlere uyum gösterememesinden kaynaklanmaktadır (Snowdon ve Vane, 2006: 365-366).

Yeni Keynesyen teori temelinde ücret ve fiyat katılıklarını sorgulamakta ve bunlara bir cevap aramaktadır. Ücret yapışkanlığı işgücü piyasasının dengesizliğine dayanan modellerle açıklanmaktadır. Diğer yandan fiyat yapışkanlığı fiyat ayarlamasının yüksek marjinal maliyetine dayanarak mal piyasasındaki düzensiz rekabetle açıklanmaktadır (İslatince, 2007: 212). Yeni Keynesyen iktisatçılara göre nominal ücretler uzun dönemli istihdam kontratları nedeni ile katıdır. Bu kontratlar uzun dönemli olmaları nedeni ile bir talep şoku durumunda para politikasının etkinliğini azaltırlar. Bu tür kontratların süresi ise ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu süre Amerika Birleşik Devletleri'nde ortalama üç yıl iken İngiltere'de daha kısadır. Japonya'da ise birer yıllıktır ve aynı anda sona ermektedirler. Bu açıdan bakınca Japonya sistemi toplam talep değişimleri konusunda daha esnek görünmektedir. Kontratların bir yıldan uzun olması durumunda nominal ücretler daha da fazla katılaşmaktadır. Kontratların uzun süreli tutulmasının birkaç nedeni bulunmaktadır. Her şeyden önce işçi ve işveren arasındaki kontrat görüşmeleri maliyetlidir. Tarafları memnun edebilecek bir kontrat oluşturmak için hem bugünün nispi fiyatları hem de verimlilik, enflasyon, talep, karlar ve fiyatların gelecekteki yapıları konusunda sağlam bir fikir oluşması gerekir ki bu araştırmalar son derece masraflıdır. Bu nedenle kontrat süresi ne kadar uzun olursa sene başına isabet eden araştırma maliyeti o denli düşük olacaktır. Bu tür görüşmelerde her zaman grev olasılığı vardır. Bu olasılık hem anlaşmada optimal bir denge kurulmasını engeller hem de işçi ve işveren açısından fazladan maliyet yaratır.

Post-Keynesyen iktisatçılar da temelinde Yeni Keynesyen iktisatçılarla benzerlikler gösterirler. Yeni Keynesyen iktisatçılardan belirgin farkları para politikasının etkinliğine daha az güven duymalarında yatmaktadır. Kullandıkları önemli bir kavram ise “mark-up” fiyatlamadır. Parasal fiyatlama ara mallarının geçmiş fiyatları, ücretler ve üreticilerin bunlar üzerine koydukları mark-up'lardan oluşmaktadır. Maliyetler üzerine konulan mark-up'lar ürüne ve sektörün yapısına göre değişmektedir. Post Keynesyenlere göre fiyatlar ücret maliyetleri üzerine bir mark-up koyularak hesaplandığı için emek piyasasında nominal ücretlerin ayarlanması reel ücretler üzerinde azaltıcı bir etki yapmaz. Sonuç olarak para arzı yaratılan nominal işlem talebini karşılamak için ayarlanacaktır. Fiyatlar ücretler ile birlikte artıp azaldığından para arzındaki değişimler sadece bir yansımadan ibaret kalacaktır (Parasız, 2006: 487).

Fiyatlar ücretler ile birlikte yükselip düştüğünden nominal ücretlerdeki değişimler reel ücretlerde değişmeye neden olmamaktadır. Bu nedenle nominal ücretlerin esnetilmesi reel ücretleri de daha esnek yapmayacaktır ve dolayısı ile nominal ücretlerin azaltılması yoluyla eksik istihdamı azaltmak da mümkün olamayacaktır. Ayrıca çalışanların parasal ücretlerdeki düşüşlere karşı direnmeleri de söz konusudur. Sendikaların güçlü olduğu sektörlerde veya kamu kesiminde ise nominal ücret indirimi neredeyse olanaksızdır. Çalışanların ortak veya milli bir hedef uğruna nominal ücretlerinde indirime razı olmaları senaryosu da “mahkum ikilemi” nedeni ile Post-Keynesyenler tarafından kabul görmemektedir. Post-Keynesyenlere göre para otoritesi veya diğer çalışanların muhtemel davranışları hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan, hatta kötümser beklentileri olan, çalışanların böyle bir fedakarlığı başkalarına transfer etmeyi isteme olasılıkları hem yüksek hem de mantıklıdır (Parasız, 2006: 489).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Keynesyen iktisatçıların nominal ücretler konusundaki görüşleri bunların katılığı veya yapışkanlığından, değişmelerinin tam istihdama dönüş açısından etkin olup olmadıklarına kadar uzanan bir yelpazede değişmektedir. Özellikle Post-Keynesyen iktisatçılar böyle bir değişim mümkün olsa bile bir talep şoku sonucunda ulaşılan eksik istihdamın tekrar eski seviyesine gelmesi için nominal ücretlerdeki bir düşüşün etki yaratmayacağı görüşündedirler. Sonuç olarak tüm Keynesyen iktisat okulu nominal ücretlerin katılığı konusunda görüş birliği içindedir. Böyle bir katılığın zaman içinde oluşması aslında ilk bakışta mümkün görünmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik "boom"ları ve sendikal hareketin güçlenme evresinde nominal ücretlerin *Genel Teori*'nin yayınlandığı 1930'lu yıllardan daha katı olması muhtemeldir.

Diğer yandan, kontratların uzun vadeli oluşunun nominal ücretlerde katılık yarattığı görüşü ise bir kaç açıdan gerçeğe tam bir uygunluk göstermemektedir. Her şeyden önce nominal ücretlerin uzun vadeli kontratlarla oluşması geleneğinin evrensel bir gerçek olmadığının göz önünde tutulması gerektiği düşünülmektedir. 4. Bölüm'de ayrıntıları verildiği gibi bu gelenek özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygın görünmekte, Avrupa ülkelerinde kontrat dönemleri kısaltmakta Japonya'da ise bir yıla inmektedir ki bu özellik bile kontrata dayalı bir ücret tespitini değil ulusal düzeydeki toplu iş sözleşmelerini hatırlatmaktadır. Kontratlar genel bir uygulama olsa bile bunların kapsamlarının Keynesyen teoride ihmal edildiği düşünülmektedir. Bu kapsamı şu şekilde açıklayabiliriz. Her şeyden önce kontratlar "temel ücret + prim" esasına göre düzenlenmektedir. Kontratlardaki enflasyon endeklenmesinden söz edildiği zaman bu endekslemenin sadece temel ücret için söz konusu edildiğini belirtmek gerekir. Primler ise genellikle şirket karının bir yüzdesi olarak ifade edilir ve standart bir sözleşmede nominal olarak rakamla belirtilmezler. Böyle bir sistem içinde-bir ülke veya şirket fark etmeksizin-sabit bir nominal ücretten bahsetme olanağı yoktur. Ekonomideki tüm nominal ücretler, süre kısıtı olmaksızın, kontratlarla tespit edilse bile, bunlar söz konusu primlerin şirkette şirkete veya dönemden döneme değişkenlik göstermesi nedeni ile, tamamen esnek olacaktır.

Kontrat sistemindeki bir diğer esneklik unsuru da işverenlerin kayıp veya kazanç senaryolarındaki tutumlarının asimetrik olmasından kaynaklanmaktadır. İşveren, ülkeden ülkeye veya kurumdan kuruma değişmekle beraber, standart koşullarda az kar ettiği zaman daha az prim dağıtmayı haklı olarak istemekte fakat çok kar ettiği zaman da daha az prim dağıtma endişesine düşmemektedir. Böyle bir yola saptığı takdirde çalışanlarının bağlılıklarında önemli bir kaybı göz önüne alması gerekir. Tam tersine az kar ettiği dönemlerde az prim dağıtmasının çalışanlar üzerinde böyle bir etki yaratması daha düşük bir olasılıktır. Kurum çalışanları az prim almalarının şirketin faaliyete devam edebilmesi açısından önemli olacağını fark edeceklerdir.

Nominal ücretler ve firmalar açısından diğer önemli bir konu da dönem veya vade sorunudur. Çok büyük ölçekli şirketler dışındaki firmaların büyük bir çoğunluğu için en önemli vade "bir bilanço dönemi"dir. Her firma bilanço dönemi sonunda ya karını maksimize etmek ya da zararını minimize etmek zorundadır. Negatif bir talep şoku sonucunda satışları düşen bir firma eğer dönem sonu bilançosunda kar gösteremezse bir sonraki dönem kredi alımında zorluklar yaşayabileceği gibi olsa bile

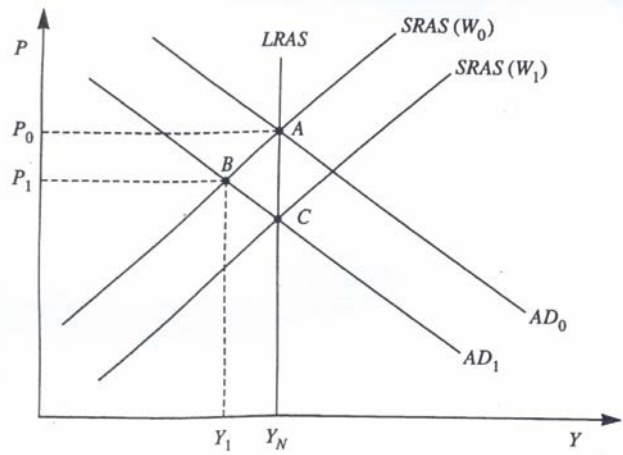
önemli bir risk primi ödemek zorunda kalacaktır. Böylesine maliyetli bir kredinin ise kredi alınan dönemdeki firma maliyet yapısını daha da olumsuz etkileme olasılığı yüksektir. Büyük şirketler açısından da aynı durum söz konusudur. Büyük şirketlerin tamamı uluslararası derecelendirme kuruluşlarından "rating" almak zorundadırlar, aksi takdirde uluslararası borsalarda kote edilme veya bu piyasalardan kredi alma olanakları bulunmamaktadır. Böylece, negatif bir talep şoku durumunda sorun maliyetlerden mi yoksa "mark-up"lardan mı fedakarlık edileceği konusunda düğümlenmektedir. Yıl sonu bilançosu kısıtı altında olan firmaların "mark-up" yerine maliyetlerden, özellikle nominal ücretlerden, tasarrufta bulunmaları akılcı bir davranış olacaktır.

Nominal ücretler ilk bakışta aşağıya doğru katı görünmelerine karşın en sıkı sosyal güvenlik rejimine sahip ülkelerde bile bunların düşürülmesi mümkündür. Personele kullandırılan ücretsiz izinler, doğrudan işten çıkarmalarla daha düşük ücrete razı insanların işe alınması, primlerin kesilmesi yöntemler bir çok ülkede yasaldir. Ayrıca holding şirketlerin fazla ücret alan şirketlerindeki karları başka şirketlerine transfer ederek bunlarda işten çıkarmalar için etik veya yasal meşruiyet zemini hazırlamaları da mümkündür. Uluslararası piyasalarda eskiden beri Türkiye'de ise özellikle 2001 krizinden sonra uygulanan bir yöntem de özellikle ilgi çekicidir. Bu yönteme göre bir firma çalışanlarını başka bir işçi bulma şirketinden, ki bu şirkette insanlar asgari ücret üzerinden kontrat yapmaktadırlar, kiralamakta ve asgari ücretten daha fazla ücret ödemesi gerektiğinde bunu kazanılmış hak teşkil etmeyecek prim ödemeleri yoluyla yapmaktadır.

Diğer yandan Mukerji ve Tallon (Mukerji ve Tallon, 2002) tarafından yapılan bir analizde ücret endekslemesinin, yüksek enflasyon yaşayan ülkeler hariç, son derece nadir olduğu bulgulanmıştır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde enflasyonun en yüksek olduğu zamanlarda bile büyük sendikaların gerçekleştirdiği kontratlardaki enflasyon kizozları en fazla %60 seviyesine çıkabilmiştir. Düşük enflasyon yıllarında bu oran daha da düşmüş, küçük ve orta ölçekli sendikalar ise bu enflasyon kizozlarını hiçbir kontrata koyduramamışlardır. Amerika Birleşik Devletleri genelinde enflasyon kizozları olan kontratların toplamın %10'u civarında olduğu düşünülmektedir. Bu analizde, böyle bir duruma firma ve çalışanların tek bir endekse güvenerek öznel faydalarını maksimize etmeye çalışmaktan çok belirsizlikten kaçınarak fayda maksimizasyonuna ulaşmayı tercih ettikleri savlaştırılmaktadır. Belirsizlikten kaçınmak isteyen taraflar sonuçları ya da yararları hakkında belirsizlik olan riskli kararlardan kaçınacaklardır.

Çalışan açısından, eğer mevcut bilgi seti ile tutarlı olan birden fazla olasılığın gerçekleşme ihtimali varsa bu kişi bir belirsizlik içinde olacaktır. Böyle bir durumda çalışan açısından hem alacağı kararın sonucu hem de yararları kuşku olacaktır. Bu duruma şöyle bir örnek verilebilir. Fiyat risklerinin iki şekilde birden gelebileceği bir durum düşünelim. Ekonomide genel fiyatlar düzeyi artabilir veya bir arz veya talep şoku neticesinde sadece bir mal veya mal grubunun fiyatı artabilir. Genel fiyatlar düzeyinin arttığı bir durumda enflasyona endekslenmemiş nominal ücretler reel olarak düşecektir. Enflasyona endeksli olanlar ise fiyat artışlarından etkilenmeyecektir. Nominal ücretlerin enflasyona endeksli olması ücretlerin enflasyon sepetindeki bir mal grubu olarak ödendiği anlamına gelmektedir. Buna karşın, enflasyonu ölçmek için oluşturulan mal ve hizmet sepetinin nominal ücretini buna göre hesaplanan endeks üzerinden alan bir çalışanın gerçek tüketim kalıbı ile çıkışması olasılığı çok zayıftır. Böylece enflasyona endeksli bir nominal ücretin bile tüm risklerden arınmış olma olasılığı çok zayıftır. Böyle bir durumda çalışan açısından en optimal davranışın ücretin yalnız bir bölümünün enflasyona endeksli olduğu bir kontratın tercih edilmesi olduğu belirtilmektedir (Mukerji ve Tallon, 2002: 2).

Kısaca özetlemek gerekirse Post-Keynesyen teorideki ücretlerin katılığı kavramı yukarıda açıklanan bilanço kısıtları ve ücretli çalışanlar arasında kontrat uygulamalarının yaygın olmadığı göz önünde tutulduğu zaman çok fazla gerçekçi görünmemektedir. Nominal ücretlerin katı olup olmamasının Keynesyen genel üzerinde de önemli etkileri vardır. Neredeyse tüm Keynesyen okulda genel denge analizleri nominal ücretlerin aşağıya doğru katılığı üzerine inşa edilmiştir. Keynesyen genel dengenin nominal ücretlerin kısa dönemli katılığı nedeni ile ne yönde kurulacağı aşağıdaki grafikler yardımı ile görülebilir.

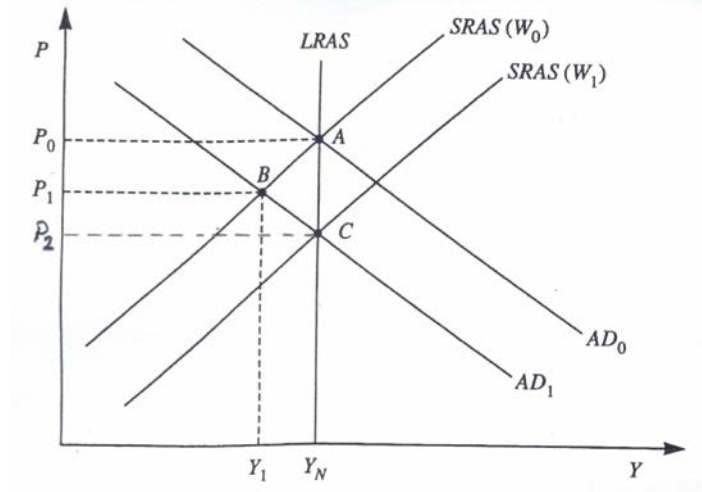


Şekil 1.1. Fischer'e Göre Nominal Ücret Katılığı Varsayımı Altında Denge (Snowdon ve Vane, 2006: 368).

Şekil 1.1 kontratlar nedeni ile katılan nominal ücretler nedeni ile ekonomideki genel dengenin ne yönde ilerleyeceği konusunda Fischer'in yaptığı analizi göstermektedir (Snowdon ve Vane, 2006, s. 368, 369). Ekonomi başlangıçta uzun ve kısa dönem arz eğrileri [(LRAS ve SRAS (W_0))] ile kısa dönem talep eğrisi (AD_0) nin kesiştiği A noktasında dengededir. Bir negatif talep şoku sonucunda talep eğrisinin AD_1 'e kayması ile fiyatlar P_1 düzeyine ve ekonomi de B noktasına gelir. Eğer fiyatlar ve nominal ücretler esnek olsa idi ekonominin C noktasına gelmesi gerekecekti. Ancak nominal ücretlerin katılığı nedeni ile para otoritesinin ekonomiye taze para enjekte etmesi sonucunda toplam talep eğrisi AD_1 'den tekrar AD_0 'a çekilir ve ekonomi tekrar B noktasından A noktasındaki tam istihdam dengesine geri döner.

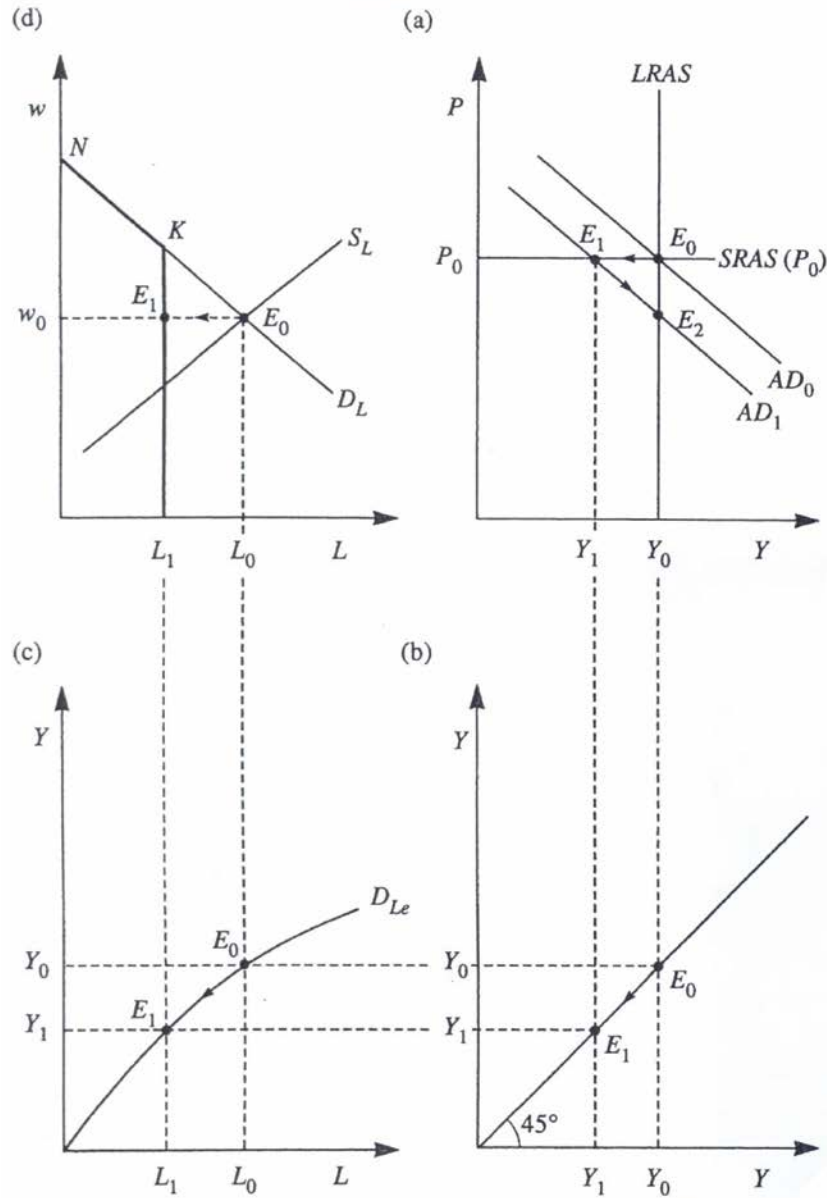
Ancak, Post-Keynesyen iktisadın ücretlerin katılığı konusundaki görüşlerine bu çalışmada getirilen iki eleştiri-bilanço kısıtı ve ücret kontratlarının yaygın olmayışı-göz önüne alınırsa Fischer'in şekli Şekil 1.2'deki hale gelecektir. Ücret kontratlarının yokluğu ya da tüm ekonomiyi etkileyecek denli yaygın olmaması ve özel sektör firmalarının bilanço dönemleri sonunda kar elde etme gereksinimleri nedeni ile ekonomi Şekil 1.1'deki B noktasına değil Şekil 1.2'de kısa dönem arz ve talep eğrileri [SRAS (W_1) ve AD_1] nin kesiştiği C noktasına doğrudan doğruya gelecektir. Böyle bir hareket sonucunda yeni fiyatlar genel düzeyi de Şekil 1.1'deki P_1 noktasında değil Şekil 1.2'deki P_2 noktasında oluşacaktır. C noktası,

Yeni-klasik iktisatçıların iddialarının tersine ücretlerin düşüşü nedeni ile ekonomiyi tekrar A noktasına taşıyacak bir nokta olmaktan çok ekonominin “kararlı bir eksik istihdam dengesi”ni temsil etmektedir.



Şekil 1.2 Nominal Ücret Esnekliği Varsayımı Altında Denge (Snowdon ve Vane, 2006: 368).

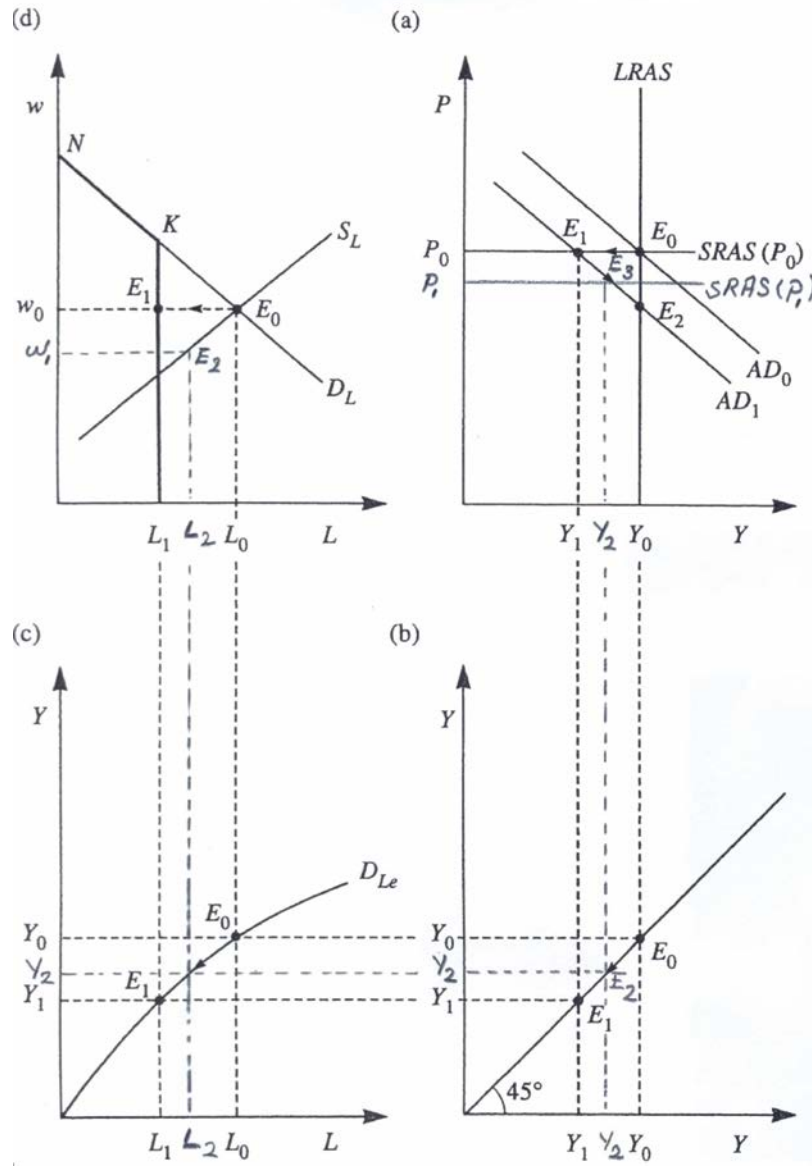
Buna ilave olarak C noktasında hem istihdam hem de fiyatlar genel düzeyi düşük olmasına karşın gelir eski Y_N düzeyindedir. Bu paradoksal durumun, C noktasında birçok firmanın faaliyeti terk etmesi ile oluşan monopol veya oligopol karları ile nominal ücretlerin düşüşü nedeniyle mark-up fiyatlamasının nispi olarak artmasından kaynaklanan firma karlarının yükselişi ile açıklanabileceği düşünülmektedir. Kısacası, bir negatif talep şoku ile oluşan eksik istihdam dengesinde milli gelir içinde karların oranı ücretler aleyhine yükselmektedir.



Şekil 1.3. Nominal Ücret Katılığı Varsayımı Altında Yeni Keynesyen Denge (Snowdon ve Vane, 2006: 397).

Aynı analiz Yeni-Keynesyen konjonktür teorisi yardımı ile de yapılabilir. Şekil 1.3.a'da ekonomi E_0 noktasında dengededir. Bir talep şoku sonucunda toplam talep eğrisinin AD_0 'dan AD_1 'e kaydığını düşünelim. Eğer ekonomide, nominal ücretler başta olmak üzere, nominal ve reel katılıklar varsa fiyatlar genel seviyesi P_0 'da sabit kalacaktır. Dolayısı ile yeni denge kayan kısa dönem talep eğrisi AD_1 'in uzun dönem arz eğrisi $LRAS$ 'yi kestiği E_2 noktasında değil E_1 noktasında oluşacaktır. Böylece gelir Şekil 5.3.b'deki Y_0 'dan Y_1 'e düşecektir. Bu miktar gelir için gereken emek miktarı da Şekil 1.3.c'deki L_0 'dan L_1 'e düşecektir. Fiyatların ve ücretlerin hala P_0 'da sabit kalması nedeni ile firmaların toplam efektif talep eğrisi de Şekil 1.3.c'deki NKL_1 eğrisine dönüşecektir.

Şekil 1.4.a'da, Fischer'in analizi için getirilen varsayımlar ile, Yeni-Keynesyen konjonktür teorisi bu kez de esnek nominal ücretler varsayımı altında incelenmektedir. Şekil 5.4.a'da AD_0 'dan AD_1 'e kayan toplam talep eğrisine toplam arz eğrisinin de aşağıya doğru kayarak yanıt vermesi durumunda, ki bu aksiyomatik denilebilecek kadar mantıklı bir davranıştır, yeni denge noktası kısa dönem arz eğrisi [$SRAS(P_1)$]in AD_1 'i kestiği E_3 'de oluşacak ve bu noktada fiyatlar genel düzeyi de P_1 olacaktır. Yeni denge geliri ise Y_3 olacaktır. Yeni istihdam dengesi ise Şekil 1.4.c'deki L_2 düzeyinde gerçekleşecektir. Yeni ücret dengesi de Şekil 1.4.d'deki w_1 düzeyinde gerçekleşecektir. Böylece çalışanlar w_0 - w_1 kadar nominal ücret kaybına uğramış olacaktırlar. Sonuç olarak ekonomi eksik istihdam, düşük gelir, düşük üretim noktasında dengeye gelmiş olacaktır. Dengenin tekrar E_0 düzeyine taşınması için kamunun toplam talebi artırıcı müdahaleleri Keynesyen bir çözümdür. Öte yandan, kamunun müdahalesinin gecikmesi ve bu arada toplam emek arz eğrisinin bir yandan işsizlik diğer yandan doğal nedenler (nüfus artışı) yüzünden aşağıya kayması halinde, ekonomi özel sektör yatırımları ile yüksek bir büyüme hızına ulaşsa bile işsizlik ve nominal ücretler w_1 'deki düşük seviyelerinde (özel sektörün statükoyu lehine kullanmak istemesi nedeniyle) kalabilirler. Böyle bir modelin Türkiye'de uzunca bir süredir gündemde olan "istihdam yaratmayan büyüme" sorununu da açıklık getirdiği düşünülmektedir.



Şekil 1.4. Nominal Ücret Esnekliği Varsayımı Altında Yeni Keynesyen Denge (Snowdon ve Vane, 2006: 397).

KAYNAKLAR

DORNBUSCH, R. ve FİŞHER, S, (1998), Makroekonomi, Akademi Yayınları, Ankara.

FRIEDMAN, MILTON, "The Methodology of Positive Economics", 1953,
<http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/us/friedman.htm>, 20.03.2009.

HETZEL, R.L., (2007), "The Contributions of Milton Friedman to Economics" Federal Reserve Bank Richmond Economic Quarterly, Volume 93, Number 1-Winter, Richmond.

İSLATİNCE, Hasan, (2007), "İktisatta Denge ve Dengesizlik Kavramlarına Yönelik Kuramsal Tartışmalar", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 19, Kütahya.

MUKERJI, S., TALLON, JEAN-MARC, (2002), "Ambiguity Aversion and the Absence of Wage Indexation" Department of Economics Discussion Paper Series, Sayı 111, Oxford University, Oxford.

PARASIZ, İlker, (2006), Makro Ekonomi, dokuzuncu baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.

SNOWDON, B. ve VANE, H.R., (2006), Modern Macroeconomics, Edward Elgar, Cheltenham.

İÇSEL VE DIŞSAL DOYUMUN ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞA ETKİSİ: ESKİŞEHİR ÜRETİM SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

Cemile AÇIKALIN

Araştırma Görevlisi ESOGÜ İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

ÖZET: İnsanlar ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve yaşamlarını devam ettirebilmek için çalışmak zorundadır. Bu zorunluluk karşısında kişilerin yaptıkları işten doyum sağlamaları örgüte ve kendisine karşı avantaj sağlayacak, hayata bakış açıları belirlenecektir. Çalışanın işini severek yapması kendini örgütün bir parçası olarak görmesine ve örgüte bağlılığına neden olacaktır. Bu çalışmanın amacı, Eskişehir üretim sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde çalışan işçilerin iş doyumunu ve örgütsel bağlılık düzeylerini belirlemek, çalışanların iş doyumunun örgütsel bağlılıklarını ne ölçüde etkilediğini tespit etmektir. Araştırmaya katılanların demografik özellikleri de belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre; içsel ve dışsal doyumun, duygusal ve normatif bağlılığı etkilediği, devam bağlılığına bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: İş Doyumu, İçsel Doyum, Dışsal Doyum, Örgütsel Bağlılık.

THE EFFECT OF INTERNAL AND EXTERNAL SATISFACTION ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT: ESKİSEHIR IS THE EXAMPLE OF PRODUCTIVE SEKTOR

ABSTRACT: People need to work for meeting their needs and continuing their lives. In relation to those necessities people need to be satisfied from the job they do and determine a view of life which can provide an advantage both for themselves and the organization. If employee does his/her job willingly this will cause to make him/her be a part of the organization and be loyal to it. The purpose of this study is to determine job satisfaction of the workers of Eskişehir's production sector and also to determine how employees job satisfaction can effect organizational commitment. The demographic features of the participants of the research are established as well. According to the results achieved by the research; internal and external satisfaction effects emotional and normative commitment and they have no effects on continuation commitment.

Keywords: Job Satisfaction, Intrinsic Satisfaction, Extrinsic Satisfaction, Organizational Commitment.

GİRİŞ

İşletmelerin belirledikleri hedeflerine ulaşabilmeleri, öncelikli olarak çalışanlarının işiyle ve işyeriyle ilgili memnuniyet düzeylerini artırmalarıyla mümkün olabilmektedir. Kişi yaşamının önemli bir kısmını iş yerinde geçirmektedir. Bu yüzden, yöneticiler ve yönetim, çalışanlarının ihtiyaçlarını önemsemeli, buna bağlı olarak da iş yerini sıkıntısız bir hale getirmelidirler. Sağlık nasıl insanın genel fiziksel durumunu gösteriyor ve önemli ise, iş doyumu da çalışanın genel durumunu yansıtmaları açısından önemlidir (Sevimli ve İşcan, 2005:55). İş doyumu, çalışanların sağlıklarını her yönden etkilemektedir. İş doyumu, çalışanların fiziksel ya da zihinsel sağlıklarını etkilediği gibi psikolojik durumlarında da olumsuz etkiler yaratmaktadır. İş doyumunun olumlu ya da olumsuz olması çalışanın işine karşı tutumunu da etkilemektedir.

Örgüt ve birey arasındaki kurulan bağlar, örgütün en değerli varlığı olan çalışanların ortak değer, amaç ve kültür etrafında toplanmalarını sağladığı gibi, bireylerin aidiyet duygusunu da geliştirebilir (Çakır, 2001:49). Çalışanın örgütüne karşı hissettiği aidiyet duygusunun, kişinin verimliliğini olumlu yönde etkilediği yapılan pek çok araştırma ile ortaya çıkarılmıştır. Örgütsel bağlılığı yüksek olan çalışanların şikayet etme, işe geç gelme ve işe devamsızlık şikayetleri azalacak, kendisi ve örgütün çıkarları için çaba gösterecektir. Örgütsel bağlılığı yüksek olan çalışanların örgüte katkıları sonucu örgütün rekabet gücü artacak, çeşitli kazanımlar elde edecek buna bağlı olarak da örgüt de çalışanlarını maddi ve manevi yönden tatmin etme yoluna gidecektir.

İŞ DOYUMU KAVRAMI

İş doyumu, kişinin işine verdiği değer sonucunda ortaya çıkan pozitif duygusal bir durum olarak tanımlanmaktadır (Charles ve Durick, 1998:64). İş doyumu, işin kapsamı ve iş ortamına karşı bireyin olumlu tutumlarının tümüdür (Özgen, 2002:327). İş doyumu, çalışanın işyerindeki ihtiyaçların tatmin edilmesini ve buna bağlı olarak da kişinin işine yönelik duygusal tepkisini gösterir (Miner, 1992:116).

Luthans'a göre iş doyumunun üç önemli boyutu vardır (Luthans, 1992:114): *a.* İş doyumu duygusallığı ifade eden bir kavramdır. İş doyumu görülemez, sadece hissedilebilir. *b.* İş doyumu, genellikle çıktıların beklentileri ne ölçüde karşılayabildiği ile tespit edilir. *c.* İş doyumu, birbiriyle ilişkili birçok tutumu da ortaya çıkarır. Bu tutumlar ise; işin niteliği, ücret, terfi imkanları, yönetim biçimi ve çalışma arkadaşları şeklinde sıralanabilir.

İş doyumu, kişilerin yaptıkları işe karşı hissettiklerini ifade eder (Robbins, 2005:85). İş doyumsuzluğu ise çalışanın yaptığı işiyle ve yapılan işin koşullarıyla ilgili olarak mutsuz eden, olumsuz etkileyen bir durumdur. İş doyumsuzluğu, kişinin duygusal olarak sorun yaşamasına neden olabilmekte, buna bağlı olarak da çalışanda birçok olumsuz davranışlar görülebilmektedir (Miner, 1992:119). Davranış bilimcilerine göre işinde doyumsuz kişi; ya örgütün üretim normlarına uyar, ya örgütten ayrılır ya da üretimini sınırlandırır (İncir, 1990:18).

İşinden doyum sağlayamayan kişide stres, yorgunluk hissi, mutsuzluk, işine karşı isteksizlik, işyerine ve çalışma arkadaşlarına karşı yabancılaşma, üyesi olduğu gruba karşı uyum sorunu, işi ve işyeriyle ilgili

yakınmalar şeklinde psikolojik tepkiler görülebildiği gibi sık sık hastalanma şikayetleri de görülebilmektedir. Bu şikayetler sonucunda kişinin tepkisi, iş değiştirme hatta işini bırakmaya kadar gidebilir. Ancak bu şikayetler kişiden kişiye farklılık gösterebildiği gibi kişilerin işinden doyum sağlayamadıklarında gösterdikleri tepkilerin şiddeti de çeşitlilik gösterir.

İş doyumunu yaşayamayan kişinin sosyal ve ailevi hayatı da olumsuzluktan etkilenebilir. Ayrıca örgüt açısından da sorunlar yaşanacaktır. Firma açısından bakıldığında, sürekli olarak işinden şikayet eden, istenen verime ulaşamayan çalışanlarla karşı karşıya kalınacaktır.

İş doyumunu, işten elde edilen maddi çıkarlar ve işgörenin beraber çalışmaktan zevk aldığı iş arkadaşları ile bir eser meydana getirmesinin sağladığı mutluluk şeklinde de tanımlanabilir. Eğer işçi çalışması sonucunda ortaya koyduğu eseri somut olarak görebiliyorsa, bundan duyacağı gururla doyum sağlayacaktır (Şimşek vd., 2003:150). İş doyumunu, işin özellikleri ile işgörenin istekleri birbirine uyduğu zaman gerçekleşir (Silah, 2005:115). Ancak insanlar her zaman isteklerine uygun işleri yapamamakta, yeteneklerine uygun işlerde çalışmamaktadır. Ayrıca, iş ile çalışanın özellikleri birbirine uygun olsa bile bazen yapılan işin zorluğu ya da basit oluşu kişiyi olumsuz etkileyebilmektedir. Eğer kişi zor bir işi başarıyorsa, bu durum karşısında kurumu ve üstleri tarafından takdir ediliyorsa çalışan kişi yaptığı işe ve kendisine karşı güven duyacak, bu da işten duyduğu doyumunu pozitif yönde etkileyecektir.

Yüksek verimlilikle düşük iş doyumunun birlikte olması kesinlikle olanaklı olsa da, bu koşulları sürdürmek uzun dönemde olanaklı değildir (Davis, 1984:98). Belirli bir zaman dilimi içinde işini tanıyan, onda aradığını bulan işgören iş doyumunu sağlayabilir, ama bu işini değiştirmeyeceği anlamına gelmez. Yaptığı işte gerekli doyum bulan işgören, daha üst düzeyde doyum aradığından başka bir işe geçebilir (Erdoğan, 1996:233).

Doyumu sağlayan şartları sabit kabul ettiğimizde, yaptığı işin karşılığı beklediği **ücreti** alan kişi iş doyumunu sağlar. Eğer aynı kişi, yaptığı işin karşılığı olarak beklediği ücreti aldığı halde bazı iş arkadaşlarının yeteri kadar çalışmadığı halde yüksek ücret aldığını bilirse de iş doyumsuzluğu yaşar (Erdoğan, 1996:233). Bazı araştırmacılara göre ücretler çalışanlar için çok önemlidir, buna karşılık bazıları parasal tatmini listenin en altında göstermektedir (Kolasa, 1979:455).

Çalışanların **iş ortamını** değerli ve eşsiz, **yaptıkları işi** anlamlı ve kendilerini geliştirici bulmalarının iş doyumunu olumlu yönde etkilediği gözlenmektedir (Yetim, 2001:154). Ancak aşağılayıcı, sıkıcı, hayal kırıklığı yaratan bir iş yapmanın, iş doyumsuzluğuna ve ruh sağlığının bozulmasına yol açabileceği söylenebilir (Çetinkanat, 2000:6). İş, çalışana ücret ve statü açısından doyum sağlıyor olsa bile işin toplumdaki algılanışı yüzünden kişide olumsuz tepkilere neden olabilir. Bu da kişinin işine ve işyerine karşı olumsuz tepkisine, yeni arayışlar içine girmesine neden olacaktır.

Doyum, işyerindeki **olumlu beşeri ilişkilerle** de ilgilidir. İşgörenin görevlerini yerine getirdiği işletmenin herhangi bir alt grubuna ait olmasından dolayı duyduğu doyum da iş doyumunu içinde düşünülür. Burada sözü edilen grup, bireyin iş arkadaşlarına olan sevgi ve bağlılığı açısından doyum duygusunu veren gruptur (Bingöl, 1990:202). Erdil ve arkadaşlarının yaptığı bir araştırmada arkadaşlık ortamı ile iş doyumunu arasında olumlu ilişkiler tespit edilmiştir (Erdil vd, 2004:17). Yapılan işin sevilmesi ya da çalışanın aldığı ücret, kişinin işinden doyum alması için her zaman yeterli olmaz. Kişi kendisini bir grubun parçası olarak görmek ister. İnsanlar sosyalleşme ihtiyacı hissettikleri için çalışanın

iş yerindeki paylaşımları kişide olumlu etkiler yaratabildiği gibi tersi bir durum da söz konusu olabilir. Paylaşımlar ve yardımlaşmalar azaldığı zamanlarda kişide yalnızlık hissi oluşabilmekte ve yaptığı iş ile ilgili olarak verimi yüksek olsa bile işten aldığı doyum düşük olabilmektedir.

Birçok çalışan işinde **güvenlik** unsurunun tam olarak var olduğu ve kendisine değer verildiğine inanıyorsa, bu durum onun işinden doyum sağlamasına yardımcı olacaktır (Özgen, 2002:334). Çalışma ile ilgili koşulların yerine getirilmesi, çalışanın olumlu ya da olumsuz tepkilerine neden olabilmektedir. Yapılan bazı araştırmalarda işyerindeki fiziksel şartlar, bireysel özellikler, kişilerarası ilişkiler ve kurumsal faktörler çalışanların iş doyumundaki artışlar ya da azalmalarla ilişkili bulunmuştur (Batıgün ve Şahin, 2006:33). Çalışma ortamında güvenlik önlemlerinin alınmış olması, fiziki mekanın çalışanlar açısından ergonomik olarak dizayn edilmesi gibi faktörler çalışanın tutumunu etkileyen faktörlerdir.

Amirin olumlu tutumu, çalışanına değer vermesi ve ikisi arasındaki olumlu ilişkiler, bireyin işinden tatmin duymasına neden olan bir diğer etmendir (Bingöl, 1990:202). Astları için savaşım veren bir gözetimci yalnızca etkili kalmaz, aynı zamanda işçilerinin iş doyumuna da büyük katkıda bulunur (Kolasa, 1979:455). Şeker ve Zırhioğlu (2009:20) yaptıkları bir araştırmada, üstleri tarafından takdir edildiğinde, çalışanların iş doyumlarının arttığını tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışanlar çalıştıkları firmada neler olup bittiğini bilmek isterler. Yönetim ve amirler tarafından bilgilendirilmek, çalışanlarda güven duygusunu arttıracak ve kendisini o kurumun bir parçası olarak hissetmesine neden olacaktır.

İş doyumunu, içsel ve dışsal doyum olarak ayırmak mümkündür. Dışsal doyum; çalışmanın karşılığında elde edilen kazanımlara(ücret, iş güvencesi, vb.) bağlı doyumdur. İçsel doyum ise çalışma sırasında hissedilen doyumı ifade eder. Çalışanın kalite hedeflerine ulaşması ya da işinde yeni teknikleri başarıyla uygulaması onun içsel doyumunu arttıracaktır(Arisoy, 2007:75).

ÖRGÜTSEL BAĞLILIK KAVRAMI

Örgütsel bağlılık, işgörenin çalıştığı örgütü ile uyum içinde çalışması, örgüt amaçları yönünde çaba harcaması, örgütten de emeğinin karşılığını aldığına inanması ve örgütün bir üyesi olarak kalma sorumluluğunu hissetmesidir biçiminde ifade edilmektedir(Güçlü, 2006:12). Örgütsel bağlılık, kişinin örgütle özdeşleşmesinin ve örgüte katılımının gücüdür. Bir başka ifadeyle örgütsel bağlılık, bireyin kendisini çalıştığı örgütle özdeşleştirmesi ve iç içe olma kuvveti olarak açıklanabilir. Örgütle özdeşleşme, diğer örgüt üyeleri ile birlikte amaçların paylaşılması, örgüte ait olma duygusu ve örgütün amaçlarını, politikalarını desteklemeyi kapsayan sadakat boyutunu içermektedir (Yüceler, 2009:448).

Örgütsel bağlılık, çalışanın gelecekte de örgütte kalmak istemesinin bir ölçüsüdür (Newstrom ve Davis, 1993:198). Örgütsel bağlılık, üç faktörle karakterize edilmektedir (Doğan ve Kılıç, 2007: 39):

- Örgütün amaç ve değerlerine güçlü bir inanç ve kabul gösterme,
- Örgüt adına anlamlı çaba göstermeye isteklilik gösterme,
- Örgütte üyeliğin sürdürülmesine güçlü bir arzu duymadır.

Organizasyon çalışanları diğer tüm üretim faktörlerinden farklı olarak aktif bir özellik gösterir ve kendi amaçlarına ulaşabildikleri oranda örgütsel amaçlar için çalışırlar ve çalıştıkları organizasyona

bağlanırlar. Bu nedenle işgörenin işletme amaçlarını benimsemesi ve örgütsel bağlılıklarının artırılması önemlidir (İbicioğlu, 2000:13). Örgütsel bağlılık duygusunun, örgütsel performansı pozitif yönde etkilediğine inanılmakta, örgütsel bağlılığın işe geç gelme, devamsızlık ve işten ayrılma gibi istenmeyen sonuçları azalttığı ileri sürülmektedir (Bayram, 2005:125). Çalışan örgütün amaç ve değerlerine ne ölçüde inanırsa örgüte olan bağlılık duygusu da o denli güçlü olacaktır. Eğer çalışan örgüte sağladığı katkıya karşılık aradığını bulamazsa örgüte karşı güveni zedelenecek, bunun sonucunda örgüte olan bağlılığı azalacak hatta örgütten ayrılmaya kadar gidebilecektir.

Örgütsel bağlılık örgüte karşı psikolojik bir aidiyettir. Bireyin bir örgütle gönüllü olarak çalışmasına yol açan faktörün örgütsel bağlılık olduğu ileri sürülmektedir (Koç, 2009:203). İşgören, başlangıçta gereksinimleri karşılandığı, güdülendiği için örgütüne bağlıyken, bu nedenler ortadan kalktığına da bağlılığını sürdürüyorsa bu bağlılık, bağımlılığa ve özdeşleşmeye dönüşür (Başaran, 2000:233).

Yüksek örgütsel bağlılık bazen kişileri sınırlamakta, iş değiştirme imkanları olmasına rağmen bunu gerçekleştirmelerini engellemektedir. Ancak her zaman örgütsel bağlılık örgütün amaçlarını ve değerlerini benimsemeyeyle gerçekleşmeyebilir. Kişinin işsiz kalma riski örgüte olan bağlılığına etki edebilir.

Yüksek örgütsel bağlılık; bireye, meslekte başarı ve ücrette doyum sağlayabileceği gibi örgüt, işgörenin sadakatine karşılık ona yetki devrederek ve onu üst pozisyonlara getirerek bir şekilde ödüllendirmektedir (Bayram, 2005:136). Bir örgütte yüksek seviyede bağlılık, aile ilişkileri ve sosyal ilişkilerde stresle ve gerginlikle sonuçlanabilir. Bir işe veya kariyere uç sınırlarda bağlılık örneklerinde, bireyler aile ve diğer zorunluluklar pahasına zamanlarını ve enerjilerini işlerine yatırabilirler (Güçlü, 2006:33).

Düşük örgütsel bağlılık; söylenti, itiraz ve şikayetlerle sonuçlandığından örgütün adına zararlar gelmekte, müşterilerin güveni kaybolmakta, yeni durumlara uyum sağlayamamakta ve gelir kayıpları meydana gelmektedir (Doğan ve Kılıç, 2007:54).

Örgütsel bağlılıkla ilgili ilk araştırmalar örgütsel bağlılığı örgütsel değerlerin içselleştirilmesini yansıtan tek boyutlu bir yapı olarak tasvir etseler de Meyer ve Allen, örgütsel bağlılığın üç farklı bileşene sahip olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Söz konusu bu öğeler, duygusal, devamlılık ve normatif bağlılıktır (Yüceler, 2009:448). *Duygusal, devamlılık ve normatif bağlılık* olmak üzere üç farklı şekilde ortaya çıkan örgüte bağlılık boyutlarının dört ortak özelliği vardır (Uyguç ve Çımrın, 2004:91):

- Psikolojik durumu yansıtır.
- Birey ile örgüt arasındaki ilişkileri gösterirler.
- Örgüt üyeliğini sürdürme kararı ile ilgilidirler.
- İşgücü devrini azaltıcı yönde etkileri vardır.

Duygusal bağlılık; İşgörenin örgüte karşı hissettiği duygusal bağlılığı, örgütle özdeşleşmesini ve bütünleşmesini kapsamaktadır (Doğan ve Kılıç, 2007:44). **Devamlılık bağlılığı;** örgütten ayrılmanın getireceği maliyetlerin farkında olma anlamına gelmektedir (Gül vd, 2008:3). **Normatif bağlılık;** çalışanların örgütte kalmaya kendilerini zorunlu hissetmeleri şeklinde açıklanır (Çakır, 2001:54).

Güçlü bir duygusal bağlılığı olan çalışanlar örgütte çalışmaya, istekli oldukları için; devam bağlılığı olan çalışanlar ihtiyaç duydukları için; normatif bağlılığı olan çalışanlar ise zorunlu hissettikleri için devam ederler(Meyer ve Allen, 1997:11). Normatif bağlılık, bireyin örgütte çalışmayı kendisi için bir görev olarak görmesi ve örgütüne bağlılık göstermenin doğru olduğunu düşünmesi yönüyle duygusal bağlılıktan, örgütten ayrılma sonucunda ortaya çıkacak kayıpların hesaplanmasından etkilenmediği için de devam bağlılığından farklıdır (Çakır, 2001:54).

İŞ DOYUMU VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİ

İş doyumunu ile örgüte bağlılık ilişkisini inceleyen bazı çalışmalarda bağlılığın iş doyumuna yol açtığı, diğer bazı çalışmalarda da iş doyumunu ile bağlılık arasında karşılıklı ilişki olduğu öne sürülmektedir. Ancak, bir kısım çalışmalarda ise örgüte bağlılığın üç boyutu ile iş doyumunu arasında anlamlı ilişki olduğu; iş doyumunun duygusal ve normatif bağlılık üzerinde pozitif, devamlılık bağlılığı üzerinde ise negatif etkisi olduğu saptanmıştır (Uyguç ve Çımrın, 2004:92).

Literatüre bakıldığında, iş doyumunu ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik Regresyon analizi uygulanmış birçok çalışma bulunmaktadır. Yılmaz(2009), İzgar(2008), Samadov(2006), Taş(2011), Shore ve Martin(1989), Azeem(2010), Çekmecilioğlu(2006), Gül vd.(2008), Erdil vd.(2004), Yüksel(2003), Uyguç ve Çımrın(2004), Feinstein ve Vondrasek(2001) yaptıkları çalışmalarında Regresyon analizi uygulamış, iş doyumunu ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmışlardır.

DeCotis ve Summers (1987) yaptıkları çalışmalarında örgütsel bağlılık ile iş doyumunu arasında pozitif bir ilişki olduğunu, Kacmar ve arkadaşları(1999) yaptıkları araştırmalarında iş doyumunu ve örgütsel bağlılığın ilişkili olduğunu, bu ilişkinin de pozitif yönlü gerçekleştiğini, Vandenberg ve Lance (1992) araştırmalarında örgütsel bağlılığın iş doyumuna yol açtığını, Feinstein ve Vondrasek(2001) restoran çalışanları üzerine yaptıkları araştırmada iş doyumunu ile uygulanacak politikaların, ücret artırımının, terfi imkanlarının, çalışma koşullarının iyileştirilmesinin örgütsel bağlılığı olumlu etkilediğini, Igharia ve Guimaraes(1993) ise örgütsel bağlılık ve işten ayrılma isteğinde iş doyumunun önemli olduğunu tespit etmişlerdir.

Sıgırı ve Basım (2006), çalışmalardan elde ettikleri bulgular doğrultusunda, özel sektör çalışanlarının kamu sektörü çalışanlarına göre daha yüksek bir iş doyumuna ve örgütsel bağlılık düzeyine sahip olduklarını belirlemişlerdir. Akar ve Yıldırım (2008) tarafından yapılan bir araştırmada, iş doyumunun duygusal, devam ve normatif bağlılık gibi üç tip örgütsel bağlılıkla da pozitif yönlü doğrudan ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Uyguç ve Çımrın (2004) çalışmalarında, duygusal ve normatif bağlılıkla iş doyumunu arasında pozitif bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Çekmecilioğlu ise (2006) araştırmasında, duygusal bağlılık ile iş doyumunu arasında pozitif yönlü bir ilişki, buna bağlı olarak da duygusal bağlılık ve iş doyumunun işten ayrılma niyetini negatif yönde, verimliliği pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Bu çalışmaya benzer şekilde Gül ve arkadaşları (2008), yaptıkları araştırmalarında iş doyumunu ve örgütsel bağlılığın işten ayrılma niyetini negatif yönde, performansı ise pozitif yönde etkilediği

bulgusuna ulaşmışlardır. Çınar ve Kavlak(2009) araştırmalarında içsel ve dışsal doyumun örgütsel bağlılıkla pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

İşgörenlerin istihdam edildikleri görevlerin bireylerin yaşamlarının gayesi olarak ifade edebileceğimiz değerleriyle çatışmaması gerekir. Aksi takdirde bireylerin iş doyum ve verimlilikleriyle beraber örgütsel bağlılıkları da azalacaktır. Örneğin, radikal bir hayvan hakları savunucusunun bir et işletmesinin hayvan kesimi bölümünde istihdam edilmesi, bireyin verimlilik ve örgütsel bağlılığını olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle organizasyon üyelerinin değerlerinin analiz edilerek işgören seçim sürecinde söz konusu değerlere uygun bireylerin istihdam edilmesi önemlidir (İbicioğlu, 2000:19).

Yüksek düzeyde bir iş gerilimi ve yetersiz bir iş doyum ve örgütsel bağlılık işgörende stres, sağlık yakınması ve örgütsel ortamda ise yüksek iş devri, devamsızlık, düşük iş kalitesi, verimsizlik, örgüte karşı sadakatsizlik gibi olumsuz bireysel ve örgütsel sonuçlara neden olabilecektir. Bu nedenle örgütsel ortamda iş tutumlarını etkileyen iş gücünün değişkenlerinin belirlenmesi, sorunun çözümü için bir adım olabilecektir (Yüksel, 2003:263).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Eskişehir üretim sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde çalışan işçilerin iş doyum ve örgütsel bağlılık düzeylerini belirlemek, çalışanların iş doyumunun örgütsel bağlılıklarını ne ölçüde etkilediğini tespit etmektir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini; 2010 yılında Eskişehir üretim sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde çalışan işçiler oluşturmaktadır. Bu işletmelerde çalışan işçilerin tamamı zaman, eleman ve maddi faktörler sebebiyle gözlemlenerek tam sayım yapılamadığından basit tesadüfi örnekleme yöntemine gidilmiş ve 2010 yılında, Eskişehir üretim sektöründe faaliyet gösteren 9 üretim işletmesinde çalışan 600 kişi bu çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

Basit tesadüfi örnekleme, tanımlanan evrendeki her elemanın, “eşit” ve “bağımsız” seçilme şansına sahip olmasıdır. Yani, her eleman eşit seçilme şansına sahip olmalı ve aynı zamanda birisinin seçilmesi, diğerinin seçilmesine kesinlikle engel olmamalı, etki etmemelidir(Altunışık vd, 2001:70).

Veriler ve Toplanması

Eskişehir’de üretim sektöründe faaliyet gösteren 9 üretim işletmesinin ilgili birimlerine anket formları götürülerek çalışanlara ulaşması sağlanmış ve araştırmada kullanılan verilere ulaşılmıştır. Uygulanan anket 37 sorudan oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde iş doyum ile ilgili 20 soru(bunlardan 12 tanesi içsel doyum, 8 tanesi dışsal doyum ölçen sorulardır), ikinci bölümünde örgütsel bağlılıkla ilgili 17 soru(bunlardan 6 tanesi duygusal bağlılık, 6 tanesi devam bağlılığı ve 5 tanesi de normatif bağlılığı ölçen sorulardır) ve son bölümde de işçilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 5 soru

bulunmaktadır. İş doyumu için güvenilirliği test edilmiş Minnesota İş Doyum Anketi, örgütsel bağlılık için güvenilirliği test edilmiş Meyer ve Allen'in geliştirdikleri ölçek temel olarak alınmıştır.

İş Doyumunu belirlemeye yönelik sorular için ankete katılanların soruları 1. Hiç Memnun Değilim, 2. Memnun Değilim, 3. Kararsızım, 4. Memnunum, 5. Çok Memnunum şeklinde 5'li Likert ölçeğiyle cevaplamaları istenmiştir. Yapılan pilot çalışmasında Cronbach's Alpha değeri 0,89 olarak bulunmuştur.

Örgütsel bağlılığı belirlemeye yönelik sorular için ankete katılanların soruları 1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum şeklinde 5'li Likert ölçeğiyle cevaplamaları istenmiştir. Örgütsel bağlılıkla ilgili olarak da yapılan pilot çalışmasında Cronbach's Alpha değeri 0,83 olarak bulunmuştur.

Eskişehir üretim sektöründe çalışan işçilere uygulanan anket formları içerisinde 239 tanesi geçerli olarak kabul edilmiş ve değerlemeye alınmıştır. 32 tane anket formu, istenilen bilgilerin çalışanlar tarafından eksik doldurulması nedeniyle değerlendirilmeye alınmamıştır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada, çalışanların iş doyumlarının örgütsel bağlılıklarını etkileme boyutlarını belirlemek amaçlanmış ve bu doğrultuda hazırlanan anket çalışması İstatistiksel Paket Programı olan SPSS 16.0 kullanılarak Çoklu Doğrusal Regresyon analizi yapılmıştır(%5 anlamlılık düzeyinde verilerin analizi gerçekleştirilmiştir).

Eskişehir üretim sektöründe çalışan işçilerin demografik özellikleri Tablo 1 de, içsel doyum ve dışsal doyumun duygusal bağlılığa etkisi Tablo 2 de, İçsel doyum ve dışsal doyumun devam bağlılığına etkisi Tablo 3 de, içsel doyum ve dışsal doyumun normatif bağlılığa etkisi Tablo 4 de verilmiştir.

Tablo 1 de araştırmaya katılan Eskişehir üretim sektöründe çalışan işçilerin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve kurumdaki çalışma sürelerinin frekans dağılımı gösterilmiştir. Elde edilen verilere göre Eskişehir üretim sektöründe çalışan işçilerin en fazla 36-40 yaş arasında olduğu(%38,5), en az ise 22 ve altı yaş grubunda(%0,8) olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet açısından bakıldığında %95,8 lik bir oranla erkek çalışanların daha yoğun olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında %77,4 oranla evli oldukları, %19,7 oranıyla da bekar çalışanlar olduğu saptanmıştır. Çalışanların eğitim durumları incelendiğinde %60,7'sinin lise mezunu, %25,5'inin ortaokul mezunu olduğu, en az da üniversite mezunu çalışanların (%5) olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların şu andaki kurumda çalışma süreleri incelendiğinde ise yakın sonuçlar elde edilmiştir. İşçilerin %27,6'sının 2-5 yıl ve 6-10 yıldır çalıştığı tespit edilmiştir. %0,4'ünün 20 yıl ve üzerinde ve %5'inin de 0-1 yıldır kurumda çalıştığı gözlenmiştir. Bulunan verilere göre; Eskişehir üretim sektörünü erkek çalışanların, evlilerin, 36-45 yaş arasındakilerin, lise mezunu olanların ve 2-10 yıl arasında kurumda çalışanların oluşturduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Örneklemin Demografik Özellikleri

<i>Değişkenler</i>	<i>Frekans</i>	<i>Oran(%)</i>
<i>Yaş</i>		
22 ve altı	2	0,8
23-30	67	28
31-35	72	30,1
36-45	92	38,5
46 ve üstü	6	2,5
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	10	4,2
Erkek	229	95,8
<i>Medeni Durum</i>		
Bekar	47	19,7
Evli	185	77,4
Boşanmış	7	2,9
<i>Eğitim Durumu</i>		
İlkokul	21	8,8
Ortaokul	61	25,5
Lise	145	60,7
Üniversite	12	5
<i>Çalışma Süresi</i>		
0-1 yıl	12	5
2-5 yıl	66	27,6
6-10 yıl	66	27,6
11-15 yıl	64	26,8
16-20 yıl	30	12,6
20 yıl ve üzeri	1	0,4

İçsel Doyum ve Dışsal Doyumun Duygusal Bağlılığa Etkisi

Çalışanların içsel doyum ve dışsal doyumlarının duygusal bağlılığa etkisi Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: İçsel Doyum ve Dışsal Doyumun Duygusal Bağlılığa Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken		
	Duygusal Bağlılık		
	β	t	p(Sig.)
İçsel Doyum	,558	4,764	,000
Dışsal Doyum	,222	2,047	,042
F	33,963 Sig.: 0,000		
R ²	,223		

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinde modelin genel anlamlılığını test etmek amacıyla oluşturulan hipotezler;

$H_0: \beta_1=\beta_2=0$ (Model istatistiksel olarak anlamlı değildir. Duygusal bağlılıktaki değişimler, içsel doyum ve dışsal doyumdaki değişimlere bağlı olarak açıklanamaz).

H_1 : En az bir β_i diğerlerinden farklıdır. (Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Duygusal bağlılıktaki değişimler, içsel doyum ve dışsal doyumdaki değişimlere bağlı olarak açıklanabilir).

Yapılan analiz sonucunda Anova tablosundaki p (Sig.) değeri 0,000 bulunmuştur. $p=0,000<\alpha=0,05$ olduğu için H_0 red edilir. %95 güvenle modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğuna karar verilir. Diğer bir ifadeyle duygusal bağlılık, içsel doyum ve dışsal doyum ile açıklanabilir.

Belirlilik katsayısı olan R^2 , 0,223 olarak bulunmuştur. Buna göre duygusal bağlılıktaki değişimlerin %22,3'ü içsel ve dışsal doyumdaki değişimlere bağlı olarak açıklanabilir. Duygusal bağlılıktaki değişimlerin %77,7 ise içsel ve dışsal doyum dışındaki faktörlere bağlı olarak açıklanabilir.

Coefficients(katsayı) tablosuna göre çoklu doğrusal regresyon denklemi şu şekilde formüle edilir:

$$Y=0,925+0,558.x_1+0,222.x_2$$

İçsel doyuma ait regresyon katsayısı olan $\beta_1=0,558$, içsel doyumdaki bir birimlik artışın duygusal bağlılıkta 0,558 birimlik bir artış meydana getirdiğini göstermektedir. Bu durum, içsel doyum ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu; diğer bir ifade ile içsel doyum arttıkça duygusal bağlılıkta da bir artış meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Dışsal doyuma ait regresyon katsayısı olan $\beta_2=0,222$, dışsal doyumdaki bir birimlik artışın duygusal bağlılıkta 0,222 birimlik bir artış meydana getirdiğini göstermektedir. Bu durum, dışsal doyum ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu; diğer bir ifade ile dışsal doyum arttıkça duygusal bağlılıkta da bir artış meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Regresyon katsayılarına bakıldığında, içsel doyumun duygusal bağlılık üzerindeki etkisinin dışsal doyuma göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinde modeldeki katsayıların anlamlılığını test etmek amacıyla içsel doyumla ilgili oluşturulan hipotezler;

$H_0: \beta_1=0$ (İçsel doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denkleminde katkısı anlamlı değildir. İçsel doyum ile duygusal bağlılık arasında bir ilişki yoktur).

$H_1: \beta_1 \neq 0$ (İçsel doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denkleminde katkısı anlamlıdır. İçsel doyum ile duygusal bağlılık arasında bir ilişki vardır).

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda, katsayılar tablosunda içsel doyuma ait p (sig.) değeri 0,000 bulunmuştur. $p=0,000 < \alpha=0,05$ olduğu için H_0 red edilir. Buna göre içsel doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denkleminde katkısı anlamlıdır. Diğer bir ifade ile içsel doyum ile duygusal bağlılık arasında bir ilişki vardır.

Modeldeki katsayıların anlamlılığını test etmek amacıyla dışsal doyuma ilgili oluşturulan hipotezler;

$H_0: \beta_2=0$ (Dışsal doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denkleminde katkısı anlamlı değildir. Dışsal doyum ile duygusal bağlılık arasında bir ilişki yoktur).

$H_1: \beta_2 \neq 0$ (Dışsal doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denkleminde katkısı anlamlıdır. Dışsal doyum ile duygusal bağlılık arasında bir ilişki vardır).

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda, katsayılar tablosunda dışsal doyuma ait p (sig.) değeri 0,042 bulunmuştur. $p=0,042 < \alpha=0,05$ olduğu için H_0 red edilir. Buna göre dışsal doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denkleminde katkısı anlamlıdır. Diğer bir ifade ile dışsal doyum ile duygusal bağlılık arasında bir ilişki vardır.

İçsel Doyum ve Dışsal Doyumun Devam Bağlılığına Etkisi

Çalışanların içsel doyum ve dışsal doyumlarının devam bağlılığına etkisi Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: İçsel Doyum ve Dışsal Doyumun Devam Bağlılığına Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken		
	Devam Bağlılığı		
	β	t	p(Sig.)
İçsel Doyum	-,131	-1,129	,260
Dışsal Doyum	,007	,069	,945
F	1,014	Sig.: ,364	
R ²	,009		

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinde modelin genel anlamlılığını test etmek amacıyla oluşturulan hipotezler;

$H_0: \beta_1=\beta_2=0$ (Model istatistiksel olarak anlamlı değildir. Devam bağlılığındaki değişimler, içsel doyum ve dışsal doyumdaki değişimlere bağlı olarak açıklanamaz).

H_1 : En az bir β_i diğerlerinden farklıdır. (Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Devam bağlılığındaki değişimler, içsel doyum ve dışsal doyumdaki değişmelere bağlı olarak açıklanabilir).

Yapılan analiz sonucunda Anova tablosundaki p (Sig.) değeri 0,364 bulunmuştur. $p=0,364 > \alpha=0,05$ olduğu için H_0 kabul edilir. %95 güvenle modelin istatistiksel olarak anlamlı olmadığına karar verilir. Diğer bir ifadeyle devam bağlılığı, içsel doyum ve dışsal doyum ile açıklanamaz.

Belirlilik katsayısı olan R^2 , 0,009 olarak bulunmuştur. Buna göre devam bağlılığındaki değişmelerin %0,9'u içsel ve dışsal doyumdaki değişmelere bağlı olarak açıklanabilir.

Coefficients(katsayı) tablosuna göre çoklu doğrusal regresyon denklemi şu şekilde formüle edilir:

$$Y = 3,823 - 0,131.x_1 + 0,007.x_2$$

İçsel doyuma ait regresyon katsayısı olan $\beta_1 = -0,131$, içsel doyumdaki bir birimlik artışın devam bağlılığında 0,131 birimlik bir azalış meydana getirdiğini göstermektedir. Bu durum, içsel doyum ile devam bağlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu; diğer bir ifade ile içsel doyum arttıkça devam bağlılığında azalış meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Dışsal doyuma ait regresyon katsayısı olan $\beta_2 = 0,007$, dışsal doyumdaki bir birimlik artışın devam bağlılığında 0,007 birimlik bir artış meydana getirdiğini göstermektedir. Bu durum, dışsal doyum ile devam bağlılığı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu; diğer bir ifade ile dışsal doyum arttıkça devam bağlılığında bir artış meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Regresyon katsayılarına bakıldığında, içsel doyumun devam bağlılığı üzerinde negatif etkisinin, dışsal doyumun devam bağlılığı üzerinde pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinde modeldeki katsayıların anlamlılığını test etmek amacıyla içsel doyumla ilgili oluşturulan hipotezler;

H_0 : $\beta_1 = 0$ (İçsel doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denklemine katkısı anlamlı değildir. İçsel doyum ile devam bağlılığı arasında bir ilişki yoktur).

H_1 : $\beta_1 \neq 0$ (İçsel doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denklemine katkısı anlamlıdır. İçsel doyum ile devam bağlılığı arasında bir ilişki vardır).

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda, katsayılar tablosunda içsel doyuma ait p (sig.) değeri 0,260 bulunmuştur. $p=0,260 > \alpha=0,05$ olduğu için H_0 kabul edilir. Buna göre içsel doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denklemine katkısı anlamlı değildir. Diğer bir ifade ile içsel doyum ile devam bağlılığı arasında bir ilişki yoktur.

Modeldeki katsayıların anlamlılığını test etmek amacıyla dışsal doyumla ilgili oluşturulan hipotezler;

H_0 : $\beta_2 = 0$ (Dışsal doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denklemine katkısı anlamlı değildir. Dışsal doyum ile devam bağlılığı arasında bir ilişki yoktur).

H_1 : $\beta_2 \neq 0$ (Dışsal doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denklemine katkısı anlamlıdır. Dışsal doyum ile devam bağlılığı arasında bir ilişki vardır).

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda, katsayılar tablosunda dışsal doyuma ait p (sig.) değeri 0,945 bulunmuştur. $p=0,945 > \alpha=0,05$ olduğu için H_0 kabul edilir. Buna göre dışsal doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denkleminde katkısı anlamlı değildir. Diğer bir ifade ile dışsal doyum ile devam bağlılığı arasında bir ilişki yoktur.

İçsel Doyum ve Dışsal Doyumun Normatif Bağlılığa Etkisi

Çalışanların içsel doyum ve dışsal doyumlarının normatif bağlılığa etkisi Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4: İçsel Doyum ve Dışsal Doyumun Normatif Bağlılığa Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken		
	Normatif Bağlılık		
	β	t	p(Sig.)
İçsel Doyum	,269	2,554	,011
Dışsal Doyum	,319	3,265	,001
F	24,054	Sig.: 0,000	
R ²	,169		

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinde modelin genel anlamlılığını test etmek amacıyla oluşturulan hipotezler;

$H_0: \beta_1=\beta_2=0$ (Model istatistiksel olarak anlamlı değildir. Normatif bağlılıktaki değişimler, içsel doyum ve dışsal doyumdaki değişimlere bağlı olarak açıklanamaz).

H_1 : En az bir β_i diğerlerinden farklıdır. (Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Normatif bağlılıktaki değişimler, içsel doyum ve dışsal doyumdaki değişimlere bağlı olarak açıklanabilir).

Yapılan analiz sonucunda Anova tablosundaki p (Sig.) değeri 0,000 bulunmuştur. $p=0,000 < \alpha=0,05$ olduğu için H_0 red edilir. %95 güvenle modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğuna karar verilir. Diğer bir ifadeyle normatif bağlılık, içsel doyum ve dışsal doyum ile açıklanabilir.

Belirlilik katsayısı olan R^2 , 0,169 olarak bulunmuştur. Buna göre normatif bağlılıktaki değişimlerin %16,9’u içsel ve dışsal doyumdaki değişimlere bağlı olarak açıklanabilir. Normatif bağlılıktaki değişimlerin %83,1’i ise içsel ve dışsal doyum dışındaki faktörlere bağlı olarak açıklanabilir.

Coefficients(katsayı) tablosuna göre çoklu doğrusal regresyon denklemi şu şekilde formüle edilir:

$$Y=1,484+0,269.x_1+0,319.x_2$$

İçsel doyuma ait regresyon katsayısı olan $\beta_1=0,269$, içsel doyumdaki bir birimlik artışın normatif bağlılıkta 0,269 birimlik bir artış meydana getirdiğini göstermektedir. Bu durum, içsel doyum ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu; diğer bir ifade ile içsel doyum arttıkça normatif bağlılıkta da bir artış meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Dışsal doyuma ait regresyon katsayısı olan $\beta_2=0,319$, dışsal doyumdaki bir birimlik artışın normatif bağlılıkta 0,319 birimlik bir artış

meydana getirdiğini göstermektedir. Bu durum, dışsal doyum ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu; diğer bir ifade ile dışsal doyum arttıkça normatif bağlılıkta da bir artış meydana geldiğini ortaya koymaktadır.

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinde modeldeki katsayıların anlamlılığını test etmek amacıyla içsel doyumla ilgili oluşturulan hipotezler;

$H_0: \beta_1=0$ (İçsel doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denkleminde katkısı anlamlı değildir. İçsel doyum ile normatif bağlılık arasında bir ilişki yoktur).

$H_1: \beta_1 \neq 0$ (İçsel doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denkleminde katkısı anlamlıdır. İçsel doyum ile normatif bağlılık arasında bir ilişki vardır).

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda, katsayılar tablosunda içsel doyuma ait p (sig.) değeri 0,011 bulunmuştur. $p=0,011 < \alpha=0,05$ olduğu için H_0 red edilir. Buna göre içsel doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denkleminde katkısı anlamlıdır. Diğer bir ifade ile içsel doyum ile normatif bağlılık arasında bir ilişki vardır.

Modeldeki katsayıların anlamlılığını test etmek amacıyla dışsal doyumla ilgili oluşturulan hipotezler;

$H_0: \beta_2=0$ (Dışsal doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denkleminde katkısı anlamlı değildir. Dışsal doyum ile normatif bağlılık arasında bir ilişki yoktur).

$H_1: \beta_2 \neq 0$ (Dışsal doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denkleminde katkısı anlamlıdır. Dışsal doyum ile normatif bağlılık arasında bir ilişki vardır).

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda, katsayılar tablosunda dışsal doyuma ait p (sig.) değeri 0,001 bulunmuştur. $p=0,001 < \alpha=0,05$ olduğu için H_0 red edilir. Buna göre dışsal doyumun %5 anlamlılık düzeyinde regresyon denkleminde katkısı anlamlıdır. Diğer bir ifade ile dışsal doyum ile normatif bağlılık arasında bir ilişki vardır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Eskişehir üretim sektöründe çalışan işçilerin iş doyumlarının (içsel ve dışsal doyumun) örgütsel bağlılıklarına (duygusal, devamlılık ve normatif bağlılık) etkisi belirlenmeye çalışılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Yapılan analiz sonucunda duygusal bağlılığın, içsel doyum ve dışsal doyum ile açıklanabileceği tespit edilmiştir. Duygusal bağlılıktaki değişimlerin %22,3'ü içsel ve dışsal doyumdaki değişimlere bağlı olarak açıklanabilir. Duygusal bağlılıktaki değişimlerin %77,7 ise içsel ve dışsal doyum dışındaki faktörlere bağlıdır. Hem içsel doyumun hem de dışsal doyumun duygusal bağlılıkla ilişkili olduğu belirlenmiştir. İçsel doyum ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu; diğer bir ifade ile içsel doyum arttıkça duygusal bağlılıkta da bir artış meydana geldiği tespit edilmiştir. İçsel doyum ve duygusal bağlılık arasındaki ilişki gibi, dışsal doyum ile duygusal bağlılık arasında da pozitif yönlü bir

ilişki olduğu, dışsal doyum arttıkça duygusal bağlılıkta da bir artış meydana geldiği belirlenmiştir. Ancak, içsel doyumun duygusal bağlılık üzerindeki etkisinin dışsal doyuma göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre devam bağlılığı, içsel doyum ve dışsal doyum ile açıklanamaz. İçsel doyum ile devam bağlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu; içsel doyum arttıkça devam bağlılığında azalış meydana geldiği tespit edilmiştir. Dışsal doyum ile devam bağlılığı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu; diğer bir ifade ile dışsal doyum arttıkça devam bağlılığında da bir artış meydana geldiği belirlenmiştir.

Yapılan analize göre normatif bağlılık, içsel doyum ve dışsal doyum ile açıklanabilir. Normatif bağlılıktaki değişimlerin %16,9'u içsel ve dışsal doyumdaki değişimlere bağlı olarak açıklanabilir. Normatif bağlılıktaki değişimlerin %83,1'i ise içsel ve dışsal doyum dışındaki faktörlere bağlıdır. Hem içsel doyumun hem de dışsal doyumun normatif bağlılıkla ilişkili olduğu belirlenmiştir. İçsel doyum ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu; diğer bir ifade ile içsel doyum arttıkça normatif bağlılıkta da bir artış meydana geldiği tespit edilmiştir. İçsel doyuma benzer şekilde dışsal doyum ile normatif bağlılık arasında da pozitif yönlü bir ilişki olduğu; diğer bir ifade ile dışsal doyum arttıkça normatif bağlılıkta da bir artış meydana geldiğini tespit edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre; içsel ve dışsal doyumun, duygusal ve normatif bağlılığı etkilediği, devam bağlılığına bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

AKAR, C. ve T. YILDIRIM (2008); "Yöneticilerin Örgütsel Bağlılık, İş Tatmini ve Rol Stres Kaynakları Arasındaki İlişkiler: Yapısal Denklem Modeliyle Beyaz Et Sektöründe Bir Alan Uygulaması"; Gazi Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi; 10(2).

ALTUNIŞIK, R., R. COŞKUN vd. (2001); Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı, Sakarya Kitabevi.

ARISOY B.(2007); Örgütsel İletişimin Motivasyon ve İş Doyumu Üzerine Etkiler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AZEEM S. M. (2010); "Job Satisfaction and Organizational Commitment among Employees in the Sultanate of Oman", Psychology, (1).

BAŞARAN İ.E. (2000); Örgütsel Davranış: İnsanın Üretim Gücü; Ankara.

BATIGÜN A. ve N. ŞAHİN (2006); "İş Stresi ve Sağlık Psikolojisi Araştırmaları İçin İki Ölçek: A-Tipi Kişilik ve İş Doyumu"; Türk Psikiyatri Dergisi 17(1).

BAYRAM L. (2005); “Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık”; Sayıştay Dergisi, Sayı:59, Ekim-Aralık.

BİNGÖL D. (1990); Personel Yönetimi ve Beşeri İlişkiler; Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

CHARLES G. ve M. DURICK(1988); “Predictors of Job Satisfaction and Organizational Commitment in Human Service Organizations”, Administrative Science Quarterly, Vol:33(1).

ÇAKIR Ö. (2001); İşe Bağlılık Olgusu ve Etkileyen Faktörler; Ankara.

ÇEKMECİLİOĞLU H. (2006); “İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarının İşten Ayrılma Niyeti ve Verimlilik Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma”; Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi; C:8; S:2.

ÇETİNKANAT C. (2000); Örgütlerde Güdülenme ve İş Doyumu; Anı Yayıncılık.

ÇINAR İ. ve O. KAVLAK(2009); “İzmir İlinde Çalışan Ambulans ve Acil Bakım Teknikerlerinde İş Doyumunun ve Buna Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi”, Akademik Acil Tıp Dergisi, C:8, S:3.

DAVIS K. (1984); (Çev: Kemal Tosun) İşletmede İnsan Davranışı: Örgütsel Davranış; İstanbul.

DECOTIS T. A.; T. SUMMERS (1987); “A Path Analysis of a Model the Antecedents and Consequences of Organizational Commitment”; Human Relations; Vol:40; No:7.

DOĞAN S. ve S. KILIÇ (2007); “Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Personel Güçlendirmenin Yeri ve Önemi”; Erciyes Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi, S:29; Temmuz-Aralık.

ERDİL O., H. KESKİN vd. (2004); “Yönetim Tarzı ve Çalışma Koşulları, Arkadaşlık Ortamı ve Takdir Edilme Duygusu ile İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama”; Doğu Üniversitesi Dergisi 5(1).

ERDOĞAN İ. (1996); İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış; İstanbul.

FEINSTEIN A. H. ve D. VONDRASEK(2001); “A Study of Relationships between Job Satisfaction and Organizational Commitment among Restaurant Employees”, University of Nevada, Las Vegas, <http://hotel.unlv.edu/pdf/jobSatisfaction.pdf>.

GÜÇLÜ H. (2006); Turizm Sektöründe Durumsal Faktörlerin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi; Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1681, Eskişehir.

GÜL H.; E. OKTAY ve H. GÖKÇE (2008); “İş Tatmini, Stres, Örgütsel Bağlılık, İşten Ayrılma Niyeti ve Performans Arasındaki İlişkiler: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama”; Akademik Bakış; Sayı:15.

IGBARIA M. ve T. GUIMARAES(1993); “Antecedents and Consequences of Job Satisfaction among Information Center Employees”, Journal of Management Information Systems, Vol:9, No:4, Spring.

- IZGAR H. (2008); “Okul Yöneticilerinde İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık”, Selçuk Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, S:25.
- İBİCİOĞLU H. (2000); “Örgütsel Bağlılıkta Paradigmatik Uyumun Yeri”; Dokuz Eylül Ün. İ.İ.B.F. Dergisi; C:15; Sayı:1.
- İNCİR G. (1990); Çalışanların İş Doyumu Üzerine Bir İnceleme; MPM Yayınları No:401.
- KACMAR K. M., D. S. CARLSON ve R. A. BRYMER(1999); “Antecedents and Consequences of Organizational Commitment: A Comparison of Two Scales”, Educational and Psychological Measurement, 59/6.
- KOÇ H. (2009); “Örgütsel Bağlılık Ve Sadakat İlişkisi”; Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi; C:8; S:28.
- KOLASA B. (1979); İşletmeler İçin Davranış Bilimlerine Giriş; Fatih Yayınevi, İstanbul.
- LUTHANS F. (1992); Organizational Behavior; Sixth Edition, New York: McGraw-Hill.
- MEYER J. P. Ve N. J. ALLEN(1997); Commitment in the Workplace; Theory, Research and Application, SAGE Publications Thousand Oaks, California.
- MINER John B. (1992); Industrial-Organizational Psychology; International Edition.
- NEWSTROM J. ve K. DAVIS (1993); Organizational Behavior Human Behavior at Work; Ninth Edition.
- ÖZGEN H. (2002); İnsan Kaynakları Yönetimi; Nobel Kitabevi.
- ROBBINS S. P. (2005); Organizational Behavior; International Edition.
- SAMADOV S. (2006); İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık: Özel Sektörde Bir Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- SEVİMLİ F. ve Ö. F. İŞCAN (2005); “Bireysel ve İş Ortamına Ait Etkenler Açısından İş Doyumu”; Ege Akademik Bakış, Ekonomi, İşletme ve Uluslar arası İlişkiler ve Siyaset Bilimleri Dergisi; C:5; S:1-2.
- SHORE L. M. ve H. J. MARTIN(1989); “Job Satisfaction and Organizational Commitment in Relation to Work Performance and Turnover Intentions”, Human Relations, V:42, N:7.
- SİĞRİ Ü. ve N. BASIM (2006); “İş Görenlerin İş Doyumu ile Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Analizi: Kamu ve Özel Sektörde Karşılaştırmalı Bir Araştırma”; SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi; 6(12).
- SİLAH M. (2005); Endüstride Çalışma Psikolojisi; Seçkin Yayıncılık.

ŞEKER B. ve G. ZIRHLIOĞLU (2009); “Van Emniyet Müdürlüğü Kadrosunda Çalışan Polislerin Tükenmişlik, İş Doyumu ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi”; Polis Bilimleri Dergisi; Cilt: 11(4).

ŞİMŞEK M. Ş. , T. AKGEMCİ ve A. ÇELİK (2003); Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış; Yenilenmiş 3. Baskı.

TAŞ Y. (2011); “İş Tatmini ve Bilgi Paylaşım Düzeyinin Duygusal Bağlılığa Etkisi: Kocaeli Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesinde Bir Araştırma”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21/1.

UYGUÇ N. ve D. ÇIMRIN (2004); “DEÜ Araştırma ve Uygulama Hastanesi Merkez Laboratuvarı Çalışanlarının Örgütsel Bağlılıklarını ve İşten Ayrılma Niyetlerini Etkileyen Faktörler”; Dokuz Eylül Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi; C:19; Sayı:1.

VANDENBERG R. J.; C. E. LANCE (1992); “Examining the Causal Order of Job Satisfaction and Organizational Commitment”; Journal of Management; Vol:18; No:1.

YETİM Ü. (2001); Toplumdan Bireye Mutluluk Resimleri; Bağlam Yayınları, İstanbul.

YILMAZ E. (2009); “İlköğretimde Çalışan Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılıklarının, İş Doyumları ve Okullardaki Örgütsel Yaratıcılık Açısından İncelenmesi”, İlköğretim Online, 8(2).

YÜCELER A. (2009); “Örgütsel Bağlılık ve Örgüt İklimi İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma”; Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Dergisi; 22.

YÜKSEL İ. (2003); “Hemşirelerin İş Güçlüğü Oluşturan Değişkenlerin İş Doyumu, İş Gerilimi ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisinin Analizi”; Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi; C:13; S:1.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE YAPILAN SÖZLÜK ÇALIŞMALARI VE TÜRKÇE SÖZLÜKLER ÜZERİNE BİR KAYNAKÇA DENEMESİ

Halit DURSUNOĞLU

Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana
Bilim Dalı

ÖZET: Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuyla birlikte, Atatürk sayesinde “Türk” kimliğiyle beraber “Türkçe” de âdeta makus talihini yenmiş; lâıyk olduğu değeri görmeye başlamıştır. 1928 yılında yapılan Harf İnkılâbı ve 1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu), Türkçenin gelişiminde ve kullanımında milât oluşturmıştır. Atatürk’ün Türk dilini koruma ve kullanmada bütün kurumların ve şahsiyetlerin hassas olması gerektiği konusundaki tavsiyesi Türkçenin gelişimine ve kullanımına çok önemli katkıda bulunmuş ve bu doğrultuda çok önemli çalışmalar daha o hayatta iken başlamış ve bu durum zaman zaman sekteye uğrasa da günümüze kadar devam etmiştir. Türkçeyi kendine dert edinen, Türkçeye hizmeti ibadet bilen Türkçe sevdalısı şahıs ve kurumların yaptığı en önemli hizmetlerden biri de sözlük çalışmalarıdır. Büyük bir emek, özveri ve gayretin ürünü olan bu çalışmalar, Türkçeye yapılan en büyük hizmetlerden biridir. Bu yazıda bu hizmete katkıda bulunan şahıs ve kurumlar ile ortaya koydukları eserler esas alınmıştır.

Anahtar kelimeler:Türkçe, sözlük, dil, Türkçe sözlük

DICTIONARY STUDIES DURING REPUBLIC PERIOD AND A RESEARCH ATTEMPT ON TURKISH DICTIONARIES

ABSTRACT: Turkish Language began to be worthwhile of it deserved and “Turkish“ overcame its adverse fortune with “Turkish” idendity by courtesy of Atatürk by Turkish Republic foundation. Alphabet revolution in 1928 and foundation of Turkish Language Institution in 1932 were starting points in development and usage of Turkish. Atatürk’s advices for all individuals and institutions about being conscientious to preserving and usage of Turkish have significant contributions to the development and usage of Turkish and studies for this duty started when he was alive and this situation has continued up to now although there has been some occasional interruptions. One of the most important contributions made by individuals and institutions who love Turkish, is dictionary studies. This studies which are the result of a great effort, self-devotion and ardor are one of the most significant contriribution to Turkish. Individuals and institutions who have contributed to this duty and their works are the essence of this essay.

Key Words:Turkish, dictionary, language, Turkish Dictionary

1. Giriş

“Kamus bir milletin hafızasıdır, yani kendisidir.” der Cemil Meriç. Sözlük geçmişle bugün, bugünle gelecek arasında bağ kuran en önemli kültürel kaynakların başında gelmektedir. Sözlük, atalarımızın ağzında, yaşamında var olanları bize bildiren; bizim ağzımızda, yaşamımızda var olanları da gelecek nesillere ileten en önemli aktarım aracıdır.

Kültürümüzün ve dilimizin zenginliğinin en önemli tanığı olan sözlükler sayesinde, bir taraftan bu zenginlik korunurken bir taraftan da bu zenginliğin artması için yeni çalışmalar yapılmakta; bunun neticesinde de, yeni sözlükler ortaya konmaktadır. Dilimizin gelişimi için de bu tür çalışmaların sürdürülmesi zaten mecburî bir gereksinimdir.

Türkçeyi kendine dert edinen, Türkçe sevdalı kurum ve kişiler sayesinde Türkçenin hiç de küçümsenmeyecek kadar sözlüğü bulunmaktadır. Bu çalışmaların çokluğu, dilimizin gelişiminin lehine bir durumdur. Dilimizi yabancı dillerin tehdidinden korumak ve yozlaştırmanın pençesinden kurtarmak için yapılabilecek en önemli çalışmalardan olan sözlük çalışmaları, çok emek gerektirdiği ve külfetli olduğu için bu çalışmaları yapan kurum ve kişileri de minnet ve şükranla anmak gerekir.

2. Sözlük

Sözlük, bir dildeki kelimeleri, alfabetik olarak sıralayıp onların anlamlarını gösteren bir kelimeler kitabıdır, denebilir.

Kelimeler, dildeki harflerin alfabetik dizimine göre sıralanır. Dillerdeki bazı özel işaretler de bu sıralamada esas alınır.

Kelimelerin anlamları verilirken özellikle hacimli ya da büyük sözlüklerde kelimelerin tarihî süreçte kazandığı gerçek anlamların yanı sıra yan alamlara, mecazî anlamlara ve terim anlamlarına da yer verilir.

Sözlüklerin bazılarında kelimenin kökenin (etimolojik kökeninin) hangi dile ait olduğunu, kelime türü olarak hangi türe girdiğini, yapı itibarıyla nasıl bir yapıya sahip olduğunu gösteren bilgilere de yer verilir.

Bazı sözlüklerde kelimenin anlamı ya da anlamları, cümledeki kullanımıyla verilerek kavratılmaya çalışılır. Seçilen örneklerle öncelikle kelimenin anlamı kavratılmaya çalışılırken diğer yandan da kullanıcının bilgi birikimine, edebî zevkine katkıda bulunulmaya çalışılır.

Alıntı kelimelerin telaffuzuna yer veren sözlükler de vardır. Bu da dilin doğru kullanımında sözlüklerin önemli bir yere sahip olduğunu gösteren önemli bir delildir.

Sözlüklerin kullanım kolaylığı da çok önemlidir. Bunun için de değişik dizin işlemleri kullanılmaktadır. Bu çalışmalar günümüzde de artarak devam etmektedir.

Sözlükler birer baş ucu eseridir, temel eserdir. Bu anlamda çok önemli kaynaklardır. Hangi alanda çalışılırsa çalışılsın bir şekilde sözlüğe muhakkak başvurulmaktadır.

Eğitim-öğretim hayatında, bilimsel hayatta sözlük kullanmak âdetâ zorunlu bir ihtiyaçtır. Özellikle dil ve anlatım çalışmalarında çalışanın eli, ayağı gibidir sözlükler. Bunun yanı sıra günlük hayatta da sıklıkla sözlüklere başvurulmaktadır ya da başvurma ihtiyacı hissedilmektedir. Bu ihtiyaca bağlı olarak da sözlükler her zaman talep edilen kaynak eserler durumundadır.

Sözlük bir kültür taşıyıcısı da olduğu için özellikle bunun farkında olan milletler tarafından çok etkili kullanılmıştır. Bu beyanda sözlükler bir kültürel emperyalizm aracı olarak da kullanılmıştır. Bu nedenle özellikle bazı sözlüklerin hazırlanmasında özel kurullar oluşturulmuş ya da o dili çok etkili kullananlara bu yönde imkânlar sunulmuş; bu, aynı zamanda, bir devlet politikası hâline de getirilmiştir.

Milletler, medeniyetler veya kültürler birçok kişinin kafasında sözlüklerle hatırlanır, anılır olmuştur. Bu anlamda Hristiyan toplumlar için, *Latince* ve *Yunanca*; Yahudi toplumlar için, *İbranice*; Müslüman toplumlar için de *Arapça* ve *Farsça* bazı sözlükler haklı bir şöhretin sahibi olmuşlardır.

Başka milletleri, kültürleri ve eserleri anlama çabasının bir ürünü olarak da sözlükler büyük bir gelişim alanı bulmuştur. Başka medeniyetleri, kültürleri tanıma ve anlama çeviri eserlerle başladığı için bu anlamda sözlüklere büyük bir gereksinim duyulmuştur.

Dillerin zenginliği ya da fakirliği, gelişmişliği ya da gelişmemişliği gibi değerlendirmelerde ölçütlerden biri olarak sözlüklerin esas alındığı da olmuştur.

Sözlükler, dil tarihi açısından çok önemli eserlerdir. Dilin tarihî seyri ile ilgili en somut verilere sözlüklerden ulaşılır. Kelimelerin tarih içindeki değişim ve gelişimleri, kullanım durumları hep sözlükler vasıtasıyla öğrenilir.

Sözlüklerin milletlerin tarihinde de çok önemli bir yeri vardır. Sözlükler, bir milletin dilinin, kültürünün canlı, yaşayan hafızasıdır. Dil ve kültür en canlı hâliyle sözlüklerde yaşamakta ve yaşatılmaktadır. Geçmişle bugün arasında kurulan kültürel bağların birçoğu da sözlükler vasıtasıyla kurulur.

3. Sözlük çalışmalarının amacı

Sözlük çalışmalarının şu amaçlar doğrultusunda yapıldığı söylenebilir:

1. Dilin söz varlığını tespit etmek
2. Dilin mevcut söz varlığına sahip çıkarak zenginliğini korumak
3. Dilin aslındaki zenginliğine sahip çıkmak
4. Dilin mevcut zenginliğini gelecek nesillere aktarmak
5. Dili yabancı dillerin etkisinden korumak
6. Dilin doğru ve etkili kullanımına yardımcı olmak
7. Dilin kullanımında yapılan yanlışların önüne geçmek
8. Söyleyiş hatalarını önlemek
9. Başka dillerin öğrenilmesinde yardımcı olmak
10. Diller arasındaki ilişkiyi ortaya koymak
11. Yöresel ağızlarda var olan sözleri derlemek, toplamak
12. Eğitim-öğretim hayatında dilin anlaşılması hususunda yaşanan sorunları çözüme kavuşturmak

4. Cumhuriyet Döneminde Sözlük Çalışmaları

Cumhuriyet Dönemi, Türkçe için bir milat olmuştur. Atatürk'ün Türkçeye verdiği önem ve gösterdiği hassasiyet, Türkçe için önemli atılımların yapıldığı bir dönem olmuştur. Atatürk döneminde, bir başka ifadeyle Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, dil alanında yapılan en önemli atılımlar şunlar olmuştur: (Yetiş, 2005)

1. Dil Encümenliği kurulması
2. Türk yazı sisteminde Lâtin harflerinin kabulü
3. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulması
4. Dil Kurultayları
5. Güneş-Dil Teorisi
6. Türk dilini sadeleştirme çabaları
7. Gramer çalışmaları
8. Sözlük çalışmaları

Bunlar arasında özellikle Türk yazı sisteminde Lâtin harflerinin kabulü ile Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasının çok daha ayrı bir yeri ve önemi vardır. Özellikle bu atılımlardan sonra, Atatürk'ün teşviki ve önderliği ile, Türk dili ile ilgili çalışmalar büyük önem ve hız kazanmıştır. En yoğun dönemlerinde

bile Türkçe ile ilgili çalışmalara öncülük eden ve hayatının son dönemlerinde de yine en fazla hassasiyeti dil çalışmalarına gösteren Atatürk'ün bu çabaları Türkçe ile ilgili çalışmaların da öncüsü olmuştur.

Atatürk, Türk dili ile ilgili yerli ve yabancı araştırmaları bizzat kendisi incelemiş; dönemindeki bilginleri de Türk dili üzerinde araştırmalar yapmaya yönlendirmiştir. Özellikle Arapça ve Farsça kelimelere karşılıklar bulunması konusuyla başlayan ve sözlük çalışmalarının Cumhuriyet dönemindeki başlangıcını oluşturan dil çalışmaları da yine onun başkanlığında yapılmıştır. Atatürk döneminde yapılan önemli çalışmalardan biri de 13. yüzyılda başlayan Batı Türkçesinin eski eserlerinin taranmasıyla oluşan “*Tarama Sözlüğü*” ve Anadolu ağızlarında kullanılan kelimelerin derlenmesiyle oluşturulan “*Derleme Sözlüğü*” çalışmalarıdır.

Bu dönemde, Türkçenin bütün kelimelerini açıklamak gayesiyle ilk büyük sözlük kitabı olarak MEB tarafından Hüseyin Kâzım Kadri'nin hazırladığı “Büyük Türk Lugatı” çıkarılmıştır. İlk iki cildi 1927 yılında eski harflerle, son iki cildi de 1942 yılında yeni harflerle yayımlanmıştır. Yeni Türk alfabesindeki sıraya göre dizilmeyişi ve iki cildinin eski harflerle yayınlanmış bulunması, yeni nesillerin bu büyük eserden faydalanmasını hayli güçleştirdiği için bu sözlük, kullanıma pek de elverişli olmamıştır. (Akkuşak, 2007)

Atatürk dönemi sonrasında ise, dil çalışmalarının önemli bir kolunu oluşturan sözlük çalışmaları ilk ürününü vermiş ve Cumhuriyet döneminin ilk Türkçe sözlüğü 1945 yılında TDK tarafından basılmıştır. O tarihten günümüze birçok kurum, kuruluş ve şahıs çeşitli sözlükler yayımlamışlardır. Bu çalışmaların hepsini Türkçeye yapılabilecek en büyük hizmetlerden biri olarak kabul etmek gerekir.

Sözlük çalışmaları denince, Türk dili ve edebiyatı ile ilgili her konuda çok önemli hizmetleri yerine getiren TDK'ye de ayrı bir yer ayırmak gerekir. Yasal görevleri arasında sözlük çalışmaları ve yazım kılavuzları hazırlama bulunan TDK'nin özellikle 1990'lı yıllardan sonra yaptığı çalışmalar her bakımdan takdire şayandır. “*Türkçe Sözlük*”ü her baskısında daha da zenginleştirerek yayımlayan Kurum, bunun yanı sıra Türkiye Türkçesinin tarihî sözlükleri ve diğer Türk lehçelerinin sözlükleri ile ilgili olarak da hummalı bir çalışma ve çabanın içerisinde. Türk Dil Kurumunun sözlüklerle ilgili çok önemli bir çalışma alanını da sanal ortamdaki hizmetleri oluşturmaktadır. Türk Dil Kurumunun katılım ve katkılarla, imece usulüyle, geliştirmeye devam ettiği “*Güncel Türkçe Sözlük*”, “*Büyük Türkçe Sözlük*” alanda çok büyük bir hizmet sunmaktadır. TDK'nin son yıllarda yaptığı çalışma ve atılımlarla Türkçe sözlük çalışmaları âdeta altın çağını yaşamaya başlamıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

1. Güncel Türkçe Sözlük

Türkçenin en güvenilir, en gelişmiş ve en güncel sözlüğü durumundadır. Türk Dil Kurumu tarafından 1945'ten beri yayımlanan “*Türkçe Sözlük*”ün Genel Ağ'daki sürümü olan *Türkçe Sözlük*, dilimizde yaşanan gelişmelere bağlı olarak sürekli güncellenmektedir. 2011 yılı itibariyle sözlükte 121.509 anlam bulunmaktadır.

2. Büyük Türkçe Sözlük

Türkçenin bütün söz varlığını bir araya getiren ve ortak bir veri tabanında kullanıma sunulan *Büyük Türkçe Sözlük*, yazı dilimizin söz varlığının yanı sıra bütün bilim, sanat ve spor terimlerini, yer adlarımızı, kişi adlarımızı, bölge ağızlarımızdaki ve kaynaklarımızdaki sözcükleri, deyimleri içermektedir. 2011 yılı itibariyle *Büyük Türkçe Sözlük*'te söz, deyim, terim ve ad olmak üzere toplam 616.767 söz varlığı bulunmaktadır.

3. Sesli Türkçe Sözlük

İlk baskısı 1945 yılında yayımlanan ve her baskısında geliştirilen, zenginleştirilen Türkçe Sözlük'e dayalı olarak 2002 yılında sanal ortamda hizmete sunulan sözlüktür.

4. Tarama sözlüğü

Türk Dil Kurumunun 1965 yılından 1977 yılına sekiz cilt olarak yayımladığı XIII. yüzyıldan beri tarihî Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardaki kelimeleri içerir. Eser, yine 8 cilt olarak 2009 yılında yeniden yayımlanmıştır.

5. Derleme Sözlüğü

Türkiye Türkçesi ağızlarından derlenmiş kelimeleri içeren “*Derleme Sözlüğü*” daha önce 12 cilt hâlinde, 2009 yılında ise 6 cilt hâlinde birleştirilmiş ve tıpkıbasımı yapılmıştır.

Türkçenin söz varlığını veri tabanına aktarma çalışmasının bir parçası olarak Derleme Sözlüğü de Genel Ağ ortamına aktarılmıştır.

6. Kişi Adları Sözlüğü

Erkek ve kız adlarının çeşitli kaynaklardan taranmasıyla hazırlanmış bir sözlüktür.

2011 yılı itibariyle sözlükte 3612 kız, 7230 erkek olmak üzere toplam 10842 ad bulunmaktadır.

7. Terim sözlükleri

Türkçenin bilim dili olarak daha da geliştirilmesi amacıyla Türk Dil Kurumu, kuruluşundan bu yana bilim terimleri üzerinde çalışmalar yürütmektedir.

Türkçenin bütün söz varlığını bir veri tabanına aktarma çalışmasının bir parçası olan *Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü*, Türk Dil Kurumunun kuruluşundan bu yana yayımladığı terim sözlükleri ile yakın dönemde kurulan çeşitli terim çalışma gruplarında hazırlanan terim sözlüklerinden oluşmaktadır.

TDK'nin terim çalışmalarında öncü, Atatürk'tür. Askerlik terimlerini türeten Atatürk, matematik ve geometri terimlerinin türetilmesi çalışmalarına bizzat katılmış ve türettiği terimlerle yeni bir geometri kitabı yazmıştır. Türkçe terim çalışmalarına öncülük etmesi dolayısıyla Geometri kitabındaki terimler içinde geçtiği cümle ile birlikte sözlük veri tabanına aktarılacak araştırmacıların kullanımına sunulmuştur. Şu anda veri tabanında, geometri başta olmak üzere Türk Dil Kurumunun yayımladığı ve hazırlamakta olduğu terim sözlüklerinde yer alan 185.332 terim bulunmaktadır.

8. Türk Lehçeleri Sözlüğü

Türk Dil Kurumunun Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ahmet Yesevi Üniversitesinin iş birliği ile gerçekleştirdiği Türk Lehçeleri Sözlüğü yazılımı Türk lehçeleri arasında karşılıklar kılavuzu olarak hazırlanmıştır. 1991 yılında Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* adlı eserin veri tabanına aktarılmasından oluşan bu çalışmada Türkiye Türkçesi ile birlikte Azerbaycan, Başkurt, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Türkmen ve Uygur lehçelerinin söz varlığından seçilmiş sözler bulunmaktadır. Şu anda 75.000 söz varlığının bulunduğu bu karşılıklar kılavuzu, Kurumumuzun yürüttüğü *Türk Lehçeleri ve Şiveleri Sözlüğü* ve *Gramerî Saha Araştırma Projesi* kapsamında hazırlanan sözlüğün de katılımıyla Türk lehçelerinin en kapsamlı sözlüğü ortaya konulmuş olacaktır.

9. Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü

Türk Dil Kurumu, Türkçedeki Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü'nü 12 Temmuz 2007 tarihinden itibaren Genel Ağ ortamında kullanıma sunmuştur.

10. Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü

Türk Dil Kurumunun yayımlamış olduğu Derleme Sözlüğü'nün katkılarıyla geliştirilerek yaklaşık 232.000 söz varlığından oluşan biçimi Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, 25 Mart 2008 tarihinden itibaren Genel Ağ ortamında kullanıma sunulmuştur.

Bunun yanı sıra “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”, “Türkçede Eş ve Yakın Anlamli Kelimeler Sözlüğü”, “Resimli Okul Sözlüğü”, “İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük” ve “Osmanlı Türkçesi Sözlüğü” gibi sözlük çalışmaları; “Türkiye Türkçesinin Tarihî Sözlükleri” gibi projeler de Türk Dil Kurumunun devam eden çalışmaları arasındadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne birçok kurum, kuruluş ve şahıs çeşitli sözlükler yayımlamışlardır. Bu çalışmaların hepsini Türkçeye yapılan çok büyük hizmetler olarak değerlendirmek gerekir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Cumhuriyet döneminde yapılan ilk sözlük çalışması 1945 yılında yapılmıştır. Bu tarihten sonra yayımlanan sözlük çalışmaları ile bu çalışmaları yapan kurum ve kişiler şöyledir:

5. Cumhuriyet Döneminde Yapılan Sözlük Çalışmaları**5.1. 1945-1949 yılları Arasında Yayımlananlar**

TDK (1945), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 669 sayfa.

Perek, Faruk Zeki (1946), *Latince-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 112 sayfa.

Okçugil, K.M. Vasıf (1948), *Telafluzlu İngilizce-Türkçe Okul Lugati*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, 942 sayfa.

5.2. 1950-1959 Yılları Arasında Yayımlananlar

Amerikan Bord Neşriyat Dairesi (1950), *Yeni Redhouse Lugati İngilizce-Türkçe*, İstanbul: Amerikan Bord Neşriyat Dairesi, 1196 sayfa.

Perek, Faruk Zeki (1952), *İzahlı Latince-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 376 sayfa.

Sinanoğlu, Suat (1953), *Yunanca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, AÜDTCF Yayınları, 374 sayfa.

Ağakay, M. Ali (1955), *Türkçe Sözlük*, 2.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 828 sayfa.

Ağakay, M. Ali (1959), *Türkçe Sözlük*, 3.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 856 sayfa.

Özön, Mustafa Nihat (1959), *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş 3.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 780 sayfa.

5.3. 1960-1969 Yılları Arasında Yayımlananlar

Nabi, Yaşar (1961), *Kılavuz Sözlük: Osmanlıca-Türkçe / Türkçe-Osmanlıca Sözlük*, İstanbul: Varlık Yayınevi, 166 sayfa.

Ağakay, M. Ali (1962), *Fransızca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 632 sayfa.

Devellioğlu, Ferit (1962), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Doğu Matbaası, 1440 sayfa.

- Ediskun, Haydar ve Dürder, Baha (1963), *Türkçe Konuşan Sözlük: Ortaokullar İçin*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 672 sayfa.
- Demiray, Kemal ve Alaylıoğlu, Ruşen (1964), *Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri, 590 sayfa.
- Ağakay, M. Ali (1966), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 808 sayfa.
- TDK (1966), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 808 sayfa.
- Alkım, Bahadır ve diğerleri (1968), *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*, 1.bs., İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1292 sayfa.
- Kocabay, Yalçın (1968), *Türkçe-Fransızca Büyük Sözlük*, Ankara: Başnur Matbaası, 828 sayfa.
- Tuğlacı, Pars (1968), *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Pars Tuğlacı Yayınları, 825 sayfa.
- Amerikan Bord Neşriyat Dairesi (1969), *Yeni Redhouse Lugati İngilizce-Türkçe*, 7.bs., İstanbul: Amerikan Bord Neşriyat Dairesi, 1214 sayfa.
- TDK (1969), *Türkçe Sözlük*, Gözden Geçirilmiş 5.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 832 sayfa.

5.4. 1970-1979 Yılları Arasında Yayımlananlar

- Devellioğlu, Ferit (1970), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat: Eski ve Yeni Harflerle*, 2.bs., Ankara: Doğu Matbaası, 1440 sayfa.
- İz, Fahir (1971), *İngilizce-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 416 sayfa.
- Moran, A.Vahid (1971), *Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1368 sayfa.
- Olgun, İbrahim ve Draşan, Cemşit (1970), *Türkçe-Farsça Sözlük*, İstanbul: Yeni Zamanlar Dağıtım, 536 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali (1971), *Öz Türkçe Sözlük*, 2.bs., Ankara: Bilgi Yayınevi, 381 sayfa.
- Arıkan, Necmettin (1972), *Telaffuzlu ve Bol Örnekli 50.000 Kelimeli Yeni İngilizce-Türkçe Sözlük*, İstanbul: R. Zaimler Kitabevi, 1248 sayfa.
- Özön, Mustafa Nihat (1972), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 1.bs., Ankara: Bilgi Yayınevi, 863 sayfa.
- Özön, Nijat (1972), *Telaffuzlu Fransızca-Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş Yeni Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 541 sayfa.
- Özön, Mustafa Nihat (1973), *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 5.bs., İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri, 808 sayfa.
- Pınar, Reha (1973), *Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 448 sayfa.
- Aydın, Mükerrrem (1974), *Fransızca-Türkçe Telaffuzlu Sözlük*, İstanbul: Fono Yayınları.
- Püsküllüoğlu, Ali (1975), *Öz Türkçe Sözlük*, 2.baskıdan tıpkı basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 381 sayfa.
- Saraç, Tahsin (1976), *Büyük Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1379 sayfa.
- Kemal Demiray ve diğerleri (1977), *Resimli Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 685 sayfa.
- TDK (1977), *Resimli Türkçe Sözlük*, 5.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 685 sayfa.
- Özön, Mustafa Nihat (1979), *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 6.bs., İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri, 928 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali (1979), *Öz Türkçe Sözlük*, 6. bs., Ankara: Bilgi Yayınevi, 433 sayfa.
- TDK (1979), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 893 sayfa.
- Yalt, A.Rıza (1979), *Çağdaş Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1039 sayfa.

5.5. 1980-1989 Yılları Arasında Yayımlananlar

Aguşi, Kurtiş (1980), *Türkçe-Sırpça / Sırpça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 381 sayfa.

Püsküllüoğlu, Ali (1980), *Çağdaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Maya Matbaacılık Yayıncılık, 886 sayfa.

Alkım, Bahadır ve diğerleri(1981), *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*, 5.bs., İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1292 sayfa.

Demiray, Kemal (1981), *Türkçe Sözlük*, ilaveli 3.bs., İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 758 sayfa.

Doğan, Mehmet (1981), *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Vadi Yayınları, 1424 sayfa.

Ağakay, M. Ali (1981), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 893 sayfa.

Doğan, Mehmet D.(1981), *Büyük Türkçe Sözlük: Türkçe, Osmanlıca Yabancı Dillerden Türkçeye Geçen ve En Çok Kullanılan Kelimeler*, Ankara: Birlik Yayınları, 1088 sayfa.

Ağakay, M. Ali (1982), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 893 sayfa.

Demiray, Kemal (1982), *Temel Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1133 sayfa.

Püsküllüoğlu, Ali (1982), *Öz Türkçe Sözlük*, 7. bs., Ankara: Turhan Kitabevi, 575 sayfa.

TDK (1983), *Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş 7.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1353 sayfa.

TDK (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 476 sayfa.

Olgun, İbrahim (1984), *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Elhan Kitabevi, 536 sayfa.

Sak, Ziya (1984), *Resimli İngilizce-Türkçe Sözlük*, [yayım yeri belli değil] :İngilizce Öğretim Yayınları, 526 sayfa.

Bilgi Yayınevi (1985), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 529 sayfa.

Moran, A.Vahid (1985), *Büyük Türkçe-İngilizce Sözlük*, Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş 1.bs, İstanbul: Adam Yayınları, 1073 sayfa.

Püsküllüoğlu, Ali (1985), *Çağdaş Türkçe Sözlük*, 2. bs., İstanbul: Milliyet, 886 sayfa.

Metin Akar ve diğerleri (1986), *Temel Türkçe Sözlük*, İstanbul: Tercüman, 1532 sayfa.

Püsküllüoğlu, Ali(1986), *Öz Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş 8. bs., İstanbul: Çağdaş Yayınları, 590 sayfa.

Redhouse (1986), *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*, 8.bs., İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1292 sayfa.

Tanış, Asım (1986), *İtalyanca-Türkçe Büyük Öğretici Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1824 sayfa.

Demiray, Kemal (1987), *Temel Türkçe Sözlük*, 2.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi , 1133 sayfa.

Dergâh Yayınları (1987), *Telafluzlu Türkçe-Arapça Sözlük*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 248 sayfa.

Milliyet (1987), *Telafluzlu Fransızca-Türkçe Yeni Sözlük*, İstanbul: Milliyet, 316 sayfa.

Demiray, Kemal (1988), *Temel Türkçe Sözlük*, 5.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi , 760 sayfa.

Kut, İnci(1988), *İspanyolca-Türkçe / Türkçe- İspanyolca Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 235 sayfa.

Steuerwald, Karl (1988), *Almanca-Türkçe Sözlük*, 1.bs., İstanbul: ABC Kitabevi, 669 sayfa.

TDK (1988), *Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş Yeni Basım, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1679 sayfa.

- ABC Kitabevi (1989), *Yunanca-Türkçe / Türkçe-Yunanca Sözlük*, Ankara: ABC Kitabevi, 431 sayfa.
Demirci, Muharrem (1989), *Japonca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: ABC Kitabevi, 493 sayfa.
Kavas, Yakup (1989), *Okullar İçin Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 566 sayfa.
Moran, A.Vahid (1989), *Büyük Türkçe-İngilizce Sözlük*, Genişletilmiş 3.bs., İstanbul: Adam Yayınları, 1073 sayfa.
Özön, Mustafa Nihat (1989), *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 8.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 928 sayfa.
Türpon, Grup (1989), *Süper Pratik Japonca Dil Reçetesi ve Türkçe-Japonca Sözlük (2 cilt)*, İstanbul: Sosyal Yayınları, 337 sayfa.
Ünlü, Mahir (1989), *Yabancı Karşılıklı Eş ve Yakın Anlamlı Öz Türkçe Sözlük*, 2. bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 337 sayfa.

5.6. 1990-1999 Yılları Arasında Yayımlananlar

- Arıkan, Necmettin (1990), *Altın Sözlük İngilizce-Türkçe Sözlük*, 3. bs., İstanbul: Altın Kitaplar, 887 sayfa.
Arıkan, Necmettin (1990), *Altın Sözlük Türkçe-İngilizce Sözlük*, Genişletilmiş Yeni Basım, İstanbul: Altın Kitaplar, 491 sayfa.
Bilgi Yayınevi (1990), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 530 sayfa.
Demiray, Kemal (1990), *Temel Türkçe Sözlük*, 2.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1007 sayfa.
Mazlum, Mustafa (1990), *Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul: Milliyet, 448 sayfa.
Milliyet (1990), *Büyük Türkçe-Fransızca Sözlük*, Milliyet, 527 sayfa.
Milliyet (1990), *Türkçe-Almanca Sözlük*, Milliyet, 391 sayfa.
Taşçıoğlu, Yılmaz (1990), *İlkokullar İçin Türkçe Sözlük*, İstanbul: Risale Yayınları, 388 sayfa.

Dil Derneği (1991), *Öğrenciler İçin Türkçe Sözlük*, 1.bs., Ankara: Dil Derneği Yayınları, 664 sayfa.
Ercilasun, Ahmet Bican (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1183 sayfa.
Ercilasun, Ahmet Bican (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü II*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 502 sayfa.
Hürriyet (1991), *Hürriyet Türkçe Sözlük*, İstanbul: Hürriyet, 365 sayfa.
Tuğlacı, Pars (1991), *Büyük Türkçe-Fransızca Sözlük*, 4.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 825 sayfa.

Çelikkıran, M. Yasin (1992), *Çerkesçe-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 196 sayfa.
Dergâh Yayınları (1992), *Lise ve Dengi Okullar İçin Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 572 sayfa.
Gürün, O. A. (1992), *Türkçe-Fransızca Sözlük*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 596 sayfa.
İlmî Neşriyat (1992), *Türkçe-Kazakça Sözlük*, İstanbul: İlmi Neşriyat, 286 sayfa.
TDK (1992), *Türkçe Sözlük*, Yeni Basım, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1679 sayfa.
Yeğin, Abdullah ve diğerleri (1992), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, İstanbul: TÜRDAV, 1081 sayfa.
Yılmaz, İlter (1992), *İtalyanca-Türkçe Sözlük ve İtalyanca Fiiller*, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 520 sayfa.

- Çankaya, Birsal ve Bayram, Ali (1993), *Fince-Türkçe / Türkçe-Fince Cep Sözlüğü*, İstanbul: Fono Açıköğretim Kurumu Yayınları, 415 sayfa.
- Devellioğlu, Ferit(1993), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugati (Eski ve Yeni Harflerle)*, 11.bs., Ankara: Aydın Kitabevi, 1195 sayfa.
- Kanar, Mehmet (1993), *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*, İstanbul: Birim Yayıncılık, 528 sayfa.
- Metro-Longman Yayınları (1993), *Longman-Metro Büyük İngilizce-Türkçe /Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul: Metro-Longman, 1762 sayfa.
- Özen, Yaşar (1993), *Almanca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Polsko Turecki, Slownik ve Süer, Aydın (1993), *Lehçe-Türkçe Sözlük*, Ankara: Başkent Yayınları, 530 sayfa.
- Alova, Erdal ve Kabağaç, Sina (1994), *Lâtinçe-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Sosyal Yayınları, 649 sayfa.
- Baskakov, N.A. ve diğerleri (1994), *Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 950 sayfa.
- Berdak,Yusuf (1994), *Sözlük: Özbekistan Türkçesi-Türkiye Türkçesi / Türkiye Türkçesi-Özbekistan Türkçesi*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 417 sayfa.
- Demiray, Kemal (1994), *Temel Türkçe Sözlük*, 3.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1008 sayfa..
- Korkmaz, Aladdin ve Korkmaz, Müjgân (1994), *İlkokullar İçin Örnekli Türkçe Sözlük*, Ankara: TDV Yayınları, 493 sayfa.
- Parlatır, İsmail ve diğerleri (1994), *Türk Dil Kurumu Okul Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Basımevi, 864 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali (1994), *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 1215 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali (1994), *Öz Türkçe Kılavuzu Yabancı Sözcüklere Türkçe, Türkçe Sözcüklere Yabancı Karşılıklar*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 209 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali (1994), *Öz Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş 11.bs., Ankara: Arkadaş Yayınevi, 600 sayfa.
- Saraç, Tahsin (1994), *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, 5.bs., İstanbul: Adam Yayınları, 1492 sayfa.
- Demiray, Kemal ve Alaylıoğlu, Ruşen (1995), *Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 760 sayfa.
- Doğan, Ahmet (1995), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Akçağ Yayınları, 608 sayfa.
- MEB (1995), *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, 4 Cilt, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Özön, Mustafa Nihat (1995), *Küçük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 853 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali (1995), *Ortaokullar İçin Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınları, 630 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali (1995), *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1696 sayfa.
- Tekin, Talat ve diğerleri (1995), *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Ankara: Simurg Yayınları, 725 sayfa.
- Tuğlacı, Pars (1995), *Okyanus: Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, 8.bs., İstanbul: ABC Kitabevi.
- Vasilie, V.Yuriy (1995), *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 312 sayfa
- Bağcı, Rıza (1996), *Okullar İçin Türkçe Sözlük*, İzmir: Nil Yayınları, 464 sayfa.
- Ceylan, Emine (1996), *Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri – Çuvaşca-Türkçe / Türkçe-Çuvaşca Sözlük*, Ankara: Simurg Yayıncılık
- Demiray, Kemal (1996), *Temel Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1133 sayfa.
- Doğan, D.Mehmet (1996), *Büyük Türkçe Sözlük*, 11.bs., İstanbul:Yeni Şafak Yayınları, 1169 sayfa.

- Ordulu, M. Akif (1996), *İlk Türkçe Sözlük İlköğretim Birinci Kademe İçin*, İstanbul: Erdem Yayınları, 557 sayfa.
- Özdemir, Hikmet ve Cebeci, Suat (1996), *Arapça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Akçağ Yayınları, 496 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali (1996), *Çağdaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 627 sayfa.
- Steuerwald, Karl (1996), *Almanca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: ABC Kitabevi, 669 sayfa.
- Demiryan, Raffi (1997), *İtalyanca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 630 sayfa.
- Devellioğlu, Ferit (1997), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat: Eski ve Yeni Harflerle*, (Yay. Haz: A.S. Güneyçal), 14. bs., Ankara: Aydın Kitabevi, 1195 sayfa.
- Ganiyev, Fuat ve diğerleri (1997), *Tatarca-Türkçe Sözlük*, Kazan: İnsan, 496 sayfa.
- Kuşçu, Hüseyin (1997), *Altın Türkçe Sözlük(Lise)*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 528 sayfa.
- Özön, Mustafa Nihat (1997), *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 8.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 928 sayfa.
- Par, Arif Hikmet (1997), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, İstanbul: Serhat Kitap Yayın, 536 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali(1997), *Çağdaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 1215 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali (1997), *İlköğretim Türkçe Sözlük (6, 7, 8. sınıflar için)*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 551 sayfa.
- Çalışan, Ömer (1998), *Resimli İngilizce-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları, 621 sayfa.
- İsmail Parlatur ve diğerleri(1998), *Türkçe Sözlük*, 9.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2522 sayfa.
- Parlatur, İsmail(1998), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK (1998), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uç, Tayyibe ve diğerleri (1998), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Yaman, Eruğrul (1998), *Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi/ Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 287 sayfa.
- Ağakay, M.Ali (1999), *Türkçe Sözlük*, 2.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 828 sayfa.
- Atalay, Hamit (1999), *İngilizce-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baskakov N.A. ve Tosçakova T.M. (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 266 sayfa.
- Bayram, Ali ve Stolotneya, Galina (1999), *Fono Modern Rusça-Türkçe, Türkçe-Rusça Sözlük*, İstanbul: Fono Yayınları, 768 sayfa.
- Doğan, Ahmet (1999), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 2.bs., Ankara: Akçağ Yayınları, 736 sayfa.
- Güneş, Eve ve Schoonen, G.T.H. (1999), *Hollandaca-Türkçe / Türkçe Hollandaca Sözlük*, İstanbul: Alfa Basım Yayın, 499 sayfa.
- Gürsoy Naskali, Emine ve Duranlı, Muvaffak (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 266 sayfa.
- Kartal, Numan (1999), *Açıklamalı Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 572 sayfa.
- Köktürk, Kemal (1999), *Yeni Türkçe Sözlük-İlköğretim*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 488 sayfa.
- Özön, Mustafa Nihat (1999), *İlköğretim Okulları İçin Çağdaş Sözlük*, İstanbul:İnkılap Kitabevi, 572 sayfa.

- Püsküllüoğlu, Ali (1999), *Çağdaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 1452 sayfa.
 Püsküllüoğlu, Ali (1999), *Öz Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 776 sayfa.
 Redhouse(1999), *Redhouse Türkçe/Osmanlıca-İngilizce Sözlük*, 17.bs., İstanbul: Sev Matbaacılık , 1370 sayfa.
 Saraç, Tahsin (1999), *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Adam Yayınları, 1076 sayfa.
 Yurt, Zafer (1999), *Resimli Örnekli Türkçe Sözlük*, İstanbul: Nurdan Yayınları, 424 sayfa.

5.7. 2000-2007 Yılları Arasında Yayımlananlar

- Akdağ, Aytaç ve Seçkin, Hidayet (2000), *Yeni Türkçe Sözlük*, İstanbul: İlköğretim Bahar Kitapları, 511 sayfa.
 Altın Kitaplar (2000), *İngilizce-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 384 sayfa.
 Altın Kitaplar (2000), *Türkçe Altın Sözlük*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 304 sayfa.
 Kuşçu, Hüseyin (2000), *Altın Türkçe Sözlük ve İmla Kılavuzu*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 304 sayfa.
 MEB (2000), *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, 4 cilt, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 3337 sayfa.
 Parlatur, İsmail ve diğerleri (2000), *Okul Sözlüğü*, 2.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1124 sayfa.
 Püsküllüoğlu, Ali (2000), *İlköğretim Türkçe Sözlük (6, 7, 8. sınıflar için)*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 626 sayfa.
 Sözer, Vural (2000), *Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul: Epsilon Yayınları, 271 sayfa.
 Ulusoy, Zafer (2000), *Almanca Modern Sözlük Almanca-Türkçe /Türkçe-Almanca Sözlük*, İstanbul: Fono Yayınları, 912 sayfa.
 Akdoğan, Asuman ve Nakip, Mahir (2001), *Açıklamalı İşletme Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Literatür Yayınları, 326 sayfa.
 Alfa Basım Yayın (2001), *İlköğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 504 sayfa.
 Claidze, Lia (2001), *Türkçe-Gürcüce / Gürcüce-Türkçe Sözlük*, 2 cilt, İstanbul: Gürcistan Bilimler Akademisi, 1543 sayfa.
 Çankaya, Birsan ve Gonzalez, Jose R. (2001), *İspanyolca-Türkçe / Türkçe-İspanyolca Sözlük*, İstanbul: Fono Açıköğretim Kurumu Yayınları, 558 sayfa.
 Püsküllüoğlu, Ali (2001), *Öğrenciler İçin Türkçe Sözlük*, İstanbul: 1352 sayfa.
 Tanış, Asım (2001), *Türkçe-İtalyanca Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1366 sayfa.
 Turgut, Harun (2001), *Zazaca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Peri Yayınları, 336 sayfa.
 Baykara, Oğuz (2002), *Temel Japonca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1960 sayfa.
 Baykara, Oğuz (2002), *Temel Japonca-Türkçe Sözlük*, 1.bs., Ankara: Ayraç Yayınevi, 951 sayfa.
 Bayrak, M. Faruk (2002), *Alfa Sözlük Almanca-Türkçe/ Türkçe-Almanca Sözlük*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 788 sayfa.
 Cihan Yayınları (2002), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Cihan Yayınları, 491 sayfa.
 Doğan, Ahmet (2002), *Türkçe Sözlük: İlköğretim için*, Ankara: Akçağ Yayınları, 608 sayfa.
 Gültekin, Mevlüt ve Yoldaş, M. Asif (2002), *Afganistan Özbekçesi-Türkçe Sözlük*, Ankara: Nobel Yayınları, 247 sayfa.

- Kumkale, Rüknettin (2002), *Açıklamalı Muhasebe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Literatür Yayınları, 320 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali (2002), *Türkçe Sözlük*, Güncellenmiş 4.bs., Ankara: Doğan Kitap, 1696 sayfa.
- Aksoy, Azmi (2003), *Yunanca-Türkçe / Türkçe-Yunanca Sözlük*, 1.bs., Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1370 sayfa.
- Alfa Yayın Grubu (2003), *Büyük İngilizce-Türkçe /Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1079 sayfa.
- Alova, Erdal ve Kabaagaç, Sina (2003), *Latince-Türkçe/ Türkçe-Latince Sözlük*, İstanbul: Sosyal Yayınları, 650 sayfa.
- Çankaya, Birsen ve Barlas, Nevin (2003), *İtalyanca-Türkçe / Türkçe-İtalyanca Modern Sözlük*, İstanbul: Fono Yayınları, 866 sayfa.
- Doğan, Mehmet D. (2003), *Doğan Büyük Türkçe Sözlük: Türkçe, Osmanlıca Yabancı Dillerden Türkçeye Geçen ve En Çok Kullanılan Kelimeler*, Ankara: Vadi Yayınları, 1452 sayfa.
- Hürmüzlü, Habib (2003), *Kerkük Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Kerkük Vakfı, 383 sayfa.
- Kartal, Numan (2003), *Açıklamalı Türkçe Sözlük*, Ankara: İnkılap Kitabevi, 671 sayfa.
- Köklügiller, Ahmet ve diğerleri (2003), *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Milliyet, 638 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali (2003), *Arkadaş Türkçe Sözlük*, 4.bs., Ankara: Arkadaş Yayınevi, 1121 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali (2003), *Resimli Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınları, 1352 sayfa.
- TDK (2003), *Moğolca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1769 sayfa.
- Vardar, Berke (2003), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 227 sayfa.
- Akyazı, Aydın (2004), *Öğrenciler İçin Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 594 sayfa.
- Aslan, Mehmet (2004), *Rusça Standart Sözlük Rusça-Türkçe Sözlük / Türkçe-Rusça*, İstanbul: Fono Yayınları, 649 sayfa.
- Cengiz, Metin ve Cengiz, Münevver (2004), *İlköğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kare Yayınları, 640 sayfa.
- Dil Derneği (2004), *Öğrenciler İçin Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş 2.bs., İstanbul: Tudem Kültür Yayınları, 776 sayfa.
- Engin Yayınları (2004), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Engin Yayınevi, 716 sayfa.
- Evdokimovna, Tamara (2004), *Rusça Temel Sözlük Rusça-Türkçe / Türkçe-Rusça*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 725 sayfa.
- Fono Yayınları (2004), *Fransızca-Türkçe Ünlversal Sözlük*, İstanbul: Fono Yayınları, 732 sayfa..
- Fono Yayınları (2004), *Fransızca-Türkçe Ünlversal Sözlük*, İstanbul: Fono Yayınları, 836 sayfa.
- Fono Yayınları (2004), *İngilizce Büyük Sözlük (İngilizce-Türkçe / Türkçe-İngilizce)*, 1.bs., İstanbul: Fono Yayınları, 1740 sayfa.
- Gültek, Vedat (2004), *Rusça-Türkçe Sözlük: 61.000 sözcük*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1960 sayfa.
- Güney, Salih (2004), *Açıklamalı Yönetim-Organizasyon ve Örgütsel Davranış Terimler Sözlüğü*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 348 sayfa.
- Örs, Derya ve diğerleri (2004), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Gün Yayıncılık, 529 sayfa.
- Papatya Yayınları (2004), *Yeni Türkçe Sözlük*, İstanbul: Papatya Yayınları, 460 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali (2004), *Türkçe Sözlük*, 7.bs., Ankara: Arkadaş Yayınevi, 1533 sayfa.

- Püsküllüoğlu, Ali (2004), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Doğan Kitap, 1696 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali (2004), *Resimli Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 148 sayfa.
- Toven, Mehmet Bahaettin (2004), *Türkçe Lugat*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1210 sayfa.
- Tudem Yayınları (2004), *Öğrenciler İçin Türkçe Sözlük*, İstanbul: Tudem Eğitim Hizmetleri, 776 sayfa.
- Tülek, Ahmet (2004), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 364 sayfa.
- Ünlü, Mahir (2004), *Yabancı Karşılıklı Türkçe Sözlük*, 1.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 460 sayfa.
- Akış Bilsev ve Türkan Memet (2005), *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları, 895 sayfa.
- Ardanancı, Ertan (2005), *İngilizce-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Farklı Yayıncılık, 268 sayfa.
- Arıkoğlu, Ekrem (2005), *Örnekli Hakaşça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Akçağ Yayınları, 558 sayfa.
- Ayverdi, İlhan (2005), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük (3 cilt)*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 7046 sayfa.
- Bu Yayınları (2005), *İlköğretim yeni Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bu Yayınevi, 512 sayfa.
- Cumakunova, Güلزira (2005), *Türkçe-Kırgızca Sözlük: 50.000 kelime*, Bışkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 999 sayfa.
- Devellioğlu, Ferit(2005), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat (Eski ve Yeni Harflerle)*, 22.bs., Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, Ahmet (2005), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 3.bs., Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama, 736 sayfa.
- Doğan, Mehmet (2005), *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Pınar Yayıncılık, 685 sayfa.
- Güldiken, Kadir (2005), *Moheg (Türkçe-Farsça / Farsça-Türkçe) Sözlük*, İstanbul: Alfa Basım Yayın, 736 sayfa.
- Gültek, Vedat (2005), *Rusça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 650 sayfa.
- Kanar, Mehmet (2005), *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Derin yayınları, 1024 sayfa.
- Kara, Selahattin (2005), *Resimli Türkçe Sözlük*, İstanbul: Berk Yayınları, 442 sayfa.
- Kavcar, Cahit ve Hengirmen, Mehmet (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Engin yayınevi, 800 sayfa.
- Koçak, Emine (2005), *Kelebek Türkçe Sözlük* İstanbul: Kelebek Yayınevi, 501 sayfa.
- Köksal, Nilüfer (2005), *Rusça Standart Sözlük Rusça-Türkçe Sözlük / Türkçe-Rusça Sözlük*, 1.bs., İstanbul: Engin Yayınevi, 536 sayfa.
- Olgun, İbrahim ve Drahşan, Cemşit (2005), *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Murat Kitap ve Yayınevi, 284 sayfa.
- Olgun, İbrahim ve Drahşan, Cemşit (2005), *Türkçe-Farsça Sözlük*, Ankara: Murat Kitap ve Yayınevi, 536 sayfa.
- Redhouse (2005), *Redhouse Yeni İngilizce Sözlüğü İngilizce-Türkçe /Türkçe-İngilizce*, 16.bs., İstanbul: Sev Matbaacılık ve Yayıncılık, 702 sayfa.
- Tanış, Asım (2005), *Büyük İtalyanca-Türkçe Öğretici Sözlük*, 2.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1365 sayfa.
- TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, 10.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2244 sayfa.
- TDK (2005), *Türkçe Sözlük:İlköğretim Okulları İçin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 228 sayfa.
- Uygur, Mualla (2005), *İlköğretim Resimli İngilizce-Türkçe Sözlük*, Ankara: Engin Yayınevi, 383 sayfa.
- Abdullah Yeğin ve diğerleri (2006), *Büyük Lugat: Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Sebat Yayınları, 1070 sayfa.
- Ali Dündar ve diğerleri [yayın tarihi belirtilmemiş], *Türkçe Sözlük*, Genişletilmiş 2. bs., Tudem Kültür Yayınları, 776 sayfa.

- Baltaş, Şöhret ve Gökalp, Evrim (2006), *İlköğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 580 sayfa.
- Baltaş, Şöhret ve Gökalp, Evrim (2006), *İlköğretim Türkçe Sözlük*, 2.bs., İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 800 sayfa.
- Baltaş, Şöhret ve Gökalp, Evrim (2006), *Ortaöğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları, 1000 sayfa.
- Baltaş, Şöhret ve Gökalp, Evrim (2006), *Ortaöğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 3644 sayfa.
- Bayar, Nevnihal (2006), *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 395 sayfa.
- Çelikkanat, Didar (2006), *Pratik Türkçe Sözlük*, Ankara: Gün Yayıncılık, 656 sayfa.
- Doğan, Kenan (2006), *Büyük Almanca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 760 sayfa.
- Hansoy, Ferit Namık [yayım tarihi belirtilmemiş], *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul : İnkılap Kitabevi, 896 sayfa.
- Kaya, Korhan (2006), *Sanskrit-Türkçe Sözlük*, Ankara: İmge Kitabevi, 307 sayfa.
- Maksudoğlu, Mehmet [yayım tarihi belirtilmemiş], *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İFAV Yayınları, 544 sayfa.
- Morpa Yayınları (2006), *Türkçe Sözlük: İlköğretim Okulları İçin*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 687 sayfa.
- Multilingual (2006), *Rusça Yeni Sözlük Türkçe-Rusça Sözlük*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 692 sayfa.
- Nazime Antel ve diğerleri [yayım tarihi belirtilmemiş], *Türkçe-Osmanlıca-İngilizce Sözlük Redhouse Sözlük*, İstanbul: Redhouse Yayınları, 1370 sayfa.
- Özkan, Yıldız (2006), *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kare Yayınları, 664 sayfa.
- Özön, Mustafa Nihat (2006), *Küçük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 7.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 853 sayfa.
- Püsküllüoğlu, Ali (2006), *Yeni Bin Yıl Sözlük Seti (6 cilt)*, İstanbul: Angora Kitaplığı, 4434 sayfa.
- TDK (2006), *İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 778 sayfa.
- Tuğlacı, Pars (2006), *Büyük Türkçe-Fransızca Sözlük*, 8.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 825 sayfa.
- Bayram, Bülent (2007), *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük*, Konya: Tablet yayınları.
- Benekçi, Şerif (2007), *İlköğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Damla Yayınevi, 512 sayfa.
- Çakıcıoğlu, Erdal (2007), *İlköğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Yakamoz Yayınevi, 608 sayfa.
- Çakıcıoğlu, Erdal (2007), *Ortaöğretim Türkçe Sözlük*, İstanbul: Yakamoz Yayınevi, 712 sayfa.
- Hengirmen, Mehmet (2007), *Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Engin Yayınevi, 608 sayfa.
- Karol, Sevinç ve Suludere Zekiye (2007), *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1067 sayfa.
- Sinanoglu, Oktay (2007), *Açıklamalı Fizik, Kimya, Matematik Ana Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 294 sayfa.
- Uslu, Mustafa (2007), *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Yağmur Yayınları, 382 sayfa.

6. Sonuç

Dil çalışmalarının en önemlilerinden olan sözlük çalışmaları, çeşitli türde hazırlanmıştır. *Dildeki mevcut söz varlığını ortaya koyan sözlükler, kelimeleri kökenleriyle ortaya koyan sözlükler (etimolojik*

sözlükler), *Geçmişteki kelimeleri günümüz nesillerine aktaran sözlükler, ihtiyaca yönelik değişik alanlarda söz varlığını ortaya koyan sözlükler, üretim sonucu ortaya çıkan kelimelere karşılık olan kelimeleri ortaya koyan sözlükler, öğretim kademelerine hitap eden sözlükler, dil eğitim ve öğretimine yönelik sözlükler, çeviri ya da tercüme faaliyetlerine yönelik olarak hazırlanan sözlükler, dil ve lehçeleri karşılaştırmaya yönelik sözlükler, değişik dil ve lehçeleri anlamaya yönelik sözlükler*, bunlardan bazılarıdır.

Çoğunlukla Türkçeye yönelik hazırlanan sözlükler değişik dillere yönelik olarak da hazırlanmıştır. Özellikle çeviriye ve dil öğrenimine yönelik sözlüklerin varlığı önemli bir yekûn oluşturmaktadır. *İngilizce-Türkçe, Fransızca-Türkçe, Almanca-Türkçe, Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe* sözlükler çokça yayımlanmış sözlüklerdendir. Bunun yanı sıra, son yıllarda Türkçeden diğer dillere yönelik sözlüklerin de yayımlanmasında artış görülmektedir: *Türkçe-İngilizce, Türkçe-Fransızca, Türkçe-Almanca*. Bazen de bunlar tek bir sözlük içinde toplanmıştır. *Türkçe-İngilizce, İngilizce-Türkçe Sözlük* gibi. Değişik bilimlere ait terim sözlükleri de önemli çalışmalardandır: *Biyoloji terimleri, İşletme terimleri* sözlükleri gibi...

Bütün bu çalışmalar sayesinde dil hem korunmakta hem zenginleştirilmekte ve geliştirilmektedir. Diğer taraftan söz varlığı ile toplumun kültürünü yansıtan bu eserler, unutulmuş, unutulmaya yüz tutmuş değerleri de günümüze kadar taşıması itibarıyla çok önemli kaynaklardır.

Sözlük çalışmalarının zor bir iş olduğu gerçektir. Cumhuriyetin ilk yıllarında dil alanında önemli çalışmalar yapılsa da sözlük çalışması anlamında büyük atılımlar yapılamamıştır. Türk Dil Kurumunun yoğun çabaları sonucunda ilk sözlük çalışmasının 1945'te yapılmasıyla beraber sözlük çalışmaları da hız kazanmıştır. Özellikle 1970'li yıllardan sonra sözlük çalışmalarında belirgin bir artış görülmüş ve bu, yıldan yıla artmıştır. 1980'li yıllardan sonra sözlük çalışmaları daha da yoğunluk kazanmış; öyle ki aynı yılda çok sayıda sözlük yayımlanmış; bazı sözlükler aynı yıl içerisinde birden fazla baskı yapmıştır.

Kurumlar tarafından hazırlanan sözlüklerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur.

Yabancı dil öğreniminin yaygınlaşması ile karşılaştırmalı sözlük çalışmalarında büyük bir artış görülmüş; bu sözlükler de kısa zamanda baskı sayılarını artırmıştır.

Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla sözlük çalışmalarında yeni bir alan açılmış ve Türk lehçeleriyle ilgili çok sayıda sözlük art arda yayımlanmaya başlamıştır.

Ali Püsküllüoğlu, Mustafa Nihat Özön, Mehmet D. Doğan, Ahmet Doğan, Kemal Demiray, M. Ali Ağakay, Mehmet Kanar gibi isimler sözlükçülük tarihimize adlarını sayısızca yazdırmışlar ve bu yönleriyle öne çıkmışlardır.

“Redhouse”, “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat”, “Türkçe Sözlük (TDK)” gibi sözlükler defalarca baskı yapmıştır.

Yapılan çalışmaları yeni çalışmaların bir başlangıcı görüp, yapılanlarla yetinmemek dilin zenginliğine zenginlik katacaktır. Bunun için de, Türk dilinin korunması ve zenginleştirilmesi konusunda Atatürk'ün dediği gibi bütün kurumların ve kişilerin hassas olması ve özveriyle çalışması gerekir.

KAYNAKÇA

- Akkuşak, Osman (2007), “Türkçe'nin en büyük sözlüğü: 246000 kelime”, Yeni Şafak Gazetesi, 1 Temmuz 2007,
<http://yenisafak.com.tr/yazarlar>
- Boz, E. (2006), “Sözlük ve Sözlükçülük Sorunları, Tartışmalar ve Öneriler”, Türkçenin Çağdaş Sorunları, İstanbul: Divan Yayınevi, 9-46.
- Böler, Tuncay (2006), Türkçe Sözlük (TDK) ile Örnekleriyle Türkçe Sözlük'ü (MEB) Karşılaştırma Denemesi, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1, (2006): 101-118
<http://kitap.antoloji.com/kategori>
<http://www.idefix.com/kitap>
<http://www.kitapyurdu.com/kitap>
<http://www.tdk.org.tr/TR/Genel>
- İlaydın, H. (1953), Sözlüklerimize Dair, Türk Dili, Aralık, 27: 127-132.
- Kocaman, A. (1998), “Dilbilim, Sözlük, Sözlükçülük”, Kebikeç 6: 111-113.
- MEB (1995-1196), Örnekleriyle Türkçe Sözlük (1 ve 2. ciltler 1995, 3 ve 4. ciltler 1996) Ankara: MEB Yayınları.
- TDK (2005), Türkçe Sözlük (2005), Ankara: TDK Yayınları.
- Uzun, L. (1999), “1945'ten Bu Yana Türkçe Sözlükler”, Kebikeç 7-8: 53-57.
- Uzun, N. E. (2003), “Modern Dilbilim Bulguları Işığında Türkçe Sözlüğe Bir Bakış”, Dil ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu 2003, Mustafa Canpolat Armağanı (Yayımlayanlar: Aysu Ata, Mehmet Ölmez), Ankara: 281-293.
- Yetiş, K. (2005), Atatürk ve Türk Dili , 3 cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zülfikâr H. (2008), “Sözlüklerin Teknik Özellikleri ve Dil Bilgisi Çalışmalarında Sözlüklerden Yararlanmak üzerine...”, Türk Dili, Sayı: 681.

IRAK TÜRKMENLERİ

Mehmet KAYIRAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Selami SAYGIN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET: Batı Türklerinin yerleştiği yerlerden birisi de Kuzey Irak'taki Musul Vilayeti diğer adı ile Türkmeneli'dir. Türkler buraya Emeviler ve Abbasiler döneminde gruplar halinde getirilip yerleştirilmiştir. Büyük Selçuklu ve Osmanlı Devleti zamanında ise daha büyük gruplar halinde ve fatihler olarak bu bölgeye gelmeye yerleşmeye devam etmişlerdir. Mondros Mütarekesi'nden sonra ise Türkmeneli, İngiliz işgaline uğramıştır. Türkiye bu işgali kabul etmemiştir. İki ülke arasında bir Musul Sorunu çıkmıştır. Lozan Antlaşması'nda ise Musul kapsam dışı tutulmuştur. Ankara Antlaşması ile Musul, Türkmeneli bölgesi Irak sınırları içinde kalmıştır. Antlaşma da Türkmenler, kurucu asli unsur sayılmadıkları gibi azınlık ta sayılmamıştır. Böylece Türkmenler, ulusal yasa ve uluslararası antlaşmalara göre korunma hakkından yoksun kalmıştır. Türkmeneli 1950'lere kadar daha çok Araplar tarafından bu tarihten sonra ise hem Arapların hem de Kürtlerin yoğun iskanına ve saldırısına açılmıştır. Irak'ın ABD tarafından 2003'te işgal edilmesinden sonra ise bu işgal ve saldırılar artmıştır. Türkmenler bir beka sorunu ile karşı karşıyadır.

ABSTRACT: One of the places where Western Turks have settled is Mosul province or Türmeneli in other word. Turks have brought in groups and located here in Ummayad and Abbasid period. They have also gone on coming and settling on this area in bigger groups as conquerors in the Great Seljuk and Otoman periods. After Mondros Armistice Türmeneli has been invaded by English. Turkey has not accept this and Mosul problem has occurred between two countries. In the treaty of Lausanne Mosul has been excluded. Türmeneli region has been remained within the boards of Iraq. In the treaty Türkmén have been considered neither as a founding principal element nor minority. So that Turkmen have been deprived of the right to protect in according to national law and international treaties. Türmeneli has been subjected to intensive occupation and attacks by Arabs up to 1950 and after this date ,by both Arabs and Kurds .After the invasion of Iraq by USA in 2003, these occupations and attacks have increased. Türkmén face with a survival issue.

Anahtar Kelimeler: Türkmen, Türkmeneli, Misak-ı Millî, Cemiyet-i Akvam, Ankara Antlaşması.

GİRİŞ

Mondros Mütarekesi ile birlikte Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında bir "Musul Sorunu" ortaya çıkmıştır. Her iki ülkede Musul vilayetini kendi hâkimiyeti altında tutmak için uzun süre uğraşmıştır. Kendi tezlerini meşru ve makul göstermek için bir takım tezler ileri sürmüştür. Mütareke'nin yol açtığı "Musul Sorunu"nu kendi lehine halletmek isteyen TBMM Hükümeti Lozan'da, en çok Musul'un nüfus yapısını gerekçe göstermiştir. Musul'un etnik yapısı itibarı ile ve sayı çoğunluğuna göre Kürtler, Türkmenler ve Araplardan oluşmaktaydı. İsmet İnönü'de

Lozan Görüşmeleri'nde verdiği nüfus rakamlarına dayanarak bu görüşü ısrarla savunmuştur (Meray, 2009: 343).

İsmet Paşa'ya göre: "Kürtler Turani'dir. Kürtlerin Turan kökenli olduğunu kabul eden Encyclopedia Britannica İngiliz iddialarını yalanlamaktadır. Zaten Anadolu'yu tanıyanlar bilirler ki, gerek töre, gerek gelenek ve görenek bakımından Kürtler, hiçbir yönden Türklerden farklı değildir. Aynı diller konuşmakla birlikte, bu iki halk soy, inanç ve görenek bakımından tek bir bütün meydana getirmektedirler"(Meray, 2009: 344). İsmet Paşa'nın değerlendirmesine göre Kürtler de Türk'tür. Musul'da Kürtler ve Türkmenler sayı bakımından mutlak çoğunluğu teşkil ettikleri için, Musul'un Türkiye'ye katılması da kaçınılmazdır. Musul'da Kürtlerle Türklerin çoğunlukta olduğunu İngiltere temsilcileri de kabul etmektedir. Ancak İngiltere, İsmet Paşa'nın Musul bölgesinde plebisit yapılması yönündeki kabul etmemiştir. Lord Curzon'un gerekçesi de oldukça düşündürücüdür. Curzon'a göre, bölge halkı oy verme alışkanlığına sahip olmadıkları için kendi kaderini tayin edebilme bilincinden de yoksundurlar. Bu İngiliz iddiası güya haklarını savundukları bölge halkını "cahillere topluluğu" olarak gördüklerinin bir kanıtıdır (Yalçın, 1998: 163).

Lozan Görüşmeleri'nde Musul Sorunu'nun çözümü hususunda uzlaşma sağlanamadı. Musul Sorunu kapsam dışı tutularak Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştır. Lozan Antlaşması'nın üçüncü maddesinin ikinci fıkrasına göre ise: "Türkiye/Irak sınır konusu, Türkiye ile İngiltere arasında ikili görüşmeler yoluyla çözülecekti. İkili görüşmeler yoluyla da sorun çözülemez ise, konu Milletler Cemiyeti'ne götürülecektir."(Lozan Sulh Muahedenamesi, 1923: 4).

Antlaşma metninde yer alan bu hüküm sebebiyle Türkiye ve İngiltere temsilcileri arasında 19 Mayıs 1924'te Haliç Konferansı başlamıştır (Mısıroğlu, 1972: 112). Türkiye bu konferans'ta TBMM başkanı Fethi (Okyar) Bey, İngiltere ise Irak'taki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Percy Cox tarafından temsil edilmiştir. Türk Hükümeti, 26 Nisan 1924'te Fethi Bey'e verdiği talimatta: "Süleymaniye, Kerkük ve Musul sancaklarının Türkiye'ye bırakacak şekilde bir sınır düzenlemesi yapılmasını, Türkiye'nin bu talebinin yerine getirilmesi halinde ise bölge petrollerinden işletilmesinde İngiltere'ye ortaklık tanınmasını" öngörmüştür (Kürkçüoğlu, Mondros'tan Musul'a Türk İngiliz İlişkileri, 2006: 290). Fethi Bey, Konferans esnasında esas itibarı ile bu görüşü savunmuşken İngiltere temsilcisi Sir Percy Cox ise: Fethi Bey'in görüşlerini reddetmiş, "Musul'un Irak'ta kalmasını savunduğu gibi, Hakkari'de yaşayan Nesturilerin hayat şartlarının iyileştirilmesi için bu vilayetin'de İngiltere mandası altındaki Irak'a bağlanmasını" ileri sürmüştür (PRO, FO. 371/10077 E 4305/7/65, 16. v. 1924; Öke, 1995: 239). Tarafların kendi görüşlerinde ısrar etmelerinden dolayı Haliç Konferansı 5 Haziran 1924'te hiçbir sonuç elde edilemeden dağılmıştır.

Böylece iki ülke arasında Musul Sorunu için doğrudan görüşmelerin kesildiği bir sırada 7 Ağustos 1924'te Hangediği'nde Hakkâri Valisi Nesturiler tarafından esir alınıp yanındaki jandarmalar ise öldürülmüştür. Bu şekilde yeni bir Nesturi isyanı başlamıştır. Cafer Tayyar Paşa Komutasındaki VIII. Kolordu'ya bağlı Türk kuvvetleri Nesturi isyanını bastırır. Yenilen Nesturilerin büyük çoğunluğu İran tarafına kaçmıştır (Şadillili, 1980: 60-67).

Nesturiler yalnızca Türkiye sınırları içinde isyan çıkarmakla yetinmemişlerdir. 5 Ağustos 1923'te Musul'da yol açtıkları olaylar ve 4 Mayıs 1924'te Kerkük'te elli Türkmen'in ölümüne yol açan

isyan mahiyetinde başka bir olaya da sebep olmuşlardır. Nesturilerin, Türkiye içindeki isyanlarına destek olan İngiltere, Iraktaki Manda idaresi ve Kraliyet idaresi döneminde ise, isyanlarının şiddetle bastırılmasını temin etmiştir. Nesturilerin Irak'ta yol açtığı olaylar sebebiyle Irak sınırları içinde otonom bir Nesturi bölgesinin tesis edilmesine İngiliz desteği giderek azalmıştır (Öke, 1995: 249; Saatçi, 1996: 192).

MUSUL SORUNU VE MİLLETLER CEMİYETİ

6 Ağustos 1924'te İngiltere hükümeti adına Sir Lancelot Oliphant Milletler Cemiyeti Konseyine müracaat ederek, ilk birleşimin gündemine Lozan Antlaşması'nın 3. maddesinin 2. fıkrasına göre, İngiltere ile Türkiye arasındaki Musul Sorunu'nun ele alınmasını istemiştir (PRO, 30/52/68, C396, 1924; Öke, 1995: 251).

İngiltere'nin isteğini kabul eden Milletler Cemiyeti Konseyi, Musul Sorunu'nu Konseyin gündemine almıştır. Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün, görüşmelerin, Türk Delegatesinin Cenevre'ye ulaşmasından sonra başlaması ve bunun için Türkiye'ye yirmi günlük süre verilmesi isteğini kabul etmiştir. 5 Eylül 1924 tarihli bir mektupla Türk Hükümeti'nin Musul Sorunu hakkındaki görüşü Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunulmuştur. Buna göre (Aydın Tarihi, C.IV, 1341(1924): 134): “Etnik, siyasi, iktisadi, coğrafi, tarihi ve askeri sebepler çerçevesinde Musul'un Türkiye'den kopartılmasının doğru olmayacağı” vurgulandıktan sonra: “Lozan Muahedesinin 3/2. maddesinde münderiç hakkın istimali suretiyle İngiltere Hükümeti tarafından icra olunan müracaat, İngiltere Hükümeti'nin doğrudan doğruya müzakerat tarikinden istifade etmek istemediğini ve Musul Vilayeti üzerindeki hukukunun Cemiyet-i Akvam tarafından tayin edilen adilane vasıta ile mevki-i meriyete vaz edilemeyeceğine kâni bulunduğunu göstermektedir...”

TBMM Başkanı Fethi (Okyar) Bey başkanlığındaki Türk Heyeti 10 Eylül 1924'te Cenevre'ye hareket etmiştir. 24 Eylül 1924'te Türk Heyeti Milletler Cemiyeti Meclisi Genel Kuruluna katılmıştır (Kandemir, 1965: 121). Türkiye Başdelegesi Fethi Bey yaptığı konuşmasında: “Eğer ortada Musul Vilayeti'nin mukadderatı mevzubahis değilse bizi Cemiyet-i Akvam Meclisi'ne sevk eden Lozan Konferansından beri devam eden ihtilaf nedir? Mesele öteden beri Musul Vilayeti'nin mukadderatını tayin suretinde ele alınmıştır. Bu ihtilafı hal için Musul'a gönderilecek bir komisyon, ahalinin hissiyatını hakkiyle tespit imkânı bulamayacağından en iyi çare plebisit yapılmasıdır. Musul meselesi hudut meselesidir, hudut meselesi de Musul meselesidir. Mesele şudur: Hudut Musul'un şimalinden mi, cenubundan mı çekilecektir?”(Aydın Tarihi, C.IV, 1341/1924: 140).

İngiliz Temsilcisi Lord Parmor (İngiliz Adalet Bakanı):“Halledilecek anlaşmazlığın Musul'un mukadderatı değil, Türkiye – Irak sınırını tespit meselesi olduğunu” açıklayarak: “Musul çoktan beri Irak'ın parçasıdır. Bu mukadderat burada mevzubahis olamaz. Bu halledilmiştir. Şimdi bunun hududunu çizmek lazımdır. İşte anlaşılıyor ki, Türkiye ile aramızda bir ihtilaf vardır. Hem de hüsnüniyet üzerine müstenit bir ihtilaf. Ben Türk arkadaşlarıma suniyet isnat etmiyorum. Evvela bu ihtilaf halledilmelidir” (Aydın Tarihi, C.IV, 1341/1924: 138).

29/30 Eylül 1924'te toplanan Milletler Cemiyet-i Meclisi Genel Sekreterliğinin hazırladığı rapor çerçevesinde, Musul Meselesini tetkik edecek bir komisyonun kurulması kararlaştırılarak, komisyon üyeleri tarafsız devletlerin vatandaşlarından üç kişi olarak Milletler Cemiyet-i Meclisi

tarafından seçilecekti. İngiltere ve Türkiye, komisyona yardımcı olarak müşavir tayin edebilecekti. Komisyonun masrafları Türkiye ve İngiltere tarafından karşılanacaktı(Ayın Tarihi C.V, No. 17, 1341/1924: 137). Komisyon ise “1-Kont Teleki (Macaristan Eski Başbakanı), 2-Af Wirsén (Belçikalı, Büyükelçi), 3-A. Poulis (İsveçli, Albay)” isimlerden oluşmuştur. Komisyon, Londra, Ankara, Bağdat’ı ziyaret ettikten sonra ulaştığı Musul Vilayeti’nde yaptığı incelemeleri 16 Temmuz 1925’te 91 sayfa halindeki raporunu Milletler Cemiyet-i Meclisine (Konseyine) sunmuştur. Raporda Türkiye ve İngiltere’nin iddiaları özetlendikten sonra beş başlık halinde bu iddialar incelenmiştir. Rapor, a)Coğrafi ve etnik, b)Tarihi, c)İktisadi, d)Stratejik, e)Siyasi iddiaları ele almıştır (Ayın Tarihi, C.V, No. 17, 1341/1925: 315).

Milletler Cemiyeti’ne sunulan bu rapor içerik itibarı ile Türkiye lehine görüşlere büyük ölçüde yer vermiştir. Ancak özellikle raporda görülen bazı tespitler ve teklifler çelişkilidir. Bir taraftan: “Hukuki nokta-i nazardan Türkiye kendi hukukundan feragat etmedikçe komisyon münaziünfih arazinin Türk ülkesinden ma’dud telakki edilmesi icap ettiği fikrindedir” görüşüne yer verilmişken, aynı raporda Irak’ın “25 yıllığına ve mandater olarak Milletler Cemiyeti’nin dolayısı ile İngiltere’nin idaresine bırakılması” teklif edilmiştir (Düstur, III. Tertip, C.7: 1512/1519).

Milletler Cemiyeti kendisine sunulan raporu inceleyerek bir karar almak zorunda idi. Ancak Cemiyetin yetkileri hakkında daha işin başında görüş ayrılığı çıkmıştır. Bu yüzden cemiyetin raportörü M. Unden, İngiltere Delegesi Lord Parmor’a, “Cemiyetin alacağı karar ne olursa olsun, İngiltere Hükümetinin kesin olarak bu kararı kabul edip etmeyeceğini” sorduğunda, “kesin olarak kabul edileceği” cevabı almıştır. Aynı soruyu Türkiye Delegesi Fethi Bey’e sorduğunda; Fethi Bey, önce “Milletler Cemiyeti sözleşmesinin on beşinci maddesi çerçevesinde kabul edileceğini” bildirmesine karşılık, Cemiyet raportörü Unden’in ısrarı üzerine: “Mutlaka kabul edilecektir” diye cevap vermiştir. Fethi Bey’in bu açıklaması dönemin Türk Hükümeti tarafından uygun görülmemiştir. Çünkü bu ihtilaf Milletler Cemiyeti’ne arz edilirken, orada verilecek kararın kesin olacağı kabul edilmiş değildi. Bu yüzden Türk Hükümeti’nce Fethi Bey yerine Cenevre’ye delege olarak Tefik Rüşti Bey (Aras) gönderilmiştir.

Türk tarafının itirazlarına rağmen Milletler Cemiyeti Meclisi, 20 Eylül 1925’te Lahey Uluslararası Adalet Divanı’ndan üç hususta görüş ve müteala istemiştir: 1-Milletler Cemiyeti Meclisinin Lozan Antlaşması’nın 3/2. maddesi gereğince vereceği kararın hukuki mahiyeti nedir? Yani bir hakem kararı mı, yoksa tavsiye mi, veyahut sadece bir tavassut mudur? 2-Böyle bir karar için tam oybirliği yani ittifak şart mıdır? Yoksa oy çokluğu yeterli midir? 3-İlgili tarafların temsilcileri, oy kullanma hakkına sahip midirler? (Mısıroğlu, 1972: 155).

Milletler Cemiyeti’nin taraflı tutumuna karşı “Türkiye’nin direnmesi uzun sürmedi. Bunda iç ve dış faktörlerin etkisi önemli rol oynamıştır. Türkiye, bir kere Milletler Cemiyeti’ne üye değildi ve bu cemiyet İngilizlerin hâkimiyetinde bulunuyordu. Kürt ayaklanmasının kuvvet kullanılarak bastırılması, Nesturilerin geri alınmaması, Estonyalı General Laidoner’in Türk bölgesine sokulmaması Lahey Uluslararası Daimi Adalet Divanı’na Türkiye’nin çıkmaması, Musul Meselesi’nin çözümü için hep, Avrupalı Hristiyan Devlet temsilcileri tarafından incelenmesi, Türkiye’yi yalnızlığa itti. Türkiye’nin tek Müslüman devlet olarak, Avrupa örgütlerinde hak araması, durumu biraz aleyhine geliştirdi.”(Melek, 1983: 49). Milletler Cemiyeti Meclisi’nin Türkiye aleyhine almış olduğu karar; Atatürk’e göre: “Avrupa Devletleri’nin şark milletlerini ezmek arzusundan vazgeçemediklerinin açıkça ve kesinlikle belli olmasıdır.” (Türkmen, 2003: 98).

Lahey Uluslararası Adalet Divanı, kendisine sorulan soruları müzakere ederek 21 Kasım 1925'te kararını özetle şöyle açıklamıştır: a) Milletler Cemiyeti Misakı'nın (sözleşmesinin) 15. maddesine göre, Cemiyet meclisi esas itibarı ile bağlayıcı kar alamaz. Bununla beraber Lozan Antlaşması'nın 3. maddesinin 2. fıkrasının son cümlesindeki "mukadderat-ı kat'iyesi bu kararla muallâk olan" tabiri ile taraflar Cemiyet'e bu konuda bağlayıcı kararlar almak yetisi tanımışlardır. Bu yüzden meclis bu konuda bağlayıcı karar almak yetkisine sahiptir. b) Cemiyet Meclisi'nde bu konuda kararın oy birliği ile alınması gerekmektedir. Cemiyet Misakı'nın 5. maddesinin birinci fıkrası bu konuda amirdir. c) Misak'ın 15. Maddesinin 6 ve 7. fıkraları uyumsuzluk durumlarında oy birliği hesaplanırken ilgili devletlerin temsilcilerinin oylarının hesap edilemeyeceğini belirtmektedir.

Bu mutealayı Milletler Cemiyet-i Meclisi de onaylamıştır. Türkiye ise sözleşme hükümlerinin çiğnendiğini ileri sürerek Cenevre'deki temsilcilerini geri çekmiştir (Öke, 1995: 294).

MUSUL SORUNU İÇİN TÜRKİYE'NİN LEHİNE OLAN DURUMLAR

Ankara Antlaşması'na gelinceye kadar, Musul Sorunu etrafında, Türkiye, İngiltere ve Milletler Cemiyeti'nde yapılan bütün bu görüşmelerin Türkiye aleyhine sonuçlanmasına karşılık, Türkiye ve İngiltere'nin arasındaki en önemli sorunlardan olan Musul için tarafların sahip oldukları imkânlar ve zayıf taraflar ise şöyle özetlenebilir:

1-Coğrafi Açıdan: Birinci Dünya Savaşı esnasında 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya Dış İşleri Bakanları (Sykes, Picot-Sazanov) arasında Osmanlı topraklarının paylaşılmasını öngören anlaşma yapılmıştır(Hovard, 1966: 185; Adamof, 1972: 130; Öke, 1995: 44). Bu antlaşmaya göre Mezopotamya adı ile Bağdat ve Basra vilayetleri İngiltere'ye bırakılırken, Musul Mezopotamya'dan ayrı tutulmuş ve Fransa'ya bırakılmıştır. Bu antlaşma ile İngiltere niçin Musul'u Fransa'ya bırakmıştır? İngiltere, Musul vilayetinden yalnızca Kerkük ve Süleymaniye'yi Mezopotamya'ya katarak Fransa'ya bırakmamıştır. Fransa himayesine bırakılan Suriye demiryollarına büyük yatırımlar yapan "Levanten Bankerler", Suriye demiryollarının İran demiryolları ile birleştirilmesini bu yüzden Suriye ile Musul'un aynı devletin (Fransa'nın) himayesinde olmasını istemişlerdir. Nitekim Hindistan Sömürgeler Bakanlığı da "Musul'un kaybının İngiltere için büyük fedakarlık anlamına geldiğini" savunmuştur (Kent, 1976: Giriş; Öke, 1995: 45).

Savaş sonunda Musul için İngiltere'nin önünde ciddi engeller çıkmıştır. Bir defa savaş esnasında Musul'u işgal edememiştir. Mütarekeden sonra Musul'u işgal etmesi diplomasi alanında İngiltere için önemli bir sorun oluşturmıştır. Gizli bir antlaşma ile Musul'u alan ve muhtemelen bunu kendisinin doğal hakkı olarak gören Fransa, Musul için İngiltere'ye karşı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda İtilaf Devletleri'nin yanında taraf olan ABD yönetimi de, uluslar arası anlaşmazlık konularının çözümü için ortaya attığı tekliflerle İngiltere için yeni zorluklara yol açmıştır. Çünkü ABD eski Osmanlı vilayetlerinin "self determinasyon" yöntemi ile geleceklerinin tayin edilmesini bu dönemde savunmuştur (Öke, 1996: 169).

İngiltere için değinilen antlaşma ile resmen Fransa'ya devredilen Musul ayrı ve önemli bir yere sahip olmuştur. Sömürgelerinde veya nüfuz bölgelerinde "İslamcılık ve Türkçülüğün yol açtığı iğtişaşlar" İngiltere için bu antlaşmayı değiştirmeyi ve Musul'u yeniden İngiltere'ye bırakacak siyaseti tercih ettirmiştir: "Bu yüzden Kafkaslarda oluşturacağı bir Ermenistan Seddi ile Doğu ve Batı Türkleri arasında bir duvar çekerken, Araplarla Türkler arasında dostluğunu kazanacağı

Kürtlerden bir tampon bölge oluşturmak bu iki Müslüman kavmin ‘İttihad-ı İslâm’ şemsiyesi altındaki irtibatını da kesemez miydi?” (Öke, 1995: 46). Musul’un Irak’a dahil edilmesi hususundaki İngiliz direnişinin belirleyici nedenleri ise bölgenin petrol kaynakları açısından zengin oluşu, stratejik önemi ve İngiltere’nin imparatorluk yolları üzerinde oluşundan kaynaklanmıştır (Türkmen, 2003: 94). Ayrıca İngiliz siyaseti bölgede sömürgeciliğini sürdürmek amacıyla Türk – Kürt ve Arap ayrışmasına zemin hazırlamıştır. “Böl ve yönet” stratejisini uygulamıştır.

İngiltere kendisi açısından çok gerekli gördüğü Musul’u Türkiye’ye bırakmamak için büyük bir gayret göstermiştir. Önceden değinildiği gibi “Musul’un Irak’ın ayrılmaz bir parçası olduğunu, Musulsuz bir Irak’ın yaşayamayacağını” iddia etmiştir. Oysa hem Sykes-Picot-Sazanov hem de Sevr Antlaşmalarında Musul vilayeti Irak sınırları dışında yer almıştır. Bu iki antlaşma ile Irak’ın Musulsuz yaşayabileceği kabul edilmişken, Musul’un Türkiye’ye bırakılması ihtimali ortaya çıktığında ise aynı İngiltere, “Irak’ın Musulsuz yaşayamayacağını, coğrafi açıdan Irak’ın ayrılmaz bir parçası olduğunu” savunmuştur.

Musul Tahkikat Komisyonu raporuna göre: “Tarafların en sık ileri sürdükleri diğer bir delil de arazinin ismi meselesidir. Musul vilayetinin ‘Irak-ı Arabiye’ olmadığı fakat Cezirenin eczasından olduğunu söyleyerek ve bilahare bir muhtırada, henüz geçenlerde dahi İngiltere hükümetinin, Musul’u Irak’ın eczasından olarak telakki etmediğini ilave eyleyerek bu delili münakaşaya ithal eden İsmet Paşa olmuştur. Sykes-Picot namıyla maruf olup 1916 senesinde akt edilen İngiliz – Fransız itilafnamesinde Musul Irak’tan tefrik edilmiş olup Fransız mıntıkasına ithal edilmiştir. Bu suretle mutelifeyenin teşviki üzerine Şerif Paşa 1916 senesinde ‘Kürdistan hakkındaki’ talebini dermeyer ederken Musul yine Irak’tan tefrik edilmişti. Musul ahalisi kendilerini hiçbir zaman Irak’ta yaşıyor telakki etmemişlerdir”(Ayn Tarihi, C.V, 1925: 345).

Yine Sykes-Picot Antlaşması hakkında Musul Tahkikat Komisyon raporunda: “Burada kaydetmek isteriz ki, Sykes-Picot İtilafnamesi mucibince Musul’un Irak’tan hariç bırakılması icap edeceğini beyan sadedinde Türk hükümeti tarafından dermeyer edilen müddeiyat ancak kısmen muhikdir. Zira fiilhakika bu itilafnamede derpiş edilen haliyle hudut, Kerkük ve Süleymaniye havalisini Irak’a ve Musul ile Erbil havalisini Suriye’ye terk etmek suretiyle elyevm münaziünfih olan araziye iki kisma tefrik ediyordu. Bu hudut alelumum Küçük Zap hattını takip eylemekte idi”(Ayn Tarihi, No. 17, 1925: 352).

2-Musul’un Nüfus Yapısı Açısından: İngilizler Musul vilayetinin nüfus verilerini önemli ölçüde değiştirerek kendi siyasetleri için bir araç olarak kullanmayı tercih etmiştir. İngilizlere göre: “Kürtler, Musul vilayeti nüfusunun yarısını teşkil etmektedir. Diğer yarısının yüzde ellisini Araplar oluşturur ve Irak hükümetine bağlı kalmayı tercih etmektedirler. Gayri Müslimler ve Ekalliyetler ise (Hristiyanlar, Museviler ve Yezidiler) vilayet nüfusunun yüzde onunu teşkil ederken aynı zamanda İngiliz Mandası altındaki bir Irak hükümetine bağlı kalmak kararındadırlar. Bir daha Türk idaresinde kalmak istemediklerini de izhar etmişlerdir. Son olarak Türkmenler ise vilayet nüfusunun yüzde beşini teşkil eder. Bunlar ise hali hazır idarenin altında refah içinde ve mesut bir hayat içindedir”(Ayn Tarihi, C.V, No.17, 1925: 334).

Görüldüğü gibi İngiliz hükümeti hiç bir ciddi belgeye dayanmadan Musul vilayeti nüfus verilerini değiştirmiştir. İşgal döneminde İngilizler Musul’da bir nüfus sayımı yaptırmamıştır. İngiliz

istihbarat subaylarının topladıkları bilgilere göre bir “nüfus envanteri” oluşmuştur. İngilizler vilayetin olan nüfus bilgilerini değil, olmasını uygun gördükleri nüfus bilgilerini gerekçe göstermiştir. Buna dayanarak da Musul ahalisinin Türk olmadığını bu yüzden Türkiye’nin idaresine bırakılmayacağını savunmuşlardır. Türkiye’nin Miletler Cemiyeti’ne sunduğu nüfus verilerinin ise, “savaş öncesinde askeri amaçlar için, asker toplamak amacıyla yapıldığını bu yüzden güvenilir olmadığını” iddia etmişlerdir.

Komisyon raporunda ise Musul’un nüfusu hakkında: “Türk hükümeti bize 1906 ve 1916 senelerinde Musul vilayetinde iki defa tahriri nüfus yapıldığını bildirdi. Osmanlı İmparatorluğunda yapılan nüfus tahrirleri maatteessüf beynelmilel istatistik konferansının bu mesele için kabul ettiği kaidelere mutabık değildir. Binaenaleyh bu imparatorluğun kuyudatında ailevi ve şahsi bültenler mefkuddur. Musul vilayetinin mevcut istatistikleri ya asker toplamak yahut bazı vergileri tahsil eylemek maksadıyla yapılmış tahkikat ve tahminatın hülâsalarıdır...İngiltere atideki malumatı bize tevdi etti. 1919 senesinde tahriri nüfus ve daha doğrusu tahmin, sene nihayetine doğru yahut soğuk mevsimde yani seyyar aşiretler kışlaklarına yerleştikleri zamanda yapılmış idi. Bazı seyyar Arap aşiretleri memleket hududu haricinde kalmış idi. Fakat bunlarda senin sabıka zarfında yapılan tahminata göre tahakkuk eden yekûna dahildirler. Şunu kayıt lazım gelir ki 1919 senesinde takip edilen usul, bir tahriri nüfus usulü değil, bir tahmini usul idi. Görülüyor ki 1919 senesinin defterlerinde Sünniler, Şiiler ve diğer edyan gösterilen yuvarlak adetler, 1921’de Araplar, Kürtler ve Türkler için gösterilen adetlere son adede kadar tevafuk ediyor. Binaenaleyh 1921 ihşaiyatı münazünfih havalide ırkların ne suretle taksim olunduğu hakkında verilecek hükme esas ittihaz edilemez”(Aydın Tarihi, C.V, No. 17, 1925: 358).

3-Türkmeneli adı açısından: Telafer’den başlayarak, Erbil, Kerkük üzerinden Bağdat’a uzanan ve Türklerin meskûn olduğu sahanın adı bile İngilizlerin aleyhine olmuştur. Çünkü İngilizler geçmişte yapmış oldukları uluslar arası antlaşmalarla bu bölgenin Irak’tan ayrı bir bölge olduğunu kabul etmiştir. Gerçi bölgenin tamamı için değil ama Erbil, Kerkük üzerinden Bağdat’a ulaşan ve “Tarik-i Kebir” adıyla bilinen saha “Türkmeneli” diye adlandırılmıştır. Ancak Türk resmi belgelerinde bile bu ad üzerinde fazla durulmamıştır. Komisyon raporuna göre: “Buna ilaveten yalnız bir mülâhaza dermeyan edeceğiz. Bu da zikrettiğimiz ve etmediğimiz bilumum menbaa müracaat ettiğimiz halde bu havalinin veya bir kısmının Türk hükümetinin iddiası veçhiyle halde veya mazide, Tataristan namıyla yad olunduğuna dair hiçbir kayda derdest olamadık. Zaten bu iddiasını nereden çıkardığını kendisinden sual ettiğimizde hükümeti müşarünileyhe cevap vermemiştir. Civar arazi hakkında bazen ‘Türkmeneli’ tabirine tesadüf ettik. Fakat bu tabir daima şimal menatıkanın ismi olarak zikrolunmaktadır. Vander A’nın Asya Türkiye’si haritasında (XVIII. Asır) Türkmenler Cezire’de veyahut münaziünfih havalide değil fakat Van şehrinin şimalinde, Rumiye Gölü’nün cenubunda ve Fırat’ın garbında gösterilmektedir” (Aydın Tarihi, C.V, No.17, 1925: 353).

William Guthrie adlı bir İngiliz coğrafyacısı tarafından 1785’te çizilen haritada bugünkü Türkiye, Turchia veya Turcmenia diye adlandırılmışken, haritanın sol alt köşesinde ise İngilizce olarak: “Arap bölgelerinde ve Asya’da Türkler konusunda dakik bir harita, en yetkililerden alınan bilgilerle çizilmiştir.” Harita’da bugünkü Kuzey Irak büyük ölçüde ve sarı renkli olarak “Turcmania” diye gösterilmesine karşılık, “Kürdistan” ise Süleymaniye’den başlayarak Batı

İran'ın bir bölümünü kapsamaktadır. Kerkük şehri ise "Karkuk" diye ve "Turcmania" bölgesinde yer almıştır (Guthrie, 1937: 2; Ortaylı, 2006: 85; Kerküklü, 2008: 13).

Amerikalı tarihçi G. Le Strange tarafından 1930'da çizilen ve "Doğu Halifeliliğinin Alanları, Müslüman Fatih Timur Zamanında Mezopotamya, İran ve Orta Asya'dır" açıklamasına yer verilen harita'da Türkmeneli bölgesi "Alcazireh Province" diye gösterilirken, "Kürdistan" ise günümüz İran sınırları içinde ve batı bölgesinde yer almıştır (Nakip, 2007: 174).

Örneklerde görüldüğü gibi, Musul müzakerelerinin yapılmasından çok önce ve hatta Ankara Antlaşması'ndan sonra bile bir dönem "Türkmeneli" adı kullanılmıştır. Bu durum elbette İngiliz siyasetinin temel iddialarını ortadan kaldıracak mahiyette ve sağlamlıktadır. Türk resmi belgelerinde "Türkmeneli" adı yeterince yer almadığı gibi zamanla büsbütün literatürdeki etkisi de giderek azalmıştır.

MUSUL SORUNU İÇİN İNGİLTERE'NİN LEHİNE OLAN DURUMLAR

1-Türk Türkmen Ayırımı. İngiltere hükümeti, Musul vilayetinde Türk nüfusunu Asurilerden ve Yezidilerden daha az gösterdikleri gibi aslında Türkmenlerin de Türk olmadığını dolayısı ile Türkiye'nin Türkmenler sebebiyle Musul vilayetinde bir hak iddia edemeyeceğini savunmuştur. Komisyon raporuna göre: Milletler Cemiyeti'nce oluşturulan Musul Tahkikat Komisyonu'nun raporunda İngiliz Hükümeti'nin görüşleri şu şekilde özetlenmiştir: "Bu Türkler Osmanlı değildir. İsimleri Türkmen'dir. Konuştukları Turani lisan, İstanbul'un ve Anadolu'nun Türkçesinden ziyade Azerbaycan lehçesine benziyor. Devleti Osmaniye'nin tesisinden çok evvel Irak'tan gelmişlerdir. Ve ağırlık ihtimal Hulefa-i Abbasiyenin ücretle tuttukları askerlerin ahfadıdır. Türkmenlerin tarzı inkısamı da bunların bir kadim maaşlı asakir-i ecnebiye fırkası ahfadı olduğunu iddia eden nazariyeyi teyit ediyor. Bir Türkmen şehri olan Telafer çöller kenarında bir muhafız gibi dikilmiştir. Diğer Türkmenlerin hepsi büyük yol tesmiye olunan kıtanın şehirlerinde ikamet ederler. İngiltere hükümeti Musul Türk lehçesi ile Ankara lehçesinin bir olmadığını da iddia ediyor" (Aydın Tarihi, C.V, No.17, 1925: 382).

İngiltere hükümetinin Türk ve Türkmen ayırımı elbette resmi görüşmelerle müzakerelerle sınırlı kalmamıştır. İngiltere'nin bölgeye gönderdiği görevlilerde aynı ayırımı yapmaya özen göstermiştir. Bunlardan birisi olan Claude J.Edmonds'a göre: "Kerkük şehrinin nüfusu 25.000 iken kent nüfusunun büyük çoğunluğunu Türkmenler, dörtte birini Kürtler ve geriye kalan kısmını da çok az bir nüfusa sahip olan Hristiyan ve Yahudi toplulukları oluşturmaktadır. Majesteleri Hükümeti'nin 'Türkler ve Türkmenler' arasında yapmaya çalıştığı ayırımın uygunluğunu tartışmaya açılır. Ben bu kitapta toplumun daha alt kesiminde yaşayan ve dil olarak Türkçeyi konuşan köylülerden ve kasabalılardan bahsederken Türkmen ismini, Osmanlıların devlet memurları, subaylar ve aristokratik aile mensuplarından bahsederken de Türk ismini kullandım" (Edmonds, 2003: 349).

İngiltere'nin bu iddialarına karşılık Komisyon raporuna göre: "Kerkük ve Erbil ile bunları cenuba isal eden tarik-i kebir boyunca imtidat eden diğer küçük kasabaların ehemmiyeti Türk hükümetince sureti mahsusada tasrih edilmiş ve hükümeti müşarünileyhe işbu mahallerde İngiliz hükümetinin beyannamelerini Türkçe olarak neşretmek suretiyle bunların Türk şehri olduklarını tasdik mecburiyetinde kalmış olduğu keyfiyeti üzerine, nazari dikkati celp eylemiştir.

İngiliz hükümeti buna cevaben 1919'dan beri bütün beyannamelerin Arapça olarak neşredilmiş olduğunu söylemiş ve bunlardan bazılarının belki de ilk evvel neşrolunanların, Türk memurlarına hitaben tanzim edilmiş olduğu takdirde Türkçe olarak neşredilmiş olmasının daire-i imkândan hariç bulunmadığını ilaveten dermeyer eylemiştir. İngilizlerin ifadesine göre o zaman bile böyle bir şey ancak Kerkük ve Erbil'de vaki olmuştur. Nefsi Musul'da da eski memurların mevcudiyeti sebebiyle ilk beyannameler belki Türkçe olarak dahi neşrolmuştur.

Şehirlerin Türklüğüne gelince: Biz Türk ahalinin yüzde nispetini tespite imkân bulamadık. Fakat raporun diğer bir yerinde rakamla ifade-i hal imkânsızlığını izah ediyoruz. Mamafih şurası zahirdir ki, tarik-i kebir dedikleri yolun boyunca imtidat eden şehirler ahalisinin nev-i kadimesi Türk'tür. Oralarda eşraf ve müteheyizan Türk olup bunların birçoğunun evlerinde maaile Türkçe görüşüklerini sual sormaksızın müşahede eyledik. Şurası da tezekküre şayandır ki Kerkük'te Hristiyanlar bile aralarında Türkçe lisanını kullanmaktadırlar.

Birkaç misal vaziyeti daha iyi tenvir edecektir:

Erbil'de şehir yedi daireye taksim edilmiştir. Biz bu nahiyelerin muhtarları ile görüştük. Milliyetleri hakkında vaki olan suale cevaben bunların beşi Türk olduklarını, biri Türk ve o nispette Kürt olduğunu ve yedincisi ise Yahudi olduğunu ifade etti.

Kerkük'te haftada iki defa olmak üzere hükümetin kontrolü altında intişar eden yegane gazete Türkçe olarak çıkmaktadır. Evrak ve vesaiki resmiye Türkçe ve Arapça olarak neşredilmektedir. İngiliz politika memuru olan zabıt Türkçe bildiği halde Arapça ve Kürtçe bilmiyor.

Bütün tarik-i kebir boyunca az çok ehemmiyeti haiz kasabaların kaffesinde Türkçe konuşulmaktadır. Altunköprü namındaki küçük kasaba bütün manasıyla Türk'tür. Tuzhurmtu halkı, birkaç Yahudi aile istisna edilirse kâmilan Türk yahut Türkmen'dir. Belediye reisinin ifadesine nazaran dört yüz beş aileden otuz beş Yahudi'dir. Bizim tahminimize göre Karanpe ahalisinin yüzde yetmiş beşi Türk, yüzde yirmi ikisi Kürt, yüzde üçü Arap'tır. Tuzhurmatu ve Tavuk ahalisi dahi ekseriyet itibarı ile Türk'tür.

Salifülbeyan şehirler civarındaki köylerin ahalisine gelince, Türkler bu köylerde ancak dağınık bir ekalliyet teşkil ederler. Kürt unsuru Dicle'ye doğru ilerlemesinde, -ki bu ilerleme aynı zamanda ziraatın bir iktisat hareketidir- nasıl Arap unsuruna tefevvuk ediyorsa mezkûr unsur aynı vecihle şehirlerde Türk unsuruna mütefevvik bulunmaktadır.” (Aydın Tarihi, C.V, No.17, 1925: 368).

Musul vilayetinde bulunan Türklerin sayısını İngiltere olabildiğince az göstermeye çalışmıştır. Bunda önemli ölçüde başarılı da olmuştur. Komisyon raporunda bile İngiltere'nin bu başarısı etkili olmuştur. Ancak İngiltere bununla yetinmemiştir. Her ihtimale karşı Musul vilayetindeki Türklerin aslında “Türk değil Türkmen oldukları” gibi bir iddiayı sürekli savunmuştur. Türkmenlerin, etnik köken bakımından Türklerden ayrı bir kökene sahip olmaları ile birlikte artık, Türkiye'nin onları bahane ederek Musul üzerinde bir hak iddia edemeyeceğini savunmuştur. Hiçbir ilmi temele dayanmayan, Musul Türklerinin görüşlerini yansıtmayan, tümüyle İngiliz sömürge siyasetinin uzantısı olan bu görüşü İngiltere'nin dışında savunan başka bir ülke de olmamıştır.

2-Musul'un TBMM'de temsil edilemeyişi. TBMM'nin açılması ile birlikte bütün illerin temsilcileri “milletvekili” sıfatıyla hazır bulunmuştur. Mondros Mütarekesine bağlı olarak

boşaltılan Evliye-i Selase'nin de milletvekilleri TBMM'de hazır olmuştur. Bu cümleden olarak Kars, Ardahan ve Batum milletvekilleri 13 Ekim 1921 Kars Antlaşması'na kadar illerini TBMM'de temsil etmişlerdir. Ancak bu dönemde Musul milletvekili sıfatını taşıyan hiç kimse TBMM'de bulunmamıştır (Çoker, 1995: 143-149). Mütareke sebebiyle boşaltılan Batum ilini temsilen TBMM'de milletvekili varken, yine mütareke sebebiyle boşaltılmış bulunan Musul ilini temsilen hiçbir milletvekilinin TBMM'de hazır olmayışı, Türkiye'nin Musul tezleri bakımından olumsuz bir gelişme olmuştur. Nitekim bu durumu Türk tezinin "bir zaafı gibi" Lord Curzon, Lozan görüşmelerinde sıkça iddia etmiştir. Güney Kürdistan dediği Musul vilayetinin, Süleymaniye'nin bir tek milletvekilinin Ankara'da olmadığını, diğer Kürt milletvekillerinin de seçimle değil ancak Ankara'dan atama ile milletvekili olduklarını iddia etmiştir (Meray, 1969: 360). Gerçekten evliye-i selasenin Anakara'da milletvekillerinin bulunması ile Musul vilayetinin ve bağlı sancaklarının Ankara'da bir tek milletvekilinin bulunmayışı karşılaştırıldığında Türkiye'nin tezleri bakımından bir zaaf teşkil ettiği görülecektir.

3-Musul'un İngiliz işgali altında bulunması. Mondros Mütarekesi'nden başlayarak, Türkiye Musul'un İngilizler tarafından işgal edilmesini engelleyememiştir. Anlaşmazlık bölgesi olan Musul'un idaresinin, anlaşmazlığa taraf olmayan üçüncü bir ülkenin idaresine, anlaşma sağlanıncaya kadar bırakılmış olması gerekirdi. Çünkü anlaşmazlığa taraf olanlardan birisinin idaresine Musul'un bırakılması demek, fiilen o tarafın kendi lehine oldubitti oluşturmamasının da fırsatını, zamanını sağlamış olacaktı. Mütarekeden başlayarak 5 Haziran 1926 Ankara Antlaşması'na kadar geçen sekiz yıllık süre içinde Musul'un İngiltere'nin fiili işgali altında bulunması ona büyük ölçüde siyasi, askeri kolaylıklar sağlamıştır. O kadar ki Musul Tahkikat Heyeti içinde bulunan Türk heyeti üyelerinden Nazım Bey, Fettah Bey hatta Türk heyeti başkanı Cevat Paşa'nın yaveri tutuklanarak bir ordugahta hapsedilmiştir (Saatçi, 1996: 169). Tahkikat komisyon raporunda yer alan şu bilgi, İngiliz işgalinin halk üzerinde ki baskılarını anlatması bakımından dikkat çekici bir örnektir: "Komisyonun Musul'a muvasalatı günü olan 22 Kanunusani de Mösyö Roddolu ve Mösyö Şarrar refakatinde şehirde gezmek arzu ettim. Evimizden çıkarken elbise-i resmiyesini labis olan Cevat Paşa bana refakatini teklif etti. Bu elbise-i resmiyenin halk üzerinde icra edeceği tesiri görmek istediğimden paşanın bu teklifini kemali memnuniyetle kabul ettim. Sokağa çıkmış ve polis memuru bizi takibe başlamıştı ki Arap olduklarını zannettiğim otuz kadar şahıs paşanın etrafını alarak ellerini öptüler. Ve bir taraftan 'yaşasın Türkiye' nidaları yükseliyordu. Arkamızda kalabalık arttı. İki yüz kişi kadar olmuşlardı ve bağrıışmalarda tezayüt ediyordu. Kışla önünden geçerken birkaç polis memuru müdahale edip halkı dağıtmağa çalıştılar. Çarşının önüne geldiğimiz zaman biri İngiliz olan üç polis zabiti bize mülaki oldular. Etrafımızdaki kalabalık çarşı önünde bulunan kimselerin de iltihakıyla daha çoğaldı. Paşa yeniden birçok alkış sadalarına ve muhabbetkârane nümayişlere hedef oldu. Bu kalabalık oldukça muhtelif anasırdan müteşekkil gibi görünüyordu. Bir kısmı temiz giyinmişti. Bir kısmı da içlerinde çocuklar karışmış dilencilere benziyordu. Polis memurları halkı dağıtmak için tekrar gayret ettiler. Halkta bunların emrine tabiiyet eder gibi davrandı. Tam o sırada arkamızda iki polis memurunun bastonla işe müdahale ettiğini ve bunlardan birinin çarşıdaki dükkânlardan birine iltica eden orta yaşlı bir adamın üzerine hücum ederek dövdüğünü gözümüzle gördük" (Aydın Tarihi, C.V, No.17, 1925: 321).

Halkın görüş ve eğilimlerini tespit etmek iddiası ile bilgi toplamaya çalışan Milletler Cemiyeti komisyonunun yanında, Türkiye'nin lehine tezahürat yaptıkları için veya başka gün ve mahallerde

ise Türkiye'nin lehine bilgi verdikleri için baskıya, dayağa maruz kalan korumasız insanların, komisyonun olmadığı yerlerde ve zamanlarda ise çok daha büyük baskılara ve eziyetlere uğramışlardır. Bütün bu baskı ve zulüm fırsatını ise İngiltere fiilen Musul'u işgal etmiş olmasından elde etmiştir. O sırada Musul, Türkiye'nin idaresinde olsaydı veya soruna taraf olmayan üçüncü bir ülkenin idaresinde bulunsaydı, komisyonun çok daha farklı bilgiler elde etmiş olacağı kuvvetle muhtemeldir.

4-Halk oylamasının yapılamaması. Dönemin şartlarında Türk, Arap ve Kürtler arasında milliyetçilik duyguları yeterince gelişmemiştir. Musul'daki Arap nüfus elbette Musul'un Irak'a bağlanmasından yana olmuştur. Ama eğer bu olmayacak ise Musul Araplarının ikinci tercihi Türkiye'den yanadır. Aynı durum Musul Kürtleri için de geçerlidir. Kürtler içinde bağımsızlık görüşü daha baskındır. Bağımsızlık olmaz ise tercihleri Türkiye'den yanadır. Musul Tahkik Komisyonunu Raporunda bu durum bir tespit olarak yer aldığı gibi Irak'ta İngiliz Yüksek Komiseri Doğu Sekreteri göreviyle bir süre kalan Bayan Grutred Bell'in mektuplarında yer verdiği bilgilere bakılırsa, yalnızca Türkmenler değil Şammar gibi Arap aşiretleri bile daha çok Türkiye taraftarıdır: "Bir seferinde Şamar aşiret şeyhi Şeyh Acil el-Yaver'e her zaman Türklerden yana olduğu için sitem ettim ve sebebini sordum. Cevabı ise Lechman idi. Beni Musul'a çağırıldı. Konuşmak istediğimde susmamı söyleyerek aşiret içindeki konumumu tanımadığını ve ancak bir kadın gibi olduğumu sert bir dille bana söyledi. Ben Arap şeyhlerinden birisiyim. Başka ne yapabilirdim?"(Bell, 1927: 390; Hürmüzlü, 2006: 61). Hatırlanmalıdır ki aynı Şammar aşireti Haziran 1920'deki Telafer Türkmenlerinin İngilizlere karşı olan "Kaçakaç İsyanına" büyük ölçüde destek olmuştur.

Araplardan gözlenen Türkiye taraftarlığının bir benzeri Musul vilayeti Kürtleri için de geçerlidir. Grutred Bell, Irak'a katılmayı reddeden Süleymaniye Kürtlerinin durumu ve Revanduz'da meydana gelen olaylardan sonra İngilizlerin adı geçen yerleri 20 uçakla bombaladıklarını, bu saldırıların sebeplerinin ise kendi iddiasına göre "Revanduz'u koruyan 300 kadar Türk'e destek veren geri zekalı Kürt aşiretlerinin" olduğunu söylemiştir (Bell, 1927: 476; Hürmüzlü, 2006: 62).

Yine Janet Wllach ise: "Musul konferansından önce Türkiye taraftarı Kürtlerin, vilayetin Türkiye'ye ilhakını istediklerini, Arap olmayan bir kavim olarak Irak ve Araplardan fazla Türkiye ve İran'a daha fazla yakınlık duyduklarını" iddia etmiştir (Walach, 1999: 330; Hürmüzlü, 2006, 62). Hem Arapların hem de Kürtlerin kendilerinin ilk istekleri olmadığı takdirde Türkiye'yi tercih ettikleri bilgisi İngiliz istihbarat raporlarında da yer almıştır (The National Archives, IOR, L/PS/10/782, P.7337, 17. viii, 1920; Öke, 1995: 156).

Türk tarafının Musul Sorunu'nun çözümü için ısrarla teklif ettiği Plebisit / Halk oylaması yapılmasını ise İngiltere, Musul Araplarının ve Kürtlerinin tercihlerini bildiği için reddetmiştir:

"1-Plebisitin netayici üzerinde, yüksek bir tahsile büyük bir medeniyete ve mükemmel bir teşkilata malik camialar müstesna olmak üzere bizzarura sırf siyasi ve ırki mahiyette olan amiller veyahut arazi mesailinde yeni bir vergi tarhına karşı konulmasına ne zamanın ne fırsatın müsait olmayan tarafgirane propagandalar, geçici veya mahalli tesirat icrayı hüküm eder. Hududun tespiti için plebisite karar verildiği takdirde bu tahsil görmemiş olan müntehibinin mülahazatı sevkulceyşe, coğrafyaya, iktisada ve idareye gayri kâfi bir surette nazarı mütalaaya alacağı tazammun eder.

2- Binaenaleyh İngiltere Hükümeti mezkûr arazi dahilinde de rey-i amme müracaat edilmesini talep edecektir. Mezkûr arazi Asurilerin iptidai mevasının kısmi azamı, Irak Hükümetine teklifatta bulunan bazı Kürt kabileleri ve bir takım Arap aşiretleri tarafından ikamet edilmekte olan mıntıkayı ihtiva etmektedir. Mevzubahis mıntıkada ikamet eden Asurilerin bir kısmı şimdi Irak'ta temkin etmektedirler. Fakat onlardan birçoğu hali hazırda Rusya'da, Kafkasya'da vesair mahallerde dağınık bir halde bulunuyorlar. Tabii onların temenniyatını öğrenmeğe çalışmak icap eder. Her halde plebisitin yalnız Musul vilayetine inhisar ettirilmesi hakkındaki Türk teklifini kabul etmek haksızlık olur" (Ayın Tarihi, C.V, No.17, 1925: 333).

Halk oylamasının, halkın bu cehaletleri sebebiyle yapılmasının sakıncalarından söz ederken İngilizler, bütün umudunu Hristiyan Asurilere bağlamıştır. Musul sınırları dışında bulunan Asurilerin bile görüşlerinin alınmasını, Rusya'da, Kafkasya'da bulunan Asurilerin bile Musul'daki halk oylamasında oy vermelerini isteyecek ölçüde aklın sınırlarını zorlamıştır. Halk oylamasını engelleyerek, Türkiye'nin lehine olan en önemli kozunu Türkiye'nin elinden almıştır.

5-Özdemir Bey kuvvetlerinin geri çekilmesi. İlgili bölümde değinildiği gibi, Şubat 1922'de Musul Vilayeti'nin kuzey bölgesinde faaliyetlerine başlayan Özdemir Bey (Ali Şefik Özdemir)'in İngilizlerle az bir kuvvet ve gönüllü ile yaptığı savaşta büyük başarılar elde etmesine rağmen Nisan 1923'te İran'a çekilmesi ile başlattığı mücadele yarım kalmıştır ve amacına ulaşmamıştır (Gn. Kur. ATASE, 1966: 267; Öke, 1995: 182). Özdemir Bey'in mücadelesinin yarım kalması Türkiye'nin Musul tezini zayıflatmış gibi onunla birlikte mücadele ederek Türkiye ile beraber İngilizlere karşı kader birliği yapan aşiret kuvvetlerini de güç durumda bırakmıştır. Özdemir Bey kuvvetlerinin mücadelesi, Musul müzakereleri boyunca devam edebilmiş olsaydı, Türkiye'nin pazarlık gücünü kuvvetlendirmiş olurdu. Ancak bu mücadelenin Nisan 1923'te bir sonuç alınmadan hem de Lozan Görüşmeleri bile antlaşmayla sonuçlanmadan bitirilmiş olması, Türkiye'nin Musul hakkındaki kararlılığında bir duraksama görüntüsüne yol açmış olmalıdır. İngiltere hükümeti belki bu görüntü sebebiyle, Musul hakkındaki tezlerinden vaz geçmediği gibi, Haliç Konferansı esnasında isteklerini daha arttırmıştır. Özdemir Bey kuvvetlerinin geri çekilmesine mukabil, Irak sınırına Türkiye'nin ciddi bir askeri hazırlığı da görülmemiştir. Askeri faaliyetlerin duraksaması ve zamanla tümünden ortadan kalkması İngiltere'yi isteklerinde daha katı tutuma yöneltmiş olmalıdır.

6-Halifelik'in kaldırılması. Halifelik'in Osmanlı hanedanından birisinin üzerinde bulunması da Türkiye'nin Musul hakkındaki tezlerini kuvvetlendirecek unsurlardan birisi sayılmıştır. Nitekim Ömer Kürkçüoğlu'na bakılırsa: "Halifelik'in kaldırılmış olması, Kürtlerin ayaklanmasında önemli rol oynadığı gibi, Kürt unsurunun çoğunlukta bulunduğu Musul üzerindeki Türk iddiasını da zayıflatmıştır...Musul sorununun çözüme kavuşturulmamış olduğu bir sırada Halifelik'in kaldırılması... Sonuçta Türkiye'nin Musul tezine manevi bir darbe vurmuştur" (Kürkçüoğlu, 1978: 309). Musul müzakerelerinin devam ettiği bir sırada Türkiye'de Halifelik niçin kaldırılmış olabilir? Hem Kürtler hem de Araplar nezdinde Halifelik Kurumu etkili iken bu dönemde halifelik'in kaldırılmasının amacı ne olabilir? Yine Ömer Kürkçüoğlu'na bakılırsa: "Halifelik'i henüz Musul sorunun çözülmediği bir sırada kaldırırken ya bu kararın Musul Sorunu bakımından sonuçlarını kestiremeyerek bir zaman seçimi yanlış yapılmıştır; ya da tersine bundan yararlanmayı düşünmüş de olabilir. Bu son noktayı şöyle açabiliriz: Türkiye, Musul'u almakla yeniden Arap dünyasına uzanmış olacaktı. Musul'un stratejik önemi göz önünde tutulduğunda,

böyle bir gelişmenin İngiltere bakımından endişe doğuracağı açıktır. İşte Türkiye'nin tam bu sırada, İslam'la olan Halifelik bağı –ki bunu daha önce İngiltere'ye karşı kullanmıştı– kendiliğinden sona erdirmesi, anlamlı da olabilir. Türkiye Musul'u başka nedenlerden dolayı istediğini ve İngiltere'ye karşı İslam etkenini kullanmayı ise amaçlamadığını vurgulamak için bu yola –hem de tam bu sırada– gitmiş de olabilir” (Kürkçüoğlu, 1978: 306).

İngiltere'nin Musul vilayetindeki görevlilerinden birisi olan C. J. Edmonds: “ O zamana kadar Kürdistan'ı patlamağa hazır bir volkan gibi kaynaştıran Türk propagandasının, Kürtlerin Halifeye kesin bağlılıklarına dayandırıldığını, Türklerin kendi bindikleri dalı kesmelerinin ise İngiltere için inanılmayacak kadar mükemmel bir şey olduğunu” belirtmiştir (Edmonds, 2003: 382).

Halifeliliğin kaldırılması Musul Sorunu etrafında Türkiye'ye bir şey kazandırdığı şüphelidir. Ancak İngiltere'ye Musul'daki Araplara ve Kürtlere yönelik büyük bir propaganda imkânı vermiştir. İngiltere'nin manevra alanı genişlemiştir.

7-Türkiye'nin içerde inkılaplara yönelmesi. Daha Lozan görüşmeleri başlamadan 1 Kasım 1922'de Saltanat'ın kaldırılması Türkiye'deki köklü değişikliklerin başlangıcı olmuştur. Lozan müzakereleri döneminde bu değişimlere ara verilmiştir. 1923'te yapılan genel seçimle birlikte TBMM'deki muhalefet büyük ölçüde tasfiyeye uğramıştır. Aynı yıl Cumhuriyetin ilan edilmesi ve kısa bir süre sonra Halifeliliğin kaldırılması gibi önemli büyük inkılablar gerçekleşmiştir.

“Misak-ı Milli sınırları içinde olmasına rağmen, Türkiye Milletler cemiyeti kararından sonra Musul'u kuvvet yoluyla geri almak teşebbüsünde bulunmamıştır. Böyle bir teşebbüse girişmek gerek iç, gerek dış düşmanlarımıza Türkiye üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için yeni bir fırsat verecekti. Öte yandan savaştan yorgun ve bitkin çıkan Türkiye devrim ve kalkınma hareketlerine girişmişti. Yeni bir savaş Türkiye'deki bu çalışmaları süresiz olarak geri bırakabilecekti” (Edmonds, 2003: 383).

Benzeri görüşlere yer veren M. Kemal Öke'ye göre: “T.C. Lozan'ı imzalamasına rağmen, henüz uluslar arası aileye kabul edilmediği gibi, İngilizlerin manevraları sayesinde, ciddi bir yalnızlığa itilmişti. Üstelik Milletler Cemiyeti ile Musul Sorunu'nda kavgalıydılar. İngiltere ise sadece Milletler Cemiyeti'ni dış politikasında uluslar arası levye olarak kullanmıyor; aynı zamanda Ankara'nın önüne dünyaya entegre olabilmesi için bazı içsel şartları da sürüyordu. Telkinleri arasında Ankara'nın imparatorluktan, saltanattan ve hilafetten vazgeçmesi –zımmi olarak– 1920'lerden beri vardı. M. Kemal'in Milli Mücadele sırasında Güney Asya Müslümanları ve Ortadoğu'daki Arap milliyetçileriyle teması; bu doğrultuda Kuvay-ı Milliye'ye verilen İslami hava ve global manada mücadelenin anti-sömürgeci mahiyeti, Enver Paşa'nın Orta Asya maceralarıyla birlikte Dışişleri'ne ulaştıkça, Londra hayli tedirgin olmuştu. Britanya, nasıl komünizmi tek ülkede sınırlandırmayı Sovyetlerle anlaşmaya bağlamışsa, Türkleri de benzeri bir hedef daraltmasına tabi tutmak azmindeydi. Bu kalıp Ankara için, dahilde düzenlemeleri gerektiriyorsa; Türkiye'nin yeni idarecileri, eğer uluslar arası camia tarafından ‘kucaklanmak’ istiyorlarsa buna uymak zorundaydılar. Nitekim Linsday, ismet Paşa'ya ‘Türkiye'nin Milletler Cemiyeti’ne alınmasının laikleşmesiyle paralel gideceğini’ aleni olarak vurgulamıştı” (Öke, 1995: 316; PRO, FO, 371/1068 E 1927/17286/44, 30, iii. 1926).

Türkiye'de başlayan siyasal ve sosyal inkılablar sebebiyle bazı toplumsal tepkiler bu dönemde ortaya çıkmıştır. Uzun yıllar süren savaşın yol açtığı yıkımların yanında bir de bu toplumsal

tepkilerden dolayı Türkiye için Musul nedeniyle yeni bir savaşa girmenin zorlukları artmıştır. Üstelik başlatılan inkılablar da henüz sonuçlanmış değildir. Böyle bir dönemde ya inkılabların tamamlanması, benimsetilmesi çabaları sürdürülecek ya da inkılablara ara verilerek ve savaşı da göze alarak Musul Sorunu, Türkiye'nin lehine halledilecekti. Böylesi muhtemel bir savaşı Türkiye'nin kazanma garantisi de yoktu. Bütün bunlar muvacehesinde, Türkiye savaş ihtimalini de bertaraf ederek içerdeki inkılab hareketlerine yönelmiştir. Çünkü savaş ihtimalini arttırmış olarak bu inkılabları sürdürme imkânı giderek zayıflamıştır.

SONUÇ

Türkmenlere anlaşmada yer verilmeyişi. Türkiye ve Irak arasındaki sınır anlaşmazlığını ortadan kaldıran 5 Haziran 1926 Ankara Antlaşması'nda Irak Türkmenlerine yer verilmemiştir. Ankara Antlaşmasının 4. maddesi ile Irak Türkmenlerinin istemeleri halinde ve anlaşmadan sonra iki ay içinde, "Türkiye tarafına göç etme ve Türkiye'de yerleşme hakkını" elde etmişlerdir. Ancak bu kısa süre içinde ve dönemin şartlarında Türkmenlerin bundan haberdar olmaları ve Türkiye'ye göç etmeleri söz konusu olmamıştır. Antlaşmanın Türkmenlerle ilgili tek maddesi işte budur. Ancak bu maddede de Türkmenlerin adı yer almamıştır. Dolaylı bir atıf yapılmıştır.

Türkiye'nin taraf olduğu Lozan Antlaşmasında Batı Trakya'daki Türklerin ve İstanbul'daki azınlık haklarına sahip oldukları, III. Fasil Ekalliyetlerin Himayesi Madde 37-45'te yer almıştır (Lozan Sulh Muahedenamesi, 1923: 57). 1925'te Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanmış olan Dostluk Antlaşması ve İkamet Sözleşmesi'nde de Bulgaristan'daki Türklerin azınlık haklarına genişçe yer verilmiştir. 20 Ekim 1921 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Ankara itilafnamesinde de özellikle İskenderun sancağındaki Türklerin sahip oldukları kültürel ve sosyal haklar belirtilmişken, Türkiye ile Irak arasında imzalanmış bulunan 5 Haziran 1926 Ankara Antlaşması'nda Irak Türkmenlerinin adlarının hiç yer almaması onlara azınlık haklarının bile verilmemiş olması nasıl izah edilebilir?

"Tarih açısından ekalliyet veya azınlık denince Türkiye'de hep gayri Müslimler kast edilmiştir. Bütün Osmanlı Devleti tarihi boyunca yalnız Müslüman olmayan unsurlar azınlık sayılmış, Müslümanlar ise hiçbir zaman azınlık olarak görülmemiştir. Osmanlı Devleti zulümden kaçan Müslümanlara hep kucak açmış ve onları kendisinden saymıştır. Sırp zulmünden kaçan Boşnaklar, Bulgar zulmünden kaçan Pomaklar, Sırp ve Yunan katliamından kurtulan Arnavutlar, Ruslardan ve Ermenilerden kaçan Kırımlılar, Kafkaslılar vs. hep gelip Osmanlı Devletine sığınmış, vatandaşlığa alınmış ve devletin asli unsurları olarak kabul edilmişlerdi. Türkiye'de Müslüman azınlık kavramı yoktu hiç olmamıştı.

Lozan Konferansı'nda Müslüman azınlık kavramına karşı Türkiye'nin vermiş olduğu diplomatik meydan savaşını da hiç unutmamak gerekir. Biraz açalım, İngiltere ve müttefikleri Lozan Barış Antlaşması'na Müslüman Azınlıklar kavramını da sokmak istemişlerdi. Türk heyeti ise yalnız Gayri Müslim ekalliyeti kavramını kabul etti. Müslüman azınlık kavramını ise şiddetle reddetti. Bu Türkiye'nin milli bütünlüğünü korumak bakımından hayati derecede önemli bir konuydu. Çünkü Müslüman Azınlık kavramı ile Türkiye'de Boşnak, Pomak, Arnavut, Abaza, Gürcü, Laz, Çerkez, Kürt, Arap azınlıkları gibi suni birçok azınlık yaratılabilecekti. Hatta mezhep farkı dolayısı ile Alevi Türkler dahi azınlık kategorisine sokulabilecekti" (Şimşir, 2004: 72-73).

Müslüman Azınlık kavramını Batılı ülkelerin “Türkiye’yi hallaç pamuğu gibi atıp dağıtmak için” bir silah olarak kullanmağa çalıştıkları bilinmektedir (Nur, 1992: 259). Türkiye’nin dış ilişkilerinde “Müslüman Azınlık kavramını ileri sürmesinin kendi milli birliğine zararlı olacağı görüşünün” (Şimşir, 2004: 72). Türkiye için önemli bir değer taşıdığı açıktır. Müslüman Azınlık kavramı ne Osmanlı geleneğinde ne de diğer Müslüman Türk Devletleri geleneğinde yoktur. Azınlık kavramı tümüyle Müslüman olmayanlar için tahsis edilmiştir. Tarihteki uygulamaların, Müslüman topluluklar için bir azınlık kavramını ve azınlık haklarını garanti altına almaya ihtiyaç göstermediği de bilinmektedir. Ne var ki “ulus devlet” çağı ile birlikte yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır.

Irak Devleti’nin kuruluşundan itibaren Türkmenler asli bir unsur sayılmamıştır. Asli unsur için söz konusu olabilecek hususlar Türkmenler için asla geçerli olmamıştır. Türkmenler asli unsur sayılmadıkları gibi azınlık da sayılmamıştır. Uluslar arası bir anlaşma ile sosyal, kültürel vb hakları garanti altına alınmamıştır. Bu durum bütünüyle Türkmenlerin yok sayılması sonucunu doğurmuştur. Ancak aynı Türkmenler azınlık sayılmadıkları halde asimilasyon politikaları sebebiyle büyük baskılara maruz kalmıştır. Arap nüfusunun çoğunluk olduğu alanlara bir kısmı zorla götürülerek oralarda asimile edilmeye çalışılmıştır.

Geof Simons (Simons, 2004: 64). “Türkmenlerin yabancı devletler tarafından çizilen sınırlar sebebiyle sıkıntı yaşadıkları” tespitinde bulunarak Türkmenlerin içinde bulundukları durumu belirtmiştir.

Aynı zamanda Türkmeneli bölgesini, Kürtler “Kürdistan’ın bir parçası” saydıkları için onların baskısına da maruz kalmışlardır. Irak’ın ABD tarafından işgal edilmesinin sonunda Kürtler elde ettikleri yeni hakları ve fırsatları Türkmeneli bölgesini elde etme yönünde kullanmaya çalışmışlardır. Musul-Kerkük ve Bakuba’da anlaşmazlık bölgeleri diye adlandırılanların büyük çoğunluğu Türkmeneli bölgesi içindedir. Kürtlerin işgal sonrasında elde ettikleri askeri ve siyasi güçlerinin yanında aşiretli toplum düzenleri ile çevrelerine karşı daha mütehakkim olmalarına karşılık Türkmenler neredeyse tümüyle aşiretsiz küçük ailelerden oluşan bir sosyal düzene sahiptir. Bu durum Türkmenleri daha savunmasız ve korumasız bırakmıştır. Üstelik uluslar arası antlaşmalar yoluyla sahip oldukları hiçbir garantileri de yoktur. Alevi-Bektaşî Türkmenlerin son yüz yıl içinde giderek önemli ölçüde Şiileşmiş olmaları ve Şiileşen Türkmenlerin de Şii Araplarla birlikte hareket etmeğe eğilimli olmaları, Türkmenlerin asimile edilmelerini kolaylaştırdığı gibi sosyal dirençlerini de zayıflatmaktadır (Nakip, 2007: 212; Özdağ, 2008: 75).

19 Mart 2003’te ABD’nin Irak’a saldırmasından bir gün önce Ankara’da yapılan “Irak Muhalefet Grupları” toplantısında Türkmenlerde temsil edilmiş olmalarına rağmen ve aynı gün yayınlanan basın bildirisinde, Türkmenler “Irak’ın kurucu halkları” arasında sayılmalarına rağmen (Şimşir, 2004: 280), daha sonra hazırlanan Irak Anayasasında Türkmenler, Irak’ın kurucu halkları arasında değil ancak Asuri, Keldani gibi diğer azınlıklar arasında sayılmıştır.

1968’de Türkiye’nin Bağdat Büyükeçisi Pertev Subaşı’nın hazırladığı bir rapora göre, Türkmenlerin ciddi ve etkili bir siyasi varlık ortaya koyamamalarının sebepleri: “Kendine güvensizlik, Dayanışma eksikliği, lidersizlik ve mezhep farklılıkları” diye belirtilmiştir (Şimşir, 2004: 163). Türkmenlerin zaafi olarak tespit edilen bu durumları günümüzde de aratarak devam etmektedir.

Bütün bunların yanında Türkmenlerin, Türkiye ile olan bağları devam etmektedir. İleri gelen Türkmenlerin önemli bir kısmı öğrenimlerini Türkiye’de yapmıştır. Uzun zamandan beri Arap alfabesinin yanında, Türkiye’nin de kullandığı Latin alfabesini de kullanmaya çalışmaları da Türkiye ile olan kültürel bağlarının devam etmesini kolaylaştırmıştır. 1960’lardan beri belirli aralıklarla da olsa yayın hayatına devam eden Kardeşlik Dergisinin, Latin alfabesini Türkmenler arasında yayma çabası önemli ve olumlu misallerdendir (Şimşir, 2004: 161).

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Aydın Tarihi, 1340/1341 - 1924/1925. Ankara.

Düstur, III. Tertip, C.7, s.1512/1519. Ankara.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi.

IOR, L/PS/20/C. 191, Eastern and Central Asian Question: What to do Against Bolshevik Pan-Lozan Sulh Muahedenamesi, (1923) Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Ankara. .

PRO, FO. 371/10077 E 4305/7/65, 16. v. 1924

PRO. 30/52/68, C.396, 1924 VII, 14. viii, 1924.

Seha L. Meray, S. L.(1969) Lozan Barış Konfransı, Tutanaklar-Belgeler, Kitap1, C.1, Ankara.

The National Archives, IOR, L/PS/10/782, P.7337, 17. viii. 1920.

Turanian-Pan-İslamic Cooperaion.

KİTAPLAR

ABBOŞ, K. A. (1969) Al-Telaferi, Savrat Telafer 1920, Bağdat.

Adamof, E.E (1972) Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu’nun Taksimi Planı, Çeviren: H. Rahmi, Sadeleştiren: H. Mutluçağ, İstanbul.

AHMET, İ. P.(1993) Feryadım, İstanbul.

ARMAOĞLU, F. (1993) 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, C.I-II, Ankara.

ATATÜRK, M. K. (1973) Nutuk, İstanbul.

BATATU, H. (2004), The Old Social Class & The Revolutionary Movement İn Iraq, Princeton University Pres.

BAYATLI, N. (2000) XVI. Yüzyılda Musul Vilayeti, Ankara.

Bayur, Y.H. (1973) Türkiye Devleti’nin Dış Siyaseti, Ankara.

Bell, G. (1927) The Letters of Gertrude Bell, New York.

- BİLA, F. (2003) Sivil Darbe Girişimleri ve Ankara'da Irak Savaşları, Ankara.
- BİRSEL, M. C. (1933) Lozan, C.2, İstanbul.
- BURSLAN, K.(1943) Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, İstanbul.
- CANATAN, Y. (1996) Tür – Irak Münasebetleri (1926 – 1958), Ankara.
- CEBESÖY, A. F. (2002) Moskova Hatıraları Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya , İstanbul.
- CEBEOY, A.F. (1957) Siyasi Hatıralarım, İstanbul.
- CEVDET, M. (1965) Petrol Emperyalizmi, Ankara.
- CLAUDE, J. E. (2003) Kürtler, Türkler ve Araplar, Çeviren: Serdar Şengül, Serap Ruken Şengül, İstanbul.
- Çoker, F. (1995) Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönemi (1919-1923), Ankara.
- DEMİR, İ. vd (1993) Musul – Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri, Ankara.
- DEMİRBAŞ, B. (1991) Musul Kerkük Olayı ve Osmanlı Devletinde Kuveyt Sorunu, İstanbul.
- DOLBREAN, L. (2002) Mandadan Özgürlüğe, Beyrut.
- Durmuş Y.(2003) Musul Meselesi Tarihi, Konya.
- EARLE, E. (1924) Turkey, The Great Powers and The Bagdad Railway, New York.
- ELLİSON, G. (1928) Turkey To-day, London.
- EL-BELAZURİ, (1987) Fütüh-ul Büldan, Çeviren: Mustafa Fayda, İstanbul.
- ERHAN, Ç. (2003) Yaşayan Lozan, Ankara.
- ERİM, N. (1964). “Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye”, Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara.
- ERİM, N.(1953)Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, Ankara.
- GÖNLÜBOL, M. –SAR C. (1993) Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990), Ankara.
- GÜZTOKLUSU, M. (2006) El Cezire ve Özdemir Harekatı, Ankara.
- GUTHRIE, W. (1937) A General History of the World, New York.
- HALİL PAŞA (1972) Bitmeyen Savaş, Haz. M. Taylan Sorgun, İstanbul.
- HOVARD, H.(1966) The Partition of Turkey: A Diplomatic History (1913-1923), New York.
- HÜRMÜZLÜ, E.(2006) Irak'ta Türkmen Gerçeği, İstanbul.
- HOVARD, H.(1966) The Partition of Turkey: A Diplomatic History 1913-1923, New York.
- İNÖNÜ, İ. (1992) Hatıralar, Ankara.

- KARABEKİR, K. (Tarihsiz) İstiklal Harbimiz, İstanbul.
- KARACAN, A. N. (1971) Lozan, İstanbul.
- KARADAĞ, R. (1979) Petrol Fırtınası, İstanbul.
- KANDEMİR, F. (1965) Hatıraları ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İ. (1956) Harzemşahlar Devleti Tarihi, Ankara.
- KAFESOĞLU, İ. (1972) Selçuklu Tarihi, İstanbul. .
- KAYMAZ, İ. Ş. (2003) Musul Sorunu, Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasi bir İnceleme, Ankara.
- KENT, M. (1976) Oil and Empire: British Policy and Mesopotamian Oil 1900-1920, Londra.
- KIRZIOĞLU, F. (1993) Bütünüyle Erzurum Kongresi, Ankara.
- KOÇSOY, Ş. (1991) Irak Türkleri, İstanbul.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ö. (2006) Mondros'tan Musul'a Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926), İstanbul.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ö. (1978) Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926), Ankara.
- LUKİTZ, L. (1995) Irak: The Search For National Identity, Frank Cass, London.
- MEHMET, H. P. (1997) Seyahatname-i Hudut, Çeviren: Alaattin Eser, İstanbul.
- MELEK, K. (1983) İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu (1890-1926), İstanbul.
- MİSİROĞLU, Kadir; Musul Meselesi ve Irak Türkleri, İstanbul, 1972.
- MİSİROĞLU, K. (Tarihsiz) Lozan Zafer mi Hezimet mi? İstanbul.
- NAKİP, M. (2007) Kerkük'ün Kimliği, Ankara.
- NUR, R. (1992) Hayat ve Hatıratım, İstanbul.
- OLSON, R. (1992) Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı, Çeviren: Bülent Peker-Nevzat Kırış, Ankara.
- ORTAYLI, İ (2006) Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek, İstanbul.
- ÖKE, M. K.(1995) Musul / Kürdistan Sorunu, İstanbul.
- ÖKE, M. K. (1987) Musul Melesi Kronolojisi (1918-1926), İstanbul.
- ÖKE, M. K. (1996) Ermeni Sorunu, İstanbul.
- ÖZDAĞ, Ü. (2008) Telafar, Bir Türkmen Kentinin ABD Ordusu ve Peşmergelere Karşı Direnişi, (2003-2008), Ankara.
- RAWLİNSON, A. (1923) Adventures in the Near East, London.
- SAATÇI, S. (1996) Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı, İstanbul.

- SAATÇI, S. (2009) Irak Türkmen Boyları Oymakları ve Yerleşim Bölgeleri, İstanbul.
- SABİS, A. i. (1991) Birinci Dünya Harbi, Harp Hatıralarım, İstanbul.
- SEHLİKLİN, J. (1922) Anqora l'Aube de la Turquie Nouvelle (1919-1922), Paris.
- SOYSAL, İ. (1983) Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, (1920-1945), Ankara.
- SÜMER, F. (1999) Oğuzlar / Türkmenler, Tarihleri / Boy Teşkilatı / Destanları, İstanbul.
- ŞADİLLİLİ, V. (1980) Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar, Ankara.
- ŞİMŞİR, B. N. (1990) Lozan Telgrafları (1922-1923), Ankara.
- ŞİMŞİR, B. N. (2004) Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara .
- SİMSON, G. (2004) Future Iraq, Beyrut
- TENGİRŞEK, Y. K. (2001) Vatan Hizmetinde, Ankara .
- TOYNBEE, A. J.(1922) The Western Question in Greece and Turkey, London.
- TÜRKMEN, Z. (2003) Musul Meselesi: Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925), Ankara.
- ULUÇAM, A. (1991) Irak'taki Türk Kültür Varlığı, Ankara.
- WALLACH, J. (1999) Desert Queen, New York.
- YAKUBOĞLU, E. (1976) Irak Türkleri, İstanbul.
- YALÇIN, S. (1988) "Misak-ı Milli ve Lozan barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi" Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Ankara.
- YILDIZ, H. D.(2000) İslamiyet ve Türkler, İstanbul.
- YILMAZ, D.(1995) Misak-ı Milli'ye Göre Musul, Konya.
- YURDAKUL, Ş. (1975) Musul Meselesi, Ankara.
- ZABİT, Ş. S. (1961) Mucez Tarihü't-Türkman fi'l-Irak, Bağdat.

MAKALELER

- AĞAOĞLU, A. (Şubat 1933) "Misak-ı Millinin Tarihi Kıymeti", Ülkü, C.1, İstanbul.
- ALP, İ. (1998). "Misak-ı Milli, Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul", Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- ALP, İ. (2002). "Misak-ı Milli Hedeflerinin Lozan Antlaşması'na Yansıması", Türkler Ansiklopedisi, C.16, Ankara.
- ALTUÇ, S. (Ekim 2003). "Misak-ı Milli: 'Sınırları' Zorlayan Tartışmalar", Toplumsal Tarih Dergisi, İstanbul.

- ATEŞ, S. (Mart 1963). “İrak Türkleri Hakkında”, Türk Yurdu, İstanbul.
- Baskın O. (2002). Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C.I, İstanbul.
- BİLGİN, M.S. (İlkbahar 1996). “Yakın Dönem Türk-İrak ilişkilerinde Güvenlik Faktörünün Etkisi (1926-20029)”, 21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği, Muzaffer Özdağ’a Armağan-II, Cilt, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi-ASAM, Ankara, 2003.
- DARKOT, B. (1960). “Musul”, İ.A. MEB. İstanbul. s. 740.
- EMZEN, M. (Ağustos 1985). “Musul Vilayeti’nde Türk Aşiretlerinin Durumu ve İki Belge”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sa. 6. İstanbul.
- GÖYÜNÇ, N. (1998). “Musul Misak-ı Milli’ye Dahil midir?”. Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. s.47.
- HARMANN, M. (1993). “İrak”. İ.A. C.5/II, MEB. İstanbul, s.667.
- SİPAHIOĞLU, U. (2006). “Musul Meselesi”, T.D.V. İ.A. C.31. İstanbul, s.367.
- D.İ.A. (1999). “İrak Türkleri”, T.D.V. İ.A. C.19, İstanbul, s.99.
- KAYA, E. (2002). “Misak-ı Milli Sınırları”, Türkler Ansiklopedisi, C.16. İstanbul, s.71.
- TUNÇAY, M. (Ağustos-Eylül 1976). “Misak-ı Milli’nin 1. Maddesi Üstüne”, Birikim Dergisi, İstanbul.
- TÜRKMEN, Z. (2001). “Özdemir Bey’in Musul Harekâtı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri (1921 – 1923)”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sa.49, Ankara, s.49.
- KOCAMAN, R. A.(2002) “İrak Türklerinin Sosyal Hayatı”, Türkler Ansiklopedisi, C.20, Ankara, s.617-624
- TURAN, Ö. (İlkbahar 1996). “İrak Anayasalarında Azınlık Hakları”, Avrasya Dergisi, Ankara.,
- YALÇIN, S. (1998). “Misak-ı Milli ve Lozan Barış onferansı”, Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- MARUFOĞLU, S. (2002). “İrak Türkleri”, Türkler Ansiklopedisi, C.20, Ankara.
- SEVGİN, N. (Kasım 1970). “Kerkük Türkleri (1-3)”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 7-8(38), İstanbul.
- TANYU, H. (Temmuz 1959). “İrak Türkleri ve Kültürleri”, Türk Yurdu, İstanbul.
- TEVETOĞLU, F. (Kasım 1972). “Atatürk’ün Musul, Süleymaniye ve Kerkük’le İlgili Bir Mektubu”, Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul.
- UNAT, F. R. (1944). “Misak-ı Milli Ahd-ı Milli Beyannamesi”, C.1, Aylık Ansiklopedi, İstanbul.
- YALÇIN, S. (1998). “Misak-ı Milli ve Lozan Barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi”, Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s.156.

KÜTAHYA'DA H. 1317/ M. 1899 TARİHLİ HACI ÖMER AĞA VAKFİYESİ

Şakir TURAN

Okt. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Bölümü

ÖZET: İslam dünyasında toplum ihtiyaçları değişik şartlarda meydana getirilmiş olan vakıflar vasıtasıyla sağlanmıştır. Kütahya Şer'ie Mahkemesi 28. sahife 98 numarada kayıtlı “ H. 1317/ M. 1899 Tarihli Hacı Ömer Ağa Vakfiyesi” ile Kütahya'da Küçük çarşı mevkiinde mevkûf işyerlerinin bakım ve onarımı devamlı olarak yapılarak mevkûf eserlerin harabe durumdan kurtarılması ve bunun yanında bir takım dini vecibelerin yerine getirilmesi sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Ömer Ağa, Mevkûfât, Mütevelli, Küçük Çarşı, Küçük hamam, Cedit Mahallesi, Lala Hüseyin Paşa,

HACI OMER AGA WAQF IN KUTAHYA FROM A.H.1317/C.1899

ABSTRACT: Waqfs are organizations in Muslim world to meet necessities of societies. Hacı Omer Aga Waqf in Kutahya from A.H 1317/C.1849 is registered in the Kutahya sheria court in the page 28 and no 98. The purpose of the waqf was to continuously repair and maintain damaged shops that belongs to waqfs in the area of Kütahya old city and to conduct some religious obligations.

Key Words: Hacı Omer Waqf, Waqfiye, Küçük Çarşı, Küçük hamam, Cedit Mahallesi, Lala Hüseyin Paşa,

GİRİŞ

Şehirleşme devletlerin belli bir süreç içerisinde meydana getirmek zorunda oldukları önemli işlerdendir. Özellikle Anadolu gibi her noktası tarih kokan bir coğrafyada şehirleşirken, yenin yanında eskinin de özelliklerini kaybetmeden nakledilmesi gerekmektedir. Günümüzde bazı istisnalar dışında tarihi eserlerin korunması bir yana büyük enkazlar halinde beklediği görülmektedir. Bu ise çarpık şehirleşmenin sıkıntılı havasının yanında, şehirlerde harabe görüntüleri içeren düzensiz bir yapılaşmayı meydana getirmektedir. Bugün özellikle tarihi bir geçmişe sahip vilayetlerimizde bu problem artarak devam etmektedir. Şehirlerde meydana gelen bu terk edilmiş, virane görüntülerin oluşmasına ve problemin ağırlaşmasına yetkililerin olaya kayıtsız kalması büyük ölçüde sebep olmuştur.

Halbuki toplum hayatının bütün safhalarını kaplayan ve imkânlar nispetinde ihtiyaca cevap veren vakıflar incelendiğinde vakfedilen eserlerin tamir ve bakımlarının düzenli olarak yapılarak sonraki nesillere özelliklerini kaybetmeden aynı şekilde nakledildiği görülmektedir. İslâm dünyasında vakıflar, sadece sıkıntı içerisindeki insanların maddî ihtiyaçlarını gidermek için meydana getirilmemiş, şehirlerin imarı da hedeflenmiştir(Sak, 2005: 8).

Vakfın asıl gayesine ulaşabilmesi, vakfedilen eserlerin ayakta kalması ile mümkün olacaktır. Bu ise vakfiyelerde konu ile ilgili bir takım şartların belirtilmesini gerektirecektir. Bu şartlar yerine getirildiği takdirde vakıf, asli vazifesini yerine getirebilecek ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecektir. Dolayısıyla vakfedilen eserler harabe durumdan kurtarılarak şehirlerin sürekli ma'mûr kalmaları sağlanacaktır. Bu ise şehirlerin düzenli bir şekilde yapılaşmasını meydana getirirken, devamlı olarak görüntü güzelliğinin oluşmasını sağlayacaktır (Ülken, 1971: 37).

Bu makalede XIX. yüzyıl sonlarında Kütahya' da Küçük Çarşı mevkiinde bulunan iş yerleri ve onların bakım ve onarımı ile ilgili Hacı Ömer Ağa vakfiyesi değerlendirilecektir.

Bu vakfiye, Demirciörenli Hacı Ömer Ağa'ya ait 2 Receb 1317/ 6 Kasım 1899 tarihlidir. 68 numaralı Kütahya Şer'iyye Sicilinin 28. sahifesinde 98 numarada kayıtlıdır. Vakfiye Türkçe olup, başındaki onay kısmı ile sonundaki şahitler bölümü dışında 29 satırdan meydana gelmektedir (68 Num. KŞS: 28, 98,: 1-29).

VAKFİYENİN TANITILMASI

Vâkıfı

Yukarıda genel özelliklerinden kısaca bahsettiğimiz vakfiyeyi düzenleyen, Kütahya'nın Cedid Mahallesi'nden Demirciörenli Hacı Ömer Ağa İbn Ali b. Abdülkadir'dir. Hakkında vakfiye dışında bilgi bulunmamaktadır.

Vakfiyenin Tescili

Vakfiyenin tescilini Kütahya Şer'iye mahkemesi yapmıştır (Göyünç, 1991: 125). Vakfiyeyi onaylayanın Kütahya Kadısı olduğuna bakılırsa, söz konusu vakfiyenin tescilinin Kadı Mehmed Salih'in naibi tarafından yapıldığı söylenebilir. Naib'in ismi, şimdilik belirlenememiştir.

Vakfiyeyi Onaylayan Kadı ve Şahitler

Vakfın, vakfiyede belirtilen şartlar çerçevesinde faaliyetlerine başlayabilmesi, tescil işleminden sonra, Kadı veya Kazasker tarafından onaylanmasıyla mümkün olmaktadır. Vakfiyeyi tasdik eden kadının adı vakfiyenin başına kaydedilmektedir. H. 1317/ M. 1899 tarihli Hacı Ömer vakfiyesini kaydeden Kütahya kadısı Mehmed Salih Efendidir (KŞS, 68/98, A). Bu zatla ilgili şimdilik vakfiyedeki dışında bilgi bulunamamıştır.

Vakfiyenin tescili sırasında bir grup insan mahkemede bulunur ve hazırlanan vakıf senedini imzalardı. Bunların adları vakfiyenin sonuna yazılır ve tescil işlemi tamamlanmış olurdu. H. 1317 / M. 1899 tarihli Demirciörenli Hacı Ömer Ağa vakfiyesinin tescili yapılırken tanık olarak “Serkâtib-i şer' mekerremetlü Ali Rıza Efendi, Ketebeden Mehmed Emin Efendi, Ketebeden Mehmed Halid Efendi, Ser Muhzır Osman Ağa, Hüseyin Çavuş” isimlerine rastlanmaktadır (KŞS, 68/98, B). Vakfiyenin sonundaki “ ve gayrihim” kelimesi, adı geçenlerin dışında da tanıkların varlığına işaret etmektedir. Yukarıda isimleri belirtilen şahısların tamamı Kütahya mahkemesinde görev yapan kişilerdir.

Tescil Mütevellisi

Demirciörenli Hacı Ömer Ağa, vakfiyenin tescili için Kütahya Lala Hüseyin Paşa Mahallesi ahalisinden Hacı Ahmed oğlu Osman Ağa'yı tescil mütevellisi olarak atamıştır (KŞS, 68/98, satır 6). Söz konusu vakfin tevliyeti vakfiyede belirtilerek sağ olduğu sürece vâkıfın kendisinde olacaktır, onun vefatından sonra tevliyetin nasıl yürütüleceğini Kütahya kadısı tespit etme yetkisine sahip olacaktır.

Kütahya kadısı tarafından seçilecek olan mütevellide bir takım şartların aranması , vakfiyede belirtilmemiştir. Buna göre genel olarak mütevellî dindar, namuslu ve ahlâklı olacaktır. Vakfiyenin yürütülmesi ancak seçilen mütevellî eliyle gerçekleştirilecek bundan sonraki yıllar için aynı uygulama geçerli olacaktır.

Mevkufât

Vâkıf Demirciörenli Hacı Ömer Ağa, Kütahya'da Küçük Çarşı mevkiinde Küçük Hamam'la sınır olan kunduracı dükkânı ile aynı yerde bulunan dört tarafı ana yol ile sınırlı saatçi dükkânını icara verilmek suretiyle vakfetmiştir (KŞS, 68/98, 7-11, söz konusu mevkuf dükkânların kalıntılarına bugün rastlanmamaktadır. Bu bölge Küçük Park diye bilinmektedir. Söz konusu vakfin kurulduğu tarihlerdeki muhtemel görüntüsünü hatırlatması açısından bkz. resim 1). Elde edilen kira gelirleriyle öncelikli olarak dükkânların bakımı yapılarak söz konusu mevkûfâtın uzun ömürlülüğü sağlanmıştır.

Vakfın Gelirlerini Harcama Şekli

Demirciörenli Hacı Ömer Ağa'nın vakfettiği kunduracı ve saatçi dükkânlarından elde edilen kira gelirlerinin bir kısmı ile öncelikli olarak söz konusu mevkufun yıllık vergilerinin verilmesi istenmektedir. Vakfin amacına uygun olarak faaliyetlerini yürütebilmesi vakfedilenlerin sağlam bir şekilde ayakta kalmaları şartına bağlı olduğu için öncelikli olarak dükkânların tamir ve bakıma muhtaç olan kısımlarının tanzimi vakfiyede özellikle belirtilmiştir (KŞS, 68/98, 12-13). Bu uygulamaya vakfiyelerde çoklukla rastlanmaktadır (Sak,2005: 14-48, Vakfiyelerde geçen “ Ta'miri gerektikçe evkâf-ı mezbûre gelirlerinden ta'mir oluna”, “ta'mir ve termîmine sarf oluna”, “ tathîr ve ihtiyaç oldukça termîm ve ta'mir” şeklindeki ifadeler bunu göstermektedir).

Elde edilen gelirlerin kalan kısmıyla ise vakfiyenin diğer şartları tespit edilmiştir. Buna göre Lala Hüseyin Paşa Camiinde Rebiu'l evvel ayının ortasında yani Hz. Peygamber'in doğumunu takip eden haftanın ilk Cuma namazından önce mevlid okunması, mevlidi okuyan mevlidhana 20 kuruş verilmesi, mevlidi dinleyenlere ikram edilmek üzere 70 kuruşluk şeker alınıp dağıtılması gerekmektedir (KŞS, 68/98 : 13-16).

Ayrıca Lala Hüseyin Paşa Camii'nde gün aşırı Kur'andan bir cüz okutulması, okutulan cüzlerden 2 ayda bir Kur'anın hatmedilmesi, neticesinde hatim duası okutulması, Kur'anı hatm eden ve duasını yapan kişiye yıllık 120 kuruş verilmesi vakfiyede belirtilmektedir (KŞS, 68/98, 16-18).

Vâkıf, vakfiyede gelirlerden arta kalan parayı kendi işlerine harcama yetkisini mütevellilere vermektedir.

VAKFİYEDE DİKKAT ÇEKEN BAZI HUSUSLAR

Vakfiyeye toponomik yönden bakıldığında Küçük Çarşı, Küçük Hamam, Lala Hüseyin Paşa Camii, Cedit Mahallesi, adları geçmektedir.

Küçük Çarşı, mevkûfatla vakıf gelirlerinin harcanacağı yerler belirtilirken Küçük Hamam'la birlikte zikredilmektedir. Şu anda Küçük Çarşı bölge ismi olarak geçmekle birlikte, hamama bitişik zikredilen dükkânların, daha 1930'lu yıllarda ayakta olduğu bilinmektedir. (Resim: 1). Şu halde 1930'dan sonra harabe durumdaki dükkânlar ortadan kaldırılmış olmaktadır (Resim: 2). Günümüzde yerinde Küçük Park bulunmaktadır.

Küçük Hamam, Küçük Çarşının ve vakfedilen dükkanların yerini belirlemede önemli rol oynamaktadır. Şu anda zikredilen hamamla birlikte aynı mekan içerisinde Küçük Park bulunmaktadır. Küçük Hamam, 15.yy. başlarında Germiyanoglu II.Yakup Beyin subaşı ve kader arkadaşı olan Hisar Bey tarafından yaptırılmıştır. Hamam, Hisar Bey'den oğluna miras kalmıştır. Daha sonra Osmanlı Hükümdarı II.Beyazid' in izni ile hamama küçük bir kadınlar bölümü ilave ettirilmiştir. Hamam zamanla çeşitli onarımlar geçirmiş ve başka amaçlarla da kullanılmaya başlamıştır. Halen erkekler hamamı olarak kullanılmaktadır (Resim: 1).

Lala Hüseyin Paşa Camiinin yaptırılmasını sağlayan Hüseyin Paşa, II.Selim' in Lalası olup, onun padişah olması ile 1566' da Kütahya valisi, daha sonra da 1566-1568 arasında Anadolu Beylerbeyi olmuştur. Söz konusu caminin yapımına bu yıllarda başlanması kuvvetle muhtemeldir (Uzunçarşılı, 1988: 413-420).

Cami, karşısında bulunan hamamı ile geniş bir avlu içinde, ağaçlar arasındadır. Cami ile birlikte sübyan mektebi de yaptırılmıştır. Bu gün bu mektebin kalıntılarına rastlanılmamaktadır. Tek kubbeli beş bölümlü son cemaat yerine sahip caminin, avlusunda iki şadırvanı ve tuğla minaresi bulunmaktadır. 16 yy. Osmanlı Mimarisinin klasik özelliklerini taşıyan camide kesme taş kaplamalı yapı dikkat çekmektedir.

Vâkıf, mevlid ve cüz okutturulması işinde söz konusu camii tercih ederken, halkın bu mekana olan ilgisini gözetmektedir. Bu durumla vâkıfın manevi kazanç düşündüğü söylenebilir (Evliya Çelebi, 2005: 15, Söz konusu camiyle ilgili Evliya Çelebi seyahatnâmesinde; “Yeni mahallede Hüseyin Paşa Camii gayet mesiregâh ve müzeyyen ve bir şîrîn yerde mebnidir. Rüşen – âbâddir. Haremde azîm çınar-ı müntehâlar var kim evce ser çekmiştir ve gâyet müferrihdir ve metindir musanna' pâk kurşun örtülü câmi'i latifdir.” şeklinde bahsetmektedir).

Cedit Mahallesi, Kütahya'da günümüzde de aynı isimle varlığını sürdürmektedir. 1571'de 13 hane ve 4 mücerredin varlığından söz edilmektedir (Varlık, 1998 : 199).

Demirciörenli Hacı Ömer Ağa vakfiyesinde, söz konusu mevkûfatının bakım, onarımı ve yıllık vergilerinin verilmesi üzerinde durulmuştur. Vakfın şartlarında öncelikle, mevkûfun ticaret metâi olmasından dolayı yıllık vergisinin verilmesi gerektiği öncelikli şart olarak vurgulanmıştır. Bu durum vâkıf Hacı Ömer Ağa'nın doğum yerinin Demirciören olduğu, Kütahya'ya yerleşerek zamanla bu şehrin saygın eşrâfi haline geldiği fikrini akla getirmektedir.

Vâkıf Hacı Ömer Ağa, vakfının devamını sağlayabilmek için vakfiyede mevkufun bakım ve onarımına kira gelirinden pay ayırmaktadır. Bu şekilde bakımlı ticaret merkezlerinin meydana getirilmesinin yanında kendisinden sonraki dönemlerde, vakfettiği eserlerin sorumsuzca kullanılmasını önlemeye çalışmıştır.

Günümüze gelinceye kadar vakıf dükkânlarının bakımsızlığı ve birilerine ulufe tarzında verilmesi göz önüne alınırsa, vâkıfın hassâsiyetinde ne derece haklı olduğu ortaya çıkacaktır. Bu şekilde mevkûfun icar bedeli güncellenirken diğer taraftan bakımlı bir şehir görüntüsü sağlanacaktır.

Vâkıf kendi sağlığında müteveli olarak kendisini belirtirken, kendisinden sonra “Naibü’ş-Şer”e müteveli tayini yetkisini bırakmıştır (Yediyıldız, 1997: 162, Türk Vakıflarından büyük bir kısmının (%56) bizzat kendilerini müteveli ta’yin ettikleri , ölümlerinden sonra bu vazifeyi çocuklarına , neslin inkırazından sonra da akrabalarına ve azatlı kölelerine şart koştukları görülmektedir. Vakıfların ancak %11’i tevliyet hizmetini ailelerine mensup olmayan kişilere tevdi ederken , diğerleri (%33) mütevelinin kadı veya vakfın nâzırı tarafından tayin edilmesini istemektedirler). Vakfiye şartlarından olan vâkıf adına mevlid ve cüz okutma görevlerinin mahkeme nâibine bırakılması , onun çocuğunun olmadığı ihtimalini düşündürmektedir.

Hacı Ömer Ağa Vakfiyesinde, kendisinin vefâtından sonra müteveli tayininde dikkat edilmesi gereken kuralları belirtirken müteveyyin ve müstakim olmasına dikkat çekmektedir. Bu ifadeler, bu konularda problemlerin yaşandığını özellikle dinî sahada da hızlı bir ahlâk erozyonunun belirtileri olarak kabul edilebilir.

SONUÇ

2 Receb 1317 / 6 Kasım 1899 tarihinde tesis ettiği vakıfla Hacı Ömer Ağa, vakfettiği dükkânlarının periyodik bakımlarını yaparak ve kendisinden sonra yapılmasını sağlayarak Kütahya şehirciliğine katkıda bulunmuştur. Bu vakıfta veya benzer şartları taşıyan diğer vakıflarda eserler sonraki yıllara düzgün bir şekilde taşınırken aksi takdirde bu binalar çöp yığınları haline gelmeye başlayacak ve topluma bu sayede verilen hizmetler aksayacaktır. Nitekim söz konusu vakfiyede belirtilen bu şart sonraki dönemlerde yerine getirilemediğinden binaların harabiyetine sebep olunmuştur. Benzer şartların diğer vakfiyelerde de belirtildiği ve dikkate alınmadığı düşünülürse şehirlerin tam bir tarihi yapı enkazı içerisinde kaldıkları görülecektir. Özellikle vakıf eserlerinin bugünkü perişan hali göz önüne alınırsa vâkıfın ne kadar ince düşünerek bu şartı koyduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan söz konusu vakfın devamı kira gelirlerinden sağlanacağı için dükkânların bakımsızlığı diğer hizmetlerin yürütülmesini de aksatacak veya tamamen bitirebilecektir. Bu doğrultuda vakfiyede belirtildiği üzere kira gelirlerinden verilmesi istenen vergi verilemeyecek ve devlet gelirlerinde cüz’i miktarda da olsa eksilme söz konusu olacaktır.

Sistemin bozulmasıyla vakfın ana amaçlarından sayılan dini faaliyetler icra edilemediğinden insanların birbirleriyle görüşmelerinde aksaklıklar yaşanacaktır. Bu ise beşeri münasebetlerde bir takım zafiyetleri ortaya çıkarmakla birlikte toplumda moral olarak tatminsizliği meydana getirebilecektir (Öztürk, 2003: 40). Bunun yanında bu hizmetlerin yürütülmesi esnasında meydana getirilen ticari hareketlilikler

kesintiye uğrayacaktır. Mevlit ve Kur’andan cüzlerin okutturulması suretiyle gerçekleştirilen dini istihdam sağlanamayacaktır.

Vâkıf, binalarının tamirinde sergilediği hassasiyeti diğer hizmetlerin yürütülmesinde kullanılacak vazifelilerde de göstermiştir. Söz konusu vazifeleri yerine getirmek üzere seçilecek olan görevlilerin azil ve ta’yninin bizzat vâkıfın, kendisinden sonra da tevliyet işinin mütedeyyin ve müstakim bir müteveli eliyle gerçekleştirilmesini talep etmesi bu konuda bir takım sıkıntıların mevcudiyetini ortaya koymakta, kendisinin ise bu konudaki hassâsiyetini göstermektedir. Bu şekilde ehil bir müteveli eliyle bu işler yürütülecek, özellikle maddî imkânı sınırlı olan insanlar, rencide edilmeden vakıfta istihdam edilecektir.

KAYNAKÇA

68 Numaralı Kütahya Şer’iye Sicili, Sahife 28, Numara 98, sat. 1-29.

Evliya Çelebi, (2005) ,Seyahatnâme, YKY yay, IX, Hazırlayanlar, Y. Dağlı, S.A. Kalırom, R. Dankoff, İstanbul.

Göyünç, N. , (1991), “ Vakıf Tesisinde Devletin Katkısı” (16.Yüzyıl İçinde), Osmanlı Araştırmaları, İstanbul, S.XI: 123-128.

Öztürk, N., (1999), “ Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları”, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C.V: 34-43.

Sak, İ. , (2005), Şer’iye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri (1650-1800), Konya.

Uzunçarşılı, İ.H. , (1988), Osmanlı Tarihi, C.II, Ankara.

Ülken, H.Z. , (1971), “ Vakıf Sistemi Ve Türk Şehirciliği”, Vakıflar Dergisi, S.IX, Ankara, : 13-37.

Varlık,M.Ç. , (1998) , “ XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri Ve Eserleri”, M.Ü.FEF Türklük Araş. Der. III, 3 , : 197-205.

Yediyıldız, Bahaedin (1997), Vakıf, İslam Ansiklopedisi, (MEB), CXIII : 153-172.

ما من اهل البيت الحسن وفتح الله عليه واهله
 باخلاص وتمام الايمان والاسلاف وانا المصدق
 به

A

1 ثم بعد ذلك اذ غرض خاص من هذه بعضه ان
 2 والاسلام على رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم
 3 خيل انتم مبررة بفتح العوائق وحرارة
 4 جبهه فلكي ما منتم حاج الزيات والحنان
 5 يعني في هذا القادر لما في شمع خيطه
 6 لا انتم انتم انتم انتم انتم انتم انتم
 7 مرض ابرو وب وقفت انتم الذكر
 8 حار شوره واقع في فمكم وانه
 9 وورق رابع في فمكم وانه
 10 وورق رابع في فمكم وانه
 11 وورق رابع في فمكم وانه
 12 وورق رابع في فمكم وانه
 13 وورق رابع في فمكم وانه
 14 وورق رابع في فمكم وانه
 15 وورق رابع في فمكم وانه
 16 وورق رابع في فمكم وانه
 17 وورق رابع في فمكم وانه
 18 وورق رابع في فمكم وانه
 19 وورق رابع في فمكم وانه
 20 وورق رابع في فمكم وانه
 21 وورق رابع في فمكم وانه
 22 وورق رابع في فمكم وانه
 23 وورق رابع في فمكم وانه
 24 وورق رابع في فمكم وانه
 25 وورق رابع في فمكم وانه
 26 وورق رابع في فمكم وانه
 27 وورق رابع في فمكم وانه
 28 وورق رابع في فمكم وانه
 29 وورق رابع في فمكم وانه
 30 وورق رابع في فمكم وانه

الحمد لله
 رب العالمين

Hacı Ömer Ağa Vakfıyesi (Kütahya Şer'îye Sicili 68 / 28 / 98) transkripsiyonu

Mâ fihi mine'l- vakfi ve't- tescîli vaka'a 'indî ve sadri'l- hükmi minnî 'âlimen bi'l- hilâfi'l- câri beyne'l- eimmeti'l- eslâf ve ene'l- fakirun ileyh 'izz-i şânühü es- Seyyid Mehmed Salih el- mevlâ be – Medîne-i Kütahya.

elhamdülillahillezi e'azzü'l havâss 'ibâdehü bi – sarfi emvâlihîm ile'l- envâ'il hayrât ve i'ânihîm 'ale'l- iktisâbi esnâfi 'l- mehâmid ve'l- hayrât ve's- salâtü ve's-selâmü 'alâ Resûlihî ve Nebiyyihî hayru'l- beriyyât ve 'alâ âlihî ve eshâbihî ilâ yevmi yestetillü'l- mer'î tahte's- sadakat emmâ b'ad.

İş bu vakfiye-i celîlü's-şân ve cerîde-i bedî'u'l unvânın tahrîr ve inşâsına bâdî ve tastîr ve imlâsına ârî oldurki, Medîne-i Kütahya'nın Cedîd Mahallesi ahâlisinden sâhibu'l- hayrât ve'l- hasenât verâğıbu'l- cenne ve'd-derecât Demirciviranlı Hacı Ömer Ağa İbn Ali bin Abdülkadir meclis-i şer'-i hatîrde zikr-i âtî vakfına li -ecli't- tescîl mütevellî nasb ve ta'yîn eylediği medine-i mezbûre'nin Lala Hüseyin Paşa Mahallesi ahâlisinden Hacı Ahmed oğlu Osman Ağa İbn el-Hacc Ahmed mahzarında ikrâr-ı sahih-i şer'î ve i'tirâf-ı mer'î edüb vakf-ı âtiü'z-zikrin sudûruna değin silk-i milk-i sahihimde mülküm olan medine-i mezbûrede Küçük Çarşı'da vâkı' bir tarafından Hadice İbnete Abdullah dükkânı bir taraftan Küçük Hammam bir taraftan mülküm olan kunduracı dükkânı ve taraf-ı râbî'î tarîk-ı âmm ile mahdûd bir bâb sâ'atçı ve çarşısı mezbûre'de vâkı' bir taraftan mezkûr sâ'atçı dükkânı ve bir taraftan mezkûr Hammam ve bir taraftan mülküm olan menzîlim kapusu ile mahdûd bir bâb kunduracı dükkânıyla cem'an iki bâb dükkânlarını cem' mâlîmdan ifrâz hasbeten lillâhî's –samed vakf-ı sahih-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf ve habs edüb şöyle şart eyledimki; dekâkin-i mahdûd-ı mezkûrlar bâ yed-i mütevellî âhara i'câr olunub hâsıl olan gallesinden evvelâ vergî-yi senevîsi te'diye ve tesviye ve muhtâc-ı ta'mîr olan mahalleri ta'mîr ve termîm olundukdan sonra galle-i bâkiyesinden Lala Hüseyin Paşa Cami-i Şerîfî'nde şehir-i Rebiü'l- evvelin evâsıtında bir cum'a günü ba'de edâi's- salât-i cum'a münîfe-i velâdet-i Hazret-i Nebvî kırâ'at olunub meclis-i mevlûd-ı şerîf –i mezkûrda hâzır bulunan Cemâ'at-ı müslimîn için yetmiş gurusluk şeker bi'l- mübây'e'a tevzî' ve i'tâ oluna ve yirmi gurus mevlûd-ı şerîfî kırâ'at eden efendilere verile ve câmi'-i şerîf-i mezkûrda gün aşırı bir cüz-i Kur'ân-ı azîmü's-şân kırâ'at ve iki mâhda bir hatm-i şerîf me'a du'â icrâ oluna ve kari olan hâfız efendiye senevî yüz yirmi gurus verile ve hatm-i şerîfîn ecr ve mesûbâtını ebeveynim ruhları ile ba'de'l- vefât benim ruhûma hediye oluna ve galle-i mezkûrun fazlası mütevellî olanlar kendi umûrlarına harc ve sarf eyleye ve hatm-i şerîfî tilâvet eden hâfızın 'azl ve ta'yîni yedimde ola ve tevliyeti lâbisü'l- libâs-ı hayât oldukça kendim olub ba'de'l- vefât medine-i mezbûrede nâibü's-şer' bulunan efendilerin intihâbıyla mütediyyin ve müstekim bir mütevellî nasb ve ta'yîn oluna deyû ta'yîn-i şurût ve tebyîn-i kuyûd birle dekâkin-i mezkûrları fâriğan ani's-şevâğıl mütevellî-yi mûmâ ileyh teslîm eyledikde ol dahi vakfiyet üzere ahz ve kabz ve teslîm ve evkâf-ı sâire mütevellîlerinin tasarrufları gibi tasarruf eyledi dedikde gibbe't- tasdîki's- şer'î vâkıf-ı mezbûr kelâmını semt-i âhar sârife olub dekâkin-i mezkûrları ke'l- evvel mülkûme istirdâd ederim deyû vakf-ı mezkûrdan rücû' murâd etdikde mütevellî-yi mezbûr dahi reddü teslîmden ibâ ve imtinâ' birle müterâfî'an ve her biri mübteğâsınca faslu hasmı tâlibân olduklarında tarefeynin kelâmına nazar –ı mün'alil- hayr olmakdan hazer edüb âlimen bi'l- hilâfi'l- câri beyne'l- eimme'l- eslâf 'alâ kavli men yerâh min eimmeti'l- müctehidîn vakf-ı mezkûrun evvelâ sıhhatine ve sâniyen lüzûmuna hükmi-i şer'î ve kazâ-yı mer'î mer'ihimâ olunmağın vakf-ı mezkûr sahih ve lâzım ve mütehattem oldu femen beddelehü ba'de mâ semî'ahû fe innemâ 'ale'l-lezîne yübeddilüne inne'llâhe semî'un 'alîm ve ecru'l- vâkıfı 'ale'l hayyi'l- cevvdî'l- kerîm cerâ zâlike hurrire fi'l- yevmi's-sânî fî şehri Recebi'l ferd li sene seb'a 'aşer ve selâse mi'e ve elf. Şuhûdü'l- hâl

Ser kâtib-i şer' mekerremetlü Ali Rıza Efendi
Ketebeden Mehmed Emin Efendi
Ketebeden Mehmed Halid Efendi
Ser Muhzır Osman Ağa ve Hüseyin Çavuş ve gayrihim.



Resim : 1 Cumhuriyet Cad. Küçük Hamam 1930.



Resim : 2 Küçük Hamam Arkası 1972 (Bugünkü Küçük Park).

DEMOKRASİLERİN TİCARİ İLİŞKİLER ARASINDAKİ ÇEKİM ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE PANEL ÇEKİM MODELİ

Hüseyin ALTAY

Yrd. Doç. Dr. Bilecik Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

ÖZET: Bu çalışmanın amacı demokrasilerin ticari ilişkiler arasındaki çekim etkisini incelemektir. Çalışma Türkiye özelinde olup, Türkiye'nin demokratik, kısmen demokratik ve demokratik olmayan ülke gruplarıyla ihracat ve ithalat ilişkilerini karşılıklı demokrasi seviyeleriyle açıklamaya çalışmaktadır. 145 ülkeye ait veriler kapsamında panel çekim modeline göre hazırlanan veri seti 1996 ve 2008 yıllarını içermektedir. Ulaşılan bulgulara göre; Türkiye ve ticari ilişkide bulunulan ülkelerin demokrasi seviyeleri karşılıklı olarak ihracat hacmini etkilemede farklı düzeylerde anlamlıdır. En yüksek çekim etkisi demokratik ülkelerle gerçekleşirken, demokrasi seviyesi düştükçe bu etki azalmaktadır. İthalat açısından ise demokratik ülkelerin tek taraflı çekim etkisi dışında anlamlı sonuçlara ulaşılamamıştır. Genel olarak ise, Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin demokratik ve gelişmiş ülkelerle olan ihracat hacmini diğer ülkelere oranla çok daha fazla artırmasına neden olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ticaret, Demokrasi, Çekim Modeli

GRAVITY EFFECT OF DEMOCRACIES AMONG TRADE RELATIONS: PANEL GRAVITY MODEL ON TURKEY

ABSTRACT: The aim of this study is to analyse gravity effect of democracies among trade relations. The study which is specific on Turkey, tries to explain Turkey's export and import relations with democratic, partly democratic and nondemocratic country groups with their mutual democracy levels. The data set, prepared according to the panel gravity model of 145 countries covers the years 1996 and 2008. According to the findings attained; democracy levels of Turkey and countries trade relation associated with are significant in different levels in affecting export volume mutually. While the highest gravity effect is with democratic countries, as the level of democracy recedes this effect decreases. In terms of imports, there is no significant result except the unilateral gravity effect of democratic countries. Generally, the democratization process in Turkey is precipitated to increase the import volume with the democratic and developed countries proportionally other countries.

Keywords: Trade, Democracy, Gravity Model

GİRİŞ

Siyasal ideolojiler toplum için uygun görülen politik düzeni açıklamaya çalışan, ortaya koyduğu temel felsefe ekseninde haklılığını ve kendini ortaya çıkarmada çeşitli süreçler, kurumsal düzenlemeler ve programlar sunan inanç sistemleridir. Bu kapsamda toplumun genel görünüşü ve bu toplumun kuruluşunda en temel yöntemlerdir. Siyasal ideolojiler, bir politik düzende değişim, dönüşüm, reform

ya da gelişimin nasıl olacağına ilişkin birbiriyle bağlantılı rasyonel düşüncelerin pratiğe nasıl dönüştürüleceğini ifade ederler. Aynı zamanda, tercih edilen siyasal düzenin gelişiminde veya korunmasında da bir rehber konumundadırlar (Christenson, 1971: 5).

İşte bu açıdan Faşizm, Sosyalizm ve Liberalizm; siyasal, ekonomik ve toplumsal düzen kurma felsefesi olan ideolojiler olarak bireye, topluma ve devlete bakış açılarına göre birbirinden ayrılırlar. Liberalizm, faşizmin her şeyin ölçüsünü belirleme yetkisini devlete verme anlayışına karşı çıkar. Farklı bir açıdan da toplumu bireyin üstünde bir amaç olarak gören sosyalizmi de reddederek bireyi başlı başına bir amaç olarak kabul eder. Bu açıdan liberalizm her yönden bireyi sınırlandıran, kazanmasına gelişmesine ve ilerlemesine engel olan toplum ve devlet baskılarına karşı bireyin yanında yer alır. Bireyi her şeyin temeline oturtması sonucu onun her alanda özgür olmasını sağlamaya çalışır. Toplumu ve devleti bu alanları sınırlandıran baskı unsurları olarak değerlendirir. Buna karşılık devletin zorunluluğunu kabul etmekte, toplumsal ilişkilerin kaçınılmazlığını vurgulamakta ve bireyin özgürlüğünün başka bireylerin özgürlüğü sınırına kadar olduğunu da belirtmektedir. Bu onu devlet anlayışı açısından faşizmden, toplum anlayışı açısından sosyalizmden ve birey anlayışı açısından da anarşizmden farklı bir yere oturtmaktadır. Liberalizm, tarihe de bireyin özgürleşmesi ve devletin birey üzerindeki egemenliğinin sınırlanması süreci olarak bakar (Çetin, 2002: 93-94).

Liberalizm merkeze yerleştirdiği insan için, dünyevi konularda önce aklı, aklın yetersiz kaldığı alanlarda da gözlem ve deneye dayalı bilimi en temel yol gösterici edinmiştir. Bu yönüyle liberalizm hem ferdiyetçi sosyal bir felsefedir, hem de gerçeğe hakikate akıl-bilimle ulaşılabilirliğini iddia eden rasyonel ve pozitivist bir bilgi felsefedir. Ferdin en temel haklarından biri olarak eşitlik ilkesini esas aldığı için de bütün fertleri eşit kabul etmiş ve hukuk sistemini de bu temel ilkeye göre biçimlendirmiştir. Liberalizm aynı zamanda, hürriyeti ferdin tabii hakkı olarak gören ve dünyevi sistemini hürriyet ilkesi üzerine inşa eden politik bir felsefedir. Özet itibarıyla liberalizm fertten, hürriyetten, eşitlikten, akıldan, bilimden yanadır. Başka bir ifade ile ferdiyetçi, hürriyetçi, eşitlikçi, bilimci ve akılcıdır. İktisadi sistemini ise, kutsal saydığı özel mülkiyete dayandırmıştır. Dolayısıyla liberalizm, ferdin doğuştan getirdiği temel haklara saygı duymayan, ifade hürriyetini engelleyen ve emeğiyle kazandığı mülküne zarar veren her türlü otoriteye, doğmaya, önyargıya karşıdır. Bu bakımdan devletten, ferdin önündeki her türlü engelin kaldırmasını ve öngördüğü temel hakların da korumasını ister (Kodaman, 2011: 2-3).

Zaman, mekan, doğa ve insan algısını değiştirerek insanı temel felsefesi içerisinde merkeze alan, rasyonalizmi, bilim-tekniki ve parayı da insanın eline veren liberalizmin ekonomik alandaki en büyük etkisi Sanayi Devrimi şeklinde ortaya çıkmıştır. 1750-1850 yılları arasında gelişen Sanayi Devrimi (*Teknik Devrim*) liberal kapitalizmin oluşup yerleşmesini sağlayacak yapısal ve düşünsel değişimlerin temelleri üzerinde ve doğrultusunda gelişmiştir. Uzun yıllar etkisini devam ettirecek olan kapitalist değişim ve gelişimin aşamalarından biri olan bu devrim, insanı doğaya egemen kılacak, burjuvaziyi iktidara geçirecek, liberal kapitalizmin en önemli sloganı olan “*laissez faire-laissez passer*”i de merkeze yerleştirecektir (Hamitoğulları, 1982: 147-148).

Sanayi devrimi girişimciliğin aileden ayrılması, işbölümüne dayalı üretim, büyüyen sermaye birikimi, rasyonel hesap ve çıkarlar, sanayi girişimlerinden doğan sınıfsal ayrımlar ile yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkarmıştır. Bu toplumsal yapının bireyi de liberal kapitalizmin öngördüğü “*Homo Economicus*”

tur. Sanayi devrimi, ayrıca serbest girişim, özel mülkiyet alanlarındaki gelişmelerle liberalizmin ekonomik bir tabana oturmasına ve kapitalizmin güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Çetin, 2002: 88-89). Gelişen liberal kapitalizm ortamında toplumun tüm alanlarında güçlenen burjuvazi de kendini güçlü tutmaya devam ettirecek yönetim sistemlerini de belirlemeye başlamıştır.

Feodal sistemde eksik olan ekonomik değerler zamanla demokratik süreç ve rejimlerin oluşmaya başlamasıyla kapitalizmin etkisi altında toplanmaya ve yapılanmaya başlamıştır. Demokratik rejimlere en iyi alt yapıyı oluşturacak ve onunla en az sorunla çalışabilecek ekonomik sistem kapitalizm olarak öne çıkmıştır. Çünkü özel mülkiyet, kişisel çıkarlar, rekabet ve serbest girişim kapitalist anlayışın olmazsa olmazlarıdır. Bunlara paralel olarak demokrasi kavramının özünde de bireysel hak ve özgürlükler ağırlıklı olarak yer aldığından kapitalizm ile demokrasi mutlak manada uyumlaşmalar da birbirleri açısından vazgeçilemez sistemler olarak algılanmışlardır (Kuşat, 2011: 127-128).

Demokrasi Yunanca'dan gelme bir kelime olup, "*demos*" halk ve "*kratein*" egemen ya da iktidar olmak anlamına gelen iki kelimeden oluşmaktadır. Bu yapıyla demokrasi kelimesi "*halkın yönetimi*" ya da "*çoğunluğun yönetimi*" anlamında kullanılmaktadır. Abraham Lincoln'e göre de demokrasi "*halk tarafından, halk için halkın yönetimi*" olarak tanımlanmaktadır (Becker ve Raveloson, 2008: 4).

Demokrasi; vatandaşların, toplumun, dolayısıyla kendilerinin yönetime katılmasına dayanmakta ve esas olarak toplumun nasıl yönetileceği ile kararların alınma biçimi üzerinde dururken, liberal yaklaşım ise birey ile devlet arasında olması gereken ilişkiler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak liberalizm ile demokrasi arasında bir sınır çizilmesi çoğu kez mümkün olmamaktadır. Ama nihai anlamda demokrasi, katılma yanında özgürlük ve eşitlik esasına ve bireye dayandığından otoriter bir yönetimle uyum gösteremeyecektir. Yine demokraside bireyin ve özgürlüğün korunması esas olduğundan çoğunluğun istemesi ve desteklemesi halinde bile diğerlerinin haklarına dokunulmayacaktır. Dolayısıyla demokrasi, hiçbir halde sınırsız ve keyfi bir iktidar kullanımı ile uyum göstermemektedir (Demir, 2010: 604). Aksine demokrasi, düşünce özgürlüğü, özel mülkiyet, serbest piyasa ve serbet dış ticaret gibi hususlarda iktidar gücünün sınırlandırılması konularında liberal (*kapitalist*) anlayışla paralellikler arz etmektedir (Nişancı, 2001: 582).

Liberal anlayış temelde devlet otoritesinden çok fazla hoşlanmaz, ancak liberalizm tamamen bireyci ve sözleşme esaslı olduğundan doğabilecek çatışmaların nihai ve adil çözümünü kendi çıkarlarının dışında, çoğunluğun uzlaşma ve konsensüsünü taşıyan demokratik devlet kararlarında bulur (Wallerstein, 1998: 25). Kısaca söylemek gerekirse, liberal anlayış ekonomik alanda kapitalist düşüncenin, siyasal alanda da demokratikleşmenin gelişmesinde en belirleyici rolü oynamıştır (Albayrak, 1995: 96).

Liberal kapitalizm ve liberal demokrasi arasındaki bu neden sonuç ilişkisi bağlamında; tarihsel süreç, ampirik bulgular ve mantıksal ilişkiye yönelik olarak yapılan çalışmalar liberal demokrasinin liberal kapitalizmin ana rahminden doğduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde, bir yandan kapitalizm demokrasinin ana nedenlerinden biri olarak sunulurken, daha geniş bir bakış açısıyla da aslında bu iki sistemin birbirlerini üretip besledikleri şeklindeki görüşlerde yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Bulut, 2003: 71-80). Bu görüşe göre özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki demokratikleşme süreçlerinin hızlanması bu ülkelerdeki ekonomik aktivitelerin artmasını sağlayacaktır.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ülkelerdeki demokrasi seviyesinin artması finansal yatırımların, doğrudan fiziki yatırımların ve serbest dış ticaretin önündeki engelleri azaltarak ekonomik büyüme ve kalkınmayı artıracak görüşü kuvvet kazanmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmaların büyük bir bölümü demokrasi ile büyüme ve kalkınma üzerinde yoğunlaşmaktadır. Biz ise bu çalışmada demokrasi ve dış ticaret arasındaki ilişkiler üzerinde durmayı amaçlıyoruz. Bu konuda yapılan araştırmalar incelendiğinde demokrasinin ülkeler arasındaki ticari ilişki ve akımlar üzerinde de olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir.

Bliss ve Russett (1998), 1962 ve 1989 yılları arası verilere dayanarak yapmış oldukları çalışmada ülkelerdeki demokratik rejimlerin ticaretin önündeki engelleri kaldırdığı ve buna bağlı olarak da uluslararası ticaretin geliştiği sonucuna varmışlardır.

Gelişmekte olan ülkelere yönelik 1970 ve 1999 yıllarını kapsayan çalışmalarında Milner ve Kubota (2005), gelişmekte olan ülkelerde son yıllarda görülen demokratikleşme çabalarının bu ülkelerde ticaretin serbestleşmesinde en önemli faktör olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca Milner ve Kubota'ya göre gelişmekte olan ülkelerdeki bu demokratikleşme çabaları ticari küreselleşmesinde en önemli itici gücünü oluşturmaktadır.

Benzer çalışmalarıyla Lim ve Decker (2007), çekim modeli kullanarak 1948 ve 1999 yılları arasını kapsayan analizlerinde demokrasi ile ticari ilişkiler açısından pozitif ve kuvvetli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Küreselleşme sürecinin ülkelerdeki demokratikleşme ve ticari liberalizasyon sürecini hızlandığı görüşünden hareketle yapılan çalışmada 1990 öncesi ve sonrasına odaklanılmıştır. 1990'lı yıllardan sonra özellikle gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında, demokratikleşme süreçlerinin hızlanmasıyla birlikte ticari ilişkilerin artmaya başladığı yönünde bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Polachek (1997), demokratik ülke grupları arasında işbirliği ilişkilerinin yüksek, buna karşılık çatışma ve anlaşmazlıkların düşük olmasının nedenlerini araştırmıştır. Polachek bunun en önemli nedenini bu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin kuvvetli olmasıyla açıklamaktadır. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre; demokratik ülke grupları arasında diğerlerine oranla çok yüksek düzeyde ticari ilişkiler mevcuttur. Uluslar arası ticaret yoluyla elde edilen kazanımları kaybetmek istemeyen bu ülkeler daha az çatışmacı ve daha fazla işbirlikçidirler.

Konuya farklı açılımlar kazandıran Kono (2006 ve 2008), çalışmalarında demokratik ülkelerde demokratik olmayan ülkelere göre çok daha liberal ticaret politikaları uygulandığını ileri sürmektedir. Diğer bir ifade ile Kono'ya göre ülkelerin ticari politikaları demokratik seviyeleriyle yakından ilişkilidir. Kono'ya göre ayrıca demokratik ülkeler ticaretin önündeki engelleri kaldırma eğiliminde iken özellikle tarife dışı engelleri ise artırma eğilimindedirler. Yüksek kalite ve ürün standardı uygulamaları ticari ilişkilerin benzer yapıdaki ülkeler arasında kalıplaşmasına ve gruplaşmasına, buna karşılık demokratik olmayan düşük gelirli ülkelerin ise ticari anlamda dışlanmasına neden olmaktadır.

Morrow ve diğ (1998)'de 1907 ve 1990 yılları arası ticari verilerle yaptıkları analizde demokratik ülkeler arasındaki ticari akımların demokratik olmayan ülkelere oranla çok daha fazla gerçekleştiğini belirtmişlerdir.

Mansfield ve diğ. (2002), iç siyasi koşullar bağlamında ülkeler arasındaki ekonomik işbirlikleri ve anlaşmaların nedenlerini incelemişlerdir. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre ülkelerdeki demokrasi seviyeleri yükseldikçe ekonomik yaklaşma ve ticari işbirlikleri ve anlaşmalar artış göstermektedir. Ayrıca çalışmada demokratik ülkelerde demokratik olmayan ülkelere oranla iki kat daha fazla tercihli ticaret düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir. Mansfield ve diğ (2000), benzer başka bir çalışmalarında demokratik ülkelerin diğer demokratik ülkelerle olan ticari ilişkisinin, demokratik bir ülkenin demokratik olmayan başka ülkelerle kurduğu ticari ilişkiden çok daha kuvvetli olduğunu ispatlamışlardır.

Konuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde demokrasinin ticari ilişkiler üzerinde olumlu etkilerinin yanında demokratik yapıdaki ülkeler arasındaki olumlu etkiyi demokratik olmayan ülkelere oranla daha da artırdığı görülmektedir. Ayrıca dikkat çekici en önemli nokta; demokrasinin benzer yapıdaki demokratik ülkeler arasında çekim etkisi oluşturarak bu yapıdaki ülkeleri ticari ilişkiler bağlamında gruplaştırdığı diğerlerini ise dışladığıdır. Bu çalışmanın amacı bu sonuçları Türkiye açısından analiz etmektir. Diğer bir ifade ile çalışmada; demokrasilerin karşılıklı çekim etkisi oluşturacağı düşüncesinden hareketle, Türkiye'deki demokrasi seviyesinin artması sonucu yüksek demokratik seviyelere ulaşan gelişmiş ülkelerle olan ticari (*ihracat ve ithalat*) ilişkilerinin ve hacminin artacağı hipotezi sınanacaktır.

METODOLOJİ ve VERİ SETİ

Çalışmanın belirlenen amacı çerçevesinde, yorumlanabilecek bulgulara ulaşılması açısından Panel Çekim Modelinden yararlanılacaktır.

Çekim modeli

Çekim modeli, Newton'un "*Genel Çekim Kanunu*" ndan türetilerek ülkeler arasındaki gerçekleşen ikili ticaretin temel belirleyicilerini açıklamada kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemi ilk olarak geliştiren ve uygulayan Tinbergen (1962) ve Pöyhönen (1963) dir. Bu haliyle model standart çekim modeli olarak adlandırılmaktadır. Daha sonraları ülkeler arasındaki ticareti açıklamada farklı değişkenlerin kullanılmasıyla model geliştirilmeye çalışılmıştır. İlk geliştirme Linneman (1966)'ın çalışmalarıyla başlamıştır. Sonrasında ise Anderson (1979), Bergstrand (1985), Helpman ve Krugman (1985) ve Deardorf (1995)'in çalışmalarıyla model uluslararası ticaret teorileriyle daha uyumlu bir hale getirilmiştir. Geliştirilen bu modeller de genelleştirilmiş çekim modelleri olarak adlandırılmaktadır.

Newton'un çekim kanununa göre, iki cisim birbirlerini kütlelerinin hacimleriyle doğru, aralarındaki uzaklığın karesiyle ters orantılı olarak çekerler. Bu yaklaşımdan hareketle ülkeler arasında gerçekleşen ticari ilişkilerin ülkelerin ekonomik büyüklükleriyle doğru, aralarındaki uzaklığa bağlı olarak da ters yönlü gelişeceği düşünülür. Buna göre standart çekim modeli aşağıdaki şekliyle formüle edilir:

$$T_{ij} = K * \frac{(Y_i * Y_j)}{U_{ij}} \quad (1)$$

(1). Formülde yer alan T_{ij} iki ülke arasındaki ticaret hacmini, K sabit oranı, Y_i ve Y_j ticari ilişkide bulunan iki ülkenin ekonomik büyüklüğünü (*GSMH*, *GSYİH*, *KBMG*), U_{ij} de ülke başkentlerinin birbirlerine uzaklıklarını göstermektedir. Formülün doğrusal forma dönüştürülmesi için eşitliğin her iki tarafının da logaritması alınır ve denklem aşağıdaki forma dönüştürülür

$$\log T_{ij} = K^* + \alpha \log(Y_i Y_j) - \beta \log U_{ij} + \varepsilon_{ij} \quad (2)$$

$$\log T_{ij} = K^* + \alpha \log(Y_i Y_j) + \lambda D - \beta \log U_{ij} + \varepsilon_{ij} \quad (3)$$

(2). Denklemin bu formunda K^* , α ve β tahminlenecek parametreleri, ε_{ij} hata terimini ifade etmektedir. Denklemin (3). Formunda yer alan D ise, yapılan çalışmanın amacına bağlı olarak incelenmesi düşünülen değişken ya da değişkenler vektörüdür.

Panel Veri Analizi

Panel veriler kabaca zaman serileri ile yatay kesit verilerin birarada kullanılmasıdır. Diğer bir ifade ile panel veriler, çok sayıdaki kesite bağlı zaman serileri ya da zaman boyutuna sahip olan kesit veriler olarak tanımlanırlar (Greene, 2003: 612). Panel veri analizinde kullanılan veri setinde oluşturulan her bir kesit için eşit zaman uzunlukları mevcutsa dengeli (*balanced*), bazı kesitlerde veri eksikliğine bağlı olarak eşit olmayan zaman uzunlukları mevcutsa bu seriler dengesiz (*unbalanced*) panel veri olarak adlandırılır. Bir panel veri denklemi şu şekilde gösterilebilir:

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit} X_{kit} + \dots + \beta_{Kit} X_{Kit} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$$i = 1, 2, \dots, N \quad t = 1, 2, \dots, T \quad k = 1, 2, \dots, K$$

(4). Denklemden yer alan “ i ” gözleme konu olan ülke, bölge, şehir, sektör, firma ya da tüketicileri, diğer bir ifade ile modelin yatay kesit kısmını, “ t ” ise modelin zaman serisi kısmını göstermektedir.

Panel veri uygulamasına geçmeden önce uygulamada kullanılan serilerin durağan olup olmadıkları incelenmelidir. Levin, Li ve Chu (LLC) (2002) ile Im, Pesaran ve Shin (IPS) (2003) testleri serilerdeki birim kök sürecini açıklamada en çok kullanılan testlerdir. Durağanlık testinin yanısıra veri setinin otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarını taşıyıp taşımadığı da test edilmelidir. Panel veri analizleri için Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982) dengesiz (*unbalanced*) veri setlerine kolayca adapte edilebilen bir otokorelasyon test yöntemi geliştirmişlerdir. Bu yöntemde göre eğer bir veri setinde otokorelasyon sorunu mevcutsa değişkenlerin birer geçikmeli değerleri alınır. Gecikmeli veriler sabit etkiler metodu ile çalıştırılarak otokorelasyonun ortadan kalkıp kalkmadığı test edilir. Değişen varsans

sorunun varlığı da Breusch-Pagan testi ile belirlenmeye çalışılır. Tespit edilen değişen varyans sorunu White düzeltme testiyle giderilmeye çalışılır.

Panel veri uygulamalarında ayrıca veri setinin yapısına bağlı olarak temelde iki yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden biri sabit etkiler (*fixed effects*) diğeri ise rassal etkiler (*random effects*) yöntemidir. Kullanılan veri setinin bu iki yöntemden hangisiyle test edilmesi gerektiği konusu ise Hausman Testi sonuçlarına göre belirlenmektedir.

Veri Seti

Çalışmada kullanılacak olan değişkenler ve bu değişkenlere ait değerlerin elde edildiği veri kaynakları aşağıda yer almaktadır. İlgili değişkenlere ait olan veriler yıllık bazlı olup 1996 ile 2008 yılları arasında kapsamaktadır:

- i) Türkiye'nin çalışma kapsamına alınan ülkelerle gerçekleştirmiş olduğu İhracat ve İthalat verileri Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan¹
- ii) Türkiye ve diğer ülkelerin Nominal GSMH verileri Dünya Bankası¹'nden,
- iii) Türkiye ve diğer ülkelerin Demokrasi verileri Freedomhouse²'dan
- iv) Türkiye'nin diğer ülke başkentleri arasındaki Uzaklık değerleri Geobytes³ adlı internet sitesinden elde edilmiştir.

MODELİN BELİRLENMESİ VE UYGULAMA

Çalışmanın temel amacı genel olarak ülkelerdeki demokratik seviyelerin ticari ilişkileri arasında bir çekim ya da yakınlaştırma etkisi meydana getirip getirmediğini araştırmaktır. Özelde ise bu durum Türkiye açısından sorgulanmaktadır. Bu amaç çerçevesinde panel çekim modeli aşağıdaki şekliyle belirlenmiştir:

$$\ln T_{ijt} = \beta_1 \ln GSMH_{it} + \beta_2 \ln GSMH_{jt} + \beta_3 \ln DEM_{it} + \beta_4 \ln DEM_{jt} + \beta_5 U_{ijt} + \varepsilon_{ijt} \quad (5)$$

Modelde yer alan değişkenlere ait açıklamalar ise şu şekildedir:

$\ln T_{ijt}$ = Türkiye ile ilgili diğer ülke arasında gerçekleşen İhracat (İthalat)

$\ln GSMH_{it}$ = Türkiye'nin GSMH büyüklüğü

¹ <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=79192159-19DB-2C7D-3D5AE56731D11E50>

¹ <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do?>

² <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=439>

³ www.geobytes.com/citydistancetool.htm

$\ln GSMH_{jt}$ = İlgili ülkenin GSMH büyüklüğü

$\ln DEM_{it}$ = Türkiye'nin Demokrasi Seviyesi

$\ln DEM_{jt}$ = İlgili Ülkenin Demokrasi Seviyesi

U_{ijt} = Türkiye ile ilgili ülke başkenti arasındaki mesafe (*kuş uçuşu km*)

Modelde kullanılan ihracat ve ithalata ait veriler ABD Doları cinsindendir. Ülkelerin ekonomik büyüklükleriyle ilgili olarak kullanılacak GSMH verileri Çekim Modeli uygulamalarında ciddi bir tartışma konusudur. Buna göre bir ülkenin ekonomik büyüklüğü nominal, reel ya da satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış GSMH rakamlarıyla ifade edilebilir. Dış ticaret teorik olarak uluslararası piyasalarda oluşan fiyatlar kapsamında gerçekleştiği için satın alma gücü paritesi bu anlamda bir ülkenin ekonomik büyüklüğünü tam olarak yansıtmayacaktır. Reel olarak hesaplanan GSMH değerleri de bir ülkede bir yıl içerisinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal değerini ve bu değerlerin değişimini gösterir. Bu açıdan çekim modellerinde genelde kabul gören yaklaşım nominal GSMH'nın bir ülkenin ekonomik büyüklüğünü en doğru şekilde yansıttığıdır (Christie, 2001: 4).

Çalışmada kullanılan Demokrasi verileri Freedom House tarafından yayınlanan “*Politik Haklar*” ve “*Sivil Özgürlükler*”⁴ endekslerinin toplamının ortalaması olarak belirlenmektedir. Freedom House'un politik haklar, sivil özgürlükler ve bu değerlerin elde edilmesinde kullandığı alt endeksler siyasal, kişisel ve ekonomik anlamda demokrasi kavramını en temel biçimde yansıtmaktadır. Diğer bir ifade ile bu endeks ülkelerdeki klasik liberal demokrasi seviyesini yansıtan en iyi endekstir (Blum ve Guimaraes, 2003: 8). Endekse göre “1” ile “2,5” puan arasında yer alan ülkeler Demokratik, “5,5” puana kadar Kısmen Demokratik, “7” puana kadar değer alan ülkeler ise Demokratik Olmayan ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Çalışmada bu değerler “1”e bölünerek kullanılacaktır. Ayrıca çalışmada 1996 ile 2008 yılları ortalamalarına göre ülkeler Demokratik sınıfına göre belirlenecek, analizler her bir sınıfta yer alan ülke grupları için ayrı ayrı değerlendirilecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin farklı demokratik seviyelerde yer alan ülkelerle olan ticari ilişkilerinde, demokrasiyle ilgili olarak açıklayıcı bilgiler üretilebileceği düşünülmektedir. Demokrasi değişkeninin gecikmeli etkiler doğuracağı düşüncesinden hareketle çalışmada gecikmeli modellere de yer verilecektir.

Yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde modele uygun olarak veri seti hazırlanmıştır. Birim kök testleri sonucunda serilerin durağan olduğu tespit edilmiştir. Tahmini genelleştirilmiş en küçük kareler (*Estimated Generalized Least Squares - EGLS*) yöntemiyle de otokorelasyon ve değişen varyans sorunları elimine edilmiştir. Kullanılacak veri setinin panel veri analizinin hangi yöntemine uygun olduğunu belirlemek için ise Hausman Testi yapılması gerekmektedir. Ancak Baltagi (2005)'ya göre

⁴ **POLİTİK HAKLAR:** Seçim Süreci, Siyasal Çoğulculuk ve Katılım, Fonksiyonel Devlet **SİVİL ÖZGÜRLÜKLER:** İfade ve İnanç Özgürlüğü, Derneksel ve Örgütsel Haklar, Hukukun Üstünlüğü, Kişisel Özgürlükler ve Bireysel Haklar alt endekslerinden oluşmaktadır

çalışma kapsamına alınan ülke sayısının yıl sayısından fazla olması ve çekim modelinin ana değişkenlerinden biri olan uzaklığın yıllara göre değişmeyen bir özellik göstermesi sabit etkiler modeli yerine rassal etkiler modelinin tercih edilmesini gerektirmektedir. Bu açıdan tüm uygulamalarda rassal etkiler modeli tercih edilecektir. Çalışma kapsamında yer alan ülkelere ait değişkenlerin bazı yıllarında eksiklikler bulunduğundan panel veri seti dengesiz (*unbalanced*) niteliktedir.

BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ ve SONUÇ

Analiz sonuçları⁵ yorumlanırken demokrasi değişkenine ait katsayılar hem Türkiye hem de diğer ülkenin toplamı şeklinde, diğer bir ifade ile ticari ilişkinin (*ihracat ya da ithalat*) gerçekleşmesinde hem Türkiye hem de diğer ülke demokrasinin ilgili ticari ilişkinin gerçekleşmesine yaptığı katkı beraber dikkate alınmaktadır. Buradaki amaç kısmi demokratik seviyede olan Türkiye'nin farklı demokratik seviyelerdeki ülkelerle olan ticari ilişkisini demokrasilerin karşılıklı çekim gücü bağlamında açıklamaya çalışmaktır.

İlk analizler ihracat değişkeni açısından yapılmıştır. Buna göre karşılıklı olarak demokrasi seviyelerinin Türkiye'nin ihracat hacmine yaptığı en yüksek katkı demokratik ülkelere, daha sonra sırasıyla kısmi demokratik ve demokratik olmayan ülkelere gelmektedir. Aynı analizde gecikmeli modeller göz önüne alındığında Türkiye'nin belirli bir yılda ulaştığı demokrasi artış seviyesinin ihracat hacmine etkisi demokratik ülkelere karşı 2 yıl sonra, kısmi demokratik ülkelere karşı 1 yıl sonra, demokratik olmayan ülkelere karşı ise aynı yıl en yüksek etkiyi göstermiştir. Bu durum tersinden incelendiğinde demokratik ülkelerdeki demokrasi gelişimi aynı yıl, kısmi demokratik ülkelere 2 yıl ve demokratik olmayan ülkelere ise 1 yıl sonra Türkiye'nin ihracat hacmine en yüksek katkıyı yapmışlardır. Demokratik ve kısmi demokratik ülkelere gerçekleşen ihracatta her iki tarafın da demokrasi seviyesi ihracat üzerinde olumlu etkilere sahipken, demokratik olmayan ülkelere gerçekleşen ihracatta genel olarak bu ülkelerdeki demokrasi gelişimi etkili olmuştur. Ayrıca gecikmeli modellerden elde edilen bulgulara göre Türkiye'nin en geç 2 yıl sonunda demokrasi seviyesini artırma eğiliminde olması gerekmektedir. Bu durum Türkiye'nin ihracatı açısından olumlu etkiler doğuracaktır.

İthalat değişkeni açısından yapılan analizlere bakıldığında, ithalatta sadece demokratik ülkelere yapılan ithalatta demokrasi etkisi tespit edilmiştir. Kısmi demokratik ve demokratik olmayan ülkelere yapılan ithalatta hem Türkiye hem de diğer ülkelerin demokrasi seviyeleri ithalat üzerinde herhangi bir açıklayıcılığa sahip değildir. Demokratik ülkelere yapılan ithalatta ise Türkiye'nin demokratik seviyesi ya da demokratikleşme sürecindeki iyileşmeler bu ithalatı açıklamamaktadır. Analiz sonuçlarına göre, demokratik ülkelere yapılan ithalat diğer faktörler yanında demokratik ülkelerin demokrasileriyle açıklanabilmektedir. Ayrıca, İthalatla ilgili modellerin açıklayıcılık gücü ihracat modellerine oranla daha küçüktür.

Analiz sonuçları çekim modelinin temel değişkenleri olan ekonomik büyüklük ve uzaklık değişkenleri açısından incelendiğinde çekim modelinin temel felsefesine paralellik göstermektedir. Ülke büyüklükleri "t" zamanlı modellere göre katsayı toplamaları şeklinde incelendiğinde ülke büyüklükleri

⁵ Panel Çekim Modellerine ait tüm analiz sonuçları Ekler bölümünde sunulmuştur.

toplamının ihracat ve ithalat üzerine etkisi yine demokratik, kısmi demokratik ve demokratik olmayan ülkeler şeklinde sıralanmaktadır.

Panel çekim modeli uygulaması sonucunda elde edilen bulgulara göre genel olarak; ülkelerdeki demokrasi seviyelerinin birbirleri arasındaki ticari ilişkiler üzerinde karşılıklı çekim etkisi bağlamında açıklayıcı etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye özelindeki bulgulara göre de Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin demokratik ve gelişmiş ülkelerle olan ihracat hacmini diğer ülkelere oranla çok daha fazla artırmasına neden olacağı görülmektedir. Bu durum, Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin politik haklar ve sivil özgürlükler yanında ekonomik anlamda da önemini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, M. (1995). Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Liberalizm Ekonomik ve Siyasal Bakımdan Bir Karşılaştırma Denemesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C:5, S:18.
- ANDERSON, J.E. (1979) "A Theoretical Foundation for the Gravity Equation", American Economic Review, 93 (1), 170-192.
- BALTAGI, B. H. (2005), Econometric Analysis of Panel Data, 3rd ed., John Wiley & Sons.
- BECKER P., RAVELOSON J.A. (2008). What is Democracy, Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), Antananarivo.
- BERGSTRAND, J.H. (1985) "The Gravity Equation in International Trade: Some Microeconomic Foundations and Empirical Evidence", Review of Economics and Statistics, 67 (3), 474-481.
- BHARGAVA, A., FRANZINI, L., NARENDRA NATHAN, W. (1982). "Serial Correlation and The Fixed Effects Model", The Review of Economic Studies, Vol:49, No: 4, pp. 533-549.
- BLISS, H. ve RUSSETT, B. (1998). "Democratic Trading Partners: The Liberal Connection, 1962–1989", The Journal of Politics, 60 (November): 1126–47.
- BLUM, S. ve GUIMARAES, R (2003); "Do the Poor Need Democracy? Tracing The Debate On Democracy And Pro-Poor Development" ZEF Bonn Zentrum für Entwicklungsforschung Center for Development Research Universität Bonn.
- BULUT, N. (2003). "Kapitalizm-Demokrasi İlişkisi (Demokrasinin Ekonomik Temelleri Üzerine Bir İnceleme)", A.Ü. Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C:7, S: 1-2, ss. 69-88.
- CHRISTENSON, R. M. (1971). Ideologies and Modern Politics, Nelson, New York.
- CHRISTIE, E. (2001), "Potential Trade in Southeast Europe: A Gravity Model Approach", The wiiw Balcan Observatory, Global Development Network Southeast Europe, Working Papers No. 11.
- ÇETİN, H. (2002). "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C: 3, S:1.

- DEARDORFF, A. V. (1995) "Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World?", NBER Working Paper, No. 5377.
- DEMİR, N. (2010). "Demokrasinin Temel İlkeleri Ve Modern Demokrasi Kuramları", Ege Akademik Bakış, 10 (2), ss.597-611.
- GRENE, W. H. (2003). *Econometric Analysis*, 5th, Prentice Hall, New Jersey.
- HAMİTOĞULLARI, B. (1982). *Çağdaş İktisadi Sistemler, Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, No: 508.
- HELPMAN, E., KRUGMAN, P. R. (1985). *Market Structure and Foreign Trade: Increasing Returns, Imperfect Competition, and the International Economy*, The MIT Press, Cambridge, London.
- IM, K.S., PESARAN, M.H., SHIN, Y. (2003). "Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels", *Journal of Econometrics*, Vol: 115, pp:53-74.
- KODAMAN, B. (2011). "Liberal Demokrasinin Zemini", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S: 23.
- KONO, D. Y. (2008). "Democracy and Trade Discrimination", *The Journal of Politics*, Vol. 70, No. 4, October 2008, pp. 942-955.
- KONO, D.Y. (2006). "Optimal Obfuscation: Democracy and Trade Policy Transparency", *American Political Science Review*, Vol. 100, No. 3.
- KUŞAT, N. (2011). "Demokratikleşme Sürecini Tamamlayamamış Toplumların Ekonomik ve Siyasi Açından Değerlendirilmesi: Sürdürülebilir Demokrasi", *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C: 18, S: 1.
- LEVIN, A., LIN, C.F., CHU, C.S.J. (2002) "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties", *Journal of Econometrics*, Vol: 108, pp:1-24.
- LINNEMANN, H. (1966). *An Econometric Study of International Trade Flows*, North Holland, Amsterdam.
- LIM, J.J. ve DECKER, J.H. (2007). "Democracy and Trade: An Empirical Study", Munich Personal RePEc Archive (MPRA), No: 6077.
<http://mpra.ub.uni-muenchen.de/6077/>
- MANSFIELD, E. D., MILNER, H. V., ROSENDORF B. P. (2002). "Why Democracies Cooperate More: Electoral Control and International Trade Agreement ", *International Organization*, 56 (3), pp: 477-514.
- MANSFIELD, E. D., MILNER, H. V., ROSENDORF B. P. (2000). "Free to Trade: Democracies, Autocracies, and International Trade" *American Political Science Review*, 94 (2), pp: 305-321.
- MILNER, H. V. ve KUBOTA, K. (2005). "Why the Move to Free Trade? Democracy and Trade Policy in the Developing Countries." *International Organization* 59 (Winter): 107-44.

- MORROW, J.D., SİVERSON, R.M., TABARES, T.E., (1998). “The Political Determinants of International Trade: The Major Powers, 1907–90”, *American Political Science Review*, 92 (3), pp: 649–661.
- NİŞANCI, M. (2001). “Liberal Demokrasi ile Popülist Demokrasi Arasındaki Gerginliğin Ekonomik Nedenleri”, *A.Ü. Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:5, S: 1-4, ss. 579-597.
- POLACHEK, S.W. (1997). “Why Democracies Cooperate More and Fight Less:The Relationship Between International Trade and Cooperation”, *Review of International Economics*, 5(3), pp. 295-309
- PÖYHÖNEN, P. (1963). “A Tentative Model for the Volume of Trade Between Countries”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 90, 23-40.
- TINBERGEN, J. (1962). *Shaping The World Economy: Suggestions for an International Economic Policy*. New York: The Twentieth Century Fund.
- WALLERSTEIN, I. (1998). *Jeopolitik ve Jeokültür*, (Çev: Mustafa Özel), İz Yayıncılık, İstanbul.

EK 1: Panel Çekim Modeli Analiz Sonuçları

Demokratik Ülkelerle İhracat Analizi				
	t	t-1	t-2	t-3
Sabit	-11,713*** (2,522)	-7,237** (3,004)	-1,839 (3,146)	-18,914*** (2,505)
lnGSMH _i	0,483*** (0,088)	0,316*** (0,114)	0,119 (0,123)	0,874*** (0,098)
lnGSMH _j	0,913*** (0,041)	0,913*** (0,042)	0,916*** (0,040)	0,934*** (0,042)
lnDEM _i	1,154*** (0,223)	1,397*** (0,269)	1,875*** (0,286)	-0,117 (0,233)
lnDEM _j	1,358*** (0,403)	1,165*** (0,355)	0,797** (0,324)	0,934*** (0,287)
lnU _{ij}	-1,421*** (0,139)	-1,418*** (0,140)	-1,432*** (0,136)	-1,403*** (0,142)
R ²	0,66	0,66	0,66	0,65
F-istatistik	361,250	359,740	370,472	338,976
F-olasılık	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
Gözlem	655	655	655	655

- 1) ***, **, * sırasıyla değişkenlerin %1, %5, %10 düzeyinde anlamlı olduklarını göstermektedir.
2) Parantez içindeki değerler değişkenlere ait katsayıların standart hatalarıdır.
3) Çalışmada Eviews 6 paket programı kullanılmıştır.

Kısmi Demokratik Ülkelerle İhracat Analizi				
	t	t-1	t-2	t-3
Sabit	-6,657** (3,475)	-0,421 (4,170)	-3,433 (4,502)	-14,339*** (3,717)
lnGSMH _i	0,562*** (0,142)	0,287 (0,177)	0,446** (0,190)	0,949*** (0,151)
lnGSMH _j	0,865*** (0,072)	0,867*** (0,076)	0,855*** (0,076)	0,878*** (0,077)
lnDEM _i	1,296*** (0,335)	1,787*** (0,397)	1,297*** (0,426)	0,071 (0,354)
lnDEM _j	0,484*** (0,164)	0,529*** (0,154)	0,655*** (0,149)	0,348** (0,148)
lnU _{ij}	-1,856*** (0,209)	-1,859*** (0,208)	-1,874*** (0,208)	-1,853*** (0,208)
R ²	0,57	0,57	0,57	0,55
F-istatistik	138,405	141,971	140,889	131,053
F-olasılık	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
Gözlem	667	667	667	667

Demokratik Olmayan Ülkelerle İhracat Analizi				
	t	t-1	t-2	t-3
Sabit	0,774 (4,369)	-3,462 (5,309)	-4,574 (5,738)	-2,330 (4,689)
lnGSMH _i	0,300* (0,172)	0,509** (0,212)	0,566** (0,234)	0,467** (0,186)
lnGSMH _j	1,029*** (0,087)	1,038*** (0,088)	1,037*** (0,088)	1,030*** (0,088)
lnDEM _i	1,040** (0,406)	0,235 (0,496)	0,069 (0,529)	0,474 (0,434)
lnDEM _j	0,535** (0,226)	0,665*** (0,222)	0,629*** (0,202)	0,429** (0,193)
lnU _{ij}	-2,340*** (0,313)	-2,334*** (0,313)	-2,329*** (0,314)	-2,332*** (0,314)
R ²	0,55	0,55	0,54	0,54
F-istatistik	121,579	119,729	119,558	118,238
F-olasılık	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
Gözlem	541	541	541	541

Demokratik Ülkelerle İthalat Analizi				
	t	t-1	t-2	t-3
Sabit	-18,368*** (4,160)	-17,066** (4,996)	-20,525*** (5,312)	-21,807*** (4,095)
lnGSMH _i	0,535*** (0,152)	0,507*** (0,195)	0,643*** (0,213)	0,731*** (0,165)
lnGSMH _j	1,208*** (0,060)	1,206*** (0,061)	1,207*** (0,061)	1,211*** (0,061)
lnDEM _i	-0,209 (0,384)	-0,104 (0,462)	-0,510 (0,492)	-0,861 (0,392)
lnDEM _j	1,586** (0,677)	1,304** (0,594)	1,532*** (0,548)	1,382*** (0,475)
lnU _{ij}	-1,408*** (0,201)	-1,401*** (0,202)	-1,401*** (0,202)	-1,405*** (0,205)
R ²	0,48	0,48	0,48	0,48
F-istatistik	159,150	158,329	159,303	158,044
F-olasılık	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
Gözlem	655	655	655	655

Kısmi Demokratik Ülkelerle İthalat Analizi				
	t	t-1	t-2	t-3
Sabit	-16,955*** (5,606)	-23,412*** (6,891)	-20,964*** (7,471)	-14,281*** (5,898)
lnGSMH _i	0,693*** (0,235)	0,991*** (0,298)	0,868*** (0,322)	0,555*** (0,245)
lnGSMH _j	1,252*** (0,111)	1,253*** (0,112)	1,255*** (0,112)	1,245*** (0,112)
lnDEM _i	0,143 (0,558)	-0,671 (0,672)	-0,360 (0,726)	0,503 (0,591)
lnDEM _j	-0,508 (0,296)	-0,406 (0,275)	-0,316 (0,263)	-0,263 (0,260)
lnU _{ij}	-1,665*** (0,294)	-1,665*** (0,296)	-1,675*** (0,296)	-1,675*** (0,295)
R ²	0,34	0,34	0,34	0,34
F-istatistik	65,011	64,842	64,336	64,398
F-olasılık	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
Gözlem	667	667	667	667

Demokratik Olmayan Ülkelerle İthalat Analizi				
	t	t-1	t-2	t-3
Sabit	-0,960 (6,604)	-2,990 (7,980)	-16,893* (8,656)	-1,907 (6,945)
lnGSMH _i	0,319 (0,263)	0,414 (0,329)	1,037*** (0,353)	0,390 (0,278)
lnGSMH _j	1,065*** (0,133)	1,068*** (0,133)	1,086*** (0,134)	1,038*** (0,134)
lnDEM _i	0,837 (0,612)	0,336 (0,736)	-1,384 (0,795)	0,386 (0,640)
lnDEM _j	-0,459 (0,351)	0,002 (0,336)	0,342 (0,307)	0,409 (0,295)
lnU _{ij}	-2,177*** (0,465)	-2,188*** (0,464)	-2,181*** (0,468)	-2,230*** (0,471)
R ²	0,33	0,33	0,33	0,33
F-istatistik	48,805	48,060	48,717	48,047
F-olasılık	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
Gözlem	541	541	541	541

EK 2: Çalışma Kapsamında Yer Alan Ülkeler

DEMOKRATİK ÜLKELER (51)		KİSMİ DEMOKRATİK ÜLKELER (52)		DEMOKRATİK OLMAYAN ÜLKELER (42)	
ABD	Lüksemburg	Arnavutluk	Moldovya	Afganistan	Lübnan
Arjantin	Mali	Bangladeş	Fas	Cezayir	Libya
Avustralya	Malta	Bosna H.	Mozambik	Angola	Maldivler
Avusturya	Hollanda	Burkinafaso	Nepal	Azerbaycan	Moritanya
Bahamalar	Y.Zelanda	Ort Afrika	Nikaragua	Belarus	Umman
Belçika	Norvec	Kolombia	Nijer	Buhutan	Katar
Brezilya	Panama	Komorlar	Nijerya	Brunei	Ruanda
Bulgaristan	Polonya	Kongo	P. Yeni Gine	Burma	Sud. Arab
Kanada	Portekiz	Cibuti	Paraguay	Burundi	Sudan
Şili	Romanya	Etiyopya	Rusya	Kamboçya	Svaziland
Kostarika	Sırbistan	Fiji	Senegal	Kamerun	Suriye
Hırvatistan	Slovakya	Gabon	Seyşeller	Çad	Tacikistan
Çek Cumh	Slovenya	Gambiya	Sierra Leone	Çin	Togo
Danimarka	G. Afrika	Gürcistan	Singapur	Kongo Dem	Tunus
Estonya	G. Kore	Guatemala	Sri Lanka	Mısır	Türkmenistan
Finlandiya	İspanya	Ginebissau	Tanzanya	Ekvator Gin	BAE
Fransa	İsvec	Honduras	Tayland	Eritre	Özbekistan
Almanya	İsviçre	Endonezya	Tonga	Gine	Vietnam
Yunanistan	Tayvan	Ürdün	Uganda	Irak	Zimbabve
İzlanda	İngiltere	Kuveyt	Ukrayna	Kazakistan	Yemen
İrlanda	Uruguay	Kırgızistan	Venezuela	Laos	Pakistan
İsrail	Macaristan	Liberya	Zambya		
İtalya	Meksika	Makedonya	Kenya		
Japonya	Peru	Madagaskar	Ekvator		
Letonya	Filipinler	Malavi	Haiti		
Litvanya		Malezya	Bahreyn		

İLKÖĞRETİM 6. SINIFTA BİLGİSAYAR DESTEKLİ ÖĞRETİMİN DİL BİLGİSİ BAŞARISINA VE KAVRAM YANILGILARINA ETKİSİ*

Erhan DURUKAN

Arş. Gör. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

ÖZET: Bu araştırmanın amacı, bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin başarılarına ve kavram yanılgılarına etkisini değerlendirmektir. Uygulama için araştırmacı tarafından yapılandırmacı yaklaşıma ve dil bilgisi öğretimi ilkelerine uygun bir öğretim yazılımı hazırlanmıştır. Yazılımda; *isimler, zamirler, hâl ekleri ve iyelik ekleri* konuları örneklem olarak seçilmiştir. Araştırmada ‘*ön test – son test kontrol gruplu deneysel desen*’ kullanılmıştır. Araştırmada hem nicel hem nitel veriler toplanmıştır. Nicel veriler; *Dil Bilgisi Başarı Testi* ile, nitel veriler *Açık Uçlu Soru Formu* ile toplanmıştır. Nicel veriler SPSS 16 programında *frekans, yüzde, Mann Whitney U ve Wilcoxon* analizleriyle; nitel veriler ise *içerik analizi* ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonunda, bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin geleneksel öğretime göre başarıyı daha fazla artırdığı, dil bilgisi kavram yanılgısını ise azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Bilgisayar destekli öğretim, dil bilgisi öğretimi, kavram yanılgıları.

THE EFFECT OF COMPUTER ASSISTED TEACHING AT PRIMARY SCHOOL 6TH GRADE ON GRAMMAR SUCCESS AND MISCONCEPTIONS

ABSTRACT: The aim of this study is to evaluate the effect of computer assisted grammar teaching on the success and misconceptions of primary school 6th grade students. For the application, a software that is suitable for constructivist approach and principles of grammar teaching was developed by the researcher. In the software; nouns, pronouns, case suffixes and possessive suffixes were chosen to be sample. In the study ‘pretest – posttest control group design’ was used. Both qualitative and quantitative data were collected at the study. Quantitative data were collected with Grammar Success Test; qualitative data were collected with Open-ended Question Form. Quantitative data were evaluated with frequency, percentage, Mann Whitney U and Wilcoxon analyses at SPSS 16 program; qualitative data were evaluated with content analysis. As a result of the study it was concluded that computer assisted grammar teaching increase success more than traditional teaching, decrease grammar misconceptions.

Keywords: Computer assisted teaching, grammar teaching, misconceptions.

GİRİŞ

İnsan; düşünen, düşündükleriyle yeni şeyler üreten, sonra da ürettiklerini başkalarıyla paylaşma gereği duyan sosyal bir varlıktır (Cüceloğlu, 1979: 308). Bu nedenle insan kendini ifade edebilmek ve

başkalarını anlayabilmek için okuma, dinleme / izleme, konuşma ve yazma becerilerine ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç dolayısıyla dil öğretiminde temel olarak dil becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Etkili dil becerilerinin (okuma, yazma, konuşma, dinleme) gelişimi temelde iyi bir dil bilgisine dayanmaktadır. Nitekim bilgi olmadan becerinin belirli bir seviyenin üstünde gelişemeyeceği unutulmamalıdır. Bu nedenle öğrencilerin iyi bir dil becerisine sahip olmasını isteyen eğitim sistemi, öncelikle öğrencilerine temel dil bilgisi kurallarını işlevsel biçimde kavratmakla işe başlamalıdır (Durukan, 2010: 145). Sağır da dil bilgisinden yararlanılmadan düşüncelerin, duyguların daha doğru ve daha eksiksiz anlatılmasının mümkün olmadığını (2002: 19) ifade eder. Bu gerekçeler doğrultusunda İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda temel dil becerilerini tamamlayıcı bir öğrenme alanı olarak dil bilgisi ele alınmıştır.

Türkiye'de ilköğretimden yükseköğretimin sonlarına değin ana dili olarak Türkçe eğitimi yapılsa da öğrencilerin ana dili kullanımlarında sorunlar yaşadığı veya sözlü ve yazılı olarak Türkçeyi verimli kullanmadığı; bunun yanı sıra yabancılara Türkçe öğretimi hususunda da istenilen düzeye ulaşılamadığı bir gerçektir (Alyılmaz, 2010: 729). Başarıya ulaşılamamasının önemli nedenlerinden birisi de dil bilgisi öğretiminde gerekli başarının sağlanamamasıdır.

Türkiye'de 2004-2005 eğitim öğretim yılında yeniden yapılandırılan öğretim programlarında "yapılandırmacılık, aktif öğrenme, çoklu zekâ" kavramları yer almıştır (MEB, 2005: 14). Bu kavramların temelinde öğrenci merkezli yaklaşım bulunmaktadır. Bireysel gereksinimlerin dikkate alınarak, öğrencinin kendine uygun hızda ve biçimde öğrenmesi, öğrenci merkezli eğitim sistemlerinin kaçınılmaz olarak benimsemesi gereken bir olgudur (Akpınar, 1999: 4). Öğrenci merkezlilik ise öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına uygun öğretim ortamlarının hazırlanmasını gerektirmektedir.

Dil bilgisi öğretiminin başarıya ulaşması için öğrencilerin ilgisini çekebilecek, ihtiyaçlarına cevap verebilecek, dil bilgisi konularını somutlaştırarak onların olumlu tutum sergilemelerini sağlayabilecek, teknolojiye dayalı araç gereç ve yöntemlerin kullanılması gerekmektedir.

2010 yılında gündeme getirilen ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen FATİH Projesi (Fırsatları Artırma Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) de eğitim öğretimin her kademesinde bilgisayar teknolojisinin kullanılması ihtiyacından hareketle yapılmıştır. Proje ile üç yıl içerisinde bütün eğitim kademelerinde (*sırasıyla: ortaöğretim, ilköğretim ikinci kademe, ilköğretim birinci kademe ve okul öncesi*) bilgisayar teknolojisinin yaygınlaşması planlanmaktadır.

Dil bilgisinin dil becerilerinin gelişimi açısından önemi ve eğitimde teknoloji kullanımının artırılması çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda, bilgisayar destekli öğretimin dil bilgisi başarısı üzerine etkisiyle ilgili deneysel nitelikli bir çalışmanın literatürde yer almaması önemli bir eksikliktir. Bu eksikliğin yanı sıra, Türkçe derslerine yönelik hazırlanan öğretim yazılımlarında yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın dil bilgisi öğretimi ilkelerine dikkat edilmediği görülmektedir. Hâlbuki yapılandırmacı dil bilgisi öğretiminde öğrencilerin; zihinsel olarak derse hazırlanmaları, önceki bilgilerini harekete geçirmeleri, konuları görsellerle somutlaştırılmış biçimde öğrenmeleri, dil bilgisi konularını cümle ve metin içinde görerek anlama ilişkilendirmeleri ve etkinlikler aracılığıyla ders sürecinde aktif olmaları önemlidir.

Araştırmanın Problemi

Gerek Türkçe dil bilgisi öğretimiyle ilgili literatürde BDÖ'ye ilişkin deneysel nitelikli bir çalışmanın olmaması gerekse Türkçe derslerine yönelik hazırlanan öğretim yazılımlarında yapılandırmacı dil bilgisi öğretiminin ilkelerine dikkat edilmemesi, araştırmanın “gerekçesini” / “problem durumunu” oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanmış bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin dil bilgisi başarıları ve kavram yanılgıları üzerindeki etkisini değerlendirmektir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma ilköğretim 6. sınıf dil bilgisi konularından isimler, zamirler, iyelik ve hâl ekleriyle; öğrencilerin dil bilgisi başarıları ve kavram yanılgılarıyla; Trabzon ili Hayrat ilçesi Hayrat Yatılı İlköğretim Bölge Okulu ile sınırlı tutulmuştur.

YÖNTEM

Araştırma, iki yöntemin karşılaştırılmasını esas aldığından deneysel metotla; verilerin nicel ve nitel araçlarla toplanmasıyla nedeniyle çoklu yöntemle yapılmıştır.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada ‘ön test – son test kontrol gruplu deneysel desen’ kullanılmıştır. Ön test-son test kontrol gruplu desen, deneysel işlemin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin test edilmesiyle ilgili olarak araştırmacıya yüksek bir istatistiksel güç sağlayan, elde edilen bulguların neden sonuç bağlamında yorumlanmasına olanak veren ve davranış bilimlerinde sıklıkla kullanılan güçlü bir desendir (Büyüköztürk, 2001: 27).

Dil bilgisi konuları kontrol grubunda geleneksel öğretim ile, deney grubunda ise bilgisayar destekli öğretim ile işlenmiştir. Araştırmada veriler hem nicel hem nitel tekniklerle toplanmıştır. Bu nedenle çalışma çoklu metotla yapılmış bir araştırmanın ürünüdür. Çoklu metotlar, eğitimde araştırılmaya gerek duyulan konuların çeşitli yönlerden değerlendirilmesine elverişlidir. Çoklu metotlar bir olayın pek çok farklı yönünü ortaya çıkardığından eğitim araştırmalarında sıklıkla kullanılmaktadır (Louis ve Lawrence, 1997: 240; Silverman, 2000: 50; Yaman, 2005: 118).

Her iki grupta (*kontrol ve deney*) da dersler aynı Türkçe öğretmeni tarafından yürütülmüştür. Kontrol ve deney gruplarında *Öğretmen Kılavuz Kitabı*nda yer alan ders planları esas alınmıştır. Böylece grupların başarıları üzerinde, kullanılan yöntem (geleneksel ve BDÖ) dışında farklı değişkenlerin etkili olması engellenmeye çalışılmıştır. Bilgisayar destekli öğretim ve süreç boyunca kullanılacak yazılım hakkında uygulama öğretmenine bilgiler verilmiştir. Yazılımın dersin hangi aşamalarında ve nasıl kullanılacağı araştırmacı ve uygulama öğretmeni iş birliğiyle belirlenmiştir. Bu şekilde uygulama sürecinin belli bir program dâhilinde ve sorunsuz yürütülmesi amaçlanmıştır. Uygulama, “Ünitelendirilmiş Yıllık Ders Planı”na uygun olarak toplam 12 hafta (Aralık, Ocak, Şubat ve Mart ayları içerisinde) yapılmıştır.

Araştırma süresince kontrol ve deney gruplarına uygulama öncesi, esnası ve sonrasında birtakım işlemler uygulanmıştır. Bu işlemler Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1. Uygulama Süreci

Grup	Ön test	Süreç	Son test
Kontrol	1. Kişisel Bilgi Formu 2. Dil Bilgisi Başarı Testi (DBBT) 3. Açık Uçlu Soru Formu	Geleneksel öğretim	1. Dil Bilgisi Başarı Testi (DBBT) 2. Açık Uçlu Soru Formu
Deney	1. Kişisel Bilgi Formu 2. Dil Bilgisi Başarı Testi (DBBT) 3. Açık Uçlu Soru Formu	Bilgisayar destekli dil bilgisi öğretimi	1. Dil Bilgisi Başarı Testi (DBBT) 2. Açık Uçlu Soru Formu

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Trabzon ili Hayrat ilçesinde bulunan Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Hayrat Yatılı İlköğretim Bölge Okulunun 6. sınıfında öğrenim gören 53 öğrenci oluşturmaktadır. Okulun seçiminde iki faktör etkili olmuştur:

- 1) Seçilen okulun yeterli teknolojik altyapıya (*bilgisayar, projeksiyon cihazı, akıllı tahta vb.*) sahip olması,
- 2) Okuldaki Türkçe öğretmeninin Türkçe eğitimi alanında yüksek lisans derecesine, yeterli deneyime ve akademik bilgiye sahip olması.

Çalışma grubuna 6. sınıf öğrencilerin seçilme nedeni ise bu dönem öğrencilerinin ilköğretim ikinci kademenin (6-8. sınıflar) başlangıç seviyesinde olmalarıdır. 2005 yılından itibaren uygulanan Türkçe Dersi Öğretim Programı’yla (1-5. sınıflar) birlikte ilk kademede dil bilgisi konularına çok az yer verilmiştir. Bu nedenle ikinci kademeye geçen öğrencilerin ne seviyede dil bilgisine sahip oldukları ve bilgisayar destekli öğretimin dil bilgisinin kazanılmasında ne derece etkili olabileceği 6. sınıf seviyesinde daha açık görülebilecektir. Çalışma grubunu oluşturan 53 öğrencinin 27’si kontrol grubunda (6-A şubesi), 26’sı ise deney grubunda (6-B şubesi) yer almaktadır.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Bu bölümde araştırmada kullanılan veri toplama araçları ile araçların hazırlanma aşamalarına ve özelliklerine (*kapsamlarına, geçerlik, güvenirlik ve madde analizlerine*) yer verilmiştir:

Dil bilgisi başarı testi (DBBT)

Çalışma grubundaki öğrencilerin uygulama kapsamına alınan dil bilgisi konularıyla (*isimler, zamirler, iyelik ekleri, hâl ekleri*) ilgili bilgilerini ölçmek amacıyla araştırmacı tarafından Dil Bilgisi Başarı Testi oluşturulmuştur. DBBT’nin oluşturulması sürecinde şu aşamalar izlenmiştir:

Soru seçimi: Testin oluşturulması için geçmiş yıllarda yapılan Ortaöğretim Kurumları Sınavı (OKS), Seviye Belirleme Sınavı (SBS), Devlet Parasız ve Yatılılık Sınavı (DPY), Özel Okullar Sınavı (ÖOS) gibi merkezî sınavlarda çıkan, uygulama kapsamındaki konularla ilgili dil bilgisi sorularından yararlanılmıştır. Bulunan sorular hakkında Türkçe öğretmenleri ile akademisyenlerin görüşleri alınmış ve pilot uygulama için 30 soru seçilmiştir.

Madde analizi (güçlük ve ayırt edicilik) işlemleri: DBBT, ana uygulama öncesinde pilot olarak 106 7. sınıf öğrencisi üzerinde uygulanmış; öğrencilerin görüşleri alınmış, güvenilirlik ve geçerlilik analizleri yapılmış, madde güçlük (p) ve ayırt edicilik (r) endeksleri hesaplanmıştır.

Madde güçlüğü testte yer alan her bir maddenin doğru yanıtlanma yüzdesini göstermektedir. Bu yüzde bir maddeyi doğru yanıtlayan sayısının, toplam yanıtlayıcı sayısına bölünmesiyle elde edilir ve 0.00 ile 1.00 arasında değişen değerler alabilir. Bir madde için bu değerin 1'e yaklaşması maddeyi test uygulanan kişilerin çoğunun doğru yanıtladığı ve kolay bir madde olduğu; 0'a yaklaşması da o maddeyi test uygulanan kişilerin az bir kısmının doğru yanıtladığı ve güç bir madde olduğu şeklinde yorumlanır (Tekin, 2000).

Ayırt edicilik endeksi -1.00 ile +1.00 arasında değişen değerler alır. Madde ayırt ediciliğin negatif değer alması, o maddeyi düşük puanlı kişilerin yanıtladığı, sıfıra yakın değerler alması yüksek ve düşük puanlı eş sayıda kişinin maddeyi yanıtladığı, pozitif değer alması ise o maddeyi yüksek puanlı kişilerin yanıtladığı anlamına gelir. Bu nedenle ayırt ediciliği negatif ve sıfır civarında olan maddelerin testte hiç kullanılmaması gerekir (Özçelik, 1989). Bu doğrultuda, madde güçlük endeksi 0,20'nin altında ve 0,90'ın üstünde olanlar ile ayırt edicilik endeksi 0,20'nin altında olan 6 adet soru DBBT'den çıkarılmıştır.

Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları: Testi oluşturan maddelerin, ölçülmek istenen davranışı (özelligi) ölçmede nicelik ve nitelik olarak yeterli olup olmadığının göstergesi, kapsam geçerliliğidir. ... Kapsam geçerliğini test etmede kullanılan mantıksal yollardan biri, uzman görüşüne başvurmaktır (Büyüköztürk, 2006: 167, 168). Bu amaçla, sorularla ilgili Türkçe eğitimi akademisyenlerinin (2) ve Türkçe öğretmenlerinin (4) görüşleri alınarak testin geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır. Türkçe eğitimi akademisyenlerinin ve Türkçe öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda, soru kökünün anlaşılabilirliğinin düşük olması nedeniyle, 1 soru DBBT'den çıkarılmıştır.

DBBT'ye seçilen soruların uygulama kapsamındaki dil bilgisi konularına dağılımlarına da dikkat edilmiştir. Testin son hâlinde yer alan 20 sorunun "isimler (ve alt kategorileri), zamirler (ve alt kategorileri), iyelik ekleri ve hâl ekleri" konularına birbirine yakın oranlarda dağılıma sahip olduğu görülmüştür. Testte ikiden fazla aynı şıkkin art arda gelmemesine özen gösterilmiştir.

Güvenirlik, bireylerin test maddelerine verdikleri cevaplar arasındaki tutarlılık olarak tanımlanabilir. Güvenirlik, testin ölçmek istediği özelliği ne derece doğru ölçtüğü ile ilgilidir. ... Bir test için hesaplanan güvenilirlik katsayısının ,70 ve daha yüksek olması test puanlarının güvenilirliği için genel olarak yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2006: 169). Yapılan güvenilirlik analizi sonunda DBBT'nin Cronbach alpha katsayısı ,837 bulunmuştur. Güvenirlik analizinde, DBBT'nin güvenilirlik katsayısını düşüren (Cronbach alpha katsayısı ,837'nin altında olan) 2 soru DBBT'den çıkarılmıştır.

Bu işlemlerin ardından DBBT’de 21 soru kalmıştır. Puanlama kolaylığını sağlamak amacıyla, konu dağılımı göz önünde bulundurularak 1 soru daha çıkarılmış ve DBBT’ye 20 soruluk son şekli verilmiştir. 20 soruluk bir başarı testi, 6. sınıf öğrencilerinin girdikleri merkezî sınavlardaki Türkçe soru sayıları (SBS: 19 soru) göz önünde bulundurulduğunda yeterli görülmüştür.

DBBT’ye alınan soruların hangi konulara yönelik olduğu, madde güçlük (p) ve ayırt edicilik (r) endeksleri Tablo 2’de dikkatlere sunulmuştur:

Tablo 2. DBBT Sorularının Konuları, Madde Güçlük (p) ve Ayırt Edicilik (r) Endeksleri

Soru	Konu	p	r	Soru	Konu	p	r
1	isimler	0,78	0,55	11	zamirler	0,63	0,65
2	iyelik ve hâl ekleri	0,37	0,34	12	zamirler ve hâl ekleri	0,47	0,23
3	isimler	0,50	0,5	13	zamirler ve hâl ekleri	0,46	0,23
4	zamirler	0,48	0,31	14	zamirler	0,66	0,61
5	hâl ekleri	0,45	0,27	15	isimler	0,55	0,66
6	isimler	0,33	0,28	16	zamirler	0,44	0,23
7	isimler	0,69	0,65	17	isimler	0,75	0,57
8	isimler	0,83	0,45	18	zamirler	0,42	0,37
9	hâl ekleri	0,49	0,21	19	hâl ekleri	0,86	0,35
10	iyelik ve hâl ekleri	0,39	0,23	20	zamirler	0,65	0,72

DBBT’nin ortalama güçlük endeksi (p) 0,56; ortalama ayırt edicilik endeksi (r) ise 0,42 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen madde analizi değerleri, DBBT’nin uygulama için kullanılabilir olduğunu göstermektedir.

Açık uçlu soru formu (AUSF)

Öğrencilerin dil bilgisi konularıyla ilgili kavram yanlışlarını görmek ve DBBT’den elde edilen verilerin güvenilirliğini artırmak amacıyla araştırmacı tarafından Açık Uçlu Soru Formu hazırlanmıştır. Kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla soruların hazırlanması sırasında, 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan ilgili dil bilgisi kazanımları ile bunların açıklamaları bölümü göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca sorular hakkında alan uzmanlarının ve Türkçe öğretmenlerinin görüşleri alınmıştır. Formda 3 adet soru sorulmuştur:

Birinci sorunun amacı öğrencilerin, iyelik ve hâl ekleri ile bu eklerin anlam özelliklerini kavrayıp kavramadıklarını tespit etmektir. Bu amaçla karşılıklı konuşmaya dayalı kısa bir metin verilmiş, metinde bazı sözcükler koyu yazılarak belirgin hâle getirilmiş ve bu sözcüklere gelen eklerin neler oldukları, sözcüğe nasıl bir anlam özelliği kazandırdığı öğrencilere sorulmuştur. İkinci sorunun amacı öğrencilerin, zamir – sıfat ve kişi zamiri – işaret zamiri kavramlarını anlayıp anlamadıklarını tespit etmektir. Bu amaçla öğrencilere dört adet cümle verilmiş ve bu cümleler ikiye gruplara ayrılmıştır. Her

iki grupta da ayrımı yapılması istenen sözcükler koyu ve altı çizili yazılarak belirgin hâle getirilmiştir. Birinci grup cümlelerde öğrencilerden kişi ve işaret zamir ayrımını yapmaları; ikinci grup cümlelerde ise zamir ve sıfat ayrımını yapmaları beklenmiştir. Üçüncü sorunun amacı öğrencilerin, isimler ve zamirleri ne kadar kavrayabildiklerini tespit etmektir. Bu amaçla öğrencilerden bir metin yazmaları ve yazdıkları metinde geçen isim ve zamirleri belirlemeleri istenmiştir.

Açık Uçlu Soru Formu'nda yer alan sorular bilgi, kavrama, uygulama, analiz ve sentez basamaklarına uygun olarak hazırlanmıştır. Bu şekilde, öğrencilerin dil bilgisel kavram yanılgılarını ortaya çıkarırken onların, üst düzey zihinsel becerileri kullanmaları da sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler hem nicel hem nitel olduğundan verilerin çözümlenmesinde nicel ve nitel teknikler bir arada kullanılmıştır. Dil Bilgisi Başarı Testi ile toplanan veriler nicel tekniklerle; Açık Uçlu Soru Formu ile toplanan veriler nitel tekniklerle analiz edilmiştir.

Gerek değişkenlerin normal dağılım göstermemesi gerek gruplardaki öğrenci sayılarının 30'dan az olması (*Kontrol: 27; Deney: 26*) nedeniyle araştırmada parametrik olmayan (non-parametrik) istatistikler kullanılmıştır. Kontrol ve deney gruplarının DBBT ön testleri arasındaki ilişki ve son testleri arasındaki ilişki *Mann Whitney U* testi ile; ön test – son test karşılaştırmaları *Wilcoxon* testi ile analiz edilmiştir.

Açık Uçlu Soru Formu'nda öğrencilere yöneltilen üç soru için cevap anahtarı hazırlanmıştır. Bu cevap anahtarına göre öğrencilerin dil bilgisi kavramları üzerinde ne tür yanılgılara düştükleri, hangi kavramlar arasında karmaşa yaşadıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin soru formuna ön testte ve son testte verdikleri cevaplar hem kendi grupları içerisinde hem de gruplar arasında karşılaştırılmıştır. Bu şekilde hem öğrencilerin süreç boyunca nasıl gelişim gösterdiklerinin hem de hangi grubun kavram yanılgılarının daha az olduğunun karşılaştırmalı olarak görülmesi amaçlanmıştır.

BULGULAR

Bilgisayar Destekli Dil Bilgisi Öğretiminin Başarıya Etkisiyle İlgili Bulgular

Ön test sonuçlarına göre kontrol ve deney gruplarının dil bilgisi başarıları *Mann Whitney U* testi ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir:

Tablo 3. Kontrol ve Deney Gruplarının Ön Test Karşılaştırması

	Grup	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p
DBBT ön test	Kontrol	27	26,71	694,50	343,500	,893
	Deney	26	27,28	736,50		

Tablo 3'te ön test sonuçlarına göre kontrol ve deney gruplarının dil bilgisi başarıları bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir ($p > 0,05$). Bu nedenle gruplar başarı ve tutum açısından da benzer nitelik taşımaktadırlar.

Geleneksel öğretim ve bilgisayar destekli öğretimin dil bilgisi başarısı üzerinde ne kadar etkili olduğunu görebilmek için kontrol grubu DBBT ön test – son test ve deney grubu DBBT ön test - son test verileri Wilcoxon testi ile karşılaştırılmıştır. Geleneksel öğretimin uygulandığı kontrol grubunun DBBT ön test ve son test karşılaştırma sonuçları Tablo 4'te verilmiştir:

Tablo 4. Kontrol Grubunun DBBT Ön Test - Son Test Karşılaştırma Sonuçları

Son test-Ön test	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	Z	p
Negatif sıra	1	1,50	1,50	-4,099	,000
Pozitif sıra	21	11,98	251,50		
Eşit	5				
Toplam	27				

Tablo 4'te kontrol grubu öğrencilerinin DBBT ön test ve son test verileri üzerine yapılan Wilcoxon testi sonuçları gösterilmiştir. Tabloya göre ön test ve son test sonuçları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık vardır ($Z = -4,099$; $p < ,05$). Geleneksel yöntemle yürütülen dil bilgisi öğretiminin başarıyı istatistiksel olarak anlamlı düzeyde artırdığı görülmektedir. Son testte; kontrol grubundaki toplam 27 öğrencinin 21'inde puan artmış (pozitif sıra), 5'inde eşit kalmış (eşit), 1'inde ise düşmüştür (negatif sıra). Bu durum, geleneksel öğretimin tüm öğrencilerin başarısını artıramadığını göstermektedir.

Bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin uygulandığı deney grubunun DBBT ön test ve son test karşılaştırma sonuçları Tablo 5'te verilmiştir:

Tablo 5. Deney Grubunun DBBT Ön Test - Son Test Karşılaştırma Sonuçları

Son test-Ön test	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	Z	p
Negatif sıra	0	,00	,00	-4,486	,000
Pozitif sıra	26	13,50	351,00		
Eşit	0				
Toplam	26				

Tablo 5'te deney grubu öğrencilerinin DBBT ön test ve son test verileri üzerine yapılan Wilcoxon testi sonuçları gösterilmiştir. Tabloya göre ön test ve son test sonuçları arasında anlamlı bir farklılık vardır ($Z = -4,486$; $p < ,05$). Bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin başarıyı istatistiksel olarak anlamlı düzeyde artırdığı görülmektedir. Son testte; deney grubundaki toplam 26 öğrencinin hepsinin puanı artmıştır (pozitif sıra). Bu durum, bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin tüm öğrencilerin başarısını artırdığını göstermektedir.

Tablo 4 ve 5'te hem geleneksel öğretimin hem de bilgisayar destekli öğretimin dil bilgisi başarısını artırdığı görülmektedir. Kontrol ve deney gruplarının ön test ve son test karşılaştırma sonuçları Tablo 6'da verilmiştir:

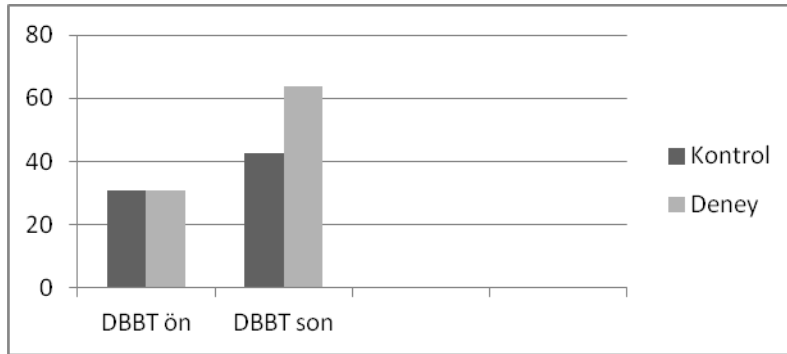
Tablo 6. Kontrol ve Deney Gruplarının DBBT Ön Test ve Son Test Karşılaştırma Sonuçları

	Grup	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p
DBBT ön test	Kontrol	27	26,71	694,50	343,500	,893
	Deney	26	27,28	736,50		
DBBT son test	Kontrol	27	16,56	447,00	69,000	,000
	Deney	26	37,85	984,00		

Tablo 6'da kontrol ve deney grubu öğrencilerinin DBBT ön test ve son test verileri üzerine yapılan Mann Whitney U testi sonuçları gösterilmiştir. Ön testte kontrol grubu öğrencilerinin sıra ortalaması 26,71; deney grubu öğrencilerinin sıra ortalaması 27,28'dir. Ön testte kontrol ve deney grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir ($U= 343,500$; $p> ,05$).

Son testte kontrol grubu öğrencilerinin sıra ortalaması 16,56; deney grubu öğrencilerinin sıra ortalaması ise 37,85'tir. Son testte kontrol ve deney grupları arasında deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($U= 69,000$; $p< ,05$). Bu sonuç, bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin geleneksel öğretime göre daha başarılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Kontrol ve deney gruplarının DBBT ön test ve son test puan ortalamaları arasındaki ilişki Şekil 1'de daha açık görülmektedir:



Şekil 1. Kontrol ve deney gruplarının DBBT ön test ve son test karşılaştırması

Ön testte kontrol grubu öğrencilerinin aritmetik ortalaması 30,74; deney grubu öğrencilerinin 30,77 iken son testte kontrol grubu öğrencilerinin aritmetik ortalaması 16,56; deney grubu öğrencilerinin ise 37,85'tir.

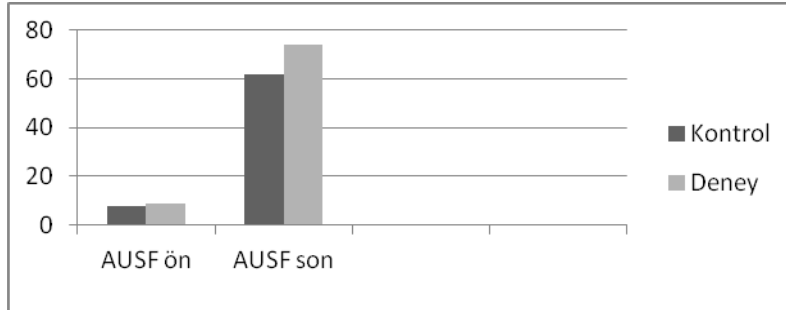
63,85'e yükselmiştir. Bu artış, bilgisayar destekli dil bilgisi öğretiminin geleneksel öğretime göre başarıyı daha fazla artırdığını ortaya koymaktadır.

Açık Uçlu Sorulardan Elde Edilen Bulgular

Öğrencilerin, dil bilgisi kavram yanlışlarını tespit edebilmek amacıyla DBBT'nin ardından öğrencilere üç adet açık uçlu soru yöneltilmiştir.

Birinci soruda; öğrencilerin iyelik ekleri, hâl ekleri ve bunların anlam özelliklerini kavrayıp kavrayamadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Öğrencilere bir karşılıklı konuşma paragrafı verilmiş ve onlardan bu paragrafta yer alan koyu yazılmış sözcüklerdeki ekleri ve bu eklerin anlam özelliklerini belirtmeleri istenmiştir.

Paragrafta 11 adet sözcük koyu olarak yazılmış ve tablo öğrencilere boş olarak verilmiştir. Tabloda, öğrencilerden ek(ler)i ayrı ayrı göstermeleri ve bu eklerin anlam özelliklerini ilgili sütuna yazmaları istenmiştir. Tabloda toplam 34 veri istenmektedir. İstenen veriler üst simge olarak 1'den 34'e kadar tabloda kodlanmıştır. Tablodaki her bir ek ve anlam özelliği 1 puan kabul edilmiştir. Tabloda toplam 34 adet veri istendiğinden bir öğrencinin tablonun tamamını doğru doldurması hâlinde alacağı puan 34 olmaktadır. Kontrol ve deney gruplarının AUSF ön test ve son testlerindeki birinci soru başarı yüzdelерinin karşılaştırması Şekil 2'de sunulmuştur:



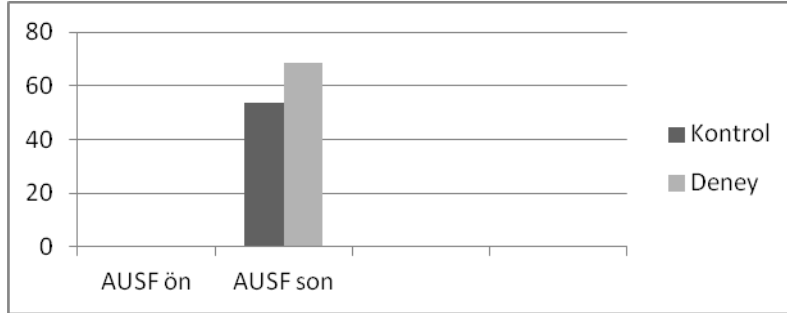
Şekil 2. Kontrol ve deney gruplarının AUSF ön test ve son test birinci soru karşılaştırması

Şekil 2'de görüldüğü üzere; kontrol grubunun AUSF ön test birinci soru başarı yüzdesi 7,73 iken son testte 61,65'e yükselmiş; deney grubunun AUSF ön test birinci soru başarı yüzdesi ön testte 8,71 iken son testte 74,20'ye yükselmiştir. Ön testte gruplar arasında önemli farklılığın olmadığı, son testte ise deney grubu lehine önemli farklılığın olduğu görülmektedir. Şekil 2, dil bilgisini kavramlarını öğrenmede bilgisayar destekli öğretimin geleneksel öğretime göre daha etkili olduğunu göstermektedir. AUSF ile elde edilen nitel veriler, DBBT ile elde edilen nicel verileri desteklemektedir.

İkinci soruda; öğrencilerin “kişi zamiri - işaret zamiri” ve “sıfat – zamir” kavramlarını anlayıp anlayamadıkları ve bu konulardaki kavram yanlışları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Öğrencilere iki öbekte ikişer cümle verilmiş ve onlardan bu öbelerde yer alan koyu ve altı çizili yazılmış sözcüklerin hangi sözcük türünde olduğunu belirtmeleri istenmiştir. İkinci soruda, istenen her

bir veri 1 puan kabul edilmiştir. Soruda toplam 8 veri (4 sözcük türü, 4 neden) istendiğinden bir öğrencinin soruyu tam doğru cevaplaması hâlinde alabileceği puan 8 olmaktadır. Kontrol ve deney gruplarının AUSF ön test ve son testlerindeki ikinci soru başarı yüzdelерinin karşılaştırması Şekil 3'te sunulmuştur:



Şekil 3. Kontrol ve deney gruplarının AUSF ön test ve son test ikinci soru karşılaştırması

Şekil 3'te görüldüğü üzere; kontrol grubunun AUSF ön test ikinci soru başarı yüzdesi 0 iken son testte 53,70'e yükselmiş; deney grubunun AUSF ön test ikinci soru başarı yüzdesi ön testte 0,48 iken son testte 68,75'e yükselmiştir. Ön testte gruplar arasında önemli farklılığın olmadığı, son testte ise deney grubu lehine önemli farklılığın olduğu görülmektedir. Şekil 3, dil bilgisi kavramlarını öğrenmede bilgisayar destekli öğretimin geleneksel öğretime göre daha etkili olduğunu göstermektedir. AUSF ile elde edilen nitel veriler, DBBT ile elde edilen nicel verileri desteklemektedir.

Üçüncü soru; öğrencilerin isim ve zamirleri ne kadar kavrayabildikleri ve bunları kurdukları cümleler içinde tespit edip edemediklerini belirlemeye yöneliktir. Soruda, öğrencilerden kısa bir yazı yazmaları ve bu metin içerisindeki isim ve zamirleri işaretlemeleri istenmiştir. Kontrol ve deney gruplarının AUSF son testte üçüncü soruya verdiği cevaplar Tablo 7'de karşılaştırılmıştır:

Tablo 7. Kontrol ve Deney Gruplarının AUSF Son Test Üçüncü Soru Karşılaştırması

	Toplam sözcük	Toplam isim	Toplam zamir	İşaretlenen isim	Doğru yüzdesi	İşaretlenen zamir	Doğru yüzdesi
Kontrol	1025	368	116	221	92,30	82	87,93
Deney	785	225	92	139	91,37	67	92,54

Tablo 7'de görüldüğü üzere, kontrol ve deney gruplarının AUSF son test üçüncü soru başarı oranları arasında önemli farklılık bulunmamaktadır. Kontrol grubunun isimler konusunda doğru oranı %92,30; zamirler konusunda % 87,93'tür. Deney grubunun ise isimler konusunda doğru oranı % 91,37; zamirler konusunda % 92,54'tür. Bu veriler, kontrol ve deney gruplarının isimler ve zamirler konusunda kavram yanılgılarının düşük olduğunu göstermektedir.

Gerek geleneksel öğretim gerek BDDBÖ isimler ve zamirler konusunda öğrencilerin kavram yanılgıları bakımından olumlu yönde benzer sonuçlar göstermişlerdir. Bu sonuç, AUSF birinci ve ikinci soruların sonuçlarından farklıdır: BDDBÖ; “iyelik ekleri, hâl ekleri ve bu eklerin anlam özellikleri” ile “kişi zamiri – işaret zamiri” ve “zamir – sıfat” kavramları ayırımında geleneksel öğretime göre daha etkili iken “isim – zamir” ayırımında geleneksel öğretimle benzer etkiye sahip olmuştur.

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Araştırma sonunda elde edilen sonuçlar literatürdeki benzer çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılarak maddeler hâlinde sunulmuştur:

1. Kontrol (*geleneksel öğretim*) ve deney (*bilgisayar destekli öğretim*) gruplarının DBBT ön test verileri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılığın olmadığı ve her iki grubun başarı ortalamalarının çok düşük olduğu görülmüştür (Kontrol: 30,74; Deney: 30,77).

İlköğretim ikinci kademenin başlangıcında öğrencilerin dil bilgisi başarı puanlarının oldukça düşük olması, ilköğretim birinci kademede dil bilgisi konularına yer verilmemesinden kaynaklanmaktadır. Yapıcı (2004)’ya göre ilköğretim birinci kademede dil bilgisi konularına yer verilmemesi gerekliliğinin nedeni, öğrencilerin içinde bulunduğu bilişsel gelişim evrelerinin (*somut düşünme evresi*) soyut olan dil bilgisi kavramlarını öğrenmeleri için uygun olmamasıdır.

Bu nedenle 2005 yılından itibaren uygulanan Türkçe Dersi Öğretim Programlarında dil bilgisi konuları yalnız ikinci kademede ele alınmıştır. Hâlbuki birinci kademede dil bilgisi konularının “giriş seviyesinde” / “basit düzeyde” öğrencilere sunulması (*türlerine değinmeksizin eklerin ve sözcük türlerinin basit cümleler üzerinden öğrencilere sezdirilmesi ve terimlere aşinalık kazandırılması gibi*), ikinci kademede dil bilgisi kavramlarının daha etkili öğrenilmesi bakımından faydalı olacaktır.

2. Geleneksel öğretimin uygulandığı kontrol grubunda ve bilgisayar destekli öğretimin uygulandığı deney grubunda öğrencilerin dil bilgisi başarıları son testte ön teste göre anlamlı düzeyde artmıştır. Bu bulgu hem geleneksel öğretimin hem bilgisayar destekli öğretimin dil bilgisi başarısı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ancak bu iki grubun son testleri karşılaştırıldığında deney grubunun kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde daha yüksek başarı elde ettiği tespit edilmiştir (Kontrol: 42,41; Deney: 63,85). Bu tespit, dil bilgisi başarısında BDÖ’nün geleneksel öğretime göre daha etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır.

Kontrol ve deney gruplarının son testlerinde başarı artmışsa da bu artış istenilen düzeyde değildir. Öğrencilerin süreç sonunda yüksek düzeyde başarı gösterememesinin nedeni, dil bilgisi konularıyla ilk kez karşılaşmalarıdır. Başarı, istenilen düzeyde olmasa da BDÖ’nün geleneksel öğretime göre başarıyı daha fazla artırdığı görülmüştür (Geleneksel öğretim: % 37,96; BDÖ: % 107,50).

Literatürde BDÖ’nün dil bilgisi başarısına etkisiyle ilgili doğrudan yapılan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırmamızda, başarı üzerine varılan sonuçlar literatürde BDÖ’nün başarı üzerine etkisiyle ilgili yapılan Türkçe öğretiminin diğer alanlarındaki ve diğer disiplinlerdeki çalışmaların (Abraham, 2008; Aksin, 2006; Buran, 2008; Gürbüz, 2007; Kara, 2009; Karalar ve Sarı, 2007; Kwon

vd, 2010; Naba'h vd, 2009; Neri vd, 2008; Pektaş, 2008; Yumuşak ve Aycan, 2002; Zobar, 2010 vb.) sonuçlarıyla benzerlik taşımaktadır. İlgili araştırmalarda BDÖ'nün geleneksel öğretime göre başarıyı daha fazla artırdığı deneysel çalışmalarla ortaya konulmuştur. Araştırmamızla diğer araştırmaların sonuçları arasındaki benzerlik, farklı disiplinlerde ve Türkçe derslerinin farklı öğrenme alanlarında BDÖ'nün geleneksel öğretime göre başarı üzerinde daha etkili olduğunu göstermektedir.

3. Kontrol ve deney gruplarının kavram yanılgılarını tespit etmek amacıyla öğrencilere açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Her iki grubun da ön testteki sorulara cevap verme yüzdesi çok düşüktür. Bu durumun nedeni öğrencilerin dil bilgisi konularıyla ilk kez karşılaşmalarıdır. Son testte ise deney grubu öğrencilerinin kontrol grubuna göre daha az kavram yanılgısına sahip oldukları görülmüştür. Bu sonuç, BDÖ'nün dil bilgisi kavramlarını öğrenmede geleneksel öğretime göre daha etkili olduğunu göstermektedir. AUSF'den nitel olarak elde edilen bu sonuç, DBBT ile varılan nicel bulguları da desteklemektedir.

Araştırmada kullanılan BDÖ'nün kavram öğrenmede daha etkili olması iki etkene bağlanabilir:

1) Kavramların görsellerle desteklenerek somutlaştırılması (*Öğrenciler de görüş formlarında konuların görselleştirilmesinin öğrenme için yararlı olduğunu belirtmişlerdir.*);

2) Yazılımda yer alan aşamaların (*hazırlık, konu anlatımı, etkinlik, değerlendirme*) kavramları pekiştirici nitelikte olması: Hazırlık bölümlerinde konuyla ilgili ön bilgiler verilmiş, görseller ve örneklerle öğrencilerin ilgileri çekilmiş; konu anlatımlarında görsellerle birlikte konu içeriği, dikkat edilmesi gereken hususlar ve kurallara yönelik örnekler sunulmuş; öğrenciler etkinlikler vasıtasıyla öğrendiklerini oyunlaştırarak pekiştirmişler ve değerlendirme bölümünde de sorularla kendilerini test edebilmişlerdir. Zihinsel hazırlıktan değerlendirmeye kadar giden bu süreç, öğrencilerin kavramları daha iyi öğrenebilmesinde etkili olmuştur.

Araştırmamızda kavram yanılgıları üzerinde BDÖ'nün etkisiyle ilgili ulaşılan sonuçlar literatürdeki diğer disiplinlere ilişkin çalışmaların (Gürbüz, 2007; Kara, 2009; Köse, Ayas ve Taş, 2003 vb.) sonuçlarıyla benzerlik taşımaktadır. Bu durum, dil bilgisi öğretimiyle birlikte farklı alanlarda da BDÖ'nün kavram yanılgılarında geleneksel öğretime göre daha etkili bir yöntem olduğunu göstermektedir.

ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda öğretmenlere, yöneticilere, ilgili makamlara, öğretim yazılımı hazırlayıcılarına ve araştırmacılara sunulabilecek öneriler maddeler hâlinde şu şekilde sıralanabilir:

- İlköğretim birinci kademede (1-5. sınıflar) dil bilgisi konularına “basit düzeyde” / “giriş seviyesinde” yer verilmeli; öğrencilerin ikinci kademeye geçişlerinde dil bilgisi konuları hakkında ön bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır.

- İlköğretim öğrencilerinin gelişim özellikleri, ilgi ve istekleri göz önünde bulundurularak dil bilgisi öğretiminde bilgisayar teknolojisinin kullanımı artırılmalı; böylece başarılarının ve dil bilgisi konularına yönelik tutumlarının artması, kavram yanılgılarının ise azalması sağlanmalıdır.

- Türkçe dil bilgisi konuları için hazırlanan öğretim yazılımlarında dil bilgisi öğretimi ilkeleri dikkate alınmalıdır. Yazılımların hazırlanmasında aşamalılık, zihinsel hazırlık; metinlerle, örneklerle, görsellerle, sesle ve etkinliklerle desteklenme gibi hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.

- Yazılımların hazırlanması sürecinde Türkçe öğretmenleri, Türkçe eğitimi akademisyenleri ve bilgisayar yazılımı hazırlayıcılarının iş birliği içinde çalışmaları sağlanmalıdır.
- Türkçe derslerinin bilgisayar destekli olarak daha etkili yürütülebilmesi amacıyla okullarda “dil öğrenimi” / “Türkçe dersi” laboratuvarları veya derslikleri oluşturulmalı; buralarda yeterli teknolojik altyapı (*bilgisayar, akıllı tahta, projeksiyon cihazı vb.*) kurulmalıdır. Öğretmenlerin ve öğrencilerin bu imkânlardan olabildiğince yararlanmasına fırsat verilmelidir.
- Türkçe öğretmenlerine hizmet öncesi / lisans öğrenimi ve hizmet içi dönemlerinde bilgisayar teknolojisinin kullanımı hakkında eğitim verilmeli; onların, bilgisayarı öğretim sürecinde etkili biçimde kullanabilmeleri, basit düzeyde de olsa öğretim ortamında kullanabilecekleri bilgisayara dayalı materyal hazırlayabilmeleri sağlanmalıdır.
- Türkçe Öğretmenliği Lisans Programı’nda yer alan *Bilgisayar* derslerinin içeriği Türkçe öğretmenlerine pratikte faydalı olacak şekilde iyileştirilmelidir. Türkçe eğitimi lisansüstü programlarında da bilgisayar destekli Türkçe / dil öğretimine yönelik dersler konulmalıdır.
- Farklı sınıf seviyelerinde dil bilgisi konularının öğretilmesinde bilgisayar destekli öğretimin başarı, tutum ve kavram yanılgıları üzerinde ne kadar etkili olduğuna ilişkin araştırmalar yapılmalı; araştırmaların sonuçları ilgili makamlar ve yazılım hazırlayıcılarıyla paylaşılmalıdır.
- BDÖ’nün Türkçe derslerinin diğer öğrenme alanlarında (*dinleme / izleme, okuma, konuşma ve yazma*) başarıya olan etkisiyle ilgili araştırmalar da yapılmalı ve elde edilen sonuçlar dil bilgisine yönelik yapılan çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılmalıdır. Bu şekilde, BDÖ’nün öğrenme alanları üzerinde bir bütün olarak (*bilgi ve beceri düzeyinde*) ne düzeyde etkili olduğu tespit edilmelidir.
- BDÖ’nün farklı sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin dil öğrenimleri / gelişimleri üzerinde farklı etkiye sahip olup olmadığına ve bu öğrencilerin yönetime karşı bakış açılarına ilişkin nicel ve nitel araştırmalar yapılmalıdır.
- Türkçe öğretiminde kullanılabilecek yazılımların yer aldığı, öğretmenlere ve öğrencilere açık bir genel ağ sitesi kurulmalı; belirli aralıklarla sitenin denetimi ve güncelleştirilmesi ilgili makamlarca yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ABRAHAM, L. (2008). “Computer Mediated Glosses in Second Language Reading Comprehension and Vocabulary Learning: A Meta Analysis”, *Computer Assisted Language Learning*, 21 (3): 199-226.
- AKPINAR, Y. (1999). *Bilgisayar Destekli Öğretim ve Uygulamalar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- AKSİN, A. (2006). “İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Bilgisayar Destekli Öğretimin Erişime Etkisi”, *Eğitim Araştırmaları*, 25: 11-22.
- ALYILMAZ, C. (2010). “Türkçe Öğretiminin Sorunları”, *Turkish Studies*, 5 (3): 728-749.
- BURAN, S. (2008). *Bilgisayar Destekli Dil Öğreniminin Dinleme Kavrama Yetisi Üzerine Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2001). *DeneySEL Desenler, Ön Test-Son Test Kontrol Grubu Desen ve Veri Analizi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2006). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- CÜCELOĞLU, D. (1979). İnsan İnsana. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.
- DURUKAN, E. (2010). "Türkiye Türkçesinde Sözcük Grupları ve Öğretimi Üzerine", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 43: 145-166.
- KARA, Y. (2009). "Özel Öğretici Yazılımın Kullanıldığı Bilgisayar Destekli Öğretim Yönteminin Öğrenci Başarısına, Kavram Yanılgılarına Ve Tutumlarına Etkisi", Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29 (3): 651-672.
- KARALAR, H. ve SARI, Y. (2007). "Bilgi Teknolojileri Eğitiminde BDÖ Yazılımı Kullanma Ve Uygulama Sonuçlarına Yönelik Bir Çalışma", Akademik Bilişim, 31: 1-9.
- KÖSE, S., AYAS, A. ve TAŞ, E. (2003). "Bilgisayar Destekli Öğretimin Kavram Yanılgıları Üzerine Etkisi: Fotosentez", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14: 106-112.
- KWON, D. Y., LIM, H. S., LEE, W., KIM, H. C., JUNG, S. Y., SUH, T. and NAM, K. (2010). "A Personalized English Vocabulary Learning System Based on Cognitive Abilities Related to Foreign Language Proficiency", KSII Transactions On Internet And Information Systems, 4 (4): 595-617.
- LOUIS, C. and LAWRENCE, M. (1997). Research Methods in Education. London: Routledge Press.
- MEB (2005). İlköğretim Türkçe Öğretim Programı ve Kılavuzu (1-5. Sınıflar). Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- NABA'H, A., HUSSAIN, J., AL-OMARI, A. and SHDEIFAT, S. (2009). "The Effect of Computer Assisted Language Learning in Teaching English Grammar on the Achievement of Secondary Students in Jordan", The International Arab Journal of Information Technology, 6 (4): 431-439.
- NERI, A., MICH, O., GEROSA, M. and GIULIANI, D. (2008). "The Effectiveness of Computer Assisted Pronunciation Training For Foreign Language Learning By Children", Computer Assisted Language Learning, 21 (5), 393-408.
- ÖZÇELİK, D. A. (1989). Test Hazırlama Kılavuzu. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- PEKTAŞ, M. (2008). Biyoloji Öğretiminde Yapılandırmacı Yaklaşımın ve Bilgisayar Destekli Öğretimin Öğrenci Başarısı ve Tutumlarına Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- SAĞIR, M. (2002). Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi. Ankara: Nobel Yayınları.
- SILVERMAN, D. (2000). Doing Qualitative Research. London: Sage Publications.
- TEKİN, H. (2000). Eğitimde Ölçme Değerlendirme. Ankara: Yargı Yayınevi.
- YAMAN, H. (2005). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Dil Bilgisi Derslerinde Kavram Haritası Tekniğinin Öğrenci Başarısına ve Hatırlamaya Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- YUMUŞAK, A. ve ATCAN, Ş. (2002). “Fen Bilgisi Eğitiminde Bilgisayar Destekli Çalışmanın Faydaları”, Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 16: 197-204.
- ZOBAR, Y. (2010). Bilgisayar Destekli Öğretimin İlköğretim Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Başarısı ve Tutumuna Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

AVRUPA’DA RASYONEL-EKONOMİK BİREYCİLİĞİN YÜKSELİŞİ VE MAX WEBER’İN PROTESTAN AHLAKI YORUMU

Kürşat Haldun AKALIN

Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ÖZET: Orta çağ kilisesi, kendi tekeline aldığı ayinleriyle, geniş halk kitlelerinin asla bilmediği bir lisanı kullanmasıyla; dinsel mizansen üzerinde kesin bir hakimiyet kurmaktaydı. Böylece, kapsamlı bir hiyerarşik yapıyı örgütlemekteydi. Dinsel konular üzerinde de kişisel teşebbüste bulunan bireyin, ruhban sınıfından gelmeyen bir kimsenin de Tanrı ile doğrudan bağlantı kurabileceğini açıkça ifade eden imanıyla; kilisenin aracılık işlevine hiç gereksinim duyulmaksızın, kanıksanmış kurumsal yönelişlere tamamıyla aykırı düşerek, en şiddetli cezalandırmaları üzerine çekmiştir. Luther, Tanrı ile insan arasında kurulan geleneksel biçimlenmeleri hiç dikkate almamıştır. Calvin, evrenin Tanrı şanının sergilenmesi niyetiyle yaratıldığı düşüncesi üzerinde ısrarla durduğundan, bireyin kendi başına Tanrı şanına daha fazla uyumlu olmasını sağlayacak akli niteliklere sahip bulunduğuna inanmaktaydı. Elbette kalvinizm kapitalist ruhu yaratmamıştır. Ancak, kapitalistlerin gereksinimleri ve eğilimleri, kalvinizmin yorumuyla ulaşılan çeşitli olanakları içinden seçilmiş bir sürecin gerçekleşmesini de zorunlu kılmaktaydı. Nitekim, Luther’in keskin zekası, bu dünyadaki hayatın kötülüklerinin nasıl farkına varmışsa; Calvin’in esas ilgisi, kişinin kendisini övmesinin Tanrı şanının sergilenmesi emelini anlaşılmaz kıldığı üzerinde odaklanmış; Baxter ve Wesley ise, daha çok, bir orta sınıf kavramı servetin Tanrı adına yönetimi üzerinde durmuştur.

Anahtar kelimeler: Ussal ekonomik eylem, kazanç gayesi, protestan ahlakı

THE RISE OF RATIONAL ECONOMIC INDIVIDUALISM IN EUROPE AND MAX WEBER’S INTERPRETATION OF THE PROTESTANT ETHIC

ABSTRACT: In medieval church, organized into an elaborate hierarchy with a monopoly over sacraments, using a language unknown to the masses of people, dominated the religions scene. Individui initiative in religious matters, the expression of the belief that the layman could have dealings directly with God, without the need for the intercession of the church, were heretical acts, taking upon himself the severe punishment. Luther, ruling out the conventional forms of mediation between God and man. Calvin gives emphasis to the idea that the purpose of the universe is to glorify God, that man has reason only that he may more fittingly glorify God. Calvinism did not create the spirit of capitalism, but the needs and tendencies of capitalists were involved in the process which selected from the various possibilities of interpretation of Calvinism. Luther’s keen awareness of the evil of life, Calvin’s concern lest the glory of God be obscured by self-glorification, Baxter’s and Wesley’s attention is the more middle class conception of the stewardship of wealth for the name of God.

Key Words : Rational and economic action, the pursuit of gain, the protestant ethic

1.GİRİŞ

Ussal ekonomik etkinliğin ilk görünümünü ve örgütsel tarzdaki ilk oluşumunu ve uygulanışını ifade eden kapitalizmin, reformla ileri sürülen yeni bir ruhunun bulunduğunu savunmak, protestanlık doğmadan önce kapitalist etkinliğin olmadığı sonucunu beraberinde getirmiştir. Oysa, reform öncesinin katolik dünyasında kapitalist etkinliğin görünümüne rastlanılmış, kurumsal gelişmesine de tanıklık edilmiştir.

Orta çağ katolikliği, Avrupa'daki bütün ulusları kendine bağlayan bir birlik olarak düşünüldüğünde, bu dönem boyunca ussal ekonomik etkinliğin büyük ölçüde var olmayacağı şeklinde bir kanı edinilir. Oysa orta çağa özgü hayat tarzının değişen etmenleri irdelendiğinde, daha farklı izlenimleri edinmesi, çok mümkündür. Ancak orta çağ yaşamının, bireyin gelişmesinin önüne engeller koyduğu da, kimsenin yadsıyamayacağı bir gerçektir.

Orta çağa özgü sosyal ilişkilerin tipik kavramsal anlamı, yaşam içindeki etkinlikleriyle bireyin, Tanrısal buyruklarla düzen altına alınmış topluma uyum sağlamasını gerektirmektedir. Orta çağ hayatının ilkeleri, tamamıyla, öğretmeye uyumlu olarak elde edilmiştir. Ülkenin hemen her yerine, serbestliğe asla olanak tanımayan otoriter feodal sistem hakim olma eğilimini göstermiş, açıkça dikkat çektiği toplumsal derecelendirme yapısıyla geleneklere bağlılığı beraberinde getirmiştir.

Bir derece daha fazla bireyciliğe olanak sağlasa dahi, kent yaşamının genel ilkeleri, esas olarak, alış ile satış hakkını belirli bir zümreye has kılan tekelleri yapıya dayanmış, ticaretin otorite tarafından düzenlenilmesini ve denetim altına alınmasını gerektirmiştir. Kent ve ülke içinde bir dereceye kadar siyasal ve sosyal eşitlik anlayışı hissedilse dahi, sınıf ayrımcılığı daima dikkatleri üzerine çeken toplumsal bir özellik halini almıştır. İnsanlar, her biri kendi maddi koşulların eşitliğiyle belirlenmiş fonksiyonel grupların üyeleri olarak dikkate alınmıştır.

2.KATOLİK AVRUPA'DA USSAL EKONOMİK ETKİNLİK

Orta çağa özgü ekonomik yaşamı göz önüne getirdiğimizde, malikane ve lonca örgütlenmesi dışında söylenebilecek çok az şeyimizin olduğu, kaçınılmaz bir şekilde hemen fark edilir. Her ikisi de, ussal ekonomik etkinliğin temeli olarak görülen bireyciliğe kesinlikle karşıdır (Eldridge J.E.T., 1971 ; 97). Günümüzde pek çok yazarın öne sürdüğü şekliyle, hayatın bireysel tasarımı ile orta çağa özgü toplumsal düzenleniş arasında kesin bir farklılığın olduğu, toplumsal idealler içinde bireyciliğe hiç yer verilmediği kanısı, pek çok yönden doğru değildir.

Bireyciliğin, çok farklı ortamının olduğu ve farklı hedefleri güttüğü, asla yadsınılamaz. Bir öğreti olarak bireycilik, bireyin hedeflerinin ve kişisel yeteneklerinin toplumun ekonomik örgütlenmesinde zorunlu bir etmen olarak alınmasını gerektirdiği gibi; bireylerin ussal seçime ve ekonomik davranışa dayanan eylemlerinin, toplumun ekonomik örgütlenmesinde beklentileri karşılayabileceğine beslenen inancı da ifade ettiğinden; bireyin yükselmesi sayesinde toplumun ilerlemesinin yolları araştırılır, bu maksatla, kişisel teşebbüs ile kendini geliştirme sahaları tamamıyla serbest kılınır (Eisenstadt S.N. , 1968 ; 78). Bireyciliğin gerçekleşmesi, ekonomik hürriyeti (yeni teşebbüs özgürlüğünü). ve özel mülkiyeti zorunlu kılar.

Farklı yetenekler sınırında kendini geliştirme azmini hisseden farklı bireylerin, kabiliyetlerini ve güçlerini ilerletmelerinin en iyi yolunun birbirleriyle rekabete girerek yarışmaları gerektiği fikrine inanılmaktadır. Rekabetin olmadığı, bireylerin birbirini geçerek ileriye gitme arzusunu hissetmediği bir ortamda, gelişme de bireycilik de bulunmamaktadır. Bundan dolayı bir sistem olarak bireycilik, hür ticaretin, serbest rekabetin, özel mülkiyetin düzenidir (Eldridge J.E.T., 1971 ; 103).

Öğreti ve sistem yönüyle bireycilik ise, hayat tarzının orta çağa özgü sıkı denetim altında tutulması eğilimine kesinlikle karşıdır. Orta çağ Avrupa’sında özel mülkiyetin varlığına bakılarak bireyciliği içerdiği asla öne sürülemez. Kaldı ki, özel mülkiyetin orta çağdaki yapısı bile, modern dünyanın dayandığı tarzda değildir.

Orta çağ boyunca kazanç maksatlı işlere hiç rastlanılmadığı nasıl öne sürülemiyorsa, reform öncesinde kapitalist ruhun görünümünün benimsendiği ve yaygınlık kazandığı da hiç kimse tarafından yadsınılamaz. Şayet çok fazla genelleştirilmezse, kapitalist eylem tarzının, orta çağlar içinde öyle hiç bilinmeyen bir davranış olmadığını, bilinmesi gerekir (Eldridge J.E.T., 1971 ; 106).

Kapitalist etkinliğin reform tarafından oluşturulmuş bir dönem biçimi olarak değerlendirilmesi, çok zordur. M.Weber gibi, W. Sombart da modern kapitalizmin, orta çağlarda asla kendisine bir yer bulamayan ve kendisine özgü sayılan kapitalist ruh tarafından oluşturulmuş olduğu düşüncesine sahiptir (Plotnik M.J. , 1937 ; 41).

W.Sombart, orta çağa özgü ekonomik yaşamın temel ilkesinin, kişinin ihtiyaçlarının giderilmesi maksadını içeren geçim ekonomisi olduğunu, hem de, modern kapitalist hayatın esas güdüsü demek olan kazanç peşinde koşma gailisiyle çakıştığını öne sürmekteydi (Sombart W. , 1951 ; 114). W. Sombart, kapitalist sistemi, aşağıdaki nitelikleriyle ekonomik bir sistem olarak kabul etmekteydi; değişim temeli üzerine kurulmuştu, başlıca iki farklı sınıftan (işgören ve işveren) işbirliğine girmesiyle işlemekteydi.

Bu sistem içinde üretim araçlarının sahibi konumunda bulunanlar, sistemin subjeleri olarak doğrudan bu sürecin karar verici işlevini üstlenirken; üretim araçlarından yoksun kalan çalışan kesimler ise, sistemin saf ve basit objeleri durumundaydılar (Sombart W. , 1951 ; 117). Kapitalist sistem, kazanç gayesi ve ekonomik rasyonalizm ilkeleriyle işletilmekteydi. Kazanç maksadı, ussal seçim, serbest rekabet, bireysel karar vermenin dayandığı özgürlük ortamı vs. gibi tanımlamalar; bir bütün olarak orta çağ hayatının, niçin kapitalist öncesi dönem olarak anıldığını haklı kılmaktadır. Yine de, bunların arasından kazanç maksadının modern dünyanın bir keşfi olduğu söylenemez. İnsanlar, Avrupa’da neredeyse binlerce yıldan beri çıkarıcı bir toplum içinde yaşamaktadır (Eisenstadt S.N. , 1968 ; 129).

Modern kapitalizm, yalnızca, belirli bir zümrenin açgözlülük ve çıkarıcılık güdüsüyle edindiği servet biriktirme ilkesiyle kavranılamaz. Aristo, çok uzunca bir zaman öncesinden, çok ikna edici bir şekilde; spekülasyon, iş gücü ve tefecilik gibi konulara açıklık getirmişti. Bir başka deyişle, bir kimse ya rasyonel bir tarzda kazanç peşinde koşacaktır, ya da, W. Sombart’ın dikkate aldığı şekliyle, irrasyonel veya rasyonel tarzdan birine kapılacaktır (Plotnik M.J. , 1937 ; 29).

Rasyonellik ve kazanç gayesiyle çaba gösterme ölçütü, W.Sombart tarafından, modern çağı bütünüyle kuşatan eğilimler olduğu açıklandığı halde; kökensel bakımdan her ikisi de antik Yunanistan'da bilinmekteydi. Oysa, orta çağ boyunca kazanç maksadı içinde ussal davranışın geliştirilmesi eğilimine hemen hiç rastlanılmamıştı (Plotnik M.J. , 1937 ; 32).

Çok büyük ölçekteki ticari teşebbüslerin, kazanç maksadı altında rasyonel bir örgütlemeye gittiğine, muazzam miktarlardaki parasal varlıkların toplandığına tanıklık edilmiştir.

“Roma barışının gerçekleştiği dönem boyunca ortaya çıkan sömürünün kapitalizm olarak düşünülmesi, Kartacalılarla girilen savaşların her şeyden önce, ticaret mücadelesi olduğu şeklinde yorumlanması, bütün bunların, modern zamanlardaki kapitalizmle doğrudan bir bağlantısının kurulması, asla gerçekçi olamaz. Yine, Roma imparatorlarının ve Gothik kralların yönetimi altındaki Ravenna'nın, Batıda Bizansla kurduğu kazançlı ticaretle başlı başına bir antrepo haline gelerek, daha beşinci asırda modern kapitalizmi ortaya çıkartmış olabileceği iddialarını kabul etmek de pek mümkün değildir.” (Plotnik M.J. , 1937 ; 46).

Çok büyük ölçekte gerçekleştirilen ve muazzam parasal serveti kazandıran ticari teşebbüsün bütün özü ve rasyonel örgütlenmesinin gayesi, kazanç sağlama olduğundan; paranın sermayeye dönüşerek iş etkinliğinde kullanılmasıyla, kâr etme şanslarını daha da arttırmış; ilk olarak doğu Akdeniz'de ortaya çıkan ticari kazanç fenomenini, daha da genişletmiştir (Plotnik M.J. , 1937 ; 49). Akdeniz'de Müslüman kavimlerin güçlenmesiyle, bu kapitalist gelişmenin önüne geçilmiştir. Ancak bu engelleme, dışsal koşullarda ortaya çıkmış, psikolojik bir değişime asla neden olmamıştır.

“İtalya'da kapitalist ruh zarar görmemiş, Akdeniz'de uğranılan ticari düşüş güç kaybına neden olduğu halde kazanç güdüsü üzerinde yok edici tesirlerde bulunmamıştır. Tıpkı Avrupa'nın büyük bir kısmına hakim olan, tarımsal mülke dayanan ve kendi kendisine yeten bu geçim ekonomisi; önce barbarların ve sonra da Saraken ile İskandinavlıların yıkıcı saldırılarıyla kent yaşamının çökmesi ve ticaretinin de yöreselleşmesi nedenleriyle, giderek yerleşmiş ve kök salmıştır.

Koşullar ticari kazançla elverişli bir hale gelir gelmez, ticaret ruhu da, Amalfi, Venedik, Cenova, Piza ve daha sonra Floransa gibi İtalyan kentlerindeki tüccarların işlemleriyle ortaya çıkmıştır. Benzeri gelişmeler Kuzey Avrupa'da da görülmüş, Flanders, Artois ve Brabant gibi kentlerde uzak mesafeli ticaret gelişme göstermiş; önce balık, tuz ve Balık ürünlerinde, daha sonra da Belçika sanayi bölgelerinde alış veriş kazançlı sonuçları doğurmuştur.

Hiç kuşkusuz ticaret, ikili merkezler arasında birden bire ortaya çıkmış, elverişli ticaret yolları boyunca servet ile refah yükselişlerine neden olmuştur. Campagne, Cenova, Lyon, Frankfurt, Strassburg, Ulm, Nuremberg, Cologne ve Aix-la-Chapelle bölgelerinde oturan insanlar, kapitalist tacirleri içlerinden çıkartmışlardır.” (Plotnik M.J. , 1937 ; 53-54).

Yaptıkları kapsamlı araştırmalarıyla katolik Avrupa'daki bu ekonomik etkinlikleri kapitalist olmaktan uzak bulan, gerçekleşen ticaret hacmini zamanımızın miktarlarıyla kıyaslayarak kapitalist gelişmeye örnek olamayacağını savunan, kimseler de bulunmaktadır (Eisenstadt S.N. , 1968 ; 184).

W.Sombart, orta çağlarda gerçekleştirilen ekonomik etkinliğin asla büyük miktarda olmadığını, yapılan ticaretin de sadece küçük ölçekli el sanatları imalatına dayandığını kanıtlayan, çok büyük ölçüdeki bulguları toplamıştır (Sombart W. , 1951 ; 126). Ehrenberg’in orta çağ ticaretinin doğasının kapitalist içerikte olduğu hükmünü, çok güçlü bir şekilde yalanlamıştır. Sombart’ın görüşleri, şu temellere dayanmaktaydı.

“İlk olarak, sayıca ne kadar fazla olursa olsun, tüccarların tamamının işleri, son derece sınırlı ticaret hacmi içinde gerçekleşmiştir. İkincisi, tüccarların kurdukları ortaklık şeklinde de olsa gördükleri etkinlik, son derece küçük miktardaki sermayeye dayanmaktadır. Cenova ticaret defterine 1156 yılında kaydolan ilk elli ortaklı şirketin ortak başına ortalama sermayesi yaklaşık 150 lire’dir. Üçüncüsü, Basel ve Augsburg gibi ticari kentlerde oturan insanların sahip oldukları mülkiyetten dolayı 15. asırda ödedikleri vergilerini son derece az olduğu ortaya çıkmıştır. Dördüncüsü, çok küçük tonajlı gemilerle taşınan güçlerin diğeri de son derece azdır. Örneğin, demir, meyve ve yün taşıyan yedi İspanyol gemisi, 1470 İngiliz savaş gemileri tarafından ele geçirildiğinde; aylığı 40 ile 120 ton arasında değişen, değeri de zamanının parasına göre değişen 70 ile 180 sterlin kadar olan yükleri taşıdığı ortaya çıkmıştır.” (Plotnik M.J. , 1937 ; 56).

W.Sombart’ın ticaretle ilgili görüşüne gelince, hemen her yerde aynı manzarayla karşılaşmaktadır, birkaç istisnai sefere bakılmayacak olursa, meslekten tacir olmayanlar tarafından yapılan ticaret son derece küçük hacimli ve hiç önem taşımayan özellikte gerçekleşmektedir (Plotnik M.J. , 1937 ; 57). Tacirlerin çoğu kentli işçiler arasından çıkmakta, yaşama bakışları arasında asla bir fark bulunmamaktadır. Bunlardan hiç biri kapitalist güdülerin tesiriyle ticarete girişmemekte, kendi emek gayretlerinin bu sahada karşılığını alabilmek için ticarete girmeyi istemektedirler (Sombart W. , 1951 ; 196).

Ticari gayretinin karşılığını almakla, bulunduğu toplumsal konum olarak seviyesini koruyabileceğini düşünmektedir. Asla, giderek daha büyük kazançları elde edebilmek ümidiyle sermaye biriktirmek gibi bir emeli bulunmadığından modern girişimci tipini temsil edememektedir (Sombart W. , 1967 ; 43). Orta çağlar boyunca gerçekleştirilen ticaret hacim ve tutarı yönüyle, asla günümüz alış veriş düzeyiyle kıyaslanamaz.

Taşımacılık koşulları, kent nüfusunun küçüklüğü ve ülke sathına dağılımı, halkın satın alma gücünün yetersizliği, ticareti sınırlandıran ciddi ekonomik sorunlardır. Diğer taraftan teknik koşullar da, son zamanlarda ortaya çıkan düzeyinin son derece gerisinde kaldığından, kapitalist bir yayılma için asla uygunluk göstermemektedir. Bu bakış açısına sahip olan bir kimse, demir yolu çağı açılmadan önce, kapitalist etkinliğin varlığını çok kolaylıkla yadsır ve olmadığını kanıtlar.

Orta çağ ticareti büyük kazançları elde etmek güdüsüyle gerçekleşmediği gibi, uzak pazarlara gidilmesine veya arz kaynaklarına ulaşılmasına da dayanmamaktadır (Sombart W. , 1967 ; 44). Ticaret koşulları, kendilerini güvence altına almak isteyen tüccarların sermayelerini paylara bölmelerine ve birbirinden ayrı teşebbüsler içinde kullanılmalarına yol açmıştır. Böylece ticaret, düzenli bir hat içinde sürekli yinelenmek veya büyük gemilerle gerçekleşmek yerine; düzensiz bir şekilde ve derbeder bir vaziyette dolaşarak yapıldığından, kapitalist gelişmenin bir aşamasını oluşturmaktan tamamıyla

uzaktı. Uzak mesafe işleri düzenli ve standartlı kılınmadığında, tacirler kendi baharatlarını, tesadüflerle gerçekleşen ticaret bağlarıyla elde etmekteydiler.

“Taşımacılığın son derece yavaş işlemesi, alış verişlerin miktarca düşük olması sonucunda; alış veriş hızı düşmekte ve karşılaşılan riskleri yükselmekte, orta halli seviyede edinilecek kâr oranı da pek fazla dikkat çekici büyüklüğe ulaşmaktaydı. İngiltere’den, kuzey Fransa ve Flanders’e 1273 yılında yapılan ihracatın, günümüz parasıyla 1 milyon sterlini aşmayan 35.000 çuvaldan ibaretti. Giovanni Medici 1429 yılında, bütün mülkiyetini ve işini iki oğluna teslim ettiğinde, iyelik değeri 179.000 altın Florin, iş sermayesinin ise yaklaşık 140.000 altın Florin olduğu tahmin edilmektedir.

Firmaları, Avrupa’nın hemen her yerinde faaliyette bulunmaktaydı. Mediciler 1473 yılında sadece bir gemiden 30.000 altın Florin kaybetmişlerdi. Yapılan işlemlere ve insanların tutkularına bakılarak, bu ticari uğraşların kapitalizmin bir tarzını oluşturduğu öne sürülse dahi, modern kapitalizmin türünde olmadığı kesinlik kazanmıştır. Max Weber, endüstri tarzındaki kapitalizmin, spekülatif kazançlardan çok sebatlı ve dakik çalışmanın bir ürünü olduğu konusundaki fikrinde, son derecede haklı gözükmektedir.

Ancak bu tarzdaki bir uğraşıya, reform öncesi çağda ve protestan ahlakının benimsendiği dönemler öncesinde de rastlanabilir. Örneğin Belçika’, çok önemli iki sanayi kolu, ihrac pazarlarına yönelmiş halde çok uzunca bir zaman öncesinde kurulmuş, kapitalist ilkeler altında işletilmekteydi. Çalışanlar ürettikleri ürünün tüketicileriyle bağlantı kurmuyor, bunlar sadece tüccarların görevlendirdikleri yüksek düzeydeki kimselerle yüz yüze geliyorlardı.

Dinant’ın tencere ve çaydanlıkları, Flamanların elbiseleri, pek çok elden geçip alınıp satıldıktan sonra nihai tüketicisine ulaşmakta; çok dikkate değer bir miktardaki aracılık sermayesi, satış için zorunlu hale gelmekteydi. İşgücü, hammaddeyi çalışanlar arasında dağıtan tacirlerin idaresi altına girmekte, bitirilen işlere göre ücret ödemesi yapılmakta, imalat sürecinden geçmiş ürünler satışa arz olunmaktaydı. Yine de işçiler, modern zamanlarda görüldüğü şekliyle hepsi birden fabrikalar içinde örgütlenmiş değildi.

Çalışanlar, küçük işliklerde işgörmekteydi. İnsanlar, henüz para sahibi kapitalistler tarafından doğrudan istihdam edilmemekteydi. Tüccar ile imalatçı arasında kesin bir ayrım belirmişti, kapitalisti belliydi, ücretli işçisi oluşmuştu. Kapitalist de, tıpkı modern sanayici gibi kâr etmekteydi. Alım ile satım en iyi bir şekilde pazarda gerçekleşmekte, işgücünün rasyonel organizasyonu oluşmuş bir düzeydeydi.” (Plotnik M.J. , 1937 ; 59-63).

Orta çağ kentlerinde kazanca güdülenmiş ekonomik örgütlenmenin bulunmadığı hakkındaki W.Sombart’ın görüşü irdelendiğinde, özellikle de İtalyan kentlerinde kapitalist ruhun görünümüne rastlamanın olanaklı olduğu fark edilir (Sombart W. , 1951 ; 198). W. Sombart, orta çağ kentlerinde kapitalizmin asla bulunmadığını ispatlamaya çalışırken, bu görüşüne bir kanıt olarak, buralarda yaşayan zanaatkârın sayısının çok büyük miktarda olduğunu ileri sürer. Bu görüşüne çok fazla değer verilmelidir. Ancak, çok büyük miktarda el işçisinin bulunması ve bunların önemli bir kısmının da loncalara üye olması, kapitalist sanayi örgütlenmesinin bulunmadığı görüşünü ispatlamaz. Bu bakış açısında, çalışan sınıflar arasında farklı bir dünyanın kurulmuş olması çok önemli bir etmendir.

Orta çağ kentlerinin pek çoğunda halk, Flamanların elbise dokuyan şehirlerinde asla görülmeyecek bir etkinlikte, imalat şehirleri ya da madencilik köyleri olarak uzmanlaşmış bir haldeydi. Üyelerinin ulaştıkları büyük miktarları ticaretle uğraşanlar ile kıyaslandığında; kapitalist tarzda denetim altına alınmış ihraç sanayilerinin, kent pazarı için ürün üreten bağımsız zanaatkârlardan tamamıyla ayrılmış olduğu görülür. Floransa’da yünl kumaş ve ipek sanayilerinde, benzeri kapitalist denetim altında bulunmaktaydı (Sombart W. , 1967 ; 52). Hammaddeler ve nihai ürünler, uzaktaki çeşitli pazarlardan getirilmekte ve götürülmekteydi.

Yine de Sombart’ın belirttiği düşünceler, büyük değeri içermektedir. İlk olarak, haçlıların sonrası dönemi boyunca, girilen yağmalar kapitalizmin tarihinde dikkatleri çekmektedir (Plotnik M.J. , 1937 ; 91). Yağmaya dayalı olarak yapılan ticari işler, savaş dönemi için harcanılan büyük miktar; zamanının alışılmış ticaret ile sanayi işlem kapasitesinin çok üzerindedir. İlk birikmiş sermayenin büyük kaynaklarından birisi de, yağma ve ganimet kazançlarıdır. Doğu Akdeniz sahillerinden yapılan yağma ve talanlar, ilk kapitalizmin tarihinde çok önemli bir yer tutmaktaydı.

W. Sombart’ın ifadesinden çıkarılan ikinci tespit, çok daha fazla aydınlatıcıdır. Kapitalizmin gelişmesi için zorunlu bir koşul olarak gördüğü, finans biliminin yükselmesiyle; özel mülkiyet kurumu daha da genişlemiş, sermaye kaynaklarını yönlendirmiş, farklı zamanlarda ve yerlerde görülen engellerden kendisini uzak kılmıştır (Sombart W. , 1967 ; 65). Rasyonel kapitalizmin yükselmesine neden olan en büyük nedensel etmen, belki de, Batı Avrupalıların Müslümanlardan aldıkları dünyevi bilimler olmuştur. Haçlı seferleri, ticari üstünlük sağladığı için devam ettirilmiş, Venediklerin her eylemini yüksek kazançla karşılığını verdiği için benimsemiştir.

“Kapitalist gelişmenin kaynağını oluşturan bir diğer etmen, ticari hedefleri büyüten ve ulaşma olanağını veren koloni yayılması olmuştur. Koloniler, sömürüyü örgütleyebilmesi için seçkin yurttaşlara verilen özel izinlerle kurulmuştur. Maona veya uzun süre ayakta kalabilmiş hisse senet şirketi, kapitalist tarzda işletilen bir örgütlenme olup, 1347 yılında Cenova’da ortaya çıkmış, sakız adasını zapt eden bir grup insan tarafından işletilmiş şap arzı için değerli bir kaynak olarak görülerek, sonradan idaresi üstlenilmiştir. Bundan dolayı, İtalyan kentlerinde görülen işler, ile, kapitalizmin saf kazanç maksadı doğrultusunda rasyonel örgütlemesi arasında çok güçlü bağlar bulunmaktadır.” (Sombart W. , 1967 ; 52).

3.RASYONEL EKONOMİK ÖRGÜTLEMENİN DÜZEYİ

Orta çağlardan başlayan ussal defter tutma yöntemi kapitalizmin yükselmesine önemli katkılarda bulunmuştur. İş hayatında rasyonel yöntemleşmesinin gerçekleşmesi, bilimsel muhasebe tarzını da beraberinde getirerek; dinsel ahlakın rasyonelleşmesinden çok daha fazla, ussal ekonomik etkinliğe katkıda bulunmuştur (Plotnik M.J. , 1937 ; 121). Ekonomik ilerlemenin en güçlü etmeni haline gelen sistematik örgütlemenin, belki de en etkili yapılanması, sistematik muhasebecilik olmuştur.

“Ussal örgütlemenin ve şeffaflığın arttığı bir ortamda, tasarrufta bulunma ve ele geçirme arzusu da yükselir. Kendisini kötü yönetim içinde bulan bir kimse, işini kağıt üzerinde takip edemez ve denetim

altında tutamaz. Sahip olduklarını bütün bir halde göremez, bulanıklık ve belirsizlik içinde savrulur gider.

Diğer taraftan, iyi bir yöneticiden, gelişen talihinin semerelerini her gün sorgulamasından, denetim altında tutmasından başka bir şey beklemes. Bir zararın ortaya çıkması halinde bile, başı derde girdiğinde ve şaşkınlığa uğradığında, zihni asla karışmaz; diğer işlerinden hangi düzeyde kâr ettiğini, uğranılan zararın etkisini ve olabileceğini hemen tahmin eder. İşle ilgili düşüncelere en küçük seviyede yabancı kalmış bir kimse, ussal defter tutmanın, protestanlığın meslek öğretisinden çok daha büyük güçle etkileyeceğini gayet iyi bilir.” (Bendix R. , 1959 ; 84-85).

İşlemlerin çifte kayıt usulüne göre muhasebesinin tutulması, gelir ile giderin birbirinden ayrılarak daima bakiye kazanç ya da zararı gözler önüne serebilmesi; toplumun kapitalist etkinlikte düzen altına alınmasına ve gelişmesinin sağlanmasına, dikkat çekici tesiri olmuştur.

“Çifte kayıt usulü olmaksızın kapitalizm, asla düşünülemez. Biçim olarak ve konu içeriği yönüyle ussal olan çifte kayıt usulü; harcama ile gelirlerin birbirleriyle kıyaslamasına ve bir sonuca gidilmesine, daima olanak sağlar. Gerçekten de, kapitalizmin kendi işlemlerini denetlemek için çifte kayıt usulü gibi bir aracı ortaya çıkardığından kuşku duyan bir kimse; ussal muhasebenin bu ilk tarzının, kapitalizmin kendisine has rasyonel ve sistematik ruhunu nasıl yükseltmiş olabildiğini de, asla idrak edemez.’ Gelir ile giderin birbirinden ayrıldığı çifte kayıt usulünün belki de en önemli etkisi, iş etkinliğinde tutulan paranın, aile veya diğer sahalar için harcanan veya biriktirilen paradan kesinlikle ayrılmasını sağlaması olmuştur.” (Sombart W. , 1951 ; 204).

Çifte kayıt usulü sayesinde, paranın iş etkinliğinde tutulmasının, işin görülmesi sırasında kar ya da zarar sonuçlarının hesaplamasının önemi, gerçekten çok büyük olmuştur.

“Hiç kuşkusuz, ussal ve sistematik muhasebecilik ortaya çıkıncaya kadar, kilise hukukçularının geçime dayanan eski yaşam idealleri içinde tuttıkları kayıtlara rastlanılmıştır. Esas olarak ihtiyaçlarının karşılanmasıyla sınırlı tutulan bu geçim gailisinin iş etkinliğiyle sürdürülmesinde, tüccarlar, mal olarak nitelendirilen varlıkların alım satım olanaklarına karşı yakından ilgi duymuşlardır.

Oysa, bu alış verişi işlemlerinin muhasebesini tutan kimsenin bir tek maksadı olmuştur, bu da, işi kayıt üzerinde takip ederken ve denetlerken; niceliksel olarak değerlerini hesaplayabilmek, gelir ile giderler arasında bir uyum sağlayabilmektedir. Buğdayla veya yünle, pamukla veya elbiseyle, malların kargolar içinde taşınmasıyla, çayla veya toz biberle asla ilgilenmemişlerdir. Ticaretin bu fiili gerçekleri, muhasebeciyi yalnızca parasal ve rakamsal olarak ilgilendirmiştir.

Hiçbir kumaş balyasını görmeden değerini ve maliyetini çıkarmışlar, alış verişi kârlı geçmesini sağlamak için fiyatını belirlemişlerdir. Tamamıyla olayların gölgesinde kalmışlar, fiili iş etkinliğinde asla bulunmaksızın, parasal olarak işi denetimleri altına almışlar, tuttıkları defterlerle işin semeresini önceden hesaplayabilmişlerdir.

Sistematik muhasebe kayıtlarını tutturan tüccarlar, bu sayede, sadece ürün fiyatlarını değil, alçalan ve yükselen seviyeleriyle para değerlerini de hesaplayabilmişlerdir. Sistematik muhasebe kayıtları

sayesinde, işlerde açıklık sağlanmış; kişi mülkiyetini ve servetini oluşturan değerlerin çeşitli etmenleri, birbirinden tam olarak ayrılmıştır. Her bir iş, mahiyeti ve sonucuyla hesap edilebilir kılınmıştır.

Biriktirilen servet içinde, birinden diğerine göre farklı olan etmenler ve sonuçları hesap edilir olmuştur. Kazançlı iyeliklerin birikimi olarak sermaye kavramı ortaya çıkmış, bilimsel muhasebenin analizine dayalı olarak farklı şekilde sonuçları hesaplanmıştır. Sombart’a göre, bir kimse, çifte kayıt usulü muhasebe aracılığıyla, kazancı ayrı bir yerde tutarak, birikmiş servet olarak işinde kullandığı sermayesini tanımlayabilir olmuştur.” (Plotnik M.J. , 1937 ; 124-127).

Gelecekte daha da sistemleşen ve ussallaşan defter tutma usulleri sayesinde, ticari kazanç ve sermaye kavramları birer hesap olarak izlenebilmiştir. Sistematik defter tutmanın iş hayatına girmesiyle, yalnızca ticari maksatlar daha belirgin bir hale gelmemiş; işe aktarılan paranın ve malın takibini olanaklı kılarak sonuçlarının görülmesine de kolaylık getirmiştir (Sombart W. , 1967 ; 83).

Değişime duyulan doğal eğilim içinde, sadece, bir kimsenin isteklerinin karşılanması yerine, kâr edilerek biriktirilmesi gaye halini almıştır (Plotnik M.J. , 1937 ; 132). Ele geçirme güdüsünün bu şekilde bir biriktirme emelini taşıyarak rasyonel temelde devam ettirilmesi; ancak, kârın sürekli rasyonel takibiyle olanaklı olur. Uygun muhasebe sistemiyle izlenen ve denetim altına alınan işlerin, sunduğu kâr fırsatları dikkatle değerlendirilir.

Muhasebe sistemleri bilim tarafından mükemmel bir hale getirilmedikçe, sermayenin sistematik kullanımında süreklilik asla sağlanamaz, belirli sermayelerin karlı iş kollarına aktarılması kesinlikle olanaklı olmaz (Plotnik M.J. , 1937 ; 133). Belirli hesapların kullanılmasıyla iş üzerinde kurulan denetim sayesinde işin belirli bir zaman içinde kalıcılığı sağlandığı gibi, gelecekteki yoğun işlemleri kapsayan rasyonel planların kullanılmasını da kolaylaştırır.

“Defter tutmanın içerdiği önem, sadece, teşebbüsün geçmişteki faaliyetleri hakkında bilgi edinmek yönünde gerçekleşmemekte; fakat bununla birlikte, geleceğe yönelik işlerinde kişiyi bilgiyle donatmaktadır. Olayların gözlenmesi ve irdelenmesi, gelecekteki etkinlikler hakkında önceden karar verilmesini sağlamakta, işle ilgili sağlam muhakemede bulunulmasını kolaylaştırmaktadır.” (Sombart W. , 1951 ; 209).

Kültürel konulardan biri haline gelen, sürekli gelişme gösteren, uygun bir defter tutma sistemi içinde işlerin izlenmesi ve denetim altına alınması, kapitalizmin ortaya çıkması için zorunludur. Dünyevi işler için bu denli önemli olan, çifte kayıt usulüyle başlayan rasyonel defter tutma, orta çağlar içinde bilinmiyor da değildi (Sombart W. , 1967 ; 86). Çifte kayıt usulü 14.asrın ikinci yarısından itibaren İtalya’da uygulanmaya başlanmıştı.

“Böyle olduğu halde, yıllık balans tutturma sonrasında düzenlenen hesap özeti, 17.asırdan önce çıkarılmış değildi. Evet, işlerde kullanılan para gelir ile gider sütunlarında belirtiliyordu, ama, bunun sonucunda kar-zarar durumları ayrı tablolarda özetleniyordu. Avrupa’da 16.asrın ortalarından itibaren hesap özetlerinin ve kâr ile zarar tablolarının kullanılması bir anda hızlı yayılma gösterdi. Hesap düzeninin oluşturulması, ekonomik etkinliğin yayılmasına ve kapitalist ruhun yükselmesine büyük ivme kazandırdı.” (Sombart W. , 1967 ; 88).

Bilimsel defter tutmada çok fazla ilerleme gösteren ülkelerin ekonomik gelişmede en fazla ileri gitmiş olması, asla bir tesadüf değildir (Weber M. , 1950 ; 63). Rasyonel muhasebenin gelişi ile ekonomik ilerleme birbirine çok olumlu bir şekilde tesir etmektedir. Diğer taraftan, Weber'in çalışmalarına şöyle bir göz atıldığında, rasyonel muhasebe düzeninin yerini, kapitalist ruhun kökeni olarak sunulan protestan ahlakının aldığı hemen dikkatleri çeker (Bendix R. , 1959 ; 92). Oysa, kapitalist ruhun yükselişiyle, ekonomik rasyonalizmin yükselişi arasında çok az kuşkunun olması gerekmektedir.

“Ekonomik rasyonalizm de, bir ölçüde, ticari deneyimin ussal seçim ve hesap üzerine kurulacak, kilise öğretilerinden bağımsızlaşmasına bağlı kalmıştır. Bu nedenle, kapitalist ruhun yükselmesine neden olan en büyük etken, yine kapitalizmin kendisi olmuştur. Ekonomik rasyonalizmin yükselişinin, genel kültürel koşullar tarafından sınırlandırıldığı, özellikle de iş tekniğindeki gelişmelerin ve yasal kurumlar ile hükümet politikalarının ekonomik hayata doğrudan tesir ettiği bir gerçekse de ; protestan ahlakının, özellikle de puritan meslek öğretisinin, orta çağdan kalma olumsuz kültürel sınırlamaların geçersiz kılınmasına yol açmadığını, hiç kimse söyleyemez.” (Weber M. , 1950 ; 64).

4.PROTESTAN MESLEK AHLAKI

M.Weber'e göre protestanlığın tesiri, katolik kilisesi tarafından yasaklanan pek çok uygulamaya izin verilmesi içeriğinde gerçekleştiği için, kazanç maksatlı ussal ekonomik etkinlik ile dinsel yorumlar arasında bir uyum sağlanmıştır.

“Dinin içeriğinin kapitalist maksatlara uyumlu kılınmasının temel aracı, protestanlığın meslek öğretisi olmuştur. Bu meslek öğretisi, dini bir görev olarak ruhban sınıfından gelmeyen inanan herkese yüklediği ve çilekeşlik halinin (asketikizmin). dünyevi uğraşı içinde yaşadığı anlayışından kaynaklanmıştır.

Artık, asketikizm, manastırın hücrelerinde yaşanan münzevi hayat içinde yaşanılmamakta; çilekeşlik günlük yaşamın uğraşlarına taşınarak uygulanmakta, hiç durmaksızın ve asla ara vermeksizin sürekli bir şekilde sıkı çalışma etkinliğinde sürdürülen mesleki etkinlik yoluyla çile çekildiğine inanılmakta, kendi dünyevi istediklerine düşkünlük göstermekten vazgeçilerek dinsel uygulamaların gereğinin yapıldığına ve niteliğinin yükseltildiğine inanılmaktadır.” (Weber M. , 1984 ; 29).

Protestan meslek anlayışının kalvinistler tarafından benimsenilerek genişletilmesiyle, bir kimsenin mesleğindeki başarısının veya ekonomik uğraşısındaki kazancının, ruhani lütfı nail oluşunun dıştan ve görünen bir işareti olarak kabul edilmiştir (Bendix R. , 1971 ; 36).

Luther'le mesleki etkinlik bir Tanrı yolu olarak kabul görür, Tanrı uğruna kullanılması gereken zorluklar ve çileler dünyevi uğraşı içine taşınırken; J.Calvin'le birlikte, bu zahmetli dünyevi uğraşının sonucu olarak görülen başarı veya kazanç, seçilmişliğin bir kanıtı olarak algılanmıştır.

“M.Weber, felsefi yorumlarıyla, meslek öğretisinin önemini gözler önüne sermiştir.; protestan Alman 'Beruf', protestan Hollanda 'Beroep' ve protestan İngiliz 'Calling' kelimelerinin içerdiği, belirli bir çalışmaya yönlendiren yaşam görevi anlamındaki bir kelimeye, Roma ve katolik dünyasında konuşulan

lisanlar arasında asla rastlanılmadığını, açıklamak istemiştir. Luther’in başlattığı reform hareketinin, ülkelere ‘meslek’ kavramıyla girmiş olduğunu öne sürmüştür.

Mesleki etkinlik anlamındaki ‘calling’ veya ‘beruf’ kavramlarının, kutsal kitabın latince versiyonundaki ‘Herkes çağrıldığı halde kalsın. Kardeşler, herkes ne halde çağrıldı ise, Tanrı ile o halde kalsın’ ifadesiyle kesin olarak aynı anlamı içermekte, puritan meslek anlayışı da bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Kutsal kitapta, sadece çalışma üzerinde durulmamış, mesleki etkinlik içinde sürekli kılınmış bir çalışmadan söz edilmiştir. Yine de, katoliklerin yaptığı kutsal kitap çevirilerinden, modern anlamıyla meslek kavramı açıkça ifade edilmiş değildir.” (Brubaker R. , 1984 ; 73-74).

Diger taraftan, ilk protestanların meslek kavramı, günümüz anlayışından oldukça uzak olduğu halde, kutsal kitap çevirilerine daha yakındır. Weber, kapitalizmin ruhunun lutherizmde rastlamış olsa dahi; baptist ve bazı puritan mezhepleri arasında, yani sadece kalvinizmde sezinleyebilmiştir (Brubaker R. , 1984 ; 75). Kaldı ki, Cenova tarzı kalvinizm, Fransız katolikliğinin latince kökenli lisanına daha yakın olduğundan; katolik ile kalvinist anlatım biçimi arasında temel bir çelişki bulunmamıştır.

“Mesleğin (beruf). yerine getirildiği yer anlamında ‘office’ kelimesini irdelediğimizde, çok çarpıcı benzerliklerle karşılaşırız. Fransa’da ‘office’, İspanyolca’da ‘officio’, İtalyanca’da ‘officio’ olan bu işyeri kavramı, zihinde hep aynı çağrışıma neden olmakta, dünyevi veya dini uğraşının gerçekleştiği yer olarak algılanmaktadır. Örneğin, Fransızca’da office’nin anlamı, istihdamın veya ibadetin yapıldığı yerdir. İş yeri veya ibadet yeri anlamları, bir kelimede böyle iç içe geçtiği gibi; protestan İngilizlerin kullandığı ‘calling’ ve protestan Almanların söylediği ‘beruf’ kelimelerinin köken itibarıyla farklı olmayan bir anlamda kullanılmaktadır.” (Brubaker R. , 1984 ; 78).

M. Weber’in Luther’i yorumlayış tarzı, ‘calling’ kavramıyla birlikte, mesleki etkinliğin kabul edilmesinin yanında; yepyeni anlamı içinde ve bir ideal halini alan yerleşmiş biçimiyle asketizmin dünyevi çilekeşlik olarak uygulanmasına da yol açmıştır.

“Protestanlığın meslek anlayışına, ilk hristiyanlığın çalışmaya verdiği önem açısından bakıldığında, yeni olan pek bir şeyin olmadığı kanısı edinilir. Paul’un, ‘çalışmayan, yemesin’ sözü, hristiyanlığın ilk başlangıcındaki çalışma öğretisinin temelini oluşturmuştur.

Orta çağ katolikliği de sürekli uyku halini öldürücü bir günahkarlık olarak görmüş, çalışmaya olduğu kadar sezinlemeye karşı da savaş açıldığını öne sürmüştür. Sürekli uyku halinin bu şekilde dikkate alınmasına, Augustine ve Benedictin mezhep kurallarında da rastlanılmış, manastır disiplinin temeli sürekli zahmet çekmek üzerine kurulmuştur. Orta çağ katolikliğinin tamamıyla yabancı olduğu, Tanrı takdiri olarak görülen dünyevi meşakkat, böylece asketizmin temel bir unsuru halini almıştır.

Oysa Luther’in kendisi bile, bir Augustinci keşiş olarak tanınmıştır. Yine de Barentano, Luther’in keşişliği bıraktık tan sonra Augustine üzerinde ayrıntılı bir çalışma içine girdiği konusu da, benimsenmiştir. Çalışmanın taşıdığı öneme, Augustine’le ilgili yaptığı araştırmalardan sonra ulaşılması da bir muhtemeldir. Ancak, orta çağlar içinde yüceltilen asketizmin, manastır hayatı içinde tutulan münzevilikle sınırlandırıldığı da, bir gerçektir. Ruhban sınıfından gelmeyen birinin bu çilekeşliğe katılması asla söz konusu değildir.

Ancak, mesleğiyle komşularına hizmette bulunan katolikler halktan gelen bir kimsenin, münzevi hayat içinde kendisini duaya adanmış bir keşişten çok daha yüksek derecelere nail olabileceğine inanmışlardı. Bunlar arasından Frankiskan mezhebinden olanlar, daha da ileri giderek, asketikizmin yalnızca manastırın münzevi hücrelerinde değil, dünyanın içinde ve insanların arasında da uygulanabileceğine inanarak, burjuva erdemlerinin beslenmesini de yeğlemişlerdi.” (Green W.R. , 1959 ; 71-75).

Weber, bu burjuva erdemlerini, Benjamin Faranklin’in dünyevi amentüsünün öneminden bahsederken, Franklin’in yararcılık mantığını gerektiğinden çok fazla vurgulamıştır.

“Franklin, ısrarla demektedir ki, zaman paradır, asla boşa harcanmamalıdır , başarılar disiplinli ve düzenli çalışmalarda saklıdır, yaşanan her an değerlendirilmeli, işlerin ise kesin kaydı devamlı olarak tutulmalıdır. Frankiskan mezhebinin üyeleri savurganlıktan nasıl men edilmişlerse; puritanlar da taraftarlarını yortularda, balolarda veya danslarda vakitlerini boşa geçirmelerini kesinlikle yasaklamışlardı.

Dünyevi görevlerini, bir dereceye kadar, kiliseye gitmekten ve ayinlerine düzenli olarak katılmaktan, daha üstün görmüşlerdi. Böylece ticaret ruhuna daha fazla sadık kaldılar, Tanrının inananlardan beklediği dürüstlük ve sevgi haline işlerinde her an bağlı kalmak istediler.

Tanrı iradesinin iş hayatında uygulanmasında ısrarlı olan baptist ve puritan mezhepler, dünyevi asketikizmi en güçlü bir şekilde yerine getirmiş olmakla, kapitalizmin gelişmesini ve himaye görmesini sağladılar. Çilekeşliğin disiplinini, mesleki etkinlik sırasında gerçekleştirilen bütün iş hayatına yüklemekle, öğretileriyle baptistler daha fazla dikkat çekici bir konuma ulaştılar.” (Hillerbrand J. , 1974 ; 43).

5.PURİTAN AHLAKINDA SEÇİLMİŞLİĞİN İŞARETİ OLARAK ZENGİNLİK İDEALİ VE SERMAYE BİRİKİMİ

Puritanlığın meslek öğretisiyle ilgili yorumunda, 18. Asrın gerçekleri içinde doğru bir yorumlamada bulunan M.Weber’in, daha gerilere gidildiğinde savının geçerliliğini kaybettiği sezgileri; 16. yüzyılda tamamiyle farklı bir toplumsal yapıya ve eylemsel içeriğe sahip olunması nedeniyle, yanlış olabileceği kuşkuvarı, yapılan araştırmalarla öne sürülmüştür (Bendix R. , 1971 ; 83).

Başlangıçta, dağıtılan adaletin ilahi ve doğal varlığında yeni bir ifadeye rastlanılmamakta, farklı kişilerin uğraşı içinde bulundukları çeşitli mesleklerinde çağrılmış olduklarına inanılmaktaydı (Hillerbrand J. , 1974 ; 54). Bu, kapitalist teşebbüsün sergilenmesine Tanrı inayetiyle karşı çıkılması anlamını içeren bir inançtı.

“Bu inanç, çok rağbet edilen bir 18.asır ilahisinde şöylece dile getirilmekteydi; ‘zengin adam şatosunda oturur, fakir ise kapısında; Tanrı onları yüksek ve alçak kılmış, kaderlerine hükmetmiş mülklerinde’.

Konuya bu açıdan bakıldığında, katolikler ile puritanların öğretileri arasında pek bir farkın olmadığı sonucuna varılır. Thomas Aquinas’ın dağıtılan adalet hakkındaki görüşleri, özetle şöyledir : ‘insanların farklı uğraşlar içinde birbirinden ayrılmasının, bu şekilde koşullarının farklı kılınmasının ilk sebebi, sadece Tanrının böyle takdir etmiş olmasıdır.’ (Hillerbrand J. , 1974 ; 56).

İkinci neden ise, doğal etmenlerde aranmalı; farklı insanlar arasında görülen çeşitli uğraşların, herkesin kendi doğal yeteneğine göre dağıldığının bilincine varılmalıdır.

“Aquinas’’n kavramlarının puritanlardan tamamıyla farklı bir seviyede oluşturmaya rağmen; bireysel yetenekleri fark edilerek mesleki uğraşının seçilmesinde ve insanların dünyevi kaderlerinin belirlenişinde bir takım doğal nedenlerin etkisini kabul etmiş olması, 16. ve 17. asır meslek öğretileriyle aynı fikri ilerlemelere yol açmıştır.” (Hillerbrand J. , 1974 ; 62).

Puritanların meslek öğretilerinden çıkarılan fiili dersler katoliklerin gelişme tarzından pek farklı değildir, her iki kesim de ihtirası öldürücü bir günahkarlık olarak görmektedir.

“Hiçbir söz, puritanların bu ilk öğretilerini, Robert Crowley’in şu mısralarından daha açık bir şekilde dile getiremezdi : Fyrste, mesleğinde yürürken, kismetinin değişmesini hiç aklına getirmez; günahkar ihtiraslar ve haris arzular, tamamıyla yabancısıdır ona” (Cohen C.L. , 1986 ; 62).

Max Weber, protestan ahlakından meslek anlayışını ilk defa öne sürdüğü zaman, görüşlerini kanıtlayıcı pek çok bulguya zamanının puritan meslek kavramında rastlanmıştır.

“Bir başka meslekte görev alan, diğer insanlar, Tanrı’nın başka sahalarda gizlediği hazinelerini gözler önüne sermek zorundadırlar. Hükmeden sulh yargıçları, ahlak bozukluğunu ve gayri meşru hayatı cezalandırmalı, iyi ahlaklılığı ve erdemliliği de korumalıdır. Cömertliğiyle zengin insan, darlık içinde bulunan fakiri rahatlatmalı, ihtiyaçlarını da gidermelidir. Mal alıp satan bir tacir, maharetiyle ürün imal eden bir zanaatkar; topluluğun gönencini sağlamakla yükümlü olduğu gibi, bolluğu pazara getirmek zorundadır.” (O’Brien G. , 1928 ; 59).

Arazi sahibi bir efendi, toprağı işleyenleri ekip biçmeleri için bırakmalı, evlerden aldığı kiradan farksız olan bir bedel karşılığında çiftçilik yapmalarına izin vermelidir. Toprağı işleyen ve sığır yetiştiren çiftçiler, kira ödeyerek efendilerin arazilerinde kalmalı; tahıl ve diğer hayati mamulleri başkası için yetiştirmeli ve satabilmelidir. Bu nedenle, her bir insan kendi görevini yerine getirirken, aynı zamanda malların ve menfaatlerin dağılımı düzenine bağlılık göstermeli, diğer insanların haklarına saygılı olmakla Tanrı’ya olan inancını hissetmeli, bütün görevlerinde daima imanlı ve gayretli kalmalıdır (Schneider H. 1958 ; 61).

Mistik ahlakının bu gerçek yorumundan, kapitalist ruhun çok küçük düzeyde de olsa himaye edilmiş olduğu, bunun da orta çağın düzen ruhu içinde sınırlandırıldığı hemen fark edilebilir. Gerçekten de, sürekli bir tema olarak ‘meslek’ konusuna değinen vaizler düşünsel eğilimlerinde kamulcu anlayışı yadsımışlardır (Schneider H. 1958 ; 64).

Puritanlar meslek kavramını kullanmaya başladıkları anda, imanlarının bir gereği olarak kaçınılmaz bir şekilde, tamahkarlığı ve harisliği, menfaatperestlik ile bencilliği en katı bir tarzda yermiş, bu uğurda müritlerini en şiddetli bir şekilde paylamışlardır.

“Thomas Lever, yine ‘Vaazlar’ (1550). isimli kitabında, büyük çiftliklerin tahliyesi veya satışı sırasında arazi ihtirasına kapılarak, dünyevi tutkular peşinde olmamaları konusunda daima uyanık kalması için gayret sarf etmiştir. Lever, şunları yazmıştır :

Şeytanın nefesine olan düşkünlüğü ve kibirli hali, Tanrının hizmetine girmeyi ve hoşnutluğunu elde etmeyi tümüyle engellemektedir. Tanrı’ya adayacağın çalışma ve boyun eğeceğin irade, sadece İsa’ya inanmak ve geleceğini ellerine teslim ederek güvenmekle olur.

Mesleğin yolunda sıkı çalışmak, işinde özen göstermek, taahhütlerinize bağlı kalmak, daima dürüst kalmak; imanınız gereğidir ve hepsi Tanrı armağanıdır. Bundan dolayı şeytan, tamahkar ruhuyla ve haris tabiatıyla, seni kendisine benzetmek ister, kendisine tutsak ederek bencilce güdülere kapılmanı bekler. Mesleğinle yetinirken, Tanrının iradesini işinde uygulama zahmetine katlanırsan; Tanrı’nın tacir, efendi, hukukçu, çiftçi, imalatçı vs. hemen herkesi mesleğinde çağırması olduğunu anlarsın.

Yine de, Tanrıdan gelen mesleğini yerine getirirken, şeytanın yanı başında durarak seni ayartmak istediğinin farkına varabilmelisin. Şeytan gururuna kapılmanı istemekle, yok pahasına ürünleri almana meylettirmekle; Tanrı’nın ismini vaaz eden vaizleri hayal kırıklığına uğratmanı, ev hanımlarının küçük kasalarındaki paranın son kuruşuna kadar göz dikmeni bekler.” (Cohen C.L. , 1986 ; 74).

Alışılmış anlamının dışına çıkarak, meslek anlayışının, servetin yol açtığı gücü kötüye kullanılmasına kesinlikle karşı olduğu daima haykırılmaktadır. Puritan ilahiyatçıların 16. yüzyıldaki tavsiyeleri, daima, ‘mesleğinde kânaatkar ol, işinden de hoşnut kal’ (Tawney R.H. , 1980 ; 143). özdeyişiyle ifade edilmiştir. Zamanının tarımsal güçlükleriyle karşılaşmaları, bir kaçının kendi gayretinin semeresini görmesine engel olduğu gibi, bu tavsiyeyi dikkate almamalarına da yol açmaktaydı.

“Zengin insanlar örneğine bakılacak olursa, Londra’nın tüccarlarının, özellikle mesleğinde dürüst kalmaya özen gösterdikleri, ticari eşyaların kendilerine Tanrı tarafından emanet edildiğine inandıkları, dürüstlüklerinin ve Tanrı’ya bağlılıklarının bir sonucu olarak bolluk ve zenginlikle ödüllendirildiklerine iman ettikleri sezinlenir. İşinde servete ve başarıya nail olmaları; imanlarında asla gevşemeye neden olamaz, kendi benliklerini yükseltmez, gururlarını tatmin etmez, zenginlik hali içinde diğer insanlara yardım etmeyi, Tanrı’ya karşı söz verilmiş bir görev bilirler. Ancak zenginlikleri, ülke dışındaki çiftliklerden geliyorsa; bunlara imanlı ve Tanrı’ya saygılı efendileri getirmeli, dürüst kahyaları görevlendirilmeli, fakir rençperlerin karıları dikkatle seçilmelidir.” (Tawney R.H. , 1980 ; 146).

Ekonomik uğraşlar içinde en fazla hor görüleni aracılık işleri olmuştur. Ürünün tüketicisine ulaştırılması işlevini gören, alıcı ile satıcıyı ya da mülk sahibi ile kiracıyı karşılaştıran bu insanlar, bu gayretlerinden dolayı horlanmışlardır. Thomas Lever, ‘Vaazlar’ (1550). kitabında, tüm komisyoncuları, kira araçılarını ve ürün kabzımallarının, kötü işlerde bulunmakla itham ederek lanetlenmiştir.

“Tacir, incitici bir davranış içine girerek, tam bir hilekarlık içinde, zanaatkarın emeğinden yararlanmakta ve kazancını sahiplenmektedir. Ürünleri ihtiyaç sahiplerine ulaştırmamakta, sadece kendini kazançlı kılan kimselerle iş yapmaktadır.” (Cohen C.L. , 1986 ; 79).

Lever, bu yaptıklarından dolayı tüccarların pişman olmalarını ve üzüntü duymalarını istemiştir.

“Gördüğünüz meslekleri, vaizlerden, piskoposlardan, sulh yargıçlarından, kilise görevlilerden , arazi sahiplerinden, mülk sahiplerinden, zanaatkarlardan, tacirlerden kısacası herkesten saklı tutunuz; işlerinizin en az onların yaptıkları kadar değerli olduğunu biliniz; ayrıca, kendinizi yalancılıktan ve hilekârlıktan, dinde sapkınlık etmekten koruyunuz.” (Cohen C.L. , 1986 ; 80).

Hiç durmaksızın, meslek düşüncesi aktarılacak istenmektedir. Gerçekte Lever’in meslek görüşünün, esas itibarıyla, orta çağ ‘summa’ yapıtlarından farklı olan bir yanı da bulunmamaktadır. Ticaretin daima meşru düzenlemeler ve sınırlamalar içinde gerçekleşmesinde ısrar edilmiş, aşırıya kaçan her kazanç tamahkarlık olarak yerilmiş, günahkar melunların hali olarak betimlenilmiştir. Alışverişlerde adaletin uygulanmasına, borç ödemelerde eşitliğin ve hakkaniyetin sağlanılmasına çok büyük özen gösterilmiştir.

“Eşitliğe dayanan adalete sığmayan her uğraşmayı, günahkarlık ve uygunsuzluk olarak görmüşlerdir. İlk puritanlar, meslek öğretileriyle aynı ilkeleri savunmuşlar, aynı halleri sapkınlık olarak görerek yermişlerdir. Luther’in ekonomik görüşleri, katoliklerden daha bir bağınazlık içinde karşı çıkmışlar ve sınırlandırmalarla doludur. Avrupa’da 16. asrın sonlarına gelinceye kadar, meslek kavramı yoluyla dahi, ekonomik değişime tam bir tutuculuk içinde yaklaşmıştır.” (Cohen C.L. , 1986 ; 93).

Puritan meslek anlayışının, kazanç ve biriktirme güdüsüne yönlendirmediği, o dönemin rağbet edilen yazarların kitaplarıyla kanıtlanmak istenmiştir (Tawney R.H. , 1980 ; 152). Lever, tutucu ve sınırlayıcı bir içerikteki meslek inancında, zamanının diğer yazarlarının vardıkları sonuçlarıyla ve yaptıkları betimlemeleriyle, yalnız bırakılmamıştır. Müritleri ve vaizleri de kendisiyle aynı görüşleri paylaşmaktadır.

“Kral VI. Edward’ın huzurunda verdiği bir vaazında, Hugh Letimer, imanını şöylece ikrar etmektedir : ‘Bundan dolayı hiçbir kimseyi hor görmeyiniz, hiçbir kimseye tepeden bakmayınız. Gördüğü işinden ya da geliştirdiği mesleğinden dolayı, bu kimseyi asla küçük görmeyiniz. İnsanların ihtiyaçlarını gidermek gailisiyle yeltendiği bu işinden dolayı çalışanı takdis ediniz, iş disipliniyle kendisini yararlı ve düzenli kılan, doğasını biçimlendiren insanı takdis ettiğiniz gibi; tüm mesleki ve fenni uğraşmaları kutsayınız.

Bu gayreti sırasında yeterli miktarda para sahibi olabilir, Tanrı’dan geldiğine inanarak dünyevi mesleğindeki ilerlemelerden hoşnut kalabilir. İmanlı biri çabasının mükafatını yalnızca Tanrı’dan umduğundan asla kaybetmez; inanmayan ise, sadece kaybettiği bir sırada değil, kazandığında da kayba uğrar, hiçbir zaman fazla kazananlar arasında değildir.” (Tawney R.H. , 1980 ; 161-162).

Bir kere daha protestanlığın meslek anlayışı ile kapitalizmin biriktirme ihtirasının karşı karşıya geldiğine tanık olunmaktadır. İmanlı biri için meslek, kendisinin dünyadaki konumunu belirlemekte ve doğrudan Tanrı tarafından rasgele yerleştirilmektedir ; yükselme fırsatı, yalnızca Tanrı’nın şanını

sergilemesi maksadını içermektedir. Tanrı'dan gelen bir armağan özelliğini taşısa dahi her mesleki etkinlik bir takım ödev ve yükümlülükleri de beraberinde getirmektedir (Schneider H. 1958 ; 72).

M.Weber, Tanrı şanında daha fazla pay sahibi olabilmek ümidiyle, puritanın meslek öğretisinin tutumluluğu ve dakikliği, sıkı çalışmayı ve dürüstlüğü iş hayatına uyarladığını öne sürmüştür. Ancak, dünyevi uğraşısı içinde sürekli kendine hakim olmaya ve bilinçli kalmaya özen gösteren bir kimse için, böyle bir uyarlama, yaşamın her kesitinde ussal olmasını ve akılcı kararları almasını zorunlu kılmıştır.

Meslek kavramını çok daha geniş bir kapsamda dikkate alan Latimer, 'Yedi Vaaz' (1554). isimli kitabında kaçırılan fırsatları şöylece değerlendirmektedir.

"Artık, insanlar kendi durumlarına daha fazla dikkat eder olmuşlardır. Fakirlerin içinde bulundukları yoksunluk haliyle hiç ilgilenmemekte, karşılıksız yardımlaşmayı tembelliğin ve aylaklığın ödüllendirmesi olarak görmekte, yalnızca kendi çocuklarına daha iyi bir gelecek hazırlamak için çalışıp didinmelerini söylemektedirler.

Dedelerinin babalarına, babalarının da kendilerine daha fazla dünyalık bıraktıkları gibi kendileri de bu emelle arazi satın almakta, paralarını iş etkinliğinde kullanarak daha fazla zenginleşmek istemektedirler. Mesleki etkinliğin sıkı çalışmak kadar biriktirmeyi de beraberinde getirdiği, biriktirmenin ise daha çok zenginlik demek olduğu gerçeğini hiç kimse yadsıyamaz." (Schneider H. 1958 ; 76).

Mesleki etkinlik içinde Tanrı iradesinin uygulanması inancı, çalışanın yaşamını çok daha düzenli ve disiplinli kıldığı gibi, Tanrı tarafından buyurulan ahlaki ilkelere bağlı kalmasını da öğretmiştir. İş etkinliği sırasında görülen bütün görevlerin, bağlanılan bütün ilkelerin ve uygulanılan bütün kuralların; kısaca dürüstlük ve sıkı çalışmaya yönlendirecek içerikte olmasına yol açılmıştır.

6.PURİTAN YAZININDA KAZANÇ EMELİ VE BAŞARI GÜDÜSÜ

Mesleki etkinlik bir Tanrı yolu halini alınca; Tanrı'ya ibadet ve bağlanış da, dünyevi etkinlik sırasında iradesini uygulama temeline bağlanınca; puritan meslek ahlakı, ile, ussal ekonomik etkinliğin idealleri arasında kolay bağlantı kurulur olmuştur (Schneider H. 1958 ; 98).

"Robert Crowley, bir puritan savaşı olduğu kadar, yazdığını şiirlerle meslek düşüncesinin daha kapsamlı bir şekilde uygulanmasını da sağlamıştır. Yazıları neredeyse yalnızca meslek kavramıyla ilgilidir. Hiç kimse kendisini fakirlerin korkusuz savunucusu olmakla suçlamamış, kurulmakta olan yeni toplumsal düzenin faal bir düşmanı haline gelmiştir.

Kapitalist eğilimli bir düzene baş kaldırdığı halde, mesleğinde ilerlemeyi doğru bulmuştur. Örneğin küçük çiftçiye verdiği öğütte, 'toprağın üzerinde çalışarak doğdun, bu gayretinle yaşayacaksın' demekle; itaatkar, hoşnut ve yardımsever olmasını öğütlemiştir.

Bütün şiirlerinde, kendi çıkarı uğruna işini veya mesleğini kullanan kimseleri, lanetlenmiş olmakla tehdit etmiştir. Crowley’in tüccara tavsiyesi, kapitalist ruhun uyarıcısı olarak görülen mesleki etkinlikte bulunan bu kimseye öğüdü, toprağı işleyenden farksız olmuştur.

Bir tüccar, tıpkı küçük arazisinde yetiştirdiği tahılını satmak için pazara gelen çiftçi gibi, aldıklarını adil fiyat üzerinden satmayı kendi görevi bilmeli, kendi bireysel çıkarını ülkenin genel yararının üzerinde görmemelidir; mal biriktirmeden kaçınmalı, pazarda darlığa yol açmaktan sakınmalı, yasa dışı kazanç sunan borçlanmalara girmemelidir.” (Schneider H. 1958 ; 104-107).

Bütün bunların ötesinde, mesleğini kazanç gayesi içinde görmemelidir. M.Weber, mesleğin, puritan ahlak sistemi içindeki büyük önemini vurgulamış olmakla nasıl gerçekçi bir tanımlamada bulunmuşsa; bu meslek anlayışının neyi ifade ettiğini derinlemesine irdelemede de o denli yetersiz kalmıştır (Horton D. , 1948 ; 65). Puritan meslek anlayışının sıkı çalışmayı ve dakikliği, dürüstlüğü ve tutumluluğu teşvik ettiği ne derecede doğruysa, tamahkarlığı ve kazanç tutkusunu, mal biriktirme emeli içinde şiddetle kâr etme arzusunu yasakladığı da o derecede bir gerçektir.

“Mesleğiyle yetinmeli, kendini işine adanmalısın. İşinde Tanrı’ya yönelmenin dışında; hiçbir heves tutkuyu kendin için hoş görmemelisin. İşindeki her anı Tanrı’ya yöneliş içinde geçirebilmen ancak, Onun iradesini yerine getirmekle ve geçim gaillesini pek hissetmeksizin insanlara hizmet etmekle olanaklı olduğunu, artık anlamak zorundasın.” (Horton D. , 1948 ; 68).

Meslek öğretisi yoluyla, herkesin Tanrı tarafından gerçekleştirildiğine inanılan işinde yükselmesi ve kendisini geliştirmesi istenmiş; aşırı kira peşinde koşan arazi sahipleri, emeğinin fazlasına tamah eden ve kazanç sağlayan tüccar, her tür aracılık işlerinde bulunan bütün komisyoncular ise, lanetlenmiştir.

Crowley, ‘Servete Giden Yol’ (1544). isimli kitabında şunları yazmıştır :

“Haşmetli efendi, ben seni nasıl çağıracağım? Tüccarlığınla geçiniyorsun, komisyonculuğunla servetine servet katıyorsun! Gerçekte senin adın olmayacak, Tanrı sana hoşnutsuzlukla bakmayacaktır. Seni pek çok uğraşı içinde görüyorum, alıyorsun ve satıyorsun; ancak, ne aldıkların kendin için, ve ne de sattıkların sana ait, ürettiğin ve ortaya koyduğun hiçbir şey yok. Başkasının malından veya ürettiğinden kendine pay çıkartan haris ruhlu birisin sen! Bu nedenle soylular içinde de anılmayacaksın! Harisliğine ve hasisliğine reddedileceksin!” (Schneider H. 1958 ; 112).

Yeni Ahit’deki ‘herkes çağrıldığı halde kalsın; herkes ne halde çağrıldıysa Tanrı ile o halde kalsın’ (Kutsal Kitap , 2004 ; 196). ifadelerine bağlanarak, içerdiği anlamı dünyevi uğraşılara ve toplumsal konumlara uyarlamak; tıpkı birer Lutherist gibi, puritanlar arasında da, mesleğini değiştiren kimselere karşı olumsuz duyguların beslendiği, görülmedik şey değildir.

Mesleğinin sınırlarını aşanlar hakkında hiç de iyi konuşulmamakta, bunu arsızlık ve hayasızlık olarak niteleyenler de çıkmaktadır. Çünkü meslek, hiçbir şekilde ilerleme idealini oluşturmamış ve yükselme aracı olarak da görülmemiştir. Mesleki disiplin yoluyla düzen altına alınmış hayatta, dünyevi asketizm yüceltilmiş, böylece işinde ve çalıştığı her anında Tanrı’ya yönelen insan övgüye değer görülmüştür (Schneider H.W. , 1982 ; 19).

Puritanizm, böyle bir meslek kavramını oluşturmuş olmakla, açık ve seçik bir şekilde ifade etmiş bulunmakla, bu dünyaya kapitalist doğada bir mesaj vermemektedir (Schneider H.W. , 1982 ; 21). Her bir mesleki etkinliği, Tanrı takdirinin bir sonucu olarak gördüğünden, uzunca bir dönem içinde değişmez olduğu kanısına kapılmıştır.

“On yedinci asrın ilahiyatçılarından birine ait olduğu sanılan şu ifadeye, British Museum kayıtlarında rastlanılmıştır : Ülke halkını oluşturan sizler, kutsanmışsınızdır, hepinizin mutlu olması gerekir. Çünkü her biriniz, hangi işle uğraşmanız gerektiğini biliyorsunuz, ait olduğunuz görevlerde nasıl gayretli olmanız gerektiğinin farkındasınız. Artık hiç kimse, işini bir başkasına vermesin, mesleğiyle bağlandığı Tanrı hizmetinde sınırı aşmasın. Puritanlarda dahi, ilk meslekte sebat edilmesi duygusu bulunmaktadır.” (Schneider H.W. , 1982 ; 26).

Max Weber, protestan ahlakı içinde meslek anlayışını ön plana çıkarmış olmasına karşın, kapitalist gelişmenin protestanlık üzerine yaptığı kesin etkiyi irdelememiştir. Batıda 18.asra gelinceye kadar, ussal ekonomik etkinliği güdüleyici özellikte bir meslek kavramına rastlanılmadığı, R.Baxter’in görüşlerinin dahi en azından bir asır sonrasında revaç bulduğu öne sürülmektedir.

R.Baxter’in ‘Hristiyanın Rehberi’ (1673). ve ‘İnsanın Bütün Görevi’ (1657). gibi kitapları, sadece iman yoluyla kurtuluşa erme eğilimine karşı sıkı çalışmayı bir panzehir olarak öne sürmüş, Tanrı’ya işinde yönelmeyi ve daima dürüst kalmayı yüceltmış olan araştırmalarıdır. Bundan dolayı, sıkı ve dakik çalışmaya duyulan gereksinim, çok güçlü bir şekilde öne sürülmüş, ancak, gelenekselleşmiş ahlaki sistemin en katı bir şekilde uygulanmasına duyulan gereksinim, yeniden öngörülmüştür (Horton D. , 1948 ; 102).

Baxter, ‘İnsanın Bütün Görevi’ isimli kitabında, geleneksel ahlak ile biraz daha özgürlükçü ortam arasında bocalamış kalmış olduğundan, ussal ekonomik etkinliğin yükselmesi açısından pek fazla bir önemi içermemektedir (Horton D. , 1948 ; 103). M. Weber bile, protestan meslek ahlakı ile kapitalizmin ruhu arasında doğrudan bir nedensellik bağı kurduğu tezini desteklemek için geniş ölçüde Baxter’den alıntı yaparken, gerçekte çok belirgin olan tutucu içeriğini fark etmemiş değildir.

“Baxter, herkesin, hayatın zorunlu gereksinimlerini karşılayabilmesi ve kendi zamanını değerli kılarak kurtuluşa erebilmesi için, mutlaka, mesleki bir disiplin altına girmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Ancak, kazanç ruhu, kişinin mesleğini seçmesine neden olmamalı, kişiler Tanrı tarafından görevlendirildikleri bu uğraşlarında kalmada sebatkar davranmalıydılar.

‘Sadece Tanrı’nın hizmetine girebilmek veya daha çok Tanrı’ya bağlanabilmek ümidiyle dünyevi uğraşıda bulunmak veya mesleki bir terbiyeden geçmek zorundasın. İşini asla zengin olabilmek ümidiyle veya dünyada hatırı sayılır yüksek konumlu biri haline gelme beklentisiyle seçmeyeceksin. Ne olursa olsun, eğer çalışmada özenli olursan ve insanlara karşı da hep dürüst kalırsan, günahkâr doğanın hükümlerinden da kendini kurtarmış olursun.’ (1673, 133).

Şu halde bir kimse mesleğini seçerken, bunun, insanlara en fazla iyiliği dokunacak bir işin olmasına özen göstermelidir. Şayet her iki uğraşı da bu bakımdan birbirine eşit önemi içermekteyse, böyle bir

durumda, daha çok kazanç sunan değil, ruhunun kurtuluşuna daha çok katkı sağlayan ve nefsi daha çok terbiye eden seçilmelidir.” (Horton D. , 1948 ; 105-106).

İş uğraşısında çile çekilmesine ve Tanrı’ya yönelinmesine büyük değer veren Baxter, bu konuda şunları demektedir :

“Şayet mesleğinizdeki çalışmanız değer kazanmışsa; dünyayı asla sevmeyeceksin, aşırı şekilde işinin semeresiyle ilgilenmeyeceksin, edindiğin iyeliklerinden dolayı hoşnut kalıp gururlanmayacaksın; işinde karşılaştığın zorluklardan veya sorunlardan bezginlik gösterip bırakıp kaçmayacaksın, işindeki sıkıntı ve derilere Tanrın için göğüs gerecek, güçlükleri aşmasını bileceksin; böylece, Tanrı’ya karşı üstlendiğin hizmetinde acı çekmesini öğrenip güçlüklerle tahammül edeceksin, fakir gibi yaşamayı benimseyerek kazandıklarının çoğunu işine aktarmayı alışkanlık edineceksin.” (Horton D. , 1948 ; 115).

M.Weber’in öne çıkardığı, işinde giderek zenginleşen bir insanın, lütfun ve mağfiretin işaretlerini taşıdığı şeklindeki bir inançtan Baxter tamamıyla uzaktır.

“Dünyaperest bir kimse olmayacaksın, Tanrı’ya hizmetinin karşılığını bu dünyadaki zenginliklere ulaşmayı dilemekle almayacaksın, ancak hiçbir gayri meşru aracı kullanmaksızın mesleğindeki çaban seni zengin kılabilir. Bu durumda, bedeninin doyum ile hoşnutluğu için servete beslemeyeceksin, dünyevi işlerin semeresine kendini kaptırmayacaksın, sonuçları ne olursa olsun, tüm bu eğilimler yasa ve ahlak dışıdır.” (Horton D. , 1948 ; 119).

Kazanç peşinde koşmayı ve bu maksatla hesaba dayalı ussal etkinliği güdülemeyi değersiz bulmasıyla, R.Baxter; mesleki etkinliği ne kadar bir Tanrı yolu haline getirmiş olsa da, kapitalist ruhun yükselmesine asla taraftar olmamıştır. Baxter’in meslek anlayışı, hiçbir şekilde, gönülden kapitalizmden yana olmamıştır. Bireyciliğin mekanikleşmesinden yana olmak yerine, maksada yönelik felsefesinde toplumsal idealist olarak görünmeyi yeğlemiştir. İş uğraşlarında geliştirilecek tutumla ilgili olarak da, ahlaki öğüt vermede ısrarlı gözükmiştir.

“Halkın gönenci, insanların pek çoklarının iyi hali, kişinin kendi konumunun yüksekliğinden çok daha değerlidir. Kendi gayretimizin veya ürünümüzün çok büyük bir önem taşıdığını bir düşünelim, yine de tekerci konumuna ulaşmanız ya da ticari başka yöntemlere başvurmanız, asla meşru değildir. Sizin daha çok kazanmanız ve zenginleşmeniz karşısında, ulusun zarara uğraması veya halkın büyük bir çoğunluğunun yoksullaşması, asla hoş görülemez.(1673, 448).” (Horton D. , 1948 ; 127).

Sonuç olarak Baxter, işle ilgili o çok eski kilise hukukçularının görüşlerini aklından çıkartmamıştır. Müşterinin ödemeye razı olduğu fiyat haktır ilkesini asla uygun bulmamış, adil fiyat öğretisini biraz ılımlaştırarak yeniden tavsiye etmiştir. Baxter demektedir ki, ‘bir kimse, alış veya satış sırasında, kesinlikle, ‘yaygın olan kanaati dikkate almak ve pazar fiyatını gözetmek zorundadır (1673, 113).’ (Horton D. , 1948 ; 103).

Ayrıca, adil değerın objektif şekilde belirlenmesinden gönülden yana olmakla, tamamıyla orta çağ tutumunu benimsemiştir.

“Sattığın bu ürünü aşırı derecede arzu eden bir müşteriyle karşılaşabilirsin, değerinin çok üzerinde bir fiyatı ödemeye razı olmuş biriyle alış verişe girebilirsin; ancak her iki halde de müşterinin bu elverişliliğinden veya arzusundan istifade etmeyeceksin, pazardaki değerinin üstüne çıkmayacaksın.” (Horton D. , 1948 ; 103-104).

Fakire göre zenginden biraz daha yüksek fiyatı istemeyi haklı bulmuşsa da, pazarda belirlenen adil fiyata uyulmasını ve ürün bolluğunun da dikkate alınmasını istemiştir. ‘*Daima adil olmanız, sizin için en uygundur*’ (Horton D. , 1948 ; 141). demekle, Baxter, aslında tavsiyelerinin de genel eğilimini ortaya koymaktadır.

Ticaretle ilgili sabit kuralların lehine bir eğilim göstermiş, sadece kazanç galesiyle davranmanın adaletsizliğe yol açabileceğine hükmetmiş, kapitalist ruhun yükselmesine de neden olan kıyasıya rekabet dünyasının kurallarını insafsız ve kabul edilemez bulmuştur.

SONUÇ

Kazanç maksadına yönelik olarak ve tasarlanan hedeflere ulaştıracak araçların ussal seçimine dayanarak gerçekleşen rasyonel ekonomik faaliyetin izlerine, Avrupa’da reform hareketinin başlamasından çok önce rastlanılmıştır. Ayrıca, protestan meslek ahlakı, sözü edilen kapitalist ruhun dinsel içeriği veya güdüsü özelliğine, ancak sanayi devrimi sonrasında erişebilmiştir.

Bütün bunlara rağmen, kendi şahsi görüşümüzü şöylece özetleyebiliriz; kurumsal ve şekilci ibadetin bireysel ve içten yönelişe dönüşmesi, insanlardan kopuk ve belirli mekanlarda gerçekleşen ibadet ruhunun mesleki etkinlik içinde katılan çilekeşlik halini alması, böylece de dünyevi uğraşının dinsel bir anlam ve zorunluluk özelliğine kavuşması, reform sayesinde olmuştur.

KAYNAKLAR

Bendix R., (1959). Max Weber : An Intellectual Portrait , New York

Bendix R., (1971). Scholarship and partisanship Essays on Max Weber , London

Brubaker R., (1984). The Limits of Rationality : An Essay on the Social and Moral Thought of Max Weber , London

Cohen C.L., (1986). God’s Caress : The Psychology Of Puritan Religious Experience, New York

Eisenstadt S.N., (1968). The Protestant Ethic and Modernization London

Eisenstadt S.N., (1963). Max Weber : On Charisma and Institution Building Chicago

Eldridge J.E.T., (1971). Max Weber : The Interpretation of Social Reality New York

- Green W.R., (1959). Protestantism and Capitalism, Boston
- Hillerbrand J., (1974). The Protestant Reformation, New York
- Horton D., (1948) The worship of the English Puritans , London
- Kitab-ı Mukaddes Şirketi, (2004). Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma, İstanbul
- O’Brien G., (1928). An Essay on the Economic Effects of Reformation, New York
- Plotnik M.J., (1937). Werner Sombart and his type of economics, New York
- Schneider H., (1958). Puritan Mind, Ann Arbor
- Schneider H.W. , (1982). Aspects of Puritan religious thought, New York
- Sombart W., (1951). The jews and modern capitalism, Glencoe
- Sombart W. , (1967). The Quintessence of Capitalism, New York
- Tawney R.H. , (1980). Religion and the Rise of Capitalism, London
- Weber M., (1984). The Protestant Ethic And The Spirit of Capitalism, London
- Weber M. , (1950). General Economic History, New York

ÖĞRETMEN VE VELİLERİN KAYIT BÖLGELERİ UYGULAMASINA YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Gürbüz OCAK

Dr. Afyon Kocatepe Üni. Eğitim Fak. Eğitim Bil. Böl.

Ahmet YAMAÇ

Araş. Gör. Afyon Kocatepe Üni. Eğitim Fak. Sınıf Öğr.

ÖZET: Tarama modeli niteliğindeki bu araştırma, 2009-2010 eğitim-öğretim yılında uygulamaya giren kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik öğretmen ve velilerin tutumlarını ortaya koyma amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu tabakalı örnekleme yoluyla belirlenen, Afyonkarahisar merkez ilköğretim okullarında görev yapan, 96 sınıf öğretmeni ve 124 veli oluşturmaktadır. Velilerin tutumlarını değerlendirmek amacıyla bağımsız değişken olarak gelir düzeyi ve öğrenim durumu kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Kayıt Bölgeleri Uygulamasına Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Veri toplama aracı 5’li Likert tipinde 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenirliği $\alpha=0.90$ ’dır. Verilerin analizinde; ortalama, standart sapma, varyans analizi ve t-testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, öğretmenler ve velilerin tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır. Ayrıca velilerin kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik tutumlarında, gelir ve öğrenim durumu değişkenlerine bağlı olarak istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Kayıt Bölgeleri, Öğrenci, Okul, Veli

THE EXAMINATION OF TEACHERS’ AND CAREGIVERS’ ATTITUDES TOWARDS RESIGTRATION AREAS APPLICATION

ABSTRACT: This survey research was conducted to explicit teachers’ and caregivers’ attitudes towards registration areas applications started to be done in the 2009-2010 academic year. The sample consisted of 96 classrom teachers and 124 caregivers in Afyonkarahisar selected through stratified sampling. Level of income and of education were considered as independent variables to assess caregivers’ attitudes. In this research, “The Scale for Attitude Towards Registration Areas Application” was used to collect data. This scale was a five point likert type scale consisting of 20 items. The reliability coefficient of the scale was 0.90. The data collected were analyzed by mean, standard. deviation, t-test, analysis of variance . The result revealed that there were statistically significant differences between attitudes of parents and teachers. In addition, caregivers’ attitudes towards registration area applications statistically significantly differed on their level of income and of education.

Key words: Registration areas, school, caregiver, student

GİRİŞ

Toplum, ortak bir ekini (kültürü) kabullenen, bir coğrafi alanda yayılan ve kendi kendinin devamlılık sürecini kazanabilmiş ilişkiler bütünlüğüdür. Diğer yandan, eğitim ise, toplumsal bir süreçtir. Bu süreç içerisinde bireylerin bilişsel yeteneklerinin geliştirilme ihtiyacı, eğitime yoğunluk kazandırır. Eğitim; “Bireylerin toplumsal yeteneğinin, en elverişli düzeyde de kişisel gelişiminin elde edilmesi için seçilmiş ve deneyimli bir çevreyi içine alan toplumsal bir süreçtir”. Bireyin davranışında, istekli olarak davranış değişikliği oluşturma süreci, bir eğitimidir. Eğitim; “Bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve amaçlı olarak, istendik değişme meydana getirme sürecidir” (Tezcan, 1981: 4).

Her toplum varlığını sürdürmek için eğitim kurumuna gereksinim duyar. O halde eğitim, toplum yaşamının kurallara göre ve düzenli olarak sürdürülmesi için toplum tarafından oluşturulan temel toplumsal kurumlardan biridir. İşte bu noktadan sonra, toplum ve eğitim birbirlerini tamamlayan iki kavram haline gelmiştir (Aslan, 2001: 27). Günümüz çağdaş toplumunda tüm bireylerin özgür bir ortamda eğitilerek kendisi ve toplum için yeni değerler üretebilmesi esastır. Eğitimle ortaya çıkan eşitsizlik reddedilip, bireyin tek ve değerli olduğu düşüncesi üzerine yapılandırılan; tüm bireylere eşit imkânlar tanıyan eğitim anlayışı dile getirilir. Böylece her birey almış olduğu eğitim olanakları sayesinde kültürel, sosyal ve bilişsel yönden çağa ayak uydurabilen, toplumun etkin bir parçası olmuş ve sosyal yapının işleyen bir dinamiği haline gelmiş olur.

Türk toplumunda, toplumun ihtiyaçlarına cevap veremediği için toplumun geri kalmasına sebep olan siyasi ve toplumsal yapılanmanın, terk edilip demokratik anlayışa uygun devlet düzenine geçiş ile birlikte eğitim sisteminde de eşitliğin ön plana çıkartıldığı; çağın ihtiyaçlarına uygun düşünen, sorgulayan, araştıran, eleştiren, topluma ve insanlığa faydalı yenilikler getirebilen bireyler yetiştirilmesi amaç edinilmiştir.

Devlet, bu amaçlarını gerçekleştirebildiği takdirde, eğitim bilincinin de etkisiyle değişen dünya şartlarını uygun bireylerden kurulu toplum oluşturabilecektir. Yeni süreçte öğrenci, eski dar kalıplardan çıkıp, öğretmenin rehberliğinde öğrenmeyi öğrenen birey konumuna gelecektir (Numanoğlu, 1999: 347). Öğretimin ilk basamağından son basamağına kadar öğrenciler, problemi belirleme, olası çözüm önerileri geliştirme, mevcut çözüm önerileri içinde en makul olanı tespit edip uygulama ve elde edilen sonucu temel amaçlarla karşılaştırarak gerekli düzeltmeleri yapma becerileriyle tanıştırlacaktır. Gençler, bu şekilde bilgiyi anlayan, yorumlayan ve geliştirebilen özelliklere sahip olarak yetiştirilebilirler (Doğan, 1997: 18). Bu gelişmeler okulun ve okul üyelerinin işlevini değiştirmiştir. Okul gerçek öğrenme yaşantılarının bir modelini oluşturma görevini üstlenmiştir.

Bu süreçte eğitim uygulamalarının yapıldığı en önemli kurum olan okullara büyük sorumluluk düşmektedir. Okulun birinci görevi basitleştirilmiş bir çevre sağlamaktır. Okul yeterli derecede temel olan ve aynı zamanda gençlerin yeteneklerine uygun düşen özellikleri seçer. Okulun ikinci görevi mevcut çevrenin zihinsel alışkanlıkları üzerine yaptığı değersiz etkileri olabildiğince ortadan kaldırmaktır. Okulun üçüncü görevi, toplumsal çevrede bulunan farklı etmenleri dengelemek; her bireyin içinde doğduğu toplumsal grubun sınırlamalarında kendisini kurtararak daha geniş bir çevreyle canlı bir ilişkiye girmesini sağlayacak olanaklar bulmasına çaba göstermektir (Dewey, 1996: 22).

Okullar çeşitli sosyal statülere eleman dağıtımını yaparken aynı zamanda nesillerin değişmesi sırasında olması gereken sosyal hareketliliği de sağlar. Bugün baba ve oğlun öğrenim düzeylerinin farklı

olmasındaki en etkileyici güç okullardır. Bireylerin yetenek ve gayretlerine en uygun nesiller arası sosyal hareketlilik okullar vasıtasıyla yapılmaktadır. Ancak bazı sosyologlar okulu, egemen güçlerce sosyal sınıfın, yerleştirilmesi ve meşrulaştırılmasında bir araç olarak görmektedirler. Okuldaki şans eşitliği çocukların okul öncesi yetişme tarzları ve sosyal menşeleri tarafından önemli ölçüde etkilenmektedir (Ergün, 1992: 95).

Eğitim ancak eğitim olanağı bulabilenler için eşitleyicilik görevini belli bir yere kadar, belli bir ölçüde yapabilir. Çoğunlukla köylü çocuğu çiftçi, işçi çocuğu işçi olarak kalır. Temel eğitimin desteklenmesi ve zorunlu kılınması bu olguyu sanıldığına aksine pek az etkilemektedir. Anayasanın herkese eğitim olanağı sağlamış olması önemlidir; ama sonucu değiştirmeye yetmez. İlk olarak çocuklar okullara eşit koşullarda başlamazlar sonra ayrı toplum katmanlarından gelenlerin karşılaştığı engeller çok değişik olur (Yörükoğlu, 1997: 128). Bu bağlamda günümüz toplum yapısında eğitim görevi devletçe parasız ve tüm bireylere eşit şartlarda verilmektedir. Ancak buna rağmen eğitim kalitesi, öğretmen kalitesi, okul imkânları gibi etkenler, okulun bulunduğu bölge, şehir, mahalle; çocuğun bulunduğu sosyal sınıf ve ailenin ekonomik durumu gibi sebeplerden dolayı farklılık göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dayandığı temel ilkelerin başında sosyal hukuk devleti anlayışı yer almaktadır. Anayasa'daki bu temel ilkenin yansıması, Türk Milli Eğitim Temel Kanunu'nda yer almaktadır. Türk Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre eğitimin dayandığı temel ilkeler arasında "demokrasi eğitimi", "genellik ve eşitlik", "imkân ve fırsat eşitliği" yer almaktadır. Türkiye'de ilköğretim, 7-14 yaş grubundaki herkes için zorunludur ve herkesi yeteneklerine göre eğitmeyi amaçlar. Ancak yasalarda belirtilen durumların uygulamaya yansıması her zaman tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar daha çok sonuçlardaki eşitsizlikler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Tomul, 2009: 129).

Çok kültürlü eğitim ve eğitimde sosyal adalet kavramları farklı ırk, etnik yapı ve sosyal gruplardan gelen tüm öğrenciler için eşit eğitim fırsatlarının sağlanması gerektiği yönüyle benzerlik göstermektedir (Akt: Tomul, 2009: 129; Banks, 2001). Çok kültürlü eğitim, farklı öğrenci grupları arasında diyalog geliştirmeyi amaçlarken (Bohn & Sleeter, 2000), eğitimde sosyal adalet farklılıkların eğitimde yarattığı dezavantajlı durumların öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkisini tamamen gidermeyi veya azaltmayı hedeflemektedir.

Eğitimde sosyal adalet anlayışı, politik etkiler ve finansal durumu güçlendirmenin yanı sıra, sosyal hakları geliştirme ve iyi bir eğitim sistemi sunarak toplumda yenilenmeyi hedefler (Alsubry&Shaw, 2005). Eğitimde sosyal adalet, eğitim ortamında daha çok sosyalleşmeyi sağlayarak ve öğrencileri daha fazla birlikte yaşamaya teşvik ederek farklılıkları azaltır. Bu şekilde sosyal farklılıkların azaltılmasıyla öğrencilere eşit imkânlar sağlanmış olur. Şüphesiz eşit imkânlar öncelikle okullar aracılığıyla sağlanır.

Türkiye'de okul olanakları incelendiğinde de; okulların maddi imkânları, başarı farklılıkları ve öğretmen kalitesi bakımından birbirinden önemli ölçüde farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılığın bölgeler arasında ekonomik, sosyal ve kültürel sebeplerden kaynaklanması bir dereceye kadar belki anlaşılabilir. Ancak aynı şehirde hatta aynı semtte bulunan okullar arasında bu tür farklılıkların bulunması düşündürücüdür. Yapılan incelemeler sonucunda okullar arasında bulunan farklılıkların büyük ölçüde okulun sahip olduğu veli potansiyelinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Tomul (2009)'un yaptığı "İlköğretim Okullarında Sosyal Adalet Uygulamalarına Yönelik Yönetici Görüşleri" adlı araştırmaya göre, ilköğretim öğrencilerin devam ettiği okulun yöneticileri, okulun yerleşim çevresinde nispi olarak sosyo-ekonomik düzeyi daha yüksek olan ailelerin çocuklarını akademik başarıları daha yüksek olan

okullara gönderdiklerini belirtmişlerdir. Genel olarak aynı okula devam eden öğrencilerin sosyo-ekonomik özellikleri ve akademik başarıları arasında fazla önemli farklılıkların olmadığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin devam ettiği beş okulun yöneticisi sosyo-ekonomik ve akademik başarıya göre okulların ayrışmasının olumsuzluğuna vurgu yapmışlardır. Ayrıca eğitimde sosyal adaleti sağlamanın okul yönetimini aştığını, ancak bir genel politika ile gerçekleştirilebileceğini belirtmişlerdir. Yani sosyal statüsü yüksek ve ilgili ailelerin belirli okullarda yoğunlaşması, o okulların imkânlarını yükseltirken; diğer okullar imkân ve başarı bakımından geri bırakmaktadır. Bununla birlikte okul imkânlarının kısıtlılığı ve aile ilgisizliği gibi sebeplerden dolayı okulların başarısız gibi görünmesi, hem toplumun okula bakışını hem de öğretmenin eğitime olan bakışını olumsuz yönde etkilemesi beklenebilir. Dolayısıyla iki farklı okulda okuyan öğrencilerin sahip olduğu imkânlar aynı mahalledeki okullarda bile farklılık gösterebilmektedir. Bu türden olumsuzlukların giderilmesine yönelik olarak, MEB 2009/30 sayılı bir genelge yayınlamıştır. Buna göre, 2009-2010 eğitim-öğretim yılından itibaren ülke genelindeki ilköğretim okullarına öğrenci kayıtları, Ulusal Adres Veri Tabanındaki adresler ve MERNİS nüfus bilgileri esas alınarak elektronik ortamda yapılacaktır. Bu uygulamanın ailelere, öğretmenlere ve öğrencilere olan etkisi ile ailelerin ve öğretmenlerin bu uygulamaya bakış açıları ve eğilimlerinin araştırılmasına ihtiyaç vardır. Araştırma gereksinimi de bu ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma ile 2009-2010 eğitim-öğretim yılında uygulamaya giren kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik öğretmen ve veli tutumları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda kayıt bölgeleri uygulamasının öğretmen ve veliler üzerinde ne gibi bir etki yaptığı, farklı sosyal statüdeki velilerin bu uygulamaya yönelik tutumları ve öğretmen-veli tutumları arasındaki anlamlı farklılaşmalar belirlenmeye çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik öğretmen ve velilerin tutumları nasıldır?

Alt Problemler

- Öğretmen ve velilerin, kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik tutumları(Genel/Okul/Öğrenci/Veli) arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Velilerin, kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik genel tutumları arasında, gelir ve öğrenim durumu değişkeni bakımından anlamlı bir farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırmada tarama modeli benimsenmiştir. Tarama modeli, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2009: 79). Bu araştırmada, 2009-2010 eğitim-öğretim yılında uygulamaya konulan kayıt bölgeleri uygulamasına ilişkin öğretmen ve velilerin tutumları genel tarama modelinde betimlenmeye çalışılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Afyonkarahisar Merkez ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenler ve bu okullarda öğrenim gören öğrencilerin velileri oluşturmaktadır. Ancak çalışma evrenin çok büyük olması sebebiyle zümrelere göre örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yönteminde tesadüfi örnekler, örnekleme girer. Ancak bu tesadüfi örnekler belirlenirken ana kütle belirli özelliklere göre kendi arasında zümrelere ayrılır ve her zümreden o zümreyi temsil edecek sayı ve nitelikte örnek ayrı ayrı tesadüfi olarak belirlenir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2007: 62). Bu bağlamda kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik toplumun alt, orta ve üst zümrelerinde yer alan velilerin araştırmaya dengeli olarak katılımlarını sağlamak amacıyla bu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, Afyonkarahisar il merkezindeki, farklı sosyal çevreye ve imkânlara sahip 10 okulda 1. sınıf öğretmenleri ile bu okullardaki 1. sınıf öğrenci velilerinden oluşmaktadır.

Tablo 1: Çalışma Grubunda Yer Alan Veli ve Öğretmenlere Ait Frekans ve Yüzde Değerleri

	Frekans	Yüzde
Öğretmen	96	43.6
Veli	124	56.4

Tablo 2: Çalışma Grubunda Yer Alan Velilere Yönelik Betimsel Bilgiler

Gelir düzeyi	Frekans	Yüzde	Eğitim durumu	Frekans	Yüzde
0-1500	37	32.7	İlköğretim	21	19.4
1500-3000	56	49.6	Lise	33	30.6
3000 ve üstü	20	17.7	Lisans	54	50

Araştırmaya 96'sı 1. sınıf öğretmeni ve 124'ü 1. sınıf velisi olmak üzere 220 kişi katılmıştır (Tablo 1). Araştırmaya katılan veliler gelir düzeyi bakımından sayısal olarak betimlendiği zaman, 37'si 0-1500 TL arası, 56'sı 1500-3000 TL arası ve 20'si de 3000 TL ve üstü kazanca sahiptir. Bununla birlikte veliler eğitim durumuna göre sayısal olarak betimlendiği zaman ise 21'i ilköğretim, 33'ü lise ve 54'ü lisans düzeyindedir (Tablo 2).

Veri Toplama Aracı ve Geliştirilmesi

Araştırmada veri toplama aracı olarak tutum ölçeği kullanılmıştır. Tutum ölçeğinde yer alan maddelere; "Hiç Katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Kararsızım", "Katılıyorum", "Tamamen Katılıyorum" arasında değişen likert tipi beşli bir dereceleme yapılmıştır. Tutum ölçeği iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde bazı değişkenlere (Öğretmen ve veli arasında, velilerin de kendi arasında ekonomik gelir ve öğrenim durumu değişkenleri) yer verilirken; ikinci bölümde ise, öğretmenlerin ve velilerin tutumlarını ortaya çıkarmak için kapalı uçlu 20 maddeye yer verilmiştir.

Araştırmada kullanılacak olan veri toplama aracının maddelerini belirlemek için öncelikle literatür taraması yapılmış ve ardından öğretmenler ile okul müdürlerine açık uçlu sorular sorulmuştur. Daha sonra buradan elde edilen verilere dayanarak taslak ölçek oluşturulmuştur. Taslak ölçek için başlangıçta 35 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Geçerlik ve güvenirlik analizleri sonucunda 15 madde atılmıştır. Taslağın güvenirlik ve geçerlik hesapları için ön denemesi yapılmıştır.

Ön analiz sonucuna göre, Kaiser Mayer Olkin (KMO) .88 ve Bartlett testi değerinin (.00) düzeyinde anlamlı olduğu ($p < .05$) ortaya çıkmıştır. Buna göre ölçeğin faktör analizine uygun olduğu söylenebilir. Ölçeğe ilişkin yapılan faktör analizi sonucunda ölçek maddelerine ait faktör yük değerlerinin .51-.77 arasında değiştiği görülmüştür (Tablo 3). Ayrıca güvenirlik çalışması için hesaplanan iç tutarlık katsayısı (Croanbach Alpha) genel için $\alpha = .90$ olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte ölçeğe ilişkin her bir alt boyutun da güvenirlik katsayısı hesaplanmıştır. Buna göre, okul alt boyutu için $\alpha = .91$, veli alt boyutu için $\alpha = .63$ ve öğrenci alt boyutu için $\alpha = .64$ olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca madde toplam korelasyonunun .36 - .72 arasında değiştiği görülmüştür. Bu bulgular, ölçeğin, öğretmen ve velilerin kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik tutumlarını ölçmekte kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Tutum Ölçeği Maddelerinin Faktör Yükleri

Madde	Okul boyutu	Veli boyutu	Öğrenci boyutu
1	.56		
2	.55		
3	.62		
5	.71		

Tablo 3 (Devam): Tutum Ölçeği Maddelerinin Faktör Yükleri

Madde	Okul boyutu	Veli boyutu	Öğrenci boyutu
7	.78		
8	.57		
9	.64		
12	.57		
15	.58		
17	.54		

18	.68		
20	.70		
22	.67		
23	.76		
6		.61	
10		.67	
14		.63	
13			.49
16			.75
11			.69

Verilerin Çözümlemesi

Değerlendirme, 220 katılımcının tutum ölçeğine verdiği yanıtlar üzerinde yapılmıştır. Verilerin çözümlemesinde, öğretmen ve velilerin verdikleri cevapların puanlarını hesaplamak amacıyla ölçekte yer alan maddelere aşağıda belirtilen puan aralıkları uygulanmıştır. Verilerin çözümlemesinde, aritmetik ortalama, frekans, yüzde, faktör yükleri, one way anova ve t-testi istatistik işlemleri kullanılmıştır. Bu aşamadan sonra veliler ve öğretmenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını saptamak amacıyla t-testi; velilerin gelir düzeyi ve eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını saptamak amacıyla da tek yönlü varyans analizi(One-Way Anova) uygulanmıştır.

Verilerin analizinde puan aralıkları, ‘‘Hiç Katılmıyorum’’ 1.00-1.79, ‘‘Katılmıyorum’’ 1.80-2.59, ‘‘Kararsızım’’ 2.60-3.39, ‘‘Katılıyorum’’ 3.40-4.19 ve ‘‘Tamamen Katılıyorum’’ 4.20- 5.00 olarak belirlenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Öğretmen ve velilerin, kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik tutumları(Genel/Okul/Öğrenci/Veli) arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Ölçekte yer alan yanıtların öğretmenler ve veliler arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan t-testi sonuçlarına göre; genel tutumlarda, okul boyutunda, veli boyutunda ve öğrenci boyutunda öğretmenlerin lehine anlamlı farklılıklar vardır ($p<.05$)(Tablo 4). Öğretmenler velilere nazaran bu uygulamaya daha olumlu bakmaktadır.

Tablo 4: Öğretmen ve Veli Tutumlarını Karşılaştıran t-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Katılımcı	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Okul Boyutu	Öğretmen	96	66.35	18.70	-4.730	.000
	Veli	114	53.44	21.74		
Veli Boyutu	Öğretmen	96	38.02	19.6	7.414	.000
	Veli	114	19.31	17.6		
Öğrenci Boyutu	Öğretmen	96	50.6	23.43	-3.463	.001
	Veli	114	39.31	24.7		
Genel Tutum	Öğretmen	96	58.49	15.91	6.043	.000
	Veli	114	44.56	18.22		

Öğretmen ve velilerin okul alt boyutuna yönelik tutumlarına ait bulgular

Tablo 4’deki öğretmen ve velilerin kayıt bölgeleri uygulamasına ilişkin okul boyutuna yönelik tutumları değerlendirildiğinde şu sonuçlarla karşılaşılmaktadır:

Tablo 4’de belirtildiği gibi, ölçeğin 2. maddesinde yer alan “Çocuğun eğitimi için MEB’in her okuluna güvenilmelidir” ifadesine velilerin verdikleri yanıtlar 3.14 ortalama “Kararsızım” aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin ise 3.73 ortalama ile “Katılıyorum” aralığına denk gelmektedir. Öğretmen ve velilerin verdikleri yanıtların arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan t-testi sonuçlarına göre fark anlamlıdır ($p < .05$). Veliler okullara öğretmenlere göre daha az güvenmektedirler. Velilerin okullara yönelik tereddütlerinin temelinde okullar arasındaki imkân ve başarı farklılıklarının yattığını söylenebilir.

Tablo 5’de belirtildiği gibi, ölçeğin 2. maddesinde yer alan “Kayıt bölgeleri uygulaması eğitimde fırsat eşitliği açısından önemlidir.” ifadesine ölçeği cevaplayan velilerin verdikleri yanıtların ortalaması 3.40 ortalama ile “Katılıyorum” aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin verdikleri yanıtın ortalaması ise 3.86 ile “Katılıyorum” aralığına denk gelmektedir. Öğretmen ve velilerin bu maddeye yönelik verdikleri yanıtların arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını saptamak için yapılan t-testi sonucuna göre fark anlamlıdır ($p < .05$).

Tablo 5’de belirtildiği gibi, ölçeğin 15. maddesinde yer alan “Çocuğun eğitimi için okullar arasında seçim yapılmasını hoş karşılamam” ifadesine, velilerin verdikleri yanıtların ortalaması 2.54 ile “Katılmıyorum” aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin ise verdikleri yanıtların ortalaması 3.20 ile “Kararsızım” aralığına denk gelmektedir. Öğretmen ve velilerin bu maddeye yönelik verdikleri yanıtların arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını saptamak için yapılan t-testi sonuçlarına göre, fark anlamlıdır ($P < .05$).

Tablo 5’de belirtildiği gibi, ölçeğin 20. maddesinde yer alan “Okullar arasındaki imkân farklılıkları kayıt bölgeleri uygulaması ile giderilebilir.” ifadesine ölçeği cevaplayan velilerin bu maddeye ilişkin

yanıtlarının ortalaması 2.97 ile “Kararsızım” aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin yanıtları ise 3.40 ortalama ile “Katılıyorum” aralığına denk gelmektedir. Veli ve öğretmenlerin bu maddeye yönelik verdikleri yanıtların arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan t-testi sonucuna göre, fark anlamlıdır ($P<.05$). Veliler okullar arasındaki farklılıklarının kayıt bölgeleri uygulaması ile giderilmesi ile ilgili maddeye verdikleri yanıtlarda kararsız kalmalarının sebebi bu uygulamanın tek başına bu farklılıkları azaltmada yeterli olmayacağı görüşünde olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Öğretmenler ise veli desteğinin okul imkânlarını artırmada önemli bir faktör olarak görüyor olabilirler.

Velilerin verdiklerin yanıtların okul boyutuna yönelik 14 ifadeden dört tanesi katılıyorum, dokuz tanesi “Kararsızım” ve bir tanesi “Katılmıyorum” aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin okul boyutuna ilişkin verdikleri yanıtların, 14 ifadeden 12 tanesi “Katılıyorum” aralığına denk gelirken, iki tanesi “Kararsızım” aralığına denk gelmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: Öğretmen ve Velilerin Okul Boyutuna Yönelik Tutumlarına Ait Aritmetik Ortalama, T-testi ve Standart Sapma Değerleri

SN	Maddeler	N	Kat.		1	2	3	4	5	$\bar{X}$	ss	t	p
1	Öğrencinin yakındaki okula gitmesi okula karşı tutumunu olumlu etkiler.	124	Veli	f	8	37	12	35	32	3.37	1.3	-4.20	.00
				%	6.5	29.8	9.7	28.2	25.8				
		96	Öğr	f	4	8	5	41	38	4.05	1.0		
				%	4.2	8.3	5.2	42.7	39.6				
2	Çocuğun eğitimi için MEB'in her okuluna güvenilmelidir.	124	Veli	F	13	36	18	34	23	3.14	1.3	-3.45	.00
				%	10.5	29	14.5	27.4	18.5				
		96	Öğr	F	17	52	31	65	55	3.73	1.2		
				%	7.7	23.6	14.1	29.5	25				
3	Kayıt bölgeleri eğitimde fırsat eşitliği açısından önemlidir.	124	Veli	f	9	23	22	35	33	3.40	1.1	-2.94	.00
				%	7.3	28.5	17.7	39.5	16.9				
		96	Öğr	f	2	14	12	35	33	3.86	1.1		
				%	2.1	14.6	12.5	36.5	34.4				
5	Öğrencinin uzaktaki okula gitmesine karşıyım.	124	Veli	f	11	43	14	30	26	3.13	1.3	-2.95	.00
				%	8.9	34.7	11.3	24.2	21				
		96	Öğr	f	6	11	20	33	26	3.64	1.1		
				%	6.2	11.5	20.8	34.4	27.1				
7	Bir velinin uzaktaki okula çocuğunu göndererek kendi mahallesindeki okulu göz ardı etmesi hoş değil.	124	Veli	F	11	40	20	27	26	3.13	1.3	-3.396	.00
				%	8.9	32.3	16.1	21.8	21				
		96	Öğr	f	4	17	9	38	28	3.71	1.1		
				%	4.2	17.7	9.4	39.6	29.2				
8	Her okulun sadece kendi çevresindeki hanelerden öğrenci alması okul ekonomisini olumlu etkiler.	124	Veli	f	14	45	19	31	15	2.90	1.2	-2.449	.01
				%	11.3	36.3	15.3	25	12.1				
		96	Öğr	f	7	21	21	29	18	3.31	1.2		
				%	7.3	21.9	21.9	30.2	18.8				

Kat:Katılımcı

Tablo 5(Devam): Öğretmen ve Velilerin Okul Boyutuna Yönelik Tutumlarına Ait Aritmetik Ortalama, T-testi ve Standart Sapma değerleri

SN	Maddeler	N	Kat.		1	2	3	4	5	$\bar{X}$	ss	t	p
9	Kayıt bölgeleri uygulaması toplumsal bütünlük ve istikrarın sağlanmasında önemli bir rol üstlenir.	124	Veli	f	9	29	23	49	14	3.24	1.15	-2.08	.03
				%	7.3	23.4	18.5	39.5	11.3				
		96	Öğr.	f	6	7	26	42	15	3.55	1.04		
				%	6.2	7.3	27.1	43.8	15.6				
12	Öğrencinin gittiği okulun evine yakın olması okul ile etkileşimine olumlu katkı sağlar.	124	Veli	f	10	26	18	41	29	3.42	1.27	-1.93	.05
				%	8.1	21	14.5	33.1	23.4				
		96	Öğr.	f	5	12	13	38	28	3.75	1.16		
				%	5.2	12.5	13.5	39.6	29.2				
15	Çocuğun eğitimi için okullar arasında seçim yapılmasını hoş karşılamam.	124	Veli	f	23	50	21	21	9	2.54	1.18	-4.14	.00
				%	18.5	40.3	16.9	16.9	7.3				
		96	Öğr.	f	6	27	18	31	14	3.20	1.18		
				%	6.2	28.1	18.8	32.3	14.6				
17	Bu uygulama ile çocukların okullara eşit dağıtılması okullar arasındaki başarı farklılıklarını azaltacaktır.	124	Veli	f	16	40	21	33	14	2.91	1.24	-4.82	.00
				%	12.9	32.3	16.9	26.6	11.3				
		96	Öğr.	f	2	12	22	40	20	3.66	1.01		
				%	2.1	12.5	22.9	41.7	20.8				
18	Çocuğun uzaktaki okula gidebilmesi için harcanan para mahalledeki okula harcanmalıdır.	124	Veli	f	12	39	24	31	18	3.03	1.24	-3.04	.00
				%	9.7	31.5	19.4	25	14.5				
		96	Öğr.	f	9	10	15	45	17	3.53	1.17		
				%	9.4	10.4	15.6	46.9	17.7				

Kat: Katılımcı

Tablo 5(Devam): Öğretmen ve Velilerin Okul Boyutuna Yönelik Tutumlarına Ait Aritmetik Ortalama, T-testi ve Standart Sapma değerleri

SN	Maddeler	N	Kat.		1	2	3	4	5	$\bar{X}$	ss	t	P
20	Okullar arasındaki imkân farklılıkları kayıt bölgeleri uygulaması ile giderilebilir.	124	Veli	f	15	40	20	31	18	2.97	1.2	-2.58	.01
				%	12.1	32.3	16.1	25	14.5				
		96	Öğr.	f	5	20	21	31	19	3.40	1.1		
				%	5.2	20.8	21.9	32.3	19.8				
22	Diğer okullara nazaran aileler, kendi mahallesindeki okulla daha fazla ilgilenmelidir.	124	Veli	f	9	27	19	41	28	3.41	1.2	-3.22	.00
				%	7.3	21.8	15.3	33.1	22.6				
		96	Öğr.	f	2	11	8	46	29	3.92	1.0		
				%	2.1	11.5	8.3	47.9	30.2				
23	Kayıt bölgeleri uygulaması okullara karşı ön yargıları kıracaktır.	124	Veli	f	14	35	28	27	20	3.03	1.2	-2.98	.00
				%	11.3	28.2	22.6	21.8	16.1				
		96	Öğr.	f	4	20	15	35	22	3.53	1.1		
				%	4.2	20.8	15.6	36.5	22.9				

Kat: Katılımcı

Öğretmen ve Velilerin Veli Alt Boyutuna Yönelik Tutumlarına Yönelik Bulgular

Öğretmen ve velilerin kayıt bölgelerine ilişkin veli boyutuna yönelik tutumları değerlendirildiğinde şu sonuçlarla karşılaşılmaktadır:

Tablo 6’de belirtildiği gibi, ölçeğin 6. maddesinde yer alan ‘‘Her bir adresin sadece bir okulla ilişkilendirilmesini hoş karşılamam’’ ifadesine, velilerin verdikleri yanıtlar 4.06 ortalama ile ‘‘Katılıyorum’’ aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin ise verdikleri yanıtların ortalaması 3.55 ile ‘‘Katılıyorum’’ aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin ve velilerin bu maddeye yönelik yanıtlarının arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan t-testi sonuçlarına göre, fark anlamlıdır ($P < .05$).

Velilerin, veli boyutuna yönelik verdikleri yanıtların, üç ifadeden iki tanesi ‘‘Tamamen Katılıyorum’’ aralığına denk gelirken, bir tanesi ‘‘Katılıyorum’’ aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin üç ifadeye verdikleri yanıtların, iki tanesi ‘‘Katılıyorum’’ aralığına denk gelirken, bir tanesi ‘‘Kararsızım’’ aralığına denk gelmektedir.

Tablo 6: Öğretmen ve Velilerin Veli Boyutuna Yönelik Tutumlarına Ait Aritmetik Ortalama, T-testi ve Standart Sapma değerleri

SN	Maddeler	N	Kat.		1	2	3	4	5	$\bar{X}$	ss	t	P
6	Her bir adresin sadece bir okulla ilişkilendirilmesini hoş karşılamam.*	124	Veli	f	2	10	13	52	47	4.06	.9	-3.54	.00
				%	1.6	8.1	10.5	41.9	37.9				
		96	Öğr	f	6	13	21	34	22	3.55	1.1		
				%	6.2	13	21	34	22				
10	Ailelerin çocuklarını isteği okula göndermek istemesi önemlidir.*	124	Veli	f	0	8	6	45	65	4.34	.8	-5.41	.00
				%	0	6.5	4.8	36.3	52.4				
		96	Öğr	f	3	13	17	44	19	3.65	1		
				%	3.1	13.5	17.7	45.8	19.8				
14	Çocuğun eğitimi için okullar arasında seçim yapılmalıdır.*	124	Veli	f	3	7	7	50	57	4.21	.9	5.96	.00
				%	2.4	5.6	5.6	40.3	46				
		96	Öğr	f	5	21	21	32	17	3.36	1.1		
				%	8	21.9	21.9	33.3	17.7				

Kat: Katılımcı

* : Olumsuz madde

Öğretmen ve Velilerin Öğrenci Alt Boyutuna Yönelik Tutumlarına Ait Bulgular

Öğretmen ve velilerin kayıt bölgeleri uygulamasına ilişkin öğrenci boyutuna yönelik tutumları değerlendirildiğinde şu sonuçlarla karşılaşılmaktadır:

Tablo 7’de belirtildiği gibi, ölçeğin 16. maddesinde yer alan “Öğrencinin gittiği okulun eve yakın ya da uzak olması öğrencinin başarısını etkilemez” ifadesine velilerin verdikleri yanıtlar 3.70 ortalama ile “Katılmıyorum” aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin ise bu maddeye yönelik verdikleri yanıtlar 2.88 ortalama ile “Kararsızım” aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin ve velilerin bu maddeye yönelik verdikleri yanıtların arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan t-testi sonuçlarına göre fark anlamlıdır ($p < .05$).

Ölçeğin 11. maddesinde yer alan “Öğrencinin okuldaki arkadaşlarının aynı mahalleden olmaması onun uyum sorunu yaşamasına sebep olur” ifadesine velilerin verdikleri yanıtlar 2.59 ortalama ile “Katılmıyorum” aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin bu maddeye yönelik verdikleri yanıtlar 2.90 ortalama ile “Kararsızım” aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin ve velilerin bu maddeye yönelik verdikleri yanıtların arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemeye yönelik yapılan t-testi sonuçlarına göre fark anlamlı değildir ($p < .05$).

Velilerin öğrenci boyutuna ilişkin verdikleri yanıtların bir tanesi katılmıyorum, bir tanesi “Katılıyorum” aralığına denk gelirken, bir tanesi de “Kararsızım” aralığına denk gelmektedir. Öğretmenlerin öğrenci boyutuna ilişkin verdikleri yanıtların 3’ü de “Kararsızım” aralığına denk gelmektedir.

Tablo 7: Öğretmen ve Velilerin Öğrenci Boyutuna Yönelik Tutumlarına Ait Aritmetik Ortalama, T-testi ve Standart Sapma değerleri

SN	Maddeler	N	Kat.		1	2	3	4	5	$\bar{X}$	ss	t	p
13	Okulun eve uzaklığı öğrenci başarısında önemlidir.	124	Veli	f	21	39	22	25	17	2.82	1.31	-2.71	.00
				%	16.9	31.5	17.7	20.2	13.7				
		96	Öğr	f	10	17	20	33	16	3.29	1.23		
				%	10.4	17.7	20.8	34.4	16.7				
16	Öğrencinin gittiği okulun eve yakın ya da uzak olması öğrencinin başarısını etkilemez.*	124	Veli	f	8	23	12	36	45	3.70	1.30	3.35	.00
				%	6.5	18.5	9.7	29	36.3				
		96	Öğr	f	9	29	16	26	16	3.11	1.27		
				%	9.4	30.2	16.7	27.1	16.7				
11	Öğrencinin okuldaki arkadaşlarının aynı mahalleden olmaması onun uyum sorunu yaşamasına sebep olur.	124	Veli	f	21	56	14	18	15	2.59	1.26	-1.79	.07
				%	16.9	45.2	11.3	14.5	12.1				
		96	Öğr	f	12	32	19	19	14	2.90	1.27		
				%	12.5	33.3	19.8	19.8	14.6				

Kat: Katılımcı

* : Olumsuz madde

Velilerin, kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik genel tutumları arasında, gelir ve öğrenim durumu değişkeni bakımından anlamlı bir farklılık var mıdır?

Velilerin kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik tutumlarının gelir değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan one way anova sonuçlarına göre, velilerin tutumlarında anlamlı farklılıklar vardır ($F=3.573$, $p<.05$)(Tablo 8). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için varyans eşitliği ($p>.05$) göz önüne alınarak Scheffé testi kullanılmıştır. Ekonomik geliri 0-1500 TL ile 3000 ve üstü TL olan velilerin tutumları arasında ekonomik geliri 0-1500 olanların lehine anlamlı bir farklılık vardır. Bu da bize göstermektedir geliri yüksek aileler çocuğun daha iyi bir eğitim alabilmesi için okul seçimine önem vermektedirler. Okullar arasındaki başarı ve imkân farklılıklarının olması ve çocuğunun eğitim olanakları bakımından kısıtlı olan okullara gitmek zorunda kalması bu aileleri endişelendiriyor olabilir. Geliri düşük aileler ise çocuğunu daha iyi bir eğitim alabilmesi için uzaktaki bir okula gönderemediğinden dolayı kayıt bölgeleri uygulamasına daha olumlu bakıyor olabilir.

Tablo 8: Velilerin Ekonomik Gelirlerine Göre Tutumlarını Karşılaştıran Tek Yönlü Anova Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	1723.813	2	861.906	3.573	.038	0-1500 ile 3000TL üstü
Gruplar içi	25678.224	110	233.438			
Toplam	27402.032	112	13.78			

Velilerin kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik tutumlarının öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan one way anova sonuçlarına göre, velilerin tutumlarında anlamlı farklılıklar saptanmıştır ($F=5,092$ $p<.05$)(Tablo 9). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için varyans eşitliği ($p>.05$) göz önüne alınarak Scheffe testi kullanılmıştır. Öğrenim durumu lisans ve lise olanlar arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Buna göre öğrenim durumu lisans olanlar, lise ve ilköğretim olanlara nazaran bu uygulamaya daha olumsuz bakmaktadırlar.

Tablo 9: Velilerin Öğrenim Düzeylerine Göre Tutumlarını Karşılaştıran Tek Yönlü Anova Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Faruk
Gruplar arası	2300.594	2	1150.297	5.092	.008	Lise-Lisans
Gruplar içi	23720.936	105	225.914			
Toplam	26021.530	107				

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma ile 2009-2010 eğitim-öğretim yılında uygulamaya giren kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik öğretmen ve velilerin tutumları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Öğretmen ve velilerin bu uygulamaya ilişkin tutumlarının değerlendirilmesinde, öğretmenler ($\bar{X}=58.49$) genel anlamda bu uygulamayı velilerden ($\bar{X}=44.56$) daha olumlu karşılamaktadırlar. Veliler tarafından okulların kalite bakımından sınıflandırılması öğretmenlerin de kalite bakımından sınıflandırılması anlamına gelmesi anlamı taşıyabilir. Dolayısıyla, bu uygulamaya öğretmenler destek verirken velilerin bu durumdan çok hoşnut olmaması beklenebilir. Öğretmenlerin veli profili yüksek olan A sınıfı okullarda çalışıyor olmaları, öğretmenler arasında da bir sosyal statü farkı oluşturuyor olabilir. Bunun doğal sonucu olarak öğretmenler velilere nazaran kayıt bölgeleri uygulamasını daha olumlu karşılıyor olabilir. Bununla birlikte velilerin de okullara yönelik önyargıları ve tereddütleri bu uygulamaya yönelik tutumlarını olumsuz etkiliyor olabilir. Yıldırım (2008)'ın okul aile işbirliğine yönelik araştırmasında öğretmenler: "Okul aile işbirliğinin, okulun finansman bakımından

rahatlamasını, yükünün azalmasını ve başarının artmasını sağlar. Çünkü veliler okulun işleyişi bakımından söz sahibi olurlarsa okula daha çok yardımcı olurlar. Okula karşı önyargıları kalkmış olur. Eğer veliler okula inanırlarsa maddi ve manevi bakımdan destek olurlar. Ancak bu imkânların yeterli seviyede olmaması devletin okullar aracılığı ile bireylere eşit standartlarda eğitim olanağı sunmasını engellemektedir. Bu durum da velilerin ve öğretmenlerin okullara karşı kararsız bir tutum sergilemesine sebep olmaktadır” şeklinde yargıya yer vererek; öğretmenler, okul-aile işbirliğinin geliştirilmesi ile veli-okul arasındaki etkileşimin önemli derecede artacağını, dolayısıyla da okullara karşı ön yargıların kırılacağını belirtmişlerdir.

Ölçeğin 2. maddesinde yer alan “Çocuğun eğitimi için MEB’in her okuluna güvenilmelidir” ifadesine göre öğretmen ve velilerin tutumlarının karşılaştırılmasında; öğretmenler ($\bar{X}=3.73$) katıldıklarını belirtirken, veliler ise ($\bar{X}=3.14$) kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmen ve velilerin verdikleri yanıtların arasındaki fark anlamlıdır ($p<.05$). Sonuçlardan da görüleceği üzere velilerin ilköğretim okullarının verdiği eğitime karşı bir kararsızlık yaşadığı açıktır. Okullar arasındaki başarı ve imkân farklılıkları velilerin okullara yönelik ön yargılarının oluşmasına sebep olabilir. Okullara karşı oluşan önyargıların en önemli etkenlerinden birisi de okul ile aile işbirliğidir. Okul ile aile arasında işbirliğinin tam manasıyla gerçekleşmemesi velinin okullar hakkında ön yargılar oluşturmaya sebep olabilir. Ancak öğretmenler okullar arasında ayırım yapılmamasını ve her okula güvenilmesini belirtmektedirler.

Ölçeğin 3. maddesinde yer alan “Kayıt bölgeleri uygulaması eğitimde fırsat eşitliği açısından önemlidir.” İfadesine verilen yanıtlara göre veliler ve öğretmenler kayıt bölgelerinin bu imkânların eşitlenmesinde önemli bir rol alacağını düşünmektedirler. Hem veliler ($\bar{X}=3,4$) hem de öğretmenler ($\bar{X}=3,8$) katıldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin ve velilerin verdikleri yanıtların arasındaki fark anlamlıdır ($p<.05$). Toplumdaki bireylerin daha üst statülere hareket edebilmeleri büyük ölçüde kendilerine sağlanan eğitim olanakları ile yakından ilgilidir. Bir başka ifadeyle eğitim yoluyla dikey hareketlilik eğitimde fırsat eşitliği ile sağlanabilir. Diğer taraftan eğitim kurumlarının niteliklerinin bölgelere göre değişmesi toplumun alt sosyo-ekonomik sınıfının nitelikli eğitim olanaklarından yararlanmasını önlemektedir (Sarıtış, 2006: 231). Yukarıda da değinildiği gibi çağdaş ve sosyal bir devletin en önemli görevlerinden biri de, bireylere ortak ve eşit eğitim imkânları sunarak bireyin sahip olduğu potansiyel ve yeteneğiyle toplumda önemli bir statü elde etmesini sağlamaktır. Okullar arasında başarı ve imkân farklılıklarının olması, bireylerin sahip olduğu eğitim olanakları bakımından farklılığa sebep olmaktadır. Okullar toplumdaki bu farklılıkları artırıcı değil eşitleyici bir rol üstlenmelidir. Her birey kendisine sunulan eşit sosyal ve ekonomik imkânlar çerçevesinde toplumda statü elde etmelidir. Bu durum ise eğitimde fırsat eşitliği kavramına vurgu yapmaktadır.

Ölçeğin 6. maddesinde yer alan “Her bir adresin sadece bir okulla ilişkilendirilmesini hoş karşılamam” ifadesine yönelik velilerin ve öğretmenlerin tutumlarının karşılaştırılmasında, hem veliler ($\bar{X}=4.06$), hem de öğretmenler ($\bar{X}=3.55$) katıldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin ve velilerin verdikleri yanıtların arasındaki fark anlamlıdır ($p<.05$). Kayıt bölgeleri uygulamasında her adres sadece bir okulla ilişkilendirilmekte, öğrencinin kendi bölgesi dışında bir okulda öğrenim görmesini engellenmektedir. Öğretmen ve velilerin düşüncelerine baktığımız zaman her ikisi de hemen hemen aynı düşüncüyü paylaşmaktadırlar. Buna göre öğrenciye yalnızca bir okula gidebilme hakkının verilmesine

karşı çıkmaktadır. Bunun sebebi de okulların imkân, başarı ve öğretim kalitesi bakımından farklılık göstermesi olabilir.

Farklı sosyal statüdeki velilerin bu uygulamaya yönelik tutumları incelendiğinde; gelir ve öğrenim düzeyi arttıkça velinin uygulamaya dönük tutumu olumsuzlaşmaktadır. Yüksek gelir düzeyine sahip olan bireylerin (3000 ve üstü: $\bar{X}$ =36.25, 1500-3000: $\bar{X}$ =43.39, 0-1500: $\bar{X}$ =49.04 ortalama ile) ölçeğin genelinden aldıkları puanlar diğerlerine göre daha düşüktür. Gelir düzeyi yüksek olan ailelerin okul seçme özgürlüğünün kısıtlanması onların bu uygulamaya yönelik tutumlarının olumsuz olmasında etkili olabilir.

Tutumlar velilerin öğrenim düzeyi değişkenine göre incelendiğinde; lisans düzeyinde olanların tutumları ilköğretim ($\bar{X}$ =48.71) ve lise ($\bar{X}$ =49.46) düzeyinde olanlara göre daha düşüktür. Çocuğunu daha iyi imkânlara sahip okullarda okutmak isteyen lisans düzeyinde ($\bar{X}$ =38.58) eğitime sahip olan velilerin bu uygulama ile okul seçme şansının elinden alınması ya da uygulamanın toplumda sosyal bir tabakalaşma oluşturuyor gibi görünmesi onların uygulamaya ilişkin tutumlarını olumsuz etkilemiş olabilir.

Sosyal hayatta insanlar arasında bir çok “start eşitsizlikleri” vardır. Okul, bu eşitsizlikleri daha da artırıcı yönde değil kapatıcı yönde çalışmalı; okul öğretiminde geri kalanlar veya başarısız olanlar çeşitli önlemlerle desteklenmelidir (Ergün, 1992: 105). Türkiye’deki eğitim veren devlet kurumlarına göz attığımız zaman aynı şehirde, aynı semtte hatta aynı mahallede olan okullar arasında sosyal, ekonomik ve başarı yönünden kayda değer farklılık saptayabiliriz. Bu farklılıkların oluşmasında şüphesiz birçok etken söz konusudur. Bu etkenlerin başlıcaları okul imkânları, okulun bulunduğu çevrenin sosyo-kültürel seviyesi, okuldaki yönetici ve öğretmenlerin mesleki becerileri ve eğitime yönelik tutumları olarak gösterilebilir.

Öneriler

Kayıt bölgeleri uygulaması eğitimde fırsat eşitliği bakımından önemlidir. Bu uygulama ile toplumun farklı kesimlerinin eğitim toplumda farklı statüdeki bireyleri ayrıştırıcı değil birleştirici bir rol üstlenmelidir. Kayıt bölgeleri uygulaması ile okullar sadece kendi bölgelerindeki hanelerden öğrenci alıp ve çok başarılı okulların kontenjanları azalması, sosyal ve kültürel bakımdan üst düzey ailelerin öğrencilerinin belirli okullarda yoğunlaşmasının önlenmesi ile okullar arasındaki imkân ve başarı farklılıklarının dengelenmesi sağlanabilir.

Toplumun üst sosyal sınıftaki velilerinin kaygıları dikkate alınmalıdır ve okullar arasındaki farklılıkları azaltıcı önlemler alınmalıdır.

Okul-toplum ilişkisini güçlendirici etkinliklere yer verilerek, kötü imaja sahip okulların daha yakından tanınması ve sahiplenilmesi sağlanmalıdır.

Farklı sosyal statüdeki velilerin okullara yönelik algılamalarını derinlemesine belirlemek amacıyla nitel çalışmalar yapılabilir.

Ayrıca okul yöneticilerinin kayıt bölgeleri uygulamasına yönelik algılamaları araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Aslan, K.(2001) Eğitimin Toplumsal Temelleri, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5: 16-30,
- Alsbury, T. L. & Shaw. N. L. (2005). Policy Implications for Social Justice in School District Consolidation, Leadership and Policy in Schools, 4, 105–126.
- Bohn, A.P., & Sleeter, C.E. (2000). Multicultural education and the standards movement: A report from the field. Phi Delta Kappan, 82(2), 156–161.
- Dewey, J.(1996) Demokrasi ve Eğitim, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Ergün, M.(1992) Eğitim ve Toplum(2.Baskı), Ankara: Ocak Yay.
- Doğan, H.(1997) Eğitim Programı ve Öğretim Tasarımı, Ankara: Doğan yay.
- Karasar, N.(2009) Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Nobel Yay.
- MEB 26/03/2009 tarih ve 2009/30 sayılı genelgesi,<iogm.meb.gov.tr/files/mevzuat/101.pdf>. Adresinden 10 Aralık 2009 tarihinde alınmıştır.
- Numanoğlu, G. (1999). Bilgi Toplumu-Eğitim-Yeni Kimlikler-II: Bilgi Toplumu ve Eğitimde Yeni Kimlikler. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 32, (1-2), 341-350.
- Sarıtaş, M.(2006). Eğitimin toplumsal temelleri, K. Keskinlikç(ed.), Eğitim Bilimine Giriş(2. Baskı), Ankara: Pegem A yay.
- Tezcan, M. (1981) Eğitim Sosyolojisine Giriş, Ankara: Ankara üniv.
- Tomul, E.(2009) İlköğretim Okullarındaki Sosyal Adalet Uygulamalarına İlişkin Yönetici Görüşleri, Eğitim ve Bilim, 152: 126-137
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S.(2007) SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Detay yay.
- Yıldırım, C.(2008) Okul-Aile İşbirliğine Yönelik Bir Araştırma, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7: 98-115.
- Yörükoğlu, A.(1997) Aile ve Çocuk(5. Baskı), Ankara: Özgür yay.

MOBİL İLETİŞİMİN YAYINCILIK VE PAZARLAMA İLETİŞİMİNE ETKİSİ

Osman KÖROĞLU

Dr. Fatih Üniversitesi, İstanbul MYO Halkla İlişkiler Programı

ÖZET: Bu makalede, mobil yayıncılık, mobil içerik, mobil pazarlama ve reklamcılık, mobil içerik ve yayıncılıkta izne bağlı pazarlama modelinin kullanımı konularında uzmanlara ve yayıncılarla yapılan derinlemesine mülakatlarla ilgili konular incelenmiştir. Bunun için 42 mobil yayıncı ve uzmanla derinlemesine mülakat yöntemiyle görüşülmüştür. Mobil iletişim ortamının yayıncılık, reklamcılık ve pazarlama alanlarındaki etkileri ve bunların sonuçları, uzman görüşleriyle ortaya konulmuştur ve mobil içerik ve yayıncılıkta izne bağlı pazarlama modelinin tutarlılığı da uzmanlarca onaylanmıştır.

Anahtar kelimeler: Mobil yayıncılık, içerik, reklamcılık, izin tabanlı pazarlama.

ABSTRACT: This article analyse mobile communication and usage of permission based marketing in the mobile content and publishing via interviews with in-depth interview method. Interview subjects were 42 specialists from mobile publishing, broadcasting, narrowcasting, mobile content, mobile marketing and advertisement fields. Specialists were approved consistency of usage of permission based marketing in the mobile content and publishing.

Keywords: Mobile publishing, broadcasting, content, advertising, permission based marketing.

GİRİŞ

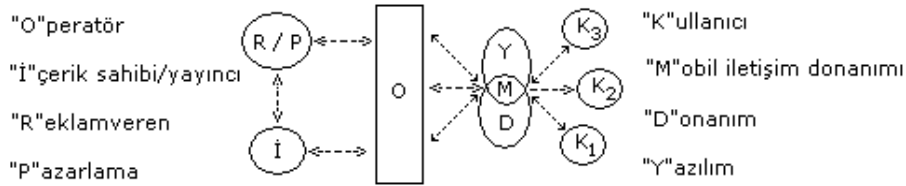
Mobil iletişim sektörü tüm dünyada internet sektöründen de dinamik. Bu yüzden her gün yeni uygulamalar, teknolojiler, kurallar, iş modelleri ortaya çıkmakta. Bu hareketlilik ve alışılmış modellerden gelen kârlılığın sürmesi karar verici konumundaki devlet yetkilileri, operatörler, yazılım ve donanım üreticileri, yayıncı ve reklamcılar nezdinde belirsizliğe ve yenilik ve farklı modellere uyumla ilgili yavaşlığı yol açmakta.

Bireyin gün boyu üç temel ekranı, televizyon, bilgisayar ve mobil iletişim donanımdır. Mobil içeriğe bilgisayardakinden farklı bir ortam olan mobil webden de erişilir. Bilgisayarla bir oturumda 1 saatlik bir erişim söz konusu olabilirken, mobil donanımlarda bu 5 dakikaya kadar düşer. Sayısallaşma ve kullanıcı odaklılıkla gerçek yakınsama görüldükçe, bu ekranlar da bir araya gelmektedir. Dünya medyası bu üç ekranı bir arada değerlendirerek uygulama geliştirmekte, her ortama haber iletebilen bilgi ve uzmanlıkta muhabirler, gelişmiş donanımlar kullanarak öne çıkmakta, bireyler de muhabirleşmekte. Mobil içerik ve yayıncılık medya ekonomisi açısından yeni ufuklar göstermekte, sadece teknik yenilik ve yayıncılara sunduğu olanaklarla değil, yeni ekonomi ve iş tanımlarındaki çerçeveye de sosyal ve bireysel hayatı etkilemekte. Mobil iletişim, içerik ve uygulamalar sadece Web'in uzantısı veya tek başına bir sektöre ait, çeşitli lisans ve altyapılarla korunan teknolojiler de değildir. Tersini düşünmek kavram ve iş modellerini, bunların sosyal ve bireysel etkilerini anlamayı güçleştirir. Mobil iletişim, içerik, uygulamalar ve Web, bir ortakyaşar-simbioyotik ilişkiyle birbirini etkiler; birbirinden ayrı ve tekil değerlere sahiptir, ancak birlikte öğrenip geliştirir.

Mobil iletişimin popülerliğine rağmen, bilimsel çalışmalar en çok teknoloji ve pazarlama odaklıdır; mobil iletişimle ilgili bireysel ve toplumsal çalışmalar daha geridedir. Özellikle mobil iletişimle ilgili

bireysel ve toplumsal çerçevedeki akademik çalışmaların azlığı ve bilgi tabanının bazı noktalarda sıfırdan kurulmasının gerekmesi bu makalenin hazırlanmasında karşılaşılan bir sorundur. Konuyla ilgili akademik çalışmalarda ağırlıklı olarak temel alınan teknolojik belirlemcilik, teknolojinin değişimi topluma dayattığını ve değişimin gerçekleşeceği ortamı da belirlediğini öne sürer. Teknolojik belirlemcilik yaklaşımı, insana seçme şansı bırakmaz ve kullandığı teknolojiden sorumlu tutmaz. Bu makalenin kuramsal temelleri araştırılıp düşünsel çerçevesi oluşturulurken, insanların her zamankinden çok daha fazla bilinçli seçimler yaptıkları, en azından seçimlerini ussallaştırma yönünde artık her zamankinden daha belirgin bir çaba gösterdikleri düşünülmüştür.

Dünyada 5 milyarı aşkın mobil iletişim donanımı kullanıcısı, 1.2 milyar sabit telefon kullanıcısı ve 1.9 milyar Internet kullanıcısı var (Milliyet, 16.7.10; Internet World Stats, 31.07.10; ITU, 2010). Bu rakamlar ışığında dikkate değer bir alan olan mobil iletişim konusunda akademik anlamda teknik, toplumsal, yayıncılık ve pazarlama odaklı çalışmalar da yapılmaktadır (Agar, 2003). Mobil iletişim yoğun kullanılsa da, mobil içerik tüketimi ekonomik değişkenlere çok bağlıdır (Butcher, 03.06.10). Mobil ortamda diğer içeriklerden çok ses ve SMS tüketilir (McClatchey, 2006 ve Marketingcharts.com, 11.05.10). Bu alanda içerik tüketimini kolaylaştırıp teşvik edebilecek alternatif yöntemler ve iş modelleri de vardır (Juniper Research, 2008). Bunlardan birisi de mobil içerik ve yayıncılıkta izne bağlı bireysel pazarlama modelidir (Köroğlu, 2009):



Şekil 1 - Mobil Yayıncılıkta İzne Bağlı Bireysel Pazarlama Modeli, (Köroğlu, 2009)

Mobil Yayıncılıkta İzne Bağlı Bireysel Pazarlama Modeli şu taraflardan oluşur: *Kullanıcı* mobil iletişim hizmetlerinden yararlanan gerçek kişi. *Yayıncı* mobil iletişim ortamı için içerik üreten ya da uyarlayan gerçek ya da tüzel kişi. *Operatör* mobil iletişim altyapısı ve/veya frekans lisansı sahibi olup hizmet sunan tüzel kişi. *Reklamveren* mobil iletişim ortamında ürün, hizmet veya fikrin tanıtımı, satışı ya da imaj güçlendirme amacıyla reklam yayımlatan gerçek ya da tüzel kişi. *Pazarlamacı-reklamcı* mobil iletişim ortamına uygun pazarlama iletişimi mesajları üreten tüzel kişi.

Mobil Yayıncılıkta İzne Bağlı Bireysel Pazarlama Modeli'nde tarafların aralarındaki ilişkilerin şöyle gerçekleşeceği öngörülür: *Kullanıcı* profil bilgisini paylaşır, karşılığında belli miktarda ücretsiz içerik alır, aynı zamanda kendisine özel hazırlanan belli miktarda pazarlama iletişimini okur/dinler/izler/kullanır. *Yayıncı* mobil ortamda içeriklerini hedef kitlesine ulaştırır. *Operatör* mobil iletişim altyapısı sunar. *Reklamveren* mobil ortamda mesajlarını hedef kitlesine ulaştırır. *Pazarlamacı-reklamcı* iletilcek mesajları hazırlar, içeriklerle birleştirir. Modeli bir örnekle açıklamak gerekirse: A medya kuruluşu (yayıncı), hedef kitlesine (kullanıcı), B pazarlama-reklam firmasıyla anlaşarak özel ücretsiz içerikler sunmayı hedefler. Bunun için A ve B ilgili operatörlerle altyapı anlaşması yapar. B reklamverenlerin, A'nın sunacağı kullanıcı profil bilgilerine ulaşımını ve pazarlama içeriğinin iletimini

yönetir. İlgili ülkenin telekomünikasyon denetleme kurumu, profil bilgilerinin güvenliğini ve kullanıcı sözleşmesine uygun kullanımını denetler. Gelir aktarımı reklamveren B'ye, B'nin de A'ya ve operatöre ücret aktarmasıyla gerçekleşir. Operatöre altyapı kullanım bedeli de verilir. Taraflar arasındaki ilişkiler öngörülenden daha karmaşık veya farklı da olabilir. Örneğin bir operatör kendi içerik ekosistemiyle yayıncı rolüne bürünebilir veya reklamveren ya da pazarlama şirketi kendi ürettiği içerikleri kullanıcılara sunmak isteyebilir. Aynı biçimde kişisel yayıncılık yapmak isteyenler oluşturulabilecek bir altyapı ile reklam ve pazarlama sistemlerini gelir elde etmede kullanarak kendi içeriklerini ilgililerle paylaşır. Tüm bu durumlarda, savunulan model alternatif biçimlerde kendini yeniler. Modelin değişmeyecek özü, izne bağlı bireysel pazarlama karşılığında mobil içerik tüketimidir. Modelde kullanıcı özellik ve tercihlerine ilişkin verilerinin bulunduğu yer önemlidir. Artık ister yayıncı, ister reklamveren olsun hemen her şirketin belli seviyelerde CRM sistemi vardır. Ancak etik açıdan ve rekabet koşullarının tam sağlanması için modelde kullanılan özel verilerin kullanıcıların erişip güncelleyebilecekleri biçimde, kullanıcının vatandaşı olduğu devletçe ve/veya uluslararası güvence altına alınmış biçimde, ilgili tüm tarafların belirleyecekleri koşullar ve özellikler çerçevesinde işleyen bir veritabanında korunması gerekir. Kullanıcı mahremiyetinin korunması için her kullanıcıya vatandaşlık veya sosyal güvenlik numarası gibi bir tekil kimlik numarası da verilir.

Kullanıcı bu modelden isteğe bağlı yararlandığından, içerik kullanımı karşılığı kişisel bilgi paylaşımında bireysel tercih yapar. Yayıncı mobil ortamda içeriklerini hedef kitlesine ulaştırır. Diğer taraflarla sağlayacağı görevdeşlik ve sinerji ile ek bir ortamda daha içerik sunar. Kullanıcıların isteyeceği içerikleri üretir ve reklam gelirlerini artırır. Operatör mobil iletişim altyapısı sunar. Tarafların tamamının veri iletişimi için kullanması gereken altyapı sağlayıcıdır. Bluetooth, WiFi ve wireless mesh gibi teknolojiler dışında mobil iletişim donanımlarının veri iletişimi için kullanabilecekleri ağ altyapısı ve işlemlerin ücretlendirilmesi operatörlerce sağlanır. Reklamveren mobil ortamda mesajlarını hedef kitlesine ulaştırırken hedefli iletişimle daha verimli kampanyalar üretir. Pazarlamacı-reklamcı iletilcek mesajları hazırlar, içeriklerle birleştirir, hedefli iletişimle daha verimli kampanyalar üretir. Bunlar modelin ilgili tarafların yararlarına olan özellikleridir. Mobil içerik ve yayınlar ekonomik açıdan kullanıcılara yük getirmeden bu modelle daha etkin sunulabilir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, Türkiye'deki mobil içerik ve yayıncılık alanını anlamak ve izne bağlı bireysel pazarlama modelinin mobil yayıncılığa uyarlanması modeline uzmanların bakışlarını araştırmak, elde edilecek bulgulardan yola çıkılarak kullanıcılara yönelik hazırlanacak bir anketin faktörlerini belirlemektir. Uzmanlardan şu bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır: Mobil içerik ve yayın kullanıcı profili, mobil yayıncılık ve pazarlama, mobil içerik kaynaklarının özellikleri ve sağladıkları hizmetler, sorunlar, iş modelleri.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma yöntemi derinlemesine mülakattır. Değerlendirmelerini almak amacıyla mobil yazılım, operatör, donanım, içerik-yayın, pazarlama ve danışmanlık sektörlerinden karar verici ve uzmanlarla görüşülmüştür. Kaynak kişinin teknik ya da içerikle ilgili bilgisinin yeterliliğine dikkat edilerek

görüşölüp bilgiler alınmıştır. Görüşmeler için ilgililerle e-postayla ilişki kurulmuş, randevular alınmış, Nisan-Kasım 2008 tarihleri arasında, izin alınıp ses kaydedilerek görüşölümüş ve kayıtlar çözölerek yazıya aktarılmıştır.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlarla karar verici ve uzmanlardan alınan bilgiler, ses kayıtlarından metne aktarılmıştır. Sorulan sorular ve katılımcıların temel demografik bilgileri makalenin ekinde görölülebilir. Bu görüşmelerde şu temel başlıklar üstünde durulmuştur: Mobil ve internet yayıncılığının farkları, mobil ve internet pazarlama ve reklamcılığının farkları, mobil içerik iş modelleri, mobil pazarlama ve reklam iş modelleri, mobil yayıncılığın Türkiye’de gelişimi, mobil pazarlama ve reklamın Türkiye’de gelişimi, mobil içerik ve yayıncılıkta izne bağılı bireysel pazarlama modeli, mobil içerikler ve internet reklam modeli, mobil yayıncılığın sorunları, mobil reklam ve pazarlamanın sorunları.

Araştırma için 74 kişilik mobil operatör, 55 kişilik yayın, 78 kişilik pazarlama ve reklam, 94 kişilik yazılım, 50 kişilik donanım ve 169 kişilik genel uzman başlığı altında karar verici ve uzmanlardan oluşın toplamda 516 kişilik bir gruba e-posta ve yüzyüze görüşmelerle ulaşılmıştır. Bu grubun mobil iletişim alanında iş yapma deneyimi olan kişilerden seçilmesine dikkat edilmiştir. Ulaşılan uzman ve karar vericilerden araştırmaya katılmayı kabul eden toplam 26 tanesiyle yüzyüze derinlemesine görüşölümüş, 16 tanesinden e-postayla yanıtları alınmış ve böylece 42 kişilik uzman araştırma örneklemeine ulaşılmıştır. Ulaşılan grubun sayısına rağmen araştırmaya katılımın az oluşunun nedenleri arasında başta ticari mahremiyet endişesi yer almaktadır. 32’si erkek, 10’u kadın olan katılımcıların yaş ortalaması 33,9’dur. Katılımcı meslek grupları mühendis, tasarımcı, şirket sahibi, pazarlamacı, danışman, yayıncı ve şirket yöneticisidir. Katılımcıların biri doktora, 26’sı lisans, 8’i lisansüstü, 6’sı MBA seviyesinde eğitime sahipken, biri de lisans terktir.

Görüşölülen uzmanların çalıştıkları firmalar şunlardır: Mobil pazarlama ajansı Electric Agency, pazarlama ajansı Trafo, mobil teknoloji geliştirme şirketi Medianova, Dünya Mobil İletişim Teknolojileri ve Danışmanlık, online içerik ve pazarlama şirketi Yoğurt Bilgi Teknolojileri, uluslar arası işletim sistemi ve ofis ve verimlilik yazılımları firması Microsoft, görsel yayıncılık şirketi Doğan TV Holding, mobil yazılım şirketi ODC Software, uluslararası tasarım yazılımları ve sistemleri firması Adobe, kurumsal bilişim sistemleri firması Sun, çevrimiçi ve mobil tasarım ve içerik ajansı Emedya, mobil donanım ve altyapı firması Ericsson, Türkiye Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği SESAM, Kapital Medya grubundan Digitalage Dergisi, mobil operatör Avea, Ciner Yayın Holding, Kadir Has Üniversitesi, uluslararası mobil medya ve reklam haberleri sitesi Mobiadnews.com, mobil teknoloji firması Loodos, çevrimiçi ve mobil içerik odaklı Internet Holding, sayısal yayın platformu Digiturk, çevrimiçi tasarım ve içerik ajansı Overteam Technologies, mobil teknoloji firması Mobinex, mobil içerik geliştirme ve yatırım grubu Retromedya, uluslararası teknoloji organizasyonu ve topluluğu Mobile Monday, bilişim yayıncılığı ve araştırmaları odaklı Interpro Holding, son kullanıcı dergisi Mobillife, mobil teknoloji firması Pozitim, çevrimiçi ve mobil sanal topluluk sitesi Zurna.com, mobil donanım ve altyapı şirketi Desnet, mobil pazarlama ve proje şirketi Vodera, mobil proje şirketi Done İletişim Bilgi Sistemleri, mobil teknoloji ve proje şirketi 4Play, haber sitesi Maxihaber.net, son kullanıcı dergisi Mobimag, danışmanlık, araştırma ve eğitim şirketi Crenvo, mobil operatör Turkcell, e-iş şirketi Vendio, İş Bankası, gazete eki Milliyet Mobil.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Katılımcı uzmanlar mobil iletişim, operatör, yayıncılık, donanım, pazarlama, yazılım alanında dünyada ve Türkiye’de güncel durumu içeren niteliksel verileri sözlü olarak paylaştılar. Uzmanlara yöneltilen sorular makalenin ekinde görülebilir. Katılımcılara sorulan sorularla internet ile mobil ortamda yayıncılık ve pazarlamanın farkları, uygulanan ve uygulanabilecek yayıncılık ve pazarlama iş modelleri, Türkiye’deki mobil yayıncılığın gelişimi ve bugünü, mobil yayıncılıkta izne bağlı pazarlama modelinin kullanımı, internetteki reklam modelinin mobil ortama taşınması ve bu alanlardaki sorunlar öğrenildi. Bu bilgiler aşağıdaki altbaşlıklarda okunabilir:

Mobil iletişimde teknik, ekonomik altyapı: İnternet ve mobil ortamda zengin içeriğe ve özellikle videoya dayalı içerik yatırımlarının yapılması diğer ortamlardan daha ucuza mâl oluyor. Ancak altyapıların gelişmesi ve sabit ücretli tarifelerin yaygınlaşmasıyla bu içeriklerin mobil ortamda rahatlıkla tüketilmesi söz konusu. Televizyon yayıncılığındaki gibi gelişmiş hukuki altyapılar mobil ve internet için sözkonusu değil. Altyapı, DRM ve içerik sözleşmeleri mobil yayıncılıkla ilgili sorunlar arasında.

Mobil iletişimde de bilgisayar başındaki gibi deneyim ve bunu etkileyen tasarım önemli. O yüzden geniş ekranlı ve gelişmiş özellikli akıllı telefonların satışları artıyor. Bu da içerik kullanımını olumlu etkiliyor. Basılı yayın internet yayınından ne kadar farklıysa, internet yayını da mobil yayından o kadar farklı.

Telekomünikasyon belli bir tarihe kadar Ericsson, Nokia, Alcatel, Siemens gibi firmaların yönettiği son kullanıcı talepleriyle şekillenmeyen bir sektördü. Sonraları kullanıcı gereksinimleri incelenmeye başlandı.

Mobil iletişim donanımı kullanıcıları spam içerikli SMS’lerle rahatsız edilip dolandırılabilirdiklerinden, mobil pazarlama noktasında kirli bir mecra olarak görülmeye başlanmıştı. Ancak operatörler işbirliği yapacakları kurumları daha dikkatli seçmeye başladılar, bazı kurallar ve yaptırımlar getirdiler. Ancak bundan sonra rahatsız edici durumlar sonlandı.

Şirketler ekonomik olarak belli aşamalardan geçerler: Startup-yeni kurulan, Star-rakibi yoktur ve para kazanır, Cash cow-rakibi vardır ama halen para kazanır. Bu Türkiye’deki operatörler için de geçerli. Örneğin Turkcell sonuncu aşamadır.

İlgili kurumların yönetici ve sahipleriyle devlet bünyesindeki ilgililerin verdiği kararların olumsuzluğu diğer içerik alanlarında olduğu gibi mobil içeriğin gelişimini de yavaşlatıyor.

Özellikle mobil iletişim donanımı üreticileri, tüketici gereksinimlerinden çok satış pazarlama avantajını düşünerek yeni ürünlerini tasarlayıp üretiyor ve pazara sunuyorlar.

800’den fazla birbirinden farklı özellikte mobil iletişim donanımı modeli var. Mobil içeriğin bunlara uyumlu hazırlanması standartlar oturmadığından geliştiricileri zorluyor.

Mobil iletişimde pazarlama: Reklam destekli pazarlama mobil içerik ve yayınların tüketimini artırır ancak dikkat edilmesi gereken konular var. Bunlar, her aşamada kullanıcı onayına başvurularak kullanıcı izninin alınması, profillemeye elde edilen verilerin reklamların kullanıcıya uygun olmasını

sağlayacak biçimde kullanılması, mecranın ve kullanım alışkanlıklarının göz önünde bulundurularak kullanıcının rahatsız edilmeden gereksinimleri doğrultusunda içeriklere ve reklamlara erişmesinin sağlanması.

Türkiye’de aktif mobil pazarlama çalışmalarının başlangıcı 2002’ye dayanıyor. Operatör Turkcell bu alanda en çok yatırım ve işbirliği yapan kuruluş. İnternette hemen hiç düzenleme yapılmazken, mobil ortamda operatörlere bağlı pazarlama çalışmaları yapıldığından ilgili tarafların operatörlerin belirlediği kurallara uyması gerekiyor.

Ödenen yüksek telifler nedeniyle içeriklerin mobil ortamda sadece reklam gelirine dayalı olarak satılmasında zorlanacaklarını düşünen yayıncılar, sponsorluk modelinin çözüm olabileceğini söylüyor.

Mobil pazarlamanın önemi bilinmiyor, bilenler de Türkiye’de yeterince faydalanmıyor. Çoğu yerde sadece SMS pazarlama olarak kullanılıyor, diğer mobil pazarlama çeşitleri kullanılmıyor.

Pazarlama iletişimi ajansları, markaları kazanmak için konklara ve kendilerini göstermek için iş yerlerine harcadıkları ekonomik ve düşünsel değeri yeni teknolojilerin uygulanmasıyla müşterilerine sağlayabilecekleri faydaya odaklayarak daha çok verim elde edebilirler.

Pazarlama iletişimi içinde bir daha bu iletişime girmek istemeyen kullanıcılara yönelik yönlendirme olmalı. SMS mesajlarının sonuna “Çıkmak için XYZ’ye SMS atın” yazabilir.

Mobil iletişimde yayıncılık: Mobil yayıncılık içerik, donanım ve süreçler açısından internet yayıncılığından farklı, ancak uyarlanabilir özellikte. Mobil ortam pazarlamada kullanılmakta ve yapılan bazı hatalar gelişimi engellemekte. Veri tarifelerinin yüksekliği ekonomik açıdan kullanıcıyı zorlar. Donanımlar geliştiğinden erişimde bir sorun teşkil etmiyorlarsa da içeriklerin uyarlanmasında farklı standartlar yüzünden uyum yok.

Zamanla mobil içeriğin internet içeriğiyle bütünleşeceği, internet iş modellerinin mobil alanlarda da uygulanacağı düşünülenler arasında. Mobil ortamda çok insan olsa da internette çok daha gelişmiş pazarlama ve içerik çalışmaları yapılabiliyor. Bu yüzden iki ortamı ilişkilendirmek en etkili yol. Bu alanda pazarlama şirketlerinde tasarım, kreatif, mobil ve internet altyapı uzmanları ile müşteri hizmetleri uzmanları birlikte çalışıyor.

Mobil yayıncılıkta operatör denetimi yüksek. İçerik alanı mobil veri tüketimini artırmak açısından operatörler için önemli. Mobile has içerik üretilmezse veri tüketimi düşüyor. Türkiye’de içerikler özellikle müzik alanında, küresel değil yerel özellikteyse daha çok tüketiliyor.

Talebe uygun ürün ve hizmet sunulduğunda, mobil ortamda internetten çok daha hızlı gelir elde edilebiliyor. Bu anlamda yayıncılık açısından internetten daha kârlı. Ancak telif hakları yayıncılığı zorluyor. Gelir paylaşımında yarısı içerik üretende yarısı operatörde kalıyor. Dünya rakamlarıysa içerikçiler lehine daha yüksek.

İçerik erişimi ve erişme kolaylığı açısından cep telefonu bilgisayardan daha fazla sahipleniliyor. Bu yüzden cep telefonu değil kişisel iletişim donanımı da deniyor.

Mobil yayıncılıkta son kullanıcıdan ve reklamverenenden gelir elde edilebiliyor. İnternette çoğu içerik bedava olduğundan kullanıcılar kendilerini daha hür hissediyor.

Türkiye’deki mobil içerik ve yayıncılık uzmanları ve çalıştıkları kurumlar alanlarıyla ilgili dünyadaki gelişmeleri ve uygulamaları izliyorlar ancak uyarlamada geride kalıyorlar.

Mobil içerik donanım ve kullanıcı gereksinimine uygun, hap özellikli, adeta atıştırılabilir ve kolay kullanılan biçimde olmalıdır.

Mobil yayıncılık ilk başta SMS’e dayalı gelişti. Zamanla video gibi zengin içeriklerle sürdü. Kullanıcı ve yayıncıların etkileşim ve aktifliklerini artırdı.

Sırayla sözlü, yazılı ve görsel işitsel kültür medyada yaşandı. Ardından etkileşimli siber kültür egemen oldu. Artık mobil iletişim medya sektörü için önem kazanan yaygın ortamdır.

Mobil yayıncılıkla anlık ve zaman açısından hassas bilgiler sunulup, hedefli ve dar çevrelere daha uygun pazarlama yapılabilir, kullanıcının ürettiği içerik açısından potansiyel daha yüksektir. 12-24 yaş arası gençler sadece mobil değil birçok platformdan içeriğe erişir. Mobil internet kullanımı düşük ama artıyor. İçeriklerin farklı donanımlara uyarlanması zor. Farklı yazılım, donanım ve altyapı standartları kitlesel içerik ve hizmetlerin üretimini ve tüketimini zorlaştırıyor.

Mobil televizyon yayıncılığı ya normal yayını aynen mobil ortama iletmekle veya mobile has içerik üretmekle söz konusudur. 3-4 dakika, en fazla 10 dakika izlenir içerikler. Reklam destekli oyunlar da 10 dakikalık eğlence sunar.

Fikir, iş planı, ekip, altyapı, iş ortaklıkları ve finansal destek uygun olduğunda mobil içerik ve hizmetler alanında dikkate değer işler çıkartılıyor.

Yayıncılık ve pazarlama açısından mobil ortamın sunduğu belki de en önemli özellik kişisellik. Bu alanda yatırım yapanlar içerik bombardımanında kullanıcıya uygun filtrelemeyi iyi yaparlarsa ürün ve hizmetleri rağbet görür. Uzun vadeli olarak dikey yayıncılıkla bireysel ihtiyaçlara odaklanarak yayıncılık yapılması gerekiyor. Uzmanlar mobil yayıncılığın Türkiye’de operatör güdümlü gitmesini olumsuz buluyor.

Kullanıcının ürettiği içeriklerin değeri artıyor. Profesyonel anlamda belli başlı uluslararası pazarlama ve dağıtım yapabilen markaların içerikleri başarılarını sürdürüyor.

İçerik sunumunda kullanıcı profili esas alınabilir. En güvenilir profiller mezuniyet grupları ve iş ağı sitelerinden kaynaklanıyor.

İnternet erişimi gerektirmeyen içerikler düşünüldüğünde, mobil içerikler daha yerel özellikte üretilir ve tüketilirken, PC’den erişilen İnternet içeriklerinde küresel özellikte içerikler daha yoğundur.

SMS, belki de tarihin en kısa ve öz yayınlarını, aynı zamanda karakter başına ücret alındığından en pahalı içeriklerini ortaya çıkarmıştır.

Donanım, ağ erişimi ve içerik ücreti bir arada değerlendirildiğinde mobil iletişim alanında içerik erişimi diğer ortamlara göre daha pahalıdır.

Başarılı mobil yayın, mobil olmanın doğasına uygun, yenilikçi, yaratıcı özellikte ve kullanıcının hâkim olduğu fikirlerden ortaya çıkar.

Mobil iletişimde iş modelleri: Operatörler dakika kullanımından çok, VAS denilen katma değerli hizmetlerden gelir elde eder. Bu alanda rekabet yüksektir. Değer zinciri ekosistemleri kesişmektedir.

İnternette sayfa gösterimini artırıp reklam satmak gelir kazanmada esas kabul ediliyor. İçerik satışı çok düşük oranda kalıyor. Ancak mobil ortamda bu mümkün olabiliyor.

Reklam destekli mobil ücretsiz içerik için, erişimin de ücretsizleştirilmesi gerekir. Erişim ücreti içerik ücretinden fazla gerçekleşebilmektedir.

Alternatif iş modelleri konusunda fizibilite çalışmaları tüm sektör firmalarınca sürdürülüyor. Hukuk, teknik ve müşteri altyapısı belirleyici kıstaslar arasında.

Operatörler ve diğer kurumlar gelir çerçevesinde karar veriyor. Ancak ilk başta bir ekosistem oluşturmaya yönelik akılcı kararlar alınırsa bu değer zincirindekileri geliştiriyor.

İçerik ve hizmet paketleri operatörlerce sunulabilir. İndirilen içerik başı ücret alınabilir. Ürünler reklam destekli sunulabilir. Oyunların her seviyesi için ayrı ücret alınabilir.

Web 2.0 bütün duvarları yıktı. Artık internetten kimseden para alınamıyor. Mobilde de benzer şeyler görülmeye başladı. Ses tarifelerinde bile hepsi bir arada modeli görülmekte. Sabit bir rakama ses ve veri kullanımı mümkün.

Haber, eğlence, eğitim, iş hangi alanda çalışılırsa çalışılsın, triple play denilen mobil, internet ve televizyon ekranlarını düşünmek gerekir. Bunların hepsini bir arada düşünen iş modelleri başarılı olur. Veri veridir. Ses, görüntü, video ya da uygulama her ortamda, üç ekranda döner dolaşır. Dizüstü ve mobil iletişim donanımı bir oldu artık. Bunlar ayrılamıyor, convergence buna deniyor. Kullanıcıya yönelik sofistike ürünler bile, yeni dönemde bedava olacak. Mobil içerik ücretsiz olacak. Reklam ve sponsor karşılayacak.

İçerik üretenle tüketen arasındaki üretimle ilgisi olmayan kişi ve kurumların kalkmasıyla, mobil ve internet içeriklerinde üretici ve son kullanıcının buluşması sağlanabilir.

İçerikten gelir elde etmede güncel anlamda en etkin yöntem abonelik. Ücretlendirme ve faturalandırma operatör faturası üstünden yapılıyor. Tekil içerikler abonelikle ulaşılabilenlere göre daha pahalı kalıyor.

Mobil ve internet içeriğinde araçlar ortadan kalkıyor, üreticiler ve büyük firmalar gelir elde etmeye başlıyor.

Mobil iletişimde kullanıcı özellikleri: İnternet tüketici davranışlarını etkiliyor, sosyalleşme, iş ve haberleşmek için yoğun kullanılıyor. Bu dinamizmin mobil ortama da taşınması sözkonusu.

Telekomünikasyon alanında 80'lerden sonra sırayla 800'lü hatlar, sesli mesaj bırakabilmek ve SMS önemli uygulamalardır.

Türkiye'de yüksek abonelik rakamları, tüketim alışkanlıkları ve eğitilmiş kullanıcılar uygun olsa da Güney Afrika ve İsrail gibi ülkeler mobil yazılımda daha ileri. Bunun ardında serbest rekabeti engelleyen ortam ve devlet politikasını lobicilikle etkileyebilen kurumlar var. Ancak yine de oyun, logo-melodi, IVR, haber paketleri, bilgi servisleri üstünden mobil uygulamalar geliştiriliyor.

İçeriklerin ve mobil iletişimin ÖİV ile vergilendirilmesi kullanıcıların ödeyecekleri son rakamı yükseltiyor. Bu da tüketim oranını azaltıyor.

Kullanıcının ve mobil iletişim ortamından beklentilerinin anlaşılıp ona göre ürün ve içerik sunulması önemli.

SMS kullanımı konusunda Türkiye 2007 yılında Avrupa birincisi olmuştu. Avrupa MMS ve mobil uygulamalara yöneldi. Türkiye kullanıcıları SMS'te kaldı. Teknoloji penetrasyonu az, markalar daha öğrenememiş, operatörler geliştiricilerin vizyonunu desteklemiyor.

Cüzdan, anahtarlık ve mobil iletişim donanımı evden çıkarken unutulmamaya çalışılan üç önemli eşyadır. Mobil iletişim donanımı diğerlerini içerebilecek özelliktedir.

Mobil iletişim donanımından veri kullananlar Türkiye'de yüzde bir seviyesindeyse Japonya ve Finlandiya'da bu rakam halkın tamamına yakındır.

Son kullanıcının teknolojik dil ve altyapıları anlaması zordur. İsimlendirir, sunar ve kullanırken bunların kolaylaştırılması gerekir.

Uzmanlara göre Türkiye'de mobil içerik tüketicilerinin çoğunluğu D ve E sosyoekonomik profilindedir. Akşamları alternatif eğlence imkânı olarak mobil içerik kullanılıyor.

Kullanıcılar mobil içerik için harcamasında önce fiziksel ve eğlence gereksinimlerini tatmine yöneliyor. Haber ve teknoloji içerikleri Maslow hiyerarşisi düşünülünce daha üst seviyede kalıyor. Bu yüzden tüketimleri daha az.

Ortama has kısıtlamalardan ötürü mobil içerik sade, kişiye özel ve amaca dönük hazırlanır. İnternet okuma alışkanlığını değiştirdi. Eskiden kitaplar okunurdu. Artık taranıyor, okunmuyor, seyrediliyor, bakılıyor. Okuma alışkanlığı azaldı. Okuyanlar da hızlı hızlı geçiyor sayfaları. Başlıkları okuyor. Mobil haberler de o başlıkları getiriyor.

Türkiye'deki tekil mobil iletişim donanımı kullanıcısı rakamı 50 milyon civarındadır. SMS veri içeriği olarak en çok kullanıldır. Ancak içerik ve hizmet farklılaştırması olmayışı yüzünden kullanıcıların ilgisi azalıyor. İnternet ve mobil ortamdaki içeriklerin ücretsiz olmasını istiyor Türk kullanıcıları. İçerik sağlayıcıların kâr etmesi zor. Vergiler ve operatörlerin yüzdelik payları yüzünden tabir yerindeyse ırgat gibi karın tokluğuna çalışıp ağaya her şeyi veriyorlar.

SONUÇ

Katılımcı 42 uzmanın 40'ı Mobil İçerik ve Yayıncılıkta İzne Bağlı Bireysel Pazarlama Modeli'ne olumlu bakmakta ve modelin işleyeceğini düşünmekte. Olumsuz bakan bir katılımcı bu modelin uzun vadede izinsiz mesajlarla kirleneceği ve reklamverene yararının olmayacağını, diğeri de mesajların etkisinin ölçümlenemeyeceğini düşünmekte ancak ikisi de reklam esaslı ücretsiz içerik uygulamasını yine de desteklemekte. Katılımcılar şu koşulların sağlanması gerektiğinde hemfikir: Kullanıcıların kişisel bilgilerinin gizliliğinin korunması, gerçekten profile ve kullanıcının gereksinimine uygun reklam iletilmesi, istendiğinde sistemden çıkılması ve bir daha reklam gelmemesi, istenmeyen mesajların kesinlikle gelmemesi, gelecek reklam sayısının fazla olmaması ve verilen içeriklerin kişinin seçeceği, isteyeceği içerikler olması. Uzmanlar verdikleri bilgiler ve seçimleriyle bazı konuların da önemini vurgulamışlardır:

- * Kişisel bilgi ve seçimler sadece izin verilen kimselerce bilinmeli. Mahremiyet kaygıları kullanıcı seçimlerinde önemli.
- * Mobil iletişim donanımlarından erişilen reklam ve pazarlama içeriğinin seçime bağlı olması özellikle kullanıcılar açısından önemli.
- * Mobil iletişim donanımlarından erişilen içeriğin diğer medya içerikleri yanında sıralamada sonda yer almasına rağmen, taraflara sağladığı ortama has tekil yarar yüzünden önemi.

Tüm ilgili taraflar açısından düşünüldüğünde mobil içerik ve yayıncılıkta izne bağlı bireysel pazarlama modelindeki dengelerin çok hassas olduğu görülmektedir. Bu yüzden model, gerekli yasal altyapı ve düzenlemelerin dışında, ilgili tüm tarafların üzerlerine düşeni yerine getirmesiyle ancak uygulanabilir.

Sağlanan bilimsel katkı açısından bu makalenin önemi, mobil yayıncılık ve pazarlama alanının sektörel ve sosyal boyutlarını ortaya koymasıdır. Yakın geçmişe kadar alternatif ortam olarak görülen mobil yayıncılıktaki işleyiş ve bu alanın uzmanlar tarafından algılanmasıyla ilgili değişkenler bilimsel bağlamda ortaya konulmuştur.

Kullanıcılar, ekonomik, konum ve bağlam tabanlı, kullanıcı dostu ve kişiselleştirilebilen mobil içerikleri ister. Yayıncılar da içeriklerini istedikleri zaman ve yerde hedef kitleye ulaştırmak, okutmak, izletmek, dinletmek veya kullandırmak ister. Uygun iş modeli yayıncılar açısından, pahalı ve iyi hazırlanmamış içerikler de kullanıcılar açısından önemli engellerdir. Mobil içerik ve mobil yayıncılık iki tarafın isteklerini önceki yayıncılık teknolojilerine göre daha iyi karşılar. Mobil İçerik ve Yayıncılıkta İzne Bağlı Bireysel Pazarlama modeli, yani kullanıcının istediği mobil içerik karşılığında profiline uygun, belli sayıda pazarlama unsuru okuması, izlemesi, dinlemesi veya kullanması ideal modeldir. Özellikle bireysel haklar ve etik çerçevesinde yayıncı ve reklamverenlerin, kullanıcılara spam SMS gönderimini de içeren diğer modellerden, bu modeli uygulaması gerekir. Model, makale sonuçları ışığında geçerli ve tutarlıdır. Ancak işletmeciler kâr amacıyla farklı modeller de uygularlar. Örneğin mobil operatörler modeldeki diğer taraflar üstünde hâkim ve bazen neredeyse tekel konumdadır; altyapı işletmecileri olarak pazar koşullarının ana belirleyicisidirler.

Sosyo-ekonomik ve hedef farkları modeldeki tarafların gereklilikleri yapmasını zorlaştırabilir veya gereksizleştirip katılımı olumsuz etkileyebilir. Yine de uzmanlar mobil içerik ve yayıncılıkta izne bağlı

bireysel pazarlama modeline olumlu bakmakta, modelin uygulanmasının diğer modellerden çok daha yerinde olacağını düşünmektedir.

Mobil içerik ve yayınlar eğlence, birey ve toplumun mobilleşmesi, anlık bilgilenme ve sesli iletişim dışında çoğu kullanıcı için gereksiz görülebilir. Ayrıca günlük hayatta, reklam ve pazarlama sektörlerinde yeni donanım modellerinin ve tüketime yönelik hayat tarzlarının mobil iletişimle ilişkilendirilmesinden yola çıkılarak masaüstü sömürgeciliğin sonraki adımı olarak mobil sömürgecilik de gözlemlenebilir. Sayısal bölünme, kamusal katılımda sayısal kaynak kullanıp kullanmayanları; enformasyon zengini ve yoksulu arasında uçurumu; ülkeler arasında erişim ayrımını üretip farklılaştırır. İçerik ve uygulamalara mobil erişim ve kullanım da, yayıncılıkla sunulan içerikler dışında mobil eylemcilik ile kamusal ortamda düşünce ve görüşlerini açıklamak ve örgütlenmek de böyledir. Mobil iletişim donanımları sadece iletişim için değil, bilgilenme ve eğlenme için de kullanılır. Bunların hangi oranda gerçekleştiği, kişinin profiline göre değişir. Yaş, cinsiyet, meslek, eğitim, gelir düzeyi, ülke, kültür vb. değişkenler burada belirleyicidir. Bu durumda mobil iletişim, bir kullanıcıya göre sadece sesli konuşma ve SMS iletişimi için kullanılır, başka amaçla kullanılmaz. Bir diğerine göreyse, iletişim, eğlence ve bilgilenme için sürekli kullanılır. Mobil iletişimdeki gelişmeler ile birey ve toplumların bunlara yönelik olumlu olumsuz tepkileri kuşkusuz bu makalenin ele aldığı çerçevede ve noktada durmayacaktır. Bu makalenin çerçevesi gereği az değinilse de savunma, sağlık, alışveriş, güvenlik, ulaşım, hukuk ve e-devlet mobil iletişimden etkilenenmekte olan alanlardır. Bu yüzden bu makale mobil içerik, yayıncılık ve medyada sadece teknolojik değil, aynı zamanda birey ve toplumu da ele alan bilimsel açıdan da önemli bir adım oluşturup sonrakilere zemin hazırlamaktadır.

Bireyler, mahremiyet kaygılarıyla, çok değerli kişisel seçimleri içeren veritabanlarının bir veya daha çok özel şirketin elinde olmasını istemez. Bu da devletlerin mobil ortamda yayıncılıkta ayrı yönetmelikler ve lisanslar düzenlemesini gerektirir. Kullanıcı profillerinin kamu veya özel sektörde olmasının, ilgililere kurallar çerçevesinde veri sunulmasını nasıl etkileyeceği merak edilebilir. Verilerin oluşturulacak veya varolan bir düzenleyici kurumda barındırılması en uygun çözümdür.

Özellikle genç kullanıcılar vakit geçirme, eğlence ve sosyalleşme için mobil iletişim donanımlarını ellerindeki bir arkadaş gibi görür, bu yüzden mobil pazarlamaya daha az açıktır. Bu durumda pazarlama iletişiminin başarılabilmesi için mobil ortam seçiliyorsa marka, ürün veya hizmeti arkadaşlık çerçevesinde bir bağ ile sunmak gerekir.

Modelin tüketiciye yararının diğer taraflardan çok olduğu da, tersi de savunulabilir. Hedef kitleye bu modelle çok daha verimli ulaşılır. Soru şudur: İçerik, ürün, hizmet veya fikri, kim, hangi senaryoyla, neden, nasıl, ne zaman, nerede sunuyor? Mobil iletişim ve pazarlamaya ilişkin önceki akademik çalışmalar, pazarlama ve reklamcılık alanında mobil iletişimin sağlayacakları çerçevesinde, yarar elde edilmesinde hangi yolların izlenmesinin ve nelerden kaçınılmasının daha iyi olacağı bağlamındadır. Bu makaleyle ilk olarak, yayıncılık mobil iletişim ve izne bağlı pazarlama alanlarının odağına getirilmiş, ortaya farklı bir model konulmuştur.

Günümüz ekonomik sisteminin temelinde tüketim yer alır. Aşırı tüketim, gereğinden fazla kaynak kullanımına yol açar. Yenilenemeyen doğal kaynakların bilinçsiz tüketimi sürdürülebilirlikle çelişir. Pazarlama varolan gereksinimlerin ötesinde varolmayan gereksinimler de üretir, varolanlarla ilişkilendirilerek olabildiğince fazla tüketimi teşvik eder. Dolayısıyla, aslında aşırı tüketimi olumlayıp

teşvik eden tüm pazarlama çalışmaları, günümüz ekonomik sisteminde geçerli ve olumlu görülse bile, sürdürülebilirlikle çelişir. Bu yüzden sadece mobil içerik ve yayıncılıkta değil, basılı, görsel ve işitsel tüm yayıncılık uygulamalarında izne bağlı bireysel pazarlamanın kullanılması düşünülmelidir. Bunun yapılmasında mobil iletişim ortamı öncü olabilir.

Makale için yapılan araştırma bulgularına göre, yaygın teknolojiler her ne kadar kullanıcı yararına görünse de, ondan daha çok şirketlerin yararınadır. Şirketler bu yüzden pazarlama yapar ve kullanıcılar ürün ve hizmetlere gereksinimleri varmışçasına yönlendirilir. Kullanıcı bilinçlenirse aldanmama olasılığı doğar; sorun kullanıcının bilinçlenmesidir. Bunun için seçimlerin duygusal ve anlık değil, enine boyuna ölçüp biçerek, yarar veya zarar tahminiyle yetinmeyip, bunlar tam bilinerek yapılması esas olmalıdır. Medya ve birey ilişkisinde de medyanın olumlu özellikleri verili kabul edilerek yaklaşılmamalıdır. Medya okuryazarlığı olmayanlar medyadan daha olumsuz etkilenir. Mobil içerik ve mobil yayıncılık düşünüldüğünde de bu böyledir.

KAYNAKÇA

Kitap

AGAR, J. (2003). Constant Touch: A Global History of the Mobile Phone. Cambridge: Icon.

Makale

MCCLATCHEY, S. (2006) "The consumption of mobile services by Australian University Students," International Journal of Mobile Marketing, vol. 1, no. 1, s. 1–9.

Tez

KÖROĞLU, O. (2009). Mobil İçerik ve Yayıncılıkta İzne Bağlı Bireysel Pazarlama, yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi S.B.E., 2009, İstanbul

Internet

BUTCHER, Dan (03.06.10) "AT&T decision to end unlimited data plans threatens mobile content consumption", mobilemarketer.com/cms/news/carrier-networks/6447.html, Erişim: 03.06.10

INTERNET WORLD STATS, (31.07.10), "Internet Usage Statistics", internetworldstats.com/stats.htm, Erişim: 31.07.10

ITU, (2010), "Measuring the Information Society - The ICT Development Index 2010", itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/2010/index.html

JUNİPER RESEARCH (2008) "Mobile Content Strategies & Business Models", mindbranch.com/listing/product/R399-229.html, Erişim: 19.07.10

MARKETINGCHARTS (11.05.10) "Top Mobile Content Usage- March 2010", marketingcharts.com/topics/wireless/top-mobile-content-usuage-march-2010-12855/, Erişim: 19.07.10

MİLLİYET, (16.7. 10) “5 milyardan fazla cep telefonu kullanıcısı var”,
milliyet.com.tr/Yazdir.aspx?aType=SonDakikaPrint&ArticleID=1264456, Erişim: 31.07.10

EKLER

Ek1- Derinlemesine Mülakat Soruları

Yayıncılara sorulan sorular

1. Mobil yayıncılık ile internet yayıncılığının farkları nelerdir?
2. Mobil içerikten hangi iş modelleriyle ve nasıl gelir elde edilir?
3. Mobil yayıncılığın Türkiye’deki gelişimini ve şu anki durumunu özetler misiniz?
4. Mobil içerik gelirlerinizin yüzde kaçını doğrudan son kullanıcılardan elde ediyorsunuz?
5. Kullanıcının izniyle, profiline uygun mobil pazarlama unsuru gösterilip ücretsiz mobil içerik sunulması nasıl olur?
6. Mobil içeriklerin İnternet’teki gibi reklam destekli ücretsiz olması nasıl olur?
7. Mobil yayıncılıkla ilgili sorunlar nelerdir?
8. Konuyla ilgili genel yorum, eleştiri ve düşünceleriniz nelerdir?

Pazarlama ve reklam uzmanlarına sorulan sorular

1. Mobil ve internet ortamlarındaki pazarlama ve reklamcılığın farkları nelerdir?
2. Mobil pazarlama ve reklamda hangi iş modelleriyle ve nasıl gelir elde edilir?
3. Mobil pazarlama ve reklamın fikirden sunuma geçirdiği aşamaları anlatır mısınız?
4. Mobil pazarlama ve reklamın Türkiye’deki gelişimini ve şu anki durumunu özetler misiniz?
5. Kullanıcının izniyle, profiline uygun mobil pazarlama unsuru gösterilip ücretsiz mobil içerik sunulması nasıl olur?
6. Mobil içeriğin İnternet’teki gibi reklam destekli ücretsiz olmasıyla ilgili ne düşünüyorsunuz?
7. Kurumunuzda hangi mobil pazarlama iş modelini, hangi özelliği sebebiyle uyguluyorsunuz?
8. Mobil pazarlama ve reklam müşteri/kullanıcı sayınız ve Türkiye genelindeki sayı nedir?
9. Mobil pazarlama ve reklam gelirlerinizin yüzde kaçını doğrudan son kullanıcılardan elde ediyorsunuz?
10. Mobil reklam ve pazarlamayla ilgili sorunlar nelerdir?
11. Konuyla ilgili genel yorum, eleştiri ve düşünceleriniz nelerdir?

Yazılım uzmanlarına sorulan sorular

1. Mobil yazılımda hangi iş modelleriyle ve nasıl gelir elde edilir?
2. Mobil yazılımın Türkiye’deki gelişimini ve şu anki durumunu özetler misiniz?
3. Mobil yazılım kullanıcı ve müşteri sayınız ve Türkiye genelindeki sayı nedir?
4. Mobil yazılım gelirlerinizin yüzde kaçını doğrudan son kullanıcılardan elde ediyorsunuz?
5. Kullanıcının izniyle, profiline uygun mobil pazarlama unsuru gösterilip ücretsiz mobil içerik sunulması nasıl olur?
6. Mobil içeriğin İnternet’teki gibi reklam destekli ücretsiz olmasıyla ilgili ne düşünüyorsunuz?
7. Mobil yazılımla ilgili sorunlar nelerdir?
8. Konuyla ilgili genel yorum, eleştiri ve düşünceleriniz nelerdir?

Donanım uzmanlarına sorulan sorular

1. Mobil donanımlardan hangi iş modelleriyle ve nasıl gelir elde edilir?
2. Mobil donanım kullanımının Türkiye’deki gelişimini ve şu anki durumunu özetler misiniz?
3. Mobil donanım kullanıcı ve müşteri sayınız ve Türkiye genelindeki sayı nedir?
4. Gelirlerinizin yüzde kaçını doğrudan son kullanıcılardan elde ediyorsunuz?

5. Kullanıcının izniyle, profiline uygun mobil pazarlama unsuru gösterilip ücretsiz mobil içerik sunulması nasıl olur?
6. Mobil içeriğin Internet'teki gibi reklam destekli ücretsiz olmasıyla ilgili ne düşünüyorsunuz?
7. Mobil donanım ile ilgili sorunlar nelerdir?
8. Konuyla ilgili genel yorum, eleştiri ve düşünceleriniz nelerdir?

Operatör uzmanlarına sorulan sorular

1. Kurumunuzda hangi mobil içerik iş modeli ya da modelleri kullanılıyor?
2. Kullanılan mobil içerik iş modellerinin karşılaştırmalı avantajları nelerdir?
3. Mobil içerik gelirlerinizin yüzde kaçını doğrudan son kullanıcılardan elde ediyorsunuz?
4. Kullanıcılarınızın mobil içerik tüketimleriyle ilgili araştırmanız varsa paylaşır mısınız?
5. Kullanıcının izniyle, profiline uygun mobil pazarlama unsuru gösterilip ücretsiz mobil içerik sunulması nasıl olur?
6. Mobil içeriğin Internet'teki gibi reklam destekli ücretsiz olmasıyla ilgili ne düşünüyorsunuz?
7. Konuyla ilgili genel yorum, eleştiri ve düşünceleriniz nelerdir?

Diğer uzmanlara sorulan sorular

1. Kullanıcının izniyle, profiline uygun mobil pazarlama unsuru gösterilip ücretsiz mobil içerik sunulması nasıl olur?
2. Mobil içeriklerin Internet'teki gibi reklam destekli ücretsiz olması nasıl olur?
3. Konuyla ilgili genel yorum, eleştiri ve düşünceleriniz nelerdir?

Ek2- Katılımcı Uzmanların Demografik Verileri

	Ad-Soyad	C	Yaş	Görev	Firma	Eğitim
1	Ali Haydar Ünsal	E	30	İş Geliştirme Müdürü	Vendio A.Ş.	Lisansüstü
2	Arda Kutsal	E	29	Genel Müdür	Crenvo Bilişim	MBA
3	Aslıhan Sipahioğlu	K	34	Kurucu Ortak	Electric Agency	Lisans
4	Aykut Altındağ	E	40	GYİ, İnternet Danışmanı	Maxihaber, Maxionline	Lisans
5	Behiç Üzel	E	24	İş ve Teknoloji Geliştirme Müdürü	Medianova	Lisans
6	Bora Uygun	E	33	Genel Müdür	Dünya Mobil İletişim Teknolojileri	Lisansüstü
7	Burak Bayburtlu	E	29	Mobil Projeler İş Geliştirme	Digiturk	Lisansüstü
8	Cemil Türün	E	43	Kurucu	Yoğurt Bilgi Teknolojileri	Lisans
9	Ece Kocabaş	K	33	Service Enablement Lead	Microsoft MEA Bölgesi	Lisansüstü
10	Elif Fidan	K	36	İnteraktif Kanallar Direktörü	Doğan TV Holding	Lisans
11	Emin Altın	E	32	Managing Partner	ODC Software	Lisansüstü
12	Evren Arın	E	36	İş Geliştirme Müdürü	Adobe	Lisans
13	Fatih Yılmaz	E	30	Alternatif Kanallar Yöneticisi	Turkcell	Lisans
14	Feride Başbuğ	K	37	İnteraktif Kanallar İş Geliştirme	Doğan TV Holding	Lisansüstü
15	Funda Öncü	K	37	Yazılım İş Ortakları Müdürü	Sun Microsystems	Doktora
16	Gökhan Karakuş	E	42	Kurucu Ortak	Emedya	Lisans
17	Gökem Günay	E	25	Yazılım Uzmanı	İş Bankası	Lisans
18	Hakan Uysal	E	47	Teknoloji Direktörü	Ericsson	Lisans
19	Hüseyin Gömleksizoglu	E	29	Analist Developer	SESAM	Lisans
20	İbrahim Özdemir	E	34	Yazı İşleri Müdürü	Digitalage	Lisans
21	İrem Atik Gören	K	30	Kıdemli İş Geliştirme Uzmanı	Avea	Lisans
22	İsmail Hakkı Polat	E	43	Mobil Hizmetler Genel Koord, Öğr.Gör.	Ciner Yayın Holding, Kadir Has Üniversitesi	Lisans
23	Jim Cook	E	54	Founder	Mobiadnews	MBA
24	Kaan Erdemir	E	29	Managing Partner	Loodos	Lisans
25	Kubilay Erdoğan	E	36	Genel Müdür	ITS Bilişim	Lisans
26	Mehmet Arslantunali	E	35	Genel Yayın Yönetmeni	Mobilife, Milliyet Mobil	Lisans
27	Meriç Ekmekçi	E	34	Director of Telecom & Mobility	Internet Holding	Lisansüstü
28	Mert Sevinç	E	37	Mobil Projeler Birim Yöneticisi	Digiturk	MBA
29	Mert Yüksel	E	34	Sanat Yönetmeni Tasarımcı	Emedya	Lisans
30	Metin Solmaz	E	39	Kurucu Ortak	Overteam, Gayet.net	Lisans Terk
31	Murat Bahar	E	31	İş Geliştirme Direktörü	Mobinex	Lisans
32	Natali Elmasoğlu	K	27	Proje Yöneticisi	Trafo İletişim	Lisans
33	Natali Yeşilbahar	K	24	İş Geliştirme Direktörü	Retromedya, Mobile Monday	Lisans
34	Nuray Şuman	K	43	İçerik Hizmetleri Yöneticisi	İnterpro Holding	Lisans
35	Onur Baran Çağlar	E	32	Genel Müdür GSM Editörü	Pozitim-Mobilife	MBA
36	Onur Günday	E	29	Kurucu	Zurna.Com	Lisans
37	Ömer İkinci	E	25	Şirket Ortağı Şirket Sahibi	Desnet-Vodera	MBA
38	Özge Sarıosun	K	33	Business Manager	Microsoft MEA Bölgesi	MBA
39	Özgür Zan	E	32	Kurucu Ortak	Done İletişim	Lisansüstü
40	Refik Çağlayan	E	24	Kurucu	4play	Lisans
41	Resul Buksur	E	36	Yayın Yönetmeni	Mobimag	Lisans
42	Serhat Ayan	E	37	Kurumsal İlişkiler	Turkcell	Lisans

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KATILMALI YÖNETİM UYGULAMALARI: ÖZEL VE KAMU BANKALARI ÜZERİNE ARAŞTIRMA*

Taha COŞKUN

Öğr.Gör. Muğla Üniv., Yatağan Meslek Yüksekokulu

Aydın KAYABAŞI

Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniv., İİBF. İşletme Bölümü

ÖZET: Bu çalışmada, bankacılık sektöründe katımlı yönetim biçimine yönelik özel ve kamu bankalarının uygulamaları analiz edilmektedir. Araştırma verileri katımlı yönetim ölçeği kullanılarak Kütahya ilinde faaliyette bulunan kamu ve özel bankalarda çalışan personel üzerinden elde edilmiştir. Alan araştırması sonucu elde edilen veriler tek ve çok değişkenli istatistiksel test teknikleri ile analiz edilmiştir. Kullanılan analizler frekans dağılımları, ortalamalar, t-testi ve kümeleme analizleridir. Araştırma sonuçları katımlı yönetim uygulamalarında kamu ve özel bankalar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Alan araştırması sonucu elde edilen bilgilerden özel ve kamu bankalarının çoğu uygulama da farklılaştığı ve orta düzeyde bir katılımcılığı benimsedikleri belirlenmiştir. Üzerinde vurgu yapılan bu sonuçlara göre bankaların çalışma ortamlarını daha motive edici bir hale getirmeleri için katımlı yönetim uygulamalarına büyük önem vermeleri gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özel ve Kamu Bankaları, Bankacılık Sektörü, Katımlı Yönetim.

ABSTRACT: In this paper is analyzed the practices of the private and public banks on participative management style in the banking sector. The research data was obtained from personnel working in the public and private banks active in Kütahya through the participative management scale. Data obtained as a result of the field study were analyzed by univariate and multivariate statistical test techniques. The analyses used are frequency distributions, averages, t-test and cluster analysis. The results of the research have pointed out that there are significant differences regarding participative management practices between public and private banks in terms of statistics. In accordance with the information obtained as a result of the field study, it has been determined that private and public banks have differences in most practices and adopt medium level of participation. According to these focused results, the banks are required to attach more importance to participative management practices in order for their work environment to be more motivational.

Anahtar Kelimeler: Private and Public Banks, Banks Sector, Participative Management.

GİRİŞ

Türkiye’de önemli hizmet sağlayıcı kuruluşlardan oluşan ve önemli bir istihdam alanı oluşturan bankacılık sektörü finans sektörünün en büyük temel taşı oluşturmaktadır (Akın ve Ece, 2009:163). Yaratılan değer, yararlanılan teknolojinin gelişmişliği, oluşturulan istihdam alanı ve şube sayısı olarak incelendiğinde bankacılık sektörü önemli bir yapı taşı niteliğindedir. Son 10 yılda sektörde yaşanan

* Bu çalışma, “Bankacılık Sektöründe Katımlı Yönetim Uygulamaları: Özel ve Kamu Bankaları Üzerine Bir Alan Araştırması”, başlıklı, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı’nda hazırlanan yüksek lisans tezinin derlenmiş ve güncellenmiş halidir.

hareketlilik dikkate değer niteliktedir. Şöyle ki, 2001 yılında yaşanan krizden sonra 81 olan banka sayısının 53'e düştüğü ve daha sonra 2003 yılı itibariyle bankacılık sektöründeki istihdamın sürekli bir şekilde arttığı görülmüştür. 2007 yılı ortalarına gelindiğinde ABD'de başlayan ve küresel bir boyut kazanan ekonomik kriz sonrasında Türk bankacılık sektöründeki artış yönündeki ivmenin yavaşlamasına ve az da olsa düşmesine neden olmuştur. Türkiye'de bankacılık sektöründe Haziran 2009 tarihi itibariyle 46 bankada toplam 171,255 kişi istihdam edilmektedir (Akın ve Ece, 2009:163). Bu sayı Aralık 2010 itibariyle 10,066 şubede toplam 191,180 kişiye ulaşmıştır (www.bddk.org.tr:5). Verilerden de anlaşılacağı üzere, Türk bankacılık sektörü önemli bir insan kaynağını bünyesinde istihdam etmektedir. Uygulama ve teknoloji olarak sürekli kendisini yenileyen sektörün aynı zamanda en güncel yönetim modellerini kullanması sektörün geleceği için büyük önem taşımaktadır. Bu uygulamalardan birisi de katılmalı yönetim olmaktadır.

Bankaların hizmet alanlarının çeşitliliği farklı bilgi ve deneyime sahip insan kaynaklarını istihdam etmelerini gerektirmektedir. Tüketici ve üreticilere yönelik hizmet veren kuruluşlardan olan bankaların hizmet kalitesi standartlarını yükseltmesi ve çalışanlarının örgütsel bağlılığını artırarak iş tatmini yaratmalarının yolu katılmalı yönetim modelini uygulama kararlılığına bağlıdır. Katılmalı yönetim, yönetim literatüründe yaygın bir şekilde incelenen konulardan birisi olmuştur. Özellikle 1970 sonrası yerel ve uluslar arası rekabetin artması yüzünden büyük ölçüde örgütsel performansın artırılması için Amerikan yöneticileri tarafından gereksinim duyulan iş uygulamaları olarak ortaya çıkarak geleneksel uygulamaları kaldıran yöntemlerden birisidir. Endüstriyel ilişkiler ve personel yönetiminin yakın tarihi incelendiğinde katılmalı yönetim ve stratejik insan kaynakları yönetiminin teori ve geçmiş uygulamalarından önemli bir geçmişe sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. İlkel formdaki uygulamalardan insan kaynakları ya da örgütsel varlıklar olarak çalışanların önemi üzerinde yoğunlaşan yeni paradigmaya yönelme olmuştur. Yeni yönetim tarzının merkezi bir iş parçası işlemindeki çalışan katılımının sağlanması ve stratejik bir iş anlamında rekabet avantajı sağlanması amacıyla insan kaynakları uygulamalarını bütünleştiren bir set olarak açık bir şekilde yapılandırılmıştır (Kaufman, 2001:506).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yönetim ve çalışan ilişkilerinde endüstriyel demokrasi ve katılmalı yönetim olarak ifade edilen iki belirgin eğilim gelişme göstermiştir. Bu iki eğilim çalışanlar ve yönetim arasında karar alma paylaşımının arttırmaya yönelik çaba yollarıydı. Bu iki kavram aynı mı? Eğer aynı değilse fark nedir? İlk olarak, iki yöntemin farklı heveslerle ve farklı ülkelerdeki farklı sonuçlarla uyumlaştırılmış olmasıdır. Bu şekilde katılmalı yönetim Amerika'da görülürken endüstriyel demokrasi daha sık Avrupa'da görülmüştür. Ancak, iş yöntemlerinde ortaya çıkan değişimlerin uyumlaştırılması ve uluslararasılaşmaya yönelik eğilimlerin artması sonucu Amerikan yönetimine yönelik olmayı muhtemel kılabilirdi. İkincisi, amaç benzerliği nedeniyle yöntemin temel farklılıklarını temsil etmektedir. Endüstriyel demokrasi, genellikle çeşitli yönetim karar alma düzeylerinde çalışan temsiline yönelik yasal olarak onanmış formal bir yapıdır. Katılmalı yönetim ise, yüz yüze liderliğin informal şeklidir, ancak çalışan-yönetici işbirliğine yönelik bu iki model birbirinin yerini almaktan ziyade birbirini tamamlayabilen yöntemler olmuştur. Ulusal farklılıklar, durumsal faktörler ve mesleki seviyenin göz önünde tutulmasıyla birlikte, her iki modelin bir bütünleşmesi sağlanabilmiş olabilir. Endüstriyel demokrasi ve katılmalı yönetim yönetimin farklı durumlarına yönelik birlikte en iyi yararı oluşturabilecek uygulamalardandır. Her iki uygulama belirli türdeki problemlere yönelik uyarıcı olabilir. Bir yöntemden ziyade diğer yöntemin kullanılmasını etkileyen bazı faktörlerin anlaşılması modern yönetim açısından açıkça büyük önem taşımaktadır (Bass and Shackleton, 1979:393).

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Yöneticilerin astlarına kararlara katılma fırsatı tanıdığı karar verme biçimine katılımcı karar verme denilmektedir. Bazı araştırmacılar, katılımcılığın kapsamı çok geniş olan bir konu olmasına rağmen çalışanların her türlü faaliyete katılımlarını sağlayan uygulamalar ile karar verme süreciyle ilgili uygulamaların birbirinden ayrıştırılması gerektiğini savunmaktadır. Katılımcılık, birlikte karar verme, üst ile ast arasında karar verme yetkisinin paylaşımı veya çalışanların karar verme sürecine katılma olasılığı şeklinde tanımlanmaktadır (Bakan ve Büyükbeşe, 2008:33,34). Katımlı yönetim uygulamaları, çalışanların zihinsel sağlığı ve iş tatmini üzerine ve organizasyonun işleyiş alanlarına yönelik çeşitli faydaları sunan bir uygulama olarak yaygın bir şekilde algılanmaktadır (Benoliel and Somech, 2010:286). Çok yaygın kullanılan yönetim kontrol işlemleri de katılımı kapsamaktadır. Bunlara, temelden başlayan bütçeleme, amaçlara göre yönetim ve katılımcı standartlar oluşturma örnek olarak verilebilmektedir (Baiman and Evans, 1983:371).

Kökeni davranışsal bilim adamları tarafından tasarlanan yaklaşımın, amaçların belirlenmesi, görev önceliklerine karar verme, görevlerin başarılması için kendi yaklaşımlarının ortaya çıkarılması halinde daha yaratıcı ve verimli iş sonuçları için kişinin işi üzerine kendi yeterliliklerini koyması ve bulması fikri üzerine dayalı olduğu ifade edilmektedir. Bu anlamda, katımlı yönetim kontrol çalışmaları, amaçların belirlenmesi, karar alma, kişiler arası faaliyetlerde ilgi uyandıran, iletişimi kolaylaştıran ve motivasyon sağlamaya yönelik yeni teknikleri kapsayan örgütsel liderlik yaklaşımının bütünsel yeni bir şekli olarak görülmektedir (McLeod and Bennett, 1972:55).

Katımlı yönetime ilişkin başlangıçtaki gerekçeler şu şekilde incelenmektedir (Leidecker and Hall, 1974:28);

- Katımlı yönetime ilişkin ilk gerekçelerden biri, çalışan tatmini ve moralini yükseltmek
- Çoğu yöneticinin, katımlı teknikleri sadece yönetimin kararlarıyla çalışanların uyumluluğunu sağlama olarak görmüş olmaları
- Bazı yöneticilerin ise katılmayı, daha iyi kararlar alma olarak görmeleri
- Katımlı yönetim, çalışanların kendi yüksek düzeydeki ihtiyaçlarını karşılarken örgütsel amaçları başarmak için yeteneklerinin tamamını sergileyebilmesine yönelik bir iklim kurulması doğrultusunda kullanılabilmektedir.

Karar alma çeşitli açılardan bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Önceki çalışmalar karar alma süreci taktiklerinin analiz, değerlendirme ve katılımcı taktikler olarak tanımlanan ve üç temel tür içinde sınıflandırılabilirdiğini göstermektedir. Ayrıca karar almanın kavramsal özellikleri ise aciliyet, risk düzeyi, karmaşıklık, dinamizm, karar alıcının düzeyi, içsel veya dışsal destek olarak ifade edilmektedir (Ogbeide and Harrington, 2011:6). Katımlı karar alma sistemlerine ilişkin oluşturulan temel varsayımlar aşağıda tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcı Karar Alma Sistemlerine İlişkin Varsayımlar

1.	Demokratik toplumlarda, insanlar yaşamlarını etkileyen kararlarda katılmaya hak sahibidir.
2.	Biz-onlar ilişkilerini yönlendiren merkezileştirilmiş karar alma sistemlerinin aksine, katılmalı karar alma sistemleri karşılıklı ilgi ve saygı şartlarını yönlendirmektedir.
2a.	Katılmalı sistemler hiyerarşik organizasyonel sistemlerde yüksek potansiyelli sonuçlara sahiptir.
2b.	Katılmalı sistemler, başlangıçta aleyhte olan örgütsel sistemlerde yüksek potansiyelli sonuçlara sahiptir.
2c.	En azından başlangıçta katılmalı sistemler, daha önce ellerinde bulunan karar alma sürecinde diğerlerinin kapsanmasının bir sonucu olarak yetki ve güçlerinin kaybolduğunu hissetmeleri sisteme direnç göstermelerine yol açması olasıdır.
3.	Merkezi karar alma sistemlerinin aksine, katılmalı karar alma sistemleri karar alma süreçlerinde kullanılabilecek daha fazla bilgi ve uzmanlığa yol açacaktır. Üstelik katılmalı karar alma sistemleri mevcut olan uzmanlığın karar alma dışında olan bireylere de uzanacağı varsayılmaktadır.
4.	Merkezi karar alma sistemlerinin aksine, katılmalı karar alma sistemleri tüm katılımcılardan daha fazla sorumluluk yüklenmelerine yol açar. Böylece, bireylerin daha iyi anlayabilmek ve etkileyebilmek için alınan kararlara uyması daha olasıdır.
5.	Merkezi karar alma sistemlerinin aksine, katılmalı karar alma sistemleri toleranslı, cesaretlendirici, daha esnektir. Bu varsayım, tekdüze kuralların, düzenlemelerin, ya da politikaların değişen koşullar karşısında uygun olmadığını belirtmektedir.

Kaynak: McCaffrey, vd., 1995:607.

Katılmalı yönetim sistemi geliştirilmesine ilişkin sürecin 5 aşaması aşağıdaki gibidir (Fisher, 1986:461):

1. Kavramlaştırma: Bu ilk aşamada, yeni başlayan katılımcı iş sistemini geliştirmeye ya da var olan bir organizasyonu katılımcı biriyle değiştirme fikrinin düşünülmesi ortaya atılmasıdır.
2. Kuluçka: Bu aşamada, organizasyon başarılı bir dönüşüm için gerekli olan planlama, tasarım ve geliştirme yönünde hareket eder. Bu mükemmel bir vizyona yönelik örgütsel desteğin ortaya koyulmasını ve gösterilmesi aşamasıdır.
3. Uygulama: Yeni iş yapısı yönetim paradigmasındaki değişimin belirtilerinin doğmasıdır. Değişen ya da gelişen iş tasarımı, iş kuralları, iş etiği ve değerlerinin formal ifadelerinin gelişimi, politika ve işlemler, performans izleme sistemleri temel ya da eylem iletişim takımları, çapraz fonksiyonel problem çözme takımları, esnek iş tanımlama, ödeme ve promosyon politikaları, yetenek geliştirme uygulamaları, bilgi paylaşımı mekanizmaları vb. oluşmaktadır.
4. Geçiş: Bu aşama, yeni iş sisteminde uygulamanın bitirilmesi ve ayarlamaların başlaması ve yeterli hale gelmesine işaret etmektedir. İş takımları kendi kendilerine maksimum etkinliğin sağlanmasına yönelik gerekli sorumlulukları alabilmek için büyümektedir. Garanti edilen yetenekler için yetki ve otonomi üst düzeylerden alt düzeylere transfer edilmektedir.

5. Olgunluk: iş sistemlerindeki fonksiyonelliğin tamamlanmasına rağmen, sistemler sürekli olarak olgunluk aşamasından evrimleşme ve değişme aşamasına ilerlemektedir.

Katımlı yönetimin olası faydaları çalışanların motivasyonu/tatmini üzerine olumlu etkilerinin olması, yapılan işe yönelik yetenek kazanma, karar alma kalitesini artırma olasılığı olarak ifade edilmektedir (Ogbeide and Harrington, 2011:6). Katımlı yönetim iş tatmini ve verimliliğin sağlanmasında yaygın olarak kullanılan uygulamalardan birisidir (Benoiel and Somech, 2010:286,287). Katımlı yönetimin grup performansı ve örgütsel performansla ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Ancak, yetkilerini uygulamalarda kullanarak mutlu olan yöneticilerin astları, emsalleri ile yetki ve güç paylaşımı yapması kolay değildir. Bu nedenle uygulamada çok zor bir yönetim biçimidir (Jain and Premkumar, 2010:332). Uygulamanın sağladığı faydalar kısaca şu şekilde ifade edilebilmektedir (Margulies and Stewart Black, 1987:386):

- Astlar tarafından kararların kabulü ve daha iyi anlaşılması sağlanabilir
- Uygulanan kararlar için daha fazla mutabakat sağlanabilir
- Amaçların daha iyi anlaşılması sağlanabilir
- Psikolojik ihtiyaçlar daha iyi karşılanabilir ve böylece daha yüksek tatmin sağlanabilir
- Kararlara uyulması için tüm üyeler üzerine daha fazla sosyal bir baskı oluşturulabilir
- Daha fazla takım kimliği, işbirliği ve koordinasyon oluşturulabilir
- Daha iyi yapılandırıcı çatışma çözümleri sağlanabilir
- Daha rasyonel kararların alınması sağlanabilir.

Katımlı yönetimle çok çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Burada birkaçına kısaca değinilmektedir. Kim (2002), gerçekleştirilen alan araştırmasında, yerel hükümet ajanslarında stratejik planlama ve iş tatmini kapsamında katımlı yönetimin ilişkisini analiz etmektedir. Bu çerçevede, yöneticilerin katımlı yönetim modeli kullanması ile iş tatmini ve katılımcı bir stratejik planlama süreciyle pozitif bir ilişkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Araştırmada beklendiği üzere, yöneticilerle etkili bir iletişimin de, iş tatmini ve katılımcı bir stratejik planlama süreciyle pozitif bir ilişkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Bakan ve Büyükbeşe (2008), kararlara katılım konusunda çalışanların düşünceleri, kararlara katılım dereceleri, kararlara katılıma teşvik eden unsurlar, kararlara katılmanın alınan kararlara etkisi ve sağlayacağı faydaların belirlenmesine yönelik bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Eddleston, Otondo ve Kellermanns (2008) kuşak sahipliği dağılımı düzeyini aile firmaları düzeyinde katımlı yönetim ve çatışma ilişkisini ve bireysel düzeyde analizle karşılıklı ilişkilerini değerlendirmeyi amaçladıkları bir çalışma yürütmüşlerdir. Katımlı yönetim ile bilişsel çatışma arasındaki pozitif ilişki olduğu ileri sürülen hipotezleri red edilmiştir. Bunun yerine, yüksek katımlı yönetim düzeyi bilişsel çatışmayı önemli düzeyde arttırmaktadır. Katımlı yönetimin çatışma ile negatif yönde ilişkili olduğuna yönelik hipotez kabul edilmiştir. Bu çalışma ek olarak, kuşaksal sahiplik dağılımı kapsamındaki ilişkilerin karmaşıklığını da göstermektedir. Khruasuvan, Dastoor, Baumanis ve Mujtaba (2009), katımlı yönetim çalışmaları ile Tayland'ın kültürel değerleri ve katımlı yönetime ilişkin tutumları amaçlayan bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Sonuç olarak, paternalizm ile katımlı yönetim arasında pozitif ilişki olduğu, katımlı yönetim ile katımlı yönetime yönelik olumlu tutumlar arasında ilişki olmadığı ve kültürel değerler açısından beklendiği üzere kolektivizm ile katımlı yönetim arasında pozitif ilişki

olduğu belirlenmiştir. Kuye ve Sulaimon (2011) çalışmasında, Nijerya'da üretim sektöründeki firmaların karar almada çalışan katılımı ile firma performansı arasındaki ilişkiyi incelemektedir.

ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Araştırmanın Amacı, Anakütlesi ve Yöntemi

Araştırmanın amacı, kamu ve özel bankalarda katılımlı yönetim uygulamalarının karşılaştırmalı analizini yapmaktır. Bu amaçla, Kütahya İl Merkezinde faaliyet gösteren Mart-Nisan 2011 tarihleri arasında Ziraat Bankası, Halk Bankası, Vakıfbank, Garanti Bankası, Akbank, Şekerbank, Türk Ekonomi Bankası (TEB), Finansbank, Denizbank, BankAsya, Türkiye Finans Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası şubeleri çalışanları üzerine alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Diğer banka şubeleri araştırmaya katılmak istememişlerdir. Araştırmanın anakütlesini Kütahya İl Merkezinde faaliyet gösteren kamu ve özel bankalardaki çalışanlar oluşturmaktadır. Yaklaşık 250 kişinin istihdam edildiği belirlenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda tüm çalışanlara 250 kişiye ulaşılması hedeflenerek 250 anket formu dağıtılmıştır. Toplamda elde edilen anket sayısı 168 adettir. Anket geri dönme oranı %67'dir.

Araştırma tanımlayıcı araştırma modelinde alan araştırması şeklinde yapılandırılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler tek ve çok değişkenli istatistiksel analiz teknikleriyle değerlendirilmiştir. Anket formu Serinyel, 2008 ve Kahnwiler ve Thompson, 2000 çalışmalarından adapte edilerek hazırlanmıştır. İfadeler 5 dereceli likert tipi ölçek (*1=kesinlikle katılmıyorum – 5=kesinlikle katılıyorum*) şeklinde verilmiştir. Anket formunun banka şubelerinde tüm kademelerdeki çalışanlar tarafından doldurulması sağlanmaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Demografik Bulgular

Demografik değişkenlerle ilgili olarak, banka çalışanlarının cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, çalıştıkları banka, çalışma süreleri ve çalıştıkları bankalarda bulundukları konumlar analiz edilmeye çalışılmıştır. Aşağıda tablo 2'de bulgular gösterilmektedir.

Tablo 2. Çalışanların Demografik Dağılımları

Demografik Değişkenler	Fr.	%
Cinsiyet	Kadın	59 37,3
	Erkek	99 62,7
Yaş	25'ten az	20 12,7
	25-30 arası	81 51,3
	31-48 arası	53 33,5
	49-60 arası	4 2,5
Eğitim Düzeyi	Lise ve dengi	4 2,5
	Önlisans	19 12,0
	Lisans	116 73,4
	Yüksek lisans	16 10,1
	Doktora	3 1,9
Mülkiyet	Kamu	72 45,6

	Özel	86	54,4
Çalışma süresi	1-5 yıl arası	94	59,5
	6-10 yıl arası	29	18,4
	11-15 yıl arası	22	13,9
	16 yıldan fazla	13	8,2
Statü	Alt kademe	69	43,7
	Orta kademe	81	51,3
	Üst kademe	8	5,1

Tablo 2’de görüldüğü üzere katılımcıların %37,7’sini kadınlar, %66,3’ünü ise erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş durumlarına göre dağılımları ise; 25 yaşın altında olan %12,7, 25-30 yaş arası %51,3, 31-48 yaş arası %33,5, 49-60 yaş arası ise %2,5 şeklindedir. Araştırmaya katılan çalışanların %51,3 lük kısmının 25 ile 30 yaş arası olduğu görülmektedir. Katılımcıların, %2.5 lise ve dengi, %12 önlisans, %73,4 lisans, %10.1 yüksek lisans, %1,9 doktora eğitimi almıştır. Katılımcıların %45,6’sı kamu bankalarında çalışmakta iken, %54,4’ü ise özel bankalarda çalışmaktadır. Katılımcılardan %59,5’lik kısım 1-5 yıl arası, %18,4 lük kısım 6-10 yıl arası, %13,9’luk kısım 11-15 yıl arası, %7,8’lik kısım ise 16 yıldan fazla bankacılık sektöründe çalışmaktadır. Katılımcıların %43,7’si alt kademe, %51,3’ü orta kademe, %5,1’i ise üst kademe çalışmaktadır.

Katılnalı Yönetim Hakkında Genel Düşüncelerin Analizi

Bu kısımda, çalışanların katılnalı yönetime ilişkin genel düşünceleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular tablo 3’te gösterilmektedir

Tablo 3. Çalışanların Katılnalı Yönetim ile İlgili Genel Düşünceleri

GD1	Organizasyonunuz demokratik bir çalışma ortamına sahip midir?	Fr.	%
	Evet	102	64,6
	Hayır	36	22,8
	Bazen	20	12,7
	Toplam	158	100
GD2	Karar verme aşamasında çalışan katılımının başarıya etkisi ne seviyededir?		
	Yüksek	78	49,4
	Normal	72	45,6
	Etkisiz	8	5,1
	Toplam	158	100
GD3	Karar verme aşamasında çalışan katılımının organizasyonunuza katkısı ne seviyededir?		
	Yüksek	61	38,6
	Normal	81	51,3
	Etkisiz	16	10,1

	Toplam	158	100
GD4	Çalışanların kendi çalışma koşullarını etkileyen kararlara katılımının ne derecede önemli olduğunu düşünüyorsunuz?		
	Son derece önemli	53	33,5
	Oldukça önemli	70	44,3
	Önemli	30	19,0
	Çok önemli değil	5	3,2
	Önemsiz	0	0
	Toplam	158	100
GD5	Organizasyonunuz, çalışanlarını karar verme aşamasındaki süreçte dahil eder mi?		
	Tamamen dahil eder	25	15,8
	Bazen dahil eder	93	58,9
	Nadiren dahil eder	34	21,5
	Hiç dahil etmez	6	3,8
	Toplam	158	100
GD6	Organizasyonunuz, çalışanlarını etkileyen konulardaki karar verme aşamalarına çalışanlarını dahil eder mi?		
	Tamamen dahil eder	29	18,4
	Bazen dahil eder	85	53,8
	Nadiren dahil eder	30	19,0
	Hiç dahil etmez	14	8,9
	Toplam	158	100

Tablo 3'te araştırmaya katılan banka çalışanları genel olarak çalıştıkları ortamın demokratik olduğunu düşünmektedirler.

Araştırmaya göre %49,4'lük kesim karar verme aşamasında çalışan katılımının başarıya etkisinin yüksek etkisi olduğunu düşünürken, %45,6'lık kesim normal, sadece %5,1'lik kesim ise etkisiz olduğunu düşünmektedir.

Karar verme aşamasında çalışan katılımının organizasyona katkısının seviyesi hakkında %38,6'lık kesim yüksek olduğunu düşünürken, %51,3'lük kesim normal, %10,1'lik kesim ise etkisiz olarak değerlendirmiştir.

Katılımcıların kendi çalışma koşullarını etkileyen kararlara katılımının ne derece önemli olduğuyla ilgili soruya, katılımcıların % 33,5'i son derece önemli olduğu yanıtını, %44,3'ü oldukça önemli olduğu yanıtını, %19,0'ı önemli olduğu yanıtını, %3,2'si çok önemli olmadığı yanıtını işaretlemiştir. Önemsiz şıkkını seçen bir katılımcı olmamıştır. Burada yaklaşık %97'lik bir kesimin katılmalı yönetimin kendi çalışma koşullarıyla ilgili konularda önemli olduğunu düşündüğü görülmektedir.

Tablo 3'te katılımcıların, herhangi bir konuda karar verme aşamasında bu süreçte dahil edilip edilmedikleri ile ilgili soruya %15,8'i tamamen dahil edildiğini, %58'9 u bazen dahil edildiğini, %21,5'i

nadiren dahil edildiğini ifade etmiştir. Katılımcıların % 3,8'i karar verme süreçlerini hiç dahil edilmediklerini ifade etmiştir.

Tablo 3'te katılımcıların, çalışanlarını etkileyen konulardaki karar verme aşamalarına dahil edilip edilmedikleri ilgili soruya ise %18,4 lük kesim tamamen dahil edildiğini, %53,8'lik kesim bazen dahil edildiğini, %19,0'lık kesim nadiren dahil edildiğini ifade ederken %8,9'luk kesim ise hiç dahil edilmediklerini ifade etmiştir.

Tablo 4. GD1 İfadesine Ait Görüşlerin Banka Türüne Göre Dağılımı

Organizasyonunuz demokratik bir çalışma ortamına sahip midir?	Kamu		Özel	
	Fr.	%	Fr.	%
Evet	44	61,1	58	67,4
Hayır	16	22,2	20	23,3
Bazen	12	16,7	8	9,3
Toplam	72	100	86	100

Tablo 4'e göre araştırmaya katılan kamu bankası çalışanlarının %61,1'i çalıştıkları bankanın demokratik bir ortama sahip olduğunu düşünürken %22,2'si demokratik olmadığı düşünmektedir. Özel banka çalışanlarının %67,4'ü çalıştıkları ortamı demokratik olarak değerlendirirken %23,3'ü ise demokratik olmadığını düşünmektedirler.

Tablo 5. GD2 İfadesine Ait Görüşlerin Banka Türüne Göre Dağılımı

Karar verme aşamasında çalışan katılımının başarıya etkisi ne seviyededir?	Kamu		Özel	
	Fr.	%	Fr.	%
Yüksek	37	51,4	41	47,7
Normal	31	43,1	41	47,7
Etkisiz	4	5,6	4	4,7
Toplam	72	100,0	86	100,0

Kamu ve özel banka çalışanlarının katımlı yönetim uygulamalarının kendi başarılarına olan etkisinin seviyeleri hakkında bilgi toplanmak istenmiştir. Verilen yanıtların yüzdeleri tablo 5 incelendiğinde kamu bankası çalışanları katımlı yönetim uygulamalarının başarıya olan etkisinin, özel banka çalışanlarına göre azda olsa daha yüksek olduğu yönünde yanıt verdikleri görülmektedir.

Tablo 6. GD3 İfadesine Ait Görüşlerin Banka Türüne Göre Dağılımı

Karar verme aşamasında çalışan katılımının organizasyonunuza katkısı ne seviyededir?	Kamu		Özel	
	Fr.	%	Fr.	%
Yüksek	26	36,1	35	40,7
Normal	36	50,0	45	52,3
Etkisiz	10	13,9	6	7,0
Toplam	72	100	86	100

Banka çalışanlarının katımlı yönetim uygulamalarının, çalıştıkları bankalara katkısının ne seviyede olduğu ya da olacağının yanıtını aranmaktadır. Verilen yanıtların yüzdeleri incelendiğinde özel banka çalışanları kamu bankası çalışanlarına oranla katkının daha fazla olacağı yönünde cevap vermişlerdir.

Tablo 7. GD4 İfadesine Ait Görüşlerin Banka Türüne Göre Dağılımı

Çalışanların kendi çalışma koşullarını etkileyen kararlara katılımının ne derecede önemli olduğunu düşünüyorsunuz?	Kamu		Özel	
	Fr.	%	Fr.	%
Son derece önemli	29	40,3	24	27,9
Oldukça önemli	20	27,8	50	58,1
Önemli	20	27,8	10	11,6
Çok önemli değil	3	4,2	2	2,3
Önemsiz	0	0	0	0
Toplam	72	100	86	100

Özel ve kamu bankası çalışanlarının katılmalı yönetim uygulamalarının kendi çalışma koşullarını etkileyen kararlarda ne derece önemsediklerinin belirlenmesine yönelik; özel ve kamu bankası çalışanlarının katılmalı yönetimi ne derecede uygulanmasını arzuladıkları açısından ipucu verebilecek önemli bir ayrıntıdır.

Yanıtlar incelendiğinde kamu bankası çalışanlarının, özel banka çalışanlarına göre kendi çalışma ortamlarını etkileyecek kararlarda katılımı daha çok önemsedikleri görülmektedir. Ancak hem kamu bankası çalışanları hem de özel banka çalışanları genel olarak kendi koşullarını etkileyecek kararlarda katılımın oldukça önemli olduğunu düşünmektedirler.

Tablo 8. GD5 İfadesine Ait Görüşlerin Banka Türüne Göre Dağılımı

Banka Türü	Organizasyonunuz, çalışanlarını karar verme aşamasındaki sürece dahil eder mi?								Toplam	
	Tamamen dahil eder		Bazen dahil eder		Nadiren dahil eder		Hiç dahil etmez			
Kamu	4	%5,6	44	%61,1	21	%29,2	3	%4,2	72	%100
Özel	21	%24,4	49	%57,0	13	%15,1	3	%3,5	86	%100
Toplam	25	%15,8	93	%58,9	34	%21,5	6	%3,8	158	%100

$$\chi^2 = 12,569, p = 0,006 \text{ } H_1: \text{Desteklenmiştir}$$

Banka türüne göre katılmalı yönetim düzeyi arasında ilişkinin varlığının test etmek amacıyla ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. $\chi^2 = 12,569, p = 0,006$

Değerlere göre banka türü ile katılmalı yönetim arasında ilişki olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre %5 anlamlılık düzeyinde ($0,006 < 0,05$) araştırmaya katılanların çalıştıkları banka türü ile karar verme süreçlerine katılımları arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur. Araştırmaya katılanlardan özel banka çalışanı olanlar kamu bankası çalışanlarına göre karar verme süreçlerine daha yüksek düzeyde dahil oldukları görüşündedir.

Tablo 9. GD6 İfadesine Ait Görüşlerin Banka Türüne Göre Dağılımı

Banka Türü	Organizasyonunuz, çalışanlarını etkileyen konulardaki karar verme aşamalarına çalışanlarını dahil eder mi?								Toplam	
	Tamamen dahil eder		Bazen dahil eder		Nadiren dahil eder		Hiç dahil etmez			
Kamu	8	%11,1	41	%56,9	15	%20,8	8	%11,1	72	%100
Özel	21	%24,4	44	%51,2	15	%17,4	6	%7,0	86	%100
Toplam	29	%18,4	85	%53,8	30	%19,0	14	%8,9	158	%100

$\chi^2 = 5,018$, $p = 0,17$ H_2 : desteklenmemiştir

Banka türüyle çalışanlarını etkileyen konulardaki karar verme aşamalarına çalışanların katılımının ilişkisinin analizinde ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre %5 anlamlılık düzeyinde ($0,17 > 0,05$) araştırmaya katılanların çalıştıkları banka türü ile karar verme süreçlerine katılımları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Yani analiz sonucuna göre araştırmaya katılan kamu ve özel banka çalışanları kendilerini etkileyen konulardaki karar verme aşamalarına bazen dahil edildikleri görüşündedir.

Tablo 10. Çalışan Katılımının Uygulanması Gereken Alanların Analizi

	Evet		Hayır		Toplam	
	Fr.	%	Fr.	%	Fr.	%
Çalışan brifingleri	43	27,2	115	72,8	158	100
Şirket gazetesi	18	11,4	140	88,6	158	100
Öneri tasarıları	53	33,5	104	65,8	158	100
Çalışan anketleri	56	35,4	102	64,6	158	100
Kalite dönemleri	29	18,4	129	81,6	158	100
Çalışma takımları	47	29,7	111	70,3	158	100
Çalışan forumları	24	15,2	134	84,8	158	100

Tablo 10’da katılımcıların çalıştıkları organizasyonda hangi alanlarda katılım olması gerektiği ile ilgili düşünceleri yer almaktadır. Buna bağlı olarak banka çalışanlarının öneri tasarıları, çalışan anketleri ve çalışma takımları gibi konularda daha çok katılımın olması gerektiğini düşünmektedirler. Şirket gazetesi ve çalışan forumlarına ise bu oran yarı yarıya daha düşük olarak belirlenmiştir.

Tablo 11. Çalışan Katılımıyla Hedeflenen Sonuçların Analizi

Sonuçlar	Evet		Hayır		Toplam	
	Fr.	%	Fr.	%	Fr.	%
Üretkenliği artırmayı	115	72,8	43	27,2	158	100
Müşteri servisini geliştirmeyi	40	25,3	118	74,7	158	100
Motivasyonu artırmayı	78	49,4	80	50,6	158	100
İş tatminini artırmayı	48	30,4	110	69,6	158	100
İyi bir pratik sergilemeyi	9	5,7	149	94,3	158	100

Tablo 11’de katılımcıların, organizasyonlarının çalışan katılımı ile hangi konularda başarı sağlamaya çalıştığı ile ilgili düşünceleri yer almaktadır. Burada en çok işaretlenen seçeneklerin üretkenliği ve motivasyonu artırmak olduğu dikkat çekmektedir.

Özel ve Kamu Bankalarında KY Uygulamalarının Değerlendirilmesi¹

Kamu ve özel bankalar arasında KY uygulamaları arasındaki farklılıkların analiz edilmesinde bağımsız örnekler t testi kullanılmıştır. “*H₃: Kamu ve Özel Bankaları Arasında KY Uygulamalarında Farklılık Vardır*”, elde edilen veriler Tablo 12’de gösterilmektedir.

Tablo 12. Özel ve Kamu Banka KY Uygulamalarının T Testi Sonuçları

Kod	Banka Türü	N	$\bar{x}$	σ	t	p	Hipotez
KY1	Kamu	72	2,65	0,87	7,54	0,000	H ₃₋₁ kabul
	Özel	86	3,68	0,84			
KY2	Kamu	72	3,40	0,78	4,01	0,000	H ₃₋₂ kabul
	Özel	86	3,96	0,95			
KY3	Kamu	72	2,41	0,82	7,30	0,000	H ₃₋₃ kabul
	Özel	86	3,48	1,03			
KY4	Kamu	72	3,37	0,81	3,47	0,001	H ₃₋₄ kabul
	Özel	86	3,88	0,99			
KY5	Kamu	72	2,75	1,17	4,24	0,000	H ₃₋₅ kabul
	Özel	86	3,50	1,03			
KY6	Kamu	72	3,38	0,96	2,40	0,018	H ₃₋₆ kabul
	Özel	86	3,76	1,01			
KY7	Kamu	72	2,59	0,88	5,71	0,000	H ₃₋₇ kabul
	Özel	86	3,48	1,05			
KY8	Kamu	72	3,47	0,84	3,15	0,002	H ₃₋₈ kabul
	Özel	86	3,91	0,92			
KY9	Kamu	72	2,97	0,99	4,68	0,000	H ₃₋₉ kabul
	Özel	86	3,74	1,06			
KY10	Kamu	72	3,19	0,96	4,39	0,000	H ₃₋₁₀ kabul
	Özel	86	3,89	1,03			
KY11	Kamu	72	1,44	0,95	4,40	0,000	H ₃₋₁₁ kabul
	Özel	86	2,25	1,36			
KY12	Kamu	72	2,01	1,13	4,19	0,000	H ₃₋₁₂ kabul
	Özel	86	2,86	1,36			
KY13	Kamu	72	1,72	1,06	4,58	0,000	H ₃₋₁₃ kabul
	Özel	86	2,65	1,48			
KY14	Kamu	72	2,44	1,16	3,61	0,000	H ₃₋₁₄ kabul
	Özel	86	3,19	1,41			
KY15	Kamu	72	1,86	0,98	4,58	0,000	H ₃₋₁₅ kabul
	Özel	86	2,75	1,39			
KY16	Kamu	72	2,25	1,04	5,76	0,000	H ₃₋₁₆ kabul
	Özel	86	3,26	1,16			

¹ Ölçekte yer alan ifadeler (değişkenler) kodlarıyla birlikte eklerde verilmektedir.

KY17	Kamu	72	3,54	0,96	2,09	0,037	H ₃₋₁₇ kabul
	Özel	86	3,84	0,87			
KY18	Kamu	72	2,02	1,26	2,82	0,005	H ₃₋₁₈ kabul
	Özel	86	2,62	1,39			
KY19	Kamu	72	2,47	1,30	3,24	0,001	H ₃₋₁₉ kabul
	Özel	86	3,13	1,28			
KY20	Kamu	72	2,56	1,21	4,03	0,000	H ₃₋₂₀ kabul
	Özel	86	3,13	1,11			
KY21	Kamu	72	3,31	0,96	4,32	0,000	H ₃₋₂₁ kabul
	Özel	86	3,94	0,85			
KY22	Kamu	72	2,26	1,01	4,03	0,000	H ₃₋₂₂ kabul
	Özel	86	2,98	1,21			
KY23	Kamu	72	3,23	0,93	2,69	0,008	H ₃₋₂₃ kabul
	Özel	86	3,63	0,94			
KY24	Kamu	72	3,18	0,84	3,26	0,001	H ₃₋₂₄ kabul
	Özel	86	3,66	1,01			
KY25	Kamu	72	3,12	0,69	4,23	0,000	H ₃₋₂₅ kabul
	Özel	86	3,67	0,90			
KY26	Kamu	72	3,18	0,76	3,92	0,000	H ₃₋₂₆ kabul
	Özel	86	3,68	0,84			

Gerçekleştirilen analizden elde edilen değerlere göre, kamu ve özel bankaların KY uygulamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu ($p<0,05$) belirlenmiştir. Özel bankaların kamu bankalarına kıyasla KY uygulamalarına daha fazla ağırlık verdikleri ifade edilebilmektedir.

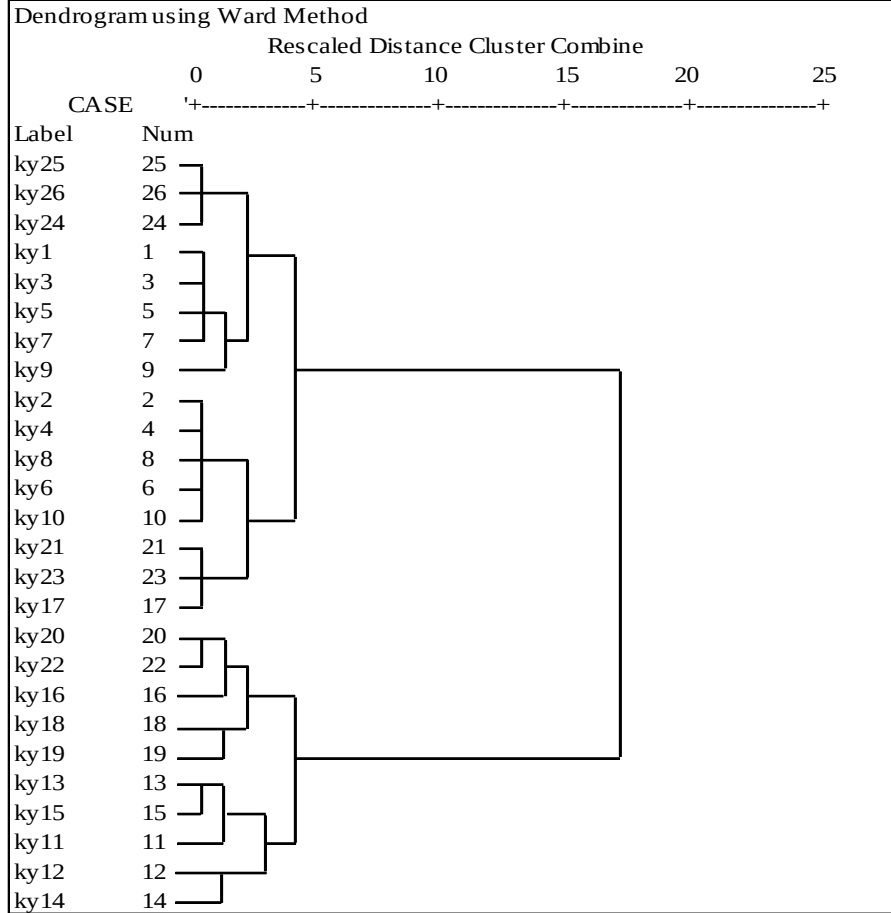
Kümeleme Analizi Bulguları

Kümeleme analizi, ele alınan değişkenlere göre birbirine benzer ya da nesneleri bir grup altında toplayan çok değişkenli bir analiz tekniğidir (İslamoğlu, 2009: 236-237). Hiyerarşik kümeleme teknikleri, birimlerin benzerliklerini dikkate alarak belirli düzeylerde birbirleri ile birleştirmeyi amaçlayan tekniklerdir. Hiyerarşik kümeleme tekniğinde verilerin normal dağılımlı olması gerektiği varsayımı olmakla birlikte bu prensipte kalmakta; uygulamalarda uzaklık değerlerinin normalliği yeterli görülmektedir (Doğan ve Başokçu, 2010: 66).

Bu çalışmada, kümeleme analizinin kullanılmasının amacı; banka çalışanlarının çalıştıkları şubelerde katımlı yönetim uygulamaları ile ilgili düşüncelerini açıklayan ifadelere verilen cevaplar doğrultusunda bu ifadelerin kümelenme eğilimlerini ortaya koymaktır. Araştırmaya katılan katılımcıların KY ile ilgili ifadelerin hangilerini birbiriyle ilişkili olarak algıladığına, eğer kümelenmeler anlamlı çıkıyorsa her kümenin(grubun) katımlı yönetimin hangi alanına ve konusuna ait olduğunu belirlemektir. Bu bakımdan kümeleme analizi ile, uygulanan anketin KY açısından daha iyi anlaşılması ve yorumlanması amaçlanmıştır. Bu çalışmada hiyerarşik kümeleme yöntemlerinden “Ward” tekniği uygulanmıştır. “En küçük varyans” yöntemi olarak da isimlendirilen Ward tekniğinin seçilmesinin nedeni; birey sayısının çok olduğu durumlarda ($n>50$) diğer aşamalı yöntemlere göre daha iyi sonuç veriyor olmasıdır (Kızgın, 2009: 104). Dendrogram (ağaç diyagramı) sonrasında banka çalışanlarının

katılnalı yönetim uygulamaları ile ilgili ifadelerin algılama kümelenmeleri aşağıda yer alan grafikte gösterildiği şekilde olmuştur.

Şekil 1: Ward Tekniğiyle Elde Edilen Dendoğram



Dendrogram sonuçları incelendiğinde sorular arasındaki kümelenme yedi şekilde oluşmuş anlamlı kümelerdir. Bu kümeler:

A Kümesi: A1: ky25, ky26, ky24; A2: ky1, ky3, ky5, ky7, ky9; A3: ky2, ky4, ky8, ky6, ky10; A4: ky21, ky23, ky17

B Kümesi: B1: ky20, ky22, ky16, ky18, ky19; B2: ky13, ky15, ky11; B3: ky12, ky14

A1 Kümesi Değerlendirmesi: Katılnalı yönetim, etkinlik ve verimlilik ile yakından ilişkilidir ve aynı zamanda demokrasinin de bir gereğidir. Fikirlerin saygı görmesi demokrasi ile, düşüncelerin beğeni toplaması güven ve etkinlik ile, işi nasıl yapacağına astın karar vermesi ise verimlilik ile yakından

ilişkili olduğu söylenebilir. Bu anlamda katılımcıların bu üç ifadeyi benzer olarak algılamaları katımlı yönetimin olgusunun bu boyutlarıyla değerlendirilebilir. Bu üç ifadeye verilen yanıtlara göre, banka çalışanlarının çalışma ortamlarının (ya da örgütlerinin) katımlı yönetime ne kadar yatkın olduğunu belirlemektedir. Bu ifadeler verilen yanıtlarda ortalama değerleri yüksek ise bahsi geçen örgütte katımlı yönetimin etkin olduğu söylenebilir. Düşük çıkması durumunda ise o örgütün dikey bir yapılaşma gösterdiği, yönetimin merkezileştiği ve katılımcılığın azaldığını söylemek doğru olacaktır.

Tablo 13. A1 Kümesinde Yer Alan İfadeler

KY25	Fikirlerim ciddi olarak saygı görür
KY26	Düşüncelerim beğeni toplar.
KY24	İşimi nasıl yapacağıma kendim karar veririm.

A2 Kümesi Değerlendirmesi: A2 kümesinde toplanan ifadeler incelendiğinde, ifadelerin iş ile ilgili katılmanın iş ile ilgili boyutlarıyla yakından alakalıdır. Katılımcılar iş ile ilgili konulardaki katılımı ilgili soruları birbiriyle alakalı olarak benimsemiş ve birbirlerine yakın yanıtlar vermişlerdir. Katılımcılığın temel alanlarından birisi amaç belirlemedir. Buna göre çalışanlar bir amacın belirlenmesi, bir iş dizaynının yapılması ve hatta işin yapılma hızının kararlaştırılmasında katılımda bulunabilirler

Tablo 14. A2 Kümesinde Yer Alan İfadeler

KY1	Müdürüm/idarecim işin nasıl yapıldığı hakkında görüşümü ister.
KY3	Müdürüm/idarecim kaliteyi nasıl denetleyeceğim hakkında fikrimi sorar.
KY5	Müdürüm/idarecim işlerin nasıl hızlı yapıldığı hakkında fikrimi sorar.
KY7	Müdürüm/idarecim işin nasıl tahsis edildiği hakkında fikrimi sorar.
KY9	Müdürüm/idarecim işin ne zaman yapıldığı hakkında fikrimi sorar.

A3 Kümesi Değerlendirmesi: A3 kümesinde toplanan ifadeler, araştırmaya katılan banka çalışanlarının çalıştıkları ortamlarda iş ile ilgili konularda katılmayı hangi düzeylerde arzuladıkları hakkında ipuçları içermektedir. A2 kümesiyle katılımcıların çalıştıkları bankalarda katımlı yönetim uygulamalarının uygulanma boyutları tespit edilirken, A3 kümesinde de katılımcıların bu uygulamaları ne düzeyde arzuladıkları ile ilgili sonuçlar ortaya konmaktadır.

Tablo 15. A3 Kümesinde Yer Alan İfadeler

KY2	Müdürüm/idarecimden işlerin nasıl yapıldığı hakkında bana görüşümü sormasını isterim.
KY4	Müdürüm/idarecimin kaliteyi nasıl denetleyeceğim hakkındaki fikrimi sormasını isterim.
KY8	Müdürüm/idarecim işin nasıl tahsis edildiği hakkındaki fikrimi sormasını isterim.
KY6	Müdürüm/idarecimin işlerin nasıl hızlı yapıldığı hakkındaki fikrimi sormasını isterim.
KY10	Müdürüm/idarecimin işin ne zaman yapıldığı hakkındaki fikrimi sormasını isterim.

A4 Kümesi Değerlendirmesi: A4 kümesindeki ifadeler incelendiğinde katılımcıların örgütsel hedefler, politikalar, kurallar, eğitim ihtiyaçları ile ilgili fikrine başvurulmasını bekleyen kişiler ifade edilmektedir. İfadeler genel anlamda çalışanların planlama, yürütme gibi üst yönetim fonksiyonlarına dahil olma istekleriyle ilgilidir.

Tablo 16. A4 Kümesinde Yer Alan İfadeler

KY21	Müdürüm/idarecimin organizasyonel hedefler hakkındaki fikrimi sormasını isterim.
KY23	Müdürüm/idarecimin organizasyonel politikalar ve kurallar hakkındaki fikrimi sormasını isterim.
KY17	Müdürüm/idarecimin eğitim ihtiyaçları hakkındaki fikrimi sormasını isterim.

B1 Kümesi Değerlendirmesi: B1 kümesindeki ifadeler incelendiğinde katılımcıların örgütsel hedefler, politikalar, kurallar, eğitim ihtiyaçları ile ilgili fikrine başvuru alan kişiler ifade edilmektedir. İfadeler genel anlamda çalışanların planlama, yürütme gibi üst yönetim fonksiyonlarına dahil olmalarıyla ilgilidir.

Tablo 17. B1 Kümesinde Yer Alan İfadeler

KY20	Müdürüm/idarecim organizasyonel hedefler hakkında fikrimi sorar.
KY22	Müdürüm/idarecim organizasyonel politikalar ve kurallar hakkında fikrimi sorar.
KY16	Müdürüm/idarecim eğitim ihtiyaçları hakkında fikrimi sorar.
KY18	Müdürüm/idarecim önemli satın almalar yapmadan önce fikrimi sorar.
KY19	Müdürüm/idarecimin önemli satın almalar yapmadan önce fikrimi sormasını isterim.

B2 Kümesi Değerlendirmesi: B2 kümesindeki ifadeler değerlendirildiğinde insan kaynaklarıyla ilgili alanlarda fikrine başvuru alan kişilerin oluşturduğu grup değerlendirilmektedir. Kümeye giren ifadeler araştırmaya katılanların çalıştıkları bankalarda yönetime bu boyutuyla katılımın olup olmadığını belirlemede yardımcı olmuştur.

Tablo 18. B2 Kümesinde Yer Alan İfadeler

KY13	Müdürüm/idarecim bir çalışanı disipline etmeden önce fikrimi sorar.
KY15	Müdürüm/idarecim bir çalışanın performansını değerlendirmeden önce fikrimi sorar.
KY11	Müdürüm/idarecim işe birini almadan önce fikrimi sorar.

B3 Kümesi Değerlendirmesi: B3 kümesinde yer alan ifadeler, insan kaynakları çalışmaları konusunda yönetime yardımcı olabileceğini düşünerek yönetimden fikirlerine başvurulmasını bekleyen kişiler ifade edilmektedir.

Tablo 19. B3 Kümesinde Yer Alan İfadeler

KY12	Müdürüm/idarecimin birini işe almadan önce fikrimi sormasını isterim.
KY14	Müdürüm/idarecimden bir çalışanı disipline etmeden önce fikrimi sormasını isterim.

SONUÇ

Türkiye’de bankacılık sektörü finansal sistemin en önemli kilometre taşlarından birisini oluşturmaktadır. Bankacılık ekonomi içerisinde finansal sistemin işlerliği açısından son derece önemli bir konumdadır. Diğer taraftan ekonomik kriz sonrasında hızlı bir büyümeye girerek şube sayısı ve çalışan sayısı açısından önemli bir büyüklüğe ulaşmıştır ve ileri teknolojik uygulamaların yanı sıra istihdam alanı olarak da önemli bir yerde durmaktadır. İfade edilen bu özellikler yönetim felsefesi olarak çağdaş yönetim uygulamalarının sektörde yapılandırılmasını gerektirmektedir. Bu uygulamaların başında da katımlı yönetim gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı, kamu ve özel bankalarda katımlı yönetim uygulamalarının karşılaştırmalı analizini yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda, literatürdeki çalışmalardan faydalanılarak oluşturulan anket formundaki ifadeler 5 dereceli likert tipi ölçek şeklinde verilmiştir. Çalışma, Kütahya İlinde faaliyet gösteren kamu ve özel bankalarında çalışan ve araştırmayı kabul eden bankaların şubelerindeki çalışanlar üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın ana hipotezi katımlı yönetim uygulamalarının kamu ve özel bankalar arasında farklı olduğudur. Ana hipotez doğrultusunda katımlı yönetim uygulamalarının kamu ve özel bankalar arasında farklılığını test etmek amacıyla t testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre tüm uygulamalarda özel bankaların kamu bankalarına kıyasla daha fazla katılmayı teşvik edici olduğu belirlenmiştir.

Gerçekleştirilen kümeleme analizi sonuçlarına göre;

1. **Küme:** Fikirlerine saygı duyulan, düşünceleri beğeni toplayan ve işini nasıl yapacağına kendi karar verenlerden oluşmaktadır. Bu küme, kendisinin değerli görülmeği istendiği, saygı duyulan ve güvenli olan kimseleri ifade etmektedir.
2. **Küme:** İşle ilgili planlama ve uygulamalara yönelik yöneticilerin fikirlerine başvurduğu kişilerden oluşmaktadır. Bu küme, işlerle ilgili planlamalarda görüşlerine başvuru alanları ifade etmektedir.
3. **Küme:** İşle ilgili planlama ve uygulamalara yönelik yöneticilerin kendilerine fikirlerini sormasını bekleyen kişilerden oluşmaktadır. Bu küme, işlerle ilgili planlamalarda görüşlerine başvurulmasını bekleyenleri ifade etmektedir.
4. **Küme:** Örgütsel politika, hedef ve eğitim ihtiyaçlarına yönelik yöneticilerin kendilerine fikirlerini sormasını bekleyen kişilerden oluşmaktadır.
5. **Küme:** Örgütsel politika, hedef ve eğitim ihtiyaçlarına yönelik yöneticilerin fikirlerine başvurduğu kişilerden oluşmaktadır.
6. **Küme:** Diğer çalışanlarla ilgili olarak, disiplin, işe alma ve performans alanlarında yöneticilerin fikirlerine başvurduğu kişilerden oluşmaktadır.
7. **Küme:** Diğer çalışanlarla ilgili olarak, disiplin, işe alma ve performans alanlarında yöneticilerin görüşlerine başvurulmasını bekleyenleri ifade etmektedir.

Elde edilen kümeler incelendiğinde, çalışanların fikirlerinin beğenilmesi, saygı duyulması, kendi kararlarını verebilme, fikirlerine başvurulması beklentisini taşıma, fikirlerine başvuru alanları olma, örgütsel politika, hedefler, tahsisat vb alanlarda kendilerine danışılması beklentisini taşıma gibi özelliklerde gruplandıkları görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKIN, F. ve ECE, N., (2009), "Küresel Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörü İstihdamı Üzerindeki Etkileri", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:XXVII, Sayı:II, ss.153-168.
- BAIMAN, S. and EVANS, J. H. (1983), "Pre-Decision Information and Participative Management Control Systems", Journal of Accounting Research, Vol:21, No:2, Autumn, pp.371-395.
- BAKAN, İ. ve BÜYÜKBEŞE, T., (2008), "Katılımcı Karar Verme: Kararlara Katılım Konusunda Çalışanların Düşüncelerine Yönelik Bir Alan Çalışması", Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, Cilt:13, Sayı:1, ss.29-56.

- BASS, B. M. and SHACLETON, V.J. (1979), "Industrial Democracy and Participative Management: A Case For A Synthesis", *Academy of Management Review*, Vol:4, No:3, pp.393-404.
- BENOLİEL, P. and SOMECH, A., (2010), "Who Benefits From Participative Management?", *Journal of Educational Administration*, Vol:48, No:3, pp.285-308.
- DOĞAN, N. ve BAŞOKÇU, T. O., (2010), "İstatistik Tutum Ölçeği İçin Uygulanan Faktör Analizi ve Aşamalı Kümeleme Analizi Sonuçlarının Karşılaştırılması" *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme Dergisi*, 1(2), Ss. 65- 71.
- EDDLESTON, K. A., OTONDO, R. F. and KELLERMANN, F. W., (2008), "Conflicts, Participative Decision-Making and Generational Ownership Dispersion: A Multilevel Analysis", *Journal of Small Business Management*, 46(3), pp.456-484.
- FISHER, K. K., (1986), "Management Roles in The Implementation of Participative Management Systems", *Human Resource Management*, Fall, Vol:25, No:3, pp.459-479.
- İSLAMOĞLU, A. H., (2009), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- JAIN, R. and PREMKUMAR, R. (2010), "Management Styles, Productivity & Adaptability of Human Resources: An Empirical Study", *The Indian Journal of Industrial Relations*, Vol:46, No:2, October, pp.328-344.
- KAHNWEILER, M. William ve THOMPSON, A. Margaret (2000), "Levels of Desired, Actual, and Perceived Control of Employee Involvement in Decision Making: An Empirical Investigation" *Journal of Business and Psychology*, Vol.14, No: 3, pp.407-427.
- KAUFMAN, B. E. (2001), "The Theory and Practice of Strategic HRM and Participative Management Antecedents in Early Industrial Relations", *Human Research Management Review*, 11, pp.505-533.
- KHRUASUVAN, M., DASTOOR, B., BAUMANİS, L. O. and MUJTABA, B. G. (2009), "The Application of Participative Management Training and Its Relationship to Thai Cultural Values: Is There a Good Fit", *China-USA Business Review*, Feb., Vol:8, No:2, pp.46-54.
- KIM, S., (2002), "Participative Management and Job Satisfaction: Lessons for Management Leadership", *Public Administration Review*, March/April, Vol:62, No:2, pp.231-241.
- KIZGIN, Y., (2009), "Tüketicilerin Kredi Kartı Marka Tercih Nedenlerinin Kümeleme Analizi ile İncelenmesi: Muğla Örneği" *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cilt:7, No:2, ss.93-110*.
- KUYE, O. L. and SULAIMON, A. A. (2011), "Employee Involvement in Decision Making and Firms Performance in the Manufacturing Sector in Nigeria", *Serbian Journal of Management*, 6 (1), pp.1-15.
- LEIDECKER, J. K. and HALL, J. L. (1974), "A New Justification For Participative Manegement", *Human Resource Management*, Spring, pp.28-31.
- MARGULİES, N. and BLACK, S., (1987), "Perspectives on the Implementation of Participative Approachs", *Human Resource Management*, Vol:26, No:3, pp.385-412.

MCCAFFREY, D. P., FAERMAN, S. R. and HART, D. W. (1995), "The Appeal and Difficulties of Participative Systems", *Organization Science*, Vol:6, No:6, pp.603-627.

MCLEOD, I. H. and BENNET, J. E. (1972), "When Participative Management", *McKinsey Quaterly*, Winter72, Vol:8, No:3, pp.54-62.

OGBEIDE, G.C.A. and HARRINGTON, R. J. (2011), "The Relationship Among Participative Management Style, Strategy Implementation Success, and Financial Performance in the Foodservice Industry", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol:23, No:6, pp.1-38.

SERINYEL, S., (2008), "Definition and Discussion of Employee Involvement and Employee Participation within Is Bank" *Business School University of Glamorgan*, Ss. 131-137.

<http://www.serhatserinyel.com/serhatserinyeldiss.pdf> (25.04.2011)

-----, (2010), *Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü*, BDDK, Sayı:2011/1, s.5.
http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/9105tbs_genel_gorunum_aralik_2010.pdf

EK-1

Kod**Değişkenler/İfadeler**

- KY1 Müdürüm/idarecim işin nasıl yapıldığı hakkında görüşümü ister.
- KY2 Müdürüm/idarecimden işlerin nasıl yapıldığı hakkında bana görüşümü sormasını isterim.
- KY3 Müdürüm/idarecim kaliteyi nasıl denetleyeceğim hakkında fikrimi sorar.
- KY4 Müdürüm/idarecimin kaliteyi nasıl denetleyeceğim hakkındaki fikrimi sormasını isterim.
- KY5 Müdürüm/idarecim işlerin nasıl hızlı yapıldığı hakkında fikrimi sorar.
- KY6 Müdürüm/idarecimin işlerin nasıl hızlı yapıldığı hakkındaki fikrimi sormasını isterim.
- KY7 Müdürüm/idarecim işin nasıl tahsis edildiği hakkında fikrimi sorar.
- KY8 Müdürüm/idarecim işin nasıl tahsis edildiği hakkındaki fikrimi sormasını isterim.
- KY9 Müdürüm/idarecim işin ne zaman yapıldığı hakkında fikrimi sorar.
- KY10 Müdürüm/idarecimin işin ne zaman yapıldığı hakkındaki fikrimi sormasını isterim.
- KY11 Müdürüm/idarecim işe birini almadan önce fikrimi sorar.
- KY12 Müdürüm/idarecimin birini işe almadan önce fikrimi sormasını isterim.
- KY13 Müdürüm/idarecim bir çalışanı disipline etmeden önce fikrimi sorar.
- KY14 Müdürüm/idarecimden bir çalışanı disipline etmeden önce fikrimi sormasını isterim.
- KY15 Müdürüm/idarecim bir çalışanın performansını değerlendirmeden önce fikrimi sorar.
- KY16 Müdürüm/idarecim eğitim ihtiyaçları hakkında fikrimi sorar.
- KY17 Müdürüm/idarecimin eğitim ihtiyaçları hakkındaki fikrimi sormasını isterim.
- KY18 Müdürüm/idarecim önemli satın almalar yapmadan önce fikrimi sorar.
- KY19 Müdürüm/idarecimin önemli satın almalar yapmadan önce fikrimi sormasını isterim.
- KY20 Müdürüm/idarecim organizasyon hedefleri hakkında fikrimi sorar.
- KY21 Müdürüm/idarecimin organizasyon hedefleri hakkındaki fikrimi sormasını isterim.
- KY22 Müdürüm/idarecim organizasyon politikaları ve kuralları hakkında fikrimi sorar.
- KY23 Müdürüm/idarecimin organizasyon politikaları ve kuralları hakkındaki fikrimi sormasını isterim.
- KY24 İşimi nasıl yapacağıma kendim karar veririm.
- KY25 Fikirlerim ciddi olarak saygı görür.
- KY26 Düşüncelerim beğeni toplar.

1: Kesinlikle katılmıyorum – 5: Kesinlikle katılmıyorum (Kahnwiler ve Thompson, 2000) çalışmasından uyarlanmıştır.

ÖĞRENCİ MALİYETLERİNİN BELİRLENMESİNDE FAALİYET TABANLI MALİYET SİSTEMİ: YAPRAKLI ÇOK PROGRAMLI LİSESİ ÖRNEĞİ

İbrahim BOZKURT

Öğretim Görevlisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi MYO

Rıfat KARAKUŞ

Öğretim Görevlisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi MYO

Sezer ÖKSÜZ

Öğretim Görevlisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi MYO

ÖZET: Kıt kaynakların etkili ve verimli bir şekilde kullanılmasının önemi, bilinen bir gerçektir. Tüm harcamalarda olduğu gibi, bir ülkedeki eğitim harcamalarında da bu gerçek göz önüne alınmalıdır. Diğer bir ifadeyle ilgili harcamalar, eğitim sisteminin sürekli olarak geliştirilmesine ve eğitim hizmetlerinin niteliğinin de sürekli olarak iyileştirilmesine yönelik olmalıdır. Bu hususun uygulanabilmesi için ise Milli Eğitim Bakanlığı'nın hangi eğitim kurumuna ne kadar fon sağlayacağını belirlemesi gerekmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, çalışmaya konu olan eğitim kurumundaki öğrenci maliyetlerinin belirlenmesini amaçlamaktadır. Maliyetlerin belirlenmesinde ise yönetime hem verimsiz faaliyetleri göstermesi açısından hem de eğitim sistemini denetleme imkânı vermesi açısından, Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi seçilmiştir. Çalışma sonucunda bulunan maliyetler, geleneksel maliyet yaklaşımına göre farklı sonuçlar vermiştir. Yine Faaliyet Tabanlı Maliyet sistemi sayesinde kurum yöneticileri, eğitim hizmetinde yer alan tüm unsurları denetleme ve değerlendirme imkânına da sahip olmuşlardır

Anahtar sözcükler: eğitim, maliyet, geleneksel maliyet, faaliyet tabanlı maliyetleme,

ACTIVITY BASED COSTING SYSTEM TO DETERMINE STUDENTS COSTS: THE CASE OF YAPRAKLI MULTI-PROGRAM HIGH SCHOOL

ABSTRACT: The importance of effective and efficient use of scarce resources is a well known fact. This fact should be considered also on the education costs of a country as with all expenditure. In other words, related expenditures should be directed to improve the education system and its quality continuously. In order to implement this point, Ministry Of Education needs to know how much fund will provide for each educational institution. In this context, this study aims to determine student costs of education institution which is the subject of the study. To determine the student costs, activity based costing system is chosen in an effort to show the managers the inefficient and shortcoming points of education system and also auditing the education system. The results of the study show differences with the traditional costing system. Also, through activity based costing system, institution managers had the opportunity of supervising and evaluating the all aspects of the education system.

Keywords: education, cost, traditional costing, activity based costing

1. GİRİŞ

Türk Dil Kurumu'nun "Büyük Türkçe Sözlüğü"nde (2010) eğitim kavramı; "çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine, okul içinde veya dışında doğrudan veya dolaylı yardım etme" olarak tanımlanmıştır. Eğitimin yakın, uzak ve genel amaçları kişisel ve toplumsal anlamda çeşitli faydalar sağlar. Bu bağlamda eğitim, sosyal açıdan güçlü bir toplum yaratmaya yardımcı olurken, eğitilmiş insanlardan oluşan üretim gücüyle de ekonomik açıdan kuvvetli bir ülke oluşturulması için destek olur. Bu da eğitimin ne denli önemli olduğunun bir kanıtıdır(Taş&Yenilmez, 2008, s.159).

Eğitim harcamaları, kamu sektörü tarafından gerçekleştirilen en önemli sosyal harcamalardandır. Birçok gelişmiş ülkenin bütçesi incelendiğinde, büyüklük olarak, savunma harcamalarından sonra ikinci sırada eğitim harcamalarının yer aldığı görülür (Türkiye İstatistik Kurumu [TUIK], 2010). Bunun nedeni, eğitim faaliyetinin diğer alanların temel yapısını ve iktisadi büyüme ile kalkınmanın belirleyici unsurunu oluşturmasıdır(Karaarslan, 2005).

Eğitime daha fazla kaynak tahsis edilmesiyle beraber, eğitim sektöründe birçok açıdan olumlu etki ortaya konulmasına rağmen, ayrılan kaynak ile eğitimin çıktıları arasında net bir korelasyondan söz edilememektedir. Bu noktada eğitimin çıktılarını belirleyen daha önemli bir değişken kaynakların nasıl kullanıldığı ve yönetildiğidir(Rao, Naidu&Jani, 2008, s.98). O halde bir ülkedeki eğitim harcaması bu önemli hizmeti gerçekleştirmek için eğitim sisteminin sürekli olarak geliştirilmesine ve eğitim hizmetlerinin niteliğinin de sürekli olarak iyileştirilmesine yönelik olmalıdır. Diğer bir ifadeyle ülkenin Gayri Safi Milli Hasıla'sının içerisindeki eğitim harcamalarının payından ziyade eğitim harcamalarının ne derece verimli kullanıldığı daha önemli olmalıdır. Ayrıca bilinmektedir ki günümüzde kamu hizmetlerinin sunumunda verilen hizmetin maliyetini tespit ederken geleneksel yöntemlerden uzaklaşıp yapılan faaliyetlerin verimliliğine yönelik maliyet tespiti yapılmaktadır (Mensah, Schoderback, Werner, 2009).

Burada önemli bir husus, eğitim faaliyetlerine ait dönem giderleri ile zararlarını en doğru biçimde belirleyecek maliyet sisteminin seçilmesidir. Maliyet yönetimi bir taraftan maliyetleri belirlemeye çalışırken, diğer taraftan da maliyet öğelerindeki değişimlerin izlenmesiyle sürekli olarak denetimi olanaklı kılmaktadır. Bu sayede kaynakların kullanımındaki verimsizliğin önlenmesi, performans denetimi gibi çalışmalarla işletmede verimlilik ve iktisadilik sağlanmaktadır (Alkan, 2001, s.180). Bu çalışmada, geleneksel maliyet sisteminin eksikliklerinden bazılarını ortadan kaldıran "Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM)" sistemi seçilmiştir. Faaliyet Tabanlı Maliyetleme doğru maliyet bilgisi sunmanın yanı sıra, işletme yönetimine işletme aktiviteleri ile ilgili geniş ve ayrıntılı bilgi sunan bir sistemdir(Eker,2002,s.239). FTM, eğitim hizmetleri maliyetlerinin belirlenmesinde kullanılmakla birlikte, eğitim faaliyetlerinin sistemli bir biçimde analiz edilmesine de imkân sağlayacağından dolayı bu çalışma; özelde okul yönetiminin genelde ise Milli Eğitim Bakanlığı'nın verdiği eğitim ve eğitim yanında yürütülen yardımcı hizmet faaliyetlerinin planlanmasına, etkili bir şekilde yürütülmesine ve sonuçlarının değerlendirilmesine imkân sağlayacak veriler sunacaktır. Çalışma ayrıca; Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı'nın, Ocak 2011 "Eğitim Araştırmaları Destek Programı Çerçevesinde Destek Verilmesi Planlanan Araştırma Konuları Listesi"nde yer alan, "Okul Türlerine Göre Öğrenci Maliyetlerinin Belirlenmesi" konulu araştırma çalışmalarını yapacak olan

araştırmacılara yönelik de bir fikir sunacaktır. Son olarak bu çalışma; gerek eğitim kurumlarının etkin bir şekilde yönetilmesi için gerekse de kaynakların doğru bir şekilde tüketilerek milli eğitimin niteliğinin artırılması için FTM sisteminin, uygulanması gerekli bir sistem olup olmadığını ortaya koyacaktır.

2. YÖNTEM ve VERİLER

Çalışmanın uygulama kısmında kullanılacak yöntem, FTM sistemidir. Bu yöntem ile Çankırı ili Yapraklı ilçesinde faaliyet gösteren, Yapraklı Çok Programlı Lisesi'nde verilen “eğitim hizmeti” ile okul bünyesinde öğrencilerin konaklamasına hizmet eden “pansiyon hizmeti” maliyetlerinin 2010 yılı Ekim ayına ait kısmı belirlenecektir.

Çalışmanın ana düşüncesi, FTM sisteminin geleneksel maliyet sistemine göre daha faydalı olduğudur. Bu düşüncenin ortaya konması açısından öncelikle FTM sistemi hakkında kısa açıklama yapıldıktan sonra; önce geleneksel maliyet sistemine göre, sonra da FTM sistemine göre maliyet belirlemeleri yapılacaktır. Her iki yöntemle göre maliyet belirlenmeleri sonuçlandırıldıktan sonra FTM sisteminin uygulanması ile sağlanacak faydaların değerlendirilmesi, “değerlendirme ve sonuç” kısmında yapılacaktır.

2.1. Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi

Çok çeşitli mamul ya da hizmet üreten işletmelerde, genel üretim giderlerinin mamullere yüklenmesi hususunda yapılan hatalar, maliyetlerin yanlış belirlenmesine ve bu maliyet bilgilerine göre alınan kararların da yanlış verilmesine, dolayısıyla da işletmelerdeki karlılık ve rekabet edilebilirlik düzeyinin azalmasına yol açmıştır (Gürdal, 2007). Ürünlerden/hizmetlerden ziyade faaliyetlere odaklı olan FTM sistemi, geleneksel maliyetleme sistemlerinin kullanımından kaynaklanan hataları önlemeye yardımcı olan ve daha doğru bilgi sağlayan bir yaklaşımdır. FTM sisteminin temel ilkesi, bir organizasyonun faaliyetlerini tanımlamak ve her bir faaliyetin maliyetini ve sonra faaliyetlerin tüketimine dayalı ürün/hizmet maliyetlerini hesaplamaktır(Çabuk, 2003, s.113).

FTM; ürünlerin, servislerin ve faaliyetlerin maliyetlerini doğru bir biçimde hesaplayan bir maliyet sistemi olmanın ötesinde toplam kalite yönetimi için gerekli olan alt yapının kurulmasına da hizmet eden bir sistemdir (Öker, 2003). Faaliyet tabanlı maliyetleme yaklaşımı stratejik amaçlar için geliştirilmiş bir maliyet sistemi olup müşteri ve ürün karlılık analizleri mamul ve hizmet fiyatlandırması gibi stratejik kararlar için uygun ve doğru bilgiyi sağlamaktadır (Demir, 2009, s.33).

Geleneksel maliyetleme de genel üretim giderleri bir “iş ölçüsü” yardımıyla mamul ya da hizmetlere aktarılırken; FTM’ de genel üretim giderleri, önce mamullere değil, faaliyetlere aktarılarak faaliyet maliyetleri belirlenir, daha sonra ise her faaliyetin maliyetinden mamullere o faaliyetten yararlanma derecesine göre pay verilir (Büyükmirza, 2009; Hilton, 2005).

Geleneksel maliyet sistemi ile faaliyet tabanlı maliyet sistemi arasındaki farklılıklar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

Tablo 1. Geleneksel ve Faaliyete Dayalı Maliyetleme Sistemlerinin Karşılaştırılması

Maliyet Yükleme Ölçüsü	Geleneksel Maliyet Sistemi	Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi
1. Kullanılan kaynakları etkileyen faktörler	Yalnızca üretim hacmi	Harekete geçirme sayısı veya üretim siparişleri sayısı gibi birkaç faktör
2. Maliyet havuzları sayısı	Bir	Kaynakların kullanımını etkileyen her bir faktör için bir adet olmak üzere çok sayıda
3. Maliyet dağıtım anahtarları sayısı	Bir	Her bir maliyet havuzu için bir adet olmak üzere çok sayıda
4. Ürünlerin nasıl maliyetlendirildiği	Maliyet dağıtım anahtarı olarak üretim hacminin kullanılması	Maliyet dağıtım anahtarlarının her birinin ilgili maliyet havuzu için kullanılması

Kaynak: Reşat Karcıoğlu, Stratejik Maliyet Yönetimi, Aktif Yayınevi, Erzurum, 2000, s.155 (Yazar bu tabloyu, J. Edward Ketz, Terry L. Campbell ve Sidney J. Baxendale'nin Management Accounting (Harcourt Brace Jovanovich Inc., San Diego, 1991) adlı eserinin 292. sayfasından aktarmıştır).

2.2. Çalışma Kapsamındaki Kurum İle İlgili Veriler ve Maliyetler

Yapraklı Çok Programlı Lisesi; 1 okul binası ve 1 öğrenci pansiyonu ile toplam 1210 m² kapalı alana sahip olup, 2010 yılı itibarıyla 89 öğrenciye hizmet vermektedir.¹

İlgili eğitim kurumunun maliyetlerinin belirlenebilmesi için gerekli olan temel bilgiler Tablo 2’te verilmiştir.

Tablo 2. Eğitim Kurumu İle İlgili Temel Bilgiler.

Maliyet Analizi Yapılacak Hizmetler	Eğitim Hizmeti Pansiyon Hizmeti
Maliyeti Hesaplanacak Süre	Eğitim Hizmeti: 1 ay Pansiyon Hizmeti: 1 ay
Öğrenci sayıları	Eğitim Hizmeti: 89 öğrenci Pansiyon Hizmeti: 65 öğrenci

¹ Bu eğitim kurumuna ait bütün bilgiler, Çankırı Valilik Makamı’nın 25.10.2010 tarih ve 013661 sayılı izinleri ile okul müdürü ve müdür yardımcılarının yardımı sayesinde temin edilmiş olup detaylı bilgiler yeri geldiğinde çalışmanın ilgili yerlerinde verilecektir.

Eğitim kurumunun muhasebe sisteminde yer alan hizmet üretim maliyetlerine ilişkin bilgiler ise yine eğitim kurumunun 2010 yılına ait tahakkuk ve tediye cetvelinde yer almakta olup Ekim ayına ait tutarları şöyledir:

a) Personel giderleri:

Kurumda 1 müdür, 1 müdür baş yardımcısı, 1 müdür yardımcısı, 1 rehber öğretmen, 9 kadrolu öğretmen, 3 ücretli öğretmen ile başka okulda görev yapmakta olup da kurumun öğrenci pansiyonunda nöbet tutmak amacıyla okula gelen 5 görevli öğretmen bulunmaktadır. Kurumda ayrıca, 1 memur ve 8 hizmetli çalışmaktadır. Bütün bu personele ait maaş ve ücret giderleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Ekim Ayı Maaş ve Ücret Giderleri (TL).

		Net Maaşlar ve Ücretler	Ek Ücretler		TOPLAM
			Eğitim	Pansiyon	
Müdür	1 kişi	1 870,56	871,58	-	2 742,14
Müdür Baş Yardımcısı	1 kişi	1 740,11	891,39	-	2 631,50
Müdür Yardımcısı	1 kişi	1 699,34	660,29	-	2 359,63
Rehber Öğretmen	1 kişi	1 437,44	-	-	1 437,44
Öğretmen (Kadrolu)	9 kişi	12 937,86	2 799,30	2 081,14	17 818,30
Öğretmen (Ücretli + Görev)	8 kişi	-	1 349,64	880,48	2 230,12
Memur	1 kişi	1 353,94	-	-	1 353,94
Hizmetli	8 kişi	9 682,06	-	-	9 682,06
TOPLAM	30 kişi	30 721,31	6 572,20	2 961,62	40 255,13

Tablo 3'te yer alan net maaş ve ücret sütunundaki rakamlar endirekt gider niteliğinde iken ek ücretler, bizzat girilen ders saati başına yada pansiyonda tutulan nöbet saati başına yapılan bir ödeme olduğundan dolayı, direkt² maliyet kalemleri içerisinde yer alacaktır. Bu nedenle okulda eğitim hizmetini veren

² Burada ki “direkt” ve “endirekt” sözcükleri, ilgili giderlerin kurumun **faaliyetleriyle** doğrudan ilişkilendirilebilirliğini belirtmek için kullanılmıştır (Büyükmirza, 2009). Bu nedenle, bu çalışmada yer alan “direkt” ve “endirekt” maliyet kavramlarının “değişken” ve “sabit” maliyet kavramları gibi algılanmaması gerekmektedir. Kaldı ki “bir çok durumda; direkt maliyetler değişken maliyetler yerine, endirekt maliyetler de sabit maliyetler yerine kullanılabilir. Ancak bazı durumlarda ise endirekt maliyetler değişken olabilir. Örneğin; üretim sürecinde endirekt olarak kullanılan enerji giderleri, değişken maliyet unsurdur. Bu husus ile ilgili direkt maliyetler için de benzer örnekler verilebilir” (Schönsleben, 2007).

Zaten bu çalışmada, değişken ve sabit maliyetlerin belirlenmesinden ziyade direkt ve endirekt maliyetlerin belirlenmesi gerekir. Bu husus, şu şekilde açıklanabilir:

Daha önce de belirtildiği gibi, geleneksel maliyetleme de genel üretim giderleri bir “iş ölçüsü” yardımıyla mamul ya da hizmetlere aktarılırken; FTM’ de genel üretim giderleri, önce mamullere değil, faaliyetlere aktarılarak faaliyet

kadrolu öğretmenlerin sadece girdikleri ek ders saatleri ile ücretli olarak okulda çalışan öğretmenlerin tüm ders saatleri, “eğitim-öğretim hizmeti faaliyeti” açısından direkt maliyet kalemleri arasında yer almaktadır. Pansiyon nöbeti hizmetine geldiğimizde ise tutulan nöbetler karşılığında yapılan bütün ödemeler, “pansiyon hizmeti faaliyeti” açısından direkt maliyet kalemleri arasında yer almaktadır.

b) Sosyal güvenlik kurumlarına ödenen devlet primi giderleri:

Kurumun 2 453,98 TL lik bu gideri, kurum personeli için Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK)’na yapılan ödemeler ile lise son sınıfta olup da staj yapan öğrenciler için yapılan ödemeleri kapsamaktadır. Öğrenciler için ödenen Ekim ayı primi 259,84 TL’ dir. Bu tutar, “eğitim-öğretim faaliyeti” açısından direkt maliyet niteliğindedir.

c) Mal ve hizmet alımları:

Kurumun ekim ayına ait mal ve hizmet alımları şöyledir:

Kırtasiye ve Büro Mlz.	164,99 TL
Su Gideri	204,05 TL
Temizlik Mlz. Alımı	110,00 TL
Yakacak Alımı	1 390,58 TL
Elektrik Gideri	594,37 TL
Öğrenci Giyecek Alımı	503,75 TL
Personel Giyecek Alımı	65,00 TL
TOPLAM	3 032,74 TL

d) Yolluk giderleri:

Yolluk ve seyahat giderleri, okulun resmi işlerinin yürütülmesi ile hasta olan personelin tedavisi amacıyla gerekli olan ulaşım ücretleri karşılığı yapılan bir harcama olup Ekim ayı tutarı 268,58 TL dir.

e) Haberleşme giderleri:

Kurumun aylık internet ve telefon giderlerini oluşturmakta olup 125,95 TL dir.

f) Çeşitli giderler:

Bu gider kalemi içerisinde; öğrencilere verilen yemek hizmetinin anlaşmalı bir şirkete sundurulması karşılığı ödenen 938,83 TL, dergi ve doküman giderleri karşılığı ödenen 337,93 TL ve 182,66 TL’lik bakım onarım giderleri ile 330 TL’lik demirbaş alımı yer almaktadır.

maliyetleri belirlenir ve sonrasında ise faaliyetlerden mamul ya da hizmetlere pay verilir. Genel üretim giderlerinin faaliyetlere yüklenmesi ise geleneksel maliyetleme sisteminde yapılan, giderlerin gider yerlerine dağıtımına benzer (Büyükmirza, 2009). Bu nedenle; FTM’ de, giderlerin faaliyetlere yüklenmesi aşamasına gelindiğinde yapılacak ilk işlem, her bir faaliyet ile ilişkili direkt ve endirekt maliyetlerin saptanmasıdır. Çünkü FTM’de kurum **faaliyetleriyle** doğrudan bağlantısı kurulabilen “direkt” maliyetler doğrudan doğruya, kurulamayan “endirekt” maliyetler ise birtakım anahtarlar yardımıyla **faaliyetlere** yüklenecektir (Büyükmirza, 2009). Sonuç olarak faaliyet maliyetlerinin belirlenmesi için faaliyetlerle olan ilişkisi açısından direkt ve endirekt maliyet ayrımı, önemli bir husustur.

g) Toplam hizmet üretim maliyetleri:

Kurumun 2010 Ekim ayına ait hizmet üretim maliyetlerinin dökümü Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Toplam hizmet üretim maliyeti.

HİZMET ÜRETİM MALİYETLERİ	Endirekt Maliyetler	Direkt Maliyetler		TOPLAM
		Eğitim	Pansiyon	
Personel Giderleri	30 721,31	6 572,20	2 961,62	40 255,13
SGK Primleri	2 194,14	259,84	-	2 453,98
Kırtasiye ve Büro Malzemesi	164,99	-	-	164,99
Su Gideri	204,05	-	-	204,05
Temizlik Malzemesi Alımı	110,00	-	-	110,00
Yakacak Alımı	1 390,58	-	-	1 390,58
Elektrik Gideri	594,37	-	-	594,37
Öğrenci Giyecek Alımı	503,75	-	-	503,75
Personel Giyecek Alımı	65,00	-	-	65,00
Yolluk Giderleri	268,58	-	-	268,58
Haberleşme Giderleri	125,95	-	-	125,95
Yemek Giderleri	938,83	-	-	938,83
Dergi ve Doküman Giderleri	337,93	-	-	337,93
Bakım Onarım Giderleri	182,66	-	-	182,66
Demirbaş alımı	330,00	-	-	330,00
TOPLAM	38 132,14	6 832,04	2 961,62	47 925,80

3. UYGULAMA

3.1. Geleneksel Maliyetleme Sistemi İle Maliyetlerin Belirlenmesi

Geleneksel maliyet sistemine göre, öğrenci birim maliyetleri hesaplanırken dağıtım anahtarı olarak Tablo 2'de verilen öğrenci sayıları dikkate alınacaktır. Buna göre;

Endirekt Maliyetleri Yükleme Oranı: 38.132,14 TL / 154 öğrenci = 247,61 TL/öğrenci şeklinde hesaplanmıştır.

Bu sonuca göre oluşturulan ve kurumun eğitim ve pansiyon hizmetinin maliyetini veren tablo aşağıdaki gibi olacaktır:

Tablo 5. Geleneksel maliyet sistemine göre öğrenci maliyetleri.

	Eğitim	Pansiyon	TOPLAM
Öğrenci Sayıları	89 Öğrenci	65 Öğrenci	154 Öğrenci
Direkt Maliyet	6 832,04 TL	2 961,62 TL	9 793,66 TL
Endirekt Maliyet	22 037,41 TL	16 094,73 TL	38 132,14 TL
TOPLAM MALİYET	28 869,45 TL	19 056,35 TL	47 925,80 TL

Tüm bu hesaplamalar sonucu; bu kurumda eğitim alan bir öğrencinin yine bu kuruma maliyeti (28.869,45 TL / 89öğrenci) 324,38 TL iken bu okulun pansiyonundan yararlanan bir öğrencinin kuruma maliyeti ise (19.056,35 TL / 65 öğrenci) 293,18 TL olarak belirlenmiştir.

3.2. Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi İle Maliyetlerin Belirlenmesi

Çalışmanın bu kısmında; ilgili kurumun öğrenci maliyetleri, beş aşamada hesaplanmıştır.

1. AŞAMA: Faaliyet ve Faaliyet Havuzlarının Belirlenmesi

FTM sisteminin uygulanmasındaki ilk aşama, faaliyetlerin belirlenmesi işlemidir. Bu faaliyetler Tablo 6'da gösterilmiştir.

Burada altı çizilmesi gereken konu, bu faaliyetlerin tarafımızca yapılan gözlemler sonucunda belirlendiğidir. Dolayısı ile bazı eksikliklerin olması gayet doğaldır. Aslında bu faaliyetlerin eğitim-öğretim alanında uzman kişilerce belirlenmesi, öğrenci maliyetlerinin doğru bir şekilde hesaplanması açısından çok önemli ve gereklidir. Ancak bu faaliyetlerin uzman bir kişi tarafından belirlenmemesinin, çalışmanın önemini azaltmayacağı kanaatindeyiz. Nitekim bu çalışmanın amacı, bu kurumun öğrenci maliyetlerini salt doğru bir biçimde belirlemek değildir. Çalışmanın başında da dile getirildiği gibi bu çalışmanın amacı, gerek eğitim kurumlarının etkin bir şekilde yönetilmesi için gerekse de kaynakların doğru bir şekilde tüketilerek milli eğitimin niteliğinin artırılması için FTM sisteminin, uygulanması gerekli bir sistem olup olmadığını ortaya koymaktır.

Tablo 6. Kurumun Faaliyetleri ve Faaliyet Havuzları.

FAALİYET HAVUZLARI	FAALİYETLER
F1 - Temizlik ve Düzenleme	Kurumun iç temizliğinin yapılması Laboratuvarların, sınıfların ve öğrenci pansiyonlarının temizliği. Tüm birimlerin çalışmaya hazır hale getirilmesi.
F2 - Eğitim-Öğretim Hizmeti	Ders verilmesi. Ölçme değerlendirme işlemlerinin yapılması. Veli toplantılarının yapılması. Danışmanlıkların yapılması
F3 - Pansiyon Hizmeti	Öğrencilere yemek hizmetinin sunulması. Öğrencilere etüt eğitim hizmetinin sunulması.

F4 - Rehberlik Hizmeti	Psikolojik rehberlik hizmetinin verilmesi. Kişilik testlerinin uygulanması. Problemlili öğrenciler ile görüşme yapılması. Yardıma muhtaç öğrencilerin belirlenmesi.
F5 - Kulüp ve Sosyal Etkinlikler	Kulüp faaliyetlerinin düzenlenmesi.
F6 - Yönetim Hizmetleri	Okulun ve pansiyon ile tüm birimlerin idare edilmesi. Evrak takibinin yapılması ve muhasebenin tutulması. Yardıma muhtaç öğrenci ve personele yardım edilmesi.
F7 - Tadilat Hizmeti	Okul tadilatının yapılması. Araç ve gereçlerin bakım ve onarımlarının yapılması.

2. AŞAMA: Birinci Aşama Dağıtım Anahtarlarının Belirlenmesi

FTM sisteminin uygulanması için ikinci aşamada yapılması gereken; kuruma ait endirekt maliyetlerin birinci aşamada dağıtılması için, dağıtım anahtarlarının belirlenmesidir. Bu dağıtım anahtarları ve dağıtım anahtarlarının faaliyetlere göre kullanımı sırasıyla Tablo 7 ve Tablo 8’de verilmiştir

Tablo 7. Birinci Aşama Dağıtım Anahtarları.

ENDİREKT HİZMET ÜRETİM MALİYETLERİ	BİRİNCİ AŞAMA DAĞITIM ANAHTARLARI
Personel Giderleri	Faaliyetlerdeki çalışma süresi
SGK Primleri	Faaliyetlerdeki personel giderleri
Kırtasiye ve Büro Malzemeleri	F2’ye, F3’e, F4’e, F5’e ve F6’ya direkt olarak aktarılmıştır.
Su Gideri	Kullanılan alan (m2)
Temizlik Malzemesi Alımı	Kullanılan alan (m2)
Yakacak Alımı	Kullanılan alan (m2)
Elektrik Gideri	Kullanılan alan (m2)
Öğrenci Giyecek Alımı	F4’e ve F6’ya direkt olarak aktarılmıştır.
Personel Giyecek Alımı	F4’e ve F6’ya direkt olarak aktarılmıştır.
Yolluk Giderleri	F6’ya direkt olarak aktarılmıştır.
Haberleşme Giderleri	Tüm faaliyetlere direkt olarak aktarılmıştır
Yemek Giderleri	F3’e direkt olarak aktarılmıştır.
Dergi ve Doküman Giderleri	F2’ye ve F4’e direkt olarak aktarılmıştır.
Bakım Onarım Giderleri	F7’ye direkt olarak aktarılmıştır.
Demirbaş alımı	F6’ya direkt olarak aktarılmıştır.

Tablo 8. Birinci aşama dağıtım anahtarlarının faaliyetlere göre dağılımı.

FAALİYET HAVUZLARI		Çalışan Personel Sayısı	Çalışma Süresi (ay)	Hizmeti Alan Öğrenci sayısı (kişi)	Kullanılan Alan (m2)	(Zaman x Alan)
F1 - Temizlik ve Düzenleme	8	Hizmetli	0,9	118	1210	1089
F2 - Eğitim-Öğretim Hizmeti	1	Müdür	0,22	118	46	10,12
	1	Müdür Bş. Yrd.	0,38	118	15	5,7
	1	Müdür Yrd.	0,36	89	14	5,04
	9	Kadrolu Öğretmen	0,63	89	344	216,72
F3 - Pansiyon Hizmeti	1	Müdür	0,08	94	46	3,68
	1	Müdür Bş. Yrd.	0,08	65	15	1,2
	9	Kadrolu Öğretmen	0,07	65	650	45,5
	1	Memur	0,2	65	14	2,8
		yemek	-	65	-	-
F4 - Rehberlik Hizmeti	1	Rehber Öğretmen	1	118	14	14
F5 - Klüp ve Sosyal Etkinlikler	1	Müdür Bş. Yrd.	0,1	65	15	1,5
	1	Müdür Yrd.	0,2	89	14	2,8
	9	Kadrolu Öğretmen	0,3	89	344	103,2
F6 - Yönetim Hizmetleri	1	Müdür	0,7	118	46	32,2
	1	Müdür Bş. Yrd.	0,44	118	15	6,6
	1	Müdür Yrd.	0,44	118	14	6,16
	1	Memur	0,8	118	14	11,2
F7 - Tadilat Hizmeti	8	Hizmetli	0,1	89	1210	121

3. AŞAMA: Faaliyet Maliyetlerinin Hesaplanması

Bu aşamada Tablo 4'te verilen endirekt maliyetler Tablo 7 ve Tablo 8 yardımıyla faaliyetlere dağıtılacaktır.

a) Personel giderlerinin faaliyetlere dağıtımı (30 721,31 TL):

F1 - Temizlik ve Düzenleme	8	Hizmetli	0,9 ay x 9 682,06 TL = 8 713,85 TL
F2 - Eğitim-Öğretim Hizmeti	1	Müdür	0,22 ay x 1 870,56 TL = 411,52 TL
	1	Müdür Bş. Yrd.	0,38 ay x 1 740,11 TL = 661,24 TL
	1	Müdür Yrd.	0,36 ay x 1 699,34 TL = 611,76 TL
	9	Kadrolu Öğretmen	0,63 ay x 12 937,86 TL = 8 150,85 TL
F3 - Pansiyon Hizmeti	1	Müdür	0,08 ay x 1 870,56 TL = 149,64 TL
	1	Müdür Bş. Yrd.	0,08 ay x 1 740,11 TL = 139,21 TL

	9	Kadrolu Öğretmen	0,07 ay x 12 937,86 TL =	905,65 TL
	1	Memur	0,2 ay x 1 353,94 TL =	270,79 TL
F4 - Rehberlik Hizmeti	1	Rehber Öğretmen	1 ay x 1 437,44 TL =	1 437,44 TL
F5 - Klüp ve Sosyal Etkinlikler	1	Müdür Bş. Yrd.	0,1 ay x 1 740,11 TL =	174,01 TL
	1	Müdür Yrd.	0,2 ay x 1 699,34 TL =	339,87 TL
	9	Kadrolu Öğretmen	0,3 ay x 12 937,86 TL =	3 881,36 TL
F6 - Yönetim Hizmetleri	1	Müdür	0,7 ay x 1 870,56 TL =	1 309,39 TL
	1	Müdür Bş. Yrd.	0,44 ay x 1 740,11 TL =	765,65 TL
	1	Müdür Yrd.	0,44 ay x 1 699,34 TL =	747,71 TL
	1	Memur	0,8 ay x 1 353,94 TL =	1 083,15 TL
F7 - Tadilat Hizmeti	8	Hizmetli	0,1 ay x 9 682,06 TL =	968,21 TL
TOPLAM				30 721,31 TL

b) SGK'ya ödenen devlet primlerinin faaliyetlere dağıtımı (2 194,14 TL):

F1 - Temizlik ve Düzenleme	(2 194,14 TL / 30 721,31 TL) x 8 713,85 TL =	622,3503 TL
F2 - Eğitim-Öğretim Hizmeti	(2 194,14 TL / 30 721,31 TL) x 9 835,38 TL =	702,4505 TL
F3 - Pansiyon Hizmeti	(2 194,14 TL / 30 721,31 TL) x 1 465,29 TL =	104,6523 TL
F4 - Rehberlik Hizmeti	(2 194,14 TL / 30 721,31 TL) x 1 437,44 TL =	102,6631 TL
F5 - Klüp ve Sosyal Etkinlikler	(2 194,14 TL / 30 721,31 TL) x 4 395,24 TL =	313,9113 TL
F6 - Yönetim Hizmetleri	(2 194,14 TL / 30 721,31 TL) x 3 905,90 TL =	278,9626 TL
F7 - Tadilat Hizmeti	(2 194,14 TL / 30 721,31 TL) x 968,21 TL =	69,15003 TL
TOPLAM		2194,14 TL

c) Mal ve hizmet alım giderlerinin faaliyetlere dağıtımı (3 032,74 TL):

- Kırtasiye malzemesi alımı giderlerinin dağıtım (164,99 TL)ı;

F2 - Eğitim-Öğretim Hizmeti	32,998 TL
F3 - Pansiyon Hizmeti	32,998 TL
F4 - Rehberlik Hizmeti	32,998 TL
F5 - Klüp ve Sosyal Etkinlikler	32,998 TL
F6 - Yönetim Hizmetleri	32,998 TL
TOPLAM	164,99 TL

- Su gideri, temizlik malzemesi alımı, elektrik ve yakacak giderlerinin faaliyetlere dağıtımı (2 299 TL);

F1 - Temizlik ve Düzenleme	(2 299,00 TL / 1678,42 m ²) x 1089 m ² =	1 491,65 TL
F2 - Eğitim-Öğretim Hizmeti	(2 299,00 TL / 1678,42 m ²) x 237,58 m ² =	325,42 TL
F3 - Pansiyon Hizmeti	(2 299,00 TL / 1678,42 m ²) x 53,18 m ² =	72,84 TL
F4 - Rehberlik Hizmeti	(2 299,00 TL / 1678,42 m ²) x 14 m ² =	19,18 TL
F5 - Klüp ve Sosyal Etkinlikler	(2 299,00 TL / 1678,42 m ²) x 107,5 m ² =	147,25 TL
F6 - Yönetim Hizmetleri	(2 299,00 TL / 1678,42 m ²) x 56,16 m ² =	76,92 TL

F7 - Tadilat Hizmeti	(2 299,00 TL / 1678,42 m ²) x 121 m ² = 165,74 TL
TOPLAM	1678,42 m² 2 299,00 TL

- Öğrenci ve personel giyecek alımı giderlerinin faaliyetlere dağıtımı (568,75 TL);

F4 - Rehberlik Hizmeti	284,375 TL
F6 - Yönetim Hizmetleri	284,375 TL
TOPLAM	568,75 TL

d) Yolluk giderlerinin faaliyetlere dağıtımı (268,58 TL) ;

F6 - Yönetim Hizmetleri	268,58 TL
TOPLAM	268,58 TL

e) Haberleşme giderlerinin faaliyetlere dağıtımı (125,95 TL);

F1 - Temizlik ve Düzenleme	17,993 TL
F2 - Eğitim-Öğretim Hizmeti	17,993 TL
F3 - Pansiyon Hizmeti	17,993 TL
F4 - Rehberlik Hizmeti	17,993 TL
F5 - Klüp ve Sosyal Etkinlikler	17,993 TL
F6 - Yönetim Hizmetleri	17,993 TL
F7 - Tadilat Hizmeti	17,993 TL
TOPLAM	125,95 TL

f) Yemek giderlerinin faaliyetlere dağıtımı (938,83 TL);

F3 – Pansiyon Hizmeti	938,83 TL
TOPLAM	938,83 TL

g) Dergi ve doküman giderlerinin faaliyetlere dağıtımı (337,93 TL);

F2 - Eğitim-Öğretim Hizmeti	168,97 TL
F4 - Rehberlik Hizmeti	168,97 TL
TOPLAM	337,93 TL

h) Bakım onarım giderlerinin faaliyetlere dağıtımı (182,66 TL);

F7 - Tadilat Hizmeti	182,66 TL
TOPLAM	182,66 TL

i) Demirbaş alımı giderlerinin faaliyetlere dağıtımı (330 TL);

F6 - Yönetim Hizmetleri	330,00 TL
TOPLAM	330,00 TL

Hizmet maliyetleri, yukarıda sözü edilen ilgili kriterlere ve bilgilere göre faaliyetlere dağıtıldıktan sonra, maliyetlerin faaliyetlere dağılımı Tablo 9’da bir bütün halinde verilmiştir.

Tablo 9, her bir faaliyetin toplam maliyetini göstermektedir. Kurumun öğrenci ve personel sayısı gibi diğer değişken unsurları da dikkate alınarak incelenmesi gereken bu tablo verileri, önceki dönemlere ait verilerle ya da *standart* verilerle karşılaştırıldığında, özel de kurum yöneticisine genelde ise Milli Eğitim Bakanlığı'na aşağıda belirtilen faydaları sağlayabilecektir:

- Kurumun/kurumların stratejik planlarının daha etkili ve gerçekçi bir şekilde belirlenmesini sağlar.
- Daha faydalı bir maliyet denetimine imkan sağlar.
- Kaynak ihtiyacının hesaplanmasında ve bu kaynakların kullanılacağı alanların belirlenmesinde daha verimli olunmasını sağlayarak kaynakların verimsiz kullanımını önler.
- Hangi faaliyetlerin daha verimli olduğunun yanında hangi faaliyetlerde ne tür aksaklıkların meydana geldiğinin, hangi faaliyetlerin değer yaratmadığının görülmesini ve kısa zamanda önlemler alınmasını sağlar.
- Mevcut faaliyetlere alternatif faaliyetler oluşturularak kurumun sürekli olarak gelişmesini sağlamasına imkan verir.
- Ön yargıları ortadan kaldırarak, yönetime daha objektif bir şekilde hareket kabiliyeti sağlar.

Tablo 9: Faaliyetlere ait maliyetler (Ekim ayı)(TL).

	F1 - Temizlik ve Düzenleme	F2 - Eğitim- Öğretim Hizmeti	F3 - Pansiyon Hizmeti	F4 - Rehberlik Hizmeti	F5 - Klüp ve Sosyal Etkinlikler	F6 - Yönetim Hizmetleri	F7 - Tadilat Hizmeti	TOPLAM
Personel Giderleri	8 713,85	9 835,38	1 465,29	1 437,44	4 395,24	3 905,90	968,21	30 721,31
SGK' ya Ödenen Devlet Primleri	622,35	702,45	104,65	102,66	313,91	278,96	69,15	2 194,14
Kırtasiye ve Büro Malzemesi	-	32,998	32,998	32,998	32,998	32,998	-	164,99
Su Gideri, Temizlik Malzemesi Alımı, Elektrik ve Yakacak Giderleri	1 491,65	325,42	72,84	19,18	147,25	76,92	165,74	2 299,00
Öğrenci ve Personel Giyecek Alımı	-	-	-	284,38	-	284,38	-	568,75
Yolluk Giderleri	-	-	-	-	-	268,58	-	268,58
Haberleşme Giderleri	17,99	17,99	17,99	17,99	17,99	17,99	17,99	125,95
Yemek Giderleri	-	-	938,83	-	-	-	-	938,83
Dergi ve Doküman Giderleri	-	168,97	-	168,97	-	-	-	337,93
Bakım Onarım Giderleri	-	-	-	-	-	-	182,66	182,66
Demirbaş alımı	-	-	-	-	-	330,00	-	330,00
TOPLAM	10 845,84	11 083,21	2 632,61	2 063,61	4 907,39	5 195,74	1 403,75	38 132,14

4. AŞAMA: İkinci Aşama Dağıtım Anahtarlarının Hesaplanması

Çalışmanın bu aşamasında, faaliyetlerde toplanan maliyetlerin ilgili hizmetlere yüklenilmesi, diğer bir ifadeyle hizmet maliyetlerinin hesaplanması için ikinci aşama dağıtım anahtarları belirlenecektir. Kurum da yapılan incelemeler neticesinde belirlenen dağıtım anahtarları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: İkinci aşama maliyet anahtarları.

FAALİYET MERKEZLERİ		İKİNCİ AŞAMA DAĞITIM ANAHTARLARI (Maliyet Hesabı İçin)
F1 - Temizlik ve Düzenleme		Alan (m ²) ; (okul verilerine göre; okulun alanı: 560 m ² ve pansiyonun alanı da 650 m ² 'dir.
F2 - Eğitim-Öğretim Hizmeti		Toplam öğrenci sayısı (toplam 154 öğrenci)
F3 - Pansiyon Hizmeti		Direkt dağıtılacak
F4 - Rehberlik Hizmeti		Toplam öğrenci sayısı (toplam 154 öğrenci)
F5 - Kulüp ve Sosyal Etkinlikler		Toplam öğrenci sayısı (toplam 154 öğrenci)
F6 - Yönetim Hizmetleri		Yöneticilerin çalışma süreleri; (pansiyonda da mesai veren müdür, müdür baş yardımcısı ve memurun bu kısımdaki çalışma süreleri toplamı, Tablo 9'a göre 0,36 aydır)
F7 - Tadilat Hizmeti		Alan (m ²) (okul verilerine göre; okulun alanı: 560 m ² ve pansiyonun alanı da 650 m ² 'dir.

5. AŞAMA: Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemine Göre Maliyetlerin Hesaplanması**Tablo 11:** Faaliyetlerde toplanan endirekt giderlerin hizmetlere yüklenmesi.

	Faaliyetlerde Biriken Maliyetler	Dağıtım Anahtarları			Yükleme Oranı	Eğitim Hizmetinin Maliyeti	Pansiyon Hizmetinin Maliyeti	TOPLAM
			Eğitim	Pansiyon				
F1	10 845,84	M ²	560	650	8,96	5 019,56	5 826,28	10 845,84
F2	11 083,21	Kişi	89	65	71,96	6 405,23	4 677,98	11 083,21
F3	2 632,61	-	-	-	-	-	2 632,61	2 632,61
F4	2 063,61	Kişi	89	65	13,40	1 192,61	871,00	2 063,61
F5	4 907,39	Kişi	89	65	31,86	2 836,09	2 071,30	4 907,39

F6	5 195,74	Ay	0,64	0,36	5195,73	3 325,27	1 870,46	5 195,74
F7	1 403,75	M2	560	650	1,160	649,67	754,08	1 403,75
TOPLAM						19 428,43	18 703,71	38 132,14

4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Tablo 10 incelendiğinde de görüleceği üzere bu kurumda eğitim alan bir öğrencinin bu kuruma maliyeti, geleneksel maliyet sistemi ile (28.869,45 TL / 89öğrenci) 324,38 TL iken, FTM sistemine göre (26 260,47 TL/89) 295,06 TL bulunmuştur. Bu okulun pansiyonundan yararlanan bir öğrencinin kuruma maliyeti ise geleneksel maliyet sistemi ile (19.056,35 TL / 65 öğrenci) 293,18 TL olarak belirlenirken, aynı maliyet FTM sistemine göre 333,32 TL olarak bulunmuştur. Bu farklılıkların nedeni ise endirekt hizmet üretim maliyetlerinin farklı maliyet sistemleri kullanılarak hesap edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 12: Maliyet sistemlerine göre karşılaştırmalı maliyetler

GELENEKSEL MALİYET SİSTEMİNE GÖRE MALİYETLER;

	EĞİTİM	PANSİYON	TOPLAM
Öğrenci Sayıları	89 Öğrenci	65 Öğrenci	154 Öğrenci
Direkt Maliyet	6 832,04 TL	2 961,62 TL	9 793,66 TL
Endirekt Maliyet	22 037,41 TL	16 094,73 TL	38 132,14 TL
TOPLAM MALİYET	28 869,45 TL	19 056,35 TL	47 925,80 TL

FAALİYET TABANLI MALİYET SİSTEMİNE GÖRE MALİYETLER;

	EĞİTİM	PANSİYON	TOPLAM
Öğrenci Sayıları	89 Öğrenci	65 Öğrenci	154 Öğrenci
Direkt Maliyet	6 832,04 TL	2 961,62 TL	9 793,66 TL
Endirekt Maliyet	19 428,43 TL	18 703,71 TL	38 132,14 TL
TOPLAM MALİYET	26 260,47 TL	21 665,33 TL	47 925,80 TL

FTM sisteminin kullanılması yardımıyla yapılan analizlerden de anlaşılacağı üzere; FTM sistemi kurumun hizmet üretim maliyetlerini daha doğru bir yaklaşımla hesaplamakla kalmamış, aynı zamanda kurumun bütün faaliyetlerinin sistemli bir biçimde analiz edilmesine de olanak tanımıştır. FTM sayesinde kurumlar daha doğru maliyet hesaplamalarında bulunacakları için kaynaklarını da doğru bir şekilde yönetme imkânına sahip olacaklardır. Kabul edilmelidir ki eğitim kurumlarının, kaynaklarını doğru bir şekilde yönetmesi dolaylı da olsa eğitimin kalitesini artıran bir unsur olacaktır.

Yukarıdaki durum, eğitimin kalitesini arttırabilmenin ekonomik boyutudur. Ancak bir ülkenin kalkınmasında çok önemli bir yere sahip olan eğitim hizmetinin niteliğinin arttırılması için, bu hizmet

ile ilgili doğru ve tarafsız, nicel verilerin yanında nitel verilere de ihtiyaç olduğu şüphe götürmeyen bir gerçektir. İşte bu veriler, FTM sisteminin profesyonel bir şekilde uygulanması ile ortaya çıkabilir. Bu noktada; 3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 2. maddesine istinaden, Milli Eğitim Bakanlığı'na düşen görev; hizmet içi eğitim kursları düzenleyerek, okul yöneticilerine bu sistemi anlatmak ve onlardan bu sistemin uygulamasını istemek olabilir.

Son olarak düşünülmesi gereken bir diğer husus da bu faaliyetin maliyet boyutudur. FTM sisteminin olumlu ve olumsuz yanlarını dikkate alarak yapılacak bir değerlendirme sonrasında, tahmin edilen faydalar ile maliyetler arasında olumlu yönde bir fark varsa bu sistemin bütün kurumlarda uygulanmaya başlatılması, Türk Milli Eğitim Sistemi için yararlı bir faaliyet olacaktır.

Kanımızca; doğru bir FTM sistemi ile kurumlar; maliyetlerinin daha doğru belirlenmesini, kaynaklarının optimum bir şekilde yönetilmesini, ve yönetsel açıdan verimsiz faaliyetlerinin hızlı bir şekilde düzeltilmesini sağlayabilirler.

KAYNAKLAR

Alkan, H., (2001). "İşletme Başarısında Maliyet Yönetiminin Rolü Ve Maliyet Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar", Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri: A, Sayı: 2, Sayfa:177-192.

Büyükmirza, H.K. (2009). Maliyet ve Yönetim Muhasebesi (14.baskı). Ankara:Gazi Kitabevi.

Çabuk, Y.,(2003). "Geleneksel Maliyet Sistemlerine Alternatif Bir Yaklaşım: Faaliyet Tabanlı Maliyetleme", ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi, Cilt:5 Sayı:5

Demir, İ., (2009). "Süreçe Dayalı Faaliyet Tabanlı Müşteri Karlılık Analizi: Bir Eğitim Kurumunda Uygulama",Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı

Eker, M. Ç., (2002). "Genel Üretim Giderlerinin Faaliyete Dayalı Maliyet Yöntemine Göre Dağıtım ve Muhasebeleştirilmesinde 8 Nolu Ana Hesap Grubunun Kullanımı", Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1, s. 237-256

Gürdal, K. (2007). Maliyet yönetiminde güncel yaklaşımlar. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Hilton, R. W., (2005). Managerial Accounting: Creating Value In Dynamic Business Environment. McGraw-Hill Irwin, New York

Karaarslan, E. (2005). “Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Analizi”, Maliye Dergisi, Sayı 149.

Karcıoğlu, R. (2000). Stratejik Maliyet Yönetimi. Erzurum: Aktif Yayınevi.

Mensah, Y.M., Schoderback M.P. & Werner, R.H. (2009). ”A methodology for evaluating the cost-effectiveness of alternative management tools in public-sector institutions: An application of public education”, Journal of Management Accounting Research, (21): 203-239.

Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun. (1992). T. C. Resmi Gazete, 3797, 12 Mayıs 1992.

Rao, R. R., Naidu, R. S. & Jani, R. (2008). “A Critical Review of the Methods Used to Estimate the Cost of An Adequate Education”, Journal Of Sustainable Development, Vol.1, No.3

Schönsleben, P. (2007). Integral Logistics Management: Operations and Supply Chain Management in Comprehensive Value-Added Networks (Third Editions). Taylor and Francis.

Öker, F. (2003). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Taş,U. & Yenilmez, F. (2008, Haziran). “Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1)

Türkiye İstatistik Kurumu. (2010). (10 Kasım 2010),
http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=14&ust_id=5

Türk Dil Kurumu. (2010). Büyük Türkçe sözlük. 13 Kasım 2010, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

OVALIK KİLİKYA’DA M.Ö. I. YÜZYIL ROMA YÖNETİM OLGUSU VE TARKONDİMOTOS KRALLIĞI

Mehmet KURT

Yrd. Doç. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET: Soli (= Viranşehir) yakınlarındaki Lamos (= Limonlu) Çayı’ndan Issos (= Kinet Höyük)’a kadar olan sahaya Antik çağda Kilikia Pedias (= Ovalık Kilikya) adı verilmekteydi. Pompeius’un Ovalık Kilikya’nın birçok şehrine yenmiş olduğu korsanları yerleştirmesi, bölge tarihinde yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Öte yandan Pompeius’un düzenlemeleri jeopolitik konumu, yer altı ve yer üstü kaynakları nedeniyle bir çekim merkezi olan bölgenin, Anadolu ve Mezopotamya arasındaki konumundan kaynaklanan stratejik önemini daha da artırmıştır. Bütün bu sebeplerle Ovalık Kilikya, Roma’nın bölge yönetim olgusunda önemli bir yer tutmuştur. Özellikle M.Ö. I. yüzyılda Romalılar, Anadolu’nun Roma hâkimiyetindeki diğer bölgelerinde olduğu gibi Ovalık Kilikya için de yerel güçlerin ön plana çıkartıldığı dolaylı yönetimi tercih etmişlerdir. Bu bağlamda bölge, Roma’nın oluşturduğu bağımlı krallıklar vasıtasıyla Suriye ve Parthlarla olan ilişkilerde tampon bir saha ve ileri bir karakol işlevi görmüştü. Ovalık Kilikya’da Roma yönetim olgusunun bütün inceliklerini ise, Tarkondimotos ve krallığının tarihinde görmek mümkündür. İşte bu makalede Antik kaynaklar ile epigrafik ve numizmatik bulgular ışığında Tarkondimotos Krallığı’nın Roma’nın bölge yönetimindeki rolü ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ovalık Kilikya, Roma Yönetim Olgusu, Tarkondimotos Krallığı, Marcus Antonius, Kilikya Eyaleti.

THE FACT OF BC I. CENTURY ROME GOVERNMENT AND THE KINGDOM OF TARKONDIMOTOS IN CILICIA PEDIAS

ABSTRACT: The zone lying from Soli, which is near Lamos Creek, to Issos was called as Cilicia Pedias in the Ancient Age. The fact that Pompeius set the defeated pirates in many cities of Cilicia Pedias was a beginning of a new period in the history of the region. On the other hand; Pompeius’ regulations were increased the strategic importance, that originating from the region’s location which is between Anatolia and Mezopotamia; of the region, that is a centre of attraction via its geopolitical position, its’ subterranean and terrestrial resources. Because of all these reasons, Cilicia Pedias was important in the fact of Roman Government. Especially in BC I. century, Romans preferred indirect management in Cilicia Pedias as it has been so in other regions of Anatolia which are under the sovereignty of Romans, in which the local forces were put forward. In this respect, the region served as a buffer area and an advanced police station via the dependent kingdoms in the relationships between Syria and Parathions. It is possible to see all the all details of the fact of Roman Government in the history of Tarkondimotos and his kingdom. In this article, the role of Tarkondimotos Kingdom in the regional Roman Government is discussed under the light of ancient resources with epigraphic and numismatic findings.

Keywords: Cilicia Pedias, the Fact of Rome Government, Kingdom of Tarkondimotos, Marcus Antonius, Cilicia Province.

GİRİŞ

Bilindiği gibi Antik çağda Korakeison (= Alanya)'dan Issos (= Kinet Höyük)'a kadar uzanan ve kuzeyde Toros dağlarıyla sınırlanmış olan saha Kilikya olarak adlandırılmaktaydı. Bölge, Soli (= Viranşehir) yakınlarındaki Lamos (= Limonlu) Çayı sınır olmak üzere jeomorfolojik açıdan birbirinden tamamen farklı yapıda iki bölümden oluşmaktadır (Harita)¹. Batıda kalan engebeli kısma Kilikia Trakheia (= Dağlık Kilikya) denilirken, doğudaki düz kısım ise Kilikia Pedias (= Ovalık Kilikya) olarak adlandırılmıştır (Strabon, XIV, 5, 1).

Ovalık Kilikya adı verilen bölge, en büyüğünü Çukurova'nın oluşturduğu ovalar yanında, sahip olduğu Toros ve Amanos dağları, Seyhan ve Ceyhan nehirleri, Amanos ve Kilikya geçitleriyle coğrafi bir çeşitliliğe sahiptir. Bu coğrafi çeşitlilik, bölgede politik çeşitliliği de beraberinde getirmiştir (Jean, 2001: 5). Öte yandan bölge İran, Mezopotamya, Mısır, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz dünyalarının merkezinde yer alan ve aynı zamanda imparatorlukların ve kültürlerin kavşağı durumundaki konumuyla daima bir cazibe merkezi oluşturmuştur. Ovalık Kilikya, M.Ö. I. yüzyılda oldukça karmaşık politik ilişkilerin yaşandığı ve sık sık düzenlemelerin yapıldığı sahaların başında gelmiştir. Bu bağlamda gerek Seleukoslar İmparatorluğu'nun son zamanlarında ortaya çıkan otorite boşluğu, gerek korsanlık sorunu ve gerekse Parth tehdidi, Roma'nın bölge yönetiminde belirleyici unsurlar olmuştur.

Romalılar, Anadolu'daki düzenlemeleriyle henüz Roma egemenliğine alınarak bir eyalete dönüştürülememiş doğu bölgelerini yerel hükümdarlara bırakmışlardır. Bir başka ifadeyle Anadolu'nun verimsiz, yönetilmesi güç, konumu itibarıyla kontrolü zor ve her zaman baş ağrıtabilecek sahaları Roma'ya bağımlı krallara bırakılmıştır (Syme, 1939: 325; Levick, 1967: 25). Roma'nın Anadolu'da uyguladığı dağlık bölgeleri yerel hükümdarlara bırakma politikasında bağımlı krallar, bu bölgelerden şahsen sorumlu tutulmakta, ancak buraları istedikleri gibi yönetebilmekteydiler. Fakat bu küçük krallıkların hiçbirisi, halklarından kuvvet toplamak için gerekli güç ve vasıtalarla sahip değillerdi. Bunun sonucu olarak bağımlı krallıklar sistemi, Roma'nın Anadolu egemenliği sırasında sorunsuz ve düzenli bir şekilde işlemiştir (Shaw, 1990: 229). İşte Roma'nın Anadolu yönetim olgusu, başında Roma'nın güvenliğini kazanmış yerel önderlerin ya da rahip-kralların bulunduğu prensler vasıtasıyla yönetim esasına dayanmaktadır. Genellikle yerel güçlerin ve kültürlerin ön plana çıkartıldığı ve kişisel dostluk bağlarıyla güçlendirilmiş bu yönetim tarzının en karakteristik örneğini Doğu Kilikya'da M.Ö. I. yüzyıl ortalarından M.S. I. yüzyıl başlarına kadar hüküm sürmüş olan Tarkondimotos Krallığı oluşturmaktadır.

¹ Haritanın hazırlanmasında Arslan 2000, Harita VI'dan faydalanılmıştır.

ROMA CUMHURİYETİ’NİN DOĞU AKDENİZ YÖNETİCİLERİ VE TARKONDİMOTOS KRALLIĞI

Pompeius’un Kilikya’daki Düzenlemeleri ve Tarkondimotos Krallığı

Roma’nın Doğu Kilikya bölgesiyle ilişkisi, aslında sosyolojik, politik ve ekonomik olmak üzere birden fazla boyuta sahip bir olgu olan korsanlık sorunuyla başlamıştır². M.Ö. 67 yılında korsanlığın son haddine ulaşması ve Roma’yı tehdit eder bir duruma gelmesi sonucu Pompeius, hazırlanan “*Lex Gabina* (= *Gabinus Yasası*)”nın kendisine tanıdığı çok geniş yetkilerle³ Kilikya korsanlarını cezalandırmak için görevlendirilmiştir (Mutaftian, 1988: 196). Kısa bir süre içerisinde Akdeniz’in batı ve doğu bölgelerindeki korsanlık faaliyetlerine son veren Pompeius, iyi gemilerden oluşmuş bir donanmayla Kilikya üzerine yürümüştür (Plutarkhos, *Pompeius*, 28, 3). Korakesion açıklarında Pompeius’un donanmasına yenilen korsanlar geri çekilmek zorunda kalmışlar, elçi göndererek teslim olduklarını bildirmişlerdir. Üç ay içerisinde korsanlardan bin üç yüz geminin ele geçirilmesi ve otuz bin mürettebatın öldürülmesi sonucu, tüm Kilikya korsanlardan temizlenerek Roma etkisi altına girmiştir (Houwink ten Cate, 1961: 36).

Sorunun askerî boyutunun bu şekilde çözülmesinden sonra Pompeius için yapılacak iş, yönetim çözümüne bir başka ifadeyle Kilikya’ya verilecek yeni statüye karar vermektir (Mutaftian, 1988: 196). Bu amaçla M.Ö. 64 yılında Amisos (= Samsun)’ta Anadolu eyaletleri için oldukça kapsamlı idarî düzenlemeler yapmıştır. Bu eyaletler içerisinde tahmin edileceği üzere Kilikya da bulunmaktadır⁴. Pompeius tarafından yapılan düzenlemelerle Kilikya Eyaleti, son fetihlerden dolayı genişletilmiş ve daha önemli hale getirilmiştir. Roma’lı general kendisine Senato tarafından verilen “*Imperium consulare maius*” yetkisine dayanarak, başkent Tarsus olmak üzere Pamphylia bölgesi de dahil, Khelidonia (= Kırılancık) Burnu’ndan Issos (= Kinet Höyük)’a kadar tüm kıyı bölgesiyle iç kesimde Isauria’yı kapsayan bir Provincia Cilicia (= Kilikya Eyaleti) oluşturdu (Syme, 1939: 299 vd.; Kaya, 2005: 18)⁵. Bu şekilde Pompeius, Kilikya Eyaleti’ni adını taşıdığı bölgeyle ilişkilendirmiş ve ismen

² Korsanlığın ortaya çıkışı, sebepleri ve yayılışı konusunda detaylı bilgi için bkz. Rauh vd., 2000: 151 vd.; Ünal-Girginer, 2007: 226 vd.

³ Mithridates ve Tigranes’e karşı yapılmakta olan savaşın idaresiyle Kilikya, Bithynia ve Asia eyaletleri valilikleri de onun yetki alanı içerisindeydi. Pompeius’un yetkisi için bkz. Cicero, *leg. Man.*, 35; Piganiol, 1930: 352.

⁴ Pompeius’un yaptığı bu düzenlemede Kilikya, güneydoğuda Suriye Eyaleti ve kuzeyde Kappadokia Krallığı arasında stratejik bir konumda yer almaktadır. İçerilerde yer alan ve daha az Hellenleşmiş karışık sahalara ise, Galatia kralı Deiotaros, Kappadokia kralı Ariobarnazes ve Kommagene kralı I. Antiochos gibi polis görevi yüklenmiş yerel ve Roma’ya bağımlı krallara emanet edilmiştir. Ayrıca Kilikya Eyaleti’nin içerisindeki dağlık sahalarda meşhur Olba Tapınak Krallığı gibi Pompeius’un devamına izin verdiği küçük prenslikler vardır. Yine Isauria dağlık bölgesinde kendilerine önemli görevler verilmiş yerel yöneticiler söz konusudur (Mutaftian, 1988: 196). Antik kaynaklarda Pompeius’un Kilikya’da yapmış olduğu düzenlemeler için bkz. Appianos, *Mithridates*, 96; Plutarkhos, *Pompeius*, 28; Strabon, XIV, 3, 3.

⁵ M.Ö. 57-51 yılları arası Kilikya Eyaleti valiliği görevinde bulunan P. Cornelius Lentulus Spinther, Apameia (= Dinar), Synnada (= Şuhut) ve Kıbyra (= Gölhisar) conventuslarını da bu eyalete kattı. Eyalete sonradan ilave edilen bu üç yerleşim, Anadolu’nun batısından gelerek Kilikya Eyaleti üzerinden Suriye’ye ulaşan önemli bir askerî yolun üzerinde bulunmaktaydı (Özsait, 1985: 78). Yine Spinther’in proconsul olduğu M.Ö. 56 yılında Kıbrıs Adası da eyalete katıldı (Cassius Dio, XXXIX, 12-16). Öyle anlaşıyor ki bu son ilaveler, Kilikya’nın Roma için stratejik önemini daha da artırmıştı. Zira bu eyalet, Asia’nın diğer eyaletlerinden daha az zengin olmasına rağmen –ki bu

Seleukoslar hâkimiyetinde gözüken Kilikia Pedias'ı da Kilikya Eyaleti topraklarına eklemiş oldu (Ünal-Girginer, 2007: 232). Pompeius'un yapmış olduğu bütün bu düzenlemeler sonucu tarihinin en geniş sınırlarına ulaşmış olan eyalet, her iki Kilikya'yı da kapsamaktaydı (Ünal, 2006: 82). Pompeius'un korsanları yenmesi sonucu Dağlık ve Ovalık Kilikya coğrafi olarak birleştirilmiş olmasına rağmen, aynı eyalet içersisinde yönetim açısından parçalanmış bir yapının ortaya çıktığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Gerçekten tapınak devletleri, şehirler ve hanedanlara bakıldığı zaman bu uygulamanın birden fazla politik gücü bir arada barındırdığı anlaşılmaktadır (Jean, 2001: 6).

Pompeius'un Kilikya için yapmış olduğu düzenlemelerdeki amacı, daha önceki merkezi devletlerin yaptığı gibi, öncelikle kıyı şeridini ve Adana Ovası'nı kontrolüne almak (Shaw, 1990: 222). Bunun ilk somut adımını esir aldığı korsanları buradaki eski ve yeni şehirlere yerleştirerek atmış oldu. Bu şekilde insansız durumda bulunan Doğu Kilikya şehirlerini iskâna açmak suretiyle stratejik açıdan Roma için son derece önemli olan bölgede güç sahibi olmayı amaçlamıştır. Korsanlara karşı verilen mücadeleler sırasında şehirlerin çoğu büyük ölçüde tahribata uğramıştı. Pompeius, kötülüklerinden değil, ancak yoksulluk nedeniyle bu hayata bulaşmış korsanları Mallos (= Kızıлтаhta), Adana, Epiphaneia (= Burnaz Han) ve Soli (= Viranşehir) gibi boş veya az nüfuslu şehirlere yerleştirmiştir. Nitekim antik kaynaklar Pompeius'un korsanlardan büyük bir kısmını Soli'ye yerleştirip, şehre kendi adını vererek Pompeiopolis'e çevirdiğinden söz etmektedirler (Strabon, XIV, 3, 3; Cassius Dio, XXXVI, 37, 6)⁶. Bu şekilde M.Ö. 67 yılında Romalı komutan Pompeius tarafından kesin olarak yenilgiye uğratılan Kilikya korsanlarının Doğu Kilikya sahillerine ve sahile yakın yerlere yerleştirilmesi bölgenin tarihinde yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur (Sayar, 2000: 3).

Öte yandan Kilikia Trakheia ve Kilikia Pedias'ta Roma hâkimiyetini pekiştirerek daha sağlam temellere oturtmak ve bölgede güç sahibi olmak için alınan bu tedbirler, Ovalık Kilikya'nın stratejik açıdan ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından da büyük önem taşımaktadır. Önceleri Kappadokia kralı Arkhaleos'un denetimine verilen Doğu Kilikya kentlerinde Seleukoslar İmparatorluğu'nun son zamanlarında ortaya çıkan yönetim sorununun devam ettiği görülmüştür. İşte bunun üzerine Romalılar, bölgedeki iktidar boşluğunu doldurmak ve otorite boşluğundan kaynaklanan sorunların bir daha yaşanmasını önlemek için Kilikya'nın doğu bölümlerinin kontrolünü Kastabala (= Bodrum Kalesi)⁷

dönem Roma yöneticileri Anadolu eyaletlerine sadece gelir kaynağı olarak bakıyorlardı- her zaman consuller tarafından yönetilmiştir. Pompeius Kilikyası da denilen ve sahip olduğu sınırlarla birinci derecede askerî öneme sahip bir bölge durumunda olan M.Ö. 56 Kilikyası, özellikle M.Ö. 50 yılına kadar Batı Anadolu'dan Suriye'ye ana yol olmuştur. Bir sahil koruma merkezi durumuna gelmiş olan Kilikya, korsan saldırılarını önlemede de önemli roller üstlenmiştir (Magie, 1950: 1595).

⁶ Öyle anlaşıyor ki Pompeius yenilmiş korsanları sadece Kilikya'nın boş kalmış şehirlerine yerleştirmekle kalmamış, çok daha uzaklara da dağıtmıştır. Zira antik yazarlarda M.Ö. 35 yılında Güney İtalya'da yer alan Tarente'de çorak bir araziye işlemeye çalışan ve muhtemelen Korykos'lu deniz korsanı olan bir ihtiyardan söz edilmektedir (Gough, 1954: 53; Mutfan, 1988: 221).

⁷ Kastabala'nın Hititler'den başlayarak kutsal bir merkez ve Kilikya'nın bölgesel başkentlerinden birisi olduğu düşünülmektedir (Casabonne, 2002: 33). Nitekim M. C. Trémouille, Hitit metinlerinde geçen kutsal şehir Kummani'yi Kuzey Kataonia'daki Komana/Şar'a eşitleyen genel görüşe karşı çıkarak, onu Doğu Kilikya'da yer alan Kastabala'ya eşitlemiştir (Trémouille, 2001: 66 vd.). Karatepe civarındaki köylerde bulunan Aramice yazıtlardan burada ana tanrıça Kubaba'ya tapınıldığı anlaşılmaktadır (Dupont-Sommer, 1964: 7-15). Kastabala'nın kutsal şehir statüsünün Hellenistik ve Roma Çağı'nda da devam ettiği anlaşılmaktadır. Zira Karatepe'nin 10 km kuzeyinde yer alan Bahadrlı Köyü'nde Kastabala hakkında bilgi veren M.Ö. V.-IV. yüzyıla ait bir sınır taşı

merkez olmak üzere Tarkondimotos adında yerel bir lidere bırakmışlardır (Jones, 1971: 203 vd.; Sayar, 2001: 373 vd.). Krallığın ilk dönemleri hakkında ne antik kaynaklarda, ne de sikkelerde bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu konuda tek bilinen şey, Kastabala’da bulunan bir onurlandırma yazıtında (Heberdey-Wilhelm, 1896: 28, no. 63) geçen Strato’nun Tarkondimotos⁸’un babası olduğudur. Nitekim oğullarından birisinin de bu adı taşıdığı hanedanlığın soyağacından anlaşılmaktadır⁹.

Tarkondimotos Krallığı’nın ilk zamanları ve kökeninde olduğu gibi, Kastabala merkezli bu krallığın kesin sınırları da maalesef tam olarak bilinmemektedir. Antik kaynaklar ve arkeolojik buluntular, Tarkondimotos’un hâkimiyetindeki bölgenin genişliği konusunda kesin bir bilgi vermemektedirler. Ancak Kastabala’da bulunan bir yazıtta (Heberdey-Wilhelm, 1896: 28, no. 66) Tarkondimotos’un *toparch* (üst yönetici) olarak onurlandırılması, Tarkondimotos’un kontrolündeki bölgenin Seleukoslar Devri’ndeki yerel yönetim birimlerinden olan *toparchia*’lardan birinin devamı olabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Çambel-Akman, 2008: 127). Sözü edilen yazıttan Kastabala şehrinin Kastabalis adında bir bölgeye sahip olduğu da anlaşılmaktadır (Sayar, 2001: 377). I. Tarkondimotos’un hükümdarlığı sırasında Kastabalis büyük ihtimalle Anazarbus’a ait olup şehrin kuzeyinde yer alan bölge, Toros sıradağlarına ve muhtemelen Epiphaneia (= Burnaz Han) civarına kadar uzanmaktaydı. Hieropolis-Kastabala ve Anazarbus (= Kozan-Dilekkaya)’un kuzeyinde bu dönemde Augusta, Flaviopolis ve Eirenopolis’ten oluşan sadece üç kent kurulmuştu. Daha kuzeyde yani Feke, Saimbeyli ve Tufanbeyli istikametinde Komana/Şar ve birkaç merkez dışında henüz bir kente rastlanmamaktadır. Buralara ne Tarkondimotos ne de Roma hâkimiyeti girebilmişti. Öyle anlaşıyor ki bölge tıpkı Dağlık Kilikya’nın kuzey kesimlerinde ve Isauria’daki Ketis bölgesinde olduğu gibi çeşitli boy ve kabileler tarafından yönetilmekteydi (Ünal-Girginer, 2007: 232).

O halde henüz yeni Roma hâkimiyetine girmiş olan Ovalık Kilikya’nın Toroslara doğru uzanan kuzeydeki iç kesimlerinin Romalılar ve Tarkondimotos tarafından ne derece kontrol edilebildiği

bulunmuştur. Ahamenidler çağına ait Aramice yazıt, Pirvaşua adını da taşıyan Anadolu Ana Tanrıçasının arazisinden Kastabala olarak söz eder (Çambel-Akman, 2008: 125). İşte Seleukoslar kralı IV. Antiokhos Epiphanes (M.Ö. 175-164) kentte uzun zamandan beri tapınım gören ve kökleri Geç Hitit dönemine kadar uzanan Pirvaşua’dan türetilmiş olan tanrıça Perasia tapınağından ötürü kente kutsal şehir adını vermiştir. Burada tanrıça Artemis Perasia adına görkemli törenlerin yapıldığı bilinmektedir (Strabon, XII, 2, 7; Robert, 1964: 53 vd.). Öte yandan yine burada bulunan yazıtlar yardımıyla şehrin antik dönemdeki bir diğer adının da Hieropolis olduğu anlaşılmıştır (Bent, 1890: 234 vd.; Heberdey-Wilhelm, 1896: 25-31). M.Ö. I. yüzyıl ile M.S. I. yüzyıl arasında Tarkondimotos yerel krallığının başkentliğini yapmış olan Kastabala hakkında XX. yüzyıl ağırlıklı olmak üzere yapılmış gezi ve araştırmalarla geniş kaynakça için bkz. Robert, 1964: 17-43; Syme, 1995: 153 dn. 3; Sayar, 2000: 12, dn. 3; Casabonne, 2002: 31 vd.

⁸ Ne antik kaynaklarda, ne sikkelerde ne de yazıtlarda Strato’nun kral olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanmadığı için, Kastabala yerel krallığının kurucusu olarak kabul edilen Tarkondimotos için bkz. Stein, 1932: 2297-2298; Calder, 1912: 105-109; Syme, 1995: 161-165.

⁹ Tarkondimotos Krallığı, eski Seleukoslar İmparatorluğu’nun enkazından doğmuştu ve görüldüğü kadarıyla da Grek tarzı bir yönetim uygulamıştı. Tarkondimotos hanedanlığının soyağacı incelendiği zaman Grek makam ve ünvanlarının kullanıldığı, çeşitli Grek ve Romalı isimlerin seçildiği görülmektedir (Magie, 1950: 1240, dn. 53; Tobin, 2001: 382). Tarkondimotos’un babasının ismi Strato, oğlununki ise Laios idi. Bir başka oğlu da babasının ismini aldığı halde tipik Hellenistik hanedanlık ünvanı olan Philapator’u taşımaktaydı. Sadece Tarkondimotos’un kendi adı özellikle Kilikia Trakheia’da yaygın olan eski Luwi Fırtına Tanrısı Tarhunt’tan geliyor ve onun kökenine işaret ediyordu (Syme, 1995: 163). Tarkondimotos hanedanlığının soyağacı için bkz. Tobin, 2001: 382, dn. 15.

tartışmalıdır. Muhtemelen Tarkondimotos, Pyramos (= Ceyhan) Nehri kıyısındaki Mopsuestia (= Misis/Yakapınar), Mallos, Magarsos ile birlikte liman şehri Aigeai'yi kontrol altında tutuyordu¹⁰. Tarkondimotos, bu şekilde Issos Körfezi yoluyla denize bir bağlantı sağlamayı düşünmüş olmalıdır (Gough, 1952: 93, dn. 30). Öte yandan Tarkondimotos'un bir filo ya sahip olması hâkimiyet sahasının batı sınırının sahile bağlantısı olduğuna şüphe bırakmamaktadır. Ayrıca bu filo ya gemi yapımı büyük kereste kaynakları gerektirdiğinden hâkimiyetinin bu yöndeki sınırı hiç olmazsa Kalykadnos (= Göksu) Havzası'nın doğu bölümlerine kadar uzanmış olmalıdır (Syme, 1995: 162). Nitekim Antik yazarlardan Cassius Dio'ya göre II. Tarkondimotos, Elaiussa-Sebaste (= Ayaş)'ye kadar olan bütün sahil şeridini kontrol altında tutmaktaydı (Cassius Dio, LIV 9).

Cicero'nun Kilikya Eyaleti Valiliği ve Roma İç Savaşları Sürecinde Kral Tarkondimotos'un Rolü

M.Ö. 51 yılında Kilikya'ya *proconsul* olarak atanan Marcus Tullius Cicero, aynı yılın 18 Eylülünde Lykaonia-Kappadokia sınırında bulunan Kybistra (= Ereğli)'ya ulaşmıştır (Cicero, *ad. Fam.*, XV 4, 3; Hunter, 1913: 80). Burada iken kendisine Torosların ötesinde “*Roma halkının en iyi dostu ve en sadık müttefiki*” olarak düşünülen Amanos dağları kralı Tarkondimotos'un bir mektubu ulaştırılmıştır¹¹. Öyle anlaşıyor ki Cicero'nun Kybistra'daki üssünden ayrılmasından sonra Roma gözetim ve kontrolü, büyük ölçüde dağlardaki güç sahibi insanlarla kurulan kişisel temaslara bağlıydı. Amanoslar çevresinde bu görevi üstlenmiş kişi ise, Tarkondimotos idi¹².

Bu arada Cicero bir başka bağımlı krallık olan Kappadokia'nın kralından Parthların Kappadokia'yı değil, ama Suriye ve Kilikya'yı tehdit eden daha güneyde bir yolu izlediklerini öğrenmiştir (Cicero, *ad. Fam.*, XV, 4, 7). Pacoros liderliğindeki büyük Parth ordusu, Suriye'nin kuzeydoğusundan Fırat'ı geçerek doğudan Ovalık Kilikya'ya girmiş ve Cicero'nun eyalet sınırlarına dayanmıştı. Bunun üzerine artık Kappadokia tehdit altında olmadığından Cicero ve birlikleri Parthları Ovalık Kilikya'da karşılamak üzere harekete geçmişlerdir. Cicero, on beş gün sonra 5 Ekimde Tarsus'a ulaşmıştır (Cicero, *ad. Att.*, V, 20, 2-3). Yollardan geçerken Kilikya içlerine kadar sızmış olan Parth süvarileri, Epiphaneia'daki Roma birliği ve diğer Roma süvarileri tarafından ortadan kaldırıldılar (Magie, 1950: 397).

¹⁰ Genellikle Yumurtalık'a eşitlenen (Jones, 1971: 203; Magie, 1950: 1241; Sayar, 2001b: 198) Aigeia kentinin faklı olarak İskenderun Körfezi'ndeki Muttalıp Höyük (= Mutlubake)'ye lokalizesi için bkz. Tobin, 2001: 386.

¹¹ Söz konusu mektupta Parth kralı Orodos'un oğlu Pacoros'un kalabalık bir süvari birliğiyle Fırat'ı aştığı bildirilmektedir: “...in finibus Lycaoniae et Cappadociae mihi litterae redditae sunt a Tarcondimoto, qui fidelissimus socius trans Taurum amicissimusque populo Romano existimatur, Pacorum Orodos regis Parthorum filium cum permagno equitatu Parthico transisse Euphratem et castra posuisse Tyabe magnumque tumultum esse in provincia Syria excitatum” (Cicero, *ad. Fam.*, XV, 1, 2). Öte yandan Tarkondimotos'un M.Ö. 64-31 yılları arasında kapsayan bölge yönetiminde en dikkate değer nokta, Romalılar ve Parthlar arasında salıncak politikası izlemek durumunda kalmış olmasıdır. Çünkü Tarkondimotos Krallığı, Seleukoslar İmparatorluğu'nun yerini alma mücadelesi veren iki güç arasında tampon bir saha oluşturmaktaydı. Bu konuda bkz. Sayar, 2000: 6; Sayar, 2001a: 374.

¹² Aslında durum Isauria bölgesi kesiminde de aynı olup, Antipater adında bir tiran Derbe'deki kalesinden Isauria dağlarının kuzeybatı eteklerini kontrol etmekteydi. Her ne kadar Antipater, bir eşkıya olarak tanımlansa da Cicero, M.Ö. 51 yılı Eylül ayında bölgenin bu yerel ve en güçlü beyinin misafiri olmuş ve onunla kişisel dostluk kurmuştur (Belke-Restle, 1978-1980: 7; Shaw, 1990: 226).

Her ne kadar Parth tehdidinin Ovalık Kilikya için önemsiz olduğu anlaşılmışsa da olaylar çevre sakinlerini karıştırmaya yetmiştir. Bundan dolayı M.Ö. 51 yılı sonbaharı başlarında Cicero, Amanos dağlarında yaşayan ve Roma’nın ezeli düşmanı olan isyancı kabileler üzerine yürümüştür. Ovalık Kilikya’ya gelmesinin üzerinden çok fazla bir zaman geçmeden Tarsus’tan Mopsuestia’ya yürüyen Cicero, Epiphaneia’dan başlayarak dağlık bölgede aralarında Erena’nın da yer aldığı çok sayıda güçlü kaleye saldırılar düzenlemiştir. Buradaki kabile mensuplarından kimisi öldürülmüş, kimisi de esir edilmiştir. Çoğu köy yerleşmeleri yerle bir edildikten sonra askerler Issos’a çekilmiş ve burada Romalı galip komutan imparator ilan edilmiştir (Cicero, *ad. Att.*, V, 20, 3; Tobin, 2004: 6). Cicero, bir hafta sonra kendilerine Eleutherokilik (= Özgür Kilikyalılar) adını veren ve ne Seleukoslar ne de Pompeius tarafından hakimiyet altına alınamamış olan dağlı kabileler üzerine yürümüştür. Bizzat Cicero tarafından medeniyetten mahrum kalmış yabani vahşiler olarak tanımlanan (Cicero, *ad. Att.*, 20, 5) bu kavmin toprakları, Cicero’nun seferleri nedeniyle ovoidan kaçanlar için iyi bir sığınak oluştuyordu. Cicero, bu yerel halkın direncini kırmak ve Roma yönetiminin bölgedeki itibarının iadesini sağlamak için onların ezilmesi gerektiğini düşünüyordu (Shaw, 1990: 225). İki aya yakın süren bir kuşatmadan sonra bölgedeki şehirler ele geçirilmiş ve buradaki kavimler itaat altına alınmıştır (Cicero, *ad. Fam.*, XV, 4, 10).

Öte yandan Cicero’nun Amanoslara yaptığı sefere dair kayıtları, Roma kontrolündeki Adana Ovası’nın her tarafının muhaliflerle çevrili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu arada bölgenin etrafını çevreleyen dağlar üzerinde egemenlik kurmak söz konusu olmadığından bu dağlar, ova için sürekli bir tehdit unsuru oluşturmıştır. Bu açıdan Amanos dağları, Roma yönetiminin yerleştirilmesi çabaları karşısında otonom bir yapıya sahip dağlık bölgelerin sebep olduğu sorunları bütün açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Cicero’nun askerî güç kullanma ve cezalandırmada başvurduğu sertlik de Roma’nın soruna verdiği tepkinin boyutunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Adana Ovası’nın çevresindeki bu sahalar, Parthların batıdaki öncü kuvvetleri karşısında Roma’nın uzak doğu sınırındaki en zayıf noktasını da oluşturmaktaydı (Shaw, 1990: 224).

Cicero’nun söz konusu kayıtlarında Roma’nın bu bölgedeki sadık müttefiki Tarkondimotos’un katkısından hiç söz edilmemiş olması da dikkat çekicidir. Burada Tarkondimotos’tan henüz bir kral olarak söz edilmemektedir. Onun kral ünvanını alması, Cicero’nun Kilikya Eyaleti valiliği görevinin sona ermesinden yaklaşık on yıl sonra gerçekleşecektir. O halde Tarkondimotos hala Amanos dağlarının kontrolünü bile tam anlamıyla sağlayamamış olmalıydı (Syme, 1995: 161).

M.Ö. 49 yılında Caesar ve Pompeius arasındaki iç savaş, Ovalık Kilikya’da da yankı bulmuş ve bölge bir yıl sonraki Pharsalus Savaşı’nda Pompeius’un yanında yer almıştır. Bu bağlamda Kastabala kralı Tarkondimotos, sözü edilen mücadele sürecinde pek çok doğulu hükümdar gibi Pompeius tarafından yer alması ve onun donanmasının hazırlanmasında en büyük yardımcısı olmuştur¹³. Her ne kadar kendisi doğrudan Pompeius için savaşmamış olsa da ona yardım için gemiler gönderdiği bilinmektedir (Cassius

¹³ Tarkondimotos, gemiler için kereste temin etmişti. Bunun yanında Galatia kralı Deiotaros ve Kappadokia’lı Ariobarnazes birliklerini Pompeius’un emrine vermişlerdir. Aslında bütün bu çabalar bir filo oluşturmaya yönelik olup Pontos’tan Kilikya’ya kadar olan bütün Anadolu şehirlerine ve Rodos başta olmak üzere adalara, ellerinde bulunan her türlü gemiyi verme yükümlülüğü getirilmiş ve ilave gemilerin yapılması emredilmiştir. Özellikle gemi vermeyen iç bölgelerdeki şehirlerden para da istenmişti. Tahtlarını Pompeius’a borçlu olan krallıklarının bu mücadeledeki rolü ve onlara getirilmiş olan yükümlülükler konusunda detaylı bilgi için bkz. Magie, 1950: 402-403.

Dio, XLI, 63, 1). Tarkondimotos, Pompeius'un yenilmesi ve Mısır'da öldürülmesinden sonra, Pompeius'un taraftarlarını tuzağa düşürerek Caesar'a teslim etmiştir. Muhtemelen bu davranışıyla Caesar'ın güvenini kazanmayı ve kendi konumunu güçlendirmeyi amaçlamıştır ki bunda da başarı kaydettiği anlaşılmaktadır (Sayar, 2000: 4).

M.Ö. 47 yılında Caesar, muzaffer bir komutan olarak Mısır'dan Anadolu'ya giderken, bütün eyalet şehirlerinin temsilcilerini Tarsus'ta toplamış ve buranın idaresini bir düzene bağlamıştır (Mutaftian, 1988: 203; Tobin, 2004: 6). Affedilen ve toplantıya katılanlar arasında muhtemelen Caesar tarafından kendisine vatandaşlık verilmiş olan Tarkondimotos da bulunmaktaydı (Ünal-Girginer, 2007: 237). Caesar'ın Tarkondimotos'u affının ayrıntıları tam olarak bilinmemekle birlikte, Tarkondimotos'un bu dönemde doğan bir kızına Julia adını vermesi ve torununun Gaius Julius Strato adını taşıması dikkatlerden kaçmamaktadır. Tarkondimotos'un kızına kendisini affetmesinden dolayı Pharsalus Savaşı'nın galibinin adını verdiği tahmin edilmektedir. Ayrıca Tarkondimotos'un Strato adındaki torununun ilk ve ikinci adının Gaius Julius olmasını da aynı çerçevede değerlendirmek gerekmektedir (Tobin, 2001: 383).

M.Ö. 44 yılının 5 Martında cumhuriyetçilerden M. Brutus, G. Cassius ve arkadaşları tarafından Caesar'ın öldürülmesiyle Roma'da yeniden İç savaşlar (Bellum Italicum) başlamıştır (Plutarkhos, Caesar, 72). Roma'da durumun aleyhlerine dönmesi üzerine doğuya kaçan Brutus ve Cassius, Anadolu'da Antonius ve Octavianus ile yapacakları savaş için gerekli para, gemi ve teçhizat teminine başlamışlardır. Bu arada M.Ö. 43 yılının 27 Kasımında M. Antonius, Octavianus ve Lepidus aralarında anlaşarak II. Triumvirliği (= Üçlü Yönetim) kurdular (Akşit, 1976: 31). M.Ö. 43 yılı, yapılan Triumvirat antlaşması gereğince Caesar'ın ölümüyle sonuçlanan komployu hazırlayanların takibiyle geçmiştir. İşte Caesar'ın öldürülmesiyle başlayan iç savaşlar sürecinde Kilikya Eyaleti'ndeki düzen bir kez daha bozulmuş ve karanlık günler yeniden geri gelmiştir. Her şeyden önce Tarkondimotos, kendisini bir kez daha Roma iç savaşlarının içerisinde bulmuştur. Roma'dan kaçarak Suriye Eyaleti'ni ele geçiren suikastçi Gaius Cassius, Tarsus halkını ve Tarkondimotos'u kendisiyle ittifaka zorlamıştır. Philippi Savaşı öncesi Tarkondimotos, Cassius'a asker vermeyi reddetmesine rağmen, Brutus'un kuvvet kullanması nedeniyle isteksiz de olsa Cassius'un safında yer almak zorunda kalmıştır (Cassius Dio, XLVII, 26; Mutaftian, 1988: 203; Ramsay, 2000: 112).

Marcus Antonius'un Kilikya Politikası Çerçevesinde Ovalık Kilikya ve Tarkondimotos Krallığı

M.Ö. 42 yılında Philippi'de yapılan savaşta Caesar katillerinin yenilerek ortadan kaldırılmasından sonra kurulan *triumvirlik*'in üyeleri, Roma hâkimiyet alanlarını paylaşmışlardır. Bu paylaşımında Doğu Akdeniz ve dolayısıyla Kilikya bölgesi, Antonius'un kontrolüne bırakılmıştır (Sayar, 2001a: 374).

Antonius, Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi, elinde bulundurduğu Ovalık Kilikya'nın doğu kesiminde de büyük ve güçlü krallar yerine, başında Roma'nın güvenini kazanmış yerel önderlerin bulunduğu krallıklar yoluyla egemen olma politikasını tercih etmiştir. Bu politika gereğince Antonius, Kastabala kralı Tarkondimotos ile işbirliği halinde olunmasının avantajlarını görmüş ve Roma çıkarları doğrultusunda onu kendisine bağlamıştır (Sayar, 2001a: 373). Tarkondimotos, Pompeius'un korsanları Doğu Kilikya sahil kentlerine yerleştirmesiyle başlattığı bağımlı krallar tayin etme politikasının bir

sonucu olarak bölgeyi uzun zamandan beri elinde tutmaktaydı. Tarkondimotos, Antonius’u kendisinin düşmanı olan Caesar katillerinin yanında yer almaya zorlandığına ikna ederek M.Ö. 40 yılında onun müttefiki olmuştur (Levick, 1996: 647). Böylece Antonius, bu zamana kadar bölgesel bir hükümdar olan Tarkondimotos’a Roma’ya olan bağlılığından ve cesaretinden dolayı krallık ünvanını vermiştir (Sayar, 2001a: 374).

Bölgenin antik çağı konusunda önemli bilgiler veren Strabon, kronolojik olarak belirsiz bir pasajında Tarkondimotos ve krallığı konusunda şunları kaydetmektedir:

“Mallos’tan sonra, demirleme yeri bulunan ve küçük bir köy olan Aigeai’ye ve bundan sonra gene bir demirleme yeri bulunan Amanides kapılarına gelinir. Burada Toroslardan aşağıya sarkan ve Kilikya üzerinde doğuya doğru uzanan Amanos dağları son bulur. Burası, daima kaleleri eline geçirmiş olan çeşitli, kuvvetli tiranlar tarafından yönetilmiştir. Fakat benim zamanımda önemli bir kişi hepsinin efendisi olarak kendini kabul ettirmiş, doğruluğu ve dürüstlüğü nedeniyle Romalılar tarafından kral ilan edilmişti. Krallığı soyundan gelenlere veraset yoluyla bırakmış olan Tarkondimotos’u kastediyorum” (Strabon, XIV, 5, 18).

Strabon’un bu ifadelerinden, Tarkondimotos’un Ovalık Kilikya’nın doğusundaki bazı yerel halk topluluklarının başında bulunan aşiret reisleri üzerinde kontrolü sağlayarak buraların hâkimi olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Tarkondimotos’un Romalılar tarafından bölgenin lideri olarak tanınmasının ve bölgenin hâkimi ilan edilmesinin nedenlerinin başında Strabon’un bahsettiği kahramanlıklarından daha önemlisi, Roma için güvenilir bir müttefik olduğunu defalarca kanıtlamış olması gelmekteydi¹⁴. Ayrıca Tarkondimotos’un paraları üzerindeki Romalı tarzı resimler de onun Roma’dan bulduğu destek yanında yeni bir kral olarak Roma’ya olan sadakatinin delilleri olarak kabul edilmelidir¹⁵. Anadolu ve Mezopotamya arasında stratejik bir konumda yer alan Doğu Kilikya ve Amanoslar bölgesinin kontrolü, Romalılar için büyük önem taşımaktaydı. Bunun için bölgede çok güvenilir bir yerel güce ihtiyaç duymaktaydılar. Tarkondimotos’un Toros ve Amanoslar bölgesindeki yerel kabileler üzerindeki etkisi nedeniyle Romalılar ona sıcak bakıyorlardı. Ayrıca Tarkondimotos, önceden bir korsan şefi olmasına rağmen hem araziye hem de Doğu Akdeniz ve Kilikya sahillerini iyi tanıdığından Romalıların hizmetinde onlara çok yararlı olmaktaydı (Syme, 1995: 163; Sayar, 2001a: 374).

Antonius, M.Ö. 39 yılında Anadolu’yu yeniden düzenlerken Kilikia Pedias’ı Suriye Eyaleti’ne bağlamıştı. Ovalık ve Dağlık Kilikya arasındaki bölgede Tarkondimotos yönetiminde başkenti Hieropolis-Kastabala olan bağımlı bir krallık oluşturuldu (Strabon, XIV, 5, 18; Hild-Hellenkemper,

¹⁴ Tarkondimotos’un Seleukoslar İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra ortaya çıkan iktidar boşluğunu zamanında gördüğü ve politikasını Roma ile iyi ilişkiler kurma temeline oturttuğu, bu amaçla da Roma’nın Doğu Akdeniz’deki yöneticilerine sadakatten hiçbir zaman ayrılmadığı anlaşılmaktadır. Gerçekten de M.Ö. 64 kışında Pompeius’un legatı Afranius’u, Lucullus’un Amanos dağlarına yerleştirmiş olduğu Arap kabilelerinin saldırıları sırasında desteklemesi ve M.Ö. 51 yılında Cicero’nun Kilikya Eyaleti valiliği sırasında Parthların Kilikya’yı istila etmek üzere yığınak yaptıklarını zamanında bildirmesi Romalıların Tarkondimotos’un sadakatine inanmaları için yeterli sebeplerdi. Bu konuda bkz. Sayar, 2000: 4.

¹⁵ Tarkondimotos’un parasının üzerindeki portresi, onu Yunan krallarının kraliyet tacını giymiş halde tasvir etse de o, kısa kesilmiş saçlı, kırışık alnı ve çıkıntılı çenesiyle Roma’lı bir görünüm almıştır. Bu nedenle yeni kral olarak Roma’ya karşı sadakat ve bağlılığını Roma tarzı resmiyle de göstermiştir (Tobin, 2001: 384).

1990: 32; Sayar, 2004: 27). Muhtemelen onun yönetimine daha çok Ovalık Kilikya'nın kuzeydoğusunda bulunan ve kısmen Kappadokia'ya sınır olan iç kesimdeki bölgeler verilmiştir. Bu dönemde örneğin Tarsus'un Romalılar tarafından yönetim merkezi olarak seçilmiş olması yüzünden bu kentin Tarkondimotosların egemenlik sahası içerisine girmediği anlaşılmaktadır (Zoroğlu, 2001: 427). Antonius'un bu krallığı oluşturmaktaki amacı, bölgedeki yönetim sorunlarını gidermek ve Anadolu-Suriye bağlantısını devam ettirmektir. Pompeius ve Cicero, Roma devlet geleneğine uygun olarak bu dönemde tüm bağımlı krallarda olduğu gibi Tarkondimotos'u da "*Roma halkının dostu ve müttefiki*" olarak tanımlamışlardır. Bu şekilde dolaylı kontrol devlet mekanizmaları aracılığıyla uygulanmıştı. Ama Roma'da yaşanan iç savaşlar yüzünden bu kritik bağ kopmuş, bu defa kişisel bağlarla Marcus Antonius ve dolayısıyla Roma'ya bağlı bir kral haline getirilmiştir. Bu dönemde Tarkondimotos, Octavianus ile yaptığı mücadelede kendisinin tarafında yer almıştı. Ayrıca Roma'ya üstün hizmetlerde bulunmuş ve özellikle Parth savaşları sırasında Antonius'a sadakatini çok belirgin bir şekilde göstermiş olmalıydı ki Antonius tarafından *Philantionius* ünvanıyla ödüllendirilmiştir. Böylece Tarkondimotos kendisini Antonius'un izniyle "*Antonius'un kral ve dostu*" olarak tanımlamıştır (Piganiol, 1930: 434; Sayar, 2001a: 374)¹⁶.

M.Ö. 50'li yılların sonunda ve 40'lı yılların başında Roma devleti, iç savaşlar nedeniyle yaşadığı bölünme sürecinde, Anadolu'nun güneyindeki dağlık bölgelerin kontrolü konusunda bir takım güçlüklerle karşılaşmıştır. Romalı yöneticiler, bu bölgelerde kişisel ajanları aracılığıyla aşamalı olarak dolaylı bir kontrole doğru bilinçli şekilde geri çekildiler. Bu sadece Isauria'da değil, Toroslarda ve Adana Ovası'nı çevreleyen Antitoroslarda, kuzeyde Kataonia dağlık bölgesi ve doğuda Amanos dağlarından oluşan dağlık bölgelerde de uygulandı (Shaw, 1990: 227). Bazı Olba paraları üzerindeki ifadelerden anlaşılmıştır ki kutsal Hieropolis-Kastabala şehrinin Tarkondimotos'u nitelemek için kullanmış oldukları *toparch* ünvanı, onlarla sınırlı da olsa ilişki halinde olan Olba Tapınak kralları tarafından da kullanılmıştır (Casabonne, 2002: 35). Bununla birlikte Teukroslar ve Tarkondimotidler olarak adlandırılan iki Kilikya hanedanlığı arasında önemli bir fark dikkat çekmektedir. Gerçekten de Tarkondimotos ve halefleri, Kataonia'nın yöneticileri ve Dağlık Kilikya tiranlarının aksine asla "*Büyük Rahip (Archiereus)*" ünvanını taşımamışlardır (Robert, 1963: 436-437; Casabonne, 2002: 35). Bununla birlikte kuvvetle muhtemeldir ki Tarkondimotos, Kastabala'daki Kubaba/Artemis Perasia kültüründe küçümsenmeyecek bir rol oynamış ve Kastabala kralları, Kastabala Tapınağı'nın rahipliğini de üstlenmiş olmalıdırlar (Casabonne, 2002: 35-36).

Bu bağlamda Olba bölgesi için geçerli olan Roma yönetim olgusunun aynı zamanda Ovalık Kilikya'da da uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Dağlık Kilikya'da Seleukoslar için Teukrosların işlevi ne anlama geliyorsa Ovalık Kilikya'nın doğusunda kendilerine bir egemenlik bölgesi oluşturan Tarkondimotoslar da Romalılar için aynı anlama geliyor olmalıydı. Ancak Caesar'ın öldürülmesiyle başlayan Roma iç savaşları sürecinde Tarkondimotoslar gibi yerel yöneticilerin Antonius'un Roma'ya karşı başlattığı isyana katılmaları, Antonius'un ortadan kaldırılmasından sonra ise, Roma ile yeniden

¹⁶ Tarkondimotos'un Antonius'a olan sadakati ve dostluğu bastırılmış olduğu paralarda kendisini kral Tarkondimotos Philantionius olarak adlandırmasından da anlaşılmaktadır. Tarkondimotos'un Philantionius ünvanlı ve M.Ö. 40-36 yılları arası döneme ait sikkeleri için bkz. Hill, 1900: 129 vd., 237, Lev. XXXIX, 8; Head, 1911: 735; Magie, 1950: 434, 1283, dn. 18.

ittifak kurmaları gibi olaylardan çıkartılan dersler, Romalıların yaklaşık yarım yüzyıl sonra doğu politikalarını değiştirmelerinde önemli rol oynamıştır (Zoroğlu, 2001: 427).

Octavianus (= Augustus)’un Kilikya’ya Yeniden Düzenlemesi ve Tarkondimotos Krallığı’nın Sonu

Bilindiği gibi Antonius, M.Ö. 31 yılında Actium Savaşı’nda Octavianus’a yenilerek tarih sahnesinden çekildi. Ayrıca söz konusu savaş, Roma’da altmış yıl süren iç karışıklıkları sona erdirerek Principatus (= imparatorluk) devrini başlattı (Akşit, 1976: 31; Mutaftan, 1988: 207). Kastabala kralı Tarkondimotos ise, Antonius’un Octavianus ile yaptığı Roma’nın tek hâkimi olma mücadelesinde yine kaybeden taraf olan Antonius’un yanında yer aldı (Plutarkhos, *Antonius*, 61). Octavianus ile Antonius’un Actium’da karşı karşıya gelmeleri sırasında Tarkondimotos hamisine karşı sadakatini bir kez daha göstermişti. Hatta Pharsalus’ta Pompeius’a yardım için sadece gemilerini gönderdiği halde, bu kez bizzat kendisi bir filonun başında mücadeleye katılmıştı. Ne var ki Actium Savaşı’ndan kısa bir süre önce Agrippa’da girdiği küçük bir deniz savaşında ölmüştür (Cassius Dio, LI, 14, 2).

Actium Savaşı’ndan sonra Roma’nın tek hâkimi durumuna gelen Octavianus, hiç vakit kaybetmeden M.Ö. 29 yılında Roma barışını sağlama düşüncesinin sonucu olarak bölgede bir takım idari düzenlemelere girişti. Octavianus, daha önce Caesar örneğinde görüldüğü gibi mağlup olanları hoşgörüyle karşılayarak doğu hanedanlarının çoğunluğunun krallıklarını korumalarına izin verdi. Bu organizasyon çerçevesinde Galatia kralı Amyntas’ın krallığına dokunulmadığı gibi, son savaştaki hizmetlerinin karşılığı olarak Isauria ile Antonius tarafından Kleopatra’ya hediye edilmiş olan Dağlık Kilikya’da verilerek sınırlarını genişletmesi sağlandı (Shaw, 1990: 208). Ancak burada dikkat çekici istisnalardan birisini Kastabala Krallığı’nın oluşturduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Tarkondimotos, son savaşta öldüğünden yerine oğlu Tarkondimotos Philopator’un geçmesi beklenmekteydi. Ama babasının bir zamanlar Antonius taraftarı olması ve muhtemelen Antonius taraftarı kamlaşmaların devam ettiği şüphesiyle Octavianus bu tahta çıkışı on yıl geciktirdi (Cassius Dio, LI, 2, 2; Magie, 1950: 445)¹⁷. Nitekim Cassius Dio’dan Augustus’un, M.Ö. 20 yılında Parthlar tarafından herhangi bir tehlikenin gelmeyeceği konusunda ikna olunca, Tarkondimotos Philopator’a kıyı bölgesinde bulunan ve ölümünden önce babasının elinde bulundurduğu toprakları yönetme hakkını verdiği anlaşılmaktadır (Cassius Dio LIV, 9, 2). Ayrıca Anazarbus’ta M.S. III. yüzyıl başlarında yaptırılmış takın iç yüzündeki taşlardan birinde yer alan bir heykel kaidesi üzerindeki yazıttan, heykelin II. Tarkondimotos Philopator onuruna dikildiği anlaşılmıştır (Sayar, 2001b: 277)¹⁸.

Bu şekilde Actium Savaşı sonrası on yıllığına son verilen Tarkondimotos Krallığı yeniden canlandırılmıştır. Ancak Tarkondimotos babasının krallığının bir bölümünü kaybetmişti. Öyle ki Augustus, Marcus Antonius’un Tarkondimotos’tan ele geçirip Kleopatra’ya hediye ettiği kıyı şeridini Kappadokia kralı Arkhaleos’a vermiştir (Cassius Dio, LIV, 9, 1; Syme, 1995: 162). Bu nedenle Tarkondimotos Philopator’a verilen bölgelerin doğrudan denizle bağlantısı kalmamıştır.

¹⁷ Actium Savaşı’ndan sonra Tarkondimotos Krallığı’nın durumu konusunda detaylı bilgi için bkz. Syme, 1995: 164; Tobin, 2001: 385; Sayar, 2004: 28.

¹⁸ II. Tarkondimotos’un Anazarbus’ta onurlandırıldığına dair bir portre başı için bkz. Özgan, 1988: 369-380.

Öte yandan Augustus M.Ö. 19 yılında Kilikia Pedias'ı ziyaret etmiş, bu ziyaret sırasında II. Tarkondimotos, kralı onurlandırmak için Anazarbus'a Kaisereia adını vererek kentin yeniden kurulmasını sağlamıştır (Sayar, 2001b: 208). Dolayısıyla Tarkondimotos hanedanlığının başkenti olan Kastabala'nın yanında ikinci bir merkez gelişmeye başlamıştır. Tarih boyunca Kastabala dinî yönü ağır basan bir kent¹⁹, Anazarbus ise siyasî nitelikli bir merkez halini almıştır (Çambel-Akman, 2008: 128).

Anlaşıldığı kadarıyla uzun ve olaysız bir hayat sürmüş olan II. Tarkondimotos, M.S. 17 yılında ölmüştür. Zira Tacitus, anılan yılda Philopator adında Kilikyalı bir soylunun öldüğünden söz etmektedir (Tacitus, *Annales*, II, 42, 7). Tarkondimotos Philopator'un ölümü üzerine onun yönetimindeki topraklar, imparator Tiberius zamanında Germanicus tarafından Roma'nın Suriye Eyaleti'ne bağlanmıştır (Sayar, 2001a: 378; Tobin, 2004: 6).

Luwice bir isim taşımayıp, büyük babası ve babasının aksine para bastırmayan Philopator'un kızı Julia, bazı yazıtlarda kraliçe ünvanıyla onore edilmektedir (Robert, 1964: 45, dn. 6; Dagron-Feissel, 1987: 71). Bununla birlikte II. Julia'dan sonra Tarkondimotos hanedanlığının sonu bilinmemektedir (Casabonne, 2002: 35). Ancak Tacitus, M.S. 19 yılında hanedanlıktan Julia'nın oğullarının Kilikya'yı yönettiklerini yazmaktadır (Tacitus, *Annales*, XII, 78, 80).

M.S. 38 yılında Calicula, Kilikya'nın batı kesimlerini ve Tarkondimotos'un hâkimiyeti altındaki Kilikya Ülkesi ile Amanoslar bölgesini Kommagene kralı IV. Antiokhos'a bırakmıştır. Bu kişi de Kilikya Eyaleti'nin kuruluşuna kadar bölgeyi başkent Tarsus ile beraber kral Vespasian'ın yardımıyla M.S. 72-73 yıllarına kadar kontrolü altında tutmuştur (Sayar, 2004: 28).

M.S. 72 yılında Kommagene Krallığı'nın ilhakıyla Vespasian, Ovalık Kilikya Bölgesi'ni Suriye'den ayırarak Dağlık Kilikya ile birleştirdi. Yeni eyaletin batı sınırı Syedra ve Iotape şehirleri arasında bulunmaktayken, doğu ve kuzey sınırı birbirini izleyen Amanos ve Toros sıradağlarıyla doğal olarak şekillenmişti. Bu dönemde daha önce Tarkondimotos hanedanlığı tarafından yönetilmiş olan Kastabalis bölgesi eyalete katıldı (Tobin, 2004: 6). Kilikya, bu şekilde bir Roma eyaleti olunca Tarkondimotos sülalesinin bekçilik görevine ihtiyaç kalmadığı için ortadan kaldırılmıştır. Tarkondimotos Krallığı, Roma'nın tarihinin en karmaşık dönemini yaşamış olduğu çeyrek yüzyıl boyunca Roma ile dostane ilişkiler sürdürerek bağımsızlığını koruma mücadelesi vermiştir. Bu şekilde imparatorluk iç savaşlarının fırtınasına dayanarak küçük krallıklarının devamını sağladılarsa da M.S. I. yüzyılda Tarkondimotos Krallığı'nın halkı, gerçek yönetici gücün krallıklarının çok dışında ve çok uzaklarda olduğunu görerek Roma hâkimiyetini istemişlerdir (Tobin, 2001: 385).

Kastabala'nın Roma hâkimiyetine girmesiyle bölgenin Seleukoslar İmparatorluğu'nun son yıllarında ve Tarkondimotos hanedanı döneminde yaşadığı belirsizlik ve bunun getirdiği sosyal ve ekonomik sıkıntılar yerini refah dönemine bırakmıştır²⁰.

¹⁹ Hititler'den Romalılar'a kadar *toparch*'ların ve yerel hanedanların bölgesel başkenti olan Kastabala, Kubaba ve Artemis Perasia gibi iki tanrının kült merkezi olması nedeniyle daima kutsal bir merkez özelliği de taşımıştır. Bu konuda bkz. Casabonne, 2002: 38.

²⁰ Bölgedeki refah ortamının kanıtlarını oluşturan büyük yapılar için bkz. Çambel-Akman, 2008: 129-142.

SONUÇ

M.Ö. I. yüzyılda Ovalık Kilikya’da Roma egemenliğini şekillendiren temel unsurlar, bölgenin jeomorfolojik yapısı, Parth tehdidi, Roma iç savaşlarının yansımaları ve yerel güçler olmuştur. Romalılar, Anadolu’nun Roma hâkimiyetindeki diğer bölgelerinde olduğu gibi Ovalık Kilikya için de dolaylı yönetimi tercih etmişlerdir. Doğrudan Roma yönetimine dahil etmek istemedikleri ve kabilesel yoğunluğun bulunduğu bölgeleri, Roma’nın güvenini kazanmış ve sadakatini ispatlamış yerel hükümdarlara bırakmışlardır. Romalılar, Anadolu-Suriye bağlantısında stratejik bir öneme sahip olan ve Parth tehdidine karşı bir ileri karakol işlevi gören bölgenin yönetiminde, yerel beylere istedikleri ölçüde özerklik tanıma esasına dayanan yönetim mekanizmasını uygulamışlardır. İdarenin bütün yükünün kişisel dostluk kurulan yerel beylere bırakılmış olduğu bu yönetim olgusunun en somut örneğini Tarkondimotos ve krallığı oluşturmuştur.

Roma’nın bölgede karşılaşmış olduğu olayların şiddeti ve eyaletin stratejik önemiyle, Tarkondimotos’un kullanmış olduğu unvanlar arasında bir paralelliğin varlığı gözlenmektedir. Önceleri sadece bir *toparch* olarak onurlandırılmış olan Tarkondimotos, Cicero zamanında “*Roma halkının en iyi dostu ve en sadık mütefiki*” olarak anılırken, Antonius döneminde kral ve *Philatinius* ünvanlarını kullanmıştır. Bu durum, Roma iç savaşları ve Parth tehdidinin artması sonucu Romalıların Tarkondimotos’a daha fazla ihtiyaç duymalarıyla ilişkili olmalıdır.

Öte yandan Tarkondimotos’un Roma ile olan ilişkilerinin gelişimi ve boyutu konusunda Tarkondimotos hanedanlığının soyağacından da bir takım çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Burada geçen hanedanlığa dair şahıs isimleri krallığın Roma ile olan siyasal ve kültürel ilişkilerine de ışık tutmaktadır. Öyle ki Tarkondimotos’un kendi ismi Luwi Fırtına Tanrısı Tarhunt’tan gelen yerli bir isim olduğu halde, soyağacında geçen birçok isim, yerli ve kraliyet kökenli olmayıp Romalı isimlerdir. Bu durum Roma’nın Tarkondimotos Krallığı üzerindeki siyasal ve kültürel etkisinin göstergeleri sayılmalıdır.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

APPIANOS, Romaika (Appian’s Roman History), Çev. H. White, London: The Loeb Classical Library, (1955).

CASSIUS DIO, Historia Romana (Dio’s Roman History), With an English Translation by E. Car, London: The Loeb Classical Library, (1961).

CICERO, Marcus Tullius, ad. Fam., Epistulae ad Familiares, Letters to his fridens. With an English Translation by W. G. Williams, London-New York: The Loeb Classical Library, (1927).

CICERO, Marcus Tullius, ad. Att., Cicero’s Letters to Atticus, edited D. R. Stackleton Bailey, Volume III, Cambridge: At The University Press.

CICERO, Marcus Tullius, leg. Man., Pompeius’un Yetkisi Hakkında (De Imperio Cn. Pompei), Çeviri: U. Fafo Telatar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (2002).

PLUTARKHOS, Bio Paralelloi (Plutarch's Paralel Lives), Çev. B. Perrin, London: The Loeb Classical Library, (1948).

STRABON, Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika; XII, XIII, XIV), Çev. A. Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (1993).

TACITUS, Annales (The Annals of Tacitus), Çev.: J. Jacson, London: The Loeb Classical Library, (1963).

Modern Literatür

AKŞİT, O. (1976). Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö. 27-M.S. 192), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

ARSLAN, M. (2000), Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

BENT, J. Th. (1890). "Recent Discoveries in Eastern Cilicia", Journal of Hellenic Studies, XI: 231-235.

CALDER, W. M. (1912). "Colonia Caesareia Antiocheia", Journal of Roman Studies, II: 105-109.

CASABONNE, O. (2002). "Dans Les Pas D'Alexandre Le Grand: Divinités, Sanctuaires et Pouvoirs Locaux En Cilicie", Hethitica, XV: 19-41.

ÇAMBEL, H.-AKMAN, M. (2008). "Kastabala Vadisi Kastabala Kutsal Kenti Kuş Cenneti, Kaleler ve Çimento Fabrikası", Arkeoloji ve Sanat, 128: 125-148.

DAGRON, G.-FEISSEL, D. (1987). Inscriptions de Cilicie, Paris: De Boccard.

DUPONT-SOMMER, A. (1964). "Une Inscription Araméenne et La Déesse Kubaba", La Déesse De Hiéropolis Castabala (Cilicie), Paris: Dépositaire Librairie Adrien Maisonneuve 11, Rue Saint-Sulpice: 7-15.

HEBERDEY, R.-WILHELM, A. (1896). Reisen in Kilikien, Wien: Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien Band XLIV.

HEAD, B. V. (1911). Historia Numorum, A Manuel of Grek Numismatics, Oxford: New and Enlarged Edition.

HILD, F.-HELLENKEMPER, H. (1990). Kilikien und Isaurien, Tabula Imperii Byzantini, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

HILL, G. F. (1900). Catalogue of the Grek Coins of Lykaonia, Isauria and Cilicia, London: Printed by order of the Trustees.

- HOUWINK TEN CATE, P. H. J. (1961). *The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera During the Hellenistic Period*, Leiden: Brill.
- HUNTER, L. W. (1913). “Cicero’s Journey to his Province of Cilicia in 51 B.C.”, *Journal of Roman Studies*, III: 73-97.
- JEAN, É. (2001), “La Cilicie Pluralité et Unité”, É. Jean et al. (eds), *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux*, *Varia Anatolica*, XIII: 5-12.
- JONES, A. H. M. (1971). *The Cities of The Eastern Roman Provinces*, Oxford: At the Clarendon Press.
- KAYA, M. A. (2005). “Anadolu’da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24/38: 11-30.
- LEVICK, B. (1967), *Roman Colonies in Southern Asia Minor*, Oxford: Oxford At the Clarendon Press.
- LEVICK, B. (1996). “Greece (inclnding Crete and Cyprus) and Asia Minor from 43 B.C. to A. D. 69”, *The Cambridge Ancient History*, X: 641-675.
- MAGIE, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor, I-II*, Princeton, New Jersey: Princeton University.
- MITFORD, T. B.-ANDREWS, St. (1980). “Roman Rough Cilicia”, *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, II, 7. 2: 1230-1261.
- MUTAFIAN, Cl. (1988). *La Cilicie au Carrefour des Empires I-II*, Paris: Les Belles Lettres Histoire.
- ÖZGAN, R. (1988). “Ein Herrscherbildnis aus Kilikien”, *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, 103: 369-380.
- ÖZSAİT, M. (1985). *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- PIGANIOL, A. (1930). *La Conquête Romaine*, Paris: Presses Universitaires de Frances.
- RAMSAY, W. M. (2000). *Tarsus, Aziz Pavlus’un Kenti*, Çev. L. Zoroğlu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- RAUH, N. K.-TOWNSEND, F.-HOOF, M.-WANDSNIDER, L. (2000), “Pirates in the Bay of Pamphylia: an archaeological Inquiry”, Olivier, G. J., Brock, R., Cornell, T. J. And Hodgkinson, S. (EDS.), *The Sea in Antiquity*, *Biblical Archaeology Review*, 899: 151-180.
- ROBERT, L. (1963). *Noms indigènes dans l’Asie Mineure gréco-romaine*, Paris: Dépositaire: A. Maisonneuve in Paris. Written in Fench.

- ROBERT, L. (1964). "La Déesse De Hiéropolis Castabala A L'Époque Gréco-Romaine", La Déesse De Hiéropolis Castabala (Cilicie), Paris: Dépositaire Librairie Adrien Maisonneuve 11, Rue Saint-Sulpice: 17-100.
- SAYAR, M. H. (1999). "Antik Kilikya'da Şehirleşme", XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, I: 193-216.
- SAYAR, M. H. (2000). "Çukurova'nın Kutsal Kenti Kastabala", Arkeoloji ve Sanat, 99: 2-14.
- SAYAR, M. H. (2001a). "Tarkondimotos, seine Dynastie, seine Politik und seine Reich", ", É. Jean et al. (eds), La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica, XIII: 373-380.
- SAYAR, M. H. (2001b). "Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları, 1999", Araştırma Sonuçları Toplantısı, XVIII/1: 275-287.
- SAYAR, M. H. (2004). "Das Ebene Kilikien vom Tod Alexanders des Großen bis zur Gründung der Provinz Cilicia durch Kaiser Vespasian (323 v. Chr. 72-73 n. Chr.)", Kulturbegegnung in einem Brückenland, Gottheiten und Kulte als Indikatoren von Akkulturationsprozessen im Eben Kilikien, Bonn: Asia Minor Studien 53.
- SHAW, B. D. (1990), "Bandit Highlands and Lowlands Peace: The Mountains of Isauria-Cilicia", Journal Economic and Social History of the Orient, XXXIII/2: 199-233.
- SHERWIN-WHITE, A. N. (1994). "Lucullus, Pompey and the East", The Cambridge Ancient History, IX: 265-274.
- STEIN, E. (1932). "Tarcondimotos", Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, IVA: 2297-2298.
- SULLIVAN, R. D. (1990), Near Eastern Royalty and Rome 100-30 B.C., Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press.
- SYME, R. (1939). "Observations on the Province of Cilicia", Anatolian Studies Presented W. H. Buckler (Edited W. M. Calder, J. Keil), 299-332.
- SYME, R. (1995). Anatolica Studies in Strabo, Oxford: Oxford University Press.
- TOBIN, J. (2001). "The Tarcondimotid Dynasty in Smoot Cilicia", É. Jean et al. (eds), La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica, XIII: 381-388.
- TOBIN, J. (2004). Black Cilicia, A Study of the Plain of Issus During the Roman and late Roman Periods, London: BAR International Series 1275.
- TRÉMOUILLE, M.-C. (2001). "Kizzuwatna, Terre De Frontière", É. Jean et al. (eds), La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica, XIII: 57-78.

ÜNAL, A. (2006). “Hitit İmparatorluğu’nun Yıkılışından Bizans Dönemi’nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15/3: 67-102.

ÜNAL, A.-GİRGİNER, K. S. (2007). Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya’da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji, İstanbul: Homer Yayınevi.

ZOROĞLU, L. (2001). “Dağlık Kilikya-Ovalık Kilikya”, É. Jean et al. (eds), La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica, XIII: 425-428.

Ek-1



M.Ö I. Yüzyılda Kilikya ve Çevresi

ETİK KARAR VERME VE CİNSİYET FARKLILIKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Atila AKBABA

Doç. Dr. Düzce Üniversitesi Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu

Esra ERENLER

Arş. Gör. Dr. Düzce Üniversitesi Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu

ÖZET: Bu çalışma, gelecekte turizm sektöründe aktif rol oynayacağı düşünülen turizm bölümü öğrencilerinin etik karar verme süreçlerinin hangi faktörlerden etkilendiğini belirlemeyi ve öğrencilerin yaşamlarında karşılaşılabilecekleri durumlara ilişkin etik değerlendirmelerinin cinsiyete göre farklılık yaratıp yaratmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Belirtilen amaç doğrultusunda 10 farklı senaryo kullanılmıştır. Öğrencilerden senaryolardaki eylemleri etik/etik değil/etikle ilgili bir problem değil şeklinde değerlendirmeleri ve eğer belirtilen pozisyonda kendileri olsalardı nasıl bir davranış göstereceklerini ifade etmeleri istenmiştir. Sonuçlar aile, din, sektör tecrübesi gibi faktörlerin etik karar verme üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca, cinsiyetin etik karar verme davranışı üzerinde önemli derecede farklılık yaratmadığı ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Etik, etik karar verme, cinsiyet

AN INVESTIGATION ON ETHICAL DECISION MAKING AND GENDER DIFFERENCES

ABSTRACT: This study intends to determine which factors influence the ethical decision-making process of tourism students who are thought to play active roles in tourism sector in the future, and whether ethical assessments of students relevant to the situations that they can come accross during their lives creates a difference with regards to gender. Toward this purpose, ten scenarios were used and the students were asked to evaluate the scenarios and indicate if the actions were ethical, unethical or not a question of ethics, and to indicate what they would do if they were in this situation. At the conclusion of the research, the results showed that factors such as family, religion, work experience are have strong influence on ethical beliefs. Besides, it is found that the gender does not create a significant difference on ethical decision making behaviour.

Keywords: Ethics, ethical decision making, gender

GİRİŞ

Felsefenin başlangıcından beri yaklaşık 2500 yıldır tartışılmakta olan (Uçkun, Uçkun ve Latif, 2004:9) etik kavramı son yıllarda sürekli artan bir ilgi görmektedir. Bazı yazarlar 21. Yüzyılın etik çağı olacağını dahi ileri sürmektedirler (Genç ve Yavaş, 2006:120). Yalın bir anlatımla; insan eylemlerini inceleyen ve neyin doğru neyin yanlış olduğuna cevap bulmaya çalışan bir felsefe dalı olan etik, son

yıllarda ivmelenen küreselleşme, insan hakları konusundaki gelişmeler, iletişim alanındaki gelişmeler, toplumların örgütlenme düzeylerindeki gelişmeler (sivil toplum kuruluşları, sendikalar, gibi), yaşam standartlarının yükselmesi gibi nedenler sonucunda daha fazla önem kazanmıştır. Etik, sadece kuramsal bir disiplin olarak değil, uygulamalı bir etkinlik olarak da ele alınmakta (Mahmutoğlu ve Çobanoğlu, 2009:64), kamu yönetimi etiği, tıp etiği, bilişim etiği, iş etiği, meslek etiği, hukuk etiği, çevre etiği, kişisel etik, kurumsal etik, toplumsal etik, biyoetik, siyaset etiği, bilim etiği, iktisat etiği, ekoloji veya çevre etiği, barış etiği gibi kavramlar günlük hayatta sıklıkla kullanılmaktadır. İşletmeler açısından bakıldığında da, yaşanan skandallar, davalar, ödenmek zorunda kalınan büyük tazminatlar etik konusuna daha fazla önem verilmesi sonucunu doğurmuştur. İşletmeler yazılı etik kodlar geliştirme, etik eğitim programları düzenleme, denetleme sistemleri geliştirme, etik davranışları ödüllendirme gibi uygulamalarla etik konusunda ilerleme sağlamaya çalışmaktadırlar. İşletmelerin başvurdukları yollardan birisi de, işe alma aşamasında gerekli incelemeleri yaparak çalışma hayatında etik davranışlar sergileyecek işgörenleri işe almaktır. Bu bağlamda çok sayıda akademisyen ve işinsanı, okullarda etik konusunun daha geniş öğretilmesinin ve öğrencilerin etik olarak hazırlanmasının gerekliliği üzerinde durmaktadırlar (Knotts, Lopez ve Mesak, 2000:158).

Turizm işletmeleri açısından bir inceleme yapıldığında ise, turizm sektörünün kendine özgü çok sayıda özelliği ile diğer sektörlerden ayrılmakta olduğu görülmektedir. Bu özellikler arasında yer alan, emek yoğun bir sektör olma, çok sayıda müşteriye hizmet sunma ve çalışan-müşteri arasında yüksek ilişki düzeyi gerektirme özellikleri, sektörün etik noktasında hassas bir konumda bulunmasına yol açmaktadır. Etik açıdan eksiklikler, yanlışlıklar ve/veya hatalar içeren kararların veya uygulamaların çok sayıda insanı, gerek çalışan olsun gerekse müşteri olsun, etkileyeceği de görünen bir gerçektir. Bu noktadan bir değerlendirme yapıldığında, etik açıdan sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olabilecek olası kaynakların önceden belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle çalışmada, gelecekte turizm sektöründe aktif rol oynayacağı düşünülen turizm bölümü öğrencilerinin etik karar verme süreçlerinin hangi faktörlerden etkilendiği ve öğrencilerin yaşamlarında karşılaşılabilecekleri durumlara ilişkin etik değerlendirmelerinin nasıl oluşacağı ortaya konmaya çalışılmıştır.

ETİK, ETİK KARAR VERME ve ETİK KARAR VERME SÜRECİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Pek çok farklı tanımları yapılan, tarih boyunca düşünürler tarafından farklı yaklaşımlarla açıklık getirilmeye çalışılan ve kökenleri 2500 yıl öncesine kadar dayanan etik kavramına günümüzde insan unsurunun var olduğu her alanda sıkça rastlamak mümkündür (Azizoğlu vd., 2008:149).

İnsan sosyal bir varlıktır ve bir arada yaşaması için bir takım kurallara uyması gerekmektedir. Bu kurallar ahlak kurallarıdır. Zamanla, kişiler neyin iyi ve doğru olduğunu sorgulayıp felsefe yapmaya başlamışlar, böylece etik kavramı ortaya çıkmıştır. Etik, ahlaki olanın özünü ve temellerini araştıran, insanın kişisel veya toplumsal yaşamındaki ahlaki davranışlar ile ilgili sorunları ele alıp inceleyen, “iyi nedir?”, veya “ne yapmalıyız?” gibi soruları sorgulayan bir felsefe dalıdır (Elçi ve Alpkın, 2006:143). Diğer bir ifade ile etik, neyin yapılabileceğinin ve yapılamayacağının, neyin istenebileceği veya istenemeyeceğinin, neye sahip olunacağı veya neye sahip olunamayacağının bilinmesi anlamına gelmektedir (Kirel, 2000:2). Etik kavramı; iyi ile kötünün, doğru ile yanlış arasında fark olduğunu, bu

farklılıkları ayırt ederek, bireyin elinden gelenin en iyisini ve her zaman doğru olanı yapması gerektiğini ifade etmektedir (Aslan ve Kozak, 2006: 50). Etik, geçmiş ve bugüne ilişkin doğru ve yanlış ölçülerin anlatımıdır. İnsanların töresel ya da ahlaksal ilişkilerini, davranış biçimlerini ve görüşlerini anlatmaktadır. Kullanılan ahlak terimlerini ya da ahlaki yargıların statüsünü analiz eden etik, takınılan ahlaki tutumların ardında yatan yargıları ele almaktadır (Gözener, 2009).

Etik tartışmalarının temeli “insanın eylemlerini ahlaki bakımdan değerli ya da değersiz kılanın” ne olduğudur. Çünkü insan, yapısı gereği, istekleri doğrultusunda diğerleri ile görüş birliği içerisinde olamamakta, çelişmekte (Gözener, 2009), değişik karar ve tepkiler verebilmektedir. Etik, çelişen istekler konusunda bireylerin çatışmalarını çözümleyecek ilkelerin belirlenmesi sürecine odaklansa da, alternatifler arasından seçim yapma işlemi olan bireyin karar verme seçiminin etik çerçeveler içerisinde olması her zaman mümkün olamamaktadır. Bu bağlamda her kararın etik sonuçlara neden olmayacağından söz etmek mümkündür (Ergeneli ve Mert, 2003:641).

Etik karar verme, bir davranışın ya da etkinliğin çeşitli yollarını ve/veya sonuçlarını etik ilkelere göre sistematik bir şekilde göz önüne alarak ve değerlendirerek seçim yapma sürecidir (Özdemir, 2009:132). Diğer bir anlatımla etik karar verme, birbiriyle çatışan seçeneklerin olduğu bir durumda, sistematik bir düşünme biçimiyle ahlaki açıdan en doğru eyleme karar verilmesini içeren mantıksal bir süreci ifade etmektedir (Berggren vd., 2002:15). Bu süreç, diğer karar verme süreçleri ile benzerlik göstermekle birlikte diğer karar verme süreçlerinden daha fazla düşünme ve daha üst düzeyde muhakeme yapabilmeyi gerektirmektedir (Bektaş ve Köseoğlu, 2007:105). Etik karar verme sürecinde, olası seçenekler arasında bir değerlendirme yapılmakta ve etik ilkelerle tutarlılık gösteren seçenek tercih edilmektedir.

Karar verme sürecinde en önemli unsurlardan birisi karar verici olduğundan, etik karar verme sürecinde çalışanların özellikleri oldukça önemlidir. Dolayısıyla karar vericinin kişisel, sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri karar verme sürecinin tamamını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Ayrıca, kişinin sahip olduğu etik algı da bu süreçte etkili olmaktadır (Ford ve Richardson, 1994:206; Bektaş ve Köseoğlu, 2007:96). Etik algı, etik karar verme sürecini yönlendiren bir katalizör işlevi görmektedir (Karande vd., 2000; Hunt ve Vitel, 1986). Bireylerin kişisel özellikleri, etik sorunların algılanmasını etkilemekte, sonrasında etik sorunların değerlendirilmesiyle birlikte etik yargılamalara rehberlik etmektedir (Ay, 2005:34). Her bireyin algılama ve yargılama yeteneği birbirinden farklı olduğundan benzer durumlarda farklı kararlar verebilmekte ve farklı davranışlar sergileyebilmektedirler. Diğer taraftan, etiğin temel taşlarından birisi olarak kabul edilen değerler sistemi de kişilerin davranışlarında belirleyici olmaktadır. Bir kişinin fikir, davranış, durum ve prensiplerini geniş ölçüde o kişinin değerleri belirlemekte ve bu değerler kişinin hareketlerine, tutumlarına, karşılaştırmalarına, olayları değerlendirmelerine ve yargılamalarına rehberlik eden standartları oluşturmaktadır (Azizoğlu vd., 2008:150). Yukarıda bahsedilen özellikler yanında ekonomik olmayan kurumlar (aile, din vb.), yöneticiler, işverenler, rakipler, tüketiciler de bireylerin etik karar verme davranışı üzerinde rol oynamaktadırlar (Özdemir, 2009:139).

Etik ilkelerle uyumlu kararların alınabilmesini sağlamaya yönelik birçok etik karar verme modeli geliştirilmiştir (Bektaş ve Köseoğlu, 2007:106). Bireyler farkında olsun ya da olmasın bu modellere göre karar almakta ve uygulamaktadırlar (Özdemir,2009:135). Karar verici bireyin ya da grubun

vereceği kararın etik olup olmayacağı önceden bilinemese de, etik karar verme modelleri; karar vericiye vereceği kararın etik olması için bir takım yollar göstermektedir (Wagner ve Sanders, 2001).

Genel olarak etik karar verme modelleri, bireyin karar verme davranışında var olduğu düşünülen etkileri iki ana kategoriye ayırmaktadır. İlk kategori bireysel karar verici ile ilgili değişkenleri kapsarken, ikinci kategori bireyin karar verdiği durumu şekillendiren ve tanımlayan değişkenlerden oluşmaktadır. Bireysel karar verici ile ilgili faktörleri kapsayan ilk kategoride cinsiyet, yaş, uyruk, kişilik, tutum, değerler, eğitim, din gibi faktörler yer alırken, ikinci kategori referans alınan grup (iş arkadaşları, tepe yönetimi), ödül, yaptırım, örgüt büyüklüğü, endüstri türü, rekabet gücü gibi faktörlerden oluşmaktadır (Ford ve Richardson, 1994:206). Bir çok karar verme modelinin ortak yönü nihai karara ulaşılmadan önce etik yargılamaların yapılmasıdır.

Konuyla ilgili literatür gözden geçirildiğinde bireylerin etik karar verme süreçlerini etkileyen faktörlerden yaş, eğitim, cinsiyet, uyruk, din gibi özelliklerin etik literatüründe oldukça detaylı bir şekilde incelendiği (Ford ve Richardson, 1994; Perryer ve Jordan, 2002; O' Fallon ve Butterfield, 2005) görülmektedir. Bununla birlikte, cinsiyet ile etik karar verme süreci arasındaki ilişkinin çok net olarak ortaya konulamadığı ve çeşitli araştırmacılarca farklı sonuçlar elde edildiği dikkat çekmektedir. Ford ve Richardson (1994) çalışmalarında etik karar verme ile ilgili deneysel literatürü detaylı bir şekilde gözden geçirmişler ve konuyla ilgili yapılan çalışmaların bazılarında kadınların erkeklerden daha etik davranışlar sergilediğini (Beltramini vd. 1984; Ferrell ve Skinner, 1988; Ruegger ve King, 1992), bazılarında ise (Browning ve Zabriskie, 1983; Dubinsky ve Levy, 1985; McNichols ve Zimmerer, 1985; Callan, 1992) cinsiyet ve etik davranışlar arasındaki muhtemel ilişkinin doğrulanmadığını gözlemlemişlerdir. Buckley, Wiese ve Harvey'in (1998) işletme lisans öğrencilerinde etik olmayan durumlarda yer alma davranışındaki cinsiyet farklılıklarını ele alan çalışmanın sonuçları da etik olmayan davranışlarda bulunma eğiliminin kadınlarda erkeklere oranla daha az olduğunu göstermiştir. Bu çalışma aynı zamanda, katılımcıların, iş dünyasındaki bireylerin öğrencilerle kıyaslandığında, etik olmayan davranışlarda bulunmaya daha az eğilimli olduklarına inandıklarını ortaya koymuştur. Loe ve Wekks'in (2000) büyük çoğunluğu pazarlama bölümünde okuyan üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada kız öğrenciler etik senaryo envanterlerinde daha yüksek skorlar elde etmişlerdir. Stedham'ın (2007) Alman öğrenciler üzerinde yaptığı çalışma, cinsiyet değişkeninin çeşitli senaryolarda tanımlanan etik olmayan davranışlar sergileme eğilimleri ile anlamlı bir şekilde ilişkili olduğunu gösterirken, Knotts, Lopez ve Mesak (2000)'ın çalışması ise, etik yargılamaların cinsiyet, öğrenim gördüğü ana dal ve dinsel bağlılıkla anlamlı bir ilişki içerisinde olduğunu, yaş ve mensubu olduğu din ile etik yargılama arasında ise bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur. Lynn vd. (2007) tarafından yapılan çalışmada ağırlama sektöründeki öğrencilerden, verilen senaryolardaki kararlarla aynı fikirde olup olmadıklarını belirtmeleri istenmiş ve bu kararların aslında etik olup olmadığı sorulmuştur. Bu çalışmanın sonuçları, erkeklerin kadınlara oranla etik olmayan davranışlara daha eğilimli olduğu gerçeğini desteklemiştir. Literatürümüzde turizm sektöründe etik kavramının değişik yönleriyle incelendiği çok sayıda çalışma bulunmasına karşın, turizmde etik davranış ve cinsiyet ilişkisi konusunda yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir.

Menekşe (2007) tarafından yapılan bir araştırmada, seyahat acentalarında çalışmakta olan personelin tüketiciye karşı etik davranışlarını algılama düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ankara'da faaliyet gösteren A Grubu seyahat acentalarının işgörenleri üzerinde yürütülen çalışmada,

cinsiyet faktörünün çalışanların etik algılamalarında önemli bir değişken olduğu ortaya çıkmıştır. Öncel (2010) tarafından turizm bölgelerindeki havalimanlarında görev yapan polislerin meslek etiği kavramını algılama ve uygulama biçimlerinin incelemesi, bununla ilgili var olan sorunların tespit edilmesi amacıyla yürütülen çalışmada, cinsiyetin fark yaratan bir etken olmadığı belirlenmiştir. Pelit ve Güçer (2007) tarafından, otel işletmeleri ve seyahat acentalarında staj yapmış ve halen turizm eğitimi gören bireylerle gerçekleştirilen çalışmada, öğrencilerin, yöneticilerinin çalışanlarına karşı davranışlarını iş etiği kapsamında algılamalarına yer verilmiştir. Çalışmanın sonucunda, çalışanların cinsiyetleri ile yöneticilerinin davranışlarını değerlendirmeleri arasında farklılık olduğu, kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla yöneticilerinin davranışlarını daha etik buldukları ortaya konmuştur.

YÖNTEM

Turizm eğitimi alan öğrencilerinin etik karar verme süreçlerinin hangi faktörlerden etkilendiğini belirlemeyi ve öğrencilerin yaşamlarında karşılaşılabilecekleri durumlara ilişkin etik değerlendirmelerinin cinsiyete göre farklılık yaratıp yaratmadığını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma nitel bir araştırmadır.

Araştırmanın Amacı

Bireylerin etik ikilemlerle karşılaştıklarında kararlarını etkileyen faktörleri ve özellikleri anlamak, ayrıca kariyerleri sırasında karşılaştıkları karmaşık etik kararlarla başa çıkmaya öğrencileri hazırlamak son derece önemlidir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, turizm öğrencilerinin yaşamlarında karşılaşılabilecekleri durumlara ilişkin etik değerlendirmelerinin nasıl olabileceğini, bunun yanı sıra öğrencilerin etik değerlendirmelerini etkileyen faktörlerin cinsiyete göre değişiklik gösterip göstermediğini ortaya koymaktır.

Araştırma Yöntemi

Birçok akademisyen, gerçek yaşamdaki çalışma ortamında karşılaşılan durumların araştırılması gerektiği konusunda hemfikirdir. Bununla birlikte genellikle üniversite öğrencileri çalışma hayatındaki iş ikilemlerini yansıtan anket sorularını uygun bir şekilde cevaplayabilecek gerekli bilgi ve deneyime sahip değildir. Bu nedenle çalışmada ele alınan etik olarak sorgulanabilir maddelerden bir kısmı iş dünyası ile ilgili davranışları, bir kısmı ise öğrencilerin akademik çevrelerine yakın kabul edilebilecek davranışları örneklediği için seçilmiştir.

Bu araştırmada Wilborn, Brymer ve Schmidgall (2007) tarafından geliştirilen soru formu kullanılmıştır. Soru formunda öğrencilerden, (1) verilen durumu “etik”, “etik değil”, ya da “etikle ilgili değil” şeklinde değerlendirmeleri (2) o durumda kalsalardı nasıl hareket edeceklerini belirtmeleri istenmiştir. Soru formu 10 değişik senaryoyu kapsamaktadır. Senaryoların yarısı; - “muhasabe dersi esnasında o gün için teslim edilmesi gereken kısa ev ödevi problemine bir çözüm hazırlamadığınızı fark ettiniz. Arkadaşınızın ödevini kopyaladınız ve ders sonunda kendi ödevinizmiş gibi teslim ettiniz” örneğinde olduğu gibi öğrencilerin akademik hayatlarına yöneliktir. Kalan 5 senaryo ise “mezuniyet sonrasında işletme sahibinin belirli bir politik adayı desteklediği orta ölçekli bir firmada başlangıç seviyesinde bir yönetici pozisyonunu kabul ettiniz. Politik adayın seçimin yapılacağı pozisyon için en iyi aday olduğuna siz de inanıyorsunuz. Şirket sahibi her yönetici üzerinden adaya biner dolar aktararak kampanya fonu kanununu ihlal etmek istiyor. Patronun planını uygulamayı kabul ettiniz” örneğinde olduğu gibi iş hayatıyla ilgili problemlere yöneliktir. Öğrencilerin her senaryonun etik uygunluğunu fark etmeleri ve

bu tip bir davranışta yer alıp almayacaklarını belirtmeleri istenmiştir. Ek olarak, derslerin ve çeşitli referans gruplarının öğrencilerin inanç sistemleri üzerindeki etkileri de değerlendirilmiştir. Bahsedilen faktörlere ait sorular “0” hiç etkisi yok’ dan “5” çok güçlü etkisi var’a 6’lı ölçekte sorulmuştur. Cevaplar cinsiyet bazında değerlendirilmiştir.

Anketin mantıksal geçerliliğini geliştirmek, dönüş oranını yükseltmek ve yanıtların güvenilirliğini sağlamak amacıyla Sekaran (2000) tarafından getirilen öneriler dikkate alınmıştır. Söz konusu öneriler anket tasarımı, ön uygulama, anketlerin dağıtım ve geri toplanma süreci gibi konuları içermektedir. Çalışmada kullanılan anketin geliştirilmesi aşamasında öncelikle konuyla ilgili Türkçe ve İngilizce bilimsel yazında yer alan araştırmalar incelenmiş, Wilborn vd. (2007) tarafından yapılan çalışma anketin oluşturulmasında temel oluşturmıştır.

Uygulamada kullanılan anketin geçerliliğinin ve güvenilirliğinin sağlanması için üç aşamalı bir ön çalışma gerçekleştirilmiştir. Geçerlilik, belirli bir kavramı ölçmek için geliştirilmiş bir ölçeğin gerçekten bu kavramı ölçüp ölçmediği ile ilgilidir. Güvenilirlik ise, geliştirilen ölçeğin zamana ve yere göre değişiklik göstermemesi, tutarlı ve dengeli sonuçlar üretmesi ile ilgilidir (Sekaran 2000:204). Üç aşamalı ön çalışma ile anketin ölçeğin görünüş geçerliliği ve mantıksal geçerliliği sağlanmıştır. Anket formu ilk olarak ilgili alanda çalışan akademisyenler tarafından (birinci aşama) ve sonrasında öğrenciler tarafından (ikinci aşama) incelenmiştir. Bu incelemeler sonrasında bir de ön uygulama gerçekleştirilmiştir (üçüncü aşama). Hazırlanan anket formu, kullanılan dil, yapı ve bütünlük açılarından üç aşamada değerlendirilmiş ve her aşamada yapılan öneriler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Üçüncü aşamada gerçekleştirilen ön uygulama çerçevesinde 15 öğrenciden anket formlarını doldurmaları istenmiştir. Bu ön uygulamada anket formlarının öğrenciler tarafından anlaşılmasında ve doldurulmasında hiç bir zorlukla karşılaşmadığı ve ankette kullanılan dilin kolayca anlaşıldığı gözlemlenmiştir. Ön uygulama sonrasında uygulama aşamasına geçilmiştir. Uygulamanın ana kitlesini çalışmanın yürütüldüğü Düzce Üniversitesi Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu’nda okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Turizm öğrencileri, öğrenimleri sürecinde gerek stajyer olarak, gerekse sıradan bir çalışan olarak turizm işletmelerinde görev almaktadırlar. Turizm öğrencileri, mezuniyetleri sonrasında da turizm endüstrisinde rol alacak ve yöneticilik pozisyonu da dahil olmak üzere değişik kademelerde hizmet vereceklerdir. Bugünün öğrencilerinin yarının uygulayıcıları olacağı mantığı ile bu çalışma turizm öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Uygulama 2011 yılı Mart ve Nisan ayları içerisinde yürütülmüştür. Örneklem yöntemi olarak kolay örneklem yöntemi seçilmiş, araştırmacılar derslerin başlangıcında sınıflara girerek öğrencilere anket formlarını dağıtmış ve anketlerin doldurulması sonrasında yine araştırmacılar tarafından anket formları geri toplanmıştır. Anketler uygulanırken katılımcıları herhangi bir yönde etkilememek amacıyla anketin sadece bilimsel bir çalışmaya veri toplanması amacıyla yapıldığı söylenmiş, ancak özellikle “etik” kavramından bahsedilmemiştir. Çalışmanın yürütüldüğü dönemde Yüksekokul’un toplam öğrenci sayısı 425’dir. Bu öğrencilerin 110’u birinci sınıf, 115’i üçüncü sınıf ve 200’ü dördüncü sınıf öğrencileridir. Uygulama sonrasında toplam 200 adet forma ulaşılmış, yapılan ön değerlendirme sonucunda bunlardan 194 adedi kullanılabilir bulunmuştur. Geçerli soru formları dikkate alındığında dönüş oranının %45.6 olduğu görülmektedir. Tablo 1’de her bir sınıf için elde edilen soru formu sayıları incelendiğinde, ulaşılan sayıların temsil yeteneğine sahip olduğu da görülmektedir. Yanıtlar, veri olarak bilgisayar ortamına aktarılmış SPSS 11.0 (Statistics Programme for Social Sciences) paket programı yardımıyla gerek duyulan analizler uygulanmıştır.

Bulguların Değerlendirilmesi

Değerlendirme kapsamına alınan katılımcıların genel profili Tablo 1’de gösterilmektedir. Katılımcıların çoğunluğu 21-24 yaş grubunda yer almaktadır. 21-24 yaş grubu arasındaki öğrencilerin %81.2’si erkek, %74.2’si kız öğrencilerden oluşmaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların genel profili (n = 194)

Değişkenler	Erkek öğrencilerin sayısı ve yüzdesi	Kız öğrencilerin sayısı ve yüzdesi
Öğrencilerin yaşı		
17-20	10 (%9.9)	22 (%23.7)
21-24	82 (%81.2)	69 (%74.2)
25 ve üzeri	9 (%8.9)	2 (%2.2)
Öğrencilerin sınıfı		
1. sınıf	41 (%40.6)	33 (%35.5)
2. sınıf	-	-
3. sınıf	26 (%25.7)	33 (%35.5)
4. sınıf	34 (%33.7)	27 (% 29.0)
Toplam	101 (% 100)	93 (% 100)

Katılımcıların %40.6’sı 1. sınıfta, %25.7’si üçüncü sınıfta, %33.7’si ise dördüncü sınıfta okumakta olan erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Birinci ve üçüncü sınıfta okumakta olan kız öğrencilerin oranı eşit olup bu oran %35.5’dir. 2009 yılında yabancı dil hazırlık eğitimi uygulamasına geçildiğinden anketin uygulandığı dönemde okulda 2. sınıf öğrencisi bulunmamaktadır.

Katılımcıların etik konularla ilgili inançlarının hangi faktörlerden etkilendiğini ortaya koymak amacıyla öncelikle, hayatlarındaki kişi, grup ya da dersleri içeren on altı faktörün etik inançlarını etkileme derecesini 6’lı ölçekle belirtmeleri istenmiştir. Karar vericiler olarak bireylerin hangi faktörlerden etkilendiklerini ölçen sorulara verilen cevaplar Tablo 2 ve Tablo 3’de verilmiştir. Tablolar bireylerin etik inançlarını etkilediği düşünülen faktörlerin her birinin cinsiyete göre katılımcılar üzerindeki etkisinin miktarını göstermektedir.

Tablo 2: Erkek öğrencilerin etik inançlarını etkileyen etkenler (n = 101)

İnançlar üzerindeki etki kaynakları	Erkek öğrenciler için ortalama puanlar
1. Anne ve baba	3.9208
2.Din	3.5248
3.Sektör tecrübelerim	2.8614
4.Din ile ilgili kişi ve kurumlar	2.8218
5.Yakın arkadaşlar	2.6535
6.Üniversite öğretim elemanları	2.2772
7.İnsan davranışlarını temel alan dersler	2.2772
8.Etik dersi	2.2277
9.İlkokul öğretmenleri	2.0198
10.İşletme yönetimi dersleri	2.0099
11.Lise öğretmenleri	1.8911
12.Anne baba dışındaki diğer akrabalar	1.8218
13.Tarih dersi	1.7525
14.Diğer arkadaşlar ve tanıdıklar	1.6634
15.Edebiyat dersi	1.4950
16.Felsefe dersi	1.4059

Tablo 3: Kız öğrencilerin etik inançlarını etkileyen etkenler (n = 93)

İnançlar üzerindeki etki kaynakları	Kız öğrenciler için ortalama puanlar
1. Anne ve baba	3.8495
2.Sektör tecrübelerim	3.0753
3.Din	2.9677
4.İnsan davranışlarını temel alan dersler	2.8495
5.Etik dersi	2.6667
6.Din ile ilgili kişi ve kurumlar	2.4731
7.Üniversite öğretim elemanları	2.4409
8.Yakın arkadaşlar	2.3656
9.İlkokul öğretmenleri	2.0968
10.Lise öğretmenleri	1.9785
11.İşletme yönetimi dersleri	1.9677
12.Felsefe dersi	1.7312
13.Tarih dersi	1.5376
14.Anne baba dışındaki diğer akrabalar	1.4731
15.Edebiyat dersi	1.3226
16.Diğer arkadaşlar ve tanıdıklar	1.2151

Tablo 2 ve 3'e göre ebeveynler hem kız (3.84) hem de erkek (3.92) öğrencilerin etik inançları üzerinde en güçlü etkiye sahip olan faktördür. İki grup arasındaki başka bir benzerlik, din ve sektör tecrübelerinin hem kız hem de erkek öğrencilerin etik inançları üzerinde orta derecede kuvvetli bir etkiye sahip olmasıdır. Bu faktörleri, erkek öğrenciler için din ile ilgili kişi ve kurumlar, yakın arkadaşlar, üniversite

öğretim elemanları, insan davranışlarını temel alan dersler, etik dersi, ilkökul öğretmenleri, işletme yönetimi dersleri gibi faktörler takip etmektedir. Kız öğrenciler ise etik inanışlar konusunda aile, sektör tecrübeleri ve dini inanışlardan sonra sırasıyla insan davranışlarını temel alan derslerden, etik dersinden, din ile ilgili kişi ve kurumlardan, üniversite öğretim elemanlarından, yakın arkadaşlardan, ilkökul öğretmenlerinden, lise öğretmenlerinden ve işletme yönetimi derslerinden etkilenmektedirler. Tablolar incelendiğinde insan davranışlarını temel alan derslerin her iki cinsin de etik inanışları üzerinde orta derecede bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Edebiyat dersinin hem kadınların (1.32) hem de erkeklerin (1.49) etik inançları üzerinde oldukça düşük bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Verilen her bir etik senaryo konusunda katılımcıların görüşlerini yansıtan cevaplar Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4: Etik senaryolar hakkında katılımcıların görüşleri (n = 194)

Senaryolar ¹	Senaryonun yönelimi	Etiktir %	Etik değildir %	Bir etik sorunu değildir %
1	İ	5.7	76.8	17.5
2	İ	8.3	76.8	14.9
3	İ	20.1	52.6	27.3
4	Ö	5.1	79.4	15.5
5	Ö	27.8	36.1	36.1
6	Ö	2.5	82.0	15.5
7	Ö	19.6	49.0	31.4
8	İ	7.2	78.4	14.4
9	İ	4.6	90.3	5.1
10	Ö	8.8	65.5	25.7
Genel ortalama		10.9	68.7	19.7
İ Ortalama		9.1	74.9	15.8
Ö Ortalama		12.7	62.4	23.6

¹ Senaryolar ekte sunulmuştur. İ = İş, Ö = Öğrenci

Tablo 4'e göre, öğrencilerin ortalama %10'9'u senaryolardaki davranışların etik olduğunu düşünürken, %68.7'si belirtilen şekilde davranmanın etik olmadığını savunmaktadırlar. %19.7'lik bir kesim ise durumun etik ile ilgili bir sorun olmadığına inanmaktadır.

İş hayatına yönelik beş senaryoyu öğrencilerin %9.1'i etik olarak değerlendirirken, %74.9 gibi büyük bir çoğunluk durumu etik bulmadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin %15.8'i ise durumu etik ile ilgili bir sorun olarak görmemektedirler. Öğrenci yönelimli beş senaryoda etik, etik değil ve etik sorunu değil şeklindeki cevapların ortalaması ise sırasıyla %12.7, %62.4 ve %23.6 şeklindedir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu belirtilen şekillerde davranmanın etik olmadığına inanmaktadır.

Öğrencilerin etik senaryolara bakış açılarında cinsiyete göre bir farklılık olup olmadığını değerlendirmek amacıyla Ki-kare analizi yapılmıştır. Ki-kare analizinin sonuçları Tablo 5’de sunulmaktadır.

Tablo 5: Kız ve erkek öğrencilerin etik senaryolara verdikleri cevapların karşılaştırılması (n = 194)

Senaryolar	Senaryonun yönelimi	Ki-kare değerleri	P değerleri
1	İ	2.714	0.257
2	İ	7.019	0.030*
3	İ	1.558	0.459
4	Ö	2.223	0.329
5	Ö	0.585	0.746
6	Ö	1.663	0.435
7	Ö	5.838	0.054
8	İ	0.472	0.790
9	İ	0.814	0.666
10	Ö	1.214	0.545

*% 5 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5’de iş hayatına yönelik olan ikinci senaryonun anlamlılık değerinin $p=0.030$ olduğu görülmektedir. Bu değer $p<0.05$ şartını karşıladığından ikinci etik senaryo ile cinsiyet arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu söylenebilir. Bu bulgulardan hareketle, “şirketin satın alma elemanı olarak, tedarikçilerden biri ile önemli bir anlaşma yaptınız. Şirketin politikası çalışanların şirketin iş yaptığı kişi ya da kurumlardan bahış veya benzeri herhangi bir şey almalarını yasaklıyor. Tedarikçi, yapılan iş anlaşmasına teşekkür mahiyetinde size 100 dolar gönderdi. Parayı kabul ettiniz” şeklindeki etik senaryonun cinsiyete göre farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Diğer senaryolarda cinsiyet bazında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Katılımcıların kendilerine verilen her bir senaryodaki fırsatı nasıl değerlendireceklerine ilişkin cevapları Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6: Etik senaryolarda katılımcıların eylemleri nasıl olurdu? (n = 194)

Senaryolar ¹	Senaryonun yönelimi	Eylem		
		Evet %	Belki %	Hayır %
1	İ	12.3	45.4	42.3
2	İ	24.7	19.6	55.7
3	İ	47.5	30.9	21.6
4	Ö	30.4	37.6	32.0
5	Ö	55.7	25.7	18.6
6	Ö	29.9	36.1	34.0
7	Ö	47.5	27.8	24.7

8	İ	11.9	35.0	53.1
9	İ	24.2	27.8	48.0
10	Ö	24.2	48.0	27.8
Genel ortalama		30.8	33.4	35.8
İ Ortalama		24.1	31.7	44.1
Ö Ortalama		37.5	35.0	27.4

¹ Senaryolar ekte sunulmuştur.

İ = İş, Ö = Öğrenci.

Tablo 6'da da görülebileceği gibi öğrencilerin yaklaşık %30.8'i belirtilen senaryolara “ evet ben bunu yapardım”, %33.4'ü “belki”, %35.8'i ise “ hayır ben bunu yapmazdım” şeklinde cevap vermişlerdir.

Katılımcıların %24.1'i iş ile ilgili etik senaryolara “evet ben bunu yapardım” şeklinde cevap verirken, akademik hayatlarıyla ilgili etik senaryolara “evet ben bunu yapardım” şeklinde cevap verenlerin oranı %37.5'dir. İş ile ilgili etik senaryolara “hayır, ben bunu yapmazdım” şeklinde cevap verenlerin oranı %44.1 iken, öğrencilerin sadece %27.4'lük bir kısmı akademik hayatlarıyla ilgili senaryolara “hayır, ben bunu yapmazdım” şeklinde cevaplandırmışlardır. Buckley vd. (1998) böyle bir durumun öğrencilerin, iş dünyasında etik olmayan davranışları engelleyecek cezaların daha sert olduğu yönündeki algılarından kaynaklanabileceğine dikkat çekmişlerdir. Bu çalışmanın sonuçları da benzer şekilde öğrencilerin akademik hayatlarıyla karşılaştırıldığında iş hayatının olumsuz sonuçlarından daha fazla endişe duyduklarını göstermektedir.

Katılımcıların verilen senaryolar karşısında nasıl hareket edeceklerinin “cinsiyet” bazında değerlendirildiği tablo aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 7: Kız ve erkek öğrencilerin etik senaryolar karşısındaki eylemlerinin karşılaştırılması (n = 194)

Senaryolar	Senaryonun yönelimi	Ki-kare değerleri	P değerleri
1	İ	4.621	0.099*
2	İ	4.569	0.102
3	İ	1.121	0.571
4	Ö	0.172	0.917
5	Ö	0.232	0.890
6	Ö	0.141	0.932
7	Ö	1.123	0.570
8	İ	4.322	0.229
9	İ	2.585	0.275
10	Ö	2.333	0.311

*% 10 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 7’de görüldüğü gibi sadece bir senaryoda katılımcılar arasındaki eylem farklılığı ($p < 0.1$) istatistiksel olarak anlamlıdır. İş hayatıyla ilgili birinci senaryoya verilen cevaplar cinsiyet bazında Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8: Kız ve erkek öğrencilerin senaryolara verdikleri cevaplardaki anlamlı farklılıklar

Senaryo	Senaryonun yönelimi	Eylem					
		Evet %		Belki %		Hayır %	
1	İ	K	E	K	E	K	E
		17.2	7.9	39.8	50.5	43.0	41.6

Tablo 8’de de görülebileceği gibi senaryo 1 için, kızların “evet ben bunu yapardım” cevabı erkeklerden belirgin bir şekilde daha yüksek çıkmıştır. Diğer taraftan “hayır ben bunu yapmazdım” cevaplarına bakıldığında da kızların çok az bir farkla daha yüksek olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili bilimsel yazında kadınların etik kararlar vermeye ve etik davranışlar sergilemeye daha eğilimli olduğu ifade edilmektedir (Wilborn vd., 2007). Tablo 8’de sunulan bu sonuç, bilimsel yazında ifade edilen durumla çelişki göstermektedir.

SONUÇLAR, ÖNERİLER ve KISITLAR

Etik problemlerle ilgili seçimlerle karşılaşıldığında bireyin karar verme dinamikleri oldukça karmaşıktır. Bu çalışmanın başlıca amacı cinsiyetin, karar vericilerin etik ve etik olmayan davranışları seçmesinde etkili olup olmadığını belirlemek ve bireylerin inanç sisteminin hangi faktörlerden etkilendiğini ortaya koymaktır. Öğrencilerin inançlarının nelerden etkilendiğini belirlemek için katılımcılar, ilişki içerisinde oldukları kişi ya da gruplar, dersler, sektör tecrübeleri gibi 16 farklı kaynağı değerlendirmişlerdir. İlişkili olunan kişi ya da gruplar arasında anne- baba, yakın arkadaşlar, akrabalar, öğretmenler, din, din ile ilgili kişi ve kurumlar yer almaktadır. Araştırma, ailenin, dinin ve sektör tecrübesinin bireyin değerler sistemini şekillendirdiğini ve etik inanışlarını etkilediğini ortaya koymuştur. Türk toplumunda yaşayan bireylerin ebeveynlerinin beklentilerine son derece duyarlı olması böyle bir sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuş olabilir. Diğer taraftan anne-baba ve çocuklar arasındaki bağın güçlü olması da bu sonucu doğuran bir neden olabilir. Ortaya çıkan sonuç Bartels’in (1967) görüşleriyle örtüşmektedir. Bartels (1967)’e göre, etik, işletme eylemlerini doğru ya da yanlış olarak yargılayabilmek için geliştirilmiş bir standarttır ve etik standartlarının en temel belirleyicileri aile, din, eğitim, hukuk, bireye saygı, değerler ve geleneklerdir (Akt. Ay, 2005). Bu çalışma aynı zamanda din unsurunun, öğrencilerin inanç sistemlerinin geliştirilmesinde etkili rol oynadığını göstermiştir. Din, her iki grup öğrenci için de, bireylerin etik inançları üzerinde etkili olan ilk üç faktörden birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, din unsurunun, insanların uyması gereken temel esaslarla birlikte, bir takım ahlaki değerleri ve kuralları içermesinden kaynaklanıyor olabilir. Çünkü bu kurallar, kişinin hem kendisini ilgilendiren hem de toplumla olan ilişkilerini belirleyen bir özelliğe sahiptir. Wilborn vd. (2007) tarafından gerçekleştirilen, öğrencilerin etik inançlarını etkileyen faktörlerin araştırıldığı benzer bir çalışmada “din” ve “din ile ilgili kişi ve kurumların” etik inançlar üzerindeki etkisinin son derece düşük olduğu ispatlanmıştır. Söz konusu çalışmada aile, yakın arkadaşlar ve işletme yönetimi dersleri öğrencilerin etik inanışları üzerinde en etkili faktörler olarak öne çıkarken, “din” ve “din ile ilgili kişi ve kurumlar” son sıralarda yer almıştır. Bu çalışmada “din” unsuru öğrencilerin etik inanışları üzerinde önemli rol oynayan

faktörlerden birisi iken, Wilborn vd. (2007) tarafından gerçekleştirilen çalışmada din faktörünün son sıralarda yer alması oldukça ilginçtir. Bu durum Türkiye’de din unsurunun, üyelerinin değer sistemi üzerinde önemli ölçüde etkili olmasından kaynaklanmış olabilir. Dinin, davranışları değerlendirmede bir referans noktası olarak, üyelerini daha ahlaki davranmaya yönelttiği ifade edilebilir. Diğer taraftan karşılaştırılan araştırmalarda katılımcıların mensubu oldukları dinler iki farklı dindir. Sonuçlar değerlendirilirken bu farklılık da göz önüne alınmalıdır.

Turizm eğitimi alan üniversite öğrencilerinin, mesleki yaşamlarında karşılaşabilecekleri etik konulara yönelik yaklaşımlarının nasıl şekillenebileceğini de araştıran bu çalışma, cinsiyet faktörünün etik karar verme davranışı üzerinde önemli derecede farklılık yaratmadığını ortaya koymuştur. Katılımcıların %24.1’i iş ile ilgili etik senaryolara “evet ben bunu yapardım” şeklinde cevap verirken, akademik hayatlarıyla ilgili etik senaryolara “evet ben bunu yapardım” şeklinde cevap verenlerin oranı %37.5’dir. İş ile ilgili etik senaryolara “hayır, ben bunu yapmazdım” şeklinde cevap verenlerin oranı %44.1 iken, öğrencilerin sadece %27.4’lük bir kısmı akademik hayatlarıyla ilgili senaryolara “hayır, ben bunu yapmazdım” şeklinde cevap vermişlerdir. Önemli bir farklılığın ortaya çıkmaması ilginç bir bulgudur zira, literatür kısmında da değinildiği üzere kadınların erkeklerden daha etik olduğu konusunda bir takım çalışmalar mevcuttur. Katılımcıların yaş, eğitim durumu açısından birbirlerine çok yakın olması böyle bir sonuçta etkili olmuş olabilir. Zaman, karar vericiler üzerinde psikolojik bir baskı unsurudur. Öğrencilerin yetiştirememe korkusu onları daha kolaycı yollara sürüklemiş ve etik dışı davranışlara meyilli hale getirmiş ve böyle bir sonuç ortaya çıkmış olabilir. Ayrıca bu durum tek bir kişilik değişkeninin etik karar verme davranışını açıklayamamasından kaynaklanmış olabilir.

Karar verme sürecini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Araştırmada bu faktörlerden sadece biri incelenmiştir. Gelecek çalışmalarda, yaş, medeni durum, kıdem gibi faktörlerinde etik karar verme davranışı üzerindeki etkileri ele alınabilir. Araştırma verileri yalnızca anket yöntemiyle ve tek bir okuldaki katılımcılardan elde edildiği için bulguların genelleştirilmesinde dikkatli olunması gerekmektedir. Bulguların genelleştirilebilmesi için farklı coğrafi bölgelerde bulunan bireylerden de verilerin elde edilmesi faydalı olabilir. Katılımcıların kendilerini daha uygun etik davranış içerisinde gösterme eğilimleri pek çok çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da önemli kısıtlarından birisidir. Çalışmada sadece cinsiyet değişkeninin karar verme davranışı üzerinde anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmadığı incelenmiştir. Bu durum araştırmanın bir diğer kısıtını oluşturmaktadır. Konuyla ilgili çalışmalarda karar verici tarafından kullanılan etik karar verme süreci üzerinde bu çalışmada ele alınan faktörler dışındaki faktörlerinde incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ASLAN, Alper ve Metin KOZAK; (2006), “Turizmde Gelişme ve Etik Sorunları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, Ege Academic Review, 6 (1), ss. 49-61.

AY, Canan; (2005), “İşletmelerde Etik Karar Almada Kültürün Rolü”, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 12 (2), ss. 31- 52.

AZİZOĞLU, Öznur, Esra ERENLER, Leyla SEVİM ve Kubilay ÖZYER; (2008), “Etik Algı ve Kontrol Odağı Arasındaki İlişkiyi Saptamaya Yönelik Bir Çalışma”, 21. European Business Ethics Network Annual Conference, Antalya, ss.149-157.

BARTELS, Robert, (1967), “A Model for Ethics in Marketing”, Journal of Marketing, 31(1), ss. 20-26.

BEKTAŞ, Çetin ve Mehmet A. KÖSEOĞLU; (2007), “ Etik Kodların Yönetmelik Karar Alma Sürecine Etkileri ve Bir Model Önerisi”, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 9(2), ss. 94- 115.

BELTRAMINI, R.F, R.A PETERSON ve G. KOZMETSKY; (1984), “Concerns of College Students Regarding Business Ethics”, Journal of Business Ethics, 3, ss. 195-200.

BERGGREN, Ingela, Ingrid BEGAT ve Elizabeth SEVERINSSON; (2002), “Australian Clinical Nurse Supervisors’ Ethical Decision-Making Style”, Nursing and Health Sciences, 4 (1-2), ss. 15-23.

BROWNING, J. ve Noel B. ZABRISKIE; (1983). “How Ethical are Industrial Buyers” Journal of Business Ethics, 12(4), ss. 219-224.

BUCKLEY, Michael R., Danielle S. WIESE ve Michael G. HARVEY; (1998), “An Investigation in to the Dimensions of Unethical Behavior”, Journal of Education for Business, 73(5), ss.284-290.

CALLAN, Victor, J.; (1992). “ Predicting Ethical Values and Training Needs in Ethics”, Journal of Business Ethics, 11 (10), ss. 761-769.

DUBINSKY, Alan, J. ve Michael LEVY; (1985), “ Ethics in Retailing : Perceptions of Retail Salespeople”, Journal of Academy of Marketing Science,13 (1), ss. 1-16.

ELÇİ, Meral ve Lutfihak, ALPKAN; (2006), “Etik İklimin Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkileri”, Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 24 (1), ss. 141-170.

ERGENELİ, Azize ve İbrahim S. MERT; (2003), “Düşünme Stilleri ve Etik Algı Arasındaki İlişki: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama”, 1. Türkiye Uluslararası İş ve Meslek Ahlakı Kongresi Kitabı, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, ss. 640.

FERRELL, O.C. ve Steven J. SKINNER; (1988). "Ethical Behavior and Bureaucratic Structure in Marketing Research Organizations", Journal of Marketing Research,25(1), ss. 103-109.

FORD, Robert C. ve Woodrow D. RICHARDSON; (1994), "Ethical Decision Making: A Review of the Empirical Literature", Journal of Business Ethics, 13, ss. 205-221.

GENÇ, Nurullah ve Adem YAVAŞ; (2006), "Aristoteles'i Sorgulamak: Etik Dersleri Daha Ahlaklı Çalışanlar Yaratır mı?" 14. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Bildiriler Kitabı, Erzurum, ss. 119-127.

GÖZENER, Evrim; (2009), "Etik ve İşletme Etiği Üzerine", [http:// www.egitisim.gen.tr/site/arsiv.01.04.2011](http://www.egitisim.gen.tr/site/arsiv.01.04.2011)

HUNT, Shelby D. ve Scotti VITELL; (1986), "A General Theory of Marketing Ethics", Journal of Macromarketing, 8, ss. 5-16.

KARANDE, Kiran, Mahesh SHANKARMAHESH, Cp RAO ve Zabid RASHID; (2000), "Perceived Moral Intensity, Ethical Perception and Ethical Intention of American and Malaysian Managers: A Comparative Study", International Business Review, 9, ss. 37-59.

KIREL, Çiğdem; (2000), Örgütlerde Etik Davranışlar, Yönetimi ve Bir Uygulama Çalışması, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

KNOTTS, Tami, Tara Burnthorne LOPEZ ve Hani MESAK; (2000), "Ethical Judgments of College Students: An Empirical Analysis", Journal of Education for Business, ss. 158-163.

LOE, Terry W. ve William A. WEEKS; (2000), "An Experimental Investigation of Efforts to Improve Sales Students Moral Reasoning", Journal of Personal Selling and Sales Management, 20(4), ss. 243-248.

LYNN, Christine, Richard, HOWEY ve Thomas COMBRINK; (2007), "Students' Responses to Ethical Dilemmas", FIU Review, 25(2), ss. 1-14.

MAHMUTOĞLU, Abdulkadir ve Nesrin COBANOĞLU; (2009), “Etik ve Ahlak; Sınırlar, Kapsam, Farklılıklar ve İlişkiler”, Türkiye Biyoetik Derneği V. Tıp Etiği Kongresi Bildiriler Kitabı, Rulo Matbaacılık, Ankara, ss. 63-70.

McNICHOLS, Charles, W. ve Thomas, W. ZIMMERER; (1985), “Situational Ethics: An Exploratory Study of Differentiators of Student Attitudes”, Journal of Business Ethics, 4(3), ss.175-180.

MENEKŞE, Ramazan; (2007), Ankara'da Faaliyet Gösteren A Grubu Seyahat Acentalarında Çalışmakta Olan Personelin Tüketiciye Karşı Etik Davranışlarını Algılama Düzeyleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Eğitimi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

O’FALLON, Michael J. ve Kenneth M. BUTTERFIELD; (2005), “A Review of the Empirical Ethical Decision Making Literature: 1996-2003”, Journal of Business Ethics, 59, ss. 375-413.

ÖNCEL, Ahmet; (2010), Turistik Bölgelerde Hava Limanlarında Görevli Güvenlik Personelinin Etik Kuralları Algılama Biçimlerinin Değerlendirilmesi (İstanbul Ve Antalya Örneği), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2010.

ÖZDEMİR, Erkan; (2009), “Pazarlama Araştırmasında Etik Karar Alma”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64(2), ss. 119-144.

PELİT, Elbeyi ve Evren GÜÇER; (2007), “İşletme Yöneticilerinin Çalışanlarına Karşı Davranışlarının İş Etiği Kapsamında Değerlendirilmesine İlişkin Bir Araştırma”, Seyahat ve Turizm Araştırmaları Dergisi, ss. 32-49.

PERRYER, Chris ve Catharina JORDAN; (2002), “The Influence and Gender, Age, Culture and Other factors on Ethical Beliefs: A Comparative Study In Australia and Singapore”, Public Administration and Management: An Interactive Journal, 7(4), ss. 367-382.

RUEGGER, Durwood ve Ernest W. KING; (1992), “ A Study of the Effect of Age and Gender Upon Student Business Ethics”, Journal of Business Ethics, 11(3), ss. 179-186.

SEKARAN, Uma; (2000). Research Methods for Business: A Skill-Building Approach, 3. Baskı. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc.

STEDHAM, Yvonne R., Jeanne YAMAMURA ve Rafik I. BEEKUM; (2007), "Gender Differences in Business Ethics: Justice and Relativist Perspectives", Business Ethics, 16(2), ss. 163-174.

UÇKUN, C.G., UÇKUN, S. ve LATİF, H. (2004). Turizmde Etik. Adapazarı: Sakarya Kitabevi.

WAGNER, Suzanne C. ve Lawrence SANDERS; (2001), "Consideration in Ethical Decision-Making and Software Piracy", Journal of Business Ethics, 29, ss. 161-167.

WILBORN, LaChelle R., Robert A. BRYMER ve Ray SCHMIDGALL; (2007), "Ethical Decisions and Gender Differences of European Hospitality Students" Tourism and Hospitality Research, 7, ss. 230-240.

EK1

Senaryolar

1-Şirket politikalarını ihlal etse de herkes kendi mektuplarını şirket hesabından gönderiyor, bu yüzden sizde aynısını yapıyorsunuz.

2-Şirketin satın alma elemanı olarak, tedarikçilerden biri ile önemli bir anlaşma yaptınız. Şirketin politikası çalışanların şirketin iş yaptığı kişi ya da kurumlardan bahşiş veya benzeri herhangi bir şey almalarını yasaklıyor. Tedarikçi, yapılan iş anlaşmasına teşekkür mahiyetinde size 100 dolar gönderdi. Parayı kabul ettiniz.

3-Büyük bir kamu kurumunun finans yöneticisi olan enişteniz yapılacak olan büyük bir şirket satın alma hakkında size bilgi veriyor. Bu bilgi gizli, özel ve kamuya açık değil. Kamuya açıklanmasından sonra şirketin hisse fiyatlarının ikiye katlanması bekleniyor. Çabuk davrandınız ve haber açıklanmadan 1000 adet hisse aldınız.

4-Bir muhasebe dersi esnasında o gün için teslim edilmesi gereken kısa ev ödevi problemine bir çözüm hazırlamadığınızı fark ettiniz Bir öğrenci arkadaşınızın cevabını kopyaladınız ve ders sonunda kendi ödevinizmiş gibi verdiniz.

5-Üç ay içinde mezun olmanızdan kısa bir süre sonra başlayacağınız bir iş pozisyonunu yeni kabul ettiniz. Pozisyonu kabul ettiğinizde 2 yıllık resmi bir anlaşma yaptınız. Bu sırada kararınız hakkında bilgi sahibi olmayan büyük bir firma San Francisco'da ki merkez ofislerini ziyaret etmeniz için sizi davet etti. Seyahatin çekiciliğinden ve bütün masrafları o şirket karşıladığı için San Francisco'ya gitmeye karar verdiniz.

6- Daha uzun bir yarıyıl tatili yapmak için üniversiteyi erken terk ettiğinizden pazarlama dersinin dönem sonu sınavını kaçırdınız. Üniversitenin bulunduğu şehirde doktorluk yapmakta olan amcanız size

“hastalığınız” için bir rapor veriyor. Amcanızın sahte raporunu sınava girmeme bahanenize destek için kullanıyorsunuz.

7-Pazarlama dersinde 2 gün içinde raporunu tamamlamak zorunda olan 5 kişilik bir grubun üyesisiniz. Bütün üyeler projeden aynı notu alacak. Hoca bütün grup üyelerinin projeye eşit araştırma ve yazım katılımında bulunması gerektiğini açıkça belirtti. Ekibiniz programın gerisinde kaldı ve sizden araştırmanın size düşenden daha büyük bir bölümünü tamamlamanızı ve bütün raporu yazmanızı istedi. Bu fazladan işi yapmayı kabul ettiniz.

8- Mezuniyet sonrasında işletme sahibinin belirli bir politik adayı desteklediği orta ölçekli bir firma da başlangıç seviyesinde bir yönetici pozisyonunu kabul ettiniz. Politik adayın seçimin yapılacağı pozisyon için en iyi aday olduğuna siz de inanıyorsunuz. Şirket sahibi her yönetici üzerinden adaya biner dolar aktararak kampanya fonu kanununu ihlal etmek istiyor. Patronun planını uygulamayı kabul ettiniz.

9- Genç bir girişimci olarak, yabancı ülkelerde iş yapan yeni bir şirket kurmaya karar verdiniz. ABD ve iş yapmak niyetinde olduğunuz ülkelerin kanunlarının rüşvet vermeyi ve almayı yasakladığını biliyorsunuz. İş yapmak niyetinde olduğunuz ülkelere birindeki memurlardan biri “sizin için harcadığı çabaların karşılığında şükranlarınızı ifade etmeniz” devletin çarklarını çok daha hızlı bir şekilde döndüreceğini açık bir şekilde ifade ediyor. İş çıkarlarınızı düşünerek memurun istediği parayı verdiniz.

10- Okulunuz açık ve net bir biçimde duyurulmuş bir bilimsel telif politikasına sahip, fakat işletme dersi hocanız bu konuyla ilgili sınıfta veya ders bilgilendirme formunda bir açıklama yapmadı. Bir araştırma projeniz için hocanızın muhtemelen bilmediği bir web sitesinde birçok materyal buldunuz. Projenize entegre etmek için vaktiniz olmadığından materyalin büyük bir kısmını tırnak işareti kullanmadan ve kaynak göstermeden kullandınız.

ADAY SINIF ÖĞRETMENLERİNİN UYUM VE SOSYALLEŞME SÜRECİNİN İNCELENMESİ

Erol DURAN

Yrd. Doç. Dr. Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Ferudun SEZGİN

Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi

Okan ÇOBAN

Sınıf Öğretmeni, Ankara İl MEM

ÖZET: Bu araştırmada, aday sınıf öğretmenlerinin sınıf içi süreçlerin yönetimi, atanılan yörenin farklı sosyal yaşantısına uyum, kurum kültürü ve örgütsel sosyalleşme süreçleri ile ilgili yaşadıkları sorunlar belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve verilerin analizi betimsel analiz tekniği kullanılarak yapılmıştır. Veriler, Ağrı ilinde 2010 yılında göreve başlayan 194 aday sınıf öğretmenine “Aday Sınıf Öğretmenlerinin Uyum ve Sosyalleşme Süreci” adlı yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanarak elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, aday sınıf öğretmenlerinin büyük çoğunluğu sınıf içi öğrenme ve öğretme süreçlerin yönetimi, atanılan çevrenin sosyal yaşantısına ve kurum kültürüne uyum ve örgütsel sosyalleşme ile ilgili bazı sorunlar yaşamaktadırlar. Bu sorunlar, aday sınıf öğretmeninin kendisinden, öğrenciden, veliden, çevreden ve okulun kurumsal yapısından kaynaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aday sınıf öğretmeni, adaylık eğitimi, uyum, sosyalleşme

EXAMINING CANDIDATE CLASSROOM TEACHERS’ COMPLIANCE AND SOCIALIZATION PROCESS

ABSTRACT: In this research, it was tried to determine the candidate classroom teachers’ problems about managing the learning and teaching process and complying with the different social life of their assigned area, organizational culture and socialization process. The study used qualitative research methods and data was analyzed by using descriptive technique. The data were collected from 194 classroom teacher candidates in the province of Ağrı who was assigned in 2010. A semi-structured interview form named as "Compliance and Socialization Process of Candidate Classroom Teachers" was applied. According to the results, the majority of candidate classroom teachers experienced some problems about managing the learning and teaching processes, complying with the different social life of the assigned area and school organizational culture and socialization process. These problems were originated from classroom teacher candidates themselves, students, parents, and the organizational structure of the school environments.

Keywords: Candidate classroom teachers, candidate training, compliance, socialization

GİRİŞ

Öğretmen, meslek hayatına başladığı ilk günden emekliye ayrıldığı son güne değin önemli sorunlarla karşılaşmakta ve büyük fedakârlıklar yapmaktadır. Bu sorunlar ve fedakârlıklar mesleğin farklı dönemlerinde çeşitlenmektedir. Mesleğin ilk yılındaki meslek sorunları ve öğretmen fedakârlıkları, mesleğin diğer yıllarına göre farklı özellikler taşımaktadır.

Aday sınıf öğretmenlerinin büyük bir çoğunluğu, yetiştiği çevreden farklı bir sosyal ortamda görev yapmak zorunda kalmaktadır. Bir meslek erbabı olma fikrine ve kurum kültürüne alışma zorluğu aday sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları diğer sorunlar arasında sayılabilir. Öğrenme üzerine kurulu bir okul hayatından öğretme ve yönlendirme sorumluluğuna geçişle birlikte meslektaşlar ve üstler ile ilişkilerde ve resmi yazışmalarda bazı sorunlar söz konusudur. Bunlar, aday sınıf öğretmenlerinin mesleğin ilk yılındaki önemli stres kaynakları olarak görülebilir.

Öğretmenlerin eğitim sistemine uyum sağlamasında, sistemdeki değer, norm ve tutumlara uygun hareket edebilmesinde sosyalleşme sürecinin önemi yadsınamaz. Bu açıdan bakıldığında gerek iş görenin yaptığı işten doyum sağlaması gerekse kurumun amaçlarının gerçekleşmesi, sosyalleşme sürecinin etkililiğine bağlıdır (Balci, 2003; Kartal, 2008).

Aday Öğretmen

Öğretmenlik, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 43. maddesinde, “Devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir. Öğretmenler bu görevlerini Türk Millî Eğitiminin amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak ifa etmekle yükümlüdürler.” şeklinde tanımlanmıştır (Millî Eğitim Temel Kanunu, 1973). Öğretmen, Millî Eğitim Sistemin merkezinde yer almaktadır. Eğitimin temel taşıdır. Eğitimde yakın ve uzak hedeflerin gerçekleşmesi, büyük oranda öğretmenin eğitim öğretim sürecindeki yeterliliğine ve performansına bağlıdır (Baloğlu, 2001; Kahyaoğlu ve Yangın, 2007).

Millî Eğitim Bakanlığı Aday Memurların Yetiştirilmelerine İlişkin Yönetmelikte (MEB, 1995) aday öğretmen (memur), “temel, hazırlayıcı ve uygulamalı eğitimlere tabi tutulmak üzere Bakanlık merkez ve taşra teşkilatındaki görevlere ilk defa devlet memuru olarak atanırlar”; adaylık eğitimi ise, “aday memurların yetiştirilmesi amacıyla düzenlenen temel, hazırlayıcı ve uygulamalı eğitim devrelerini içine alan eğitim” olarak tanımlanmıştır.

Adaylık eğitimi, öğretmenin örgütsel aidiyetini, mesleğine bağlılığını ve uyum sağlama sürecinin sağlıklı olarak gerçekleşmesini sağlayıcı en kritik dönemdir. Bu sebeple öğretmenlerin mesleği benimsemelerinde ve sosyalleşmelerinde adaylık dönemi önemli bir aşamadır. Çünkü bu süreç mesleki sosyalleşmede bir geçiş dönemidir (Balci, 2003; Hoy ve Woolfolk, 1990). Bu dönemde öğretmenler, gelecekteki başarılarının temelini şekillendirecek beceri ve alışkanlıkları kazanmaya başlarlar. Bu geçiş döneminde pek çok öğretmenin mesleğine ilişkin bakış açısı şekillenmeye başlar. Bu dönemde aday öğretmenin mesleğine ve çalışma ortamına ilişkin olumlu bir bakış kazanabilmesi ve uygulamaya ilişkin temel yeterlikleri edinebilmesi başta okul yöneticileri olmak üzere meslektaşları ve okul çevresi ile sosyal etkileşimine bağlıdır (Başar, 1993; Başaran, 1994; Ekinci, 2010).

Aday öğretmenin kuruma ve öğretmenlik mesleğine daha kolay uyum sağlaması amacıyla yapılan adaylık eğitimi aslında öğretmen eğitiminin önemli bir kesitini oluşturmaktadır. Çünkü bu eğitimle, aday öğretmenin hizmet öncesi eğitiminde öğrendiklerinin üstüne öğretim ilke ve yöntemleri, ders araç ve gereçleri, planlama, rehberlik, ölçme ve değerlendirme, öğretmenlik mesleğine ilişkin yönetmelik ve yasalar, özlük hakları gibi konularda ek bilgi, beceri ve tutumlar kazandırılmakta ve aynı zamanda bunların uygulaması da yaptırılmaktadır. Bu açıdan adaylık eğitimi, hizmet öncesi öğretmen eğitiminin bir devamı niteliğini taşımaktadır (Ataklı, 1992; Hacıoğlu, 1991; Özönay, 2004; Poyraz, 2007).

Aday öğretmen Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi veya özel bir eğitim kurumuna ataması yapılmış ve mesleğe başlamış ancak asaletini almamış öğretmendir. Adaylığı süresince öğretmen, deneyimli bir öğretmeni izlemekle yükümlüdür. Ancak, öğretmen açığı nedeniyle her yıl çok sayıda stajyer öğretmene sınıf verilmektedir.

Aday Öğretmenlerin Sosyalleşme Süreci

Tüm mesleklerde olduğu gibi öğretmenlik açısından da önemli olan örgütsel sosyalleşme, işgörenin örgütün bir üyesi olarak gerekli tutum, değer, norm, davranış, strateji ve bilgileri öğrendiği bir süreç olarak tanımlanabilir (Robbins, 1990; Cable ve Parsons, 2001). Bu süreç, bireyin örgütsel rolünü kabullenmesi ve örgütün bir üyesi olabilmesi için örgütün değerlerini, kendisinden beklenen yeterlikleri ve davranışları, gerekli bilgileri edinmesi anlamına gelmektedir (Kraimer, 1997). Örgütsel sosyalleşme, işgörenlerin yeni bir işe ve örgütsel rollerine uyum sağladıkları bir süreç olarak kabul edilebilir. Kısacası, örgütsel sosyalleşme, birey ile örgütün bütünleştirilmesi anlamına gelir (Balci, 2003).

Örgütsel sosyalleşme sayesinde örgüte yeni katılan işgörenler, örgütün değerlerini, normlarını, politika ve prosedürlerini öğrenirler ve kendilerinden beklenenlere ilişkin bilgi edinirler. Bu açıdan, örgütsel sosyalleşme sürecinin temel amacının, işgöreni örgütün etkili bir üyesi haline getirmek olduğu belirtilebilir (Can, 2002). Hem bir değişim hem de bir öğrenme özelliği olan örgütsel sosyalleşme sürecinde, eski tutum, değer, inanç ve davranışlar değiştirilerek yenileri kazanılabilir. Bu değişimle birlikte, örgütün amaçları, bu amaçlara ulaştıracak araçlar, görevin gerektirdiği sorumluluklar, örgütsel norm ve değerler öğrenilebilir (Çalık, 2003). Örgütsel amaçların ve değerlerin öğrenilmesi, örgüte yeni gelen işgörenlerin sosyalleşme süreçlerinin önemli bir boyutunu oluşturur (Kraimer, 1997). Örgütsel sosyalleşme uygulamaları, yeni işgörenlerin değerlerini etkileyerek, onların zaman içinde örgütle daha uyumlu hale gelmelerini sağlamaktadır (Chatman, 1991). Bu nedenle, birey-örgüt uyumu, örgütsel sosyalleşme ile gelişir. Bu bağlamda, aday öğretmenlerin örgütsel sosyalleşme sürecinin önemi yadsınamaz.

Örgütsel sosyalleşme süreci, yeni işgörelere örgüt ortamındaki olayları algılamaları ve diğer işgörelere iletişime ve etkileşime geçmeleri için bir çerçeve sunarak, örgütün gerekli temel değer ve normlarının sürekliliğini sağlar. Örgüt açısından önemli değer ve normların devamını sağlaması bakımından, örgütsel sosyalleşme, önemli bir süreç olarak görülmelidir. Ayrıca, sosyalleşme süreci yeni işgörelere kişisel değerleri ile örgütün değerlerinin uyumuna yardımcı olduğundan, işgörelere örgütsel bağlılıkları daha güçlü olur. Böylece, örgütün insan kaynakları boyutunda işgören seçme ve eğitim yatırımlarından elde edeceği getiriler de artar (Cable ve Parsons, 2001). Aday öğretmenlerin başarılı bir örgütsel sosyalleşme süreci yaşamaları onların okula ve mesleğe bağlılıklarını olumlu yönde etkileyebilir.

Bireyin belirli bir sosyal grubun ya da toplumun oluşturulmuş normlarını ve yollarını öğrenmesi ya da bunları genel olarak kabul etmesi süreci (Kartal, 2003; Parlak, 2005) olan sosyalleşme; sosyal, kültürel, politik, ekonomik, antropolojik, psikolojik, yönetsel ve felsefi yönleri bulunan dolayısıyla birçok bilim dalını ilgilendiren karmaşık bir kavramdır (Balcı, 2003). Örgütsel sosyalleşme, kuralları öğrenme, eğitilme ve bir örgütte ya da bazı alt birimlerinde nelerin önemli olduğunu öğretme sürecidir (Can, 2002; Çelik, 1993). Bir eğitim örgütü olarak okulda sosyalleşme, örgüt üyelerinin okulun değer ve normlarını öğrenmesi ve uyması sürecidir. Sosyalleşme, okul yöneticisinin işini ve tepkisini (koruyucu ya da yenilikçi) şekillendirir. Öğretmenlerin sosyalleşmesi; mesleki değer, tutum ve ilgilerini kabul etme ve bunların “nasıl değiştirileceğini öğrenme”yi kapsar (Kartal, 2007; Memduhoğlu, 2008; Parlak, 2005).

Türkiye’de aday öğretmenlerin kurum kültürüne uyum ve sosyalleşmeleri için bazı uygulamalar yapılmaktadır. İlköğretim Genel Müdürlüğünün “Hoş Geldin Öğretmenim” adlı uygulaması, öğretmenlere verilen adaylık eğitimleri, vb. Ancak bu uygulamaların ne derece etkili olduğu ve bir plan dahilinde yapılıp yapılmadığı tartışmalıdır.

AMAÇ

Bu araştırmanın amacı, aday sınıf öğretmenlerinin sınıf içi süreçlerin yönetiminde ve yönetiminde, atandığı yerin farklı sosyal yaşantısına uyumda ve kurum kültürüne alışmada (meslek erbabı olma, paydaşlarla ilişkiler, resmi yazışma, vb.) ne tür sorunlar yaşadıklarını belirlemektir. Bu sorunun cevabını daha derinlemesine irdelleyebilmek amacıyla ilgili literatür taramasının sonucunda şu alt sorular ortaya çıkmıştır:

- Aday sınıf öğretmenleri sınıf içi süreçlerin yönetiminde ne tür sorunlarla karşılaşmaktadırlar?
- Aday sınıf öğretmenleri atandıkları çevrenin sosyal yaşantısına uyum ile ilgili ne tür sorunlarla karşılaşmaktadırlar?
- Aday sınıf öğretmenleri kurum kültürüne uyum ve örgütsel sosyalleşme ile ilgili ne tür sorunlarla karşılaşmaktadırlar?
- Aday sınıf öğretmenlerinin söz konusu bu alanlarda karşılaştıkları sorunların kaynakları nelerdir?

YÖNTEM

Çalışmanın yukarıda belirtilen amacı ve araştırma soruları çerçevesinde, sosyal bir olguyu derinlemesine anlamlandırmak ve irdellemek ihtiyacından hareketle nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek’e (1999) göre, nitel araştırma bir olguyu ilgili bireylerin bakış açılarından görebilmeye ve bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri ortaya koymaya olanak vermektedir. Çalışmada, amaçlı örnekleme yöntemi ve buna bağlı olarak ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ağrı ilinde 2010 yılında göreve yeni başlayan sınıf öğretmenlerinden 194’üne, temel eğitimleri sırasında “Aday Sınıf öğretmenlerinin Uyum ve Sosyalleşme Süreci” adlı yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Verilerin analizinde, betimsel ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 194 aday sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Bu öğretmenlerin 63’ü (%32.4) kadın, 131’i (%67.6) erkektir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Çalışmanın amaçları ışığında nitel veri toplama araçlarından biri olan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu bağlamda, kavramsal çerçeveyi oluşturmak ve görüşme sorularını nitelikli hazırlamak amacıyla kapsamlı bir alanyazın taraması yapılmış, üç genel tema belirlenmiş ve veri toplama aracı olarak alt sorularla birlikte 22 maddelik yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme yönergesinin pilot denemesinden sonra bazı soruların içerik ve biçimlerinde değişiklikler yapılmış ve veri toplama sürecine geçilmiştir. Görüşme sürecinin niteliğini arttıran kriterlere (görüşme sürecinde yanıtların amaçtan sapmamasına dikkat etmek, notlar almak, yanıtların sorulardan çok daha uzun ve detaylı olması, zengin ve derinliğe sahip yanıtlar elde etmek ve katılımcının fikirlerine müdahale etmemek) sadık kalınmıştır (Örücü ve Şimşek, 2011).

BULGULAR

Alanyazın ve verilerin analizinden ortaya çıkan temalar, sınıf içi süreçlerin yönetimi, aday öğretmenlerin atandıkları çevrenin sosyal yaşantısına uyum ve kurum kültürüne uyum ve örgütsel sosyalleşme ile ilgili sorunlar şeklinde özetlenebilir. Görüşme sonuçlarında ortaya çıkan temalar ve kodlar ayrıntılı olarak Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1
İçerik Analizinden Ortaya Çıkan Temalar

Temalar	Kodlar
Sınıf İçi Süreçlerin Yönetimi	- Öğrenme öğretme süreçleri - Öğrencileri okula ve derse motive etme - Öğrencilere danışmanlık ve rehberlik yapma - Ders araç gereçlerinin ve öğretim materyallerinin kullanımı - Öğrenci başarısını ölçme ve değerlendirme
Çevrenin Sosyal Yaşantısına Uyum	- Aileden uzak olma - Arkadaşlarından ve dostlarından uzak olma - Alıştığı şehir hayatından uzak olma - Barınma - Beslenme - Teknolojiden ve teknolojik gelişmelerden uzak olma - Sosyal faaliyetlerden (sportif ve sanatsal faaliyetler, vb.) uzak kalma - Yöre halkı ile iletişim kurma - Yörenin kültürüne uyum
Kurum Kültürüne Uyum ve Örgütsel Sosyalleşme	- Görev, rol ve sorumluluklar - Özlük hakları - Yönetici, meslektaş, veli, vb. ile iletişim - Okulda düzenlenen tören ya da kutlamalar - Kurum içindeki uzmanlık alanlarını algılama - Ortak kurum dili (teknik terim, jargon ve kısaltmalar) - Temel ve hazırlayıcı eğitim süreci

Aday Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf İçi Süreçlerin Yönetimine İlişkin Sorunları

Araştırmaya katılan öğretmenlerin, “Aday sınıf öğretmenleri sınıf içi süreçlerin yönetiminde inde ne tür sorunlarla karşılaşmaktadırlar?” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2

Aday Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf İçi Süreçlerin Yönetiminde Karşılaştıkları Sorunlar

<i>Karşılaşılan Sorunlar</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Öğrenci başarısını ölçme ve değerlendirme	179	92.3
Öğrencileri okula ve derse motive etme	166	85.6
Öğrenme öğretme süreçleri	142	73.2
Ders araç gereçlerinin ve öğretim materyallerinin kullanımı	136	70.1
Öğrencilere danışmanlık ve rehberlik yapma	121	62.4

Araştırmaya katılan aday öğretmenlerin sınıf içi öğrenme ve öğretme süreçlerinin yönetimi konusunda daha çok öğrenci başarısının değerlendirilmesi ($f = 179$, %92.3) ve öğrencileri okula ve derse karşı motive etme ($f = 166$, %85.6) konularında sorun ve sorun yaşadıkları görülmektedir. Dikkati çeken diğer sorunlar arasında öğrenme ve öğretme sürecinin yönetimi, ders araç ve gereçlerinin kullanımı ve öğrencilere danışmanlık ve rehberlik yapma gibi konularda yaşanan sorunlar yer almaktadır (Tablo 2).

Öğrenme ve öğretme süreçleri ile ilgili sorunlarla karşılaştıklarını belirten öğretmenler bunun sebeplerini “yetersiz öğretmenlik meslek bilgisi ve becerisine sahip olmak” ve “birleştirilmiş sınıflarda öğretmenlik yapıyor olmak” şeklinde ifade etmişlerdir. Öğretmenler birleştirilmiş sınıfta nasıl öğretmenlik yapılacağına yönelik aldıkları eğitimin çok yetersiz olduğunu söylemektedirler. Ayrıca, öğretmenlik uygulaması eğitimlerini merkezi okullarda yapmış olmalarının yanlış olduğunun farkına vardıklarını belirtmektedirler. Öğretmenler, meslek bilgisi ve becerisi eksikliklerinin en çok ilkokuma yazma dersinde ortaya çıktığını vurgulamaktadırlar. İlkokuma yazma öğretimi özel önem gerektirmektedir. Deneyim sahibi ilköğretim birinci sınıf öğretmenleri, birleştirilmiş olmayan tek sınıflı dersliklerde bile ilkokuma yazma öğretiminde oldukça zorlanmaktadır. Ortada böyle bir gerçeklik varken, öğretmenlik mesleği, birleştirilmiş sınıflar ve ilkokuma yazma öğretimi ile ilgili hiç bir tecrübesi olmayan aday öğretmenlere öğrenci teslim etmek büyük bir hatadır. Ayrıca, aday sınıf öğretmenleri birleştirilmiş sınıflarda ders içeriklerini yetiştiremediklerini ve süre yetersizliğinin öğrenme öğretme sürecinde önemli bir sorun olarak karşılarına çıktığını söylemektedirler.

Rehberlik yapacak bir meslektaş veya yöneticinin olmayışı başka bir sebeptir. Araştırmaya katılan öğretmenler tek öğretmenli okullarda çalışmaktadırlar. Bu sebeple onlara rehberlik yapacak bir meslektaş eksikliğini sürekli hissettiklerine vurgu yapmaktadırlar. Lisans eğitimindeki yetersizlikler, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerinin düşük olması ve öğrenci seviyesine inememek de aday öğretmenlerin bu alanda yaşadıkları sorunları nedenleri arasındadır.

Aday öğretmenlerde sınıf içi süreçlerinin yönetiminde, tecrübesizlik, gerçekçi olmayan beklenti, değer ve amaçların olduğu söylenebilir. Adaylık sürecinin başında öğretmen, öğrencilerin sosyal ve psikolojik olarak öğretime hazır olmadıklarını görmektedirler. Bunun yanında okulun isteklerini verilen zaman süresi içinde en iyi şekilde yerine getirdiklerine ve öğrencilerin yetenek düzeyi ve problemleri konusunda kendilerini yeterli görmemektedirler. Öğretim yöntem, teknik ve materyallerini uygulamada sorunlarla karşılaşmaktadırlar (Blase, 1985).

Öğretmenler, öğrencileri okula ve derse motive etmede ve danışmanlık ve rehberlik yapmada zorlanmalarının sebeplerini şu şekilde sıralamışlardır:

1. Gurbette ve yetersiz şartlar altında mesleklerini yapmaya çalışan öğretmenlerin kendileri, okula ve derse karşı motive olamamaktadırlar. Bu sebeple öğrenciyi derse ve okula motive etme ikinci planda kalmaktadır.
2. Kalabalık ailede yaşayan öğrencilere anne ve babaları gerekli ilgiyi göstermemektedirler. Bu sebeple kendini değersiz hisseden öğrencileri okula ve derse motive etmek neredeyse imkânsızdır.
3. Öğrencilerin çevrelerinde eğitim alarak meslek sahibi olmuş bir model bulunmadığından öğretmenler modellerin etkileyici ve itici gücünden faydalanamamaktadırlar.
4. Öğrencilerin çoğunluğu neden eğitim alması gerektiği bilincine sahip değildir.
5. Öğrenciler, okul dışı zamanlarda ailelerinin yorucu işlerinde çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Öğrencilere danışmanlık ve rehberlik yapma konusunda yetersiz olduklarını belirten öğretmenler, bunun sebepleri olarak lisans düzeyinde aldıkları eğitimin eksikliğine ve rehberlik ve yönlendirmenin tecrübe gerektiren bir beceri olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Öğretmenler “Öğrenci sorunlarıyla nasıl başa çıkacağımı bilmiyorum, bana danıştıklarında ne yapacağımı şaşıyorum ve korkuyorum.” şeklinde duygularını ifade etmektedirler. Öğretmeler ayrıca, çevrelerinde danışacakları rehber birinin olmadığına da tekrar tekrar vurgu yapmaktadırlar.

Ders araç gereçlerinin ve öğretim materyallerinin kullanımı ile ilgili sorunlar yaşadıklarını belirten öğretmenler, okullarında ders araç gereçleri olmadığını veya olan ders araç gereçlerinin ise kullanılamaz hâlde olduğunu belirtmişlerdir. Bu önemli bir sorundur ve öğretim materyalinin kullanılmadığı öğrenme öğretme süreçleri çok verimli geçmeyecektir.

Öğrenci başarısını ölçme ve değerlendirme ile ilgili sorun yaşadıklarını belirten öğretmenler, KPSS’ye çalışırken ölçme değerlendirmenin teorik yönünü çok iyi öğrendiklerini ancak iş bu bilgilerin pratiğe dökülmesine gelince çok zorlandıklarını belirtmektedirler. Ayrıca öğretmenler, sınıfta kalmanın olmayışının öğrenci başarısını ölçme ve değerlendirmede önemli bir sorun oluşturduğunu ifade etmektedirler. Öğretmenler öğrencinin karne notunu verirken kanaatlerini kullandıklarını fakat bunu el yordamıyla yaptıklarını söylemektedirler.

Aday öğretmenler, mesleğin ve konu alanının uzmanlığı ile sınıfın ve öğretimin yönetiminde, öğretim stratejilerinin yöntem ve tekniklerinin kullanılması, öğrenme-öğretme süreçlerinin planlanması ve gerçekleştirilmesi, ölçme ve değerlendirme durumlarının düzenlenmesi; öğrenci öğrenme güçlüklerini saptama ve çözüm bulma, öğrenci danışmanı, arkadaşı ve rol modeli olma gibi karmaşık görevleri yerine getirmesi gerekmektedir. Bunun yanında bireyler arası ilişkilerde, okul çevre ilişkilerinde ve eğitsel çalışmaların yönetiminde güçlükler yaşayan aday öğretmen, ayrıca bireysel gereksinimlerini

karşılama ve yaşamını var olan koşullar içinde sürdürmek zorundadır (Oğuzkan, 1982:36). Öğretmenin bu kadar sorunla baş etmesini beklemek oldukça güçtür.

Aday Sınıf Öğretmenlerinin Atandıkları Çevreye Uyum Sorunları

Araştırmaya katılan öğretmenlerin “*Aday sınıf öğretmenleri atandıkları çevrenin sosyal yaşantısına uyum ile ilgili ne tür sorunlarla karşılaşmaktadırlar?*” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 3’te belirtilmiştir.

Tablo 3

Aday Sınıf Öğretmenlerinin Atandıkları Çevreye Uyum İle İlgili Sorunları

<i>Karşılaşılan Sorunlar</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Barınma	184	94.8
Alıştığı şehir hayatından uzak olma	165	85.0
Teknolojiden ve teknolojik gelişmelerden uzak olma	127	65.0
Sosyal faaliyetlerden (sportif ve sanatsal faaliyetler, vb.) uzak kalma	105	54.1
Beslenme	74	38.1
Aileden uzak olma	66	34.0
Arkadaşlarından ve dostlarından uzak olma	63	32.5
Yöre halkı ile iletişim kurma	61	31.5
Yörenin kültürüne uyum	49	25.3

Araştırmaya katılan aday öğretmenlerin atandıkları çevreye uyum konusunda daha çok barınma ($f = 184$, %94.8) ve alıştığı şehir hayatından uzak olma ($f = 165$, %85.0) konularında sorun ve sorun yaşadıkları görülmektedir. Dikkati çeken diğer sorunlar arasında teknolojiden ve teknolojik gelişmelerden uzak olma, sosyal faaliyetlerden (sportif ve sanatsal faaliyetler, vb.) uzak kalma, aileden uzak olma, arkadaşlarından ve dostlarından uzak olma, yöre halkı ile iletişim kurma ve beslenme gibi konularda yaşanan sorunlar yer almaktadır (Tablo 3).

Aileden, arkadaşlarından ve dostlarından uzak olma zorluğunu yaşayan öğretmenler, şu an çalıştıkları yerin memleketlerine çok uzak olduğunu belirtmektedirler. Memlekete gidiş gelişlerin zor oluşunun hâlen önemli bir sorun olduğunu söylemektedirler. Adaylığın ilk haftalarında aile, arkadaş ve dostlarını çok özlediklerini ve bu yüzden derse ve okula karşı hiç motive olamadıklarını ve kendilerini çok yalnız hissettiklerini belirtmektedirler. Öğretmenliğin ilk günlerinde bu mesleği seçtiklerine çok pişman olduklarını söyleyen öğretmenler, zamanla burada yeni arkadaşlar edindiklerini ve çevreye uyumlu birlikte bu sorunların aşıldığını ifade etmektedirler.

Alıştığı şehir hayatından uzak olma zorluğunu yaşayan öğretmenler, bu sorunu derinden hissetmektedirler. Sürekli ev ve çevresinde yaşamak zorunda olduklarını belirten öğretmenler, barındıkları lojman veya evlerin çok küçük ve eski olduğunu söylemektedirler. Doğalgaz veya kaloriferli bir evde yaşamaya alışkın olduklarını ancak şimdi sobalı bir evde yaşamak zorunda kaldıklarını belirten öğretmenler, bu durumun kendileri için önemli bir sorun olduğunu

vurgulamaktadırlar. Öğretmenler, beslenme ile ilgili önemli bir sorun yaşamadıklarını ve yöre halkının kendilerini sık sık misafir ettiğini belirtmektedirler.

Yaşadıkları çevrenin teknolojiyi kullanmaya çok müsaade etmediğini söyleyen öğretmenler, teknolojik gelişmelerden de haberdar olmalarının mümkün olmadığını ve içinde bulundukları yaşam standartlarının da buna müsaade etmediğini ifade etmektedirler. Sosyal faaliyetlerden (sportif ve sanatsal faaliyetler, vb.) uzak kaldıklarını belirten öğretmenler, bu durumun kendilerini bireysel yaşama ittiğini belirtmektedirler. Okul dışı zamanlarının çoğunu, kitap okuma, sinema ve TV izleme ile geçirdiklerini belirten öğretmenler, kendilerine oldukça fazla zaman ayırdıklarını ifade etmektedirler.

Yöre halkı ile iletişim kurmada ve onların kültürüne alışmada çok zorlanmadıklarını belirten öğretmenler, halkın sıcakkanlı olduğunu ve onlarla iletişim kurmak için onlara bir selam vermenin yeterli olduğunu belirtmektedirler. Öğretmenlerden ve halktan bazılarının bir birlerine karşı önyargılı olduğunu, bu durumun karşılıklı uyumu ilk başlarda zorlaştırdığını ancak zamanla taraflar birbirini tanıdıkça bu durumun aşıldığını ifade etmektedirler.

Aday Sınıf Öğretmenlerinin Kurum Kültürüne Uyum ve Örgütsel Sosyalleşme Sorunları

Araştırmaya katılan öğretmenlerin, “*Aday sınıf öğretmenleri kurum kültürüne uyum ve örgütsel sosyalleşme ile ilgili ne tür sorunlarla karşılaşmaktadırlar?*” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 4’te belirtilmiştir.

Tablo 4

Aday Sınıf Öğretmenlerinin Kurum Kültürüne Uyum ve Örgütsel Sosyalleşme İle İlgili Sorunları

<i>Karşılaşılan Sorunlar</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Temel ve hazırlayıcı eğitim süreci	154	79.4
Velilerle iletişim kurma	142	73.2
Özlük hakları	141	72.7
Kurum içindeki uzmanlık alanlarını algılama	136	70.1
Yönetici, meslektaş, vb ile iletişim kurma	83	42.8
Görev, rol ve sorumluluklar	74	38.1
Ortak kurum dili (teknik terim, jargon ve kısaltmalar)	24	12.4
Okulda düzenlenen tören ya da kutlamalar	17	8.8

Araştırmaya katılan aday öğretmenlerin kurum kültürüne uyum ve örgütsel sosyalleşme konusunda daha çok temel ve hazırlayıcı eğitim süreci ($f = 154$, %79.4), velilerle iletişim kurma ($f = 142$, %73.2), özlük hakları ($f = 141$, %72.7) ve kurum içindeki uzmanlık alanlarını algılama ($f = 136$, %70.1) konularında sorun yaşadıkları görülmektedir. Dikkati çeken diğer sorunlar yönetici, meslektaş, vb ile iletişim kurma, görev, rol ve sorumluluklar, ortak kurum dili ve okulda düzenlenen tören ya da kutlamalar gibi konularda yaşanan sorunlar yer almaktadır (Tablo 4).

Görev, rol ve sorumluluklar ile ilgili sorunlar yaşayan öğretmenler, gerekli gereksiz birçok görev, rol ve sorumluluklarının olduğunu ve bunları yapmak zorunda olmanın kendilerine sıkıntı verdiğini söylemektedirler. Öğrenciden de, okulun çatısından da, okul bahçesinde ki çamurdan da öğretmenin

sorumlu olduğunu belirten öğretmenler: “Okulda hem müdür, hem öğretmen, hem memur, hem hademeyiz.” şeklinde yakınmaktadırlar. Gereksiz dosya ve evraklarla uğraştıklarını ve yazışma kuralları ile ilgili bilgi eksiklerinin mevcut olduğunu söyleyen öğretmenler, bu eksikliğin giderilme süreci içerisinde yapılan hatalarda yöneticilerin hoş görülmediğini ifade etmektedirler.

Öğretmenler, gereksiz görev, rol ve sorumluluklarla uğraşmaktan gerçek görevleri olan öğretmenliği yapamadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, okul giderleri için bir bütçe olmadığını ve yöneticilerinin bu duruma kayıtsız kaldığı için okulla ilgili harcamaları kişisel bütçelerinden yaptıklarını belirtmektedirler.

Özlük hakları ile ilgili sorun yaşayan öğretmenler, bunun sebebi olarak şunları sıralamaktadırlar:

- Özlük hakları ile ilgili gerekli eğitimi almış olmamaları
- Özlük haklarını anlatan mevzuatın anlaşılabilirliğinin düşük olmasının farklı yorumlara sebebiyet vermesi
- Mevzuatın sürekli değişmesi sonucu takip edilememesi

Ayrıca öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu özlük hakları konusunda, meslektaşlarının ve yöneticilerin de çok bilgisi olmadığını ve konu ile ilgili sorulan herhangi bir soruya net cevap alamadıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca öğretmenler, maaşlarının çok yetersiz olduğunu ve ihtiyaçlarını karşılamadığını söylemektedirler.

Yöneticileri ve meslektaşları ile iletişim kurmakta sorun çektiklerini belirten öğretmenler, okulda ve derste karşılaştıkları sorunlarda yöneticilerin kendilerine çok yardımcı olamadıklarını veya olmadıklarını belirtmektedirler. “Kendi sorununu kendiniz çözeceksiniz.” anlayışının hakim olduğunu söyleyen öğretmenler, bu durumda kendilerine meslektaşlarının göreceli olarak yardımcı olduğunu ancak sorunların tam olarak çözülmediğini ifade etmektedirler.

Öğretmenler okulda düzenlene tören ve kutlamalarla ilgili çok fazla sorun yaşamadıklarını ancak kutlama ve törenlerin çok fazla olduğunu ve tekrar tekrar aynı şeyleri yaptıklarını belirtmektedirler. Kutlama ve törenlerde kendilerinin ve öğrencilerinin yoğun bir hazırlık yaptıklarını ancak yöre halkının bu kutlama ve törenlere yeterince katılmadığını, bu durumun hem kendi hem de öğrencilerin morallerini bozduğunu ifade etmektedirler.

Öğretmenler kurum içindeki uzmanlık alanlarını algılamayı akıllarından bile geçiremediklerini ifade etmektedirler. Karşılaştıkları ve çözmek zorunda kaldıkları sorunların merkezi okullarda okul yöneticileri, memurlar ve hizmetliler tarafından çözüldüğünü, dolayısıyla orada öğretmenlerin asıl görevleri olan öğretmenlikte uzmanlık alanlarını algılayabileceklerini ama bunun şu an çalıştıkları okullarda mümkün olamayacağını vurgulamaktadırlar.

Aday eğitimleri sırasında aldıkları temel ve hazırlayıcı eğitimin kendilerine hiç bir şey katmadığını söyleyen öğretmenler, bu eğitim içeriğinin ve yapıma biçiminin değiştirilmesi yönünde görüş belirtmektedirler. Eğitim içeriğinin faydalı ve güncel olmadığını dile getiren öğretmenler ayrıca eğitim zamanlarının hafta sonu olmasından da rahatsız olduklarını ifade etmektedirler. Bu eğitim için Cuma günü köyden ilçeye; Pazar günü ilçeden köye yolculukta çok zorlandıklarını ve hiç dinlemediklerini bu

sebeple hafta içi okulda verimli olamadıklarını söylemektedirler. Yıldırım (1997) ve Kocadağ'ın (2001) aday öğretmenler ile ilgili yaptıkları araştırmalarda elde ettikleri sonuçlar bu araştırmanın sonuçlarını desteklemektedir.

Velilerin okula ve okul kültürüne duyarsız olduğunu, eğitime ve eğitimin faydalarına inanmadıklarını belirten öğretmenler, velilerin ilgisizliği nedeniyle okul aile birliği faaliyetlerinin yürütülemediğini ve veli toplantılarının yapılamadığını ifade etmektedirler. Küçük köy yerinde veliye ulaşmanın oldukça zor olduğunu belirten öğretmenler, onlara ulaştıklarında ise okuldan ve eğitimde konuşmak istemediklerinden yakınmaktadırlar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Aday sınıf öğretmenleri, sınıf içi süreçlerin yönetiminde, atandıkları çevrenin sosyal yaşantısına ve kurum kültürüne uyum ve örgütsel sosyalleşme ile ilgili önemli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Öğretmenlerin mesleklerinin ilk yılında bazı sorunlar yaşamaları doğal kabul edilebilir. Ancak, eğitim sistemimizin yapısı ve ülke koşulları gereği bu sorunlar katlanmaktadır.

Aday sınıf öğretmenleri doğal olarak yetersiz öğretmenlik meslek bilgisi ve becerisine sahipken bir de birleştirilmiş sınıflarda öğretmenlik yapmak zorunda olmamalıdır. Onlara rehberlik yapacak bir meslektaş veya yöneticinin olmayışı, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerinin düşük olması ve öğrenci seviyesine inememesi öğrenme öğretme sürecinin verimsiz geçmesine sebep olacaktır. Mesleğin ilk yılında öğretmenlere sınıf verilip verilmemesi konusunda dikkatlice düşünülmesi gerekmektedir.

Öğretmenlik mesleğine yeni başlayan bir öğretmenin hizmet öncesinde aldığı eğitim ağırlıklı olarak teorik düzeyde gerçekleşmektedir. Oysa öğretmenlik, teorik bilgi birikiminin yanında uygulamaya dayalı deneyim ve yaşantı ile bir bütünlük gösteren; sanatsal, sosyal ve liderlik boyutları ağırlıkta olan bir meslektir. Bu bakımdan, mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin ilk yılını ifade eden adaylık süreci uygulamaya dayalı etkin ve işlevsel bir planlama ile yeterli deneyim ve beceri kazandıracak nitelikte olmalıdır (Ekinci, 2010; Sarıtaş, 2007). Bu düşüncelerden hareketle eğitim fakültelerindeki ders içeriklerinin teori-pratik dengesi düzenlenerek öğretmen yetiştirme programları yeniden yapılandırılmalıdır.

Ailelerinden, arkadaşlarından ve dostlarından uzak olmanın getirdiği sıkıntılar, çevreye uyumla birlikte zamanla kısmen aşılmaktadır. Ancak, şehir hayatına alışkın bireylerin kırsalda yaşamlarını kolaylaştırıcı tedbirler alınması gerekir. Dersliklerin ve lojmanların yapısının iyileştirilmesi, teknolojik alt yapının sağlanması bu tedbirlerden bir kaç olabilir. Sosyal faaliyetlere (sportif ve sanatsal faaliyetler, vb.) alışkın olan ve sürekli bu faaliyetlerde bulunması zaruri olan öğretmenlerin bu ihtiyaçları İlçe ve İl Millî Eğitim Müdürlüğü yöneticileri tarafından giderilmelidir.

Öğretmenler, gereksiz görev, rol ve sorumluluklarla uğraşmaktan gerçek görevleri olan öğretmenliği tam olarak yerine getirememektedirler. Gereksiz dosyalar, evraklar, yazışmalardan bir an önce vazgeçilmelidir. Öğretmenler özlük haklarını bilmemektedirler. Bunun sebepleri olarak mevzuatın

anlaşılır olmaması ve sürekli değişmesi gösterilebilir. Ayrıca meslektaşlarının ve yöneticilerin mevzuatı farklı yorumlamaları da aday sınıf öğretmenlerinin zihninde karmaşıklığa sebep olmaktadır.

Aday sınıf öğretmenleri yöneticileri ve meslektaşları ile iletişim kurmakta sorun çekmektedirler. Okulda ve derste karşılaştıkları sorunlarda yöneticiler onlara çok yardımcı olamamakta ya da olmamaktadırlar. Köyde birleştirilmiş sınıfta görev yapan öğretmenin, ilçe merkezindeki öğretmenden daha çok yardıma ihtiyaç duyduğu bilincinin gelişmesi gerekmektedir.

Aday öğretmenlerin aldıkları temel ve hazırlayıcı eğitim, onların mesleki ve kişisel gelişimini destekleyecek nitelikte değildir. Bu eğitim içeriğinin güncelleştirilmesi ve sunulma biçiminin değiştirilmesi gerekmektedir.

Eğitim fakültelerinde ders içeriklerinde teorik ve pratik dengesi pratik lehine değiştirilmelidir. Ayrıca, öğretmenlik uygulamaları ve okul deneyimi derslerinin program içerisindeki ağırlığı artırılmalı ve bu derslerin uygulandığı okullar merkezi okullardan köy okullarına kaydırılmalıdır.

Aday sınıf öğretmenlerinin atandıkları çevreye ayak uydurmak için velilerle ve halka belirli bir mesafe içerisinde olmak kaydıyla samimiyet geliştirmelerinde fayda vardır. Bu amaçla düğün törenlerine ve cenaze merasimlerine katılmalı, toplu yemeklere iştirak etmelidir. Öğretmenler, velinin okula gelmesini teşvik edici etkinlikler düzenlemeli ve veliyi bu etkinliklere dâhil etmelidir.

Aday öğretmenlik sürecinde deneyimli-deneyimsiz öğretmen ilişkisi usta çırak ilişkisine dönüştürülmeli ve çağdaş uygulamada örnekleri olan mentörlük şeklinde gerçekleşmelidir. Öğretmenlik performansının mesleğin ilk yılında ortaya çıkması beklenemez. Bu sebeple, öğretmen adayları mesleklerinin en azından ilk yılında merkezi bir okulda, tecrübeli öğretmenlerin rehberliğinde yardımcı öğretmenlik görevi yapmalıdırlar.

KAYNAKÇA

- Ataklı, A. (1992). Verimlilik için işe alıştırma eğitimi ve önemi. Verimlilik Dergisi, 21(3), 7-22.
- Balcı, A. (2003). Örgütsel sosyalleşme: Kuram, strateji ve taktikler. Ankara: Pegem A.
- Baloğlu, N. (2001). Etkili sınıf yönetimi. Ankara: Baran.
- Başar, H. (1993). Eğitim denetçisi. Ankara: Pegem.
- Başaran, İ. E. (1994). Eğitime giriş. Ankara: Kadioglu.
- Blase, J. J. (1985). The socialization of teachers: An ethnographic study of factors contributing to the rationalization of the teacher's instructional perspectives. Urban Education, 20(3), 235-256.
- Cable, D. M., & Parsons, C. K. (2001). Socialization tactics and person-organization fit. Personnel Psychology, 54(1), 1-23.
- Can, H. (2002). Organizasyon ve yönetim. Ankara: Siyasal.

- Chatman, J. A. (1991). Matching people and organizations: Selection and socialization in public accounting firms. *Administrative Science Quarterly*, 36(3), 459-484.
- Çalık, T. (2003). İşgörenlerin örgüte uyumu (örgütsel sosyalizasyon). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 163-177.
- Çelik, V. (1993). Eğitim yönetiminde örgütsel kültür ve önemi. *Verimlilik Dergisi*, 1, 15-27.
- Ekinci, A. (2010). Aday öğretmenlerin iş başında yetiştirilmesinde okul müdürlerinin rolü. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 63-77.
- Hacıoğlu, F. (1991). Öğretmen adaylarına öğretmen niteliği kazandırmada öğretmen uygulamalarının işlevi. *İstanbul: Eğitimde Arayışlar I. Sempozyum Bildiri Metinleri*.
- Hoy, W. K., & Woolfolk, A. E. (1990). Socialization of student teachers. *American Educational Research Journal*, 27(2), 279-300.
- Kahyaoğlu, M. ve Yangın, M. (2007). İlköğretim öğretmen adaylarının mesleki özyeterliklerine ilişkin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 73-84.
- Kartal, S. (2003). İlköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerinin örgütsel sosyalleşme düzeyleri (Ankara ili örneği) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kartal, S. (2007). Eğitimde örgütsel sosyalleşme. Ankara: Maya Akademi.
- Kartal, S. (2008). Eğitim çalışanlarının örgütsel sosyalleşmelerinde ilköğretim okulu yöneticilerinin katkıları ve iki örnek olay. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 75-88.
- Kocadağ, Y. (2001). Aday öğretmenleri hizmet içinde yetiştirme sorunları (Yozgat ili örneği) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kraimer, M. L. (1997). Organizational goals and values: A socialization model. *Human Resource Management Review*, 7(4), 425-447.
- MEB. (1995). Millî Eğitim Bakanlığı aday memurların yetiştirilmelerine ilişkin yönetmelik. *Tebliğler Dergisi*. 30.1.1995/2423. <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/42.html>.
- Memduhoğlu, H. B. (2008). Örgütsel sosyalleşme ve Türk eğitim sisteminde örgütsel sosyalleşme süreci. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 137-153.
- Millî Eğitim Temel Kanunu. (1973). Resmi gazete. Sayı, 14574.
- Oğuzkan, A. F. (1982). Öğretmenliğin üç yönü. Ankara: Gül.
- Örücü, D. ve Şimşek, H. (2011). Akademisyenlerin gözünden Türkiye’de eğitim yönetiminin akademik durumu: Nitel bir analiz. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(2), 167-197.
- Özonay, İ. Z. (2004). Öğretmenlerin adaylık eğitimi programının değerlendirilmesi. XIII.Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Parlak, C. (2005). Stajyer öğretmenlerin formal ve informal sosyalizasyon süreçleri (Iğdır ili örneği) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Poyraz, A. (2007). İlköğretim okullarında görev yapan aday öğretmenlerin sınıfta karşılaştıkları disiplin sorunları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Robbins, S. P. (1990). Organization theory: Structure, design, and applications. New Jersey: Prentice-Hall.
- Sarıtaş, M. (2007). Okul Deneyimi I uygulamasının aday öğretmenlere sağladığı yararlar konusundaki görüşlerin değerlendirilmesi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20(1), 121-143.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, M. (1997). Aday öğretmenleri yetiştirme programının uygulanmasında karşılaşılan sorunlar (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.

DPÜ Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları

1. Makaleler, bilgisayar ortamında Winword 6.0 ya da üst versiyonda yazılmış olmalıdır.
2. Makale metni, A4 kağıda soldan 2 cm, sağdan 2 cm, üst 4 ve alttan 3 cm olarak yazılmalıdır. Yazı, çizim ya da grafiklerin yazım alanı içinde olmalarına dikkat edilmelidir.
3. Makale metni kağıdın ön yüzüne, 11 punto ve Times New Roman yazı karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır.
4. Makale ismi üstte ve ortada olacak şekilde, bold ve 11 punto harflerle yazılmalı. Yazarın ismi, ünvanı ve kurumu, makale isminin altına ortaya gelecek şekilde yazılmalıdır.
5. Makale, ilk sayfada Türkçe ve İngilizce başlıklar ve özetler ile bu özetlerin altına yerleştirilmiş en az 4 ve en fazla 7 kelimeden oluşan anahtar kelimeler içermelidir. Özet bölümü 9 punto ile yazılmalı ve 150 kelimeyi geçmemelidir.
6. Makale içerisindeki başlık ve alt başlıklara herhangi bir numara verilmemelidir. Ana başlıklar büyük harfle ve **bold**, alt başlıklar ise sadece ilk harfleri büyük harf olmak üzere **bold** ve *italic* olarak yazılmalıdır.
7. Makale metninde paragraf başı yapılmamalı, paragraf araları bir satır boşluk bırakılarak belirlenmelidir.
8. Alıntı yapılan eserlere atıfta bulunulduğunda aşağıdaki metod uygulanmalıdır:
a) Belirli bir cümle, kavram ya da paragrafa gönderme;
..... (Tek, 2004: 12)
b) Bir makale veya kitabın bütününe gönderme;
..... (Odabaşı, 1998) veya Odabaşı (1998)'nın belirttiği gibi
c) Yazar sayısı iki olan yayına gönderme;
..... (Aktan ve Vural, 2001: 30-37)
d) Yazar sayısı ikiden fazla olan yayına gönderme;
.... (Kara vd., 1991:29) veya Kara vd. (1991:29)'ne göre
e) Aynı gönderme ayrı yayınlara yapıldığında;
..... (Yılmaz, 2002: 37-40; Bozkurt, 2005: 29)
f) Aynı gönderme aynı yılda aynı yazarın iki yayına yapıldığında;
..... (Birlik, 2002a: 24-30; b:120-130)
g) Aynı yazarın iki ayrı yayınına gönderme;
..... (Demircan, 1999:12; 2000: 38-40)
h) Soyadları aynı olan iki yazarın yayınına gönderme;
..... (Kara ve Kara, 2001: 51)
ı) Yazarı belli olmayan yayına gönderme (yayına başlığı yazılarak gönderme yapılır);
..... (Pazarlama Kuramı, 2008:12)
i) Anonim yayına gönderme;
..... (Anonim, 1998: 16)
j) Görüşmeye gönderme;
..... (A. Karaaslan, görüşme, 18 Kasım, 2008)
k) Gazetede yayınlanmış yazarsız makaleye gönderme;
..... (İhracatımız Geçen Yıla Oranla % 50 Arttı, *Sabah*, 12.10.2008)
l) Yazarı belli internet yayımlı makaleye gönderme;
..... (Akman, 2008)
m) Kuruma gönderme;
..... (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007)
n) web adresine gönderme
.....(www.kayadibi.com.tr, 2008) veya (www.die.gov.tr, 2007)
o) Yayın tarihi belirsiz yayına gönderme;
..... (Eryılmaz, t.y.: 25-30)

9. Makalelerde yararlanılan eserler, metnin sonunda yer alacak KAYNAKÇA bölümünde aşağıdaki şekilde belirtilmelidir:

ALPAY, G. (1983). Holding Yönetimine Gelince. İstanbul: Beta.

Makaleler

KABASAKAL, H. ve BODUR, M. (2002). “Arabic Cluster: A Bridge Between East and West”, Journal of World Business, 37: 40–54.

10. Makaleler 20 sayfayı geçmeyecek şekilde yazılmalı ve 3 nüsha çıktı ve CD ile birlikte dergi sekreterliğine teslim edilmelidir. Teslim edilecek 3 nüshanın 2 tanesinde yazarının isim ve kurumu yer almamalıdır.

Yukarıdaki formatta teslim edilmeyen eserler içerik açısından değerlendirilmeye tabi tutulmayacak ve editör tarafından yazarına iade edilecektir.

1.Multicultural Society And Islamic Fundamentalism: “My Son The Fanatic” By Hanif Kureishi Hatice Elif Diler	1–12
2.Üniversite Öğrencilerinin Bilgilendirici Metinlerde Düşünceyi Geliştirme Yollarını Kullanma Durumları Mehmet Temizkan	13–32
3.İMKB Kurumsal Yönetim Endeksindeki Şirketlerin Yönetim Kurulu Yapısı Ve İşletme Performansının Değerlendirilmesi Evren Dilek Şengür, Seden Özbek Püskül	33–50
4.Spor Kulüplerinin Yönetim Modellerinin Değerlendirilmesi Sebahattin Devocioğlu, Bilal Çoban, Yunus Emre Karakaya	51–68
5.Chromium Mines In Köyceğiz And Mine Operation Grants In 19 th And 20 th Centuries Arzu Baykara Taşkaya	69–84
6.Piyano Eğitiminde Sosyal Durum Ölçeği Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması M. Kayhan Kurtuldu	85–96
7.Örgütsel Sosyalleşme Taktiklerinin Sosyalleşme Çıktıları Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma Ercan Ergün, Yunus Emre Taşgıt	97–112
8.Takipteki Kredilerin Özel Sektöre Verilen Krediler Ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi Cüneyt Koyuncu, Berrin Saka	113–124
9.Rengin Kültürel Çağrışımları Özge Mazlum	125–138
10.Türkiye’nin Afrika İle İlişkilerinde Proaktif Politikalarının Teorik Analizi: Konstrüktivist Teori, Eleştirel Teori Ve Uluslararası Toplum Teorisi Asena Boztaş	139–158
11.Ortaöğretimde Öğrencilerinin Sahip Oldukları İnsani Değerler İle Akademik Erteleme Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi Ruhi Yiğit, Bülent Dılmaç	159–178
12.Food Or Love? Mothering, Feeding, Eating And Desire In Fay Weldon’s Remember Me Tatiana Golban	179–190
13.James Joyce And The Condition Of Modern Man: Hunger, Food And Eating Revealing Self-Identity And Inter-Human Relationship In Lestrygonians Petru Golban	191–202
14.Karbon Piyasaları Ve Türkiye Perspektifi Hakan Çelikkol, Nasif Özkan	203–222
15.Keynesyen İktisatta Ücretlerin Katılığı Sorunu Ali Tarhan, Muhammed Veysel Kaya	223–236
16.İçsel Ve Dışsal Doymumun Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Eskişehir Üretim Sektörü Örneği Cemile Açıkalın	237–254
17.Cumhuriyet Döneminde Yapılan Sözlük Çalışmaları Ve Türkçe Sözlükler Üzerine Bir Kaynakça Denemesi Halit Dursunoğlu	255–272
18.İrak Türkmenleri Mehmet Kayıran, Selami Saygın	273–292
19.Kütahya’da H. 1317/ M. 1899 Tarihli Hacı Ömer Ağa Vakfıyesi Şakir Turan	293–302
20.Demokrasilerin Ticari İlişkiler Arasındaki Çekim Etkisi:Türkiye Üzerine Panel Çekim Modeli Hüseyin Altay	303–318
21.İlköğretim 6. Sınıfta Bilgisayar Destekli Öğretimin Dil Bilgisi Başarısına Ve Kavram Yanılgılarına Etkisi Erhan Durukan	319–334
22.Avrupa’da Rasyonel-Ekonomik Bireyciliğin Yükselişi Ve Max Weber’in Protestan Ahlakı Yorumu Kürşat Haldun Akalın	335–356
23.Öğretmen Ve Velilerin Kayıt Bölgeleri Uygulamasına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi Gülbüz Ocak, Ahmet Yamaç	357–374
24.Mobil İletişimin Yayıncılık Ve Pazarlama İletişimine Etkisi Osman Köroğlu	375–390
25.Bankacılık Sektöründe Katımlı Yönetim Uygulamaları: Özel Ve Kamu Bankaları Üzerine Araştırma Taha Coşkun, Aydın Kayabaşı	391–410
26.Öğrenci Maliyetlerinin Belirlenmesinde Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi: Yapraklı Çok Programlı Lisesi Örneği İbrahim Bozkurt, Rifat Karakuş, Sezer Öksüz	411–428
27.Ovalık Kilikya’da M.Ö. I. Yüzyıl Roma Yönetim Olgusu Ve Tarkondimotos Krallığı Mehmet Kurt	429–446
28.Etik Karar Verme Ve Cinsiyet Farklılıkları Üzerine Bir Araştırma Atilla Akbaba, Esra Erenler	447–464
29. Aday Sınıf Öğretmenlerinin Uyum Ve Sosyalleşme Sürecinin İncelenmesi Erol Duran, Feridun Sezgin, Okan Çoban	465–478